

**Ужгородський національний університет
Історичний факультет**

**МИКОЛА ВЕГЕШ
ІСТОРІЯ І ПОЛІТИКА**

Т. 3

ІСТОРИЧНА НАУКА В УЖГОРОДСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ІСТОРИК УКРАЇНИ

Ужгород – 2005

УДК 9 (47) Зак
В 26
ББК 63.3 (4 Укр) 62

МИКОЛА ВЕГЕШ

ІСТОРІЯ І ПОЛІТИКА: В ЧОТИРЬОХ ТОМАХ

ТОМ ПЕРШИЙ. Сторінки історії України.

ТОМ ДРУГИЙ. Історія Карпатської України. Августин Волошин – президент Карпатської України. Будівничі Карпатської України. Василь Гренджа-Донський розповідає.

ТОМ ТРЕТІЙ. Історична наука в Ужгородському університеті. Володимир Грабовецький – історик України.

ТОМ ЧЕТВЕРТИЙ. Основи політичної науки. Західна геополітика в іменах. Історія, філософія, політологія і літературознавство (Рецензії різних років). Передвиборні програми, політичні звернення та прокламації. Інтерв'ю різних років (1994-2005).

Рецензенти:

Відпянський Стенан Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України Національної Академії Наук України, академік Міжнародної Слов'янської академії наук (Київ)

Грабовецький Володимир Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В.С. Стефаника, академік Академії наук Вищої школи України (Івано-Франківськ)

Головний редактор і упорядник видання:

Токар Маріан Юрійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології, член Спілки журналістів України (Ужгород)

До пропонованого читачам зібрання наукових і науково-популярних праць доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша ввійшли монографії, посібники, статті, рецензії та інтерв'ю, опубліковані автором протягом 15-річної наукової діяльності (1990-2005). Окремий том містить матеріали про життєвий шлях М.Вегеша та бібліографічний покажчик його праць. Видання розраховане на широкій читачський загал.

©Вегеш Микола. Історія і політика. Т.3. Ужгород, 2005

ІСТОРИЧНА НАУКА В УЖГОРОДСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

ПРОФЕСОР ІЛЛЯ ШУЛЬГА

Про відомого українського історика Іллю Гавриловича Шульгу написано вже чимало. Як правило, про нього писали статті його учні, а також колеги по спільній роботі в Ужгородському державному університеті та Вінницькому педінституті. Ілля Гаврилович належав до тих небагатьох сучасних дослідників, який набув слави ще за життя, про якого писали автори фундаментальної праці «Радянська енциклопедія історії України» (К, 1972. – Т.4). Серед вчених, які відгукнулися про наукову і педагогічну діяльність І.Г.Шульги, були професори І.Гранчак, В.Сливка, В.Задорожний, В.Ілько, В.Грабовецький, О.Довганич та багато інших. Ким же був і яке місце посідає доктор історичних наук, професор, лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка (посмертно) Ілля Гаврилович Шульга в українській історіографії?

І.Г.Шульга народився 3 серпня 1921 р. в с.Верешаках (тепер Лисянського району Черкаської області) в сім'ї селянина-бідняка. У 1940 р. з дипломом Черкаського сільськогосподарського технікуму почав працювати зоотехніком. У 1948 р. закінчив історичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка. Саме під час навчання в цьому престижному вузі, молодого історика Іллю Шульгу запитав видатний український історик, учень славного Михайла Грушевського, академік Іван Крип'якевич. Ілля Шульга справедливо вважається одним із кращих учнів свого видатного вчителя. Однак, шлях у науку молодого історика був непротистим: спочатку працював вчителем, де набрався досвіду й педагогічної майстерності. Вони потім стали в пригоді майбутнього викладача університету.

Аспірантуру І.Г.Шульга закінчив у Інституті історії АН УРСР, після чого успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Лівобережній Україні в другій половині XVIII ст.» (Київ, 1954). До речі, наставниками Іллі Гавриловича в аспірантурі були відомі вчені, члени-кореспонденти АН України І.О.Гуржій, Ф.П.Шевченко, професори В.О.Голобуцький і А.О.Введенський. З 1954 р. І.Г.Шульга починає свою педагогічну та наукову діяльність в Ужгородському державному університеті. Необхідно погодитись з авторами мемуарної статті «Історія була його душею, Україна – любов'ю» В.Є.Задорожним та І.М.Гранчаком, що «ужгородський період (1954–1972) у житті вченого відіграв особливу роль». Це, дійсно, так. В Ужгороді він написав майже всі свої фундаментальні праці, а також захистив докторську дисертацію на тему «Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатській Україні в період розкладу і кризи феодално-кріпосницького ладу (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.)» (Ужгород, 1965).

В Ужгороді І.Г.Шульга очолив кафедру історії СРСР (1958) і, як пишуть автори праці «Осередок освіти, науки, культури», присвяченій 50-річчю заснування Ужгородського державного університету, І.Гранчак, О.Довганич, В.Сливка і В.Тураєнич, саме з цього часу «увага до вивчення історії Закарпаття особливо посилювалась. Вихованець львівської школи істориків... активно почав досліджувати маловивчені раніше питання соціально-економічної та політичної історії Закарпаття другої половини XVIII і першої половини XIX ст.». Високо оцінили наукову діяльність вченого автори першого тому «Нарисів історії Закарпаття» (Ужгород, 1993): «...дослідження І.Шульги побудовані виключно на архівних джерелах. Ілля Гаврилович був серед тих дослідників історії Закарпаття, які десятиліттями не покидали залів архівів не лише Закарпаття, але й Львова, Києва... Тематика його монографій гранично чітка – це економічні, соціальні, політичні й культурні процеси в Закарпатті другої половини XVIII – першої половини XIX ст. В дослідженнях

І.Шульги широко... розкрито еволюцію аграрних відносин, роль міст як економічних, так і культурницьких центрів. На нових матеріалах висвітлюється і розвиток класової боротьби».

Перу І.Г.Шульги належать монографії «Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст.» (1962), «Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII – першій половині XIX ст.» (1965), «Зоря незгасна» (1986), написана в співавторстві з В.Є.Задорожним і О.С.Мазурком, «Людомор на Поділлі» (1993), «Голод на Поділлі» (1993), «Гірка правда. Нариси з історії подільського селянства 1920–1932 років» (1997), яка побачила світ вже після смерті автора. Ілля Шульга був співавтором багатьох фундаментальних колективних монографій, зокрема, «Історія селянства Української РСР», «Історія міст і сіл УРСР», «Шляхом до щастя. Нариси історії Закарпаття» та ін. У співавторстві з іншими науковцями він видав книгу для читання з історії України. Як бачимо, І.Г.Шульга має солідний науковий доробок у монографічному плані.

У монографії «Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст.» І.Г.Шульга об'єктивно і аргументовано дослідив проблеми втягнення поміщицьких господарств у товарно-грошові відносини, описав становище селянства і загострення класових суперечностей, розвиток міст і торгівлі на Закарпатті. Він одним із перших, на основі нових архівних документів, висвітлив запровадження урбаріїв Марії-Терезії в Закарпатті та розвиток цехів у краї. Необхідно погодитися, хоч і проминуло понад тридцять років з часу виходу праці І.Г.Шульги, з правомірними висновками автора: «Незважаючи на те, що правлячі кола Австрії всебічно підтримували землевласників і ревно зберігали феодальний лад, всіляко перешкоджали розвиткові нових відносин, продуктивні сили Закарпаття невпинно, хоч дуже повільно, просувалися вперед. В надрах старої феодально-кріпосницької системи поступово визрівали нові капіталістичні відносини». І.Г.Шульга одним із перших почав досліджувати економічні й культурні зв'язки Закарпаття з іншими українськими землями та Росією в другій половині XVIII ст. Він аргументовано довів, що ці зв'язки «не припинялися ніколи». В архівних джерелах зберігається багато документів, що беззаперечно підтверджують цю думку. «Нерідко на українські і російські ярмарки приїжджали закарпатські купці та селяни, – писав І.Г.Шульга, – із Ужанської та Туринської долини селяни їздили на ярмарок в м.Турки, де продавали шкіру, гуні, полотно, вино, горілку, худобу і т.д. Однак польська шляхта чинила перешкоди в розвиткові тісних економічних зв'язків між Закарпаттям та Галичиною. Шляхетському безчинству в прикордонних із Закарпаттям районах західноукраїнських земель не було меж. Шляхтичі грабували селян, обкладали їх товари непосильним митом, забирали купців до в'язниці, били... Із Галичини та Буковини на Закарпаття завозився хліб, хміль, сіль, горілка тощо». Дослідник довів, що «торгівлею з Галичиною займалися не тільки купці, але й селяни. Торговля селян носила переважно контрабандний характер, тому встановити її розміри дуже важко. Комітатські суди нерідко притягали до відповідальності тих селян, які завозили на Закарпаття коломийську сіль. Закарпатські селяни та міщани вели з галичанами відповідні кредитні операції». Нерідко «жителі Закарпаття, рятуючись від тяжкого феодального гніту, тікали в Галичину, ходили на заробітки, досягаючи іноді кордонів Російської держави».

Цікаві факти зустрічаємо в монографії І.Г.Шульги про культурні зв'язки Закарпаття з іншими українськими землями та Росією, які в другій половині XVIII ст. «ще більше зміцнилися». Прогресивна закарпатська молодь, як писав І.Г.Шульга, «їхала на навчання в Росію і там залишалася на постійне життя. Це І.С.Орлай, П.Д.Лодій, М.А.Балудянський, Ю.І.Гуца-Венелін та ін.». Про І.С.Орлая дослідник

писав, що він одним із перших закарпатців прийшов до правильного висновку, що закарпатські українці – нащадки «киевських русичей». І.Г.Шульга зробив однозначний висновок, що «нерозривні зв'язки між братніми народами сприяли національному пробудженню закарпатської української народності». Ці думки він розвинув у колективній монографії «Зоря незгасла».

Високо була оцінена монографія І.Г.Шульги «Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII – першій половині XIX ст.». Її рецензенти – В.І.Лько і М.М.Лелекач відзначали, що «автор всебічно досліджує соціально-економічне життя Закарпаття, дає господарську характеристику економічного розвитку Закарпатської України... І.Г.Шульга приводить яскраві і переконливі цифри про збільшення всіх селянських повинностей протягом першої половини XIX ст... І.Г.Шульга детально розглядає всі форми і методи класової боротьби в Закарпатті, прослідковує систематичне наростання цієї боротьби». Не заперечуючи такої високої оцінки названої монографії, слід додати, що саме в ній І.Г.Шульга одним із перших в українській історіографії досліджував генезу і розвиток мануфактурного виробництва і промислів, показав зростаючу роль міст у соціально-економічному, громадсько-політичному і культурному житті нашого краю, простежив основні етапи економічного розвитку та господарську спеціалізацію районів Закарпаття. Висновки вченого варті на увагу й сьогодні при вирішенні соціальних і економічних проблем краю.

У статті «З історії економічного розвитку Закарпаття в першій половині XIX ст.» І.Г.Шульга довів, що «в цілому, на Закарпатті протягом першої половини XIX ст. кількість промислових підприємств зростала вдвічі, а їх валова продукція збільшилася в кілька разів. Значно удосконалювалася технологія виробництва на залізничних, хімічних підприємствах, гуральнях. На деяких промислових підприємствах у 40-х роках XIX ст. почала використовуватися сила парової машини. В Закарпатській Україні в цей час значно збільшилася кількість робітних людей, що вийшли із середовища місцевого населення – ремісників та розореного селянства. Майже всі промислові підприємства Закарпаття в першій половині XIX ст. ще належали поміщикам та казни. Купецький капітал поки що обертався в сфері торгівлі, а в промисловість проникав поволі, бо зустрічав на своєму шляху різних перешкод, створених феодално-кріпосницьким ладом».

У колективній монографії «Шляхом до щастя. Нариси історії Закарпаття» (1973) І.Г.Шульга опублікував розділи та окремі параграфи «Період раннього феодалізму», «Доба розвинутого феодалізму і його криза», «Відгомін буржуазної революції 1848–1849 років». До речі, він неодноразово ще звертатиметься до цієї проблеми. В 1966 р. в «Ежегоднике по аграрной истории Восточной Европы. 1964 год», виданому в Кишиневі, І.Г.Шульга опублікував статтю «Про особливості кріпосницьких відносин (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)», а в збірнику «Культура та побут населення Українських Карпат» помістив статтю «Боротьба селян Карпатського регіону проти феодално-кріпосницького і національного гніту напередодні буржуазної революції 1848–1849 рр.». Цікавила дослідника також спільна боротьба угорського і українського народів у період революції.

Даючи характеристику селянським виступам в період революції, вчений довів, що вони були стихійними. «Селяни не мали надійних союзників і керівників, – писав І.Г.Шульга, – а тому не змогли довести розпочату справу до переможного кінця. Цим скористалися дворяни і добилися від державних зборів прийняття законів, що закріплювали за ними землі, ліси, луки і пасовиська. Уряд Кошута скеровував народний рух Угорщини на боротьбу за національне визволення і цим самим послаблював її

класовий характер. Селянство не одержало землі і жаданої волі, дрібний торгово-ремесловий люд міст також не добився покращення свого становища. Тому положення в країні напружувалося, народні маси готувалися до боротьби». Цікаво, що до аналогічних висновків прийшов видатний вчений і громадсько-культурний діяч України М.П. Драгоманов.

Австро-Угорська революція 1848–1849 рр. була жорстоко придушена. «В країні, – писав історик, – був встановлений кривавий режим терору. Багато видатних діячів революції були страчені. Слов'янські та інші народи Австрійської імперії не одержали обіцяної свободи. Ряд завоювань революції було ліквідовано». Однак, разом з тим, «участь народних мас в угорській буржуазній революції мала велике прогресивне значення. Революція знищила кріпацтво, розчистила шлях до розвитку більш передових нових капіталістичних відносин». Через тридцять два роки після І.Г.Шульги до такого висновку прийшли і автори першого тому «Нарисів історії Закарпаття».

І.Г.Шульга був редактором, членом редколегії і постійним автором «Наукових записок Ужгородського державного університету». В 1956–60-х роках були опубліковані його праці «До питання про економічні зв'язки між західноукраїнськими землями та Лівобережною Україною і Росією в другій половині XVIII ст.», «Втягнення феодалних господарств Закарпаття в товарно-грошові відносини в другій половині XVIII ст. (По архівах Мукачєво-Чинадівської латифундії Шенборна)», «Втягнення поміщицьких господарств Закарпатської України в товарно-грошові відносини. Проникнення товарно-грошових відносин у селянські господарства», «З історії розвитку домашньої промисловості і ремесла на Закарпатській Україні в другій половині XVIII ст.» та інші.

Ілля Шульга був учасником численних наукових конференцій, які відбувалися в 50–60-х роках в стінах Ужгородського університету. В наукових збірниках «Доповіді та повідомлення. Серія історико-філологічна» та ряді інших, вчений опублікував десятки праць, зокрема «Розвиток промисловості на Закарпатті в другій половині XVIII ст.», «До питання про економічні і культурні зв'язки Закарпаття з іншими українськими землями та Росією в другій половині XVIII ст.», «Про культурні впливи Києва на західноукраїнські землі в другій половині XVIII ст.», «Виступ ремісників в Ужгородському замку в 1777 р.», «Становище селян Закарпаття в другій половині XVIII ст.», «Соціально-економічні відносини закарпатських міст в кінці XVIII – першій половині XIX ст.», «З історії економічних і культурних зв'язків України з південними слов'янами в другій половині XVIII ст.», «Польське повстання 1830–1831 рр. і виступи слов'янського населення Північної Угорщини» та багато інших.

І.Г.Шульга був постійним автором статей на сторінках «Українського історичного журналу» – найбільш престижного видання українських істориків. В ньому побачили світ праці вченого «З історії економічних і культурних зв'язків Закарпаття з іншими українськими землями і Росією наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.», «З історії економічних зв'язків України з Молдавією у другій половині XVIII ст.», рецензії на праці О.Апанович, С.Злупка, Г.Сергієнка та багатьох ін. Високо оцінюючи рецензовану працю (Грабовецький В.В. Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис. – Львів, 1982), І.Г.Шульга писав, що її автор «понад 30 років успішно досліджує соціально-економічне становище і класову боротьбу селян Прикарпаття XV–XVIII століть. Це стало центральною проблемою його наукових праць. Копіткий пошук архівних матеріалів, передусім фондів гродських і земських судів Руського воєводства, люстрацій королівських мастків, селянських скарг, а також друкованих джерел дали змогу В.В.Грабовецькому докладно вивчити і висвітлити

історію цього краю й боротьби гуцулів проти гнобителів». Малося на увазі, зокрема, висвітлення історії боротьби карпатських опришків на чолі яких стояв Олекса Довбуш. До цього додамо, що це була рецензія не просто професора, але, перш за все, фахівця.

І.Г.Шульга сам чимало написав про діяльність карпатських опришків. «У XVIII ст. на території західноукраїнських земель і Закарпаття, – писав історик у монографії «Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст.», – широко розгорнувся селянський рух народних месників – відомих опришків. Центром діяльності опришків на Закарпатті була Мараморощина, зокрема райони Рахова, Тячева і Хуста, де близько сходилися кордони Польщі, Угорщини, Молдавії та Семиграддя». В монографії «Зоря незгасна» історик детально описав діяльність опришків на Закарпатті: «В середині й другій половині XVIII століття набирає сили рух опришків під проводом легендарного Олекси Довбуша. Його загони отаборилися в Ясінях і наводили страх на гнобителів. Бойовим побратимом Довбуша був Іван Бойчук родом з Ясіня, загін якого громив панів на Закарпатті, Прикарпатті, Покутті і в Галичині. Коли в Карпатах з'явилися численні каральні загони, Бойчук пробрався на Запорізьку Січ і організував там загін з 67 чоловік. Згодом перейшов на Правобережжя і, приєднавшись до гайдамаків, продовжував боротьбу з експлуататорами». І.Г.Шульга зробив вірний висновок, що «спільна боротьба галицьких і закарпатських опришків проти феодалів була складовою частиною антикріпосницького визвольного руху на всіх українських землях». А теза про те, що «у цій боротьбі закладались і міцніли підвалини єдності між штучно розчленованим українським народом» не втратила актуальності по цей час.

Цікавили І.Г.Шульгу також угорсько-українські відносини XVIII–XIX ст. Цю проблему він піднімав у працях «Про зв'язки України і Угорщини у XVIII ст.», «З історії економічних зв'язків між Лівобережною Україною та Угорщиною в XVIII ст.», «З історії спільної боротьби угорського і українського народів в період буржуазної революції 1848–1849 рр.». Із вищесказаного видно, що серед проблем, які досліджувались І.Г.Шульгою, переважали – становище закарпатських селян, розвиток промисловості, міст, торгівлі другої половини XVIII – першої половини XIX ст., економічні, політичні та культурні зв'язки Закарпаття з Україною, Угорщиною, Румунією, Польщею, Сербією та іншими країнами. До речі, Вінницький педагогічний інститут випустив бібліографічний покажчик «І.Г.Шульга», в добірці матеріалів якого велику допомогу надали працівники наукової бібліотеки нашого університету, в якому розпочав свою наукову діяльність І.Г.Шульга. Бібліографія праць вченого налічує понад 200 позицій.

Багатогранність інтересів вченого проявилась у спробах художньої інтерпретації історичного минулого. Йдеться про його повість «Брате мій», присвячену історії опришківського руху в Карпатах. Талант історика і публіциста переплітається із любов'ю до пісенного мистецтва. Ілля Гаврилович був глибоко закоханий в українську народну пісню і, мабуть, тому був активно-примірним учасником чоловічої хорової капели «Боян» Ужгородського державного університету.

Із вересня 1972 р. І.Г.Шульга очолив кафедру історії СРСР у УРСР Вінницького педінституту. Сюди він приніс дух академічної науки, тут продовжував розквітати його талант ученого і педагога. Він брав найактивнішу участь у роботі краєзнавчого товариства «Поділля», товариства української мови імені Т.Г.Шевченка, віддавався громадській роботі на благо незалежної України.

З початком процесів демократизації і національного відродження наукові інтереси Іллі Гавриловича значно розширилися. Особливо не давало спокою пережите у 30–40-х роках – голодомор 1932–1933 років. «Протягом усього свідомого життя, –

пригадував І.Г.Шульга, – пам'ятаю про те, що із тридцяти учнів першого класу моєї рідної сільської школи після голодомору нас живими лишилося троє: Тоня Тараненко, Микола Баденко і я. Мої товариші дитинства лежать у могилах: Петро Терещенко, Гаврило Лазебник, Олекса Данько, Параска Приблуда... Наша сім'я вижила в голодному 1933-му тільки зусиллями батьків: мати, колгоспна трудівниця, та батько-тракторист врятували чотирьох дітей. Я залишився живий, але скалічений хворобами – наслідком голодного дитинства. Тепер мені 73, я історик, і я мушу розповісти людям правду про те, чого був свідком. І він сказав її. У 1993 р. Ілля Гаврилович видав монографію, яка, на жаль, побачила світ вже після його смерті. Причому, відомий історик написав не спогади, а справді наукову працю. «Голод на Поділлі» – така назва монографії, задум написати яку з'явився давно, і тільки заборона цієї теми не давала можливості реалізувати свої плани. «У цій книзі, – писав Ілля Шульга, – до тебе промовляють документи: офіційні (державні, партійні, статистичні) і особисті (листи, спогади). Більшість з них автор видобув з вінницьких архівів, зокрема з тих архівних фондів, які нещодавно вважалися закритими, спеціальними або секретними і де роками приховувалися від нашого народу. Документи беззаперечно стверджують, що голодомор 1932–1933 років, як і пізніший голод 1947 року, був злочином партійно-радянської влади та соціалістичного господарювання.

Для праці І.Г.Шульги характерний легкий для читання і переконливий для розуміння стиль. «В одних роздувалися животи, – пише автор «Голоду на Поділлі», – тіло набрякло. Інші були худі, подібні до скелетів. В пухлої людини шкіра набувала темного, землистого відтінку і зморщувалася. Тому, хто не пережив голод, важко уявити усі гіркі почуття, що вчуваються у цьому слові. В голодної людини постійно смочке під ложечку. Від того вона стає подразливою, агресивною, прагне кудись піти. Її очі, рухливі, блискучі, постійно чогось шукають, дивляться, а не бачать; вона накидається на все, що можна їсти: квіти акації, щавель, коріння, зелені фрукти. Поступово таке почуття гальмується. На якийсь час з'являється піднесений настрій, але швидко змінюється повною депресією. Зникає сміх, людину огортає смуток, їй не хочеться говорити. Вона стає байдужою до горя і радощів, втрачає почуття рідної приналежності. В сумних очах зблискують й швидко згасають іскри якоїсь надії. Голодного і виснаженого вже не цікавить зовнішній світ. Доведені до такого стану батьки піднімали руку на своїх дітей, віднімали в них їжу. Голодний організм швидко виснажується. Спочатку в ньому зникають підшкірна клітчатка, м'язи, залишається скелет, обтягнутий шкірою. Опухання також спотворює людину. Ноги як валянки, в колінах не згинаються, шкіра вкривається пухирями, вони лопають і з них витікає жовтава клейка рідина, на яку росам сідають мухи. Пухлому пересуватися важко. Нерідко він падає або лягає там, де звалила втома, і помирає, довго не втрачаючи свідомості». Так могла писати тільки людина, яка пережила голод...

За підрахунками І.Г.Шульги, в «17 районах Вінниччини в 1932 р. померло людей в 2,2 рази більше, ніж у 1934 р., а в 1933 р. – в 7,5 разів більше. В усій області відповідно – в 1,5 і 4,6 рази. Ще більш вражаючу картину спостерігаємо в окремих районах. Так, в Янушпільському смертність в 1933 р. була вищою, ніж в 1934 р. в 19, у Козятинському – в 10, у Липовецькому – в 8,4, у Немирівському – майже в 10, у Тростянецькому – у 8 разів. Зрозуміло, що причиною загибелі сили-силенної людей в 1932–1933 рр. був саме голод.

Вже після смерті І.Г.Шульги побачила світ його книга «Гірка правда. Нариси з історії подільського селянства 1920–1932 років» (1997). Ця книга – літопис історії подільських селян у складний період його історії. «Маховик руйнування душ українських селян набрав оберти, – відзначав дослідник, – священників

заарештовували і разом із куркулями відправляли в тайгу, Сибір. Над віруючими глумилися: натягували ризи, в руки давали кропило, хреста і так під несамовитий регіт і свист ганяли по селу... Сивобороді діди намагалися наставити – та де там! «Активісти» примушували молодь і старих людей шикуватися в колону, самі ставали попереду і, розмахуючи хрестами та кадильницями, прямували до райцентру. Такі хуліганські вчинки викликали не тільки зневагу, а й ненависть у віруючих і атеїстів, дискредитували радянську владу». Справедливо писав І.Г.Шульга, що «подільському селянину судилося пережити буремні виходи громадянської війни, грабіжницькі напади продовольчих загонів, бандитів, руїни в роки суцільної колективізації. І за все він платив своїм життям».

Працюючи у Вінницькому педагогічному інституті, І.Г.Шульга не поривав зв'язків з Ужгородським університетом. Він читав студентам спецкурси, допомагав молоді в науковій роботі, брав участь у наукових конференціях, що проходили на базі Ужгородського університету, неодноразово запрошувався головою ДЕКУ історичного факультету. Під керівництвом І.Г.Шульги два викладачі історичного факультету В.Є.Задорожний і О.С.Мазурок захистили докторські дисертації, стали професорами. Пізніше вони на основі захищених дисертацій видали ґрунтовні монографії «Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях» (В.Є.Задорожний) і «Города западно-українських земель епохи імперіалізма» (О.С.Мазурок). Вихованці вченого успішно продовжують почату справу дослідження маловідомих питань історії Закарпаття XVIII–XIX століть.

«І щоб ніколи не повторився голодомор, пам'ятаймо про пережите, шануймо рідну землю і всіх, хто дає їй раду, працюю і мудрістю зміцнюймо нашу незалежну Україну», – заповідав Ілля Гаврилович. 9 грудня 1993 р. його не стало. «Історія була його душею, Україна – любов'ю». Ці слова написані на надгробному пам'ятнику доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча вищої школи, лауреата Державної премії України І.Г.Шульги. Ми шануємо побратима по праці, який був наставником, чуйною людиною, тим, хто вніс вагомий вклад у культурне життя Закарпаття. У післямові до одної із своїх книг, Ілля Гаврилович писав: «...життя кожної людини – безцінний скарб, тож і пам'ять про кожну людину повинна зберігатися й передаватися нащадкам». Ілля Гаврилович теж це заслужив, тож пам'ять про нього буде вічна.

МЕДІАВІСТ ТОМАШ СОПКО

Серед провідних медієвістів Ужгородського державного університету особливе місце належить Томашу Михайловичу Сопку – учневі видатного російського історика, академіка Сергія Даниловича Сказкіна. Велика ерудиція, висока культура спілкування, знання багатьох іноземних мов принесли Т.М.Сопку заслужений авторитет і повагу серед колег та студентів історичного факультету. Як писав один із біографів вченого, Т.М.Сопко належав до покоління вчених, тісно зв'язаних з російською і європейською культурою та науковою думкою.

Народився Т.М.Сопко 13 лютого 1927 р. в с.Лалово, тепер Мукачівського району, в багатодітній селянській сім'ї. Після закінчення п'ятого класу початкової народної школи був зарахований в Мукачівську реальну гімназію, яку закінчив тільки в 1945 р. На той час чехословацький режим був замінений радянським. Восени 1946 р. Т.М.Сопко поступив на історичний факультет Ужгородського державного університету, одночасно працюючи вчителем спочатку Велятинської семирічної

школи, потім Горинчівської середньої школи та ряду середніх шкіл Мукачева. Після закінчення в 1952 р. університету Т.М.Сопка призначили директором Солотвинської семирічної школи з угорською мовою навчання, а в 1956 р. – директором Солотвинської середньої школи. На цій посаді він пропрацював до 1960 р. Цей рік виявився переломним в долі молодого педагога. Він поступив до аспірантури Московського державного університету ім. М.В.Ломоносова, де під керівництвом академіка С.Д.Сказкіна почав працювати над написанням кандидатської дисертації. Його вчителями були відомі вчені Є.В.Гутнова, Ю.М.Сапрікін, В.В.Самаркін, В.П.Шушарін. 24 червня 1964 р. на засіданні секції вченої ради історичного факультету МДУ Т.М.Сопко блискуче захистив дисертацію на тему «Аграрні відносини в Закарпатті в XVI–XVII ст.». Його опонентами виступили професор В.М.Лавровський і науковий співробітник Інституту історії АН СРСР В.П.Шушарін. Дисертація була написана на матеріалах Мукачівської і Чинадіївської доміній, що були великими феодалними помістями середньовічної Угорської держави. Автор детально зупинився на історіографії джерелознавства досліджуваної ним проблеми, вивчив стан сільського господарства доміній, проаналізував виробничі відносини і суспільно-правове становище всіх категорій сільського населення, простежив процес закріпачення селянства. Т.М.Сопко приділив значну увагу формам і методам феодалної експлуатації селянства, антифеодалним повстанням 1630–1631 і 1696 рр., які вибухнули на території Північно-Східної Угорщини.

З 1963 р. Томаш Михайлович на викладацькій роботі в Ужгородському державному університеті. Спочатку працював викладачем кафедри іноземних мов, а після захисту кандидатської дисертації його було обрано завідуючим кафедрою гуманітарних дисциплін Виноградівського загально-наукового факультету. В 1967–1975 рр. Т.М.Сопко два рази обирався деканом згаданого факультету. З 1978 р. і до останніх днів життя (помер 22 червня 1991 р.) працював на посаді доцента кафедри історії стародавнього світу, середніх віків та історіографії.

В центрі нашого дослідження будуть історичні погляди Т.М.Сопка. Хоча він не відносився до плодovitих вчених, однак його праці були написані на високому науково-академічному рівні і, безперечно, становлять значний науковий інтерес. Вони є помітним внеском у розвиток вітчизняної медієвістики.

В 1977 р. у видавництві «Наука» побачив світ двотомник «История средних веков» під редакцією академіка С.Д.Сказкіна. Розділ «Угорщина, Трансільванія, Молдавія і Валахія в XVI ст. – першій половині XVII ст.» Т.М.Сопко написав у співавторстві з Ф.А.Гракуллом. Дослідник висвітлив такі питання, як «Селянське повстання 1514 р.», «Падіння Угорської держави», «Угорські землі під османським ігом», «Боротьба угорського народу проти османського панування», «Угорські землі під владою Габсбургів», «Реформаторський рух в Угорщині», «Народні рухи», «Культура Угорщини після втрати політичної самостійності».

Даючи загальну характеристику Угорщини початку XVI ст. дослідник відмітив, що «поряд із загальним наростанням феодалної реакції» мала місце також політична анархія. Посилення феодалного гніту призвело внаслідок воєни 1514 р. до великого в історії Угорщини селянського повстання під проводом Д.Дожі. Повстання охопило майже все королівство. Головні сили повсталих успішно пройшли через Альфельд, форсували Тису, розгромили армію Іштвана Баторі і блокували Темешвар. Однак, операція затягнулася, а війська трансільванського воєводи Яноша Запольяї, які прийшли на допомогу угорським військам, розгромили повстанців. Д.Дожа був страчений. Т.М.Сопко детально описав репресії угорських властей по відношенню до повстанців,

довівши, що «селяни, як і міська біднота, перетворились у безправну масу, що знаходилась у підпорядкуванні в панів».

Після поразки під Мохачем в 1526 р. Угорська держава втратила свою незалежність, розпалася на частини і стала легкою поживою турків і Габсбургів. Перебування угорських земель під владою Османської імперії характеризувалося безжалісним соціальним, національним і релігійним гнітом. До кінця XVI ст. руйнування продуктивних сил досягло катастрофічних розмірів. Запустилися тисячі сіл, обезлюднилися цілі райони. Однак, угорський народ продовжував боротьбу проти окупантів. Т.М.Сопко яскраво описав бої 1566 р. біля Сігетвара, захисники якого протягом багатьох тижнів відбивали напади турків. Не легшим було становище угорських земель в складі Габсбургів. Посилився реформаторський рух. Ідеї Лютера, Цвінглі, Кальвіна та інших реформаторів знайшли в Угорщині сприятливий ґрунт. В середині XVI ст. на переважній частині Угорщини найбільше розповсюдження набув швейцарський напрям кальвінізму. Він розповсюджується аж до останньої третини XVI ст. Т.М.Сопко проаналізував розвиток угорської культури після втрати політичної незалежності, зробивши при цьому висновок, що «в умовах важкого іноземного гніту, коли угорські феодали і католицьке духовенство, зрадивши інтереси батьківщини, вступили в союз з Габсбургами, головним носієм і захисником національної культури і виразником інтересів всієї країни були широкі маси народу».

Ще в 1965 р. Т.М.Сопко опублікував змістовну працю «До питання про правове становище селянства на Закарпатті в XV–XVI ст.», в якій поставив завдання висвітлити економічне і правове становище поселень Закарпаття, заснованих на німецькому і волоському правах. Історик переконливо довів, що «переважна більшість гірських сіл Закарпаття була заснована на волоському праві, яке в певному розумінні було модифікацією німецького права. Різниця між поселеннями на німецькому праві, з одного боку, і волоському – з другого, впливала тільки з роду заняття населення. В гірських поселеннях, де головним заняттям було скотарство, панувало волоське право, в селах же низинних, де переважало землеробство – німецьке право» (Тези доповідей та повідомлення до XIX наукової конференції УЖДУ. Секція історична (загальна історія та історія СРСР). – Травень 1965 р. – Ужгород, 1965. – С.37–38).

Т.М.Сопко цілком слушно відмітив, що «оскільки колонізаційний рух в XIV і наступних трьох століттях охоплював переважно гірські райони Закарпаття, оскільки переважна більшість сіл створювалась на основі волоського права», найдавнішою пам'яткою якого є грамота королеви Єлизавети, видана в 1364 р. «волохам» дев'ятьох привілейованих сіл Березької Крайни, які належали до Мукачівського замку. Вчений також проаналізував грамоту Єлизавети 1466 р., урбарії Чинадіївської домінії 1567 і 1570 рр. Він довів, що «освоєння нових земель здійснювалось двома методами: шляхом внутрішньої і зовнішньої колонізації. Прикладом зовнішньої колонізації може служити Березька Крайна, внутрішньої – села Страбичево, Куштановиця, Обава, Ризниця, Ясіня, Косівська Поляна, Требушани, Дубове, Калини, Синевир, Голятин, Тюшка і десятки інших сіл Верховини». Внутрішня колонізація здійснювалась тільки за рахунок місцевого, переважно українського населення старих общинних сіл. Що стосується зовнішньої, то, на думку Т.М.Сопка, «зовнішній елемент не відіграв у колонізації Закарпаття скільки-небудь значної ролі». Підсумовуючи величезний джерельний матеріал, дослідник констатував, що в XVII ст. продовжувався двоєдиний процес, викликаний розвитком панщинного господарства: з одного боку, на фоні загального зубожіння селян відбувався процес їх економічної диференціації, з другого – продовжувався процес злиття всіх прошарків і груп сільського населення в єдину безправну закріпачену масу.

Ці, та деякі інші питання, Т.М.Сопко піднімав у статті «Угорське законодавство XVI століття про закріпачення селян» (Вестник Московського університета. Серія ІХ. Історія. – 1963. – С.64–77). На відміну від розвинутих в економічному відношенні країн Західної Європи (Нідерланди, Англія, Франція, частково Німеччина), в яких швидко розвивалися капіталістичні відносини, історичний розвиток Угорщини загальмувався. Це не могло не вплинути на розвиток сільського господарства. Причина цього, – як вважав Т.М.Сопко, – полягала в тому, що «товарно-грошові відносини відкривали дорогу до ринку не стільки для селянського господарства, скільки для великого феодального господарства». Починаючи з другої половини XVI ст. в західних, а потім і інших районах Угорщини швидко створюються відносно великі доменальні господарства, які зумовили введення необмеженої панщини і встановлення «вічного» закріпачення.

Т.М.Сопко аргументовано довів, що угорська доменальна система не мала «нічого спільного з капіталістичною системою», бо, «по-перше, переведення селянських утримань в доменальне господарство не набуло широкого розмаху і було порівняно рідкісним явищем; по-друге, воно мало в кінцевому рахунку збереження і розширення, хоч і в особливій формі, феодального способу виробництва». Правове обґрунтування кріпацтва в Угорщині одержало своє класичне вираження в таких документах, як VII декрет 1514 р., Трипартіум, закон 1608 р. і деяких інших постановках державних зборів XVI–XVII ст. Дослідник писав, що, незважаючи на жорстоке придушення селянського повстання 1514 р. під керівництвом Д.Дожі (знищено 50 тис. чол.), угорський уряд змушений був визнати, що прийшов час вирішити селянське питання. Цьому і було приурочено засідання державних зборів 18 жовтня 1514 р. В преамбулі закону констатувалося, що «стани розробили такі статті, при допомозі яких можна відновити порядок, забезпечити велич країни, відвернути будь-яку загрожуючу небезпеку і повернути для всіх порушений цим часом спокій і безпеку». Окремі статті закону 1514 року передбачали жорстоку розправу над учасниками повстання, створювали спеціальні комісії, які повинні були розслідувати на місцях вчинену дворянам шкоду тощо. Т.М.Сопко довів, що згідно з цим законом, на території країни вводилися єдині грошові, натуральні і панщинні повинності селян, визначалися порядок і строки їх виконання. Однак, вони так і не встановлювали максимум грошової плати. Хоча стаття 16 і встановлювала єдину для всієї країни панщину – один день на тиждень, однак феодали нерідко її порушували, значно збільшуючи розміри. Детально проаналізувавши всі основні статті договору 1514 р., Т.М.Сопко підсумував: «Закон... був прийнятий одноголосно, але це не означає, що всі його положення в однаковій мірі виражали інтереси всіх прошарків і груп пануючого класу. Що стосується репресивних мір проти заколотників-куруців і загальних положень про феодальні повинності селян, то інтереси всього класу феодалів-магнатів, середнього і дрібного дворянства – були єдиними. Однак в питанні про форми і ступені закріпачення селян точки зору різних прошарків пануючого класу дещо розходились». Великі землевласники були проти необмеженого закріпачення, а дрібні і середні дворяни вимагали встановлення такого порядку, який би повністю виключав будь-яку можливість переходу, тобто встановлення абсолютного закріпачення. Це пояснювалося тим, що в цей час експлуатація селян в середніх і дрібних феодаліях господарствах була більшою, ніж у великих, і селяни в умовах вільного переходу масами покидали своїх господарів і переселялись на землі магнатів в надії знайти деяке полегшення свого важкого становища.

Т.М.Сопко відмічав, що закон 1514 р. «відображаючи в цілому інтереси всього пануючого класу, явився ідеальним вираженням правових, політичних і економічних

інтересів середнього дворянства». Права феодалів закріплювали статті Кодексу 1517 р., згідно з якими селянам заборонялося переходити від одного магната до іншого. «Тріпартіум» Вербеці, – писав Т.М.Сопко, – який кінцево сформулював основи кріпосницької системи, став правовою основою, надбудовою феодального базису пізнього середньовіччя». Такий стан справ протримався в Угорщині протягом трьох століть».

Після поразки Угорщини в 1526 р. під Мохачем, феодалі пішли на певні поступки (відміна закону про повне закріпачення селян і відновлення права вільного переходу у відповідності з старими порядками, які існували до 1514 р.). Селянське питання неодноразово обговорювалось на засіданнях зборів, однак протягом 1556–1608 рр. не відбулося жодних змін. Нарешті, державні збори 1608 р., відмовились регулювати питання про перехід селян і всі законодавчі права в цьому питанні належали дворянським комітетам. Виходячи з цього, необхідно погодитись з думкою Т.М.Сопка, що «селянство було віддано повністю у владу своїх феодалів».

Заслуговує на увагу стаття Т.М.Сопка «Еволюція феодальної ренти на Закарпатті XVI–XVII ст.», в якій історик зробив спробу висвітлити основні тенденції аграрного розвитку Закарпаття і дав у загальних рисах картину розвитку феодальної ренти. Аналіз джерел дав можливість Т.М.Сопку стверджувати, що «причиною обезземелення селянства на Закарпатті наприкінці XVI–XVII сторіч було не пряме захоплення землі феодалами, а збільшення кріпосницької експлуатації. Джерела показують, що головною тенденцією аграрного розвитку Закарпаття, було не обезземелення селян (хоч цей процес і мав місце) і тим паче не експропріація, а, навпаки, – наділення і прикріплення до землі, тобто апропріація селянства».

Протягом XVI–XVII ст., – вважав історик, – «феодалі привласнювали додаткову працю селян у формі натуральної, грошової та відрібткової ренти». На перший план поступово висунулась панщина. У зв'язку з тим, що основна маса сільськогосподарської продукції вироблялась в селянських господарствах, «феодалі були зацікавлені в збереженні високої натуральної ренти, головним чином, зерном, худобою, вином, маслом, тобто тими продуктами, які користувалися підвищеним попиту на ринку». Т.М.Сопко доводив, що «протягом XVII ст. грошова рента невпинно зростала, але, внаслідок знецінення грошей, її реальна вартість істотно не підвищувалась, тому окремі феодалі прагнули повернутися до натуральної форми ренти» (Тези доповідей до XX щорічної наукової конференції. Серія історичних наук. – Ужгород, 1966). Т.М.Сопко справедливо вважався знавцем історії селянської общини в Закарпатті. Цій проблемі він присвятив статтю «До питання історії общини на Закарпатті в період середньовіччя» (Матеріали XXI наукової конференції Ужгородського державного університету. Серія історична. – К., 1967. – С.218–222). «Уже в період проникнення на Закарпаття угорців, – писав дослідник, – основою соціально-економічних відносин місцевого слов'янського населення була землеробська або сімейна община з характерним для неї осілим землеробством і пануванням переложної системи». В такій общині зберігалась колективна власність на землю, хоча оброблювання землі велося окремими сім'ями, між якими була поділена земля. Всі члени общини були рівними між собою, володіючи однаковою частиною у кожному полі. Орний наділ, виноградник, ліс, пасовища, пустирі, річки, озера, місце полювання і рибної ловлі були общинною власністю. Т.М.Сопко довів, що в другій половині XVI ст. «землеробська община внаслідок спонтанного розвитку розкладалася і перейшла в свою останню фазу – сусідську общину, в якій уже і орна земля стає приватним спадковим володінням окремих общинників». Хоча, необхідно відмітити, що община залишала за собою свої старі права на цю землю.

Історик детально зупинився на структурі общини, вищим органом якої були загальні збори всіх її членів – громади. Вони, в свою чергу, обирали своє представництво – старосту і присяжних, які повинні були охороняти інтереси общини. Однак становище різко змінилося з кінця XVI ст., коли община перетворилася в засіб влади феодала на селі. «На території Закарпаття, – відзначав Т.М.Сопко, – община існувала до падіння кріпосного права. Лише наприкінці минулого століття (XIX ст. – М.В.) вона повністю розкласяся. Те, що залишилося від общини, стало в епоху бурхливого розвитку капіталізму анахронізмом, який гальмував суспільно-економічний розвиток села». Т.М.Сопко дав глибокий аналіз ролі тваринництва в господарстві закарпатських селян. Саме воно «відіграло важливу роль в орному землеробстві, мало велике значення в освоєнні нових земель, а також у відновленні врожайності землі. Тільки завдяки наявності значної кількості худоби стали можливими дво- і триплільна системи землеробства. Ще важливішу роль відіграло тваринництво в житті населення гірських районів, де воно було головним засобом існування» (Тваринництво в Мукачівській та Чинадівській домініях у XVI–XVII ст. // Тези доповідей та повідомлення до XVIII наукової конференції працівників загальнонаукового факультету Ужгородського державного університету (Травень 1964 р.). – Ужгород, 1964. – С.82–88). У другій половині XVII ст. у цій важливій галузі господарства спостерігався занепад, який призвів до того, що кількість великої рогатої худоби зменшилася в чотири рази.

Давніми галузями сільського господарства низинних районів Закарпаття вже у XIII–XIV ст. були виноградарство і садівництво, розвиток яких відбувався в основному за рахунок розширення площ. Т.М.Сопко довів, що центром виноробства було Берегове, Мукачево, Вари, Косино і Мужієво. В цих містечках майже 40% населення було зайнято виноградарством, а 39% займалося як виноградарством, так і хліборобством. Майже все вино, вироблене в місцевих господарствах (біля 20%) і більша частина вина середнянських господарств (біля 33%) споживалась на місці самими виробниками. Частина свого вина могли продати середнянські господарства (біля половини), але головним виробником товарного вина були багаті селяни, їх виробництво було майже цілком розраховане на ринок. Це також стосується і садівництва. Як писав Т.М.Сопко, «панські сади та городи не тільки забезпечували внутрішні потреби господарства, але й повинні були давати товарну продукцію» (Розвиток виноградарства і садівництва на Мукачівщині та Беретівщині в XVI–XVII ст. // Тези доповідей та повідомлення до XVIII щорічної наукової конференції Ужгородського державного університету. Серія історичних наук. Кафедра історії СРСР (квітень 1964 р.). – Ужгород, 1964. – С.71–77).

У 1989 р. Т.М.Сопко у співавторстві з К.К.Шовшом опублікував статті «Початок боротьби проти турецької агресії. Розвиток централізованої держави в другій половині XV ст.» і «Розвиток феодалізму в Угорщині з середини XIII і до XV ст.». Основні праці Т.М.Сопка з різноманітних проблем історії Угорщини зафіксовані в бібліографічному покажчику «Хунгарологія в Ужгородському державному університеті» (Ужгород, 1990. – С.125). Перу Т.М.Сопка також належить ґрунтовний нарис «Виноградово», поміщений на сторінках фундаментальної колективної праці «История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область». – К., 1982. – С.186–198.

Із вищесказаного видно, що Т.М.Сопко вніс значний внесок у вивчення історії Закарпаття XV–XVII ст. взагалі, та історії селянства краю, зокрема. Незважаючи на те, що переважна більшість праць була опублікована в 60-х роках, однак не втратила своєї

наукової цінності й актуальності по цей день. Т.М.Сопко назавжди залишиться одним із найавторитетніших медієвістів в історії Ужгородського державного університету.

ДОСЛІДНИК МАРАМОРОЩИНИ ВАСИЛЬ МАРКУШ

Глибоким знавцем соціально-економічного, політично-правового і культурного розвитку Мараморощини справедливо вважається В.М.Маркуш. В 1974 р. він захистив кандидатську дисертацію «Соціально-економічні відносини і класова боротьба в північно-східній Угорщині і в Закарпатті в XIV–XVII ст. (по матеріалам Мараморощини)», в якій узагальнив наукові пошуки попередніх років.

Грунтовний аналіз архівних джерел дозволив В.М.Маркушу констатувати, що «якщо західна і південна частини Закарпаття (Ужанська, Бережська і Угочанська жупи) в економічному відношенні були більш розвинуті, то східна частина Закарпаття, переважно Мараморощина, де в основному були гори і ліси, дещо відставала в економічному відношенні, мала певну специфіку в соціальному і політичному устрої. До того ж влада угорських феодалів кінцево зміцнилась на Мараморощині тільки на початку XIV ст.». Протягом XIV–XV ст. «марамороські феодали Драги... мали в своєму володінні на Мараморощині та за її межами 44 села, Перенії – 117, Довгаї – 18, Урмезеї – 27, Білкеї-Ілошваї – 24 села, магнат Чебі-Погань володів більшою частиною Теремлянської, а вільхівські Татули (Мигалко) – селами Терес'яньської долини».

Дослідник переконливо довів, що внаслідок численних податків, зокрема дев'ятини, селянство розорювалось. Однак, на збідніння марамороських селян також негативно впливали й інші фактори. В.М.Маркуш відзначав: «Починаючи з 1543 р. територія Мараморощини разом з десятьма східними комітатами Угорщини під назвою Парціум ввійшла до складу Трансільванського князівства і перетворилась, таким чином, у поле битв між угорськими феодалами-протестантами і австрійськими Габсбургами-католиками за політичну гегемонію. Як відомо, ця боротьба закінчилась тільки в 1606 р. релігійним компромісом. З 1671 р. вводитьсь систематичне розквартирування австрійських військ на Мараморощині. Протягом всього XVII ст. Мараморощина продовжувала залишатися ареною жорстокої боротьби між угорськими феодалами, австрійськими іредентами і турецькими завойовниками». Великим лихом для населення були постійні турецькі і татарські набіги, під час яких міста і села Мараморощини піддавалися безжалісному пограбуванню.

В.М.Маркуш аргументовано довів, що наприкінці XVI і на початку XVII ст. у зв'язку із зростанням товарно-грошових відносин і експорту худоби на зовнішні ринки в Мараморощині з'являється прошарок населення – куркульство. Автор наводить їх прізвища. Так, зокрема, Пилип Надь із Вишньої Руни в 1600 р. мав 221 голів худоби. Це також свідчило про розшарування селянства Мараморощини.

У 1952 р. В.М.Маркуш опублікував змістовну працю «Селянська війна в Угорщині і Закарпатті в 1514 році». «Селяни, солекопи, міська біднота і дрібне дворянство Мараморощини, – відзначав історик, – активно відгукнулись на виступи селян Угорщини. Вони атакували замок Ньялас (Королево), пройшли через Угочську жупу і спустошили село Вари Бережської жупи. Проти них були кинуті дворянські загони Іштвана Вербеці і Габора Перені, які придушили виступи повстанців Мараморощини». Вчений детально зупинився на наслідках війни 1514 р. для населення регіону. Після її поразки, «угорські магнати жорстоко розправились над повстанцями. В містах і селах були повішені сотні активних учасників повстання. Міста Хуст, Вишково, Тячево, Мараморош-Сигіт, Довге Поле, Солотвино та інші за

участь у повстанні протягом двох років повинні були сплачувати контрибуцію, за рахунок якої нагороджувались гнобителі селян». В економічному відношенні перемога феодалів на початку XVI ст. і повне закріпачення селян послужили основою «другого видання кріпосного права». Необхідно погодитися з твердженням В.М.Маркуша, що «це означало перемогу і утвердження панщинно-доменіального (фільваркового) господарства, яке деградувало перед лицем прогресуючої західноєвропейської економічної системи з домінуючою найманою робочою силою і грошовою рентою».

В. М.Маркуш звернув увагу на посилення в XVI–XVII ст. руху марамороських опришків, які «у співдружності з місцевим селянством, молдавськими і трансільванськими гайдуками нападали на маєтки феодалів, спалювали і бивали ненависних пригноблювачів». Автор справедливо відмітив, що значний вплив на активізацію антифеодальної боротьби зробила визвольна війна українського народу 1648–1654 років під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Почастішали дії опришків, більш масовими були виступи селян. Міркування В.М.Маркуша підтверджуються працями відомого дослідника історії карпатських опришків Володимира Грабовецького, перу якого належить спеціальна праця «Олекса Довбуш на Закарпатті». В.В.Грабовецький відзначив, що в XVII ст. «на території Березького, Марамороського і Угочанського комітатів активно діяли повстанські загони на чолі з опришківськими ватажками Іваном Пинтею, Федором Бойком, Іваном Пискливим. В 70-х роках XIX ст. відновив опришківські дії останній ватажок опришків Микола Драгирук. Невдовзі його спіймали, судили і повісили в 1878 р. Так припинив своє існування рух карпатських опришків. Він зародився на початку XVI ст. і наводив жак на панів аж до 70-х років XIX ст.

Хоча в центрі уваги В.М.Маркуша знаходилася переважно історія Мараморощини XV–XVII століть, однак він неодноразово звертався також до більш ранніх подій. В статті «Деякі питання історії Мараморощини феодально-кріпосницької епохи (XI–XVI ст.)» вчений відзначав: «Відомо, що в X–XI століттях по обидва схили Східних Карпат жило східнослов'янське плем'я білих хорватів, яке складало західний політичний кордон Київської Русі. До кінця 20-х рр. XI ст. Закарпаття належало до Давньоруської держави. 1018 р. червенські міста захопили поляки і перервали політичні зв'язки Закарпаття з Київською Руссю. В XII ст. Закарпаття входило до складу Галицько-Волинського князівства. В умовах татарського панування у Східній Європі, Мараморощина залишалась, правдоподібно, вільним самостійним слов'янським князівством на південних схилах Східних Карпат, була укріпленим форпостом східного слов'янства на його західних кордонах в боротьбі проти експансії німецько-угорських феодалів. На початку XIV ст. після довготривалого опору місцевого слов'янського населення, угорським феодалам вдалося підкорити населення Мараморощини, хоч старі слов'янські традиції і звичаї жили серед марамороських українців до кінця середньовіччя».

Отже, в працях В.М.Маркуша знайшли відображення і ґрунтовне висвітлення складні проблеми історичного розвитку Мараморощини в XI–XVII століттях.

ІВАН ГРАНЧАК ПРО ІСТОРИЧНУ НАУКУ

У наукових колах України та сусідніх країн добре відоме ім'я доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча освіти України, академіка Міжнародної слов'янської академії наук Івана Михайловича Гранчака. Понад 40 років він відпрацював на історичному факультеті Ужгородського державного університету, а

від 1996 р. очолював Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України і як педагог за сумісництвом працював в Ужгородському державному інституті інформатики, економіки та права. Перу професора І.М.Гранчака належить близько 500 наукових, науково-популярних і методичних праць. Головна тема його досліджень – це історія країн Центральної Європи (Словаччина, Чехія, Угорщина), історія Закарпаття. На початку 2000 р. визначного вченого не стало. В 1997 р. автор цієї книги взяв інтерв'ю в професора І.М.Гранчака, яке було опубліковане в монографії «Професор Іван Гранчак (До 70-річчя від дня народження)». – Ужгород, 1997. – С.7–37. У цьому виданні наводимо його повністю.

М.В. Іване Михайловичу! Ми поруч працюємо в університеті, в наукових закладах. Багато читали про Вас, про Ваш шлях в науку. Але чимало питань з Вашої творчої біографії, яка деякою мірою може бути повчальною, маловідомі. Маючи нагоду розмовляти з Вами перед 70-річним ювілеєм, хотів би запитати: «Коли, як, при яких обставинах Ви зробили крок назустріч науці?».

Про свій шлях у науку тяжко говорити, бо тут було більше стихійного, як осмисленого. Частково я уже писав про це в газетних статтях «Університет в моєму житті» (Новини Закарпаття. – 1995. – 30 вересня, 3, 10, 12 жовтня) з нагоди 50-річчя Ужгородського університету. Пройшло два роки і мені виповнюється 70 років. Прожите велике і нелегке життя. Не соромлюсь, що став 70-річним дідусем, одним із старіших учених-істориків Закарпаття і радо поділюся з Вами, молодими істориками, досвідом свого творчого життя, охоче згадаю, як я став істориком, педагогом, вченим з двома вищими дипломами – доктора історичних наук і професора.

На формування людини завжди впливає безліч факторів. Але вирішальними є родинна обстановка, створені об'єктивні умови і оточення, в якому людина росте, формується.

Я хотів би розпочати з родинного оточення, бо тут закладалися ті камені, ті фактори, які становлять фундамент усієї людської надбудови. Що дитина візьме від батьків – любов до праці, рідної оселі, краю, мови, повагу до старших, вміння спілкуватися з людьми, віру в Бога, чесність, сумлінність або їх антиподи, – вона пронесе це через все своє життя. Набуті в родині риси, хороші чи негативні, в житті можуть, звичайно, змінюватися. Але суть їх залишається визначальною і проявляється в характері людини.

З висоти 70-річчя я все більше усвідомлюю, що на життєвому шляху, а він був нелегким, я все більше відчував силу тих факторів, які закладались в родинній обстановці Михайла Юрійовича Гранчака та Марії Іванівни Варги, в якій я народився 7 жовтня 1927 року. Батько і мати закінчили початкову школу, але були добре освічені: вміли не лише читати і писати по-руськи (українськи), але вміли читати молитви на старослов'янській мові, обоє знали усну і письмову угорську мову. Батько розмовляв (слабо, правда) німецькою, а мати єврейською мовою (вона працювала у багатих євреїв і вивчила, як говорять, кухонну єврейську мову).

Мовна обстановка родини, безперечно, вплинула на мене. Коли батько і мати хотіли «посекретничати», то розмовляли угорською мовою. Я страшно хотів знати, про що вони говорили. І почав вивчати мову. Добре, що по сусідству проживала дружина нам родина угорця Ш.Ороса. Від дітей я також учив угорську мову. В IV–V класах я вже трохи знав мову і сімейні секрети батьків відпадали.

Отже, родина дала початки для вивчення мов. Дуже шкодую, що я не зміг збагатити цю традицію і досконало вивчити кілька мов. Та все ж знаю рідну українську мову з домішками давидківського діалекту, люблю і знаю російську мову,

знаю угорську, словацьку, чеську і, користуючись словником, читаю англійською мовою.

Батьки були землеробами. Володіли близько 2 га землі: Це ясно, що були сільськими батраками. Дітей мати народила 11, а вижили 5: чотири хлопці і одна дівчина. Останній брат, Василій, народився, коли мені було 20 років і я вже збирався женитися. Із врожаю 2 га нам вистачало картоплі при доброму врожаю, квасолі, капусти і хрину. Хліба ніколи не вистачало: завжди з березня до серпня купували, або позичали. Хліб пшеничний їли 3-4 рази в рік: на різдво, паску, храм церкви та ще з якоїсь сімейної нагоди. Мати працювала на землі, а батько батракував, підробляв. Так родина і жила. Дуже тяжко було. На голові у батька, крім п'яти дітей, ще й борг висів. Тому і мати, і батько дуже багато працювали. З дитинства і мене до праці привчили. З 14 років я з батьком не тільки орав, копав, косив, але і в найми ходив. Батько був теслярем. Ми робили огорожі, сарайчики зводили, підводи ремонтували. Кому що потрібно було.

Отже, батьки прищепили любов до праці. Вимагалось не тільки зробити, але і якісно все провести. Коли з батьком працював, то придивлявся до кожного кроку і коли не так зроблю, то слідувало не тільки усне зауваження, але й покарання. Любов до праці, яку прищепили батьки, я проніс через усе життя. Керувався лозунгом: що можна зробити сьогодні, не відкладай на завтра. Якщо працюєш, так працюй добре, а не просто відпрацьовуй, збувай час.

Мені уже 70 років, час би відпочивати, але роботу я дуже люблю. Жодного дня не пропускаю без роботи. І не тільки тому, щоб гроші заробити. В праці маю моральне задоволення. Я і досі пригадую, як радів результатам своєї праці батько! Мати також була і сильною, і дуже працювитою.

Від батьків я успадкував і повагу до людей, і шире ставлення до них. Моя мати була бідною, в родині всього не вистачало, але були і жebraки, ще бідніші від неї. Вона брала від свого рота, від рота своїх дітей, а біднішим давала, ділилася з ними. Батько також був широю людиною, мав багато друзів, готовий був з ними усім ділитися. І йому дуже багато допомагали колеги. Через усе свідоме життя я проходив разом з добрими людьми. Я прагнув допомагати людям, які до мене звертались, і мені відповідали тим же. Я жив і продовжую жити серед людей і з людьми. Бувають і складності у взаємовідносинах, але щирість і доброта все ж переважають.

Від батька я багато дізнався про своє рідне село Нове Давидково, про місто Мукачево, про все Закарпаття. Батько був добрим знавцем історії, зокрема історії релігії та географії. Він учасник двох світових війн. В період першої світової війни був на італійському фронті, а в другу світову війну працював три роки в таборах. Служив в австро-угорській армії, в чехословацькій і в угорській в 1939–1940 рр. Батько багато знав, чимало пережив і мені про все розповідав. Це викликало у мене інтерес до історії.

У національному відношенні батьки мало що дали. Батько і мати, як і дід, і баба, вважали себе русинами. Я також засвоїв від них поняття русин, хоч не знав, що воно означає. Батько часто говорив про Росію, її казкові багатства, але про долю України нічого не знав і мені не говорив. Отож, в школу я поступив як син русина.

В с.Нове Давидково я закінчив сім класів. Про науку й навчання і не мріяв, бо умов не було. Лише під впливом агітації учителів батьки погодилися, щоб у 1941 р. я поступив у горожанську школу в Мукачеві, в 1943 році – у Мукачівську учительську семінарію. Тут готувався до учительської роботи. Мені дуже подобалася професія учителя, а тому навчався з великим задоволенням. Захоплювався не історією, а математикою. За чотири роки навчання мав всього одну оцінку «добре» – це з праці, а решта – все «відмінно». В педучилищі я багато читав, не лише підручників, але і

художню та наукову літературу. Це вже був радянський час. Закарпаття возз'єдналося з Україною. Я вже знав, що таке українці, посіяни, угорці та ін. І в тому, що записали мені в паспорт «українець», я не вбачав крамоли. Всі говорили, що ми, русини, є часткою українців.

Ледве чекав закінчення педучилища, щоб піти на учительську роботу. Але тут появилася нова можливість – в Ужгороді відкрили університет – можна продовжити навчання. Після тривалих роздумів, поневірянь я поступив на історичний факультет.

Група була невелика – 24 чоловіка, з яких вихідців із Закарпаття всього троє. Інші – зі східних областей, переважно фронтовики. Група була дуже дружна. Один учився краще другого. Душею групи був фронтовик, інвалід війни І.Літвіч. Старостою був також фронтовик О.Тамбовцев. Було чимало дівчат-фронтовичок. Любимцем усіх був фронтовик В.Краснішев, до речі самий слабкий студент групи, але дуже добра людина. Я був з числа молодих. Дуже любили ми і поважали викладачів М.Лелекача, А.Ігната, В.Неточаєва, Ф.Потушняка, І.Коломійця, згодом Б.Вольфсона, І.Дашкевич та ін. Я учився на відмінно, був членом двох гуртків – історії СРСР та загальної історії.

Першим, хто звернув мою увагу на можливість продовжувати навчання в аспірантурі, це була І.Дашкевич. Вона читала курс історії СРСР, вела спецсеминар і їй сподобалися мої виступи. У розмові після одного з семінарів вона сказала таке: «Що Ви, Іван, думаете робити після закінчення вузу?» Я тут же відповів – працювати, бо і мені, і батькам дуже гроші потрібні. У батька п'ятеро дітей, а він один, бо мати на жаль, дуже хворіла. «А я у вашій особі бачу хорошого історика – продовжувала Ірина Дмитрівна, – Вам би в аспірантуру».

Ці слова дуже запали мені до серця. Але соромно було мені далі говорити, бо я толком не знав, що воно таке аспірантура. На лекціях деколи говорили, але чіткої уяви про аспірантуру я не мав.

Через деякий час я зустрівся з В.Неточаєвим. Він читав курс історії України, який я дуже любив, і був керівником гуртка. Я наважився, попросив вибачення і запитав, що таке аспірантура. Володимир Іванович дав мені розгорнуту відповідь, порадив прочитати дещо. Так на третьому курсі, десь в кінці 1949 року, в мене зародилася ідея продовжити навчання в аспірантурі.

Цю мою ідею гаряче підтримав декан факультету А.Ігнат і завідуючий кафедрою загальної історії М.Лелекач, історії СРСР Я.Чубуков. Я почав ще більше працювати і вже брав курс до наукової роботи. При обміні думками з іншими студентами я з'ясував, що до продовження навчання готувалися А.Пушкаш, І.Ганжа, П.Костриба, І.Літвіч, М.Копач, А.Сабініч, Ю.Сливка та ін. На старших курсах я більше уваги приділяв вивченню спецкурсів, спецсеминарів. Багато працював над вивченням історіографії історії СРСР і загальної історії, іноземної мови.

Я навчався в тяжких умовах, але навчався. У чотирьох навчальних закладах – початкова школа, горожанська школа, педучилище, університет – учився на відмінно. Перекоаний, що ті риси, які прищепила мені родина, тут проявилися повністю. Я не тільки добре навчався, але і мав хороших друзів – це земляки І.Кузьма, Ю.Сливка, В.Смужаниця, І.Балаж, В.Гранчак, Ю.Гранчак, З.Кречковський, М.Качур та ін. Серед студентів університету ще хочу згадати колег Ф.Каневського, А.Ороса, М.Попелича, М.Лемака, В.Чопика та ін. Більшість з них після закінчення вузу пішли на роботу, а частина – в аспірантуру. У 1952 році аспірантом став і я. Так почався мій шлях в науку.

На завершення хочу сказати, що на вибір наукового шляху вирішальний вплив мали і об'єктивні умови. Після возз'єднання з Україною, хоч і було чимало великих труднощів, але сім'я наша стала жити краще, створилися об'єктивні передумови для одержання вищої освіти. Головним для нашої родини було те, що радянська влада

визволила нас від боргів. Саме борги і сплати процентів були великим тягарем для сім'ї. Тепер пішли в історію старі часи, а з ними і наші борги.

Друге, дали родині ділянку під забудову. Мої батьки і я з ними жили в складних умовах. У одному будинку, де були дві кімнати і снін, жили три сім'ї. У мого батька п'ятеро дітей і ми жили в одній кімнаті (задня хижа), брат також з п'ятьма дітьми жив у передній кімнаті, а одна сестра і мати – в сніях. У 1948 році нам виділили ділянку і батько самотужки збудував невелику хату: одну кімнату і одну велику кухню. Нам стало краще.

Радянська влада, хоч і позбавила батька клаптика землі, бо все насильно забрали в колгосп, але дала йому постійну працю. В минулому батько як батрак і сільський ремісник багато терпів від безробіття. Мати працювала в рілльничій бригаді колгоспу, батько в будівельній і матеріально стали жити краще. Мені допомагати не могли, але і допомоги від мене не чекали. Я п'ять років навчався в університеті і всі роки працював на різних роботах і заробляв на навчання.

І вирішальним було те, що в Ужгороді в 1945 році відкрився університет. Це відкрило двері до вузу для тисяч таких як я. Багато молоді їхало на навчання в інші вузи України і навіть до Москви. Якщо до воз'єднання у вузах різних країн Європи могли вчитися десятки, нехай сотні, то тепер при радянській владі, при тих умовах, які створилися, міг учитися кожен бажаючий. Я вчився без допомоги батьків. Знаю десятки, сотні таких студентів, що вчилися на стипендію і ще їй працювали.

М.В. Отже, вуз визначив шлях у науку, а коли і при яких умовах Ви обрали спеціальність?

Навчаючись на історичному факультеті і вже мріючи про аспірантуру, я ще не мав чіткої уяви про спеціальність, бо не знав, що воно там буде. Я любив історію України, яку читав В.Неточаєв. Лякав мене радянський період історії України, бо його дуже сумбурно читав О.Шилохвіст. Мабуть, і сам не розумів того, що читав. Не розуміли, звичайно, і студенти. Багато працював я по курсу «Історія СРСР». Читав його дощ. Я.Чубуков. Але великої любові до нього не було. З інтересом слухав я курс новітньої історії, але постійного викладача не було. Читали його наїздами викладачі Львівського університету.

Всі студенти великий інтерес проявляли до курсу історії зарубіжних слов'ян, який майстерно читав М.Лелекач. І моя душа до цього курсу лежала, але в університеті і не думав я про те, щоб стати славістом. Усе визначила аспірантура.

Закінчивши університет, я подав документи про вступ до аспірантури, але вже працював за направленням у Закарпатському обласному архіві. У відділі кадрів МВД, куди належав архів, мені не хотіли оформляти характеристику. Мотив у начальника відділу кадрів Чоловського був такий: «Не рипайся, Іване Михайловичу, бо з аспірантури нічого не вийде». Коли все ж я настояв на видачі характеристики, то начальник сказав, вручаючи мені аркушик паперу (характеристику обсягом в один абзац): «Ідьте і поступайте, але вченого з Вас ніколи не буде!» Це дуже мені врізалося в пам'ять і були хвилини, коли я готовий був відмовитись від аспірантури. Надихало мене одне: чутки ходили, що і А.Пушкашу також не хотіли видати характеристику і не радили їхати на навчання, але він все ж збирається. То зібрався і я.

Вступні іспити пройшли успішно. Всі три іспити склав на «відмінно» і з 1 листопада 1952 року був уже зарахованим в аспірантуру. Став аспірантом з історії країн народної демократії. Науковим керівником призначили одного з провідних учених України, тоді ще кандидата наук, Ф.Шевченка.

І почалася складна праця: підготовка іспитів кандидатського мінімуму з історії, іноземної мови. Паралельно вибір теми кандидатської дисертації.

До аспірантури я прийшов не з пустим портфелем. Протягом трьох років, навчаючись на істації УжДУ, я працював у обласному архіві старшим науковим працівником на 0,5 ставки. Багато документів проходило через мої руки. Опрацьовуючи нові документи, науково оформляючи їх, я робив собі виписки з тих, які вважав цінними. Це мені радив В.Неточаєв і М.Лелекач. В архівах зберігаються найцінніші джерела з історії, а тому робота над ними збагачує людину. Самі В.Неточаєв і М.Лелекач багато працювали в читальному залі архіву, а я підбирав для них справи. Я послухався порад своїх наставників і зібрав чимало матеріалу про історію Закарпаття новітнього часу. На цих матеріалах написав дипломну роботу на тему «Закарпаття в 1918–1919 роках», яка одержала високу оцінку і частина матеріалу якої була опублікована на сторінках обласних, республіканських газет і в журналах («Вітчизна»). Співавтором цих перших публікацій був доцент В.Неточаєв.

Було в мене і багато інших напрацювань з історії Закарпаття 20–30-х років ХХ ст. Та в аспірантурі я спеціалізувався по зарубіжній історії, а не історії України. Пошук нової теми продовжувався майже рік. Мої симпатії все більше привертала історія Чехословаччини, бо у портфелі було чимало матеріалів із Закарпатського архіву. В цьому плані мене підтримував не лише науковий керівник Ф.Шевченко, але і директор Інституту історії О.Касименко, заступник директора Ф.Лось, вчені інституту І.Гуржій, О.Парасунько та ін. Але всі вони були спеціалістами з історії України, а загальна історія лише починала формуватися в інституті. Все вирішилось у Москві, в Інституті слов'янознавства, де тоді провідним спеціалістом з історії Чехословаччини була І.Мельникова.

З великим хвилюванням чекав я зустрічі з Іриною Миколаївною. Хвилювали думки, як зустріне, що скаже, чи допоможе обрати тему. Бо ще в Києві науковий керівник Ф.Шевченко говорив: «Вдалий вибір теми – це 50 процентів успіху в написанні дисертації».

День зустрічі з Мельниковою я назавжди запам'ятав. Перше, що вразило мене, – це тепла зустріч. Ірина Миколаївна почала розмову так, наче знала мене багато років. Між тим, я пам'ятав про неї трошки з архіву в Ужгороді. Вона приїжджала і працювала над темою «Закарпаття в революції 1848–1849 років». Я вітався з нею, але розмови не мав. Ірина Миколаївна прийняла мене, як близьку людину, і уважно вислухала мої проблеми. Я приніс з собою кілька варіантів тем і проспект до них. Це їй дуже сподобалося. Подумавши, прочитавши мої проспекти, сказала: «Я працюю над питанням історії Чехословаччини 20-х років, а Ви беріть 30-і роки і продовжите моє дослідження. Щоб не брати всі 10 років, бо це для кандидатської забагато, то візьміть роки світової економічної кризи 1929–1933 рр. Це буде якраз».

Протягом кількох годин ми докладно обговорили тему, аспекти дослідження, наукове і практичне значення теми і т.д. Це мене і зробило остаточно славістом. Правда, Ірина Миколаївна порадила звернутися ще до ряду вчених, які досліджували історію Чехословаччини, щоб не припуститися помилки, бо вона дорого коштувала б. Таким ученим був кандидат історичних наук, секретар відділення історії Президії АН СРСР С.Прасолов. Вона допомогла організувати зустріч з ним, бо це було не так просто. Зустріч з С.Прасоловим мене ще більше переконала в правильності обраної теми. І так я почав працювати в галузі історії Чехословаччини 1929–1933 років.

Працював у архівах і бібліотеках Москви, Ленінграда, Києва, Ужгорода і Берегова. Одне, що мене хвилювало, – мені не могли дати відрядження до Праги. Кордони СРСР в ті роки ще були закриті на замки. Але всі консультанти переконували мене: кандидатську дисертацію на тему, яку я обрав, можна написати і на матеріалах архівів та бібліотек СРСР. Це придавало мені сили в роботі над дисертацією.

Збирав я матеріал, узагальнював, писав розділи та параграфи – складові частини дисертації. Тим часом не раз приїздив до Ужгорода, бував на історичному факультеті, радявся з М.Лелекачем. Сам він за фахом медієвіст, але був ученим широкого профілю і охоче обговорював мої наукові плани. У доц. М.Лелекача була і багата бібліотека, в якій працювало чимало дослідників. Дозволив він і мені опрацювати над пресою, яка зберігалася в його бібліотеці. З Миколою Миколайовичем ми обговорювали різні аспекти моєї роботи. Він допомагав мені стати славістом. Давав мені праці з історії Чехії та Словаччини для опрацювання.

В Інституті історії мене активно підтримував доктор історичних наук, згодом член-кореспондент І.Гуржій, доктор історичних наук О.Парасунько. Ми працювали в одному кабінеті, а тому я мав змогу все з ними обговорювати. Вони не були спеціалістами із загальної історії, але вчені широкого профілю. Добре знали вони методику наукових досліджень. Особливий інтерес до моєї праці проявляв І.Гуржій. Кожен написаний мною параграф перечитував, ретельно редагував, робив мовностилістичну правку. Адже ж я, закарпатський українець, хоч і розмовляв і писав українською мовою, але сильно відчував вплив діалектів. Звертався я за порадами і до славіста Київського університету професора В.Жебокрицького, спеціаліста з історії народів Балкан, який на півставки працював і в Інституті історії. Віктор Андрійович мене запрошував на кафедру, доручав рецензувати курсові і дипломні роботи. Я бував на його лекціях з історії південних і західних слов'ян, з історії нового часу. Він, читаючи розділи моєї роботи, вчив мене методиці викладу матеріалу.

Але головну відповідальність за мене ніс науковий керівник Ф.Шевченко. За час мого навчання він захистив докторську дисертацію по зв'язках Росії та України в середині XVII ст., йому було присвоєно звання професора, згодом обрано членом-кореспондентом АН УРСР. У Федора Павловича тоді було чотири аспіранти в Інституті історії і не менше 10 здобувачів, що працювали в різних куточках України. Але для кожного він знаходив час, з кожним обговорював проблеми його теми, з кожним ділився досвідом. Як науковий керівник, він давав кожному проявити себе, прагнув підтримати те нове, що пропонував аспірант. Моя тема не була предметом його безпосередніх наукових інтересів, але він прагнув глибоко вникати в кожне питання, давав поради, як краще висвітлити те чи інше питання. Кредо Ф.Шевченка було таке: Тему кандидатської найкраще знає аспірант. Роль керівника – не заважати йому сповна проявити себе. Він завжди говорив мені: «Слухай поради, але завжди роби так, як ти вважаєш доцільним. Ти найкраще знаєш фактичний матеріал. Тобі видніше, як його краще викласти».

Над дисертацією я працював успішно. Паралельно опублікував кілька праць. В тому числі першу брошуру про 300-річчя возз'єднання України з Росією, про Б.Хмельницького як державного діяча. Написав перші рецензії на нові наукові праці, серед них і на монографію І.Крип'якевича про зв'язки Західної України з Росією і Україною. І дисертація була завершена достроково – у травні 1955 року. Строк аспірантури закінчувався у листопаді 1955 року.

При обговоренні дисертації, як то буває з усіма, мене і хвалили, і гостро критикували. Хвалили за те, що достроково подав роботу до захисту, що робота написана на належному рівні. Тема нова, не була предметом дослідження, а тут монографія на 350 сторінок. Тоді такі були вимоги. Подобалося ученим і те, що в дисертації розкриваються зв'язки між трудящими Чехії, Словаччини і Закарпаття, яке входило до складу Чехословаччини, що події в Чехословаччині в 1929–1933 роках показано на фоні міжнародного становища і т.д. А критикували за упущення: слабо висвітлено селянський рух в 1929–1933 роках, не показано місця і роль інтелігенції в

політичному житті країни і т.д. Та найбільше зауважень було по мові і стилю. Навіть вносилися пропозиції, щоб дати роботу на літературну редакцію. Але проти виступив Ф.Шевченко. Він заявив, що кожна робота відбиває рівень розвитку і специфіку автора. Нехай дисертація І.Гранчака відбиває і його рівень розвитку, а не редактора. Крамоли немає. Ми бачимо його зростання і в галузі мови. Та все ж він уродженець Закарпаття і мова місяцями засмічена діалектизмами. Нехай так і буде. Всі погодилися.

17 листопада 1955 року я захистив кандидатську дисертацію. Голосування було однакостайним. Цьому сприяла не тільки моя робота, але й глибоко змістовна рецензія професора Д.Похилевича. Він був медієвістом, а дисертація написана по новітній історії Чехословаччини. Як славіст він сказав, що дисертація І.Гранчака – нове слово в науці. Ні в Чехословаччині, ні в тодішньому СРСР такої узагальнюючої праці про становище країни в 1929–1933 рр. не було. Дисертація відтворює всю складність життя і боротьби в Чехословаччині в роки кризи. Другим офіційним опонентом був кандидат історичних наук, спеціаліст з історії Чехословаччини І.Петерс. Він також високо оцінив дисертацію, підкреслив, що автор використав джерела на семи мовах – українській, російській, чеській, словацькій, угорській, англійській і німецькій. Виступаючи на захисті, В.Жебокрицький заявив: «Я вітаю Вас, Іване Михайловичу з успішним завершенням кандидатської дисертації. Як старійшина істориків-славістів України я радий, що наша родина поповниться ще одним молодим ученим, який має досвід наукової роботи і може працювати над документами на семи мовах».

У той же час я вже працював в Ужгородському університеті (з 15 серпня 1955 р.), дійсно, мені довірила кафедра загальної історії читати курс історії південних і східних слов'ян. Так я став славістом.

М.В. Ви працювали в УЖДУ з серпня 1955 року, читали курс «Історія південних і східних слов'ян», брали участь у конференціях славістів. Коли і при яких обставинах і почали досліджувати історію Угорщини новітнього часу і докторську захистили з історії Угорщини?

Я не тільки читав курс історії південних і західних слов'ян, але і активно продовжував працювати в науковому плані по історії Чехословаччини. Спочатку я продовжував досліджувати і публікувати праці, пов'язані з темою кандидатської дисертації. Протягом другої половини 50-х років я опублікував ряд статей в наукових збірниках Інституту історії АН України, в наукових записках УЖДУ. Тут іде справа по лінії славістики.

Але на початку 60-х років постало питання про тему, яка б могла стати докторською дисертацією. Спочатку я думав про історію Чехословаччини XIX ст., бо в 20–30-х роках все було вичерпано. Опублікували ґрунтовні роботи І.Мельникова по 20-х роках, С.Прасолов по 30-х роках, О.Хланта і С.Прунція охопили все міжвоєнне двадцятиріччя... До того вийшло з друку ряд праць московських славістів – Є.Фірсова, І.Попа, ківських – І.Петерса, А.Кізченка. Я проаналізував доробок учених і для себе місця в 20–30-х роках не знаходив. Тому саме я попробував свої сили на дослідженні історії суспільної думки Чехії та Словаччини середини XIX ст. Протягом двох років я опублікував близько 10 статей про радикальних демократів Чехії та Словаччини, про чесько-словацько-українські зв'язки, про Й.Фріча та ін.

Зробивши перші розвідки, я переконався, що виконати докторську з історії суспільної думки Чехії та Словаччини я не зможу, бо не маю відповідної підготовки. Справа в тому, що більшість документів того часу були на німецькій мові, а я її досконало не вивчав. Це була моя слабкість. Я обговорив ці аспекти з Ф.Шевченком, В.Жебокрицьким, І.Мельниковою, яка тоді уже працювала в Києві. У мене на певний час настигла якась розгубленість. Але пошуки не припинялися.

При цих роздумах я поїхав у відрядження до Москви. Крім І.Мельникової, яка мені багато допомагала, в Москві я мав і земляків. Уже відомим ученим в той час був випускник УжДУ А.Пушкаш, який досліджував новітню історію Угорщини. Молодим кандидатом наук став також випускник УжДУ І.Поп, який досліджував зовнішню політику Чехословаччини, чехословацько-угорські зв'язки.

З А.Пушкашем я почав дружити ще в роки аспірантського життя. Він не тільки давав поради, з ким зустрітися, де працювати, де які документи можна знайти, але і в гуртожиток аспірантів мене влаштовував, що було немаловажним, бо готелів для рядових людей практично не було. При обговоренні моїх проблем з темою Андрій Іванович якось зауважив: «Чехістів у нас хоч відбавляй. Кожен 3–4 історик-славіст є чехістом. Що, коли б ти звернув увагу на історію Угорщини». Я тут став міркувати: з історії Чехословаччини лише в Україні працювали близько 10 чоловік, а з історії Угорщини один М.Лебович (ЛДУ) та кілька чоловік в Ужгороді – М.Троян, В.Худанич, В.Хайнас, І.Мешко, В.Гомоннай, Я.Штернберг.

З Андрієм Івановичем ми все обмірковували і вирішили: докторську для І.Гранчака шукати на ниві Угорщини. За період цього відрядження було названо кілька тем і розроблено перші варіанти проспектів. Мій перехід на історію Угорщини підтримав й І.Поп. При розмові він заявив, що історію Чехословаччини не варто покидати повністю, а лише згорнути трошки роботу, а з історії Угорщини писати докторську. В цій думці було зерно правди і я скористався нею.

Повернувшись в Ужгород, я почав працювати над угорською літературою. Вивчив опубліковане, проглянув бібліографію з історії Угорщини 20–30-х років. І незабаром прийшов до висновку: зупинитися на темі: «Угорщина в 1919–1929 роках». М.Троян і М.Лебович працювали по 1918–1919 роках, В.Хайнас – по 30-х роках, В.Худанич брав післявоєнні роки, А.Пушкаш – період війни. А я зупинився на політичній історії 1919–1929 років.

Над темою я працював більше шести років. Це були роки дуже напруженої роботи. Працюючи над докторською, я не брав відпустки творчої тривалістю в два роки. Все це я робив до певної міри в секреті, бо мав би чимало заздрисників. Не брав я з цієї ж причини і відпустки на 6 місяців. І така форма була. Все робив за рахунок відпусток, в періоди сесій, коли лекцій не було, й вихідних днів. Одна людина, з якою я ділився своїми планами, – це був завідувачий кафедрою історії СРСР І.Шульга. В першій половині 60-х років він також форсував роботу над докторською, у 1962 році навіть монографію опублікував, але планів своїх боявся відкрити. Ми зрозуміли один одного, ділилися досвідом, читали один одному виконані розділи. Підтримка з боку Іллі Гавриловича, а він один час був заступником декана історичного факультету, а потім членом і секретарем парткому, була для мене дуже важливим фактором. Йому було легше, бо дисертацію писав з історії Закарпаття другої половини XVIII – першої половини XIX ст. і всі матеріали знаходилися в обласному архіві в Берегові, а я обрав тему з історії Угорщини, тому треба було, окрім Берегова, думати про архіви і бібліотеки Москви, Будапешта, Ленінграда. Були дні, коли я заздрив Іллі Гавриловичу (правда, білою заздрістю) через те, що він обрав кращу тему, ніж я. Заспокоювало лише одне: я все ж таки працював завідувачим кафедрою загальної історії. Об'єктом моїх досліджень мала бути історія зарубіжних країн. Це придавало мені сили.

Уже в 1962–1964 роках колеги по роботі помітили, що я переключився на дослідження історії Угорщини новітнього часу. Вийшли з друку перші наукові статті з історії робітничого руху у виданнях УжДУ, далі в міжвузівському збірнику «Питання нової та новітньої історії», в «Українському історичному журналі», а далі брошури. Щорічно я по 4–5 разів їздив у відрядження то до Москви чи Ленінграда, то до

Будапешта. Благо, що керівництво факультету (деканами були В.Ілько і С.Міщенко) не заперечувало проти відряджень, але допомагати фінансово не могли. Більшість відряджень були без оплати, за власний рахунок.

Особливо складно було із відрядженнями в Будапешт. Тут мені поради давав тоді ще доцент Я.Штернберг. Він також досліджував питання історії Угорщини, часто їздив без офіційних відряджень в Будапешт і ділився зі мною досвідом. Головне було мати квартиру в угорській столиці, а на прожиття не так багато потрібно було. Він познайомив мене з рядом учених, окремі з яких працювали на профспілковій роботі і приймали мене як гостя з України, з Ужгородського університету. Для мене за заниженими цінами давали харчування: «Вендейк ебейд» («Обід для гостя»). Це мене матеріально дуже підтримувало. А квартиру я мав у тітки Марії. Вона з 1939 року жила в Будапешті, працювала робітницею, жила скромно, але мала однокімнатну квартиру, правда, без опалення. Зимою ми підігрівали ліжко розжареною цеглою. Як би не було, а дах над головою був, а часом і чашка гарячого чаю. Це для мене було просто знахідкою. Літом тітка приїжджала до нас в Ужгород, а восени і зимою, особливо під час зимової сесії, я був її гостем.

Дуже мило ставилися до мене працівники архівів і бібліотек Угорщини, їм було досить приємно, що в Україні, зокрема в Ужгороді, вивчають угорську історію. Допомогали мені у визначенні напрямків досліджень учені Інституту історії Угорської АН. До одних я звертався за рекомендацією Я.Штернберга, який мав широке коло друзів серед угорських учених, до інших – за рекомендаціями А.Пушкаша. Він був просто своєю людиною в Інституті історії АН Угорщини. Тему всі схвалювали, але вказували на складності: в Угорщині слабким був робітничий рух, Комуністична партія знаходилася в підпіллі, документів мало збереглося, матеріали Соціал-демократичної партії не опрацьовані, вченим не доступні.

Працюючи в угорських архівах, я міг використати техніку: мікрофільми, ксерокси. Але це було дуже дорогим задоволенням. На допомогу прийшли вчені Ніредьгазького педінституту (проф. П.Гаршвальді) і Сегедського педінституту (доцент Іштван Нодь), з якими УЖДУ мав творчі зв'язки. На мого прохання, вони оформляли мені гарантійні листи і оплачували за мікрофільмування і ксерокопіювання. Це дуже прискорило мені роботу в архівах. Я швидко зібрав не лише матеріал по темі дисертації, але з новітньої історії Угорщини загалом – це матеріали фондів МВС Угорщини, протоколи засідань уряду, Міністерства соціальної опіки та ін. Ще й досі всі матеріали не опрацьовані. Вони чекають своєї черги. Частина матеріалів я давав дипломантам і дисертантам.

Крім перешкод і труднощів чисто наукового плану, мали місце події, які також заважали мені в нормальній роботі і пояснити які я і до сьогодні не можу. Так, на початку 1961 року, коли моя сім'я проживала на вул. Митрака, 11, сталася подія, яка надовго відволікла мене від роботи. У моїй квартирі був проведений негласний обшук і з бібліотек зникло чимало цінних книг, виданих іноземними мовами.

А було так. У нас працювала дівчина з Туранщини, яка доглядала за донькою Маріанною, якій було більше року, бо дружина виїхала на роботу. Одного дня ми приходимо додому, а дівчина заявляє нам: «Із домоуправи приходить бригада, перевіряли, чи справні влючачелі, і оглядали горище, чи не протікає де-небудь». Я був дуже здивований такій ввічливості працівників домоуправи і не придав тому особливого значення. Але через кілька днів я піднявся на горище, де у мене зберігалася література, бо в 2-х кімнатах місця для книг не було, і побачив, що всі мої книги розкидані, перемішані. Коли почав ретельніше проглядати, то виявилось, що окремих книг з історії Чехословаччини і Угорщини (це були іноземні видання) не стало.

Ми з дружиною стали дуже переживати, оглядати квартиру: чи не зникли ще якісь речі. Але все було на своїх звичних місцях.

Та все ж мене турбувало це, і я відправився в будинкоуправління з'ясувати, що то була за бригада ремонтників. Вислухавши мою розповідь, домоуправ засміявся і сказав: у мене є будинки, де мешканцям на голову все протікає і немає кому ремонтувати. До вас я не посилав ніякої бригади, бо в мене просто не вистачає людей.

Це ще більше поглибило мої сумніви і яюсь лякало: хто це міг зайти в квартиру під брехливим приводом ремонту, провести обшук у моїх книгах і навіть дещо прибрати з того, що потрібне мені в роботі.

Ми жили на спільному коридорі з сім'єю, де була мати і двоє дівчат. Яюсь одного дня я розповідав про все старшій дочці (вона була медсестрою і вчилася на вечірньому медфаці) Ніні. Вислухавши, вона зніяковіла і сказала, що бачила тут бригаду, як вона в квартиру заходила. Із чотирьох чоловік вона впізнала одного, рудуватого, який, за її словами, колись працював у КДБ. Просила нікому про це не говорити.

Картина для мене прояснювалася: або це був обшук або якась помста. Після цього довго думав, як бути: йти зі скаргою чи все залишити так, як було. Вирішив не давати ніяких скарг. Фактів то в нас не було. Послатися на сусідку Ніну, значить зіпсувати їй усе життя.

Час брав своє. Ми з дружиною заспокоїлися, наказали дівчині, яка доглядала за дитиною, більше нікого не пускати в квартиру. Але пережите залишило слід у душі. Мене це дуже хвилювало і від роботи надовго відволікло.

Через два роки знов повторився випадок, якому тяжко було дати пояснення. 7 жовтня 1963 року, коли я вже проживав по вулиці Горького, 53, квартиру нашу було обкрадено. Ми з дружиною були дома, спали, а якась нечиста сила пролізла через балкон і вікно туалету в квартиру. І знов цікавили його не коштовності Гранчака, а книги, мікрофільми, фотокопії документів. Все це знаходилося у прихожій, де в стіні була вмонтована велика шафа. Гість чи гості поводили себе дуже вільно, бо навіть закурив хтось у квартирі. Ніяких речей не взяли, лише книги, мікрофільми і різну писанину.

Коли я прокинувся і помітив, що в квартирі хтось був, то дуже розгубився. Телефону у мене не було і я постукав до сусіда професора Х.Руденка, попросив вибачення, розповів, що трапилося, і з їх телефону викликав міліцію.

Прибули два чергові, все обстежили і склали протокол. Думка працівників міліції була одна: злочини були інтелектуалами. Різних речей вони могли взяти багато, але обмежилися папірцями та книгами.

Згодом мене викликали в міліцію, питали, чи вияснилося що-небудь з книгами. Мав з мною розмову і працівник КДБ, який курирував університет (очевидно, міліція повідомила його, бо я нічого не розповідав).

Цей випадок також дуже схвилював мене. Ми вирішили поміняти квартиру, бо в тій жити було страшно. Я звернувся до ректора університету професора Д.Челпура, розповів про все і попросив замінити при можливості квартиру. Він дав згоду, хоч зауважив, що це не вихід із становища. Треба шукати корінь зла, а не міняти квартири. Через деякий час Г.Іванов, завідуючий кафедрою іноземних мов, збудував будинок, і ректор мені запропонував обмін. Це трохи заспокоїло мене. Але всі турботи з заміною квартири, з тим, що пропало, дуже заважали мені в роботі.

Через два роки, влітку 1965, коли уже робота над докторською завершувалася, трапився курйозний випадок. Десь у червні місяці 1965 року я разом з професором Г.Марченком, членом кафедри, поїхав у відрядження до Москви. Жили ми в різних

місцях: Г.Марченко в готелі, а я на квартирі. У мене на пл.Пушкіна була стабільна приватна квартира ще з часів аспірантури. Але працювали ми разом в Публічній бібліотеці. І зали у нас були спільні, бо Григорій Васильович працював над історією Румунії, він завершував роботу над докторською, а я працював над історією Угорщини. Спільно ми ходили на обіди в їдальню Спілки письменників СРСР, що по вул. Герцена, бо це було близько і дуже смачно готували, ціни були нижчі, як в інших їдальнях.

Одного дня ми пообідали з Григорієм Васильовичем і розпрощалися, бо він ще залишався, а я того ж дня від'їжджав поїздом Москва-Будапешт. Коли ми розходилися, то я ще в присутності Г.Марченка взяв і викинув свій читачський квиток (тимчасовий), який заважав мені в кишені.

Приїхавши в Ужгород, я через кілька днів відвідував у бухгалтерії і спокійно працював. Роботи було багато, бо йшла сесія заочників. У мене було багато лекцій. Одного дня мені передзвонила із прийомної Марія Альбертівна – це була шанована всіма людина, до мене ставилася особливо добре, бо я земляк її чоловіка Сливки, ми з Нового Давидкова, і попросила зайти в ректорат. Під великим секретом вона розповіла мені, що уже кілька разів приходили з КДБ, брали в кадрах мою справу і довго перечитували, з бухгалтерії брали документи по відрядженню і також у них копалися. «Будь обережний, Іване Михайловичу, – заявила Марія Альбертівна, – бо то не добре, коли вами цікавляться працівники КДБ».

Після цієї розмови було чимало недоспаних ночей, неповноцінних робочих днів. Я хвилювався, не знав як поступати.

Через деякий час на факультет по вул.Жовтневій, 32 приходять два працівники КДБ. Доручили секретарю факультету викликати мене з лекції, яку я читав заочникам. Мене дуже хвилювало те, що викликали з лекції і запропонували закінчити і йти з ними в КДБ. Я заявив, що в КДБ я піду, але прошу дозволити закінчити лекцію, пообідати, а тоді вже піти. Дозволу на це я не одержав. Довелося сказати студентам, що в мене дуже важливі справи, змушений відлучитися, а тому лекцію продовжимо наступного разу. Це була уже остання пара, студенти розійшлися, а я в супроводі двох працівників КДБ відправився в управління. Можете уявити, скільки я пережив за ці хвилини.

В управлінні КДБ мене уже чекала перепустка і один з чергових провів мене в приймальною начальника. Я недовго просидів, як мене запросили в кабінет головної особи.

Мене посадили за великий стіл, на якому уже стояв магнітофон. Сказали, що буде зі мною співбесіда і магнітофон усе запише.

Розмову вів зі мною начальник КДБ Жабченко (забув ім'я). Він почав з того, що заспокоював мене, просив не хвилюватися, а на питання відповідати чітко і точно, що пам'ятаю. Я хотів вияснити, в чому справа, чого мене треба допитувати. Жабченко відповів: справа важлива, ми хочемо вам допомогти, а тому старайтеся спокійно відповідати на наші запитання. Про суть справи я розповім наприкінці.

Почалася майже двогодинна розмова. Мені ставили питання, а я відповідав. Всі питання були пов'язані з моїм перебуванням у відрядженні в Москві. Питали, над чим працював, з ким зустрічався, про що говорили, що говорив мені Г.Марченко, про що ми говорили в сім'ї А.Пушкаша, у якого за час відрядження я два рази побував. Жабченко вів себе дуже спокійно, розмова йшла лагідно, хоч і відчувалося моє хвилювання.

В ході розмови Жабченко показав мені замовлення на окрему літературу і запитав, для чого мені потрібні були книги із спецфонду, видані в Англії, США, чого

мене цікавила література угорських емігрантів, видана у Відні, і т.д. Я дуже був здивований, що він так добре все знав. Такі дані могла зібрати особа, яка слідувала за мною в Москві.

Нарешті показав мені ряд документів: тимчасовий читацький квиток до Публічної бібліотеки, кілька листівок проти КПРС і Радянського Союзу, виданих самвидавом, і запитав, що я можу про це сказати. Я розглянув і заявив: квиток мій, а його викинув у смітник в ідальні по вул.Герцена, про листівки нічого не знаю. Жабченко дуже довго розмовляв зі мною про це і просив згадати, хто мене агітував проти СРСР. Розмову вів дуже коректно, за всяке слово просив вибачення і підкреслював, що хоче мені допомогти. Я ніяк не міг зрозуміти, в чому моя вина тут. Я листівок не друкував і не поширював.

Нарешті, Жабченко мені заявив, що в той день, коли я повертався поїздом з Москви до Чопа, на всіх станціях в поштових скриньках виявлено листівки, в досить великій кількості. На станції Ніжин в поштовій скриньці серед листівок був і мій квиток. Що я можу з цього приводу сказати?

Я довго роздумував, а потім заявив: на станції у Ніжині я з вагона не виходив, бо не було потреби, квиток я викинув у ідальні по вул.Герцена. Це добре пам'ятає і це бачив Г.Марченко. Там ми з ним розходилися.

Розмову Жабченко закінчив так: «Я особисто вірю, що ви листівок не писали і не поширювали, але тінь падає на вас за цей антирадянський вчинок. Ви поступили необережно, викинувши квиток у кошик для сміття. З документами так не поступають?»

Він попросив вибачення за все і сказав нікому не розповідати. Більше про це мова не йшла. Я нікому не розповідав. Тепер же, в переддень 70-річчя, вирішив розповісти, як про фактор, який дуже загальмував мене в роботі. Марні переживання, надмірні хвилювання дуже шкодять людині. У цьому випадку я не засуджував працівників КДБ, бо вони виконували доручену їм справу. Але робили це дуже примітивно. На факультеті довго розмовляли про те, що І.Гранчака працівники КДБ викликали з лекції й повели з собою.

Отже, труднощів було чимало, але і допомоги я отримував немало. У складних умовах роботи в архівах та в переживаннях з приводу чудернацьких обшуків, звинувачень у поширенні антирадянських листівок я завершував роботу над докторською. На шляху стояла ще й така проблема, як передрук написаного. Я готовий був платити по 2 крб. за сторінку, але не міг знайти друкарки, яка б вільно читала мій почерк. Це дійсно була проблема, бо почерк у мене дуже поганий. Я швидко пишу і випускаю не тільки окремі літери, особливо закінчення, але і цілі слова. Була у мене добра друкарка, «професор по передруках» М.Балаж, але вийшла заміж за чеха і переїхала в м.Млада Болеслав. Вихід із становища запропонувала дружина Анна Дмитрівна, також історик за фахом. Вона записалася на курси машиністок при Будинку офіцерів, швидко освоїла друкування двома руками і все написане мною передрукувала. Я пишу дуже швидко, по 20–25 сторінок у день (часто й за ніч), а вона ледве встигала друкувати.

Розміри дисертації тоді були великі. Моя вийшла 1300 сторінок – три томи рукопису. Автореферат також підготував 150 стор. А скільки було статей, брошур, доповідей – все передрукувала дружина. Спасибі їй за це!

На літо 1966 року рукопис дисертації я закінчив. Я зробив, що міг. Але чи є робота докторською дисертацією? Про це мені тяжко було судити. Першим, до кого звернувся, був А.Пушкаш. Він уже захистив на той час докторську, став провідним

спеціалістом з історії Угорщини. Я відправив роботу поштою в Москву, бо так дешевше. Благо, що пошта при комуністах добре працювала.

З другим примірником роботи подався до Львова, до професора М.Лебовича, також відомого спеціаліста з історії Угорщини. Мартин Фармашевич мене прийняв на квартирі; в моїй присутності роботу проглянув і перше питання: «Як Ви зібрали стільки матеріалу про робітничий рух в Угорщині? Адже ж, як мені відомо, там були два страйки і все. Угорський робітничий рух був слабким. Невже на двох страйках можна так багато написати?» Ці слова професора мене вбили. Я не знаходив слів для відповіді. А потім зібрався з силами та й відповів: «Я досліджував не одні страйки, а життя робітничого класу, діяльність його партій і профспілок». У відповідь почув: «Добре, залишайте роботу, я прочитаю, у мене є молодий кандидат наук, спеціаліст з історії Угорщини Г.Кіпаренко, і ми скажемо вам свою думку».

Попрощавшись, я відправився до Ужгорода. І всю дорогу, і дома думав про роботу, ночами не спав, а дома робота не брала. І так майже три тижні.

Коли одного вечора задзвонив телефон. Виявляється із Москви. До мене зателефонував А.Пушкаш. Я з нетерпінням чекав його слів, його думку про роботу. Андрій Іванович був небагатослівним, бо телефон дорогий. Він сказав, що робота сподобалась, рівня докторської досягла. Він має ряд зауважень і викладе їх в листі. Поки одержиш, то копію роботи скорочуй (у нього був варіант 1600 стор.). Це мені придало духу. Я повірив у свої сили.

Незабаром добра звістка прийшла зі Львова. М.Лебович також схвалив роботу, високо оцінив проблематику, зробив ряд суттєвих зауважень і сказав: «Я готовий виступити на захисті офіційним опонентом». Більшого мені і не потрібно було.

Я з натхненням реалізував зауваження, дружина передрукувала начисто роботу, а наймолодший брат Василь, який був студентом, все вчитував і посилення писав. Цех запрацював.

У березні 1967 року я подав роботу на обговорення кафедри, а далі і вченої ради історичного факультету. Обговорення проходило зовсім не просто. Одні сумнівалися в актуальності теми (а робота уже виконана), інші вважали, що потрібно поглибити висвітлення окремих аспектів. Але добре, що при голосуванні і на кафедрі, і на вченій раді більшість було «за» рекомендацію. Я дуже вдячний колегам за підтримку. Тут вирішальну роль зіграли І.Шульга, Е.Балагурі, Я.Чубуков, Г.Марченко, В.Лько... І кафедральна молодь підтримала мене. Один М.Лелекач на раді не голосував «за», бо вважав, що в оформленні посилань є чимало недоліків, відчувалася поспішність. Я не засуджував доцента М.Лелекача, бо посилання – це є органічна частина роботи. Правий був доцент Я.Чубуков, який виступив проти Лелекача і заявив: оформлення є оформленням, а ми оцінюємо зміст дослідження. Робота може бути рекомендована до захисту. Це зіграло вирішальну роль при голосуванні. У травні 1967 року я подав роботу на вчену раду Київського державного університету. Мав тут проблему, бо у мене не було монографії. Публікацій було більше півсотні, обсягом більше 100 друкованих аркушів, але окремої книжки не було. У Львові ректор Г.Максимович не хотів взяти до захисту без монографії. В Києві мені допомагали заступник декана А.Кізченко, професор В.Жебокрицький, заступник голови ради. А голову ради був професор П.Лавров, спеціаліст з історії робітничого руху України. Розглянувши мою справу, сказав: «Монографій у Вас немає, але публікацій є на дві докторські. Я даю Вам дозвіл на захист». Далі продовжив: «Одну ваду бачу на шляху проходження роботи – молодість її автора. Вам усього 40 років, а докторами у нас стають після 50-ти. Та закарпатця приймемо в доктори і в 40 років. Будемо разом з колегою В.Жебокрицьким агітувати членів ради за вас».

Захист проходив 27 листопада 1967 року. Офіційним опонентом виступив професор А.Пушкаш із Москви, якого дуже цінили як спеціаліста з історії Угорщини. Його оцінка роботи була вирішальною. Другим опонентом виступив професор В.Жебокрицький. Він спеціаліст з історії Болгарії, але також мав праці з історії робітничого руху. Третім опонентом виступив доктор історичних наук, професор, член-кореспондент АН України, Герой Радянського Союзу В.Клоков, спеціаліст з проблем антифашистської боротьби. Оцінки роботи були високими, науково об'єктивними. Опоненти вказували і на недоліки, упущення, які потім я врахував при підготовці монографії до друку. Голосування членів ради було одностайне – 19 присутніх, 19 «за».

Так я став доктором наук, спеціалістом з історії Угорщини, але славістику і надалі не залишав.

Коли підсумовувати шлях до докторської, то можна сказати, що вирішальними факторами були: цілеспрямована праця, підтримка друзів, колег по роботі, рідних і знайомих. Були і наукові вдачі. Бог допомагав, бо добре здоров'я давав, натхнення до праці. Не могу не відзначити і об'єктивні умови: як доцент я мав високу зарплату, що міг добре жити і навіть у 1960 році разом з І.Шульгою автомобіль «Москвич» придбали. Мені дали чотирикімнатну квартиру, ректорат допомагав відрядженнями. Було й труднощів чимало – об'єктивного і суб'єктивного характеру, – але потяг до праці перемагав усе.

М.В. На середину 60-х років Ви стали відомим вченим у галузі гунгарології. В 1967 році Ви були наймолодшим доктором історичних наук в Україні. Як складався дальший шлях наукових досліджень?

Дійсно, коли я успішно захистив докторську, то для багатьох співробітників університету, навіть близьких колег, це було наче блискавка серед білого дня. Мій захист проходив у понеділок 27 листопада 1967 року, а через день 28 листопада проходили загальноуніверситетські партійні збори і секретар парткому І.Шульга оприлюднив факт захисту. Ілля Гаврилович розповідав, що присутні в залі загомоніли: одні одних перепитували, чи правильно почули про захист І.Гранчаком докторської. А після зборів до секретаря парткому підійшов один із завкафедрою і запитав: «Слухай, Ілля Гаврилович, Ти добре знаєш Гранчака і його роботу. Скажи, якого чорта він захищав? Як це можливо. Адже ж у нього немає монографії, він не брав творчої відпустки». І.Шульга показав телеграму, яку я надіслав йому з Києва, і підкреслив, що рівно в 40 років я став доктором наук. На вченій раді історичного факультету, закриваючи засідання і вітаючи І.Гранчака з успішним захистом, професор П.Лавров також підкреслив, що Іван Михайлович після затвердження у ВАКу стане наймолодшим доктором історичних наук в Україні.

Після захисту я працював у напрямку гунгарології, але не забув і славістику. Як гунгаролог я публікував матеріали дисертації. В 1968 році видав матеріали «Робітничий рух Угорщини 1919–1925 рр.», далі курс лекцій з новітньої історії Угорщини, а головне, писав розділи до «Історії Угорщини», Т.ІІІ, яку готував до друку Інститут слов'янознавства і балканістики АН СРСР. Я працював над періодом 20-х років і був членом редколегії. Цю роботу я виконував з натхненням, прагнув зробити все на високому рівні, бо участь у написанні третього тому «Історії Угорщини» вважав проявом поваги до мене як гунгаролога. Книга вийшла в 1972 році. Журнал «Вопросы истории» в 1973, в № 10 опублікував схвальну рецензію, в якій і період 20-х років, описаний мною, одержав високу оцінку.

Як гунгаролога мене було включено до складу радянської частини Комісії істориків СРСР і Угорщини. Це також придавало мені сил, бо з України я єдиний був

членом Комісії. Вчені Москви вважали мене науковим керівником гунгарологів Закарпаття. Дійсно, в УЖДУ та й за його межами над питаннями історії Угорщини працювало понад 10 чоловік. І центром їх групування була кафедра загальної історії, якою я завідував.

Комісія істориків СРСР і Угорщини регулярно кожного року проводила засідання почергово: то в Радянському Союзі, то в Угорщині. На багатьох із цих засідань я виступав з доповідями, брав участь у наукових дискусіях. Це збагачувало мене як вченого і педагога. Керівником радянської частини комісії був академік А.Окладніков. До складу комісії входили академік Ю.Бромлей, доктори історичних наук А.Пушкеш, Т.Ісламов, Л.Нежинський та ряд ін. На одній із книг, яку подарував мені в 1981 році А.Окладніков, написано такий автограф: «Вельмишановному Івану Михайловичу на згадку про спільну і плідну працю в Комісії істориків СРСР і Угорщини». Спількування з цими вченими, робота в комісії мене дуже збагатили.

Крім того, УЖДУ мав тісні зв'язки з Ніредьгазьким і Сегедським педінститутами, з Дебреценським університетом. Як спеціаліст з історії Угорщини я часто виступав з доповідями на конференціях в цих вузах. Паралельно з цим я не покидав і славистичної тематики. Моя робота як педагога зобов'язувала мене ретельно стежити за славистичною літературою, продовжувати славистичні дослідження. Об'єктом моїх наукових пошуків залишалася історія Чехословаччини новітнього часу. Найкраще, що я зробив за цей час, – це опублікував спільно з професором КДУ А.Кізченком монографію про зв'язки Чехословаччини з країнами Центральної та Південно-Східної Європи (1984 р.). У 1985 році книжка брала участь у республіканському конкурсі праць, опублікованих в Україні, і була нагороджена грамотою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти як краща книга 1985 року.

Кожних три роки я брав участь у всесоюзних славистичних конференціях, які проходили поперемінно в основних славистичних центрах – Київ, Харків, Львів, Чернівці, Мінськ, Воронеж, Краснодар та ін. Це були чудові форуми славистів. Брالی участь не тільки вчені тодішнього СРСР, але і зарубіжних країн. Конференції відводили підсумки зробленого Академією наук і вузами, накресливали шляхи розвитку славистичних досліджень, обговорювали питання поліпшення викладання історії слов'янських народів у вузах... Я був незмінним членом оргкомітету славистичних конференцій, практично на кожній виступав з доповіддю, брав участь у наукових дискусіях. Як визнання досягнень славистів УЖДУ в 1982 році Всесоюзна славистична конференція проходила в Ужгороді, її тема: «Вузлові питання розвитку історико-славистичних досліджень». На конференцію прибуло більше 270 учених, які представляли 84 вузи і наукові установи. Серед учасників конференції було 12 учених із зарубіжних країн – Чехословаччини, Угорщини, Болгарії та Югославії. До конференції було видано матеріали (благо, міністерство тоді виділяло кошти), програми – все, що потрібно для успішної роботи вчених. Конференція пройшла організовано. На підсумковому засіданні конференція винесла подяку Закарпатській обласній раді, ректорату УЖДУ, оргкомітету і особисто мені за велику підготовчу роботу. Славистична конференція 1982 року була подією в моєму житті як славіста, як завідуючого кафедрою загальної історії УЖДУ. Вона збагатила мене новими науковими ідеями, розширила мої зв'язки і зв'язки кафедри із ученими різних країн. Мені здається, що і курс слов'янської історії після 1982 року я став краще читати, вносив більше елементів наукової новизни.

Як славіст я брав участь у двох світових форумах істориків. Разом із завідуючим кафедрою історії СРСР І.Шульгою я був офіційним делегатом XIII Всесвітнього з'їзду істориків (Москва, 1970 рік). Згодом теж був офіційним делегатом дев'ятого

Всесвітнього з'їзду славістів (Київ, 1983 рік) і за крашу доповідь в секції історіографії слов'ян одержав ювілейну медаль Оргкомітету.

Підсумовуючи роботу в галузі історії двох країн – Чехословаччини та Угорщини, мало сказати, що більше я зробив по гунгарології. Вагомий внесок у вивчення історії Угорщини внесли професори В.Гомоннай, Я.Штернберг, М.Троян, В.Худанич, І.Мешко, В.Хайнас, кандидати наук І.Мандрик (у 1997 році захистив докторську дисертацію), І.Андрусак, І.Горват, І.Повхан, Е.Чейпеш, Р.Біров та ін. Дуже успішно працювала в галузі угорського мовознавства та літератури група філологів на чолі з професором П.Лизанцем. Це було однією з передумов відкриття в 1988 році в Ужгороді на базі УжДУ Центру гунгарології (директор професор П.Лизанець).

Безперечно, що опубліковані мною з історії Угорщини та Чехословаччини праці не вільні від ряду недоліків. Відчуваюся в них і дух часу тоталітаризму, та цінності своєї як дослідження окремих періодів історії сусідніх країн вони не втратили.

МВ. Іване Михайловичу! Ви досить докладно розповіли про дослідження в галузі історії Чехословаччини і Угорщини. Але проглядаючи список Ваших праць, я помітив серед них чимало досліджень з історії Закарпаття, яке Ваше ставлення до них?

Дійсно, майже третина моїх праць присвячена історії Закарпаття. Причому охоплюють вони період від найдавніших часів до наших днів. Тут є чимало науково-популярних досліджень, але є суто наукові праці. Я їх дуже високо ціную, вони близькі моєму серцю. Я горджуся тим, що зробив, хоч небагато, в галузі історії краю, який я так люблю, історією якого я горджуся.

Звичайно, цінність праць з різних періодів історії Закарпаття неоднакова. Та і значення їх різне, є у них чимало суб'єктивізму, впливу духу часу, диктатури комуністичної партії, прояви моєї слабкості як історика. Але є у них і нові моменти, нові історичні оцінки. Давно відомою є істина: «Все тече, все змінюється!». Історикам стали відомі нові факти, по-новому можна висвітлювати й події. В умовах цензури часів СРСР історики часто змушені були діяти їй в угоду. Це незаперечна істина. Я признав недоліки в своїх працях з історії Закарпаття, але не відмовляюся від них. Історичні дослідження, як і люди, мають на собі відбиток часу.

Мене деколи засуджували, що брався за праці з історії стародавнього часу Закарпаття. Та справа в тому, що я багато років очолював госпдогвірну групу УжДУ, яка проводила розкопки в різних районах Закарпаття. Разом з науковим керівником групи, археологом № 1 Закарпаття професором Е.Балагурі та досвідченим археологом-польовиком В.Котигорошко (у 1997 році він захистив докторську дисертацію) я вивчав чимало матеріалів і в мене складалася певна уява про старі часи. Більше того, як славіст я багато читав з проблем походження народів, заселення слов'янами Закарпаття, а тому також міг про дещо судити. Вершиною такої роботи була монографія «Древняя история Верхнего Потисья» (1991). Гострою була критика опонентів. Є тут і моя вина, як відповідального редактора. Але фактом є і те, що кращого досі ніхто не зробив. Ми будемо готувати працю до перевидання і врахуємо по можливості думку рецензентів, і результати археологічних розкопок останнього десятиліття. Така праця про стародавню історію Закарпаття конче потрібна.

Чимало праць я написав з історії Закарпаття періоду середньовіччя, культурно-національного відродження, але найбільше про 20–40-ві роки ХХ ст., про радянські і пострадянські часи. Я не буду перераховувати їх, про це, очевидно, скажуть колеги. Одне хотів би наголосити: вищим досягненням у вивченні історії Закарпаття є все ж книга «Нариси історії Закарпаття», т.І (1993), т.ІІ (1995). Я взяв на себе велику ношу – бути організатором авторського колективу. Ніхто мене до цього не кликав, ніхто не обирав. Це йшло від душі, від стремління написати узагальнюючу працю про

Закарпаття на сучасній науковій основі. Згодом один з членів авторського колективу (як хоча називати прізвища), коли виникли труднощі, в азарті заявив: «Хто Ти такий, Гравчаку? Хто Тебе обирав на керівника авторського колективу? Що Ти мені директиви даєш!» Це дуже образило мене, але я не став вести полеміку з цим колегою, щоб зберегти колектив авторів, подолати кризу, довести справу до кінця. І ось справа завершена. Це головне.

У роботі над нарисами дуже відповідальна робота – складання проспекту. А робив це я сам. Скільки було продумано, перераховано, аналогів розшукано, щоб скласти проект проспекту. Потім його обговорювали, уточняли назви розділів, підрозділів, зокрема матеріал, і писали.

Над першим томом працювали історики старшого покоління – професор Д.Данилюк, професор В.Ілько, доцент В.Пальок, професор Г.Павленко. Велику роботу по підбору ілюстрацій провела кандидат історичних наук Н.Керецман.

При написанні другого тому коло авторів було дещо розширене. Мені, як керівнику і редактору, працювати було значно складніше. Великий обсяг роботи провели кандидат історичних наук О.Довганич (в 1997 р. захистив докторську), професори В.Ілько та І.Король, доценти М.Макара, О.Хланта і В.Делеган, С.Пруниця. Залучили молодих істориків – В.Приходька, І.Ліхтея, І.Гапоненко, М.Кляп та ін. З великим трудом, але в 1995 році книга вийшла з друку.

Перші відгуки на книжки позитивні. З'явилися рецензії не лише у виданнях України, але і в Угорщині та Словаччині. Я свідомий того, що не все вдалося належним чином висвітлити. У виданих двох томах є чимало прогалин, слабких місць. Але незаперечним фактом є одне – такого узагальнюючого дослідження історії Закарпаття досі не було. Тепер, хто цікавиться історією краю, може взяти книжку і прочитати. Це нагорода авторському колективу і мені як керівнику, бо гонорар ніхто не платив.

Одна справа написати книжку, а друга – видати її. Держава і копійки не витратила на це. Все робилося на громадських засадах, на кошти спонсорів. Користуючись нагодою, хочу назвати ті організації та людей, які з розумінням ставилися до моїх прохань і допомагали фінансово чи матеріально (виділяли друкарський папір) – це Закарпатська обласна державна адміністрація (голова С.Устич), Ужгородська районна адміністрація (голова М.Андрус), Закарпатська обласна спілка споживчих товариств (голова Д.Мікайло), Рахівська картонна фабрика (директор М.Дукачук), обком профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ (голова В.Балаж), Концерн «Карпати» (генеральний директор О.Ямалов), Закарпатська обласна станція юних натуралістів (директор В.Чеп), Ужгородський універмаг «Україна» (директор Т.Дубровська), Генеральне агентство по туризму в Закарпатській області (генеральний директор В.Мацола), Укрприродконтракт м.Ужгорода (директор пані Цурко) та ін. Виділив значну суму із власних коштів мій добрий друг І.Вашкеба. У нього особлива увага до історії, бо історичний факультет закінчив він і його дві доньки.

Зараз іде робота над третім томом. Колектив авторів ще більше зріс. Центр роботи перемістився в наукові установи Академії наук України. Сподіваюсь, що протягом двох років робота буде завершена.

Я багато працював над історією Закарпаття, коли писалася «Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область». Як член редколегії та заступник головного редактора, я проводив не лише наукову, але і організаторську роботу. Написав вступ до тому, нариси про місто Ужгород, про с.Люту (у співавторстві), редагував, доопрацьовував багато нарисів. За активну участь у написанні «Історії міст і сіл

Української РСР. Закарпатська область» у 1975 році мене було нагороджено вищою державною нагородою України – Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР». В нагороді говориться: «За багаторічну плідотворну роботу і активну участь у підготовці та виданні на громадських засадах «Історії міст і сіл Української РСР» Президія УРСР нагороджує І.М.Гранчака Почесною Грамотою».

Результати своїх досліджень частково я втілював у енциклопедичні видання. На замовлення редколегії Української Радянської Енциклопедії я написав близько 30 статей з історії Угорщини, Чехословаччини та Закарпаття. Приблизно стільки ж статей написав для Радянської Енциклопедії історії України. Президія АН Української РСР визнала мене одним з кращих авторів і за активну участь у написанні Української Радянської Енциклопедії нагородила нагрудним значком Академії наук УРСР.

Люблю писати статті до обласної преси. Часто виступав на сторінках «Закарпатської правди» (в старі часи), «Молоді Закарпаття», а за останні роки полюбив газету «Новини Закарпаття» як таку, що прагне об'єктивно висвітлювати події, не вдається до кон'юнктури і проявляє великий інтерес до друкування статей на проблемну тематику з історії Закарпаття і будівництва незалежної України.

Мені виповнилося 70 років. З них майже п'ятдесят пов'язано з навчанням в університеті, де я починав свої наукові пошуки, та науковою роботою на кафедрі загальної історії Ужгородського університету. Працював і у відділах НАН України, які діють в Ужгороді. Я люблю наукову роботу, радий кожній новій праці, яка виходить з друку. І поки будуть сили, здоров'я служитиме, я з пером не розставатимусь. Свій девіз залишаю в силі – ні одного дня без сторінки написаного твору.

3 травня 1996 року я очолював новий науковий підрозділ – Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, створений за ініціативи обласної державної адміністрації (голова С.Устич). Призначення мене директором Центру розцінив як прояв довір'я до мене як ученого і оцінку вкладу у вивчення історії Закарпаття. Зараз багато працюємо над визначенням напрямків наукових досліджень, формуванням структури Центру. Переконали, що створення Центру – далекоглядний крок обласної державної адміністрації. Працюючи спільно з ученими Ужгородського державного університету та нового вузу міста – Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права, науковці Центру зможуть внести посильний вклад у вивчення складних питань не лише історії Закарпаття, але і сусідніх країн Центральної Європи – Словаччини, Чехії, Угорщини. Це буде вкладом у розвиток історичної науки незалежної України.

Як педагога з багаторічним стажем мене і сьогодні, на 70-му році життя, тягне до студентів, до учнів. Упродовж багатьох років я читав курс «Всесвітньої історії» в творчій школі. Було чимало викладачів, які засуджували це і вважали, що професор І.Гранчак потягнувся за «довгим карбованцем». Я скептично ставився до таких думок, а в душі дуже шкодував, що пізно пішов у школу до учнів. Робота в творчій школі збагачувала мене.

І коли я подав заяву про звільнення з університету, то переживав, що буду сумувати без студентів. Але в історії Закарпаття відбулася одна важлива подія: в Ужгороді відкрито новий вищий навчальний заклад – Ужгородський державний інститут інформатики, економіки і права. Мене радо прийняли в новий колектив вузу і створили всі умови для дальшої педагогічної праці. Я із задоволенням читаю курс «Всесвітньої історії» для слухачів школи-коледжу, що при інституті, а для студентів факультету права і міжнародних відносин – два нових курси: «Історію держави і права зарубіжних країн» та країнознавство.

М.В. Іване Михайловичу, дозвольтє ще одне питання. Ужгородський державний університет, у якому Ви пропрацювали понад 40 років, мав тісні зв'язки з провідними вузами України, Росії, інших країн СНД, з вузами країн Європи і Америки. Як Ви почували себе в колі цих зв'язків, що запам'яталось?

Зв'язки з провідними вузами України, Росії, інших країн СНД, з вузами Європи і Америки – це одна із яскравих сторінок історії УжДУ. Як один із співавторів книги до 50-річчя вузу, я прагнув відобразити цю сторону життя в кожному розділі, бо зв'язки з іншими вузами вважав складовою частиною життя університету. Колектив УжДУ високо цінував міжвузівські стосунки і плідно працював у напрямку їх зміцнення, розширення, підвищення ефективності.

Історичний факультет традиційно був у числі тих, котрі мали найширші зв'язки. В першу чергу історики мали добрі зв'язки з Львівським, Київським і Харківським університетами України, з Московським, Санкт-Петербурзьким, Воронежським і Кемеровським університетами Росії і т.д. В налагодженні зв'язків з іншими вузами значну роль відігравали такі викладачі як Е.А.Балагурі, Я.І.Штернберг, М.В.Троян, Г.В.Павленко, М.П.Тиводар, В.І.Ілько, Т.М.Сопко та ін. Докладені до цього і мої зусилля. Особливо хотілось би відзначити свої тісні зв'язки і співпрацю з ученими Львівського університету – професорами В.П.Чугайовим, М.Ф.Лебовичем, С.А.Макарчуком, доцентами В.П.Чорнієм, Г.М.Кіпаренком та ін. У Київському університеті нас завжди мило приймали професори П.А.Лавров, В.А.Жебокрицький, А.Ф.Кізченко, А.К.Мартиненко, Б.М.Гончар та ін., а в Харкові – С.І.Сидельников, Г.Н.Попов та ін. У Московському університеті такою базою була кафедра історії південних і західних слов'ян – професори І.О.Воронцов, В.Г.Карасьов, Л.П.Лаптев та ін., в Санкт-Петербурзькому – С.І.Стецкевич, С.Л.Мильников і т.д. На кафедрах цих вузів ми проходили стажування, при їх допомозі працювали в архівах і бібліотеках цих міст, спільно проводили конференції, видавали збірники праць. Для мене найціннішими були стажування в Москві та Санкт-Петербурзі (в кожному з цих вузів по два рази проходив стажування), під час яких я вивчав досвід кращих викладачів кафедр і зібрав багато матеріалу для наукової роботи. В Москві та Санкт-Петербурзі знаходяться світові скарбниці культури – це чисельні музеї російського, західно-європейського і східного мистецтва, історичні музеї. Проходячи стажування в цих великих містах, я не просто мав можливість відвідувати музеї, але і як науковець працював у залах і фондах, збирав матеріал для своїх наукових досліджень.

Кафедра загальної історії, як і факультет загалом, мали тісні зв'язки із вченими зарубіжних країн – Кошицького університету (Словачина), Дебреценського університету, Ніредьгазького і Сегедського ледінститутів (Угорщина). Десятки викладачів проходили в них стажування, читали курси лекцій, працювали в бібліотеках і архівах. Вперше я був на стажуванні в Кошицькому університеті в 1965 році. Моїм консультантом був завідуючий кафедрою історії філософського факультету доцент Міхал Данілак. Двомісячне перебування в Чехословаччині значно збагатило мене. Кошицький університет дав мені змогу працювати не лише в архівах Східної Словачини, але й у Братиславі, Банській Бистриці, Празі. Саме тоді я зібрав багатий матеріал з історії чехословацько-угорських зв'язків, що було одним із аспектів моєї докторської дисертації. Тут же я прочитав спецкурс для студентів ІV курсу філософського факультету «Підкарпатська Русь в складі Чехословаччини 1919–1939 рр.». Такі ж стажування я проходив на базі Кошицького університету кожних п'ять років. Змінювалися теми спецкурсів, місця наукової роботи, але незмінним було одне: прагнення взяти від словацьких учених побільше і віддати їм те, чим самі були багаті.

Під час стажування ми обговорювали перспективи співробітництва двох кафедр. Накреслювали плани проведення спільних наукових і науково-методичних конференцій, видання збірників наукових праць, підготовку підручників і посібників для студентів і т.д. Критикуючи форми і методи співробітництва минулих років, сьогодні частенько закидають такі зауваження: там нічого не було, все зводилося до гулянок, непотрібних екскурсій, ідеологічного камуфляжу. Це груба помилка, прагнення все минуле відкинути, як мотлох, а сьогоднішнього подати в рожевих тонах. Мовляв, лише ми, демократи, зробили зарубіжні зв'язки змістовними, цілеспрямованими. На прикладі скромних відносин кафедри загальної історії УжДУ і кафедри історії філософського факультету Кошицького університету я спростовую такі науково не обгрунтовані висновки.

Звичайно, під час стажування, обміну делегаціями були і особисті зустрічі, й гулянки – все, що притаманне людям. Мали місце й факти заідеологізованості: ми багато уваги приділяли відзначенню річниць жовтневих подій 1917 року в Росії, чехословацьких подій 1945 та 1948 років. Не завжди критично ми оцінювали «соціалістичні успіхи», замовчували справжній зміст подій 1968 року. Але не це становило суть наших відносин. Під час стажування і обміну делегаціями ми вивчали досвід роботи з студентами, обмінювалися досвідом читання лекцій, проведення семінарських занять. Обговорювали підсумки спільних наукових конференцій тощо. Крім доцента М.Данілака, велику допомогу мені надавали Т.Байцура, В.Скрип, доценти А.Ковач, М.Отченаш та ін. Яскравою сторінкою в нашу співдружність увійдуть спільно проведені конференції з проблем словацько-українських зв'язків XIX–XX ст. (1980), утворення Чехословаччини (1978), визволення Чехословаччини (1985). В Ужгороді проходили такі найважливіші конференції, в яких брали участь і словацькі вчені: «Всесоюзна конференція славистів» (1982), «Інтелігенція Закарпаття XIX ст. та її роль в розвитку міжслов'янських зв'язків» (1985), «Ю.І.Венелін і слов'янський світ» (1992), «Антифашистська боротьба в Закарпатті в роки другої світової війни» (1990) і т.д. За підсумками конференцій видано п'ять спільних збірників, серед яких найкращим є «Ю.І.Гуца-Венелін і слов'янський світ» (Ужгород, 1992), упорядкований мною спільно із професором М.Зимомрею.

Вчені з Кошицького університету також регулярно проходили в УжДУ стажування, читали спецкурси для студентів. Професор М.Данілак читав спецкурс на тему: «Галичина, Буковина і Закарпаття в революції 1848–1849 рр.». Він є одним із кращих спеціалістів з цього питання. Як проректор по навчальній роботі у 1978 році Данілак кілька разів виступав з доповіддю на історичному факультеті про принципи побудови методичної роботи в Кошицькому університеті. Цікаві спецкурси читали для істориків доцент А.Ковач (про антифашистську боротьбу в Словаччині), Т.Байцура (про роль закарпатоукраїнської інтелігенції в Росії в XIX ст.) та ін. УжДУ також надавав їм можливість побувати у Львові, Києві, Москві, Ленінграді. Мені доводилося супроводжувати їх і бачити, як плідно працювали словацькі вчені. Сказаним не вичерпуються зв'язки з кафедрою Кошицького університету, але й воно дає підстави для висновку: такі зустрічі не могли не збагачувати людей, не сприяти поліпшенню підготовки кадрів, розвитку науки. Вони відкривали перспективи зростання викладачів як у науковому, так і в педагогічному аспектах. І спроби відкинути все це в наші дні під виглядом боротьби з заідеологізованістю, утвердження демократизму у відносинах з сусідами може лише збіднити нашу історію.

Крім Кошицького університету, кафедра загальної історії, якою я завідував більше 30 років, мала зв'язки такого ж характеру з Дебреценським університетом, Ниредьгазким і Сегедським педінститутами. Я майже щорічно бував у цих вузах

Угорщини. Читав невеликі спецкурси чи тематичні лекції: «Угорщина між двома світовими в війнами» (Дебрецен, 1975), «Політична культура Угорщини 20–30-х років на фоні європейського політичного життя» (Ніредьгаза, 1982), «Південні слов'яни і Угорщина в середні віки і новий час» (Сегед, 1985) та ін. Але найбільше часу працював у архівах: Угорському національному архіві, Військово-історичному і в архіві політичної історії, в бібліотеці ім. І.Сечені та ін. Тут я зібрав матеріал на докторську дисертацію «Боротьба угорського робітничого класу проти білого терору і гортистського режиму 1919–1925 рр.» (захистив у 1967 р.) та численні монографії й статті, в яких висвітлюються різні аспекти новітньої історії Угорщини. В Ніредьгазькому педінституті нас завжди широко приймали і надавали допомогу в роботі професори Петер Гаршфалві, Ласло Червеняк, інші викладачі кафедри історії, в Дебрецені – декан факультету професор Дьюла Лукач, завідуючий кафедрою Іштван Роу та ін. Частими гостями угорських вузів були професори Я.І.Штернберг, М.В.Троян, В.І.Ілько, Е.А.Балагурі, І.О.Мандрик та ін. Спілкування з угорськими вченими, хоч воно було частково заідеологізоване, не проходило даремно. На матеріалах, зібраних в угорських архівах, музеях і бібліотеках, захищено шість докторських дисертацій (Я.І.Штернберг, І.М.Гранчак, М.В.Троян, Е.А.Балагурі, В.І.Худанич, В.В.Хайнас) та кілька кандидатських (І.О.Мандрик, Р.А.Біров та ін.). Я безмежно вдячний університету за те, що створив для мене умови для проходження стажування в зарубіжних вузах. Я немало працював, щоб підтримувати зв'язки з вузами зарубіжних країн, але й вони мене збагатили. Таким є мій шлях у науку.

ВИЗНАЧНИЙ ГЕРМАНІСТ ГРИГОРІЙ ПАВЛЕНКО

Серед провідних вчених Ужгородського державного університету чільне місце належить відомому далеко за межами нашого краю історичу, доктору історичних наук, професору, завідувачу кафедри нової і новітньої історії та історіографії Григорію Васильовичу Павленку. Його праці з історії Німеччини, України і Закарпаття, дослідження з методології історії є значним внеском у розвиток вітчизняної історіографії.

Григорій Васильович Павленко народився 20 квітня 1936 року в с.Новий Мир Поліського району Київської області. Після закінчення в 1953 р. Варовицької середньої школи, він наступного року поступив на історичний факультет Ужгородського державного університету. Навчався в умовах так званої «хрущовської відлиги», коли люди намагалися забути жахливі часи сталінської диктатури, а історики одержали певну можливість відійти від закостенілих схем, започаткованих «батьком народів». Григорій Павленко вчився добре, незважаючи на скрутне фінансове становище. До речі, батько майбутнього історика помер тоді, коли Григорій ходив до сьомого класу. Історичний факультет він закінчив 1959 року з відзнакою, після чого доля закинула його на далекий Сахалін. Тут, протягом 1959–1962 років, Г.В.Павленко працював викладачем історії в Южно-Сахалінському педагогічному інституті. Одна за одною з'являються його статті в газетах «Советский Сахалин», «Молодая гвардия», «Корейский рабочий». На сторінках цих видань Г.В.Павленко підняв проблеми історії Німеччини (він вільно володіє німецькою мовою), Албанії, Франції, Латинської Америки, Близького Сходу. Серед героїв його нарисів, написаних живою, доступною для масового читача, мовою, були керівники Паризької Комуні, російський революціонер-демократ Віссаріон Белінський, один з перших німецьких

революціонерів В.Вейтлінг. Саме останньому Г.В.Павленко через двадцять років присвятить свою монографію.

На першу половину 60-х років припадає становлення Г.В.Павленка як науковця. В 1962–1964 рр. він навчався в аспірантурі при кафедрі нової та новітньої історії Московського державного педінституту ім. В.І.Леніна під керівництвом видатного історика, академіка О.Л.Нарочницького. В 1964–1965 рр. продовжив навчання в Берлінському університеті ім.Гумбольдта, студіюючи германістику під керівництвом відомого вченого, професора Я.Штрайзандта. У цей час молодий вчений опублікував ряд праць, зокрема: «Проблеми ідейної спадщини А.Бебеля», «Новий кумир західнонімецької соціал-демократії», «Історія німецького робітничого руху у висвітленні західнонімецького журналу» та інші, які з'явилися на сторінках престижних столичних журналів «Новая и новейшая история» та «Вопросы истории».

З осені 1965 р. Г.В.Павленко на кафедрі загальної історії Ужгородського державного університету. На цій кафедрі він пройшов шлях від викладача до професора. Кандидатську дисертацію «Німецька соціал-демократія і аграрне питання (1890–1895)» Г.В.Павленко захистив на засіданні спеціалізованої вченої ради при Московському педінституті в червні 1966 року. З цього часу до 1982 р. він видав кілька десятків праць, зокрема, «Особливості аграрного питання в Німеччині наприкінці XIX ст.», «Теорія і практика німецької соціал-демократії з аграрного питання», «Німецька соціал-демократія 90-х років у висвітленні російських дипломатичних документів», «Німецька соціал-демократія і аграрне питання у 1869–1874 рр.», «Німецька соціал-демократія на початку XX ст.», «Боротьба юнкерсько-буржуазного блоку за вплив на німецьке селянство в останній третині XIX ст.», «Західнонімецька буржуазна історіографія напередодні 100-річчя утворення Німецької імперії» та інші. У 1985 р. побачила світ монографія Г.В.Павленка «Вильгельм Вейтлінг». Вчений вперше в історіографії зробив успішну спробу всесторонньо висвітлити життя і діяльність одного із представників німецького робітничого класу, теоретика утопічного порівняльного комунізму. Базуючись на досягненнях попередників, використовуючи цілий ряд нових джерел і матеріалів, автор простежив життєвий шлях одного з перших німецьких революціонерів, формування його світогляду, дав оцінку його ідейній спадщині, спробував визначити його роль і місце в історії німецького і міжнародного руху домарксівського періоду. Плідна дослідницька робота в галузі історичної германістики завершилася написанням і успішним захистом в квітні 1982 р. докторської дисертації на тему «Проблеми союзу робітничого класу і селянства в німецькій соціал-демократії в період вступу в епоху імперіалізму в останній третині XIX – початку XX ст.».

Захистивши докторську дисертацію, професор Г.В.Павленко на цьому не зупинився (велика кількість вчених, захистившись, ставлять на цьому крапку і полюбують сидіти в президіях). Він продовжує досліджувати різноманітні проблеми германістики. Цьому в значній мірі сприяло наукове стажування в 1982–1983 рр. при Інституті германістики Берлінського університету ім.Гумбольдта. З-під пера вченого побачили світ такі праці, як «Аграрно-селянське питання і його особливості в Німеччині в період переходу від капіталізму до імперіалізму», «Місце і роль «середніх прошарків» в класовій боротьбі в Німеччині на початку XX ст.», «Російсько-німецькі революційні зв'язки останньої третини XIX – початку XX ст.», «Із історії становлення і розвитку російсько-німецьких революційних зв'язків (70-і – перша половина 90-х років XIX ст.)» та ряд інших.

В 1986–1991 роках професор Г.В.Павленко працював деканом історичного факультету. З 1987 року – завідувачий кафедрою історії стародавнього світу, середніх

віків та історіографії. з 1993 р. – завідуючий кафедрою нової і новітньої історії та історіографії Ужгородського університету. Займаючи ці відповідальні посади, вчений зарекомендував себе досвідченим і талановитим педагогом, організатором навчально-виховного вузівського процесу. Він користується заслуженим авторитетом як серед викладачів, так і студентів.

Основне коло наукових інтересів Г.В.Павленка – історія і культура Німеччини другої половини XIX – початку XX ст., в першу чергу історія німецької соціал-демократії. Чільне місце в науковому доробку історика зайняла також тема російсько-українсько-німецьких суспільно-політичних, культурних та наукових зв'язків другої половини XIX – початку XX ст. Він є автором наукових праць та історичних нарисів про А.Бєбєля, К.Маркса, Ф.Енгельса, О.Бісмарка, Г.Плєханова. І.Срезневського, О.Духновича, Е.Егана, Лєсю Українку, К.Каутського, Я.Смолєра, М.Мункачі, К.Лібкнехта, І.Франка, Т.Шевченка та ін. Професор Г.В.Павленко написав десятки рецензій, зокрема на праці Ф.Шаафа, К.Андерса, Х.Хессельбарта, Х.Штрайцандта, Г.Лемана, Д.Фаркаша та багатьох інших.

Третя велика наукова проблема, яка постійно цікавить дослідника – історія історичної науки і методологія історії. Він автор багатьох публікацій з цієї проблематики. Змістовним був виступ професора Г.В.Павленка на Всеукраїнській науковій конференції «Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи», яка проходила 15–17 листопада 1995 року в Харкові. На ній історик виголосив доповідь «Яка історична наука потрібна теперішній Україні: методологічний аспект проблеми». Необхідно погодитися з такими міркуваннями дослідника: «Як тільки у пресі був розгорнутий тотальний похід проти марксизму, викладачі та наукові співробітники вузу тут же почали «оновлювати» програми нормативних курсів і спецкурсів, викреслюючи із списків рекомендованої літератури праці «класиків». На практиці це привело до того, що відкинувши марксизм, ми не знайшли йому будь-якої заміни, а дух руйнації, що охопив всіх, на жаль, не компенсується висуненням і обґрунтуванням нових концептуальних положень. В результаті утворився небезпечний вакуум, який кожен викладач заповнює на свій розсуд». Неможливо не погодитися з такими думками вченого, що «колишня радянська історична наука вихована була на коментаторстві основних марксистських положень та рішень партійних з'їздів... У нас укорінився тип історика-професіонала, який працює на рівні історичного факту. Що таке реконструктивний, емпіричний, а тим більше теоретичний рівень історичного дослідження – більшість тих істориків, що одержали історичну освіту, навіть не чули». Висновок Г.В.Павленка чіткий: «Не дивно, що за рубежом так погано знають Україну та її історичну науку. І не будуть знати, якщо справа не виправиться на краще».

Свої думки Г.В.Павленко більш детально висвітлив у доповіді «Українська історична наука на порозі XXI століття: підсумки і завдання», виголошеній на Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 30-ти річчю Українського Історичного Товариства і журналу «Український Історик» (Ужгород, 1996). Ним підготовлена до друку стаття «Українська історична наука на роздоріжжі: зміна парадигм (теоретико-методологічний аспект проблеми)». В 1996 р. у Харкові Г.В.Павленко поділився думками про стан справ у викладанні історіографії у вузах України на сучасному етапі.

25–27 травня 1998 р. в Ужгороді проходила Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація гуманітарної освіти», на якій Г.В.Павленко виступив з доповіддю «Історична наука України на переломі: зміна гносеології і парадигм». «Сьогодні нам потрібно, – підкреслив дослідник, – не змінювати одну теорію іншою, а

знайти їх розумне співвідношення, оскільки вони не тільки доповнюють одна одну, але й протистоять. І тут виникає безліч труднощів. Як це зробити? В першу чергу це відноситься до розробки та впровадження в науковий обіг нових понять та категорій. Не секрет, що ментальність наших істориків сформована марксистською методологією, надбання і втрати західноєвропейської і американської історіографії нам відомі набагато менше, а то і зовсім невідомі. Таким чином, треба дати українською мовою ті праці зарубіжних істориків, які торкаються нових підходів до дослідження історії. Якщо українська історична наука дійсно хоче позбутись провінціалізму (пора б уже), то їй потрібно якомога швидше освоїти весь арсенал нових методів зарубіжної історичної думки ХХ ст., в першу чергу, повоєнного часу... Формацийний підхід до історії повинен бути доповнений цивілізаційним. На цьому сьогодні, здається, сходиться переважна більшість істориків».

Професор Г.В.Павленко не тільки виступає на конференціях з пропозиціями перебудови історичної науки. Він є автором цілого ряду методичних порад, програм нормативних курсів і спецкурсів тощо. Назвемо тільки окремі з них: «Як працювати над дипломною роботою» (1980), «Програма з історії, культури і географії Німеччини» (1980), «Методологічні поради по вивченню спецкурсів на історичному факультеті» (1982), «Як працювати над дипломною роботою по загальній історії» (1985), «Програма курсу «Вступ до спеціальності» (1991, 1996), «Як працювати над дипломною роботою з історіографії» (1989), «Програма курсу «Актуальні методологічні питання історичної науки» (1991, 1996).

В останні роки чітко викристалізувалась ще одна тема наукових зацікавлень професора Г.В.Павленка – історія Закарпаття. Він був ініціатором створення наукового збірника «Карпатика», навколо якого об'єдналися кращі сили істориків, що займаються проблемами карпатознавства. На сьогодні вийшло під редакцією Г.В.Павленка три випуски цього збірника (1992, 1993, 1995). В 1993 р. під його керівництвом вийшла «Історія Ужгорода» (він же один із авторів цієї книги – розділ «Ужгород в епоху феодалізму та його кризи»). Г.В.Павленко – співавтор колективної монографії «Нариси історії Закарпаття» (Т.І. – Ужгород, 1993). Його перу належить майже весь розділ «Встановлення влади Габсбургів у Закарпатті. Антигабсбурзька і антифеодална боротьба трудящих (кінець XVII–XVIII ст.)». А нещодавно побачили світ ще дві роботи автора «Німці на Закарпатті» та «Німеччина і німці в житті і творчості Т.Г.Шевченка» (Ужгород, 1995). У співавторстві з професором І.Ф.Королем та кандидатом економічних наук В.І.Мацолою, Г.В.Павленко видав монографію «Участь України в миротворчій діяльності ООН» (Ужгород, 1995), присвячену 50-й річниці утворення Організації Об'єднаних Націй. Всього ж Г.В.Павленко опублікував понад 200 наукових праць: монографії, брошури, розділи в колективних працях, статті, історичні огляди, рецензії. Необхідно відзначити, що нами зібрано далеко не все з того, що опублікував історик.

Г.В.Павленко не тільки вчений, він – досвідчений і добросовісний педагог, який дбає про гідну науково-педагогічну зміну. Під його керівництвом троє аспірантів вже захистили кандидатські дисертації, троє – завершують і троє продовжують працювати. Григорій Васильович є членом спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій при Ужгородському державному університеті. Його неодноразово запрошували офіційним опонентом на захисти кандидатських і докторських дисертацій. Так, зокрема, в березні 1993 р. він виступив офіційним опонентом докторської дисертації К.А.Маркової «Переселенці та їх організації в Західній Німеччині: місце і роль в суспільно-політичній системі (40-ві – початок 80-х рр.)».

Виснажлива наукова і педагогічна робота не заважають Григорію Васильовичу піклуватися про сім'ю. Дружина – Марта Андріївна, можливо, змирившись із фанатизмом у науковому відношенні чоловіка, і будучи теж істориком за фахом, допомагає йому морально. Все життя вона пропрацювала диктором обласного радіо, а тепер на пенсії. Стежину історика обрав також син Григорія Васильовича – Олександр, який працює вчителем історії і географії в середній школі №5 м.Ужгорода.

Професор Г.В.Павленко справедливо вважається провідним германістом України, ім'я якого добре відоме в наукових колах Європи. Поряд з цим він вже багато років досліджує проблему німецько-українських зв'язків кінця ХІХ – початку ХХ ст. В 1971 р. у науковому збірнику «Исследования по славяно-германским отношениям» Г.В.Павленко опублікував статтю «І.Франко і суспільний рух в Німеччині і Австро-Угорщині в кінці ХІХ ст.». З цього часу проблематика німецько-українських взаємин постійно знаходиться в центрі уваги історика. Того ж року Г.В.Павленко виступив на восьмій українській славистичній конференції з доповіддю «Роль І.Я.Франка в розвитку зв'язків між слов'янським і німецьким культурним світом». З доповіддю про формування світогляду Івана Франка професор Г.В.Павленко ознайомив учасників республіканської конференції, присвяченої 115-й річниці з дня народження та 55-й річниці з дня смерті Великого Каменяря. Проблема «Іван Франко і Німеччина» неодноразово піднімалася вченим і в його пізніших виданнях. Це такі праці як «До питання про світогляд І.Франка», «Роль і місце І.Я.Франка у міжслов'янських і слов'яно-німецьких культурних зв'язках», «Роль І.Я.Франка в слов'яно-німецьких культурних і революційних зв'язках», «Інтернаціональний характер літературно-публіцистичної діяльності Івана Франка» та ін.

Професор Г.В.Павленко – учасник престижних форумів франкознавців. Він виступив з доповіддю на міжнародному симпозіумі «Іван Франко і світова культура» (Львів, 1986). Вчений аргументовано довів, що Іван Франко своєю багатогранною творчістю вніс величезний вклад не тільки в розвиток історії і культури України, німецько-українських стосунків, але і всього слов'янського культурного світу. Досліджуючи життя і діяльність І.Франка, Г.В.Павленко не обминув увагою й інших українських революціонерів-демократів. Назвемо тільки окремі публікації історика з даної проблематики: «Леся Українка і Німеччина», «Німеччина і німці в житті і творчості Т.Г.Шевченка» (Ужгород, 1995). На останній праці хотілось б зупинитися більш детально. До речі, саме 1995 рік був, на наш погляд, найбільш плідним у творчості Г.В.Павленка як науковця. Він видав три монографії (одна у співавторстві), не рахуючи десятка статей з різних проблем вітчизняної і зарубіжної історії, історіографії та методології. Молодим вченим Ужгородського університету є з кого брати приклад. Однак, повернемося до названої монографії.

Книга «Німеччина і німці в житті і творчості Т.Г.Шевченка» була написана на одному підиху. Останню крапку вчений поставив 2 жовтня 1995 р. Проте, нехай у читача не складається враження, що все було так просто. Нам доводилось неодноразово бачити Григорія Васильовича в роботі над книгою. За широким робочим столом сидів історик, що відірвався від всього навколишнього світу, завалений у повному розумінні цього слова сотнями книг Тараса Шевченка і про Шевченка. Він роками носив у голові ідею написати таку працю, а коли зрозумів, що такий час настає, написав її протягом кількох днів. Незважаючи на те, що окремі аспекти проблеми вже піднімали у своїх працях Я.Погребенник, М.Гресько, М.Занічковський і В.Кулик, однак книга Г.В.Павленка є першою в сучасній українській історіографії. Вона складається з двох нарисів, які разом становлять одне ціле.

Багаторічна дослідницька робота Г.В.Павленка дала йому змогу і право констатувати, що вперше «з певними елементами німецького побуту молодий Шевченко, очевидно, познайомився ще перебуваючи «козачком» у пана Енгельгардта». Що стосується перших безпосередніх контактів Шевченка з німецьким світом, то вони припадають на 1829–1831 рр., коли він проживав у Вільно. Перебуваючи в Петербурзі, Т.Шевченко слухав лекції і навчався у барона П.Клодта і К.Брюллова, яких глибоко поважав і високо цінив. Можливо, тоді ж, молодий поет познайомився з творами видатних німецьких письменників Й.-В.Гете і К.-Т.Кернера. Т.Шевченко був добре обізнаний з картинами німецьких художників Альбрехта Дюрера, Лукаса Кранаха Старшого, Ганса Гольбейна Молодшого, Фрідріха-Августа Ретча, Вільгельма Штернберга. З останнім у Шевченка встановилися безпосередні і щирі відносини. У 1839 р. вони навіть поселилися разом. Завдяки Штернбергу Шевченко познайомився з німецькими сім'ями Шмідтів, Фіцтумів і Йоахімів. Уважно і досконало опрацювавши шевченківський щоденник, Г.В.Павленко відзначив, що Шевченко «мав можливість більш глибоко ознайомитись з побутом, способом життя, традиціями і звичаями німецького народу. Він не міг, звичайно, не звернути уваги на той внутрішній порядок і розпорядок, стриманість і життєву систематичність, чого не було у відомих йому раніше сім'ях російських і українських.

Безперечно, Штернберг зробив великий вплив на Шевченка, але найбільше враження справила на поета його художня майстерність. «Як багато рисунків та яке все прекрасне! – вигукнув він. – На маленькому клаптику сірого крамничного паперу проведена поземна лінія; на першому плані вітряк, пара волів біля возу, заваленого мішками; все це не нарисоване, а тільки зазначене, але що за краса! Очей не можна віднести. Або в тіні розлогої верби, край самого берега, біленька, соломкою вкрита хатка – все відбилосся у воді, як у дзеркалі. Під хаткою бабуся, а по воді качки плавають – от і вся картина або, краще сказати, повних життя нарисів повний портфель у Штернберга! Чудовий, незрівняний Штернберг!...». Можливо, саме творчість Штернберга переконала Шевченка в тому, що «він повинен свій художній талант присвятити любій Україні, її народу, служити йому в пензлем, і пером».

Т.Шевченко був чудовим знавцем німецької музики. Він добре знав і любив твори Баха, Моцарта, Гайдна, Шуберта, Бетховена, Вебера. Читав Шевченко драми Фрідріха Шіллера «Розбійники» і «Вільгельм Тель». Саме восьмитомник Шіллера був серед тих 150 книг поета, що залишилися після його смерті. Не припинялося знайомство Шевченка з німецькою культурою після його від'їзду літом 1839 р. в Оренбург.

1843–1844 роки – це період перебування Т.Шевченка на Україні. Тут у нього з'являються нові друзі з німецького середовища – граф Олексій Капніст, Роман Шрандман, Фішер. Це були люди з передовими поглядами, від яких Шевченко довідався багато цікавого про інтелектуальний розвиток сучасної йому Європи. Г.В.Павленко чудово обізнаний з поетичною творчістю Шевченка. У праці проаналізовані ті твори поета, в яких він торкався «німецької проблеми».

Загальновідомо, що серед членів нелегального Кирило-Методіївського братства саме Шевченко був найбільш радикальним і послідовним. Цій проблемі присвячена велика історична література, однак Г.В.Павленко підходить до неї оригінально, виходячи із досліджуваної ним проблематики. «Шевченко, – відзначає історик, – робить висновок про необхідність об'єднання слов'янських народів у боротьбі проти головних завойовницьких сил – московської і німецької. Майбутнє України вони (кирило-методіївці – М.В.) вбачали тільки в конфедерації незалежних держав-народів». 5 квітня 1847 р. поет був арештований у справі Кирило-Методіївського

товариства. Необхідно погодитися з твердженням Г.В.Павленка, що після засудження на 10 років «солдатської муштри» контакти з німецькими діячами загальмувалися. Однак, тим не менше, повністю зупинити їх, як і контактування з німцями, не могло навіть заслання. Він знайомиться з жандармом Відлером, керівником експедиції, генералом Шрейбером, генералом Фрейманом, бароном Майделем, академіком Бером та ін. Продовжував він читати німецьку літературу, перш за все праці О.Гумбольдта, Г.Гегеля (через працю К.Лібельта). Цікавий факт: Карла Маркса Шевченко не читав і, очевидно, не знав ні його біографії, ні його ідей. А от К.Маркс про Шевченка знав. «Зв'язано це було з слідуючими обставинами, – пише Г.В.Павленко, – в 1878 р. в Парижі відбувся міжнародний літературний конгрес. На ньому із доповіддю про життя і творчість Т.Шевченка виступив М.Драгоманов. Доповідь була опублікована в Женеві, і один екземпляр її попав до особистої бібліотеки К.Маркса, який не тільки прочитав доповідь, але і підкреслив ті місця в тексті, що його зацікавили найбільше».

Влітку 1857 р. закінчилось заслання Т.Шевченка. Почалося триумфальне повернення Кобзаря в Петербург. Шлях поета до столиці Російської імперії проходив через Астрахань і Нижній Новгород. В останньому він познайомився з німецькою сім'єю Шмідгофів, поетом-сатириком П.Шумахером, чиновником К.Шрейдером, аристократом М.Якобі, архітектором М.Фреліхом. Саме в Нижньому Новгороді Шевченко намалював портрет гувернантки Анхен Шауббе, разом з якою слухав музику Моцарта та дивився драму німецького драматурга А.Коцебу.

З приїздом у 1858 р. до Москви, Шевченко не тільки відновлює, але навіть розширює колишні зв'язки, в тому числі й німецькі. Він відвідав академіків Йордана, Клодта, Шрейцера, познайомився з декабристом Штейнгелем. Це далеко не повний перелік осіб німецького походження, з якими познайомився Шевченко. «Можна лише дивуватися, як зумів Т.Г.Шевченко за такий короткий час встановити такі багаточисленні контакти з німцями і німецьким науковим та культурним життям, взнати і зробити своїм внутрішнім надбанням пласти німецької культури, науки і суспільно-політичної думки», – констатує Г.В.Павленко. Важливим і аргументованим є висновок вченого: «Тарас Григорович Шевченко не був випадковим гостем у німецькому світі. Він був вірним сином українського народу, його ментальності, але водночас він увібрив у себе і все краще із скарбниці світової культури, в тому числі і німецької, і став другом і захисником всіх, хто боровся та бореться за щастя і свободу народів». Не менш цікавим є історико-літературний етюд «Доле моя, де ти?», який Г.В.Павленко помістив у своїй монографії. Цей твір – вміле поєднання історичних фактів з художньою майстерністю. Автор яскраво передав переживання поета, роздуми над минулим, кохання...

Не викликає жодного сумніву, що ця невелика за обсягом книжечка, становить значний внесок у шевченкознавство. Адже, Г.В.Павленко вперше в історіографії підняв проблему «Німеччина і німці в житті і творчості Т.Г.Шевченка». Від сьогодні ні один дослідник творчості Шевченка не вправі проігнорувати цю працю. А враховуючи те, що книга написана на одному подиху, легкою і доступною мовою, вона буде в пригоді не тільки науковцям, але і широкому читацькому загалу.

Г.В.Павленко – автор численних наукових праць про видатних представників закарпатського національного відродження, які, на його думку, внесли величезний внесок не тільки в культурну скарбницю України і Росії, але і всього слов'янського світу. У 1989 р. історик виступив на науковій конференції, присвяченій Ю.І.Гуці-Венеліну – відомому істориком і мовознавцю. Тема його доповіді – «Боротьба Ю.І.Венеліна проти німецьких істориків-норманістів і їх російських послідовників». З великим інтересом зустріли доповідь Г.В.Павленка «Ю.І.Гуца-Венелін в контексті

розвитку славистичної науки свого часу», яку він виголосив на міжнародній науковій конференції (Ужгород, 1992).

Героями нарисів Г.В.Павленка також були організатор «верховинської акції» Е.Еган, будитель закарпатських русинів Олександр Духнович, видатний художник Михайл Мункачі. Життю і діяльності останнього вчений присвятив ряд праць: «Тріумфуючий і наш Михайл Мункачі і німецький духовний світ» (1994), «До питання про роль німецької культури у формуванні Мункачі як художника» (1994), «Михайл Мункачі, значить мукачівський» (1995). Дослідник глибоко ввійшов у внутрішній світ Михайла Мункачі. «Справа в тому, – пише Г.В.Павленко, – що Мункачі з самого початку своєї творчої діяльності прагнув до відображення внутрішнього життя людини, до розкриття її душевного стану. Його все більше захоплює думка, що без великої ідеї, яка втілюється в конкретні глибокі психологічні образи, велике мистецтво не може». Проаналізувавши всі головні твори Мункачі, вчений відзначив: «...Свій успіх, вірніше тріумф, художник вважає випадковістю. Звичайно ж це не так. Успіх Мункачі як художника був не випадковим, а закономірним. П'ять років перебування художника на німецькій землі були роками напруженої праці, невтомних пошуків і духовного горіння». І що цікаво, саме на Закарпатті, а точніше в Мукачеві, відбулося тріумфальне відзначення видатного художника. Г.В.Павленко писав, що «основні торжества відбулися 3 березня 1882 р. В цей день не тільки була відкрита пам'ятна дошка, але М.Мункачі в залі презентації міської ратуші мером міста було вручено грамоту почесного громадянина міста і срібний вінок за видатні успіхи з написами уторською і французькою мовами «Мукачево – М.Мункачі».

О четвертій дня в ресторані «Чілок» у великому залі був організований пишний банкет на 207 персон. Настрій у всіх був піднесений. Одна за одною лунали здравниці на честь митця. В торжествах взяв участь Мор Йоккаї та брат художника Еміл Ліб. Після цього був бал, а населення міста організувало ввечері на честь М.Мункачі факельний похід і велику народну гулянку. Такого тріумфу М.Мункачі не пережив більше ніколи. Мукачівські торжества стали його життєвою вершиною».

У 1997 р. Г.В.Павленко опублікував малий енциклопедичний довідник «Діячі історії, науки і культури Закарпаття», який містить статті з короткими біографічними даними та оцінкою праці більш як 200 діячів історії, науки і культури краю, які народилися й жили на Закарпатті або своїм життям, діяльністю чи творчістю тісно були зв'язані із нашим краєм. Словник охоплює матеріал про діячів історії, науки і культури Закарпаття від найдавніших часів і по сьогодні (про тих, кого вже немає серед нас). У словнику містяться відомості про М.Андрелу і М.Аркаса, О.Бадана і М.Балудяньського, А.Волошина і В.Гредджу-Донського, А.Добрянського і Г.Жатковича, І.Зейкана і Б.Іллеша та багатьох інших.

Отже, серед багатьох проблем, які піднімав і продовжує досліджувати професор Г.В.Павленко, німецько-українські відносини займають чільне місце. Завдяки працям і історичним нарисам вченого, ми постійно відкриваємо для себе раніше невідомі, або маловідомі сторінки ізі життя Івана Франка і Лесі Українки, Тараса Шевченка і Олександра Духновича... Цим самим збагачується вітчизняна історіографія, робиться вклад у розвиток історичних знань взагалі.

Професор Г.В.Павленко у наукових колах відомий не тільки як дослідник історії Німеччини і російсько-українсько-німецьких відносин кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., але і як автор ряду праць з різноманітних проблем історії та культури Закарпаття.

Закарпатською проблематикою Г.В.Павленко по-справжньому захопився у 1989 р., коли виступив на науковій конференції, присвяченій 150-річчю від дня смерті

Ю.І.Гуца-Венеліна. Пізніше, в 1992 р. він знову звернувся до постаті цього видатного історика і мовознавця. На міжнародній конференції «Ю.І.Гуца-Венелін і слов'янський світ» він виголосив доповідь «Ю.І.Гуца-Венелін в контексті розвитку слов'янської науки свого часу». Серед героїв наукових праць та історичних нарисів Г.В.Павленка – Василь Пачовський, Едвард Еган, Олександр Духнович... На сторінках редакovanого ним збірника «Карпатика», Г.В.Павленко опублікував оригінальну статтю «І.І.Срезневський – дослідник історії і культури українців Закарпаття». У тому ж науковому збірнику з'явилася стаття вченого «Велика французька революція і Закарпаття». До цієї проблеми Г.В.Павленко буде звертатися ще не один раз. Зокрема, в 1993 р. він виступив на міжнародній науковій конференції з доповіддю «О.В.Духнович і революція 1848–1849 років в Угорщині і на Закарпатті».

Найповніше питання історії і культури Закарпаття досліджені Г.В.Павленком у колективних працях та авторських монографіях. Вважаємо за необхідне зупинитися на них більш детально. У 1993 р. авторський колектив науковців Ужгородського університету, до якого входив і Г.В.Павленко, видав перший том монографії «Нариси історії Закарпаття». Вчений написав п'ять параграфів, охопивши в них період XVIII ст. Ним розглянуті проблеми становища Закарпаття в першій половині XVIII ст., соціально-економічній і політичній розвитку краю у другій половині XVIII ст., проведення урбаріальної реформи Марії-Терезії в Закарпатті та її наслідки, міста і міське ремесло Закарпаття другої половини XVIII ст., Велика французька буржуазна революція і Закарпаття.

Характеризуючи становище краю після закінчення національно-визвольної війни 1703–1711 років, Г.В.Павленко довів, що вона «не принесла трудящим Закарпаття, як і Угорщині, ні свободи, ні незалежності». А тому не дивно, що селяни і далі продовжували чинити опір феодалам. Саме в цей час широкого розмаху набрав рух карпатських опришків, які під керівництвом свого славного ватажка Олекси Довбуша розбили ворога в кількох збройних сутичках. Автор, описуючи події, використав праці найвидатнішого дослідника карпатських опришків професора В.В.Грабовецького, зокрема його монографію «Народний герой Олекса Довбуш» (Львів, 1957).

Друга половина XVIII ст., на глибоке переконання Г.В.Павленка, виявилася більш сприятливою для соціально-економічного розвитку Закарпаття. У надрах старої феодално-кріпосницької системи повільно, але неухильно почали зароджуватися нові буржуазні відносини. Історик аргументовано довів, що «прогрес великих поміщицьких господарств у Закарпатті в другій половині XVIII ст. відбувався за рахунок дальшого посилення експлуатації селянських мас, збільшення панщини, грошових і натуральних поборів і повинностей». Своє невдоволення селяни виявляли в найрізноманітніших формах: скаргах, вирубці лісів, побитті і вбивстві управляючих помістями тощо. Г.В.Павленко дав глибокий науковий аналіз розвитку міст і міського ремесла в Закарпатті другої половини XVIII ст., довів, що «закарпатський ліс і вироби з нього користувалися великим попитом на ринках Угорщини та інших європейських країн. У свою чергу, до Закарпаття, незважаючи на труднощі і перешкоди, надходили товари з України і Росії, Центральної Європи і Балкан».

Значне місце в монографії «Нариси історії Закарпаття» Г.В.Павленко відвів висвітленню урбаріальної реформи Марії-Терезії, «основна мета якої полягала в тому, щоб урегулювати відносини між кріпосними і кріпосниками, дещо змінити економічне становище селянства, а з ним і феодално-абсолютистський порядок в монархії Габсбургів». Історик констатував, що, незважаючи на благі наміри Марії-Терезії, «скориставшись обставинами, поміщики провели таку урбаріальну реформу, яка була вигідна їм, а не селянам». Для доказу такого твердження вчений навів

незаперечні історичні факти. Закарпатські селяни знову піднялися на боротьбу, яка посправжньому налякала панівні верстви. 25 серпня 1785 р. імператор Йосиф II видав маніфест, згідно з яким селяни Угорщини формально звільнялися від кріпацтва. Своєї попередньої праці з історії Великої французької буржуазної революції та її впливу на Закарпаття, Г.В.Павленко узагальнив в окремому параграфі «Нарисів історії Закарпаття» – «Велика французька буржуазна революція і Закарпаття». Необхідно погодитися з думкою вченого, що «найбільш свідомо частина населення (Закарпаття – М.В.) сприймала події у Франції через призму того, що робилося в Угорщині», а «виступи угорської інтелігенції із закликами до національного розвою знаходили глибокий відгомін і в середовищі русино-карпатської інтелігенції, яка зароджувалася».

Угорські революціонери на чолі з Йозефом Мартиновичем опинилися перед королівським судом, який виніс їм жорстокий вирок: із 53 звинувачених 18 чоловік були засуджені до страти, інші – на різні строки ув'язнення і тільки четверо виправдані. Багато з них були ув'язнені в Мукачівську фортецю. Серед членів угорських яacobинців був і Михайло Балудянський – згодом перший ректор Петербурзького університету. Рятуючись від арешту, він, при допомозі іншого закарпатця І.С.Орлая, емігрував до Росії.

Професор Г.В.Павленко охарактеризував діяльність І.С.Орлая, П.Д.Лодія, єпископа А.Бачинського. Історик, роблячи висновки, відзначив, що «представники карпато-руської інтелігенції не тільки розвивали ідеї спільності походження закарпатських русинів та українців, але й, намагаючись звільнитися від національного гніту, самі переселялися в Наддніпрянську Україну та Росію. Вони все активніше пропагують ідею спільності походження закарпатських русинів і українців на Сході, і в загальних рисах розвивають думку про необхідність воз'єднання Закарпаття з Україною». У 1993 р. побачила світ монографія «Історія Ужгорода», авторський колектив якої очолював професор Г.В.Павленко. Крім цього, вчений написав окремі розділи книги під назвою «Ужгород в епоху феодалізму та його кризи». Один тільки перелік проблем, які підняв Г.В.Павленко на сторінках «Історії Ужгорода», свідчить про глибоку обізнаність автора з досліджуваними питаннями і широкий діапазон охоплених проблем. Це, зокрема, такі параграфи, як «Ужгород в період раннього середньовіччя», «Ужгород в період розвиненого феодалізму», «Ужгород у XVIII столітті», «Ужгород в період Великої французької буржуазної революції і наполеонівських воєн», «Ужгород в 1817–1847 роках», «Ужгород в період угорської революції 1848–1849 років», «Культурний розвиток міста в епоху феодалізму (X–XIX ст.)», «Розвиток освіти», «Початки відродження. А.Бачинський і перше покоління будителів», «Архітектура і мистецтво», «Музика». Використаний величезний матеріал дозволив Г.В.Павленку зробити аргументовані висновки, зокрема про те, що «уже в феодальну епоху Ужгород став загальновідомим культурним і науковим центром Закарпаття». Вчений довів, що «від самого початку культура в Ужгороді розвивалася на багатонаціональній основі. Вона вбирала в себе як східні, так і західні культурні традиції, стилі і школи. Звідси її неповторна своєрідність і краса, які не втратили свого значення донині». З такими міркуваннями важко не погодитися.

В центрі наукових зацікавлень професора Г.В.Павленка постійно знаходиться ще одне старовинне закарпатське місто – Мукачево. Йому він присвятив монографію «Історія Мукачева», написану в співавторстві з професором Е.А.Балагурі. В 1998 р. побачив світ перший том цього унікального видання. Із семи розділів монографії шість написав Г.В.Павленко – «Мукачево доби феодалізму. Період раннього середньовіччя», «Мукачево в період розвиненого феодалізму», «Освіта, релігійні конфесії і культура Мукачева доби феодалізму (X – кінець XVIII ст.)», «Мукачево в період переходу від

феодалізму до капіталізму. Період відродження (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)), «Мукачево в епоху капіталізму (друга половина XIX – початок XX ст.)), «Мукачево як культурний і освітній центр Закарпаття другої половини XIX – початку XX ст.». Попереду другий том «Історії Мукачева».

У 1995 р. вийшла з друку цікава і корисна у всіх відношеннях праця Г.В.Павленка «Німці на Закарпатті». Автору, на основі великої кількості архівних і опублікованих джерел, вдалося простежити історію виникнення німецьких поселень на Закарпатті, довівши її до наших днів. Книга складається із шести розділів, кожен з яких доповнює один одного. Концептуальним є перший розділ – «Коротка історія німецької колонізації на Закарпатті». Г.В.Павленко виділяє кілька етапів (хвиль) німецької колонізації на Закарпатті. Необхідно погодитися з твердженням вченого, що «німці відкрили для себе Закарпаття давно». Ще в період «великого переселення народів» вони хвилями накочувались в Карпатський регіон, селились тут, змішувались з іншими етнічними групами, а то й перемагали їх. Коли ж виникли перші поселення колоністів на Закарпатті?

На глибоке переконання автора, а воно підкріплене джерелами, вони «виникають ще в період раннього середньовіччя (XII – перша половина XIII століття)». Друга хвиля німецької колонізації на Закарпаття відноситься до другої половини XIII–XV ст. Третя хвиля припадає на XVI ст. «Нові сприятливі умови для німецької колонізації на Закарпаття, – пише Г.В.Павленко, – були створені в кінці XVII – на початку XVIII ст., коли турецьке панування в Угорщині змінилося австрійським». У XVIII ст. німецька еміграція на Закарпаття не припинялася і спрямовувалася головним чином в лісове господарство. За підрахунками автора, «тільки в Ясінях та навколо прилеглих до нього селаж і присілках в кінці XVIII ст. постійно працювало в лісі 300–400 лісорубів».

Г.В.Павленко детально зупинився на умовах, в яких працювали німецькі колоністи, охарактеризував райони, в яких проживала переважна більшість (Вишково, Хуст, Берегове, Свалява, Ужгород та ін.). Цікавими є статистичні дані, використані вченим у своїй праці. Згідно з ними, за період з 1880 до 1910 рр. німецьке населення в краї зросло з 15231 до 33694 чол. Підрахунки зроблені на основі угорських джерел. Що стосується періоду входження Закарпаття до складу Чехословацької Республіки, то в 1921 р. зафіксоване різке зменшення (7668 чол. – 3,1 % від загальної кількості населення). Автор намагався з'ясувати, які ж чинники вплинули на таке різке зменшення кількості німецьких колоністів. «Справа в тому, – відзначав Г.В.Павленко, – що угорська статистика визначала національність за мовою, тому до німців часто попадали і євреї, які говорили німецькою мовою і відсоток яких на Закарпатті був досить значним. Чехи ж визначали національність за релігійною ознакою і, очевидно, були ближчі до істини при визначенні національності. Чеські дані достовірніші».

Детальна обізнаність вченого з досліджуваною проблемою, компетентність, дала йому змогу стверджувати, що «на протязі XVIII–XIX ст. німецьке населення на Закарпатті ніколи не перевищувало декілька десятків тисяч чоловік. Це не могло не позначитися на їх соціально-економічному, внутрішньополітичному і культурному становищі у складі різних державних утворень. «Будучи відірваними на протязі двох століть від землі своїх предків, – відзначав Г.В.Павленко, – живучи на новій батьківщині маленькими етнічними острівцями серед чужого етнічного, перш за все слов'янського моря, і намагаючись не зникнути, не розтворитися в ньому, німецьке населення саме ж поставило себе в умови самоізоляції і обезкровлення». Наприкінці XIX – на початку XX ст. найбільше німецьких колоністів проживало в Марамороському, Березькому і Угочанському комітатах (відповідно 21, 10 і 6 відсотків). У відношенні до всього населення краю німецькомовне населення складало

від 15 до 22 відсотків у таких округах як Тячівський, Воловецький, Мукачівський, Ізавальдський, Сегетський, Свалявський, Тересвянський.

Яким був статус німецьких колоністів у нашому краї? Сперечаючись із висновками історика І.Г.Шульги, Г.В.Павленко констатує, що «по-перше, німці-переселенці ніколи не були кріпосними, по-друге, їх економічний статус з самого початку відрізнявся у кращий бік від статусу місцевого населення». Мало того, «посівши керівне становище в економіці, німецькі колоністи почали підпорядковувати своєму впливу і адміністративні органи міст та інших населених пунктів, що входили до складу домінії (Мукачівської – М.В.)».

З прадавніх часів на Закарпатті живуть люди різних національностей і живуть у злагоді і мирі. Не становили винятку і німці: «Розсудливі, працьовиті, добрі майстри своєї справи і добрі християни – німці ніколи не вступали в конфлікти із місцевим населенням, завжди знаходили спільну мову і з угорцями, і з українцями, і з румунами. Ця взагалі позитивна риса німців-колоністів, і відноситься вона й до інших регіонів, де вони проживали». Перебування Закарпаття у складі Чехословаччини привело до певного покращення політичного і освітньо-культурного становища німців, що важко сказати про їх соціально-економічне становище. «Земельна реформа, – на думку автора монографії, – яка проводилася чехословацьким урядом в 1919–1925 і 1925–1929 рр., мало торкнулася німців». Із тих, хто одержав на 1934 р. землю, в національному відношенні 86 % належали до русинів-українців, 10% – до угорців, 1,5% – до чехів і словаків, 1,4% – до євреїв і тільки 1% – до німців. Духовне життя, культура і освіта німецьких колоністів стали предметом дослідження у третьому розділі монографії. Підсумовуючи опрацьовані джерельні матеріали, Г.В.Павленко відмітив, що в «освітньо-культурному відношенні німецьким колоністам везло набагато менше ніж в економічному. Будучи маленькими острівцями в слов'янському морі, вони... боролися за збереження свого національного обличчя, своєї мови, своїх традицій і звичаїв. І це до певної міри вдалося їм».

Останнім часом з'явилось багато публікацій про виникнення і діяльність Карпатської України наприкінці 30-х років. Дослідники не обходили мовчанням і соціально-економічне, політичне та культурне становище німецької меншини за цей відрізок часу. Г.В.Павленко, використавши чи не всі архівні документи, які є в наявності, першим виділив цю проблему окремо і комплексно. За підрахунками автора, на 1939 р. у Карпатській Україні проживало 15 тисяч німців. Вчений яскраво описав політику автономного уряду А.Волошина по відношенню до німецької меншини. Не викликає сумнівів, що йдучи їм на поступки, А.Волошин намагався зберегти дружні відносини з Німеччиною. Відомо, що частина німців Закарпаття служила в німецькому війську, що, безперечно, негативно вплинуло на їх подальшу долю. Після звільнення Закарпаття радянськими військами восени 1944 р., на німецьких колоністів тут же посилались репресії. «З архівних документів важко судити, – розмірковує Г.В.Павленко, – скільки німецьких колоністів було відправлено тоді на примусові роботи у східні області України і Росію. Але що така практика існувала, видно із окремих розпорощених документів, що відклалися в архівних фондах». Лише протягом 1946 р. із Закарпаття на Схід, головним чином в Тюменську область, було виселено з сім'ями 2 тисячі осіб німецької національності. Поневірвання по чужих краях для німців тривали аж до 1959 р. На цей час німецьке населення області складало 4230 чоловік, тобто менше, ніж їх було навіть у далекому XVIII столітті.

У п'ятому розділі – «Нелегкий шлях оновлення» – автор розглядає становище німців Закарпаття в 60–90-х роках. Г.В.Павленко використав останній статистичний

матеріал, згідно з яким на 1993 р. в краї налічувалося близько 3400 німців. Із них рідною мовою володіло 2400 чоловік, 1000 чоловік забули, чи не знають своєї рідної мови і говорять: 650 чоловік – українською, а 220 – російською мовами. Демократична українська держава робить все для того, щоб німці почували себе повноправними громадянами. «Виникає лише одне питання – чи не запізнились всі ці заходи?» – справедливо запитує Г.В.Павленко. Ніби додатком до книги, а фактично її шостим розділом, є наукова розвідка автора про Міхая Мункачі – видатного угорського художника, який народився у сім'ї німецьких колоністів.

Підсумовуючи величезний фактичний матеріал, зібраний у книзі, професор Г.В.Павленко зробив важливий і справедливий висновок: «Позитивний внесок німецьких колоністів у розвиток економіки і культури краю незаперечний. Без спадщини, яку внесли німці-колоністи у розвиток Закарпаття, ми, теперішні будівничі, були б значно біднішими». Важко що-небудь сказати всупереч цього. Отже, професор Г.В.Павленко у своїх працях приділяв значну увагу дослідженню різноманітних проблем соціально-економічної, політичної і освітньо-культурної історії Закарпаття. Він є автором десятих нарисів про славних синів Закарпаття, простежив українсько-німецькі взаємовпливи. Без наукових праць Г.В.Павленка закарпатська історична наука була б значно біднішою.

ВЧЕНИЙ-МІЖНАРОДНИК СТЕПАН ВІДНЯНСЬКИЙ

Серед завдань, на порозі вирішення яких стоїть незалежна Україна, є налагодження відносин із зарубіжними країнами. Мова йде не тільки про політичні, економічні, культурні, але й наукові контакти. За таких обставин, безперечно, в сучасних умовах зростає роль відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України, який з 1991 р. очолює відомий український історик, фахівець з проблем історії міжнародних відносин країн Центральної і Східної Європи Степан Васильович Віднянський.

С.В.Віднянський народився 27 березня 1951 р. в м.Ужгороді. Після закінчення в 1973 р. історичного факультету Ужгородського державного університету, продовжив навчання в аспірантурі при Інституті історії АН УРСР. Під керівництвом члена-кореспондента АН УРСР І.М.Мельникової С.В.Віднянський в 1977 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Консолідація профспілкового руху в Чехословаччині 1969–1975 рр.». Під однойменною назвою в 1979 р. ним була видана монографія. З цього часу С.В.Віднянський (до речі, вільно володіє угорською, чеською і словацькою мовами) зарекомендував себе, як відомий історик-славист, фахівець з історії країн Центральної і Східної Європи новітнього часу (Див.: *Историки-слависты СССР. Библиографический словарь-справочник.* – М., 1981. – С.55).

В 1989 р. у видавництві «Наукова думка» вийшла з друку фундаментальна монографія С.В.Віднянського «*Интернациональное сближение рабочего класса стран социалистического содружества*» (понад 23 друк. арк.). Сьогодні можна піддавати критиці цю працю та її автора за надмірну заідеологізованість, прокомуністичну спрямованість тощо. Такий був час і Степан Васильович не становив винятку. Разом з тим, хочемо відзначити, що книга містить величезний фактичний матеріал і статистичні дані, які не втратили своєї наукової значимості по цей час. В центрі уваги дослідника знаходився робітничий клас Болгарії, Німеччини, Чехословаччини, Угорщини та багатьох інших країн тодішньої соціалістичної співдружності. Якби сьогодні не називалась та чи інша країна колишнього соціалізму, але й тепер

залишається актуальними основні напрями, тенденції, досягнення, а також невикористані резерви і можливості зростання соціальної активності робітників різних європейських країн, про що писав С.В.Віднянський.

У 1997 р. С.В.Віднянський на засіданні спеціалізованої вченої ради при Інституті історії України НАН України захистив докторську дисертацію «Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині». Дисертація була високо оцінена офіційними опонентами – відомими українськими вченими, докторами історичних наук С.В.Кульчицьким, І.М.Гранчаком і В.П.Трошинським. Проведена робота частково була використана в окремих монографіях автора: «Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.)» (К., 1994), «Історія країн Центральної та Південно-Східної Європи» (К., 1994, у співавторстві), «Українська державність в ХХ столітті: історико-політологічний аналіз» (К., 1996, у співавторстві), «Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939)» (Київ–Ужгород, 1998, у співавторстві). Загалом С.В.Віднянський є автором понад 150 наукових робіт, в тому числі близько 20 монографій, брошур і розділів у колективних працях загальним обсягом понад 170 друкованих аркушів. Має численні наукові публікації в різноманітних республіканських виданнях та за кордоном.

У 1995 р. С.В.Віднянський обраний дійсним членом Нью-Йоркської академії наук, в 1996 р. – членом Міжнародної асоціації вчених ім. Т.Масарика, в 1997 р. – академіком і віце-президентом Міжнародної слов'янської академії наук, є членом Українського комітету славістів та Українського національного комітету по вивченню країн Південно-Східної Європи. В 1999 р. йому присвоєно вчене звання професора.

Степан Віднянський – відповідальний редактор наукового міжвідомчого щорічника «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», член редколегій «Українського історичного журналу», «Наукового вісника Волинського державного університету. Історичні науки», міжнародного славістичного журналу «Россика. Научные исследования по русистике, украинистике, белорусистике» (Прага), голова Правління Дослідницько-інформаційного Центру «Міжслов'янська ініціатива». У 1981 р. С.В.Віднянський удостоєний медалі Академії наук УРСР для молодих вчених, лауреат всесоюзних та республіканських наукових конкурсів. У 1996 р. нагороджений Почесною грамотою Міністерства освіти України «За вагомий внесок у підготовку підручників, навчальних посібників та програм з історії для навчальних закладів освіти».

У невеликому нарисі важко охопити в усій цілісності сферу зацікавлень С.В.Віднянського, а тому звернемо увагу тільки на окремі аспекти його наукової діяльності, виділивши монографії останніх років. У 1994 р. побачила світ книга вченого «Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.)» Необхідно відзначити, що монографія С.В.Віднянського не була першою працею про історію Українського вільного університету. На початку 90-х років з'явилися публікації декана філософського факультету УВУ (м.Мюнхен, Німеччина) Мирослава Лабунька «Останній ректор УВУ в Празі» (Карпатський Край. – 1994. – №7–12), краєзнавця Василя Пагіри «Український вільний університет в Празі» (Пагіря В. Відлуння Карпат: сторінки історії. – Ужгород. 1994), статті В.Зілгалова і Г.Божук. В 1991 р. Український вільний університет, який після 1945 р. знаходиться в Мюнхені, відсвяткував своє 70-річчя. Ректором УВУ сьогодні є професор Теодор Цюцюра. Цю дату урочисто відзначили в Празі, Пряшеві та Свиднику, де проходила міжнародна українознавча конференція, в роботі якої взяло участь понад 50 науковців з цілого

світу, в тому числі й з України. На відміну від цих, та деяких інших досліджень, С.В.Віднянський вперше у вітчизняній історіографії прослідкував процес виникнення і розвитку УВУ з 1921 по 1945 рр. Монографія основана на недоступних раніше для дослідників архівних та інших джерелах, і в ній розглядаються маловідомі проблеми історії заснування та наукової, педагогічної і культурно-освітньої діяльності першого вищого навчального закладу і другої наукової установи української еміграції міжвоєнного періоду – Українського вільного університету.

Монографія С.В.Віднянського складається з трьох розділів, в яких йде мова як про заснування університету, так і про спроби його перетворення в університет західноєвропейського зразка. У першому розділі – «До історії заснування УВУ у Відні» – автор детально охарактеризував умови, які склалися у Празі напередодні перенесення УВУ з Відня до столиці Чехословаччини. Що стосується віденського періоду, який був недовготривалим, то, починаючи з 24 січня 1921 р. в УВУ почали викладати на двох факультетах – філософічному і права та суспільних наук – професори Д.Антонович, А.Артимович, І.Ганицький, Д.Дорошенко, О.Колесса, В.Липинський, С.Рудницький та ряд інших. Отже, у Відні розпочали читати лекції 12 професорів і 3 доценти УВУ. Автор детально проаналізував проблеми підбору викладачів, фінансування тощо. Вивчивши переважну більшість документів, С.В.Віднянський змушений був визнати, що «незважаючи на величезні зусилля фундаторів університету, фінансові й інші організаційні проблеми стали на перешкоді його перетворення в справжній вищий навчальний заклад».

Становище суттєво покращилося, коли УВУ було переведено в Прагу. Це був найбільш плідний період в історії УВУ. Саме Прага на початку 1921 р. стала основним центром української еміграції. В 1921 р. до Праги прибули 6 тисяч чол., в 1923 – 23 тис., 1924 – 20 тис., 1925 – 25 тис., 1932 – 10.5 тис. 1936 – близько 9 тис., 1939 – 8 тис. Автор довів, що в 1921 р. з 5209 зареєстрованих емігрантів-українців 52,4% були селянами, 12,4% – робітниками, 32,4% – представниками інтелігенції, по 1,4% – торговцями і землевласниками. Вік 82,6% українських емігрантів коливався між 15 і 34 роками. Майже половина мала закінчену середню, фахову і вищу освіту. Найбільше емігрантів було з Галичини – 40,9%, Правобережної (29,9%) і Лівобережної (19,3%) України, а також з Буковини (2,9%), Бесарабії (0,8%), Кубані (0,7%) і деяких інших регіонів.

С.В.Віднянський яскраво описав сам факт відкриття Українського вільного університету в Празі. Урочистості відкрив промовою про історію українсько-чеських взаємин Х–ХХ ст. професор О.Колесса, який висловив глибоку вдячність народу й уряду ЧСР за гостинність і побажав, «щоб всім нам чим скоріше довелось святкувати таке культурне свято вгороді Данила та в золотoverхмі Києві, щоби ми там могли із вдячністю вітати наших теперішніх гостинних господарів із золотої Праги». Завершилося урочисте відкриття УВУ в Празі доповіддю О.Колесси на тему «Погляд на історію української мови», яка стала своєрідною візитною карткою високої фахової кваліфікації професорського складу університету. Так розпочався найважливіший, по суті, перший етап в історії Українського вільного університету, переведення якого з Відня до Праги – центру слов'янської культури та науки – сприяло його плідній діяльності до 1945 р.

Третій розділ – «Перетворення УВУ в Празі в Університет західноєвропейського зразка» – найбільш обсяговий по хронології: він охоплює період з 1921 по 1945 рр. Необхідно погодитися з думкою автора монографії, що «діяльність УВУ в Празі мала непересічне значення для розвитку української науки, освіти і культури та їх репрезентації у світі». Дослідник детально проаналізував внутрішній устрій і

організацію УВУ в Празі, його матеріальне становище, професорсько-викладацький склад університету та його педагогічну діяльність, наукову і культурно-освітню діяльність УВУ, простежив основні віхи життя і діяльності українського студентства.

Серед викладачів УВУ зустрічаємо імена видатних українських вчених О. Колесси, В. Біднова, І. Горбачевського, Д. Дорошенка, С. Рудницького, І. Панькевича, В. Щербаківського, Д. Антоновича та багатьох інших. В 1939–1945 рр. викладачем, а згодом ректором УВУ працював видатний закарпатоукраїнський культурно-освітній і громадсько-політичний діяч, президент Карпатської України Августин Волошин. До цього йому було присвоєно звання почесного доктора права.

Чіткими і розважливими є висновки С.В. Віднянського. «Український вільний університет, – пише вчений, – був заснований насамперед з огляду на потреби міжвоєнної еміграції і діяльність за межами рідного краю його керівництво вважало тимчасовою, готове в будь-який сприятливий момент переїхати на українську землю, туди, де він найбільше потрібний. Але сталося так, що протягом майже четверті століття (1921–1945) місцем його перебування стала Прага, де він тривалий час лишався єдиним українським університетом в світі, хоч і не державним, приватним, але вільною всеукраїнською школою і водночас науковою установою. З початку діяльності в Празі УВУ перебував у центрі культурно-наукового життя української еміграції в Чехословаччині». Необхідно погодитися з висновком автора, що УВУ «успішно виконав поставлені на нього завдання, здобув авторитет й міжнародне визнання».

В додатках до монографії поміщено «Звернення Ради університету до Президента Чехословацької Республіки Т. Масарика про дозвіл на переміщення університету з Відня до Праги та про надання йому матеріальної допомоги» від 17 березня 1921 р. та уривок із спогадів Миколи Неврлого (УВУ – база незалежної української науки у вільному світі (1921–1945)) // Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету. Міжнародна наукова конференція (Пряшів–Свидник. 12–15 червня 1991р.). Матеріали.– Київ–Львів–Пряшів–Мюнхен–Париж–Нью-Йорк–Торонто–Сідней, 1992. – С.209–212).

С.В. Віднянський був членом редколегії по випуску збірника документів і матеріалів «З історії міжнародних зв'язків України: наука і освіта (XIX – 30-ті роки ХХ ст.)» (К., 1999). Він особисто відшукав, переклав з чеської мови і підготував до друку оригінальні документи з фондів ЦДВОВУ в Києві, преси та мемуарів про діяльність української еміграції в Чехословаччині. Заслужують на увагу такі документи, як, зокрема, «Лист ради Українського громадського клубу в Празі до Міністерства закордонних справ УНР про участь в діяльності клубу представників чеської інтелігенції», «Розпорядження Міністерства шкільної й народної освіти Чехословацької республіки стосовно літературної мови на Закарпатті», «Звідомлення ректора Українського вільного університету О. Колесси на інавгурації 1921/22 академічного року в Празі про допомогу з боку офіційних кіл Чехословаччини», «Становище і потреби Українського вільного університету в Празі», «Виставка українських друків в Празі» та ін. Ці та деякі інші документи, дають можливість краще зрозуміти становище української еміграції в Чехословаччині та ставлення її уряду до української проблеми взагалі.

В 1998 р. вийшла з друку монографія С.В. Віднянського «Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939)», співавтором якої був і автор цього нариса. Перу С.В. Віднянського в ній належать два важливі розділи – «Країни Центрально-Східної Європи і українська проблема у міжвоєнний період: історіографічні аспекти» та «Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині».

Автор дійшов висновку, що «Україна та українське питання займали важливе місце в політиці Чехословаччини із самого початку її утворення у 1918 р. і на протязі практично всього міжвоєнного періоду, яка багато в чому відрізнялася від політики щодо української справи інших європейських держав, що зумовлювалося цілим рядом особливих обставин і факторів».

Висвітлюючи вплив різноманітних факторів, С.В.Віднянський цілком справедливо звернув увагу на погляди одного із засновників ЧСР, її першого президента Т.Масарика. Саме його прихильне ставлення до України «вирішальним чином спричинилося до проведення чехословацьким урядом, попри всі тактичні зигзаги й вимушену міжнародними обставинами еволюцію, в цілому досить реалістичної та конструктивної політики щодо українських справ, яка в той же час не розходила з національно-державними інтересами ЧСР».

Автор дав оцінку стосункам між урядами ЧСР з одного боку, і урядами УНР, ЗУНР, пізніше УРСР. Необхідно погодитись з твердженням дослідника, що після втрати Україною незалежності, радянсько-чехословацькі відносини послабилися. Що стосується СРСР, то йому в зовнішньополітичній доктрині чехословацького уряду відводилася другорядна роль. Значну увагу приділяє автор також проблемі включення Закарпаття до складу ЧСР.

Оцінюючи вклад української еміграції в розвиток культури і освіти Чехословаччини, С.В.Віднянський відзначив: «Українські емігранти віддали свої гостинних господарів найкращим чином: вони принесли з собою найбагатше придане – духовний світ рідного народу і залишили багатющу спадщину, аналіз якої свідчить про величезні втрати, що понесла Україна. Ця спадщина складається не лише з наукових досягнень, яких українські емігранти здобули майже у всіх галузях науки, зокрема у вивченні української культури в контексті розвитку культури інших народів, не лише з результатів чесько-словацько-українських взаємовпливів на духовному рівні, але й із наслідків спадковості творчої праці декількох поколінь, яка проводилась та ведеться нащадками українських емігрантів 20–30-х років у Чехії та Словаччині і сьогодні по всіх цим напрямам».

З 27 серпня по 2 вересня 1998 р. в Кракові проходив XII міжнародний з'їзд славистів, на якому С.В.Віднянський виступив з ґрунтовною доповіддю «Міжвоєнна українська еміграція в Чехословаччині: культурно-громадське і науково-освітнє життя» // (XII Міжнародний з'їзд славистів: Історія, джерелознавство, культурологія та етнологія слов'янських народів. Доповіді. –К., 1998). Вчений аргументовано довів, що «незважаючи на певні зміни в чехословацькій політиці щодо української еміграції в 30-ті роки (несприятливі для неї), що відбулися з цілого ряду причин економічного, політичного та міжнародного характеру і не в останню чергу через встановлення чехословацько-радянських союзницьких відносин (підписання договору про взаємну допомогу 1935 р.) та активізацію політичної діяльності українських емігрантів напередодні Другої світової війни, протімецьку орієнтацію окремих політичних кіл в їх середовищі, зроблене урядом ЧСР для збереження й розвитку культурного та наукового потенціалу української еміграції в 20-ті роки принесло користь не лише самим емігрантам і позитивно вплинуло на історичний розвиток українського народу в цілому, але й сприяло розвитку чехословацької культури, науки й господарства, стало яскравою сторінкою в історії чесько-словацько-українських взаємин міжвоєнного періоду».

Висвітлення українсько-чесько-словацьких взаємин між двома світовими війнами буде неповноцінним, якщо проігнорувати роль в їх становленні і розвитку першого президента ЧСР Томаша Масарика. В працях С.В.Віднянського ця постать займає одне

з центральних місць. З доповіддю «Українське питання в поглядах Т.Г.Масарика та політиці першої Чехословацької республіки» С.В.Віднянський виступив на Першій українсько-чеській науково-теоретичній конференції «Масариківські читання», яка проходила в Києві 7–8 квітня 1998р. Того ж року вийшов з друку збірник «Т.Г.Масарик і нова Європа», відповідальним редактором якого був С.В.Віднянський.

Даючи оцінку ролі Т.Масарика в налагодженні українсько-чесько-словацьких відносин, С.В.Віднянський констатував, що перший президент ЧСР «завжди підкреслював, що українське питання – не тільки мовне, а й політичне і культурне. Він трактував його, як правило, в контексті загальнослов'янського, беручи до уваги передусім його реальний зміст, життєві сили і слабкості українського руху порівняно з іншими слов'янськими народами і вважаючи, що тільки життєздатність і реальні сили кожної нації визначають її сутність. З огляду на це Т.Масарик не міг на початку ХХ ст. уявити Україну як цілком самостійну державу». Виходячи з цього, Т.Масарик був переконаний, що «політичне вирішення українського питання мало йти лише в напрямі того чи іншого державного зв'язку (самоврядування, автономія, федерація) з Росією, яка мусить згодом стати демократичною».

Зробивши аналіз праці Т.Масарика «Нова Європа», С.В.Віднянський підсумував: «Т.Г.Масарик, як і офіційні політичні кола Чехословаччини, незважаючи на симпатії до українців, не підтримував т.з. український сепаратизм, коли йшлося про Наддніпрянську Україну. Аналогічну позицію вони займали і щодо західноукраїнських земель, зокрема Східної Галичини: ЧСР не визнала уряд Західноукраїнської Народної Республіки. Водночас Чехословаччина тривалий час (до підписання Ризького миру в 1921 р.) не визнала претензій Польщі на Східну Галичину, вважаючи, що остання має право на об'єднання з іншими українськими землями і також стати складовою частиною російської демократичної федерації».

С.В.Віднянський звернув увагу на той факт, що «розвиток економічних зв'язків між Чехословаччиною і Україною в цей період ускладнювався невизначеністю військово-політичної ситуації та нестабільністю на українських землях». Отже, Т.Масарик був політиком-реалістом. Однак, розумів він і інше: «Добре усвідомлюючи етнічну належність корінного населення Закарпаття – русинів-українців до українського народу, їхні історичні поривання з'єднатися з кровними братами по той бік Карпат і все сильнішу з початку ХХ ст. проукраїнську культурно-політичну орієнтацію населення краю, чехословацькі провідники були свідомі того, що, як визнавав у своїх споминах Масарик, прилучення Підкарпатської Русі до ЧСР значно актуалізує питання про ставлення Чехословаччини до України й українського народу взагалі, активізує українську орієнтацію в її зовнішньополітичній діяльності».

Таким чином, в особі професора С.В.Віднянського ми бачимо визначного фахівця з історії українсько-чесько-словацьких відносин міжвоєнного періоду. Законірно, що сьогодні жоден більш-менш серйозний дослідник загальноісторичної проблематики міжвоєнного двадцятиріччя не може обійтися без використання праць С.В.Віднянського, які вносять значний внесок у вітчизняну історіографію.

ІСТОРИК ВОЛОДИМИР ЗАДОРОЖНИЙ

Володимир Євгенович Задорожний народився 27 квітня 1939 р. в селі Спас Кам'янка-Бузького району на Львівщині. Про свої «домашні університети» він розповідав у інтерв'ю газеті «Срібна земля-фест» з нагоди вручення йому премії імені академіка Івана Крип'якевича. «Історію народу я вивчав ще дитваком на прикладі моєї

родини, – розмірковує В.Є.Задорожний – Дядько Степан належав до «сільської інтелігенції»: був дяком і керівником місцевої «Просвіти», виписував цілі стоси літератури. Але любов до історії прищепив мені, певно, дід – Іван Яськів. Був заможним, збудував у рідному селі церкву і початкову школу (радянська влада їх спалювала і ліквідувала), знав німецьку, польську, чеську, словацьку, розумів угорську, пройшов Першу світову... За життєву мудрість односельці його шанували. А дідів брат Юрій дослужився до чину капітана австрійської жандармерії, під час Першої світової війни загинув. По сьогодні зберігаю передані після нього до сім'ї його срібну офіцерську ложку і виделку з іменними вензелями. Ще один мій дядько виїхав 1929 року в складі трудової еміграції до Бразилії. Ми про нього більше не чули, хоча згодом сім'я мала деякі неприємності через родича за кордоном...

Комуністична система намагалася витворити з людей рабів і жорстоко розправилася з такими, приміром, як мій дід Іван. Від нього, середняка, відібрали майно і загнали в колгосп на рівні з тими, хто лінувався працювати і до «совітів», і за них. Чудові дідові коні англійської породи, яких забрали в колгосп, постійно прибігали додому. Дід мусив зачиняти браму, не мав права пустити їх на обійстя. Через півроку коні так і поздихали в колгоспі. По війні я десятирічним хлопцем допомагав дідові працювати: за 9 кілометрів ми возили до молочарні колгоспні 35-кілограмові бідони. Ноги були пооббивані аж до крові! Так ми відробляли «трудодні», за які отримували натуроплату. І то не завжди...

Я з дитинства мав гуманітарну вдачу. Не дуже це було практично, як на сільського хлопця... Перечитав українську й світову класику – все, що було в сільській бібліотеці. Навіть до Мопассана добрався! Воював, страждав, кохав разом із літературними героями. Плакав разом з Аксиньєю з шолоховського «Тихого Дону». Мама моя – Люба Іванівна – до цього ставилася ніжно, розуміла мене, дуже хотіла, щоб здобув освіту. У березні цього року ми з дружиною їздили на мою батьківщину на 85-річчя мами... А дід Іван мріяв вивчити мене на священника. Казав, що останню корову продасть задля цього, й сам прагнув здобути освіту, хотів учителювати.

Цікавий штрих: моя тітка Ганка вийшла заміж за Івана Пришляка, котрий жив у сусідньому селі поряд із фарою батька Івана Крип'якевича. Після першого курсу університету я приїхав туди на канікули, і Іван Пришляк розповідав, що пам'ятає, як Крип'якевич молодим гімназистом у садку вголос зубрив латину. А селянські діти під плотом підглядали за ним, наче за диваком. Пришляк уперше дав мені заборонену, «крамольну» працю Крип'якевича з історії України, видану у Львові 1941 року. А відреставрований годинник XIX століття від Пришляка і дотепер у мене вдома на чільному місці. І премія імені академіка Івана Крип'якевича, з огляду на вищесказане, для мене – велика честь».

Ще навчаючись на історичному факультеті Ужгородського державного університету Володимира Задорожного заповнила археологія. Свою участь в археологічних розкопках під керівництвом професора Е.А.Балагурі молодий дослідник виклав у доповідях на XVIII і XIX наукових конференціях, які систематично проводились в Ужгороді – «Дослідження поселення пізньобронзової доби біля села Острівець Івано-Франківської області» (1964) і «Племена культури шнурової кераміки Прикарпаття та Волині» (1965). Археологічні зацікавлення Володимира Задорожного оцінив професор Ігор Свешніков зі Львова. І хоча В.Є.Задорожному не судилося стати археологом (заповнили соціально-економічні і культурні зв'язки західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною), він ще не раз звертатиметься до археології. Зокрема, вчений опублікував змістовні наукові рецензії на монографію Е.Балагурі та

В.Бідзілі «Давні металурги Українських Карпат» (1979) і працю С.Пеняка «Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI–XIII ст.» (1982).

Ще в 60-х роках здібного науковця запримітив відомий український історик Ілля Гаврилович Шульга, під керівництвом якого В.Є.Задорожний незабаром підготує і успішно захистить кандидатську й докторську дисертації. Вдячний учень пізніше відзначав у своїй статті про вчителя, що «ужгородський період (1954–1972) у житті І.Г.Шульги відіграв особливу роль». Це, дійсно, так. В Ужгороді він написав майже всі свої фундаментальні праці, а також захистив докторську дисертацію.

Про Іллю Гавриловича у В.Є.Задорожного збереглися найкращі спомини: «...Я, певно, народився в сорочці: мені все життя щастило на добрих людей. Коли говорити про науку, то це мій наставник Ілля Шульга – відомий український вчений-історик, нині, на жаль, покійний. Він вплинув на мене і в житейському плані: добротою, манерою спілкування, вмінням передати вихованцям інформацію, якою володієш... Коли є добрий учитель, то й учні до нього тягнуться. Ілля Гаврилович мав таку ауру. Одного разу він мене капітально провчив: пам'ятаю досі, та й сам тепер вимагаю від учнів ретельності, пунктуальності... По закінченні аспірантури я не прозвітував письмово по всій тодішній «бюрократичній» формі за педагогічну роботу. І ось зустрічаю Іллю Гавриловича на репетиції університетського хору (а Шульга, до речі, завжди приходив першим, приклад показував – жодної репетиції не пропустив)... Там він мене і відчитав при всіх так, що думав – крізь землю провалюся. З того часу завжди намагаюся бути пунктуальним, ніколи не запізнюватися й відповідати за кожен свій вчинок. Мій наставник насправду вчив і... любив своїх учнів. Дисертацію мою вичитував від першого до останнього слова... Я багато запозичив від Шульги.

Під керівництвом І.Г.Шульги В.Є.Задорожний в 1972 р. на засіданні Вченої ради історичного факультету Львівського державного університету ім. І.Франка успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Економічні і культурні зв'язки західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною і Росією в першій половині XIX ст.». Його офіційними опонентами виступили відомі в Україні вчені – Г.Ю.Гербельський і Ф.І.Стеблій. Використавши численний джерельний матеріал з архівів України (Київ, Львів), Росії (Москва, Ленінград) і Молдови, В.Є.Задорожний аргументовано довів, що в першій половині XIX ст. не припинялися економічні й культурні зв'язки західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною і Росією. Вчений твердив, що ці зв'язки мали велике історичне значення в політичному, економічному і культурному формуванні української нації, в боротьбі за возз'єднання всіх українських земель.

Після захисту дисертації вийшли з друку десятки праць В.Є.Задорожного, в яких він значно розширив фактичний матеріал власної кандидатської праці. Це, перш за все, його статті «Закарпаття в російській публіцистиці першої половини XIX століття» (1972), «Періодична преса Галичини першої половини XIX ст. про політичне і культурне життя Росії і України» (1974), «З історії торговельних зв'язків Галичини із Східною Україною і Росією в першій половині XIX ст.» (1978), «З історії економічних зв'язків західноукраїнських земель з Чехією в першій половині XIX ст.» (1980) та багато ін. В.Є.Задорожний друкується в таких престижних наукових виданнях, як «Український історичний журнал», «Проблеми слов'янознавства», «Вопросы истории СССР», «Історичні дослідження. Вітчизняна історія» тощо.

В.Є.Задорожний – активний учасник таких престижних наукових форумів, як IX всесоюзна наукова конференція істориків-славистів (1982), міжнародний симпозіум «Іван Франко і світова культура» (1986), всесоюзний симпозіум по вивченню проблем аграрної історії (1986) в Москві й Талліні, ряду міжнародних, всесоюзних і

республіканських конференцій, які проводились в Москві, Талліні, Донецьку, Києві, Львові, Мінську, Луцьку тощо.

У 1982 р. видавництво «Карпати» видало колективну монографію «Єдність збережена і примножена», авторами якої були В.Задорожний, Ю.Сливка, Я.Ісаєвич, Я.Лялька та ін. Перу В.Є.Задорожного належить великий за обсягом розділ «Спадщина предків», в якому аналізується досить обширний період – з VI–VIII ст. до першої половини XVIII ст. (співавтор – Ф.Стеблій). Змістовними у всіх відношеннях є матеріали, опубліковані в розділі «Долаючи відстані й кордони», в якому В.Є.Задорожний одним із перших пропагував спадщину відомих культурних діячів Закарпаття початку XIX ст., зокрема, І.Орлая, М.Балудянського, В.Кукольника, П.Лодія, А.Дудровича, К.Павловича, Ю.Гуци-Венеліна та ін. Вагоме місце приділено «Руській Трійці», творчості О.Духновича, К.Матезонського. Монографію високо оцінив відомий український історик М.В.Троян, який відзначав у рецензії: «У першому розділі... мова йде про єдність населення Прикарпаття, Закарпаття та Буковини з населенням інших східнослов'янських земель. За свідченнями письмових, етнографічних, лінгвістичних та археологічних джерел, Закарпаття, зокрема, завжди підтримувало тісні зв'язки з іншими руськими землями. Вони не припинялись навіть тоді, коли край насильно включався до чужих населенню Закарпаття державних утворень». У 1986 р. В.Є.Задорожний у співавторстві з О.С.Мазурком та І.Г.Шульгою видали книгу «Зоря незгасна», яку позитивно оцінили рецензенти І.Король, Я.Янович, П.Лісовий, І.Мазило.

Отже, в середині 80-х років ім'я В.Є.Задорожного було добре відоме в наукових колах. Протягом 70–80-х років дослідник активно працював над написанням докторської дисертації на тему «Розвиток товарного виробництва і торгівлі на західноукраїнських землях в період кризи феодалізму (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)». Її захист відбувся в 1987 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради при Київському університеті ім. Т.Г.Шевченка. Офіційними опонентами виступили відомі українські вчені член-кореспондент АН України Ф.П.Шевченко, доктори історичних наук Я.Д.Ісаєвич та Л.Г.Мельник. На основі захищеної дисертації В.Є.Задорожний в 1989 р. видав монографію «Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях», яку справедливо можна вважати фундаментальним дослідженням з названої проблеми. Автор детально проаналізував розвиток товарного виробництва у сільському господарстві, організацію внутрішньої торгівлі і зовнішньоторговельні зв'язки, показав роль міст в системі товарного виробництва. Важливим є й те, що історик не обмежився внутрішньополітичними відносинами різних регіонів України, а довів, що західноукраїнські землі підтримували торгівлю з великими європейськими містами Польщі, Сілезії, Чехії, Моравії, Угорщини, західними австрійськими провінціями.

В.Є.Задорожний – майстер історичного портрету. Свій перший історико-біографічний нарис вчений опублікував на сторінках «Українського історичного журналу» в 1970 р. про почесного члена Російської Академії Наук І.С.Орлая з нагоди 200-річчя відомого закарпатського дослідника. Згодом, на сторінках закарпатської преси він опублікував статті про І.С.Орлая «Наш земляк про рідний край», «Рідного краю співець» (1979). Незабаром одна за одною в різноманітних журналах, наукових збірниках, пресі з'являються статті про І.Франка, Ю.Гуцу-Венеліна, Г.Бідермана, В.Кукольника, Я.Головацького, А.Бачинського, М.Драгоманова, О.Духновича, Б.Хмельницького, В.Гренджу-Донського, І.Крип'якевича, М.Грушевського, М.Лучкая, П.Лодія, М.Балудянського, А.Шептицького та ін. Професор В.Є.Задорожний є автором біографічних нарисів про відомих культурних діячів України, поміщених на сторінках

наукових збірників «Вчені, письменники і політичні діячі про Україну» та «Історія України в історичних портретах», редактованих автором цих рядків. В.Є.Задорожний видав данину пам'яті своєму вчителю професорові І.Г.Шульзі, опублікувавши про нього ряд статей. На жаль, переважна більшість історико-біографічних нарисів, що вийшли з-під пера вченого, розкидані по різних збірниках і газетах, і вже давно стали бібліографічною рідкістю. Прийшов час їх зібрати до купи і видати окремою збіркою.

Із вищесказаного видно, що центральною проблемою в науковій спадщині В.Є.Задорожного залишається історія економічних і культурних взаємовідносин західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною. Разом з тим, необхідно відзначити, що починаючи з 90-х років з-під пера вченого вийшли десятки праць, в яких робиться аналіз національно-визвольних змагань закарпатських українців напередодні Другої світової війни. У 1993 р. В.Є.Задорожний у співавторстві з автором цього нариса видав історико-популярний нарис «Велич і трагедія Карпатської України», в якому вперше в історіографії була зроблена спроба висвітлити внутрішню і зовнішню політику уряду Карпатської України, очолюваного А.Волошином. Книга була високо оцінена рецензентами в Україні та Словаччині (побачили світ шість відгуків та рецензій), Вслід за «Величчю і трагедією Карпатської України» на сторінках журналів «Сучасність» та «Український історичний журнал» були опубліковані статті «Карпатська Україна у світлі нових документів» (1993) та «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: деякі аспекти соціально-економічного і політичного розвитку» (1995). Заслужують на увагу виступи В.Є.Задорожного на наукових конференціях, зокрема, на міжнародній конференції «Карпатська Україна – пролог відродження української держави» (Ужгород, 1994), в якому дослідник підняв проблему «Історія Карпатської України в європейській періодиці». Йому ж належить одна з перших спроб аналізу знаменитого щоденника Василя Гренджі-Донського «Щастя і горе Карпатської України» (1995). Історія виникнення і діяльності закарпатської «Просвіти» знайшла своє відображення у статті В.Є.Задорожного «Відроджена з попелу. Закарпатська «Просвіта» вчора і сьогодні» (1993).

В.Є.Задорожний був ініціатором проведення наукових конференцій, присвячених 50-річчю визволення Закарпаття від фашизму та 50-річчю Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України (1995) і 50-річчю перемоги над фашизмом та 50-річчю воз'єднання Закарпаття з Україною (1995). На цих важливих для нашого краю форумах, В.Є.Задорожний виступив з доповідями (співавтор-докторант С.Д.Федака) «Визволення Закарпаття Радянською Армією: правда і вигадки» та «Українське питання на завершальному етапі Другої світової війни». Необхідно погодитися з твердженням історика, що «події Другої світової війни переконливо довели, що вирішення українського питання можливе тільки в рамках незалежної повнокровної державності. За неї в ті часи боролися різні національні сили, які до того ж перебували між собою у стані громадянської війни. Проблема консолідації української нації не знято і після 1991 р. Тому вивчення подій піввікової давності повинно сприяти утвердженню громадянської злагоди у нашому суспільстві».

Кафедра історії УРСР була створена в 1976 р. з ініціативи професора М.В.Трояна. Однак, в роки панування тоталітарного режиму в СРСР, і мови не могло бути про правдиве і всебічне висвітлення історичного минулого українського народу, а історія УРСР вивчалася як складова частина історії СРСР. Тільки «з проголошенням суверенітету України в 1990 році, зростання інтересу студентів до історії України, – відзначають автори книги «Осередок освіти, науки, культури. Ужгородському державному університету – 50 років», – колектив факультету поставив питання перед

ректором університету про відкриття кафедри історії України». Відновлену кафедру очолив професор В.Є.Задорожний.

Сьогодні на кафедрі історії України раціонально працюють два доктори наук, професори В.Є.Задорожний і Д.Д.Данилюк, кандидати історичних наук, доценти В.П.Мельник, І.М.Чаварга, В.В.Делеган, С.Д.Федака, В.І.Фенич, Р.А.Офіцинський. Нещодавно доцент Ю.М.Бисага захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Очолована В.Є.Задорожним кафедра читає курс історії України та історичного краєзнавства для студентів усіх факультетів університету. На історичному факультеті, крім джерелознавства України, історії української культури, читаються також спецкурси. В.Є.Задорожний – автор цілого ряду статей з історії історичної науки. Ним також багато зроблено в методичному плані. Роботу кафедри з 1990 р. по сьогоднішній день В.Є.Задорожний у співавторстві з В.П. Мельником детально описав у своїй статті «Кафедра історії України».

Володимир Євгенович з гордістю говорить про очолювану ним кафедру: «Горджуся, що за ці роки створена аспірантура, де щороку відбуваються захисти, і не лише кандидатських дисертацій. Адже при кафедрі захистилися два доктори наук: наш професор Дмитро Данилюк і колега з Югославії Янко Рамач. Комплексна наукова проблема, що над нею працюють співробітники кафедри – історія та історіографія західноукраїнських земель. Над цим працювала школа науковців професора Шульги, до якої маю честь належати. Її продовження вбачаю в своїх учнях, у своїй, сподіваюся, школі. Серед моїх і кафедральних вихованців, які захистили дисертації – Сергій Федака, Микола Вегеш, Василь Керецман, Володимир Фенич, Роман Офіцинський. А скільки достойних істориків – вихованців кафедри працює по Україні й за кордоном! Є і успіхи, і перспективи. Підтримуємо зв'язки з українськими вузами і науковими центрами, з університетами Кракова, Відня, Нового Саду, Пряшева, Кошице та іншими. Я задоволений колективом. У навчально-методичному плані кафедра здійснює читання курсу історії України на всіх факультетах. На сьогодні це важливо, з'являючись інтелегентна людина з університетською освітою незалежно від фаху повинна орієнтуватися в історичній минувшині, яка донедавна фальсифікувалася. Маємо пізнати самих себе. Інакше не викоренимо цей прикрий «малоросійський» менталітет. Виховання історією – необхідне! Це – одна з цілей і лекцій, і фахової літератури».

Учні професора В.Є.Задорожного досліджують різноманітні проблеми вітчизняної історії. Доцент С.Д.Федака захистив кандидатську дисертацію про шедевр стародавньої культури України «Слово о полку Ігоревім». У 1994 р. автор цього нариса захистив дисертацію на тему «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні та політичні аспекти». Цікаву і маловивчену тему досліджує доцент В.І.Фенич, який в 1997 р. успішно захистив кандидатську дисертацію «Греко-католицька церква в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1771–1867 рр.)». Дисертацію з історичного краєзнавства захистив доцент В.Ю.Керецман. Завершують роботу над написанням кандидатських дисертацій аспіранти М.Тімков, О.Богів, Л.Горват та ряд інших. Приємно, що багато з них вже є авторами монографій, брошур, наукових статей. Так, Олександр Богів у співавторстві видав монографію «Міжнародне становище Карпатської України (1938–1939)», а Люба-Ірина Горват є співавтором книг «Українці Румунії (Мараморошини): проблеми соціально-економічного та політичного розвитку (1918–1944)» (1997), «Українська Повстанська Армія: сторінки історії (1942–1944)» (1997), «Короткий життєпис академіка Володимира Грабовецького» (1998) та ін. Сьогодні кафедра історії України Ужгородського державного університету готує професійних істориків, проводить

велику пропагандистську роботу серед населення області. І чимала заслуга в цьому належить професору В.Є.Задорожному.

25 червня 1997 р. комісія по присудженню премії імені академіка Івана Крип'якевича в галузі науково-дослідницької і пропагандистської діяльності з історії та культури України, історичного краєзнавства Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців за вагомий внесок у справу вивчення і популяризації історії українського народу та історико-краєзнавчої спадщини присудила завідувачу кафедри історії України Ужгородського державного університету, доктору історичних наук, професору В.Є.Задорожному вищезазнану премію із присвоєнням звання «Лауреат премії імені академіка Івана Крип'якевича» і врученням нагрудного знаку.

Диплом лауреата В.Є.Задорожному було вручено на пленарному засіданні міжрегіональної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження професора Дмитра Похилевича, яка 29 жовтня 1997 р. проходила в Прикарпатському університеті імені В.Стефаника. До речі, В.Є.Задорожний виступив на конференції з доповіддю «Питання аграрної історії середньовіччя в науковій спадщині професора Дмитра Похилевича». Лауреата привітали проєктор по науковій роботі університету, доктор фізико-математичних наук, професор Богдан Остафійчук, завідувач кафедри історії України, академік Володимир Грабовецький, доктор історичних наук, професор Петро Федорчак, професорсько-викладацький склад університету, народний артист України Михайло Кривень, лауреат міжнародного конкурсу в Англії Богдан Грицишин. В.Є.Задорожний вже є сьомим істориком, удостоєним цієї нагороди. До нього лауреатами премії ім. Івана Крип'якевича стали академік НАН України Ярослав Ісаєвич, провідний науковий співробітник Інституту Українознавства НАН України у Львові Феодосій Стеблій, декан історичного факультету Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича, доктор історичних наук, професор Ю.І.Макар та інші.

Нещодавно В.Є.Задорожний обраний академіком Міжнародної слов'янської академії, президентом якої є відомий український вчений, академік Карпо Дзеджула.

ІСТОРИК І ЕТНОЛОГ МИХАЙЛО ТИВОДАР

Серед етнографів історичного факультету Ужгородського державного університету особливе місце посідає наукова спадщина доктора історичних наук, професора Михайла Петровича Тиводаря. Автор понад сто наукових і науково-популярних праць. М.П.Тиводар є провідним дослідником української історії другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. Заслужують на увагу фундаментальні монографії вченого «Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. Історико-етнологічне дослідження» (1994), «Закарпаття: Народознавчі роздуми» (1995), «Етнологія. Навчальний посібник для студентів історичного факультету» (1998) та ряд інших. Він був одним із авторів «Історії Ужгорода» (1993). Безперечно, найголовнішою серед праць М.П.Тиводаря є його монографія «Традиційне скотарство Українських Карпат...», видана в республіканському видавництві «Карпати» в 1994 р. Книга написана на основі величезного матеріалу та історичної літератури як вітчизняної, так і зарубіжної (930 наукових позицій). Монографія є науковим згустком докторської дисертації М.П.Тиводаря, захищеної ним на засіданні вченої ради Інституту етнографії і народознавства АН України у квітні 1994 р. Дослідження М.П.Тиводаря умовно

можна назвати своєрідною енциклопедією верховинського господарства Українських Карпат ХІХ–ХХ століть.

Дослідник провів узагальнююче вивчення традиційного скотарства в Українських Карпатах другої половини минулого – першої половини нашого століття, провівши паралель з етнокультурними, етносоціальними та етнополітичними процесами, що мали місце в цьому регіоні в І–ІІ тисячоліттях н.е. У восьми солідних розділах своєї праці М.Тиводар дав аналіз таким питанням як природно-географічні умови функціонування скотарства в Українських Карпатах, стан і місце скотарства в системі сільського господарства, соціально-економічні умови функціонування традиційного скотарства, матеріальна культура карпатських скотарів, культурно-історичні та теоретичні проблеми скотарства Українських Карпат тощо. Багаторічна праця над досліджуваною проблемою дала право М.П.Тиводару зробити глибокий висновок: «Карпатське скотарство виникло на стиці господарсько-культурних і етнічних традицій різних епох і етносів. Тут стикались всі три вітки слов'ян з східними романцями і угорцями, помітні ранньотюркські і турецькі, грецькі і албанські, латинські, фрако-дакійські, кельтські і германські елементи скотарських господарсько-культурних традицій. Всі вони увійшли в народну культуру місцевих етносів, зіграли важливу роль у формуванні карпатської господарсько-культурної спільності». Таким чином, «традиційне скотарство... в часи свого розвитку не лише визначало господарсько-культурну і побутову єдність русинів-українців, а й певним чином визначало господарсько-культурну спільність всіх етносів історико-географічної області Карпат».

На перший погляд праця М.П.Тиводара – виключно етнологічне дослідження, однак це далеко не так. Автор дав глибокий аналіз соціально-економічних умов, в яких функціонувало традиційне скотарство в другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. Як відомо, в 1848–1849 рр. в Австрійській монархії відбулася буржуазна революція, головним наслідком якої було скасування кріпосного права. Однак, земельна реформа носила половинчастий характер, і як доводить вчений, селяни не те, що збагатились, а навпаки, «втратили значні площі земель», в той час як поміщики захопили кращі землі. Аналогічне стверджував відомий вчений і громадсько-політичний діяч Михайло Трагоманов, який в 70-х роках минулого століття побував на Закарпатті.

Даючи характеристику великих поміщицьких землеволодінь на Закарпатті, А.П.Тиводар справедливо пише, що їм належало близько 50% всіх земель. Лише графу Шенборну належало 100218 га земельних площ, а графу Телекі – 12816 га землі. Закономірно, що проведення аграрної реформи в такому руслі, привело до активізації закарпатських селян, які «постійно боролись за землю, зокрема за луки та випаси». Особливо їх боротьба посилилась у період Чехословацької республіки. Автор наводить цікаві факти про різноманітні форми боротьби залежних селян (часті скарги, знищення поземельних карт і межових знаків тощо). Проте, вважає дослідник, боротьба селян носила стихійний, слабо організований характер. Переконавшись, що пасивні методи боротьби не дають належних результатів, селяни вживали більш радикальні міри. Для прикладу наводяться події 1898 р. у с. Верховина (Жаб'є), коли селяни вигнали комісію, яка проводила «регулювання селянських земель». На Буковині селянський рух не досяг кульмінації під час селянського повстання під проводом Л.Кобилиці. У міжвоєнний період різко збільшилася кількість підпалів поміщицьких маєтків. За підрахунками М.П.Тиводара, тільки у 1934–1937 рр. поліція лише у Станіславському воєводстві зареєструвала 1095 підпалів». Надії західноукраїнських селян на те, що Червона Армія принесе визволення і справедливе вирішення земельного питання, не увінчалися успіхом. Дослідник справедливо пише: «Демагогічні обіцянки комуністів

так і лишилися обіцянками. Більше того, селяни втратили всі свої землі, бо насильницькими методами були загнані у колгоспи».

Читаючи праці М.П.Тиводара, студент, вчитель, науковець багато дізнається про стоїща пастухів, їх житла, посуд і начиння, їжу, одяг тощо, до речі, введений до наукового обігу вперше. Це стосується і описів різних скотарських свят, обрядів та вірувань скотарів Карпат. Цікавий матеріал поміщений у параграфі «Народна ветеринарія». М.П.Тиводар пише, що «поряд з раціональною практикою і знаннями в народній ветеринарії використовувалися різні магічні прийоми і лікування тварин». Дослідник відзначав, що ще в 1927 р. «в селах Закарпаття не перевелись «шептуні». «Знахарі, – пише автор, – лікували тварин заклинаннями і магічними діями, але водночас користувалися різними відварами, напоями та рослинами, яким надавалась магічна цілюща сила». Наприклад, коли корова слабо трималась на ногах («падачка»), то знахар «обкурював її, давав пити свяченої води і виголошував різні заклинання». Оригінальним на Закарпатті був спосіб лікування запалення вимені. Навіть у 1933 р. знахарка, лікуючи цю хворобу, закликала:

«Марен, марен, сідий як полонина,

Ізойди, ішезни на сімейне зерно, ху-ху-ху...

Марен, марен, сідий як полонина,

Ізойди, ішезни на макове зерно, ху-ху-ху...

Марен, марен, сідий як полонина,

Ізойди, ішезни на попілову слузу, ху-ху-ху...»

До речі, М.П.Тиводар зібрав великий фольклорний матеріал, який значно збагатив його наукове дослідження.

Автор дав вичерпний аналіз свят скотарів, поділивши їх на весняні, літньо-осінні та зимові. Вчений довів, що «всі вони вплелись у систему таких християнських свят», як Стрітення, Благовіщення, Вербна неділя, Вознесіння, Зелені свята, Івана Купала, св.Петра і Павла, св.Іллі, св.Андрія тощо. Немоżliво не погодитися з автором «Традиційного скотарства», що всі скотарські свята і обряди повинні були забезпечити врожайність полів, здоров'я і пригляд худоби. Саме тому в одному і тому ж заклинанні чи ритуальному дійстві зустрічаються «побажання врожайності полів і садів, доброго приплоду і здоров'я худоби, здоров'я і успіху членами сім'ї».

У зв'язку з тим, що «корені скотарської господарської культури йдуть у глибку давнину», необхідна реконструкція основних етапів її становлення та розвитку. М.П.Тиводар створив власну періодизацію, що теж свідчить про наукову новизну його дослідження. Перший етап включає в себе період з найдавніших часів (неоліт) до початків колонізації Українських Карпат на засадах «волоського права». Вчений довів, що «давньоруське населення Українських Карпат сформувалось з східно-слов'янських племен білих хорватів та окремих груп дулебів, тіверців та уличів». Після 992 р. в письмових джерелах вже не згадуються хорвати. «Це означає, – відкреслює автор, – що вони інтегрувалися у складі Київської Русі». На думку М.П.Тиводара, «очевидно саме з цього часу населення Українських Карпат, у тому числі і Закарпаття, починає приймати етнонім «русини» і політонім «Русь», починає поширюватись етнонім «русини» як самоназва та утверджуватись руська етнічна самосвідомість». Важливим є висновок автора про те, що «східнослов'янський (руський) характер населення в XI ст. майже повністю визначає етнічне обличчя Закарпаття». Саме в ці часи «у місцевого ранньоукраїнського населення практично сформувались всі ті основні ознаки приселищного вигінного і полонинського відгінного скотарства», які широко побутували в традиційному скотарстві Українських Карпат.

Другий етап включає в себе час з XIV–XVIII ст., хоча, відзначав М.П.Тиводар, «загалом господарство і матеріальна культура населення Українських Карпат XIV–XVII ст. опирались на традиції стародавніх часів». Однак, згодом, як зауважує автор, «система скотарсько-землеробського господарства високогір'я, середньогір'я Українських Карпат, що складалась впродовж віків, незабаром була повністю зруйнована соціально-економічними та політичними катаклізмами».

Третій етап – XVIII – перша половина XIX ст. У цей час відбувалися певні зміни, зокрема відбулися структурні зміни в поголів'ї, постійно наростало значення великої рогатої худоби. хоча і в цей період «продовжували побутувати більшість традицій карпатського скотарства попередніх історичних епох». До речі, М.П.Тиводар вперше в історичній науці проводить так званий зональний поділ сільського господарства Закарпаття. Автор наголошує, що «наприкінці XVIII – на початку XIX ст. селяни повністю буди прив'язані до землі... все це разом підняло рівень демографічного тиску на ресурси життєзабезпечення..., інтенсифікації землеробства і скотарства».

Четвертий етап включає в себе другу половину XIX – першу половину XX ст., де вчений вперше проводить типологізацію традиційного скотарства Українських Карпат, аналізує динаміку господарського і етноісторичного розвитку полонинського карпатського скотарства. Дослідник дійшов слушних висновків, що карпатське скотарство виникло і розвивалось на межі різних культурних епох та етносів.

На протязі 60–90-х років М.П.Тиводар опублікував десятки праць, на сторінках яких піднімалися ті чи інші важливі проблеми цієї теми. Назвемо тільки окремі з них: «Весняні скотарські свята, обряди та вірування населення Українських Карпат (друга половина XIX – середина 40-х років XX ст.)», «Господарство і матеріальна культура населення гірських районів Закарпаття», «Давній одяг карпатських пастухів», «Залишки великої сім'ї на Закарпатті», «Історичні та господарсько-культурні передумови формування традиційного скотарства в Українських Карпатах з найдавніших часів до початків їх колонізації на «волоському праві», «Обов'язки та оплати пастухів Українських Карпат (кінець XIX – середина 40-х років XX ст.)», «Основні етапи етногенезу українців Карпат: питання теорії, етносоціальної та етнокультурної історії», «Особливості пастівництва у населення західних районів Закарпаття у XVIII – першій половині XX ст.» «Етнографічна карта», «Традиційна народна ветеринарія Українських Карпат другої половини XIX – середини 40-х років XX ст.» «Традиційне «петрикування» в Українських Карпатах (кінець XIX – перша половина XX ст.); «Традиційні форми випасу худоби в Українських Карпатах другої половини XIX – середини 40-х рр. XX ст.» та багато ін.

В 1993 р. у видавництві «Карпати» вийшла книга М.П.Тиводара «Закарпаття: Народознавчі роздуми», до якої ввійшли ряд статей, які друкувалися автором протягом першої половини 90-х років, і в яких піднімалися різні аспекти народознавства Закарпаття. Книга складається з п'яти тематичних частин, в яких висвітлені окремі проблеми культури та історії Закарпаття, етнографічна спадщина Ю.І.Гуши-Венеліна, О.В.Духновича, Т.Легоцького, В.Гнатюка, Ф.Потушняка. Заслужовують уваги такі високопатріотичні статті вченого, як «Рідна земле моя», «Початки становлення української національної свідомості на Закарпатті», «Політичні та теоретичні аспекти етнічних процесів на Закарпатті XX ст.» та ін.

Неможливо не погодитись з глибоким і справедливим висновком М.П.Тиводара, що «відродження українського державності зумовило зміни не лише в політиці й економіці, а й у свідомості людей. Створення умов для вільного розвитку українського етносу і національних меншин нашої держави прискорило процес їх національно-культурного розвитку та етнічної самоідентифікації, посилило увагу до

народознавства». До цього додамо, що М.П.Тиводар вніс особистий внесок, причому значний, не тільки в становлення народознавства, але й у боротьбу за незалежність України. Тоді, наприкінці 80-х років, він був одним із небагатьох, хто не лякаючись репресій, гнівно засуджував командну систему і «рушійну систему суспільства». Він був і залишається послідовним борцем проти поділу нашої великої нації на різноманітні «кулаки»: «Впродовж століть чужинці та їх зденационалізовані прислужники з місцевих «недолюдків» (М.Т. – так охрестив етнічних зрадників Т.Шевченко) репетують про те, що закарпатські українці – не українці, а «руссіє», «угророси», «карпатороси», «закарпатський народ», «корінний народ», «тутешній народ» і т.д. Політична спрямованість і наукова неспроможність таких тверджень цілком очевидна».

ДМИТРО ДАНИЛЮК ПРО НАУКУ І КУЛЬТУРУ ЗАКАРПАТТЯ

Серед істориків Ужгородського державного університету чільне місце посідає доктор історичних наук, професор кафедри історії України Дмитро Данилюк – визнаний фахівець з проблем української історіографії XIX–XX ст., відомий дослідник становлення і розвитку історичної науки в Закарпатті. З його іменем пов'язано повернення із забуття цілої плеяди видатних діячів нашого національного відродження – Михайла Лучкая, Ю.Гуци-Венеліна, Івана Орлая, Василя Кукольника та багатьох інших. Їх життя і різнобічна діяльність посідають вагоме місце на сторінках докторської дисертації Д.Д.Данилюка «Розвиток історичної науки в Закарпатті (з кінця XVIII – до середини XX ст.)», успішно ним захищеної в 1994 р. Хоча перу Д.Д.Данилюка належить понад 100 наукових праць з вищезазваної проблематики, зупинимось тільки на головних, до яких необхідно віднести «З історії заселення та розвитку культури Закарпаття в добу феодалізму (до середини XIX ст.)» (1990), «Затаїти правду не сміючи...» (1993), «Ю.І.Гуца-Венелін» (1995), «Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії» (1995), «Історія Закарпаття в біографіях і портретах» (1997), «Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.)» (1999).

Протягом десятиліть навчальні програми з історії були складені так, що пройшовши їх, учні знали різноманітні деталі про французьку і нідерландську революції, Аларіха і Ганнібала, могли перелічити всіх єгипетських фараонів, але потрапляли в незручне становище, коли треба було розповісти що-небудь з історії рідного краю. У цьому ми не раз переконувались на районних і обласних олімпіадах, вступних іспитах до вузів. Нині становище змінилося...

Сила історичної науки завжди полягала в тому, що вона знайомила народні маси з своїми здобутками через науково-популярні видання. Пригадайте книги з історії України Михайла Грушевського, Миколи Аркаса, Олександри Єфіменко, Івана Крип'якевича, які зуміли опрацювати величезний фактичний матеріал, сотні праць, і, на цій основі, написали популярні «Історії». Чи маємо ми популярну «Історію Закарпаття», яка б стала настільною книгою для кожного закарпатця? «Нариси історії Закарпаття» в двох томах далекі від популярності. Однією з таких популярних праць і була книга Дмитра Данилюка і Василя Ілька «З історії заселення та розвитку культури Закарпаття в добу феодалізму (до середини XIX ст.)». Її автори адресували свою працю студентам і вчителям. Три розділи посібника знайомлять читачів з проблемою заселення нашого краю в давнину та з розвитком культури краю з найдавніших часів до середини минулого століття.

Хронологічні межі першого розділу охоплюють період з найдавніших часів до XIV ст. Читач має можливість ознайомитися з характеристикою перших стоянок людей на Закарпатті. Детально описуються різні етапи первісного ладу – палеоліт, мезоліт, неоліт, мідний, бронзовий і залізний віки. Значна увага приділяється «куштановицькій», латенській, гето-дакійській культурам. В період так званої гето-дакійської культури, як вважають автори, «населення Закарпаття мало широкі економічні зв'язки з племенами Карпатської улоговини», а в V–VII ст. н.е. «гето-дакійські етнічні ознаки поступово зникають, замість них рельєфно виступають слов'янські».

У посібнику дається чітка характеристика слов'янського населення Закарпаття. Опрацювавши великий фактичний матеріал і найновіші дослідження, Д.Д.Данилюк і В.І.Ілька зробили висновок, що «у третій чверті I тис. на території Прикарпаття і Закарпаття розвивалася ранньослов'янська так звана праязька культура (V–VII ст.). Саме на її основі розвинулось одне з ранньослов'янських племен – білі хорвати. Говорячи про «карпів», від яких, можливо, походить назва «Карпати», автори визнають, що «не так легко встановити походження назви нашого краю, оскільки історія не залишила нам про це жодних письмових джерел». Порушена в книзі і проблема запровадження в краї християнства в 80–90-х роках IX ст., тобто «ще до приходу угорських племен». Цікаво описується прихід на Закарпаття угрів. Авторі опиралися на «Повість временних літ» і унікальне джерело – «Хроніку» Аноніма. Саме в ній є відомості про напівлегендарного князя Лаборця. Дається оцінка історичної літератури з цього питання.

На початку 90-х років на шпальтах «Закарпатської правди» одна за одною публікувались десятки статей з проблем, які можна умовно назвати («хто ж ми є, українці чи русини?»). Не могли уникнути цього питання і автори посібника. Вони справедливо відзначили: фактично «тільки в 20–30-х рр. XX ст. з'явилася назва типу «русин-українець», а до того місцеве населення називало себе русинами». Вчитель може почерпнути для себе цікаві матеріали про спілкування угорців з слов'янами, з Київською Руссю. В кінці першого розділу зроблено важливий висновок, що «духовна культура Закарпаття була органічною частиною всієї культури Київської Русі». Хіба це не відповідь на питання, хто ж ми є?

Другий розділ посібника присвячений розвитку писемності, зародженню історичних знань і культурним зв'язкам закарпатців з населенням українських і російських земель в XIV–XVIII ст. Читач має можливість ознайомитися з найдавнішими писемними пам'ятками XIII–XVI ст., з першими слов'янськими друкованими книгами кінця XV ст. Дається характеристика «учительних євангелій» XVI–XVII ст. Значна увага приділяється повісті «Александрія», яка в XVII ст. була завезена на Закарпаття з українських земель. Великі цитати з цього твору, що наводяться в посібнику і підкріплені коментарями, можуть бути використані вчителем як хрестоматійний матеріал при вивченні історії стародавнього світу. Цікаві відомості можна знайти про стародавні закарпатські хроніки й літописи, що створювалися, як правило, при монастирях. Ці унікальні джерела поки що не видані в Україні, тому неабиякий інтерес для вчителя мають численні оригінальні тексти, які можна знайти на сторінках книги Д.Д.Данилюка і В.І.Ілька. Необхідно погодитися з авторами, що вони «були іскорками, які все більше освітлювали дорогу до знань, закладали основу розвитку культурно-освітнього життя у нашому краї»...

Третій розділ книги – «Наш край у XVIII–XIX ст.», безперечно, можна вважати найбільш вдалим і найбільш потрібним в роботі вчителя. Він чимось нагадує «Русскую историю в жизнеописаниях ее главнейших деятелей» Миколи Костомарова. Але, якщо

про князя Володимира, Данила Галицького, Олександра Невського, про яких так захоплено писав Костомаров, ми знали чимало, то про своїх визначних людей майже нічого не знали, ніби наш край – земля без імені. Безумовно, що не всі історичні нариси, що містяться у заключному розділі, рівноцінні, але важливим є те, що всі вони зібрані разом і написані дійсно цікаво. Михайло Андрела, Іван Зейкан, Андрій Бачинський, Іоанікій Базилевич, Іван Орлай, Юрій Гуца-Венелін, Михайло Балудянський, Петро Лодій... Про них та про багатьох інших читач може почерпнути цікаві факти, багато з яких не знайде ніде. І як не пригадати віші слова Максима Рильського: «Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не достойний поваги».

Серед тих, хто в поті чола трудився на ниві національно-культурного відродження, будив національну свідомість закарпатських русинів-українців, плекав ідею слов'янської єдності, могутньою постаттю возвеличується ім'я Олександра Духновича. Саме йому присвятив нарис «Затаїти правду не сміючи...» професор Дмитро Данилюк. Багатогранна діяльність О.В.Духновича як вченого, культурно-освітнього і громадсько-політичного діяча на ниві розвитку освіти, науки й культури, захисту національних інтересів народу були своєрідним ковтком свіжого повітря в задушливій атмосфері денационалізаторської політики австрійських властей в середині ХІХ ст. Вивчивши всю літературу про життя і діяльність О.В.Духновича, професор Д.Д.Данилюк відзначив: «Та при всій різноманітності оцінок наукової спадщини Будителя одне є незаперечним: він вірно служив своєму народу, жив його інтересами, щиро бажав допомогти йому стати на широку дорогу освіти й кращого життя. Дослідники справедливо називали його пророком народної правди, котрий виховував інтелігенцію, будив народну свідомість, плекав надію на кращу будучину. Завдяки таким постатям, як О.В.Духнович, Закарпаття не стояло на узбіччі, а йшло шляхом розвитку європейської цивілізації. Слушними є слова Духновича: «Кто познает подкарпатский народ, тот должен ему признать великое дарование ума и великодушие, но сокровище сие закопано было в земли на подобие дорогого камня». Часткою цього скарбу безумовно є і спадщина О.В.Духновича, який сповна виконав свій патріотичний обов'язок перед народом, за що і заслуговує на добру пам'ять нащадків».

Закарпатська земля дала багатьох видатних письменників, вчених, державних діячів. Серед них провідне місце займав Юрій Іванович Гуца-Венелін – відомий історик-славист, перший дослідник історії Болгарії, активний громадський діяч. Але так склалися обставини, що це ім'я майже не згадували за останні 50 років. Правда, у 1988 р. дослідниця із Словаччини Тамара Байцура видала монографію «Юрій Іванович Венелін», яка є в Науковій бібліотеці Ужгородського державного університету аж в одному (!) примірнику. Тим часом як потреба у подібних виданнях постійно зростає, особливо у наш час, коли спостерігається процес національного відродження в Україні, що стала на шлях незалежності. І саме науковці покликані донести до своїх співвітчизників світлі моменти із нашого минулого, розказати про тих, хто прославив рідний край. До таких істориків справедливо можна віднести Д.Д.Данилюка, який в 1995 р. видав книгу «Ю.І.Гуца-Венелін». Автор підкреслив, що Ю.І.Венелін був першим після М.Ломоносова, хто засудив норманську теорію походження східних слов'ян. Без сумніву, на це могла відважитись людина, яка не тільки мала належну фахову підготовку, але й неабияку мужність. Ю.Венелін дав аргументовану критику норманізму. При цьому, як наголошує Д.Д.Данилюк, дослідник використав широке коло джерел (у т.ч. й зарубіжних), а також дані топоніміки, ономастики, історичної географії... При розгляді вищезазначеного питання Д.Д.Данилюк глибоко проаналізував наукові праці вченого («Скандинавія й єя поклонники, или столетнія изысканія о

Варягах», «Навала завислян на Русь до Рюрика" та ін.). Необхідно підкреслити, що автор вказав і на помилки Ю.Венеліна, допущені ним при розгляді давньої слов'янської історії (походження слов'ян, опис характеру та способу їх життя та ін.).

Друга проблема, якою займався Ю.Венелін, і яка принесла йому світове визнання, – це історія болгарського народу. У праці Д.Д.Данилюка цей аспект діяльності видатного карпатороса розкрито вдало. Автор підкреслив, що наш земляк не шукав легких шляхів, він любив іти непротореними дорогами. На цьому, до речі, наголошували й попередні дослідники наукової спадщини Ю.Венеліна. Історія Болгарії знайшла своє висвітлення в праці Ю.Венеліна «Древніе й нынешніе Болгаре в политическом, народописном, историческом й религиозном их отношении к Россіянам» (М., 1829–1841. – Т.1–II), а також в деяких інших дослідженнях. Автор переконливо показав, що у згаданих працях Юрій Іванович науково довів слов'янське (а не татарське) походження болгар, показав їх переселення, розселення та заняття. Дослідження «Древніе й нынешніе Болгаре...» високо оцінили М.Погодін, П.Безсонов, В.Спасович, В.Апрілов, М.Палаузов, І.Шиманов та ін. Разом з тим, у науковців були деякі зауваження до праці. Та й сам дослідник визнавав, що не всі питання розкрито в достатній мірі, а він планував видати (через певний час) історію болгарського народу у 4–5 томах. Д.Д.Данилюк справедливо наголошує, що Ю.Венелін «сприяв пробудженню національної свідомості болгарського народу». У монографії вченого дано аналіз багатой спадщини Ю.Венеліна з болгарознавчої проблеми. Автор наводить слова Івана Франка, який підкреслив, що Ю.Венелін «як будитель народного духу болгарського, воскреситель їх славної минувшини стоїть гідно обіч імен таких болгарських патріотів, як Любен Каравелов, Раковський, брати Миладинови, Заря Стоянов».

Необхідно підкреслити, що Д.Д.Данилюк одним з перших звернув увагу на таку проблему, як висвітлення історії України (у т.ч. й Закарпаття) у науковому доробку Ю.Венеліна. Автор наголошує, що Юрій Іванович порівняно мало приділяв уваги питанням соціально-економічного розвитку України. Але, разом з тим, окремі аспекти згаданої проблеми знайшли висвітлення в його працях. Так, дослідник аналізував становище селян, які перебували в кріпацтві, яких переслідували за віру, які терпіли від магнатів та зовнішніх ворогів. У працях Ю.Венеліна, як справедливо наголошує автор, чи не вперше розкрито основні причини виникнення козацтва, а також його роль у міжнародних відносинах. Ю.Венелін мав намір написати багатотомну історію Визвольної війни 1648–1654 рр., але не встиг цього зробити. Необхідно підкреслити, що в книзі Д.Д.Данилюка звернено значну увагу на внесок Ю.Венеліна у дослідження питань культури України.

Д.Д.Данилюк, мабуть, вперше ґрунтовно проаналізував внесок Ю.Венеліна у вивчення історії і культури Закарпаття. Вчений торкався таких проблем, як розселення східних слов'ян, прихід угорських племен у Паннонію, утворення Угорської держави, прийняття християнства, угорсько-руські зв'язки, переселення на Закарпаття русько-литовського князя Ф.Корятовича та його культурно-освітньої діяльності. Юрій Іванович досліджував також питання прабатьківщини угорців та їх етнічної належності. Вчений визнавав, що на ранньому етапі спільного проживання слов'янського населення краю і угорців між ними буди добросусідські відносини, останні багато чого запозичили у своїх нових сусідів. У книзі Д.Д.Данилюка цілком справедливо відзначено, що праці Ю.Венеліна про Закарпаття привертати увагу російських та інших істориків до цього краю, а також до всіх слов'янських земель Австрійської імперії.

Дослідник наукової спадщини Ю.Венеліна проаналізував й інші сторони його діяльності. У праці наголошується, що Юрій Іванович велику увагу приділяв джерелам: їх виявленню, використанню та збереженню. Саме завдяки науковій спадщині вченого до нас дійшли уривки з документів античності та доби середньовіччя. У цьому контексті необхідно згадати працю Ю.Венеліна «Влахо-Болгарские или Дако-славянские грамоты» (1835). У ній надруковано 66 грамот і 20 знімків літературних пам'яток болгарського народу XIII–XIV ст. Ставлення дослідника до джерел дуже вдало передано словами, що наводяться автором монографії: «Цілу майже ніч я не міг заснути від радості, в надії придбати цей скарб, скільки б за нього не запросили».

Ю.Венелін був не тільки істориком, джерелознавцем, але й фольклористом. Він справедливо вбачав у народних піснях об'єктивне відображення розвитку реальних політичних подій, визнавав їх важливим джерелом з історії, культури та побуту народів. У даному аспекті автор відзначав працю Ю.Венеліна «О характере народных песен у славян задунайских» (М., 1835). Д.Д.Данилюк звернув увагу і на здобутки вченого у галузі філологічної науки. Ю.Венелін досліджував болгарську літературу, граматику болгарської мови. Його філологічні праці одержали високу оцінку у сучасних науковців – М.Луїної, Г.Венедиктова, С.Бернштейна, Я.Панкратьєва, Ф.Прийми, Л.Рівнякової...

Ю.Венелін виступав і як методист. Він завжди намагався запровадити результати наукових пошуків у навчальний процес. Особливо виділяється його праця «Конспект преподавания истории славянского языка и литературы» (1834), що залишився в рукопису. Д.Д.Данилюк важливе місце відводить розкриттю питання про дослідження наукової спадщини Ю.Венеліна. Ім'я нашого славного земляка не забуто, його пам'ятають в Україні, Болгарії, Росії. Життєвий та творчий шлях Ю.Венеліна простежується в сотнях публікацій. І це є виявом діяльності вченому за все ним зроблене.

До визначних представників краю належить відомий релігійний діяч, історик і мовознавець Михайло Лучкай. Саме розповіді про життєвий шлях і наукову спадщину цього вченого присвятив своє дослідження «Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії» (1995) Д.Д.Данилюк. Автор показав загальнополітичну обстановку, в якій довелося працювати М.Лучкаю. Це був період, «...коли феодально-кріпосницька система господарювання, заснована на нещадній експлуатації селянства, цілком вичерпала себе і йшла до загибелі». У той час в Угорщині діяло таємне товариство «Свобода і рівноправність». Просвітницькі ідеї робили значний вплив на творчість письменників і вчених. Серед народних мас посилюється потяг до знань. Чимало відомих представників краю працювало в Росії, Угорщині, Австрії, Польщі... Саме в цей час різко зріс інтерес до історичного минулого Закарпаття, в чому велика заслуга і мукачівського єпископа А.Бачинського. На рубежі XVII–XVIII століть було опубліковано працю І.Базилевича «Короткий нарис фундації Ф.Корятовича...», яка, як справедливо зауважує автор, «започаткувала професійну історичну науку на Закарпатті». М.Лучкай розширив діапазон історичних проблем, підніс історичну науку краю до європейського рівня.

У праці приділено належну увагу висвітленню головних етапів життєвого шляху М.Лучкая (розділ «Щоб піднести честь свого народу»). Автор простежив роки навчання М.Лучкая в Ужгородській гімназії і Віденській греко-католицькій семінарії («Барбареум»), його релігійну діяльність в Ужгороді, зацікавлення історичним минулим краю, перебування в італійському місті Лукка (заснування греко-католицької церкви східного обряду, робота в архівах, вивчення італійської мови тощо). У цьому ж

розділі Д.Д.Данилюк показав внесок М.Лучкая у розвиток мовознавства. Перебуваючи в Італії, він написав розвідку про ефіопські мови. Заслужену славу М.Лучкаєві принесла «Граматика слов'яно-руська» (Будин, 1830). Д.Д.Данилюк дав досить глибокий аналіз, навів оцінки відомих мовознавців (О.Маковей, М.Возняк, Я.Головацький, І.Срезневський, А.Кухарський, П.Й.Шафарик...). Автор підкреслив, що написавши «Граматика...», М.Лучкай «зробив гідний вклад у розвиток культурного життя не лише Закарпаття, а й усіх західноукраїнських земель».

На нашу думку, найголовнішим є розділ «Патріарх закарпатської історіографії». Саме в ньому професор Д.Д.Данилюк дає глибокий науковий аналіз історичної спадщини М.Лучкая (передусім його шеститомної «Історії карпатських русинів»). Автор приділяє особливу увагу багатому фактичному матеріалу «Історії...», актуальним питанням історії та культури Закарпаття, які М.Лучкай вперше висвітлює на високому науковому рівні. Серед них: автохтонність слов'янського населення краю, належність русинів Закарпаття до українського етносу, соціально-економічні відносини та політичний розвиток, становище селянства і його антифеодална боротьба, національно-визвольний рух народів Австрійської імперії, роль народних мас в історії тощо. Значне місце відведено приходу угорців у Тисо-Дунайську низовину наприкінці IX ст., монголо-татарській навалі 1241–1242 років, переселенню на Закарпаття подільського князя Ф.Корятовича тощо. М.Лучкай показав розвиток подій в Угорському королівстві (й на Закарпатті, зокрема) на фоні загальноєвропейських суспільних процесів. Безперечно, автор не перебільшує, коли пише: «Історія карпатських русинів» сприяла пробудженню їх (русинів – М.В.) національної самосвідомості, усвідомлення етнічної спільності з русинами на схід від Карпат».

Окремий розділ («Освічені русини, пам'ять про яких буде благословенна») присвячено аналізу внеску М.Лучкая у висвітлення питань церковної історії Закарпаття. Автор звертає увагу на глибину вивчення М.Лучкаєм релігійних відносин. Наголошується, що в «Історії...» можна почерпнути багато цікавих відомостей про становище духовенства краю (як православного, так і греко-католицького), про Ужгородську унію 1646 року, боротьбу за канонізацію Мукачівської греко-католицької єпархії, культурно-освітню діяльність окремих єпископів (І.Брадач, А.Бачинський, Й. де Камеліс, М.Ольшавський та інші). М.Лучкай був впевнений, що пам'ять про цих освічених русинів буде благословенна. Проаналізувавши праці М.Лучкая, Д.Д.Данилюк дійшов висновку, що в них дано «вичерпну характеристику релігійного життя на Закарпатті у XVIII ст.».

Ю.Лучкай зображений як людина енциклопедичних знань. Він досліджував не тільки питання мовознавства, світську і церковну історію Закарпаття, але цікавився й іншими проблемами, зокрема, станом освіти і науки у рідному краї. Він зберіг для нащадків десятки імен славних («мужів» XVII–XVIII століть. У книзі Д.Д.Данилюка Михайло Лучкай виступає як свідомий громадянин, патріот, гуманіст, діалектик. У «Церковних бесідах» (Будин, 1831) він розкрив суть морально-етичних принципів християнської віри. Служіння народові М.Лучкай ставив понад усе. Він завжди допомагав бідним, сиротам, вдовам.

На нашу думку, органічно вплітається в книгу Д.Д.Данилюка передмова, написана кандидатом філологічних наук, видатним нашим латиністом Юрієм Саком. Він, зокрема, торкнувся питання про долю рукопису «Історії...», що є, як вважає вчений, «безцінною реліквією».

До вищесказаного необхідно додати, що професор Дмитро Данилюк чимало зробив для того, щоб імена Ю.Гуци-Венеліна і М.Лучкая стали відомими й за межами

нашого краю. Саме він у 1990 і 1992 роках опублікував про них змістовні статті на сторінках «Українського історичного журналу». Завдяки науковим контактам з відомим українським істориком, офіційним опонентом докторської дисертації Віталієм Сарбеєм, імена видатних закарпатців – героїв праць Д.Данилюка, були вписані до підручника «Історія України» для учнів 9-го класу загальноосвітніх шкіл. Про визначний внесок закарпатських вчених у розвиток української науки Д.Данилюк говорив на Всеукраїнській науковій конференції (Харків, 1995) та Міжнародному конгресі українців (Одеса, 1999). Цій проблемі присвячена ґрунтовна стаття вченого «Проблеми історії Закарпаття в науковій спадщині Ф.П.Шевченка» // Історичні дослідження в Україні. – Вип.7. – К., 1999 (співавтор – І.М.Гранчак). Отже, закономерно, що праці Д.Данилюка високо оцінили рецензенти, зокрема професор М.П.Ковальський (Острів), С.В.Віднянський (Київ), Л.Кальві (Італія), автор цих рядків. Про великий внесок Д.Данилюка в розвиток української історіографії писали О.О.Любар, М.Г.Стельмахович та Д.Т.Федоренко на сторінках навчального посібника для студентів педагогічних навчальних закладів «Історія української педагогіки» (К., 1999).

Логічним завершенням багаторічної діяльності професора Дмитра Данилюка з становлення і розвитку історичної науки на Закарпатті, стала його фундаментальна монографія «Історія Закарпаття в біографіях і портретах», яка витримала багато схвальних відгуків і рецензій, і завдяки якій він справедливо вважається історіографом першої величини в Ужгородському університеті. Та й не тільки... Вчений вперше в історіографії комплексно дослідив життя і діяльність відомих учених, культурно-освітніх і церковних діячів Закарпаття з давнини до початку ХХ ст. На основі всебічного аналізу рукописної та друкованої спадщини, що походила в Москві, Санкт-Петербурзі, Києві, Львові, Буді, Відні та інших містах, показано роль М.Андрели, І.Брадача, І.Пастелія, І.Базилевича, І.Зейкана, І.Орляя, В.Кукольника, Ю.Балудяньського, А.Добрянського та багатьох інших в розвитку культури й науки, зокрема історичної, визначено вклад закарпатців в культурно-освітнє життя російського, угорського, болгарського та інших народів, їх місце в загальноукраїнському і загальноєвропейському культурному процесі.

Видаючи цю монографію, професор Дмитро Данилюк з надією писав: «Сподіваємося, що читач знайде в цій книзі відповідь на запитання, яке поставив М.Лучкай ще 1830 року: «Невже не було тут талантів, чи може тут панував глибокий сон, коли в цілому світі наполегливо розвивалася література?» І якщо відповідь на це запитання викличе у свідомості молодого читача почуття поваги до своїх предків, спонукає інтерес до їх наукової й культурної спадщини, будемо вважати, що ми досягли поставленої мети». Безперечно, він її досяг.

І ось перед нами нова монографія Дмитра Данилюка «Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина ХХ ст.)», яку справедливо необхідно розцінювати як підсумок багаторічної наукової роботи автора. Рецензоване дослідження у всіх відношеннях є фундаментальним, узагальнюючим, в якому Д.Данилюк, на нашу думку, виконав відповідальне і благородне завдання – підніс регіональні події до загальноукраїнського значення шляхом показу їх місця і ролі в єдиному історичному процесі. Вчений поставив перед собою дуже непросте завдання – вивчити процес зародження історичної науки на Закарпатті, показати етапи її розвитку, ввести у науковий обіг праці всіх істориків і довести, що витоки закарпатської історіографії сягають глибокої давнини. Однак, праця Д.Данилюка покликана також виконати ще одне благородне завдання – передати досягнення

історичної науки не тільки майбутнім дослідникам-професіоналам, а й широкій громадськості, з тим щоб сприяти спадкоємності поколінь.

Відразу зауважимо, що цю проблему намагалися розв'язати ще з кінця XIX – середини XX ст. такі відомі вчені як Ю.Жаткович, С.Перфешький, В.Францев, Ю.Гаджега, Ю.Яворський. Та, відаючи належне працям авторитетних істориків минулого, відзначимо, що своєї повноти названа проблема досягла у рецензованій монографії Д.Данилюка. Хоча акцентувати ще на двох моментах: по-перше, Д.Данилюк виявив і оцінив наукову спадщину закарпатських вчених протягом 200-літнього розвитку краю, що робить його працю глобальною; по-друге, вчений довів, що поряд із вченими-економістами, філософами, педагогами, мовознавцями і літературознавцями на Закарпатті плідно творили також історики. Цим самим він вдало завершив загальну картину наукового розвитку краю.

Крім вступу та історіографічного розділу, монографія Д.Данилюка складається ще з п'яти ґрунтовних розділів, які дають змогу читачам простежити становлення і розвиток історичних знань з XV–XVI ст. до кінця XVIII ст., переростання їх в науку протягом XIX–XX ст. У першому розділі – «Зародження і розвиток історичних знань в Закарпатті у період середньовіччя» – зроблено об'єктивний аналіз культурно-політичних умов розвитку знань, наведено перші форми їх прояву, зокрема покрайні записи і літописні записки. Необхідно погодитись з автором, що історичні знання розвивалися в надзвичайно складних соціально-економічних умовах, в яких опинилося Закарпаття, перебуваючи у складі Угорщини, а потім Австрійської імперії. Однак появі історичної науки в Закарпатті наприкінці XVIII ст. значно сприяла громадсько-політична діяльність окремих діячів, які будили національну свідомість русинів, їх інтерес до минулого, активно працювали над піднесенням культурно-освітнього рівня народу. Такими діячами спочатку були Михайло Андрела, потім А.Бачинський, І.Пастелій, Д.Бабіля. Автор рецензованої монографії аргументовано довів, що на кінець XVIII ст. визріли всі умови для появи наукових досліджень закарпатських авторів. Тобто, рубіж XVIII–XIX ст. знаменував собою перехід історичних знань в науку. Відзначимо, що перший розділ підсилюють ілюстрації, зокрема уривок із «Александрії» (XVIII ст.), покрайні записи з «Острозької Біблії», автограф М.Андрели, уривки з Гужливського літопису тощо.

Другий розділ – «Переростання історичних знань у науку (кінець XVIII–початок XIX ст.)» – відкривається цікавою науковою розвідкою про Іоанкія Базиловича – першого історика Закарпаття. Першою друкованою працею з історії Закарпаття був «Короткий нарис фундації Федора Корятовича» І.Базиловича, виданий у Кошицях в 1799 р. Цінність праці І.Базиловича полягає в тому, що в ній автор наводить важливі історичні документи – десятки грамот і рескриптів угорських королів, папські були, різні розпорядження мукачівських єпископів тощо. Д.Данилюк критично віднісся до першої історичної праці в краї, не погодившись із датою приходу Корятовича та з твердженням І.Базиловича про те, що з Корятовичем на Закарпаття прибуло 40000 чоловік. Але, твердить Д.Данилюк, «головна заслуга І.Базиловича в тому, що він започаткував історичну науку в Закарпатті, обґрунтував концепцію історичного розвитку краю, суттю якої є визнання закарпатських русинів автохтонами, які проживали на цій території ще до приходу угорців і етнічно споріднені із східними слов'янами. Він заклав основу джерельної бази з історії духовної культури історії Закарпаття, історії церковних та релігійних відносин».

Розділ завершується глибоким аналізом наукової спадщини Івана Орлая і Юрія Гуци-Венеліна. Необхідно погодитись з автором, що І.Орлай сприяв дальшому розвитку історичної науки і його цілком правомірно можна вважати одним з

родоначальників історіографії Закарпаття. Що стосується Ю.Гуци-Венеліна, то Д.Данилюк простежив такі проблеми, як «Історія України у спадщині вченого», «Дослідження історії Закарпаття», «Місце Ю.Венеліна у слов'янському науковому світі». Ю.Гуца-Венелін та І.Орлай, працюючи в столиці Російської імперії, написали перші праці з історії Закарпаття і цим самим гідно представили цей куточок українських земель науковому світу. Вони на весь голос заявили, що закарпатські русини кровноспоріднені з русинами на сході від Карпат.

У третьому розділі – «Історична наука в Закарпатті в період культурно-національного відродження слов'янських народів Австрійської імперії (перша половина XIX ст.)» – дається ґрунтовний аналіз наукової спадщини Михайла Лучкая, Олександра Духновича, Адольфа Добрянського. Саме з іменем М.Лучкая, автора знаменитої «Історії карпатських русинів», Д.Данилюк правомірно пов'язує утвердження історико-критичного методу дослідження. У період феодално-кріпосницької реакції і наступу політики денационалізації з боку панівних класів Австрії М.Лучкай ставить собі за мету показати, що Закарпаття має своє ім'я, свою історію, що воно кровно споріднене із своїми одноплемінниками на сході від Карпат. Проблематика, яку піднімав М.Лучкай, була різноманітною. Д.Данилюк скрупульозно зупинився на таких питаннях як «Проблеми давньої історії Закарпаття», «Соціально-економічне становище селянства та його антифеодална боротьба у XVI–XVII ст.», «Участь закарпатців у національно-визвольній боротьбі угорського народу проти Габсбургів у XVII – на початку XVIII ст.», «Суспільно-політичний рух та культурно-освітнє життя на Закарпатті у XVIIIст.».

Високо оцінюючи наукову діяльність М.Лучкая, Д.Данилюк відзначив: «Багатоюша джерельна база, широка історіографія, новизна порушених проблем і новий метод їх дослідження ставлять її в число кращих здобутків не лише української, а й загалом слов'янської історичної науки. Якщо ж додати, що М.Лучкай – автор першої друкованої ґраматки для всіх русинів Австрійської імперії, то, без сумніву, він займає почесне місце в ряді вчених-славістів XIX ст.». До цього тільки додамо, що на Україні Д.Данилюк був першим, хто ґрунтовно почав вивчати наукову спадщину патріарха української історіографії Закарпаття.

На сторінках монографії Д.Данилюка читач може прочитати багато цікавого з життя Олександра Духновича, ознайомитися з історичними працями нашого Будителя XIX ст. Історик вдало підмітив, що О.Духнович ще в середині XIX ст. висунув ідею єдності слов'янських народів. Саме він вперше відкрито заговорив про возз'єднання Закарпаття з суміжними українськими землями, справедливо вважаючи цей акт «правдивим і можливим ділом». Однак, Д.Данилюк не ідеалізує наукову спадщину О.Духновича. «Якщо аналізувати діяльність О.Духновича на науковій ниві і в сфері громадсько-політичного життя в цілому, – відзначає вчений, – то однозначної оцінки тут бути не може... Особливо це стосується суспільно-політичних поглядів Духновича, його «москвофільства» і «австро-славізму», ставлення до революції 1848–1849 рр., поглядів на народну мову і «образованний язук», взаємин з Галичиною і галицькими «москвофілами». Та, незважаючи на це, при всій своїй обмеженості історичні погляди О.Духновича позитивно впливали на дальший розвиток закарпатської історіографії.

Адольф Добрянський увійшов в історію слов'янських народів як вчений, громадсько-політичний та культурно-освітній діяч, який все своє життя присвятив розв'язанню національного питання в Австрійській імперії. Д.Данилюк влучно відзначив, що яким би не була позиція сучасників по відношенню до А.Добрянського, він «вперше відкрито з парламентської трибуни виступив на захист русинів. Своїм

виступом він розбудив пасивну закарпатську інтелігенцію, спонукав її включитися в процес національного відродження».

Четвертий розділ рецензованої монографії присвячений закарпатській історіографії другої половини ХІХ – початку ХХ ст., а фактично доведений до 1919 р., тобто до входження нашого краю до складу Чехословаччини. Історична довідка, яка наводиться на початку розділу дозволяє читачам краще зрозуміти політичну ситуацію в краї. Необхідно погодитись з автором, що розвиток історичної науки на Закарпатті, як і в усій Угорщині, проходив під впливом двох визначних подій ХІХ ст. – Угорської буржуазно-демократичної революції 1848–1849 рр. і створення Австро-Угорської дуалістичної монархії в 1867 р. Обидві події привели до ліквідації феодалізму і абсолютизму, до утвердження капіталістичного способу виробництва, до позитивних зрушень в суспільно-політичному житті.

У цьому розділі міститься багаточисельний джерельний матеріал з наукової спадщини Анатолія Кралицького, Івана Дулішковича, Андрія Дешка, Юрія Жатковича, Олександра Митрака, Івана Раковського, Івана Сільва, Євгена Фенцика. Не обминув автор своєю увагою і угорську історіографію Закарпаття, яку гідно представляли Карой Мейсарош, Тиводар Легоцький, Антоній Годинка і Орест Сабов. Наукова спадщина дослідників другої половини ХІХ – початку ХХ ст. стала добрим підґрунтям для розвитку історичної науки на Закарпатті в нових суспільно-політичних умовах, які постали тут у 1919 році.

«Історична наука в Закарпатті (1919–1944 рр.)» – таку назву має п'ятий і завершальний розділ монографії Д.Данилюка. Змістовним є аналіз суспільно-політичних умов, в яких продовжувався розвиток історичної науки. Безперечно, з розпадом Австро-Угорської імперії впали і кайдани духовного рабства. Закарпаття вступило в нову, вищу фазу соціально-економічного та національно-культурного розвитку. В таких умовах визрівала необхідність дати науково вивірену концепцію історії Закарпаття. З'явилися перші праці, авторами яких були не тільки закарпатці, а й словацькі та чеські вчені. Однак, як показали подальші події, правлячі кола Чехословаччини все більше згортали процес демократизації суспільства. Встановивши своє панування на Закарпатті, вони намагалися прибрати до рук й історичну науку, спрямувати її розвиток на «обґрунтування» своїх прав на володіння краєм – споконвічною українською землею. Немаловажний вплив на розвиток історичної науки в ЧСР мало існування різних напрямів в суспільно-політичному житті, зокрема «москвофільського» та «карпаторусського». Правлячі кола ЧСР підтримували діяльність обох напрямів з тим, щоб представники третього – українського, або народовецького, напрямку, які розгорнули велику роботу по створенню об'єктивної історії Закарпаття, перебували в ізоляції.

У заключному розділі монографії Д.Данилюка дається об'єктивна оцінка історичних праць В.Гаджеги, І.Кондратовича, Г.Стрипського, І.Панькевича, Ю.Яворського, Ю.Гаджеги, Є.Перфецького, М.Бескида, Ф.Габрієля, А.Шаша, М.Лелекача, Ф.Потушняка, О.Мицюка. Значну увагу автор приділяє періодичним виданням як історіографічному джерелу («Наш рідний край»), «Подкарпатска Русь», «Пробоем», «Поступ», «Трембіта», «Наша Земля» та ін.).

Звершує монографію Д.Данилюка параграф про стан історичної науки в 1939–1944 рр. Із окупацією Закарпаття Угорщиною в березні 1939 р. наукова розробка історії краю значно підупала, фактично, припинився всякий розвиток духовного життя і були ліквідовані культурно-освітні товариства, закрито їх друковані органи, заборонена преса, а вчені, неугідні режиму, змушені були емігрувати. Наукове вивчення історії Закарпаття припинилося. Однак окупаційним властям потрібно було

«науково» обґрунтувати свою «історичність права» на володіння придбаним краєм. З цієї метою і було засновано «Подкарпатське Общество наук», яке згодом, практично, повністю підпорядкувало свою роботу служінню панівному політичному режиму. Процесу денационалізації перешкодили події історичної ваги – визволення і возз'єднання Закарпаття з Україною.

Високо оцінюючи монографічне дослідження Д.Данилюка, хотілося б відзначити, що рецензована праця тільки виграла б, якби автор провів паралелі з Українським вільним університетом в Празі, який теж досить плідно працював в історичному плані, і останнім ректором якого був наш земляк Августин Волошин. Однак, попри все, не виникає жодного сумніву, що професор Дмитро Данилюк видав фундаментальне монографічне дослідження «Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.)», завершивши ним багаторічне вивчення складної проблеми.

ІСТОРИК І ЕТНОГРАФ ПАВЛО ФЕДАКА

Павло Федака добре відомий в наукових колах далеко за межами нашого краю. Знають його також як активного громадсько-культурного і політичного діяча, який вже багато років стоїть на сторожі української культури Закарпаття, відстоює ідею незалежності України, своєю невтомною працею серед людей закладає основи духовності і національної свідомості.

Народився П.Федака 3 березня 1945 р. в селі Кальнику Мукачівського району на Закарпатті, закінчив Кальницьку середню школу, а в 1968 р. – з відзнакою Ужгородський державний університет. 7 червня того ж року став науковим працівником відділу етнографії Закарпатського краєзнавчого музею, на базі якого створювався перший в Україні музей під відкритим небом, потім був завідуючим науково-експозиційним відділом, заступником директора з наукової роботи Закарпатського музею народної архітектури і побуту, а з травня 1981 р. працює заступником директора з наукової роботи Закарпатського краєзнавчого музею.

Павло Федака стояв біля джерел будівництва в Ужгороді етнографічного музею просто неба, внісши вагомий вклад у його створення і пройшовши у зв'язку з цим чудову школу народознавства. З метою народознавчого обстеження краю, збору експонатів, вивчення і підбору характерних зразків народного зодчества, наприкінці 60-х – на початку 70-х років він об'їздив і обійшов пішки майже все Закарпаття, особисто зібрав для музею понад три тисячі цінних пам'яток матеріальної і духовної культури, провів детальне вивчення різних ділянок народної культури і побуту, взяв безпосередню участь у перевезенні і встановленні в музеї цілого ряду старовинних селянських хат та відтворенні в них типових інтер'єрів. Сам вчений вважає роки самовідданої праці в Закарпатському музеї народної архітектури і побуту найплодотворнішими в своєму житті.

Павло Федака насамперед науковець, а коло його зацікавлень широке: етнографія, історія, геральдика, вексикологія, музеєзнавство, пам'ятокзнавство. В лютому 1984 р. в Мінську (на Україні з 1972 р. Ради по захисту зі спеціальності «Етнографія» не було, оскільки ідеолог української філії КПРС В.Маланчук вважав народознавство розсадником націоналізму) він успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Селянські будівлі українців Закарпаття XIX – поч. XX ст.». Саме в середині 80-х років вчений завершує роботу над фундаментальною монографією «Народне будівництво Закарпаття XVIII–XX століть», хоча через брак коштів та

завантаженість громадськими обов'язками ця праця поки що не видана. Зібраний вченим етнографічний матеріал досить повно використаний у колективних монографіях «Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст.», «Гуцульщина», десятках наукових статей, а також у поважному путівнику по експозиції етнографічного музею в Ужгороді, який витримав три видання («Закарпатський музей архітектури і побуту». – Ужгород, 1971, 1981, 1986).

Павло Федака – постійний організатор і учасник наукових експедицій, конференцій, симпозіумів, диспутів. Варто згадати його участь у республіканській науковій експедиції «Чумацькими шляхами» (1989), яка проходила по селах Полтавської, Сумської, Дніпропетровської областей, організацію і керівництво над широкомасштабними кількарічними народознавчими експедиціями «Шляхами куруців» – у селах Берегівського, Іршавського, Воловецького, Мукачівського, Великоберезнянського районів, красзнавчим обстеженням сіл області й т.д.

Географія міст, в яких дослідник виступав з доповідями і повідомленнями на конференціях, надзвичайно обширна – Санкт-Петербург, Київ, Івано-Франківськ, Чернігів, Тернопіль, Львів, Полтава, Нальчик, Пенза, Свідник, Ужгород, Мукачєво, Хуст... Його доповідь «Гуцульська гражда у контексті українського народного житлового будівництва» з великою увагою і зацікавленням була вислухана на Міжнародному Конгресі гуцулів, що проходив у серпні 1993 р. в Івано-Франківську.

Починаючи з 1972 р. Павло Федака опублікував понад 230 наукових і науково-популярних праць, із них понад 80 наукових, які надруковані у солідних наукових збірниках, матеріалах конференцій. У бібліографічному покажчику «Павло Михайлович Федака» (Ужгород, 1995) зафіксовано 318 позицій. Його народознавчі статті регулярно поміщалися на сторінках поважного республіканського журналу «Народна творчість та етнографія». Серед них слід відзначити такі, як «Реліктові форми будівель на Закарпатті» (1980. – №2), «Типи і варіанти народного житла Закарпаття» (1981. – №2), «Типи дворів на Закарпатті» (1983. – №2), «Внутрішнє планування та інтер'єр народного житла Закарпаття (друга половина XIX – початок XX ст.)» (1985. – №5), «Залежність між формами сім'ї і народного житла Українських Карпат XIX – початку XX ст.» (1987. – №1), «З історії виникнення і розвитку сільських поселень Закарпаття» (1989. – №1), «Особливості форм сільських поселень Закарпаття XIX–XX ст.» (1991. – №6) та ін.

Уже багато років дослідник вивчає проблеми музейництва, опублікував десятки праць з даної проблематики. Вони присвячені питанням будівництва українських музеїв під відкритим небом, зокрема Закарпатського скансену, музеєфікації пам'яток історії і культури Закарпаття, створення Закарпатського красзнавчого музею і т.д.

У центрі наукових зацікавлень Павла Федаки постійно знаходиться історична тематика. Він першим серед істориків краю звернувся до вивчення історії закарпатської «Просвіти», видавши працю «Нарис історії товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України» (Ужгород, 1991), яка була високо оцінена рецензентами. Це стосується і його брошури «Правда про Народний Дім товариства «Просвіта» (Ужгород, 1992), у якій вперше, на основі архівних джерел і преси 20-х років, прослідковано історію будівництва в м.Ужгороді культурно-просвітницького центру закарпатських українців – Народного Дому. Зібраний автором великий джерельний матеріал ліг в основу доповіді «Товариство «Просвіта» і духовне відродження краю», яку він виголосив на Установчій конференції по відродженню на Закарпатті товариства «Просвіта» (Матеріали конференції. – Ужгород, 1991).

Павло Федака – автор ряду праць про національну символіку Закарпаття, зокрема: «До питання про історичні корені національної символіки Карпатської Русі-

України» (Тези III народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю О.Маркуша Хуст, 1991), «Особливості комітатських гербів Карпатської Русі-України» (Клейноди: Записки Українського Геральдичного товариства. – Т.І. – Українська геральдика: минуле, сучасність, перспектива – Київ-Львів, 1991); «Печатка і герб м.Ужгорода» (Матеріали наукової республіканської геральдичної конференції. – Львів, 1992) та ін. До цього додамо, що на початку 1990-х років на сторінках закарпатської преси точилася гостра дискусія з приводу національної символіки краю, яка нерідко з наукової перетворювалася у політичну. Треба віддати належне П.Федаці, який першим, як і в свій час А.Волошин, брати Брашайки, заступився за наш національний стяг, опублікувавши в обласній пресі декілька ґрунтовних статей і організувавши під синьо-жовтими прапорами велелюдні мітинги Ужгородської міської організації Народного Руху України (на той час вживання національних символів заборонялося і переслідувалося з боку партійних функціонерів та органів міліції). Він також взяв участь у важливій республіканській науковій конференції, яка рекомендувала Верховній Раді прийняти за державні символи України герб – триzub, синьо-жовтий прапор і гімн «Ще не вмерла Україна», виступив з доповіддю про історичні корені національної символіки закарпатських українців і підписав від імені вчених Закарпаття відповідне Звернення конференції.

Павло Федака – автор понад 150 науково-популярних проблемних статей і публіцистичних виступів, його статті друкувалися на сторінках «Закарпатського правди», «Молоді Закарпаття», «Карпатського краю», «Новин Закарпаття», «Карпатської України» та інших газет. Вони присвячені питанням захисту пам'яток історії і культури, визначним забутих постатям рідної історії (В.Гнатюк, Ф.Колесса, В.Січинський, О.Ольжич, А.Штефан, І.Панькевич), маловідомим сторінкам історії Закарпаття (з'їзди української молоді, діяльність історичної «Просвіти» тощо), національній символіці, перейменуванню вулиць Ужгорода і т.д.

Ще на початку 70-х років на сторінках закарпатської періодики вперше в області й Україні він порушив питання про необхідність збереження у селах, на своїх первісних місцях, старовинних садиб і громадських споруд, розробивши з цією метою науково-методичні засади створення та функціонування комплексів таких будівель у натуральному природному середовищі. Цій проблемі присвячено ряд вагомих статей. У другій половині 80-х років серією публікацій під назвою «Роздуми про краєзнавство» залачував широке обговорення на Закарпатті проблеми духовних витоків, історичної пам'яті, народознавства як основи формування особистості – Людини, Громадянина і Патріота здобувши широку підтримку громадськості і викликавши лютю з боку компартійних функціонерів. Це тільки вибірковий перелік публікацій Павла Федаки, але і з нього видно поважний внесок вченого і публіциста у розвиток науки, поширення знань про свій край, формування національної свідомості. Пропонувавши у 1995 р. читачам бібліографічний покажчик праць П.Федаки засвідчує скільки зробила ця людина на ниві історії і культури рідного краю.

Павло Федака – активний громадсько-культурний і політичний діяч, який чітко притримується українського національного спрямування. Особливо багато сил і енергії громадським справам віддано ним, починаючи з кінця 1988 року, коли розпочинається український рух за демократію і державну незалежність України. Він самовіддано працював у Товаристві охорони пам'яток історії і культури, Товаристві української мови ім. Т.Шевченка, був першим головою Ужгородської міської організації Народного Руху України та заступником голови крайової організації Народного Руху, організатором і учасником всіх значних громадсько-політичних акцій в Ужгороді й області у 1989–1991 рр. і т.д. А ще ж у 1989–1993 рр. був головою

закарпатського осередку товариства «Лемківщина», у 1993–1994рр. – головою ужгородського осередку Українського геральдичного товариства, посідав чільні місця в інших громадських об'єднаннях. Завдяки йому в 1990 р. в краї відроджено крайове історичне товариство «Просвіта», головою якого він є донині і в діяльність якого вкладає чимало зусиль. Відзначимо, що Закарпатська «Просвіта» була відроджена в Україні першою. Прикро, що в республіканських виданнях останніх років про це не говориться. В інтерв'ю «Карпатській Україні» (1994. – 24 березня) голова товариства з теплою і любов'ю згадував установчі збори по відродженню «Просвіти»: «Ви б подивилися на ті натхненні обличчя делегатів з усіх районів області, серед яких було й чимало просвітян 20-30-х років, на оту непідробну ширю радисть людей з приводу відновлення діяльності цієї найзаслуженішої в історії Закарпаття національно-культурної організації!»

З часу свого відновлення і до наших днів (1990–1999) «Просвіта» видала, а Павло Федака виступив або автором, або упорядником, або редактором, добрий десяток видань, зокрема 7 унікальних «Календарів «Просвіти», які високо оцінили вчені, письменники, широка громадськість, ряд наукових збірників, монографій, популярних книжок, повернута з небуття спадщина багатьох визначних діячів, заснована і відкрита для читачів унікальна на сьогоднішній день бібліотека. Не можна не згадати його самовіддану працю як депутата Ужгородської міськради (1990–1994), голови комісії з питань культури і духовного відродження. Саме він вніс на розгляд І сесії ще в травні 1990 р. питання про перехід влади в обласному центрі від міськкому компартії до міської ради, про національну символіку, про реабілітацію греко-католицької церкви і т.д. Саме завдяки його принциповій позиції в комісії по перейменуванню вулиць маємо нині в Ужгороді вулиці і площі, що носять імена Августина Волошина, братів Брашайків, Івана Панькевича, Василя Гренджі-Донського, Андрія Бачинського, Михайла Грушевського, Олександра Довженка та інших видатних постатей нашої історії».

У 1994 р. Павло Федака балотувався у Верховну Раду України. Його кандидатуру підтримали відомі вчені, письменники і політичні діячі краю. У їх зверненні відзначалося: «Павло Федака чесний, високоосвічений, ерудований, відданий рідному краю й Україні, він уже неодноразово засвідчував своєю одержимою і безкорисливою науковою, громадською, культурною та політичною працею, а нині готовий продовжити її на вищих шаблях державного життя України». Незважаючи на те, що наша молода держава переживає сьогодні нелегкі часи, Павло Федака залишається оптимістом: «Вважаю, що, незважаючи на всі біди й негаразди, наш народ не втратив здатності до державотворчого життя. В нашій історії були й трагічніші сторінки. Тому широко вірю в майбутнє України, у свій великий, талановитий і працьовитий народ. Він достойний шасливої долі».

ВИЗНАЧНИЙ ГУНГАРОЛОГ ВАСИЛЬ ХУДАНИЧ

На сьогоднішній день доктор історичних наук, професор Василь Іванович Худанич цілком справедливо вважається одним із найбільш авторитетних вчених і дослідників педагогіки історичного факультету найстарішого вишого навчального закладу в краї. Він один із патріархів не тільки закарпатської, але і всеукраїнської історіографії, без праць якого українська наукова історична спадщина ХХ століття була б значно біднішою. Василь Іванович є одним із небагатьох дослідників історії

національно-визвольних змагань закарпатських українців у 30–40 роках, який брав безпосередню участь у тих славних подіях. Отже, наш ювіляр – жива історія.

28 березня 1922 року в закарпатській родині Івана і Ганни Худаничів, які мешкали в селі Сільце Іршавського округу, народився син, охрещений щасливими батьками Василем. Після закінчення п'яти класів народної школи в рідному селі, талановитий хлопчина, що мав вроджений розум, у 1934 році став учнем Берегівської гімназії. Він успішно склав два письмові іспити з української мови та математики і один усний з чеської мови. Згодом В.І.Худанич відзначатиме, що «у 30-ті роки Берегівська гімназія стала центром українського культурного життя. Вчителі привили нам любов до української літератури та історії України, виховували нас у дусі українського патріотизму». Цей дух зміцнів у 16-річного юнака, коли в жовтні 1938 р. Закарпаття нарешті виборолло автономію і Прага призначила перший автономний уряд.

В період короткочасного існування Карпатської України як автономної, а згодом самостійної держави, Василь Худанич був уже цілком сформованою у національно-свідомому відношенні людиною. А тому нема нічого дивного, що на початку 40-х років, про що свідчать архівні документи, ми зустрічаємо ім'я ювіляра серед членів юнацької ОУН. Перебування Василя Івановича в цій нелегальній та опозиційній до будь-якої тоталітарної влади націоналістичній організації було зваженим, самостійним і переконливим кроком молодого людини. З нею він, як і тисячі його ровесників, пов'язував надії на швидке визволення рідної землі. Вже тоді, у далекому 39-му, Василь Худанич був готовий на самопожертву в ім'я незалежності. До речі, наприкінці 80-х років визначний учений був одним із перших в краї, хто активно включився у національно-визвольну боротьбу за здобуття Україною незалежності.

Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р. завдав величезної шкоди Чехословаччині та Карпатській Україні. Остання втратила Ужгород, Мукачево і Берегово з прилеглими до них районами. Віденські рішення значно посилили розпад Чехословаччини як суверенної держави, значно ускладнили соціально-економічне і політичне становище молодого Карпатської України. Уряд Августина Волошина змушений був у надзвичайно короткий проміжок часу евакуювати не тільки державні установи, але й навчальні заклади. Гімназист Василь Худанич разом із своїми однокласниками переїхав у Білки, а згодом до Хуста, де продовжив навчання у місцевій гімназії до 1942 р. Отже, завершувати навчання в гімназії довелося при угорській владі, яка цілком вірно відносила Василя Худанича до «неблагонадійних елементів», вороже настроєних до святостефанської корони.

Маючи атестат зрілості, в якому оцінку за поведінку було виправлено з «відмінно» на «задовільно» (за участь у підпільній роботі), хлопець не зміг влаштуватися на роботу. Над ним нависла небезпека, що буде призваний до угорської армії. Порятунком від неї було знайдено на історичному факультеті Будапештського університету. Декан цього факультету, ознайомившись із атестатом зрілості В.Худанича, здивувався, що у хлопця всі оцінки високі, за винятком поведінки. Навіть екзамен з угорської мови на атестат зрілості В.Худанич склав на «добре». Хлопця прийняли до університету, але декан факультету попередив його, що не потерпить, якщо він і далі буде займатися політикою та підпільною діяльністю. Декан викладав у університеті історію Росії. Так В.Худанич закінчив два курси історичного факультету Будапештського університету.

У 1944 р. Закарпаття було визволено з-під угорської окупації. У зв'язку з цим В.Худанич продовжив навчання на історичному факультеті Львівського університету. У 1950 році він екстерном з відзнакою його закінчує. Здібного студента рекомендували до аспірантури при кафедрі нової і новітньої історії цього вузу. У 1962

році він захистив кандидатську роботу «Революційна боротьба на Словаччині в 1918–1919 роках» і одержав ступінь кандидата історичних наук. У 1973 році – докторську дисертацію «Радянсько-угорське співробітництво в 1945–1965 роках», отримав ступінь доктора історичних наук. Із 1963 року В.Худанич доцент, а з 1975 професор Ужгородського університету.

Педагогічну діяльність В.Худанич почав 12 грудня 1944 року вчителем Берегівської гімназії, де навчався п'ять років. З вересня 1945 р. гімназію перетворено в середню школу №1. У цьому навчальному закладі згодом працював завучем, а після директором, працював також директором Берегівської середньої школи №4 з угорською мовою навчання. Майже три роки завідував відділом народної освіти Берегівського району. За сумлінну роботу на ниві освіти, за педагогічну майстерність у 1951 році був нагороджений значком «Відмінник народної освіти УРСР», а також грамотами Міністерства освіти України і обласного відділу народної освіти.

Сорок років В.І.Худанич працює в Ужгородському університеті. Починав 1961 року з викладача кафедри загальної історії, потім став старшим викладачем, доцентом і професором. Протягом 20 років завідував кафедрою. 11 років був головою об'єднаного профкому Ужгородського університету. На всіх ділянках роботи видавався сповна науці, навчанню і вихованню студентів.

З науковими доповідями В.Худанич часто виступав не тільки в Україні, але і в Москві, Ленінграді, Ташкенті, Баку, Мінську, а також за кордоном: в Угорщині (Сегед, Будапешт, Ниредьгаза), в Чехословаччині (Кошиці, Пряшево), в США (Нью-Йорк, Чикаго, Клівленд, Глен-Спей), в Канаді (Торонто). Відомий спеціаліст з історії Центральної і Східної Європи, вчений історик, політолог за плідну наукову діяльність нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора, Почесною грамотою Президії Верховної Ради України, підписаною Л.Кравчуком, та значком «Відмінник освіти України» у 1995 році вдруге. 28 червня 2000 р. за вагомий особистий внесок у суспільно-політичний розвиток Закарпатської області та з нагоди 55-ої річниці возз'єднання Закарпаття з Україною йому присвоєно Указом Президента України почесне звання «Заслужений працівник освіти України».

Мудрець сказав: «Душа, в якій немає мудрості – мертва. Але якщо збагатити її учнями, вона оживе, неначе занедбана земля, на яку пролився дощ». 7 аспірантів під керівництвом професора В.Худанича захистили кандидатські дисертації, а окремі й докторські. Він був членом Вченої ради університету, заступником голови і членом Вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій. Зараз він є членом спеціалізованої Вченої ради історичного факультету.

Суверенна Україна вимагає роз'яснення і теоретичного осмислення ряду політичних і культурно-освітніх проблем. Професор В.Худанич очолює колектив політологів в Ужгородському національному університеті, який досліджує «Проблеми формування демократичної, правової Української держави». Під його керівництвом всім членам кафедри плідно працюють над даною темою, виступають на наукових конференціях Ужгородського університету та за його межами.

Надзвичайно багата і розмаїта наукова спадщина Василя Худанича. Вона вражає широким спектром актуальних історичних, педагогічних, соціально-економічних та правових проблем. У його науковому здобутку дванадцять монографій. Серед них такі: «Радянсько-угорські відносини 1945–1948 років», «Українська РСР в радянсько-угорському співробітництві» (в співавторстві з професором І.Гранчаком), «За Українське Закарпаття» (в співавторстві з професором В.Маркусем), «Хустська гімназія», «Берегівська українська гімназія», «Становлення і розвиток української політичної думки» (співавтори М.Вегеш, В.Боднар), «Історія української державності»

(співавтори М.Вереш, В.Боднар), «Карпатська Січ», «Закарпаття під Угорщиною в 1938–1944 роках». До «Історії міст і сіл Закарпатської області» професор В.Худанич написав нариси про Іршаву, Рахів та Арданово. Він входить до редколегії усіх шістьох міжнародних наукових конференцій із карпатознавства, які проведені в Ужгороді та Пряшеві (Словачина) з 1991 по 2000 рр. В.Худанич один із авторів навчального посібника «Політологія», який видано в УжНУ в 1999 році. На конкурсах ця праця одержала призове місце. Разом з О.Усином із Будапешта він підготував уже чотири видання «Календаря українців Угорщини». Понад 250 наукових праць і статей появилось з-під його пера в журналах Чикаго, Москви, Будапешта, Мінська, Нью-Йорка та Торонто, а також в угорській і словацькій пресі. Протягом останніх років професор В.Худанич плідно працює з редакціями газет і журналів України. На їх шпальтах надрукував 185 статей, які відображають погляди В.Худанича-науковця і Худанича-педагога. Вони обгрунтовані й підкріплені документами. Василь Іванович нерідко виступає по радіо і телебаченню з проблем історичних подій на Закарпатті міжвоєнних років та сучасного періоду.

В.Худанич поширює матеріали з історії нашого краю, які написані закордонними земляками, куди вони змушені були виїхати після війни. Це стосується, наприклад, спогадів В.Шандора, В.Маркуся, Ю.Химинця, О.Пекара, О.Данка та інших.

Новим у діяльності професора В.Худанича є видання матеріалів для вивчення історії нашого краю. Серед них документи, що появилися напередодні 60-річчя Карпатської України для вчителів шкіл області. Це дає можливість об'єктивно, аргументовано висвітлювати події 1938–1939 років на Закарпатті. Не менш важливими є і «Матеріали до історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.)», які видало видавництво «Карпати» – «Гражда» в 2001 році. Це архівні матеріали і документи XIX – поч. XX ст., які містять важливу інформацію про становище національних меншин Австро-Угорщини, розкривають дійсну картину шляхів і методів урядового їх врегулювання, подають відомості про намагання представників тогочасної закарпатської інтелігенції утвердити цивілізовані принципи міжнаціональних відносин. Серед цих документів є звернення священиків сучасного Іршавського району сіл Локоть, Доробратово, Загаття, Колодне, Негрово, Велика Локоть, Чорний Потік та інші від 20 липня 1897 р. до єпископа Ю.Фірцака. У зверненні зафіксована дуже смілива думка про долю вірників цих сіл у зв'язку з мадяризацією краю. Професор Худанич написав передмову до цього видання. Наближається до завершення монографія В.І.Худанича, написана в основному на архівних матеріалах США і Канади, під назвою «Світове братство «Карпатська Січ».

Похвали заслуговують лекції Василя Худанича, які він читає в Ужгородському університеті, в університетах Будапешта, Сегеда, Ниредьгази, Кошиць, Пряшева. Щороку В.Худанич бере участь в 5–6 наукових конференціях, присвячених важливим подіям у житті українського народу. Виступаючи опонентом по кандидатських і докторських дисертаціях, він дав лутівку в життя більш ніж 40 дослідникам. Професора Худанича шанують у науковому світі як скрупульозного дослідника, активного громадського діяча. Він член багатьох громадських організацій, у яких обіймає такі посади: заступника голови Української Народної Ради Закарпаття, заступника голови правління ВУТ «Просвіта» ім. Т.Шевченка, член правління Братства Карпатська Січ, член правління товариства Української інтелігенції області, член редакції газети «Погляд» та ряду інших. Впродовж багатьох років був членом товариства «Знання», очолював секції обласного управління, часто виступав з лекціями і доповідями про історичні події та видатних постатей рідного краю.

У громадську і політичну роботу Василь Худанич включився ще в юнацькі роки, будучи учнем 7 класу Хустської гімназії. Тоді він вступив у підпільну організацію «Юнацтво ОУН». Членами цієї організації були колишні пластуни та прогресивна молодь середніх шкіл краю. Молоді люди вивчали історію України, історію свого рідного краю, підпільники відзначали ювілеї Української держави, читали підпільну газету «Чин», редактором якої був С.Пап, колишній керівник Пласту на Закарпатті. Головною роботою, яку виконував В.Худанич, була виховна, освітня, національно-освідомлююча. Організація була законспірована. Учасники вважали, що її ніколи не може бути викрито угорською контррозвідкою, яка на Закарпатті мала свій центр саме в Хусті. Проте сама діяльність членів підпільної організації часом видавала себе. Так, 1 листопада підпільники щороку відвідували могили січовиків на Замковій горі, молилися там за героїв, приводили в порядок могили. У другу річницю проголошення Карпато-Української держави підпільники зірвали на Замковій горі в Хусті угорський прапор і вивісили український національний синьо-жовтий. На Красному полі під Хустом, де проходили бої січовиків і хустських гімназистів з окупантами, був поставлений за одну ніч великий дубовий хрест. Усе це привертало увагу угорської контррозвідки. За допомогою німецьких спецслужб підпільну організацію на початку 1942 р. було викрито, а її учасників протягом трьох місяців арештовано. В.Худанич, який щойно склав екзамен на атестат зрілості, теж був заарештований, а разом із ним ще 32 учасники молодіжної підпільної організації з Іршавщини.

Метою підпільної організації, як це значиться у вирoku угорського військового трибуналу від 17 липня 1942 року, було «стосовно території Закарпаття, північно-східної частини Угорщини шляхом проведення широкої пропаганди підготувати цю територію до відірвання, поширювати твердження, що це завжди була українська територія, такою повинна бути, і у відповідності до цього цю територію, якщо потрібно, то шляхом збройного повстання та революції, необхідно відірвати від Угорщини і приєднати до України». І далі: «саме тому крайовий комітет оголосив гостру боротьбу проти угорських окупантів, а газета «Чин» ганебними цькуваннями підбурювала маси проти угорської держави, проти історичних традицій, проти уряду та армії». 23 червня 1942 року В.Худанича було арештовано і відправлено в Мукачівську тимчасову тюрму «Ковнер», де після катувань 17 липня 1942 року він був засуджений на 6,5 місяця тюремного ув'язнення, яке відбув в тюрмі Шаторлойоуґелі. Тут він познайомився з істинними патріотами краю, які за українську національну ідею готові були віддати своє молоде життя. Ідеї, в які він вірив і за які боровся, залишилися на все життя. Уряд України прирівняв учасників підпільної боротьби до учасників збройної боротьби під час Другої світової війни.

Довершенням образу цієї особистості є триада цінностей: Людина, Вчений, Педагог. Додамо до цього – ще й патріот. Ця своєрідна постать віддає себе всеціло служінню своєму народові, віддає народові найбільший дарунок, даний йому Господом, – палкий патріотизм, гострий розум, організаційний хист і палке освітянське слово.

Він автор понад 250 наукових і науково-популярних праць з історії України, Угорщини та Словаччини, з різноманітних теоретичних проблем політології, політичної історії та культурології. Його наукові статті друкувалися на сторінках престижних видань як в Україні, так і за кордоном. Видані ним авторські та колективні монографії, навчально-методичні посібники та статті в енциклопедіях вже давно ввійшли до золотого фонду української історичної науки. Він – активний організатор і учасник численних наукових конференцій, симпозіумів і круглих столів, значна частина з яких були міжнародними. Мова йде, як ви вже зрозуміли, про доктора

історичних наук, професора Василя Івановича Худанича, який святкує свій славний 80-літній ювілей.

Ми не першими робимо спробу проаналізувати науково-пошукову діяльність провідного українського вченого. Його наукові заслуги зафіксовані у солідному довіднику «Советское славяноведение» (Москва, 1982) та бібліографічному покажчику «Хунгарология в Ужгородском университете» (Ужгород, 1992). За видатні успіхи в розвитку історичної науки професор В.І.Худанич був нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора (1976) та удостоєний звання «Заслуженого працівника освіти України» (2000).

Ідуть роки, але Василь Іванович продовжує залишатися на передовій української науки. Темпи його наукових досліджень не те, що уповільнюються, а навпаки, постійно зростають, його праці наповнюються глибиною аналізу і незаангажованістю міркувань. А тому нема нічого дивного, що В.І.Худанич згідно з розпорядженням голови Закарпатської облдержадміністрації включений до складу робочої групи провідних вчених краю, які успішно завершують роботу над написанням фундаментальної монографії «Вони боронили Карпатську Україну (Карпатська Україна та її Збройні сили – Карпатська Січ)».

Про Василя Івановича писати і важко, але, водночас, і легко. Легко тому, що він поруч з нами і завжди порадить, надасть наукову консультацію з тієї чи іншої наукової проблеми. Він не тільки великий вчений, але й надзвичайно порядна і безкорислива людина. Пригадую, як Василь Іванович запропонував мені десятки угорських архівних документів, які я використав під час роботи над докторською дисертацією. Значна частина з них була мною введена до наукового обігу вперше. Погодьтеся, що не кожний вчений на таке здатний. Василь Іванович радіє кожній успішно захищеній дисертації, кожному новому науковому дослідженню. Він глибоко переконаний, що саме молодь повинна розбудовувати незалежну Українську державу.

В особі Василя Івановича поєдналися дослідник і водночас активний учасник національно-визвольних змагань українського народу наприкінці 30-х – на початку 40-х років уже минулого століття. Його дослідження ґрунтовні, виважені й правдиві, бо як розгорталися історичні події він знає не тільки з архівних справ, але й як свідок тих обставин. Отже, професор Василь Іванович Худанич – наша жива історія. І чим більше поруч з нами буде таких людей, тим міцнішим буде зв'язок між поколіннями, а наша Україна стане дійсно демократичною і правовою державою, з якою будуть рахуватися в світі.

Майбутній професор Василь Худанич заявив про себе як здібний і талановитий науковець ще в 1955 р., коли в одному із збірників опублікував свою першу наукову статтю «Робітничий і селянський рух на Закарпатті напередодні і під час першої російської народної революції». Пройдуть роки, але В.І.Худанич ще неодноразово звертатиметься до історії та культури рідного краю. Хоча, як свідчить аналіз наукових праць В.І.Худанича другої половини 50-х – 80-х років, у науковій спадщині вченого переважатимуть дослідження з історії країн Центральної і Південно-Східної Європи, зокрема Словаччини та Угорщини. Отже, нема нічого дивного, що саме цим двом країнам він присвятить кандидатську і докторську дисертації.

На шляху до захисту кандидатської дисертації В.І.Худанич опублікував кілька наукових статей, які згодом лягли в основу його дисертаційної роботи. Вважаємо за необхідне зупинитися на окремих з них більш детально. Відкидаючи заідеологізовану тезу тих часів, що Австро-Угорщина розпалася в 1918 р. «під впливом Жовтневої соціалістичної революції», водночас відзначимо, що молодий вчений ввів до наукового обігу великий джерельний матеріал, який свідчив про

суттєве погіршення становища робітничого класу Словаччини. Необхідно погодитись з автором, що «чеська буржуазія не була зацікавлена в розвитку словацької промисловості», дивлячись на Словаччину як на ринок збуту своїх товарів. Статистичний матеріал, який добросовісно опрацював і узагальнив В.І.Худанич, переконує, що кількість безробітних постійно зростала (10 тис. чол.), в той час як заробітна плата робітників падала. Автор наводить цікаві порівняльні дані: «...в Чехословацькій республіці 1903000 робітників заробляє денно всього 4–12 корон... Але якщо в Чехії за цю зарплату працює 45% робітників, та на Словаччині – 67%». Голод, злиденне становище трудящих мас, постійні реквизиції приводили до великої смертності серед робітників і селян-бідняків. Стосовно лікарів, то їх катастрофічно не вистачало, а в окремих районах їх не було зовсім.

Об'єктивно з'ясувавши важке соціально-економічне становище робітників і селян Словаччини, В.І.Худанич зробив вірний висновок, що саме цей фактор вплинув на посилення їх революційної боротьби. Особливо революційною активністю відзначалися робітники великих промислових центрів країни – Братислави. Банської Бистриці, Кошиць, Комарного. 23 травня 1919 р. відбулося велике повстання робітників у Рожняві. Плешивці та Торналі, а проти повсталих шахтарів були вислані військові з'єднання. Неспокійною була ситуація в селах. Революційний рух пішов на спад лише тоді, коли на території Словаччини французький генерал Єннок встановив жорсткий поліцейський гніт і вся країна була вкрита шибеницями та концентраційними таборами.

Яким би сьогодні не було ставлення до більшовизму, треба визнати, що він дуже швидко поширювався на сусідні з Росією країни. Не були винятком території колишньої Австро-Угорської монархії. У статті «З історії спільної боротьби словацького і угорського народів проти монархії Габсбургів (листопад 1917 – жовтень 1918 рр.)» В.І.Худанич констатував, що вісті про Жовтневу революцію поширилися в Угорщині та Словаччині ще на початку листопада 1917 р. Особливо популярним у народі був більшовицький лозунг щодо припинення участі у світовій війні. Опрацювавши матеріали Державного архіву Закарпатської області, В.І.Худанич відзначав, що після січневого загального страйку 1918 р. пройшло чимало повстань в армії і флоті. Автор акцентував на повстанні в порту Каттаро, яке розпочалося 1 лютого. Це було перше велике заворушення в армії, за яким послідували ще ряд грандіозних виступів у армії навесні та влітку 1918 р. За підрахунками автора, незважаючи на те, що на фронтах почали діяти військово-польові суди і солдати масово тікали додому, в Угорщині тільки за три місяці 1918 р. було затримано 45 тис. дезертирів.

Нове піднесення революційно-визвольної боротьби влітку 1918 р. було пов'язане з поверненням на батьківщину військовополонених з Радянської Росії. Саме ці люди, як правило, ставали організаторами боротьби трудящих проти війни і гноблення. Так, в ніч з 12 на 13 травня 1918 р. 700 солдатів відмовились підкорятися своїм командирам. Повсталі запалили військові бараки і заволоділи складами зброї. Щось подібне мало місце 20 травня 1918 р. в Любліні, а 2 червня почалося повстання піхотного полку в Крапуєваці. І таких прикладів у статті В.І.Худанича наведено чимало. Заслугує на увагу ґрунтовний висновок В.І.Худанича, що «спільна боротьба угорського, словацького та інших народів проти ненависної монархії закінчилася успішно. Вони повалили 400-річний гніт Габсбургів і створили свої незалежні країни. В цій спільній боротьбі проти монархії, проти соціального і національного гноблення міцнів і ґартувався союз і дружба трудящих Закарпаття і Словаччини». Сьогодні нам зрозумілий дещо обмежений підхід до аналізу подій 1917–1918 рр. Тогочасна

історична наука, і праці В.І.Худанича не були винятком, явно перебільшувала робітничий і селянський фактор у національно-визвольній боротьбі словацького народу.

У працях В.І.Худанича можна простежити хронологію подій, які привели до утворення Чехословацької республіки. Приєднання Словаччини до Чехії і утворення ЧСР було оформлено 30 жовтня 1918 р. так званою Мартинською декларацією. Два братні народи після довгого роз'єднання об'єднались. Чеська армія вступила до Словаччини 6 листопада 1918 р. В цей день були введені війська в Голіч і Скалицу. 14 січня 1919 р. чехословацькі війська відійшли на східний кордон Словаччини і навіть увійшли до Ужгорода, 4 лютого словацький уряд переїхав до Братислави. Між Чехословаччиною і Угорщиною була встановлена демаркаційна лінія. Цим хронологічним оглядом починається стаття В.І.Худанича «Боротьба трудящих Словаччини за встановлення радянської влади в 1919 році». Незважаючи на військову і моральну підтримку Червоною Армією, радянська влада в Словаччині проіснувала всього три тижні, а в окремих місцях – чотири тижні.

В 1961 р. В.І.Худанич успішно захистив кандидатську дисертацію «Револуційна боротьба трудящих Словаччини в 1918–1919 рр.». Закономірно, що основна увага була звернута на період існування радянської влади в Словаччині, адже історик, який діяв у тих умовах, неможливо було відійти від ідеологічних штампів. Відразу після захисту дисертації вчений опублікував кілька праць, в яких робився аналіз діяльності органів радянської влади Словаччини під час існування радянської республіки. Не дивлячись на сьогоднішнє ставлення істориків до проголошення Словацької радянської республіки, варто погодитись з думкою В.І.Худанича, що її створення відбулося «в результаті Північного походу угорської Червоної армії, тому і на Словаччині органи радянської влади створювались за тим взірцем, що і в Угорській радянській республіці. Якщо в Угорщині проголошення радянської влади відбулось без кривавих сутичок і Ради відразу після її проголошення взяли владу в свої руки, то на Словаччині цей процес проходив поступово, із звільненням словацької території угорською Червоною армією. Владу тут перебрали тимчасові директоріуми, а вибори до Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів проводились в різні строки, а в прифронтовій смузі взагалі не проводились... Директоріуми і Ради очолювались переважно словацькими, чеськими і угорськими комуністами та колишніми військовополоненими, більшість з яких брала участь у жовтневій революції і в громадянській війні в Росії та Україні». Ця стаття, незважаючи на невеликий обсяг, дає нам можливість чітко з'ясувати структуру тодішньої радянської влади: 1) Револуційний виконавчий комітет; 2) Народні комісари; 3) Револуційна урядова рада. Було утворено 11 комісаріатів, якими керували 20 народних комісарів. Головою Словацької револуційної державної ради було обрано чеха А.Яноушека. Щодо національного складу СРДР, то він був таким: 13 словаків, 2 чехи, 4 угорці і 1 німець. Діяльність СРДР теж була короткочасною. Вона проіснувала всього 17 днів.

Отже, незважаючи на заідеологізованість, у статтях В.І.Худанича міститься величезний фактичний матеріал, який дозволяє нам краще збагнути короткочасний період існування радянської влади в Словаччині, зрозуміти, якою була її природа і сутність. Сьогодні, на порозі нового тисячоліття, навряд чи варто повністю перекреслювати цей хронологічний проміжок часу в історії братнього словацького народу. Хоча б для того, щоб у майбутньому не повторювати минулих помилок.

В середині 60-х років намітилась переорієнтація В.І.Худанича в бік дослідження історії сусідньої Угорщини. Вільне володіння угорською мовою дозволило вченому плідно працювати над угорськими архівними документами, які зосереджувалися не

тільки в Закарпатському облдержархіві, але і в архівах Будапешта, Нирельгази та інших угорських міст. На цей час також припадає початок роботи над докторською дисертацією, яка була присвячена першому післявоєнному двадцятиріччю Угорщини.

На науковій конференції, присвяченій 45-річчю Угорської Народної Республіки, яка відбулася в травні 1964 р. в Ужгороді, В.І.Худанич виступив з доповіддю «3 історії спільної боротьби Радянської Армії і угорських військових частин на заключному етапі Другої світової війни (На прикладах боїв за визволення Будапешта)». В центрі уваги вченого була будапештська операція, в результаті якої війська 2 і 3 Українського фронтів 26 грудня 1944 р. завершили повне оточення німецько-угорських військ в Будапешті. В.І.Худанич цілком вірно поділив будапештську операцію на два етапи – бої за Пешт і бої за Буду. «На першому етапі, – відзначав автор, – 2 Український фронт мав завдання ліквідувати угруповання противника в східній частині Будапешта (Пешт), в той час, як в західній його частині (Буді) бої проводив 3 Український фронт. Таке становище продовжувало існувати до 18 січня, коли 2 Український фронт своє завдання виконав і оточені в Пешті війська противника частково були знищені, 20 тис. було взято в полон, а останні відступили на західний берег Дунаю в Буду».

В.І.Худанич скрупульозно опрацював документи, які зберігалися в Архіві міністерства оборони СРСР, а також праці угорських дослідників Шандора Товта, Деже Немеша, хроніку «Воскресіння Дебрецена». Вчений вказав на особливість проведення будапештської операції, адже радянським військам доводилось мати справу з добре навченими німецькими військовими частинами. В.І.Худанич відзначив, що «в Будапешті німці тримали свої кращі дивізії, в яких були переважно гітлерівські молодчики, виховані в гітлерівському дусі і підготовлені до впертої боротьби і опору навіть в явно не вигідних умовах». Під час боїв за Будапешт тисячі угорських солдатів і офіцерів переходили на бік радянських військ. В.І.Худанич навів безліч таких випадків. Так, зокрема, в ніч на 6 лютого 1945 р. на бік радянської армії перейшла група угорських військ у кількості 286 солдат під командуванням капітана Беренда. В заключних боях за звільнення Будапешта 10–13 лютого брали участь роти Добровільної угорської армії. 13 лютого 1945 р. Будапешт було визволено. «Участь Угорської добровільної армії, – підсумував В.І.Худанич, – в боях за звільнення Будапешта пліч-о-пліч з Радянською армією є скромним вкладом угорського народу і його патріотичних сил проти фашизму і звільнення Угорщини від гітлерівських поневолювачів».

В.І.Худанич не обмежився аналізом заключного етапу Другої світової війни. Він намагався розшукати документи, які б дали відповідь на питання: як ставилися представники угорського народу до антифашистської боротьби народів СРСР після нападу гітлерівської Німеччини. Так виник задум написати статтю «Із історії боротьби трудящих Угорщини проти загарбницької війни на захист СРСР (червень 1941 – червень 1942 рр.)». Для того, щоб з'ясувати позицію угорського народу стосовно війни, наведемо тільки один фрагмент із вищеназваної статті В.І.Худанича: «В кінці лютого 1942 р. була створена перша легальна політична організація для боротьби з фашизмом – Комітет по проведенню пам'ятних історичних дат. Цей комітет підготував відзначення 15 березня. В цей день 10 тисяч трудящих Будапешта зібрались на антивоєнну демонстрацію, яка відбулась біля пам'ятника Петефі. Демонстранти вигукували: «Незалежність! Волю! Демократичну Угорщину! Жодного солдата за кордони Угорщини!». Після цього всі присутні пішли до пам'ятника Кошута. На своєму шляху вони часто вигукували «Геть війну!». Поліція розігнала демонстрацію і багатьох її учасників заарештували». Такі заходи відігравали роль тиску на уряд. Можливо, це й привело до падіння уряду Бардоші. Перу В.І.Худанича належать

десятки праць, в яких вчений описав спільну боротьбу Радянської армії і угорських патріотів проти фашизму. Заслужують на увагу змістовні рецензії В.І.Худанича на праці А.Пушкаша, В.Хайнаса, Б.Співака.

В центрі уваги В.І.Худанича були економічні та культурні відносини між СРСР і Угорщиною. Вони встановилися відразу після визволення Угорщини від фашистських загарбників. У статті «Допомога Радянського Союзу Угорщині в налагодженні економічного життя в 1945 р.» В.І.Худанич навів величезний статистичний матеріал, який не втратив своєї актуальності й сьогодні. Вчений довів, що шкода, заподіяна війною Угорщині, оцінювалась в 21,95 млрд. пенго (в цінах 1938 р.). Ця цифра майже в 5 раз перевищувала національний прибуток Угорщини за 1938 р. Значна частина пошкоджень припадає на сільське господарство – близько 3,7 млрд. пенго, транспорт – 3,7 млрд. пенго, фабрично-заводську промисловість – 2 млрд. пенго. Під час війни було знищено і вивезено 3602 промислові підприємства, і в 1945 р. тільки 10% фабрично-заводської промисловості не можна вести в експлуатацію... В Будапешті було знищено 80% житлового фонду. В.І.Худанич детально зупинився на умовах угоди про економічне співробітництво і взаємну поставку товарів між СРСР і Угорщиною, підписаної 27 серпня 1945 р. в Москві. Необхідно погодитись, що після підписання цієї угоди «було покінчено з економічною залежністю Угорщини від імперіалістичної Німеччини», однак Угорщина поступово потрапила в сферу інтересів СРСР. Для того, щоб здобути авторитет серед угорського народу, СРСР дійсно допоміг Угорщині в економічному плані. Так, до 17 січня 1946 р. СРСР вивіз в Угорщину товарів на суму понад 5 млрд. доларів. Що стосується Угорщини, то вона вивезла в СРСР тільки 1% того, що експортував Радянський Союз в Угорщину. Лише 12 квітня 1945 р. грошова допомога СРСР становила 250 млн. пенго.

29 квітня 1945 р. Міністерство освіти Угорщини запропонувало встановити тісні культурні зв'язки з СРСР. Цю місію взяло на себе Угорсько-радянське товариство культурних зв'язків, яке виникло в червні 1945 р. Воно теж знаходилося в центрі уваги В.І.Худанича. Вчений простежив основні етапи розвитку товариства, діяльність якого швидко поширилась на всю Угорщину. Виникли філіали у Дендеші, Печі, Сегеді, Дебрецені, Колошварі, Надьканижі, Сігетварі, Солноці, Домброварі, Шопроні. У Печі під керівництвом професора університету Шандора Де Ловіагутна виникло угорське товариство друзів Радянської Росії.

Перу В.І.Худанича належить спеціальне дослідження про радянсько-угорські торговельні зв'язки у перші післявоєнні роки. Вчений твердив, що «в цілому частка участі Радянського Союзу в зовнішньоторговому обороті Угорщини в 1947 р. скоротилась в порівнянні з попередніми роками. В імпорті вона становила 11,6%, а в експорті – 15%. Це пояснюється тим, що загальний ріст торгового обороту був вищий за зріст у ньому радянської частини». На думку В.І.Худанича, 1948 р. був поворотним пунктом у відносинах між СРСР і Угорщиною. Саме тоді в Москві було підписано Угоду про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу між СРСР і УНР. Цей договір теж став об'єктом окремого дослідження В.І.Худанича. Цікавий фактичний матеріал міститься у статті вченого «Боротьба Радянського Союзу за прийняття Угорської Республіки в Організацію Об'єднаних Націй».

На початку 70-х років В.І.Худанича справедливо вважали одним із провідних фахівців з історії Угорщини післявоєнного періоду. Доказом цього є той факт, що йому довірили взяти участь у написанні фундаментальної трьохтомної праці «Історія Венгрії». Багаторічна праця по вивченню історії Угорщини новітнього часу закономірно завершилася успішним захистом докторської дисертації. Дозволимо собі навести фрагмент інформації, яку опублікував на сторінках «Українського історичного

журналу» В.В.Кравченко: «...28 лютого 1973 р. на засіданні Вченої ради Інституту АН УРСР відбувся захист дисертації на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук доцентом Ужгородського університету В.І.Худаничем на тему «Радянсько-угорське співробітництво в 1945–1965 рр. (політичне, економічне і культурне)». Офіційними опонентами виступили старший науковий співробітник Інституту слов'янознавства і балканістики, д.і.н., проф. А.І.Пушкаш, зав. каф. загальної історії Ужгородського державного університету, д.і.н., проф. І.М.Гранчак, старший наук. співробітник Інституту історії АН УРСР, д.і.н. І.Ф.Євсєєв. Неофіційним опонентом виступив старший наук. співробітник Інституту історії АН УРСР, д.і.н. І.М.Кулинич... На автореферат і дисертацію В.І.Худанича надійшли позитивні відгуки від науковців Києва, Томська, Москви, Рівного, Запоріжжя, Львова, Вінниці; Сегеда (УНР). Вчена рада Інституту історії АН УРСР одноголосно ухвалила присудити В.І.Худаничу вчений ступінь доктора історичних наук».

Після захисту докторської дисертації В.І.Худанич взяв участь у написанні двох колективних та власної авторської монографій. Вважаємо, що на них треба зупинитися більш детально з кількох причин. По-перше, у них робився узагальнений аналіз історичного розвитку Угорщини в 1920 – другій половині 50-х років; по-друге, фактичний матеріал, який вводився до наукового обігу, відзначався своєю науковою новизною, яка не втратила своєї актуальності до нашого часу. І, нарешті, по-третє, ці праці свідчили про певну завершеність його наукових пошуків історичного розвитку Угорщини новітнього часу.

В 1982 р. московське видавництво «Наука» видало фундаментальну монографію «Кризис политической системы капитализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (межвоенный период)», в якій перу В.І.Худанича належав окремий розділ «Зовнішня політика угорської буржуазної держави». Ввівши до наукового обігу нові архівні джерела, зокрема «Щоденник» Міклоша Горті, В.І.Худанич, на нашу думку, зробив об'єктивний, хоча і не позбавлений заідеологізованості, аналіз зовнішньополітичного курсу Угорщини у міжвоєнний період. Сьогодні, коли робляться спроби ідеалізувати гортистський режим, міркування вченого як ніколи актуальні. «Встановлення диктатури буржуазії і поміщиків було ознаменовано хвилею кривавого терору, – писав В.І.Худанич. – В'язниці і концентраційні табори були переповнені робітниками, селянами, представниками прогресивної інтелігенції. Десятки тисяч учасників революційного руху були зв'язані і замучені в застінках. Кривавий режим Горті був режимом тюрем, концтаборів і шибениць, режимом жадливого пригнічення і експлуатації трудящих мас». А хіба теперішні оцінки режиму М.Горті чимось суттєво відрізняються?

Необхідно погодитись з твердженням автора, що у зовнішній політиці гортистський режим повністю орієнтувався на країни Заходу. В.І.Худанич детально проаналізував умови Версальського договору для Угорщини, згідно з яким пост фактум були закріплені кордони Угорщини без територій, які відійшли до Чехословаччини, Румунії та Королівства сербів, хорватів і словенців. Контингент угорської армії не повинен був перевищувати 30 тисяч чоловік, а над Дунаєм встановлювався контроль переможців. Згідно з договором, населення країни, яке скоротилося внаслідок нових кордонів до 7 млн. чоловік, повинно було сплатити половину державного боргу колишньої Австро-Угорської монархії, а також репараційні платежі. Правий В.І.Худанич, коли пише, що «гортистський режим всі ці тяготи переклав на плечі трудящих мас».

Разом з тим, граючи на національних почуттях громадян країни, гортисти проголосили ревізію Тріанонського мирного договору. Вони пред'являли

територіальні претензії до сусідніх країн, виношували авантюристичні плани, направлені на зміну кордонів. З цього часу постійним принципом угорської зовнішньої політики було невизнання суверенітету всіх сусідніх держав. В.І.Худанич довів, що чехословацький уряд в роки правління Телекі зробив перші кроки до зближення з Угорщиною, однак не міг погодитись на втрату всієї Словаччини і утворення так званої «великої Угорщини». Так, апетити гортистської Угорщини були непомірними. Вимоги повернути Словаччину, Закарпаття, Трансільванію, Банат і Бачку лунали із залів різноманітних міжнародних конференцій, із сторінок преси, з парламентської трибуни.

В.І.Худанич зробив об'єктивний аналіз тодішньої міжнародної обстановки, проаналізував основні напрямки зовнішньополітичної діяльності Угорщини. «Гортисти шукали слабку ланку в Малій Антанті, створеній в 1920–1921 рр., яка орієнтувалася на перших початках на Францію. В Малу Антанту входили Чехословаччина, Румунія і Королівство сербів, хорватів і словенців. Гортисти хотіли вбити клин в Малу Антанту, одержавши Закарпатську Україну і частину Словаччини, мати спільний кордон з Польщею. Це задовольняло і правлячі кола Польщі» – підсумував В.І.Худанич. Детально проаналізувавши переговори України з країнами Малої Антанти, вчений вірно акцентував, що у зв'язку з тим, що питання про гарантії недоторканості кордонів не обговорювалось, тому переговори в Женеві (13 вересня 1926 р.) закінчилися безрезультатно.

В 1927 р. на зближення з Угорщиною пішла фашистська Італія. Мав рацію В.І.Худанич коли твердив, що «підписання італо-угорського договору стало початком зближення двох фашистських режимів і основою для майбутнього альянсу Італії, Угорщини та Німеччини». В 1934 р. був підписаний торговельний договір між Угорщиною і Німеччиною, а Гітлер «пообіцяв підтримати претензії Угорщини щодо сусідньої Чехословаччини». Ще раніше, в 1939 р., був прийнятий закон про розширення регентських повноважень Горті. Отже, довів В.І.Худанич, Угорщина крок за кроком зближувалася з країнами антикомінтернівського пакту. Цей акт відбувся 24 лютого 1939 р. В цій праці В.І.Худанич впритул підійшов до дослідження історії Карпатської України, яка і дала перший бій гортистам. Однак, тоді ще такий час не настав. Зате на початку 90-х років В.І.Худанич був одним із перших, хто почав ґрунтовно і незаангажовано досліджувати історію Карпатської України, про що мова йтиме дещо пізніше.

В 1972 р. В.І.Худанич у співавторстві з професором І.М.Гранчаком взяв участь у написанні колективної монографії «Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві». Автори детально розглянули десятирічний період співробітництва (1945–1955 рр.), висвітлюючи такі проблеми, як «Встановлення радянсько-угорських економічних зв'язків нового типу», «Українська РСР в радянсько-угорському економічному співробітництві», «Українська РСР в радянсько-угорському науково-технічному співробітництві» тощо. В.І.Худанич та І.М.Гранчак, базуючись на величезному фактичному матеріалі, підсумували, що однією з важливих форм співробітництва між двома країнами було науково-технічне співробітництво. На сторінках монографії поміщено цікавий матеріал про співробітництво між Закарпатською областю і Саболч-Сатмарською областю УНР, яке продовжується по сьогоднішній день. Розпалася світова система соціалізму, перестала існувати супердержава СРСР, колишня Угорська Народна Республіка категорично відмовилася від соціалізму, але не припинилися дружні відносини між незалежною Україною та Угорщиною. Хоча б тільки виходячи з цієї тези, праці В.І.Худанича 70–80-х років мають право на існування.

У монографії «Радянсько-угорське співробітництво в 1945–1948 роках» В.І.Худанич на основі численних архівних джерел та інших матеріалів висвітлив процес становлення і розвитку радянсько-угорських відносин. Основну увагу було приділено розширенню зовнішньополітичних, економічних та культурних зв'язків між двома державами. Важливим було і те, що проблема радянсько-угорських взаємин подавалася на фоні внутрішньої історії Угорщини, на фоні розвитку міжнародних відносин у Центральній і Східній Європі в перші роки після Другої світової війни.

На початку 90-х років дослідження історії Угорщини відійде дещо на задній план, поступившись скрупульозним вивченням історії Закарпаття. Однак, В.І.Худанич, видаючи «Календар українців Угорщини», відкриває все нові і нові сторінки історії сусідньої країни.

На початку 90-х років В.І.Худанич звернув увагу на політичну історію Закарпаття новітнього періоду, присвятивши даній проблематиці близько сотні наукових і науково-популярних праць. За десять років незалежності він зміг досить повно дослідити національно-визвольну боротьбу закарпатських українців у 1918–1919 рр., міжвоєнний період в історії краю, проголошення Карпатської України та діяльність автономних урядів А.Бродія і А.Волошина, боротьбу закарпатських патріотів проти угорського окупаційного режиму, воз'єднання краю з Україною. Тобто, праці В.І.Худанича дають змогу краще збагнути історію Закарпаття 1918–1945 рр., яка ще до недавнього часу залишалася білою плямою.

У статті «Руська Крайна в 1918–1919 роках», написаній у співавторстві з В.Л.Боднаром, В.І.Худанич вкотре знову звернувся до розпаду Австро-Угорської монархії та виникнення на її руїнах незалежних держав. Аргументуючи волю закарпатських українців жити в одній державі з великим українським народом, вчений виділив кілька моментів, а саме: важке соціально-економічне становище в краї, який займав останнє місце в економічному розвитку Угорщини і з якого чи не половина населення до першої світової війни виїхала за океан у пошуках праці; повне політичне безправ'я. У Закарпатті не було жодної політичної партії чи організації, які б захищали права й інтереси, потреби простого населення краю: напередодні і під час першої світової війни у Закарпатті відбувалася мадяризація українського населення: мобілізація чоловічого населення, чотирирічна війна, бої в Карпатах, вщент розорений край. Населення голодувало; частина закарпатців – військовослужбовців угорської армії – побувала в Західній Україні, а після укладення Брестського миру – і на Великій Україні, де побачила життя своїх кровних братів, відчула до себе хороше ставлення.

В.І.Худанич детально описав Закон №10 про автономію руського народу і утворення так званої Руської Крайни (міністр – О.Сабов, секретар-міністр – Ф.Гутка, губернатор – А.Штефан). Вчений влучно відмітив, що приймаючи цей закон про автономію, Угорщина «намагалася зберегти хоч щось із своєї величі. Вперше в історії вона спробувала надати Закарпаттю можливість самоврядування». В.І.Худанич ґрунтовно проаналізував діяльність всіх народних рад, які діяли в тодішньому Закарпатті, зупинився на різних політичних орієнтаціях, яких притримувалися представники політичної еліти краю. Заслуговує на увагу висновок, що «незважаючи на політичну орієнтацію інтелігенції (русофільську чи українську), національно-визвольний рух в Закарпатті становив собою складову частку загальноукраїнського національного руху». Яскравими постатями проукраїнського напрямку, які згадуються в статті В.І.Худанича і В.Л.Боднара, були М.Брашайко, О.Невицький, М.Комарницький, герої Гуцульської республіки.

В.І.Худанич вперше в історіографії зміг назвати причини невдач національно-визвольних змагань закарпатських українців у 1918–1919 рр. загалом і причини

падіння Руської Крайни зокрема. Не вдаючись до деталізації, зупинимось тільки на одній з них – на міжнародному факторі. «Провідникам Закарпаття було відомо, – констатував вчений, – що доля краю вирішувалася й емігрантськими колами, у США. Чехословацькі та закарпатоукраїнські лідери у США уклали угоду, за якою Закарпаття мало входити до складу Чехословацької республіки як автономне державне утворення. Про це знало й угорське керівництво. Мирна конференція, яка проходила в Парижі, також прийняла рішення на користь Чехословаччини». Так починалася нова сторінка в історії Закарпаття – період входження краю до складу Чехословаччини. Сучасні дослідники його називають міжвоєнним.

«Міжвоєнний період в історії Закарпаття» – так називалася стаття В.І.Худанича, опублікована в збірнику матеріалів міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». Автор одним із перших у вітчизняній історіографії, намагаючись відійти від класових позицій до загальнолюдських цінностей, вказав на те, яке місце в житті українців Закарпаття займає міжвоєнний період. Стаття носить методологічний характер, є узагальнюючою, а висновки В.І.Худанича, на нашу думку, є переконливими і аргументованими: по-перше, празький уряд вважав, що Закарпаття тільки тимчасово перебуває у складі республіки. За весь міжвоєнний період тут не було побудовано ні одного солідного промислового підприємства. Але треба відзначити, що уряд Чехословаччини сприяв відбудові й розбудові краю. Про це свідчить будівництво шляхів, урбанізація, організація охорони здоров'я, частково земельна реформа.

По-друге, за міжвоєнний період в Українських Карпатах відбулася значна культурна революція. В краї була створена сучасна мережа європейського рівня народної освіти, налагоджено випуск кількох десятків журналів і газет. Були зроблені перші кроки професійного навчання молоді, зріс життєвий рівень населення краю. По-третє, в краї почала розвиватися українська національна свідомість. Все це проходило не просто, а у важкій боротьбі з русофільством і угрофільством. По-четверте, національна зрілість проявилась і в тому, що наприкінці міжвоєнного періоду у краї були проведені вибори до першого сойму, який проголосив створення держави Карпатська Україна, були організовані збройні сили цієї держави – Карпатська Січ, яка вперше в кінці міжвоєнного періоду зі зброєю в руках виступила проти гортнистської Угорщини.

По-п'яте, розвиток багатопартійності у Чехословаччині, в тому числі і на Закарпатті, дав можливість зростанню політичної свідомості, політичної культури закарпатських українців, вони могли вчитися стратегії і тактиці боротьби за воз'єднання усіх українських земель. По-шосте, надаючи підтримку українській еміграції в Чехословаччині, уряд і президент країни розуміли належність Закарпаття до України. Навіть чехословацька Академія наук визнала в 20-х роках, що мова закарпатців – українська. По-сьоме, незважаючи на те, що обіцяна автономія на Закарпатті була здійснена протягом шести місяців в кінці міжвоєнного періоду, а протягом майже двадцяти років Закарпаття знаходилося в невизначеному адміністративному становищі, наш край зробив великий стрибок у своєму розвитку в міжвоєнний період, заявив про своє існування, створив свою українську державу.

В.І.Худанич ще не раз звертатиметься до оцінки міжвоєнного періоду в історії Закарпаття. Зокрема, на міжнародній науковій конференції «Карпатська Україна: Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії», яка проходила 11–12 березня 1999 р. в Ужгороді, В.І.Худанич виступив із змістовною доповіддю «Державотворчий процес на Закарпатті в міжвоєнний період». Проаналізувавши перші кроки багатопартійної системи в ЧСР, дослідник справедливо відзначив, що

«чехословацький уряд усе зробив, аби найбільш впливовими політичними партіями на Закарпатті були філіали чеських партій... Перші політичні партії на Закарпатті класифікувалися за ознакою – підтримують вони чеське панування чи ні». Другий важливий момент, на який звернув увагу В.І.Худанич, стосувався ЧСР як багатонаціональної держави. «Політичний розвиток Закарпаття, – писав дослідник, – відзначався антагонізмом між офіційним ставленням чехословацьких правлячих кіл до українського питання та народним рухом за реалізацію автономії краю... Ставлення чеських буржуазних і дрібнобуржуазних партій до питання автономії були диференційованими, зумовленими класовими інтересами та ступенем їх відносної самостійності в політичній структурі держави».

У праці «Державотворчий процес на Закарпатті у міжвоєнний період» В.І.Худанич, вивши до наукового обігу нові архівні документи, оцінюючи вибори до чехословацького парламенту 1924–1925 і 1925–1926 рр., однозначно підсумував, що їх результати «показали, що на Закарпатті було багато незадоволення тією політикою, яку проводили чехи в краї». Зокрема, 9 із 13 закарпатських депутатів і сенаторів у чехословацькому парламенті після виборів 1925–1926 рр. перебували в опозиції до пражського уряду. Хоча опозиція Празі існувала протягом всього міжвоєнного періоду, однак, відзначив В.І.Худанич, «перше десятиріччя чеського панування на Закарпатті закінчилося перемогою чеської адміністрації».

В.І.Худанич вперше звернув увагу на той факт, що в опозицію до Праги стали великі українські та русофільські організації в США і Канаді, які свого часу спричинилися до входження краю до складу ЧСР. Небажанням чехословацьких властей надати закарпатцям автономні права скористалися антиукраїнські сили в Угорщині, які не втрачали надії на повернення Срібної землі в лоно святоцезанської корони. Якщо до цього додати, що прийшли до взаємопорозуміння український і русофільський політичні рухи в самому Закарпатті, то зрозумілий вираз В.І.Худанича, що 1938 рік «став роком серйозних випробувань» для наших краян. Всі ці фактори і вплинули на рішення Праги надати Підкарпатській Русі автономні права, а згодом призначити перший автономний уряд.

В.І.Худанич досить детально зупинився на аналізі діяльності автономних урядів А.Бродія та А.Волошина, хоча пізніше присвятить цій проблемі виважені спеціальні роботи. Безперечно, правий вчений, коли відзначає, що спокійно керувати молодого автономною країною заважало кілька чинників. До них він цілком справедливо відніс негативні рішення Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р., античехословацьку і антиукраїнську діяльність угорських ревізіоністів тощо. Зрозуміло, що в таких умовах А.Волошин прийняв єдино правильне рішення – орієнтуватися на Німеччину. На думку В.І.Худанича «окремі звернення до Німеччини є свідченням того, що доля європейських держав у той час вирішувалася в Берліні, і Волошин це розумів. Будучи патріотом свого народу, він використовував усі можливості побудови на Закарпатті Української держави».

Характеристика міжвоєнного періоду була б неповною, якби В.І.Худанич не звернув увагу на негативний вплив угорської іреденти на суспільно-політичний розвиток Закарпаття у міжвоєнний період. В передмові до однієї з монографій про діяльність угорської іреденти в 1918–1939 рр., В.І.Худанич однозначно заявив, що Угорщина «весь міжвоєнний період цікавилася долею Закарпаття, не могла змиритися з тим, що втратила «лакомий кусок» Великої Угорщини. Мета, яку ставили перед собою угорські агітатори-іредентисти – підготувати край до боротьби проти ЧСР. висловити своє бажання щодо злуки Закарпаття з Угорщиною, підтримувати ті русинські партії, зокрема АЗС, які діють спільно з ними, викликати неспокій».

Немає важливим фактором було і те, що Угорщина не шкодувала коштів для фінансування іредентизму, хоч сама була в дуже важкому економічному стані.

Автор вищезгадуваної передмови переконливо довів, що відноситься до тих дослідників, які йдуть в ногу з життям. Цитуючи доповідь-промову академіка Угорської АН Ф.Глоца «Тріанонська Угорщина. 1920–1994», В.І.Худанич просив майбутніх дослідників звернути увагу на те, що угорська історіографія дещо змінила своє ставлення до Тріанона. На думку угорських істориків Тріанон приніс Угорщині не тільки розпад Великої Угорщини, урізану державу і злидні, а й те, що національні меншини колишнього угорського королівства, опинившись в інших державах, сьогодні вже не бажають повертатися в лоно святостефанської корони.

Величезну кількість праць В.І.Худанич присвятив найяскравішій сторінці в історії закарпатських українців – Карпатській Україні. Заслугує на увагу його змістовний виступ на міжнародній науковій конференції «Карпатська Україна – пролог відродження української держави», на якій вчений виголосив доповідь «Карпатська Україна в системі міжнародних відносин: Схід – Захід». Дослідник охарактеризував держави, які, в тій чи іншій мірі, були причетними до розвитку політичних подій наприкінці 30-х років у Карпатській Україні. В.І.Худанич логічно відмітив, що першим і найбільш надійним союзником Угорщини стала Польща, а згодом і Італія. На думку автора, Польща бажала мати спільний кордон з Угорщиною, а це було можливо тільки шляхом окупації Закарпаття гортистами. На проведення Польщею саме такої політики впливали ряд чинників. По-перше, поляки мали до Чехословаччини територіальні вимоги в районі Тешіна, який Лігою Націй був переданий ЧСР; по-друге, Чехословаччина не визнала приєднання Західної України до Польщі і до 1923 р. утримувала на своїй території збройні загопи УСС; по-третє, на території ЧСР, у тому числі й на Закарпатті, було багато емігрантів із Західної України, які вели підризву діяльність проти Польщі; по-четверте, надання повної автономії українцям Закарпаття у рамках Чехословаччини могло негативно вплинути на національно-визвольний рух у Польщі; по-п'яте, український національно-визвольний рух на Закарпатті та уряд А.Волошина мали завдання не тільки зберегти Карпато-українську державу, але допомогти українцям у боротьбі за створення соборної Української держави.

Що стосується Італії, то ця країна мала хороші відносини з Угорщиною, підтримуючи угорський ревізіонізм і продаючи гортистам свою зброю. В.І.Худанич звернув увагу на той факт, що утворення Карпато-української держави в 1938–1939 рр. викликало в міжнародному масштабі великий резонанс і загальний інтерес. Українською справою займалися тоді кабінети міністрів великих держав та їхні генеральні штаби. Зокрема, генеральний штаб Угорщини розробив план «АБА» – захоплення Закарпаття. Але найбільш зацікавлена в роздуванні української проблеми була Німеччина, яка не вважала Закарпаття і Україну своїми союзниками, а тільки простором. Висновок, до якого прийшов В.І.Худанич, підтримує переважна більшість сучасних дослідників: «Закарпаття стало розмінною монетою між різними державами».

Якщо вищеназвана стаття була присвячена міжнародному становищу Карпатської України, то в статті «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.», написаній у співавторстві з В.Л.Боднарком, В.І.Худанич охарактеризував цілий комплекс питань внутрішньополітичного становища Карпатської України: надання краю автономії; діяльність автономних урядів А.Бродія і А.Волошина; наслідки Мюнхенської угоди і Віденського арбітражу; економічний розвиток Карпатської України; Хуст – нова столиця Карпатської України; напади угорських і польських терористів на Карпатську

Україну; вибори і засідання Союму Карпатської України; розпуск політичних партій і утворення УНО; єпископ О.Стойка і Карпатська Україна; державно-правова діяльність уряду Карпатської України тощо.

Однак, на нашу думку, ця стаття В.І.Худанича і В.Л.Боднара цінна, перш за все, своїми висновками. Автори аргументовано довели: 1) проголошення Карпатської України державою було прогресивним явищем, бо Закарпаття нарешті з небуття прийшло до своєї державності, що в той час і в тій обстановці було прогресом; 2) закарпатці були першими, які не послухалися Гітлера і дали відсіч фашистам і гортистській армії, першими пролили свою кров напередодні Другої світової війни; 3) до сьогоднішні дискусійним є те, чи треба було Карпатській Січі вести боротьбу проти чехословацької армії, чи не краще було об'єднатися з нею для боротьби проти Угорщини; 4) великою помилкою уряду А.Волошина було те, що він не дозволив опозицію; 5) український націоналізм в тій формі, в якій він проявлявся на Закарпатті в цей період не виправдав себе; 6) ідея, якій віддав все своє життя А.Волошин, була вірною, але тактика досягнення соборної України була непослідовною; 7) для досягнення державної незалежності необхідна згуртованість усіх прогресивних сил нації; 8) зазнали краху твердження Е.Бенеша, що Закарпаття не може мати автономію, бо воно не має своїх кадрів, своєї національної інтелігенції; 9) саме виникнення Карпатської України як держави ще раз продемонструвало перед усім світом, що на Закарпатті живуть українці, які бажать мати свою державність разом з своїми братами з великої України; 10) виникнення Карпато-української держави на маленькому клаптикові української землі в майбутньому дало можливість Закарпаттю возз'єднатися з матір'ю-Україною в єдиній державі.

В центрі наукових досліджень В.І.Худанича знаходились Збройні Сили Карпатської України – Організація Народної Оборони Карпатської Січі. У ґрунтовній статті «Виникнення, структура і діяльність Карпатської Січі» В.І.Худанич чітко вказав на фактори, які сприяли виникненню цієї організації. До основних вчений відніс наступні: велике політичне піднесення усього українського населення краю, яке домагалося своєї державності; уряд Карпатської України вимагав оборони своїх кордонів від угорських і польських терористів, які постійно нападали на населені пункти краю; національною свідомою молодь сама горнулася до Карпатської Січі, щоб із зброєю в руках захищати свій край і не потрапити в нове угорське рабство; українська діаспора надавала значну допомогу у створенні військової організації в краї; чехи і словаки не хотіли захищати Закарпаття від угорської окупації.

У статті детально описано Установчі збори, на яких була утворена ОНОКС, наводиться склад її військового штабу, містяться відомості про командант сівовиків Д.Климпуша та членів штабу – І.Романа, І.Рогача, С.Росоху. В.І.Худанич не обминув увагою внесок галичан у формування сівових загонів. У його праці йдеться про З.Коссака-Тарнавського, М.Колодзінського, Г.Барабаша-Чорного, Ю.Калину, Є.Врецьону-Волянського, Р.Шухевича та багатьох інших. Дослідник добросовісно охарактеризував структуру Карпатської Січі, всі її відділи, зупинився на діяльності жіночої Січі. Введення до наукового обігу великого і маловідомого джерельного матеріалу дало змогу автору простежити взаємовідносини між штабом Карпатської Січі та Проводом Українських Націоналістів. Автор охарактеризував усі основні акції, в яких брали участь карпатські сівовики.

Цікаво описує В.І.Худанич події 14–15 березня 1939 р., коли Карпатська Січ дала бій гортистам. Полемізуючи з істориками, які звинувачують А.Волошина у відданні наказу про опір агресорові, вчений цілком вірно констатує: «Насправді А.Волошин зробив певні кроки, щоб ліквідувати конфлікт мирним шляхом, але угорці цього не

хотіли». Більш детальноше останні дні Карпатської України В.І.Худанич висвітлив у великій за обсягом статті «Розчленування Чехословаччини й окупація Закарпаття Угорщиною (1938–1939 рр.)». Стаття складається із окремих розділів, які доповнюють один одного: діяльність автономних урядів А.Бродія і А.Волошина; Віденський арбітраж і його наслідки для Закарпаття; окупація Карпатської України; запровадження регентського комісаріату.

Описуючи окупацію Карпатської України, В.І.Худанич відзначив, що Угорщина почала підготовку до наладу ще 4 березня 1939 р. Війська Угорщини були зняті із західного кордону і стали в бойовій готовності на угорсько-українському кордоні, де було сконцентровано 12 дивізій. На півночі Польща вивела на карпатські перевали 4 дивізії. Таким чином, співвідношення сил було явно на користь Угорщини. Карпатська Січ п'ять важких днів вела нерівний бій з окупантами. За даними угорських архівів, які опрацював В.І.Худанич, січовики втратили 230 чоловік убитими, багато було поранених, в полон взято 450 чоловік. Однак, закарпатські січовики гинули і на інших фронтах. В.І.Худанич описав бої на підступах до Севлюша, Рокосова, Королева тощо. Заслуговує на увагу аналіз звіту майора угорського генштабу Яноша Нярі про березневі операції, введеного до наукового обігу В.І.Худаничем. Січовики, зазнаючи значних втрат у боротьбі з агресором, разом з тим, знищили «160 гонведів і офіцерів та біля 400 було поранено». Хіба ці цифри не є доказом, що Карпатська Січ дійсно дала серйозний бій окупантам?

Необхідно погодитись з В.І.Худаничем, що «з точки зору зовнішньої політики, окупація Закарпаття являла собою небезпеку у розв'язуванні Другої світової війни. Встановлення спільного угорсько-польського кордону давало можливість Німеччині розпочати наступ на Польщу з тилу». Розумів це і Радянський Союз, який рішуче засудив окупацію Угорщиною Закарпаття.

В.І.Худанич зарекомендував себе не тільки як скрупульозний дослідник історії Карпатської України, але й як історіограф. На Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми української історіографії» (1996 р.) він виступив з доповіддю «Історіографія Карпатської України». Вчений зробив аналіз як перших книг про Карпатську Україну («Карпатська Україна: географія – історія – культура», праці А.Шмідта, В.Бірчака, П.Стерча, В.Гренджі-Донського, А.Штефана), так і робіт сучасних дослідників.

В.І.Худанич разом з професором Василем Маркусем (США) виступив редактором-упорядником унікального видання «За Українське Закарпаття». Це великої ваги наукове дослідження та осмислення подій навколо судових процесів над українською молоддю Закарпаття, що мали місце в каштелі Ковнера 1942 року. До речі, В.І.Худанич як член юнацької ОУН, був безпосереднім учасником тих подій, що мусів старанно приховувати в часи комуністичного режиму в СРСР. Ця тема була зовсім не висвітлена в історіографії і вважалася офіційно забороненою, про що В.І.Худанич і В.В.Маркусь і відзначили в передмові: «Українська історіографія ще не розкрила достатньо повно тло фактів та персоналії цієї справи. Щойно в 1991 р. почали з'являтися у пресі деякі невідомі широкій громадськості факти, опубліковано прізвища учасників та вчинено скромну спробу оцінити «ковнерську справу» на фоні новітньої історії Закарпаття. Сама подія та те, що до неї призвело і що сталося пізніше, як наслідок підпільного руху 1940–1942 рр., ще чекають свого сумлінного історика-літописця».

В.І.Худаничу в книзі «За Українське Закарпаття» належать три нариси «Забуті сторінки історії», «Прорадянське підпілля на Закарпатті в 1939–1944 рр. та забута боротьба студентів краю в ці роки» і «В'язні Ковнера». В.І.Худаничу як учаснику

подій та історико-фахівцю вдалося відповісти на головне питання: як з'явилася «ковнерська справа»? Після окупації Карпатської України гортистами в краї «виникають підпільні групи серед усіх верств населення, а головне серед молоді, яка особливо не здатна ставати на коліна перед окупантами, а готова до самопожертви у боротьбі за національну свідомість, за волю і незалежність свого краю і всієї України. Ставка була взята на молодь, зокрема на передову студентську, яка більш усвідомлювала своє українське походження і в меншій мірі не впадала в підозру угорської розвідки і контррозвідки». Підпільники зірвали на Замковій горі угорський і повісили синьо-жовтий прапор, приурочивши цю акцію річниці з проголошення незалежності Карпатської України, почали випуск нелегальної газети «Чин», яка відкрито закликала до рішучих дій проти окупантів. Майбутні ковнерівці налагодили випуск листівок, українських календарів, щорічно організовували вихід молоді 1 листопада на могили січових стрільців у Мукачеві.

Із додатків до книги видно, що 17 липня 1942 р. угорський суд притягнув до судової відповідальності 84 підпільників, 22 липня – ще 23. Всього було засуджено 126 закарпатських патріотів. 60-м у списку значився «Худанич Василь Іванович – нар. в с.Берегкішвалу 1922 р., русин, студент; мати – Лупак Ганна». В.І.Худанич простежив подальшу долю ковнерівців. За його даними, «на Закарпатті ще проживає біля 50 ковнерівців. 16 померли природною смертю, а інші – в ГУЛАГах Казахстану і Комі».

У вирокі угорського королівського суду було чітко зафіксовано, що ковнерівці ставили собі за мету «відірвати Закарпаття від Угорщини, на випадок потреби і революційним шляхом, і приєднати його до самостійної української держави». Отже, ми маємо всі підстави вважати учасників антиугорського підпілля як полум'яних борців за возз'єднання краю з Україною. Ця актуальна тема теж перебувала в центрі уваги В.І.Худанича. В листопаді 1994 р. він виступив з доповіддю «Перший з'їзд Народних комітетів Закарпатської України» на науковій конференції, присвяченій 50-річчю визволення Закарпаття від фашизму та 50-річчю Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України. Визнаний в Україні вчений і одночасно активний учасник тих славних подій, В.І.Худанич підсумував: «У цілому возз'єднання Закарпаття з Україною збагатило загально український історичний процес. Повоєнна Україна була возз'єднана і єдина стала важливим фактором в житті українського народу. Значно розширилися її кордони, зросла економічна і політична вага України, докорінно змінився склад населення і що найважливіше: вперше за багато століть усі українські землі опинилися в межах однієї держави. Це – незаперечний факт».

Отже, за десятиріччя незалежності України професор В.І.Худанич опублікував близько сотні праць, в яких простежив національно-визвольну боротьбу закарпатських українців на всіх етапах української державності в ХХ столітті – в подіях 1918–1919, 1938–1939 і 1944–1945 рр. Якщо б вдалося звести воедино всі його статті, а сподіваємось, що це незабаром буде зроблено, то перед нами постане фундаментальна монографія В.І.Худанича про національно-визвольний рух в Закарпатті в 1918–1945 рр. Саме цим рокам присвячений другий том «Нарисів історії Закарпаття», хоча невідомо з яких причин, серед її авторів В.І.Худанич немає. Прикро, але факт.

Протягом десятиліть панування тоталітаризму і авторитаризму в СРСР конкретна роль особи в історії замовчувалася, а нерідко і фальсифікувалася. Сьогодні, на початку третього тисячоліття, відбувається хоч і запізнений у часі, але закономірний процес переоцінки цінностей, ми повертаємо собі забуті імена вчених, письменників, державних діячів. Багатьох із них відкриваємо для себе вперше. Це стосується як діячів Закарпаття, так і загальноукраїнського масштабу. Михайло Грушевський і Володимир Винниченко, Дмитро Донцов і В'ячеслав Липинський, Василь Пачовський

і Андрій Мельник... Ці, та багато інших славних імен, були об'єктами ґрунтовних досліджень В.І.Худанича.

Державні діячі всеукраїнського масштабу одержали виважену оцінку В.І.Худанича у колективних працях «Становлення і розвиток політичної думки в Україні» та «Історія української державності». У першій книзі В.І.Худанич написав розділи «Міжвоєнний етап у розвитку політичної думки в Україні», «Післявоєнний і сучасний етап у розвитку української політології», «Геополітичне положення України та її взаємини із сусідніми державами».

Один із головних героїв праць В.І.Худанича – академік і перший президент УНР Михайло Грушевський, який «як політик пройшов шлях від автономії України в складі Росії до її федерації з Радянською Росією, а згодом до повної незалежності України». На глибоке переконання автора, «цінність політичного заповіту Грушевського і в тому, що він закликав український народ до єднання у вирішенні його національно-історичної долі... Він розробив народницький і державно-національний напрям в побудові української державності, далі розвинув українську національну ідею, розпочату в другій половині ХІХ ст.».

У 1997 р. В.І.Худанич знову звернувся до політичної спадщини Михайла Грушевського, виступивши на науковій конференції з доповіддю «Концепція державності М.Грушевського». Історик відзначив, що «розроблюючи політичну історію, Грушевський відмовлявся від теорії класової боротьби як рушійної сили розвитку суспільства, а натомість запропонував історію української державницької ідеї. Він сформував українську ідею, яка в нього тісно пов'язана і поєднана із ідеєю свободи, насамперед національної». Автор дав також влучну характеристику очолюваній М.Грушевським Українській Центральній Раді, яка «еволюціонувала від вимог національно-територіальної автономії до самостійності України, прийнявши поступово всі постулати державного будівництва».

У праці «Історія української державності» до портрета М.Грушевського приєднався біографічний нарис про Володимира Винниченка – теж яскравої особистості у вітчизняній історії. На думку В.І.Худанича, у В.Винниченка простежується подвійне відношення до більшовиків: він засуджує шовіністичну і колоніальну політику російських більшовиків щодо України, але підтримує більшовицький терор. Необхідно погодитись з твердженням В.І.Худанича, що В.Винниченко «належав до людей, які не можуть жити без утопій». Що стосується Дмитра Донцова, то він «розумів націоналізм не як систему вартості, ідеологію чи, в кінці-кінців, як політичну програму. Він розглядав націоналізм як світогляд, що стимулює всі почини і встановлює взаємини зі всіма проєктами зовнішнього світу». Саме ідеологія Д.Донцова стала основою українського націоналізму, політичним кредо Степана Бандери і Романа Шухевича.

В'ячеслав Липинський цілком справедливо віднесений В.І.Худаничем до течії українського монархізму, консерватизму, що послідовно обґрунтував необхідність і правомірність монархічно-гетьманського ладу в Україні. У праці В.І.Худанича В'ячеслав Липинський показаний на фоні його «теорії еліт», адже «державу можна будувати за ініціативою провідної верстви, або аристократії». Саме політична еліта є носієм національної ідеї, керує всією нацією та очолює її в боротьбі за краще майбутнє. На сторінках книги також йдеться про яскраві постаті представників українського націонал-комунізму Миколу Хвильового, Олександра Шумського, Миколу Скрипника.

Перу В.І.Худанича належить змістовний нарис про суспільно-політичні погляди Василя Пачовського. Простеживши життєвий і творчий шлях відомого галицького

письменника, вчений звернув увагу на те, що В.Пачовський іше в студентські роки став палким українським патріотом, боляче переживав трагедію бездержавності українського народу. Звідси і його бажання вивчити історію, культуру на всіх теренах України. Це простежується не тільки в поетичних творах, але й у політичній публіцистиці. В.І.Худанич провів паралелі між ідеями В.Пачовського та М.Міхновського, адже десять заповідей Української народної партії письменник добре засвоїв. Необхідно погодитись з висновками В.І.Худанича, що «суспільно-політичні погляди В.Пачовського будувались на українській національній ідеї, яка, як свідомий духовний організм, живила його з більшою чи меншою силою впливу і створювала національно-духовний ґрунт для здорового поступального розвитку українства, постійно служила формуванню й утвердженню національної свідомості і національної єдності». До цього додамо, що свої погляди, ідеї та міркування про майбутнє української нації Василь Пачовський передав своїм учням під час викладання в Берегівській гімназії. У 1934 р., склавши два письмові іспити з української мови та математики і один усний з чеської мови, В.І.Худанич теж став учнем Берегівської гімназії, де навчався 4 роки і 2 місяці, а потім продовжив навчання у Хустській гімназії. Пройдуть десятиліття, і В.І.Худанич виступить упорядником унікальних видань з історії становлення і діяльності Берегівської та Хустської гімназій.

Однак, повернемося до історичних персоналій, які ставали об'єктами досліджень В.І.Худанича. До них, зокрема, належить полковник Андрій Мельник, який після вбивства Євгена Коновальця очолював ОУН. Головний акцент автор звернув на ставлення А.Мельника до Закарпаття, зокрема до тої ситуації, яка склалася в краї наприкінці 30-х років. Загальновідомо, що під час існування Карпатської України Провід Українських Націоналістів, очолюваний А.Мельником, відрядив на закарпатську територію кращі свої кадри – М.Колодзінського, Я.Барановського, О.Ольжича, З.Коссака та інших. В.І.Худанич писав, що А.Мельник знав Закарпаття ще з часів Першої світової війни, коли тут формувались загони УСС. У 1938 р. він був безпосередньо зв'язаний із Закарпаттям і спричинився до вироблення спеціальної програми побудови української держави на маленькому шматкові української землі. Не припинялися зв'язки між А.Мельником та А.Волошином і після трагедії Карпатської України. В.І.Худанич детально зупинився на переговорах двох відомих політичних діячів того часу, які проходили у Венеції в липні 1939 р. Автор статті відзначає, що великою є заслуга полковника А.Мельника і в об'єднанні усіх громадських організацій в одну світову централу «Світовий Конгрес Вільних Українців», яка вже виникла після його смерті. Серед героїв нарисів В.І.Худанича – визначні постаті Карпатської України В.Шандор, Ю.Химинєць і С.Росоха. Необхідно звернути увагу на той факт, що саме В.І.Худанич був упорядником і спричинився до появи на світ мемуарів цих відомих закарпатських політиків кінця 30-х років. До всіх цих книг В.І.Худанич написав ґрунтовні статті, в яких дав оцінку внескові В.Шандора, Ю.Химинця і С.Росохи у розбудову незалежної Карпатської України.

Високо оцінивши книгу Ю.Химинця «Тернистий шлях до України», В.І.Худанич констатував: «Цінність пропонованого видання в тому, що тут в доступній формі викладено матеріали з історії та політичного життя Закарпаття за обширний період. Автор зібрав матеріали, зокрема архівні, які доповнюють праці інших дослідників історії Закарпаття цього періоду. Особливе значення має те, що Ю.Химинєць був учасником багатьох подій, йому були відомі закулісні нюанси, що стосувалися розвитку подій на Закарпатті. Автор вперше знайомить нас із діяльністю підпільної організації юнацтва ОУН в Срібній Землі, керівником якої був сам». Простеживши життєвий шлях і політичну діяльність Ю.Химинця як керівника закарпатських

націоналістів, В.І.Худанич зауважив, що сучасний читач матиме можливість «співставити дослідження чи спостереження Ю.Химинця з працями інших авторів, що в останній час опубліковані як на Закарпатті, так і в діаспорі. Тобто – зможуть переконалися, що нового вніс Ю.Химинець в нашу історичну науку, у висвітлення боротьби закарпатців за свою державність». До такої новизни В.І.Худанич відніс висвітлення Ю.Химинцем контактів між закарпатським осередком ОУН і його закордонним Проводом, діяльність ОУН у Відні, зокрема у створенні «Комітету Оборони Карпатської України». Юліан Химинець вперше описав як готувався видання книги О.Чемеринського «Карпатська Україна», висвітлив проблему ставлення української еміграції в Німеччині до Карпатської України. І, взагалі, сьогодні неоцінними є свідчення Ю.Химинця, який впродовж років виступав зв'язковим між еміграцією і урядом А.Волошина.

Високу оцінку дав В.І.Худанич «Споминам» Степана Росохи – заступника голови Союму Карпатської України, одного з яскравих політичних діячів краю. «Мемуари Степана Росохи, – відзначав В.І.Худанич, – відрізняються від інших споминів колишніх керівників і будівничих Карпатської України. Він не пише історію краю, не подає свій життєпис відокремлено, а вплітає все це у свою, зокрема літературну, діяльність, розповідає про свою участь у тих важливих історичних подіях, які відбувалися на Закарпатті і за його межами, де йому доводилось працювати. Характерним для споминів є те, що автор ретельно продумав і написав, насамперед, план-проспект майбутніх споминів, якого він і дотримувався під час написання».

Безперечно, кульмінаційними в житті та діяльності С.Росохи були 1938–1939 рр. Адже в цей період він – заступник головного команданта Карпатської Січі, працює в Міністерстві освіти і культури, обраний послом Союму Карпатської України, переживає трагічні безрезневі дні 1939 року... Плідно працював С.Росоха в еміграції. Зокрема в Торонто, він заснував Братство «Карпатська Січ», видавав однойменний журнал, був членом і входив у президію багатьох українських організацій Канади і США. У нарисі В.І.Худанича зустрічаємо емоційний портрет С.Росохи, який «був широко, сердечною людиною: для кожного знаходив час, щоб підтримати і знайти добре слово, щоб розрадити в біді. Він допомагав усім, хто тільки до нього звертався за допомогою». Відзначимо, що люди, які близько знали С.Росоху, підтверджують ці міркування В.І.Худанича у своїх спогадах (А.Штефан, С.Ключурак та ін.). До речі, нещодавно під час відвідин Канади мав можливість детально ознайомитися з особистим архівом С.Росохи, який зберігається у фондах міського архіву м.Торонто.

Найбільше уваги В.І.Худанич присвятив Вікентію Шандору – першому дипломату Карпатської України. У науковому збірнику, присвяченому 90-річчю з дня народження відомого політика і вченого, В.І.Худанич опублікував ґрунтовну статтю «Вікентій Шандор – політик і вчений». Автор простежив основні віхи життя і політичної діяльності В.Шандора в 1938–1939 рр., зокрема на відповідальній посаді Представника Карпатської України в Празі. В.І.Худанич відповів на питання: Чому саме В.Шандор, маючи всього 31 рік, був призначений на цю важливу посаду? Відповідь вченого однозначна: «Насамперед тому, що він був добре підготовлений спеціаліст з юриспруденції (юридичний факультет Празького університету). Враховувався і той фактор, що В.Шандор був українським патріотом, проїнятим українською національною ідеєю. Було враховано і те, що він володів вільно кількома іноземними мовами, в тому числі чеською, угорською, німецькою, російською, які необхідні були йому для виконання поставлених перед ним завдань. Не менш важливим фактором було і те, що В.Шандор мав тісні зв'язки з основними міністрами центрального уряду, бо це були його професори під час навчання на юридичному

факультеті Празького університету). До такої влучної характеристики важко ще щось додати.

В.І.Худанич дав високу оцінку праці В.Шандора «Закарпаття. Історико-правний нарис. ІХ ст. – до 1920 р.» та першого тому «Споминів». На думку В.І.Худанича, «обидві праці мають солідну наукову базу. У них використані архівні матеріали, які закарпатським вченим, дослідникам історії краю, не були доступні, обширна література на різних мовах, а також листування автора з відомими науковцями і політичними діячами, де він уточнює окремі факти». Хоча В.Шандор вже кілька десятиліть проживає в США, однак завжди думає про Україну та її народ. Це підтверджує В.І.Худанич: «В.Шандор мов би перебував на Закарпатті напередодні долевиришальних виборів до Верховної Ради України в березні 1998 р., коли амбіції наших окремих керівників настільки великі, що кожен з них намагається створити хоч би якусь малу організацію, щоб стати лідером і розколоти національний фронт».

Унікальним є й другий том «Споминів» Вікентія Шандора, післямову до якого написав В.І.Худанич. Даючи оцінку цій унікальній книзі, В.І.Худанич виділив її наукову новизну. На його думку, вона полягає в тому, що В.Шандор вперше опублікував спогади про вивезення німцями в Берлін А.Волошина та утримання його під наглядом гестапо; бачення А.Волошином майбутньої долі Закарпаття; звернення уряду Карпатської України в еміграції до Німеччини з метою послабити репресії угорців щодо патріотів краю тощо. В.І.Худанич справедливо пише про солідну джерельну базу «Споминів»: «Навіть ці два документи, – відзначає вчений, – які раніше ніде не публікувалися, є свідченням того, що спогади д-ра Вікентія Шандора побудовані на архівному матеріалі, на особистих спостереженнях та на великій кількості використаних публікацій тогочасної преси». Прикро, що цю джерельну базу не замітив професор І.Поп, який зневажливо віднісся до «Споминів» В.Шандора на сторінках своєї «Енциклопедии Подкарпатской Руси».

Другий том «Споминів» В.Шандора, на глибоке переконання В.І.Худанича, цінний ще й тим, що в ньому дається цікавий підхід автора і до акту приєднання Закарпатської України до УРСР у вересні 1939 р. Оригінальні матеріали в «Споминах» містяться про Дмитра Німчука – посла Карпатської України, зв'язаного з підпіллям ОУН, а згодом розстріляного гестапо в Братиславі. В.І.Худанич влучно підмітив, що «спогади цікаві й тим, що автор концентрує свою увагу на причетності себе і кожного до української справи, а історичні події стають лише тлом, на якому відбувалися події. Тож «Спомини» д-ра Вікентія Шандора виглядають своєрідним літописом давно пережитого, та не забутого, ще і нині хвилюючого».

Серед героїв нарисів В.І.Худанича є й наші сучасники – священники, письменники, вчені, політичні діячі. Пишучи про десятиріччя заснування «Комісії зв'язку і інформації українців Закарпаття в діаспорі», В.І.Худанич писав про В.Маркуся, І.Фізера, О.Данка, М.Папа, О.Барана, М.Логуш та багатьох інших. До речі, В.І.Худанич сам є активним діячем КоЗІ, бере участь у виданні друкованого органу цієї організації. Особливо серед членів КоЗІ виділяється професор Василь Маркусь, який видає «Енциклопедію Української Діаспори».

Щирі рядки присвятив В.І.Худанич єпископу Мукачівської греко-католицької єпархії Івану Маргітичу, який минулого року відсвяткував свій 80-літній ювілей: «Серед своїх ровесників в Закарпатті І.Маргітич є небуденною постаттю. Нікому ж бо іншому з його ровесників не стало відваги віддати себе всеціло на службу своєму народові, обираючи професію священника. Йому було ясно, що праця для народу важка, відповідальна, ризикована політично і нестабільна фінансово. Але вийшов він з народної гущі, бачив народну кривду і серцем і душею бажав йому допомогти».

Владика Маргітич віддав на службі народові найбільше, даний йому Господом дар, – палкий патріотизм, швидкий розум, організаційний хист і палке слово священника. У своїй суті Владика ніколи не зійшов з цього шляху, який він обрав ще в молоді роки».

Щирою є також стаття про одного з своїх колег по університету професора Івана Михайловича Гранчака, який в 1998 р. відзначав своє 70-річчя. Зрозуміло, що В.І.Худанич як фахівець історії Угорщини, підняв проблему «І.М.Гранчак – дослідник історії Угорщини». Автор зумів виділити головне в науковій спадщині І.М.Гранчака, «який не тільки сам займався дослідженням історії Угорщини, але створив і цілу історичну школу в м.Ужгород, вміло вирощував молодих дослідників, надавав їм практичну допомогу і виводив їх в широку науку».

Ось і завершений наш скромний нарис про наукову спадщину доктора історичних наук, професора Василя Івановича Худанича. Може скластися враження, що наукові зацікавлення вченого обмежувалися піднятими нами проблемами. Однак, це далеко не так. Василь Іванович – людина з широким науковим баченням, вчений, який працював і продовжує працювати на різноманітних напрямках сучасних галузей наук, зокрема історії та політології. Він є співавтором навчального посібника «Основи політології», в якому висвітлив ряд актуальних проблем сучасної політичної науки (Політичні партії та партійні системи, громадські організації, об'єднання та рухи, зовнішньополітична діяльність держав і світовий політичний процес тощо). Його перу належать статті «НАТО і Україна на сучасному етапі», «Український музей в Стемфордї», «Україна вибиратиме президента» та багато інших. Можемо перекинутися в дослідження історії середини ХІХ ст. і пригадаємо велику статтю В.І.Худанича про Слов'янський з'їзд в Празі у 1848 р. Отже, тематика наукових досліджень В.І.Худанича багатогранна і різноманітна: історія України, Угорщини та Словаччини, культурний розвиток країн Центральної і Південно-Східної Європи, становлення і розвиток політичної науки в Україні.

В.І.Худанич вже давно сформувався як вчений – визначний фахівець історії України та країн Європи ХХ століття, політолог. Він по-праву вважається патріархом української історичної науки в Ужгородському національному університеті, якому присвятив майже 50 років свого плідного наукового життя. Нам залишається тільки привітати Василя Івановича із славним ювілеєм і побажати йому нових творчих успіхів, бо кожна нова праця вченого закладає правдиву цеглину в міцну стіну української історичної науки.

ПРОФЕСОР ІВАН КОРОЛЬ

Професор Іван Король відноситься до того покоління людей, які народилися в останні роки існування Чехословацької республіки, але переважну більшість свого життя прожили в часи панування авторитарного режиму в СРСР. Демократизм Праги такі люди, і це закономірно, не змогли запам'ятати, а змушені були пристосовуватися до радянського способу життя. Сьогодні ми багато знаємо про те, як пануючі режими розправлялися з інакодумцями. Людина перетворювалася в гвинтика тогочасного суспільства, яка могла мислити і діяти тільки в межах тогочасної дозволеності.

Іван Король революціонером не став, як не стали ними сотні тисяч його ровесників. Народився він 11 липня 1937 р. в селі Кибляри на Ужгородщині в селянській родині. Як напише пізніше в автобіографії Іван Федорович, батьки його були селянами-бідняками. Вихідці саме з таких сімей відзначаються порядністю, а головне наполегливістю. Ці риси вже тоді були притаманні для Івана Короля. Після

закінчення в 1952 р. Киблярської семирічки, допитливий юнак поступив до Хустського культосвітнього технікуму, який закінчив з відзнакою. Після трьохрічної військової служби, яку відбував у Алтайському краї, 22-річний юнак поступив на історичний факультет державного університету – єдиного на той час в краї вищого навчального закладу. Як і під час навчання в Хустському училищі, так і в університеті, Іван Федорович вчився виключно на „відмінно”, а тому нема нічого дивного в тому, що історичний факультет він теж закінчив з відзнакою. Зарекомендував себе як студент, що має велике бажання займатися науковою роботою.

Однак, диплома з відзнакою в той час було не завжди достатньо, щоб поступити в аспірантуру. Довелось попрацювати на посаді завідувачого відділом культосвітніх установ обласного управління культури, заступником начальника, а згодом помічником голови Ужгородського міськвиконкому по культурі. І лише в 1969 році тобто в 32 роки, Іван Король поступив до стаціонарної аспірантури при кафедрі історії КПРС Київського політехнічного інституту. Сьогодні аспіранту, який достроково захистив дисертацію, виголошують подяку. Мабуть, це пов'язано з тим, що дуже незначна частина аспірантів спроможна своєчасно завершити роботу над дисертацією. Факт залишається фактом, що науковцем треба народитися. Іван Федорович навчаючись в аспірантурі, за три роки завершив роботу над дисертацією „Поширення марксистсько-ленінських ідей на Закарпаття та їх роль у формуванні класової свідомості трудящих (1917-1924 рр.)” та захистив її в 1972 р. на Вченій раді Львівського державного університету ім. Івана Франка. На той час Іван Король мав публікації в престижних виданнях „Дукля”, „Український історичний журнал” та у міжвідомчому науковому збірнику, що видавався в Києві.

Сьогодні, коли маємо незалежність, можна багато говорити про одіозність і заангажованість перших наукових праць Івана Короля. Та й тема його кандидатської дисертації, виходячи із сучасних підходів, неактуальна. Однак, дозволю собі висловити деякі міркування. По-перше, Іван Король довів, що він сформувався як вчений, що вміє писати легко і доступно. По-друге, аналіз історичних подій у Закарпатті в 1917-1924 рр., що перебував у центрі дослідження автора, має право на існування і сьогодні. Помінялися оцінки тих подій, але фактаж, величезна джерельна база, використані в дисертаційному дослідженні Івана Короля, не втратили своєї наукової значимості. Як відзначав у своєму нарисі про І.Ф.Короля Леонід Уральський, праці вченого, хоча й написані в різний час, не втратили актуальності.

Після закінчення аспірантури і захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук Іван Король був направлений на роботу в Ужгородський державний університет. З листопада 1971 р. по лютий 1974 р. він працював завідувачим кабінетом історії КПРС, а згодом асистентом кафедри. Згідно з рішенням Вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР від 23 травня 1979 р. Івану Федоровичу було присвоєно вчене звання доцента. На той час Іван Король був автором понад 40 наукових і науково-популярних праць, в тому числі двох монографій. Першу авторську монографію Івана Короля „Переможна сила братерства (Солідарність Країни Рад з революційним рухом на Закарпатті. 1917-1945 рр.)” високо оцінили рецензенти Андрій Шлепешкий, Дмитро Данилюк, Василь Худанич та Олександр Тарабан.

Період з 1979 р., тобто з часу присвоєння вченого звання доцента, до 1986 р. був відведений на виснажливу роботу над докторською дисертацією. Значно розширились наукові інтереси Івана Федоровича, який почав глибоко вивчати історію сусідньої Чехословаччини у міжвоєнний період. Зрозуміло, що тоді акцент робився на дослідженні діяльності КПЧ – братньої КПРС партії. Протягом 1979-1986 рр.

І.Ф.Король опублікував монографію, кілька брошур та 20 статей у різноманітних виданнях – „Вузлові питання радянського слов'янознавства”, „Республіканський міжвідомчий збірник”, у наукових збірниках і журналах ЧССР. Дослідник активно співпрацював із закарпатською періодикою („Закарпатська правда”, „Молодь Закарпаття”, календар „Карпатський край” тощо). Докторська дисертація І.Ф.Короля „Творче використання історичного досвіду КПРС в ідейно-політичній діяльності Комуністичної партії Чехословаччини (1921-1938 рр.)” була успішно захищена в 1986 р. на Вченій раді Московського педагогічного інституту ім. В.І.Леніна. Рішенням Державного комітету СРСР по народній освіті від 25 жовтня 1990 р. Івану Федоровичу присвоєно вчене звання професора по кафедрі політичної історії.

Чверть століття професор Іван Король віддав Ужгородському державному університету, в якому пройшов шлях від завідуючого кабінетом до професора кафедри нової і новітньої історії та історіографії. Зарекомендував себе як провідний науковець, талановитий педагог, висококваліфікований лектор. Необхідно погодитись з Л.Уральським, що Іван Федорович „чимало побачив і пізнав на своєму життєвому шляху”, але „ніколи не кривив душею, служив суспільству, яке його виховувало, дало освіту, і все своє життя працював чесно”. У професора Івана Короля були вагомі успіхи, але були і невдачі, проте перших було значно більше.

Для мене особисто Іван Федорович – талановитий і продуктивний вчений, який протягом короткого проміжку часу зміг підготувати низку статей та доповідей. Для мене не було сумнівів у тому, кому запропонувати опонентство своєї докторської дисертації. Професор І.Ф.Король люб'язно погодився, за що я йому безмежно вдячний. Його науковий відгук на моє дисертаційне дослідження відзначався уваженістю, глибиною і об'єктивною критикою, що було констатовано Вченою радою Інституту історії України НАНУ.

Вважаю, що період з 1990 по 2000 рр. є найбільш плідний у науковій діяльності професора Івана Короля. В цей час у нього ніби з'явилося нове дихання. Пов'язую це, перш за все, із демократизацією політичних процесів у країні, проголошенням Україною незалежності. Відкрилися архіви, були зняті „табу” з багатьох тем, які до цього часу були забороненими навіть для вчених з науковими ступенями. Історики стали більш розкутими, і саме в останньому десятиріччі ХХ століття багато що з'ясувалося. А саме, хто є хто. Для багатьох поважних професорів розпад СРСР став особистою трагедією. Вони так і не змогли пристосуватися до нових умов, писати незалежно. Іван Федорович за останні десять років вніс величезний вклад у розвиток вітчизняної історіографії.

За період незалежності професор Іван Король взяв участь майже у 30 наукових конференціях, значна частина з яких були міжнародними. Однак, він не тільки брав участь, а виступав організатором їх проведення. Маю на увазі, перш за все, такі форуми науковців, як наукова конференція, присвячена 50-річчю ООН та міжнародна конференція „Соціально-економічні та етно-політичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х рр. ХХ ст.)”. Організаторські здібності І.Ф.Короля особливо проявилися під час редагування „Наукового вісника Ужгородського університету. Серія: Історія”. Незважаючи на обширну рідколегію цього видання, всі ми розуміли, що „Вісник” видається виключно з ініціативи Івана Федоровича, який не тільки упорядковував його, але й шукав спонсорів. Велика заслуга професора І.Ф.Короля в тому, що це видання здобуло статус фахового.

2000-й рік був останнім роком викладання професора Івана Короля в університеті. Можна було зробити певні підсумки. За період, який пов'язав ученого з

найстарішим вищим навчальним закладом краю, Іван Федорович опублікував понад 130 праць, серед яких 20 окремих видань – монографій, брошур, методичних порад. Із січня 2001 р. почався новий етап у житті науковця і педагога, який уже пов'язаний з Ужгородським державним інститутом інформатики, економіки і права (нині – Закарпатський державний університет). Досвідченому вченому доручили очолити щойностворену кафедру країнознавства, яку Іван Федорович очолював тривалий час. Професор І.Ф.Король приніс із собою не тільки великий життєвий досвід, але й академізм університетської науки, нові наукові й навчальні проекти, які, не сумніваємось, незабаром здійсняться.

АРХЕОЛОГ ЕДУАРД БАЛАГУРІ

В особі завідувача кафедрою історії стародавнього світу і середніх віків Ужгородського національного університету, доктора історичних наук, професора Едуарда Альбертовича Балагурі, ми, його колеги і учні, бачимо, перш за все, визначного вченого, археолога №1 на Закарпатті, який створив власну історичну школу. По-друге, ювіляр є талановитим і неперевершеним педагогом, що багато років знаходився біля керма історичного факультету. І, нарешті, він завжди був і залишається людиною, яка за своїми природними переконаннями є демократом. Погодьтеся, що таких людей, які б у своїй особі рівноцінно поєднали всі ці риси, є не так багато.

Едуард Балагурі народився 24 вересня 1931 р. в старовинному місті Хуст над Тисою. Це легендарне місто дало нам чимало славних імен, що ввійшли до золотого фонду крайової історії та культури. В 1949 р. він закінчив Ужгородську середню школу №1, навчаючись в якій полюбив історію, за що вдячний своєму вчителю Степану Порфіровичу Пономаренку. А потім були 1950-1955 рр. – період навчання в Ужгородському державному університеті, де Едуард Балагурі сформувався як професійний історик із нахилом до археології. Слава Богу, що було в кого вчитись: Микола Лелекач, Федір Потушняк та цілий ряд інших легендарних постатей вітчизняної науки. Три роки між закінченням університетських студій та аспірантурою (1955-1958) працював спочатку науковим співробітником, а згодом завідувачем відділом Обласного краєзнавчого музею. Безперечно, за цей час Едуард Балагурі всім серцем і душею вникав у історичне минуле краю, адже кожний експонат музею надихав на це.

Перспективного і здібного науковця запримітив визначний український археолог Маркіян Смішко, який люб'язно погодився керувати кандидатською дисертацією аспіранта відділу археології Львівського Інституту суспільних наук АН УРСР Едуарда Балагурі. Принагідно буде відзначити, аспірантство Едуарда Альбертовича припало на той час, коли цей престижний науково-дослідний заклад очолював талановитий учень Михайла Грушевського, незабутній академік Іван Крип'якевич. У 1964 р. Е.Балагурі захистив кандидатську дисертацію „Історія племен пізньобронзового періоду в Середньому Подністрів'ї (культура Ноа)”. Через дев'ятнадцять років вчений, праці якого на той час знав світ, підкорить ще одну вершину: блискуче захистить докторську дисертацію „Історія населення Верхнього Потісся в бронзовому віці”. В 1987 р. йому присвоїли вчене звання професора.

На сьогоднішній день Едуард Альбертович справедливо вважається одним із патріархів історичного факультету. Працюючи на ньому з 1991 р., він пройшов всі шабелі від асистента і старшого викладача до доцента і професора. У перші роки

викладання в університеті, про що сам говорив у одному з інтерв'ю, які курси тільки не доводилось читати – етнографію, допоміжні історичні дисципліни, історію первісного суспільства, історію Стародавнього Світу, Греції та Риму, археологію.

Уже в перший рік роботи в нашому вузі, Едуард Альбертович, ще не маючи навіть вченого ступеня, став ініціатором створення постійнодіючої археологічної експедиції, а в 1971 р. – госпдоговірної групи, які регулярно проводять археологічні розкопки, узагальнюють знахідки, публікують праці, організують наукові конференції. До речі, за 30 років археологами на чолі з Е.Балагурі відкрито понад 400 пам'яток, серед яких кілька десятків є справді унікальними.

Проходять роки, але не старіє Едуард Альбертович, який щороку бере участь в археологічних розкопках. Однак, тепер в його експедиціях беруть участь відомі археологи зарубіжних країн. Будучи людиною комунікабельною та з європейським науковим іменем, йому вдається переконувати не лише вчених-археологів, але й громадськість, у необхідності проведення тих чи інших археологічних експедицій. Зокрема, 15 червня 1995 р. від імені УжДУ, будучи деканом історичного факультету, професор Е.Балагурі та директор Історичного музею Сату Маре Віорел Чубота підписали деталізований договір на 1995-1997 рр. про наукове співробітництво в галузі вивчення історії стародавнього населення Карпатського ареалу, який почав відразу ж реалізовуватись.

З ініціативи Едуарда Альбертовича 21 вересня 1995 р. був підписаний Договір про взаємне співробітництво між УжДУ та Румунським Інститутом фракології, який очолює відомий археолог Петру Роман. За конкретними робочими програмами в липні-серпні 1996 р. було продовжено спільні археологічні розкопки біля с.Лазурь (Румунія) та на городищі Читаття в селищі Солотвино Тячівського району. Результати дослідження опубліковані в 5-му випуску збірника „Карпатика” (1998), який підготували до друку професор Е.А.Балагурі зі своїм учнем доктором історичних наук В.Котигорошком.

Професор Е.Балагурі брав активну участь в археологічних розкопках 1996-1998 рр., які проводилися в селищі Солотвино та селі Грушево Тячівського району. В ході експедиції, проведеної на території Грушівського православного монастиря XIV-XVII ст. було відкрито церковну споруду XVII ст., яка входила до монастирського ансамблю. Підсумки експедиції підведені на міжнародній науковій конференції в м.Сату Маре в листопаді 1998 р. Про широкі міжнародні контакти археологів УжНУ на чолі з Едуардом Балагурі та визнання їх внеску в сучасну науку свідчить систематична участь в періодичних засіданнях Європейської комісії експертів (м.Мангалія, Румунія), в чергових засіданнях Угорської академії наук (Будапешт), Міжнародного архівного симпозиуму (Ниредьгаза) та ін. Продовжується співпраця, хоча останнім часом з цілого ряду об'єктивних причин і послабилась, з кафедрою металургії Кошицького технологічного університету (Словачина).

Разом з професором Михайлом Тиводаром Едуард Балагурі спричинився до утворення лабораторії „Карпатика” історичного факультету, на базі якої в 1992 р. виник НДІ карпатознавства. В ньому професор Е.Балагурі упродовж тривалого часу керував комплексною науковою темою „Стародавнє населення Верхнього Потисся в контексті історії Карпатського ареалу”. Він об'єднав навколо себе дослідників-ентузіастів, справжніх фахівців справи Вячеслава Котигорошка, Йолану Черкун, Ярослава Алиськевича, Ігоря Прохненка. Всі вони захистили кандидатські дисертації.

Перу Едуарда Балагурі належать понад 180 наукових праць, опублікованих як в Україні, так і за кордоном. Назвемо тільки окремі авторські та колективні монографії: „Археологічні пам'ятки Закарпаття” (1971), „Закарпаття – земля слов'янська” (1976),

„Давні металурги Українських Карпат” (1978), „Археологія УРСР” (т.1, 1975, 1985), „Археологія Венгрії” (1986), „Древняя история Верхнего Потисья” (1991), „Нариси історії Закарпаття” (т.1, 1993), „Історія Ужгорода” (1994), „Історія Мукачева” (1998). Автори колективної монографії „Осередок освіти, науки і культури. Ужгородському державному університету – 50 років” О.Довганич, І.Гранчак, В.Сливка і В.Турияниця відзначали: „Підсумком роботи археологів на чолі з Е.А.Балагурі є колективна монографія „Стародавня історія Верхнього Потисся”, в якій брали участь В.Г.Котигорошко і вчені Ніредьгазького педінституту (Угорщина). Ця широкопланова і багатоілюстрована праця, яка охоплює період від палеоліту (1 млн. років до н.е.) до приходу в Карпати угорців (кінець IX ст.). Такого комплексного дослідження історії Верхнього Потисся ні в українській, ні в зарубіжній історіографії не було”.

Едуард Балагурі поки-що є єдиним в історії історичного факультету деканом якого не призначили, а обрав студентський колектив та професорсько-викладацький склад. Чому саме його? Сьогодні можна наводити багато причин обрання деканом Едуарда Альбертовича, але звернемося до інтерв'ю, яке дав шойно обраний декан у квітні 1991 р. „Закарпатській правді”. Він тоді сказав: „Погляди свої на ці речі (правдиве висвітлення історичного минулого – М.В.) не приховував і це, вважаю, стало причиною того, що мені повірили і викладачі, і студенти. Знаю одне: треба бути толерантним, рахуватися з різними думками, без амбіцій і самодурства”. Таким він був, займаючи посаду декана, таким він є сьогодні, очолюючи з 1993 р. кафедру історії стародавнього світу і середніх віків.

На рідній кафедрі Едуард Альбертович читає основні курси „Археологія” та „Історія Стародавньої Греції і Риму”, а також дисципліни спеціалізації „Етнокультурні процеси в Українських Карпатах”, „Проблема походження слов'ян в сучасній епіграфії”, „Індоевропейська прабатьківщина та етногенез народів Європи”, „Проблемні питання ранньої історії угорців”, „Історія розвитку виробництва та матеріальної культури з найдавніших часів до середньовіччя”. Кафедра, очолювана Е.Балагурі, працює над комплексною темою „Етнокультурні та соціальні процеси в регіоні Українських Карпат”.

Демократизм був характерний для професора Е.Балагурі завжди і в усьому: під час спілкування з колегами і студентами, у відношенні до нашої історії. Дозволимо собі знову звернутися до інтерв'ю 1991 р., в якому Едуард Альбертович зауважив: „Сьогодні викладачі і студенти починають розуміти: факультет не буде надалі функціонувати за вказівками зверху тих, хто вельми далекий від історичної науки. Не всі ми, треба сказати, психологічно підготовлені працювати в таких умовах. Все ще чекаємо якоїсь „цільової установки”. Однак треба сміливіше братися за справу: навчати і виховувати молодих людей правдою, не замовчувати „чорні плями”, які чомусь називають „білими”. Багато сторінок нашої історії взагалі не мають ніяких „плям” – про них не написано зовсім. Повернути народу історичну правду – завдання, в першу чергу, істориків-професіоналів”. Так, ми всі повинні до цього прагнути.

ЗНАВЕЦЬ ІСТОРІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ОМЕЛЯН ДОВГАНІЧ

Доктор історичних наук Омелян Довганич – один із найвизначніших дослідників післявоєнної історії Закарпаття, зокрема Другої світової війни та возз'єднання краю з Україною. Кілька десятків авторських і колективних монографій, сотні наукових і науково-популярних статей, рецензій, величезна кількість журналістських та літературознавчих нарисів дають нам право визнати в О.Довганичу

відомого фахівця з багатьох проблем вітчизняної історії. Станом на 31 жовтня 1995 р. перу О.Довганича належало 498 публікацій, серед яких 17 авторських і колективних монографій. На сьогоднішній день О.Довганич є автором близько 600 наукових і науково-популярних праць, що є доказом його величезної працездатності. Серед сьогоднішніх закарпатських істориків важко назвати вченого, якого б можна було порівняти з героєм нашого нарису.

Відразу відзначимо, що ми не є першими, хто пише про Омеляна Довганича. Серед доброї сотні праць про нього хотілося б виділити змістовні статті І.Губаля, І.Хланти, Р.Офіцинського, М.Олашина. Необхідно погодитись з І.Хлантою, що О.Довганич „сумлінний науковець, один з першопрохідців багатьох нових сторінок історії Закарпаття, особливо такого трагічного періоду, як Друга світова війна. Він є людиною величезної працездатності, яка майстерно володіє пером і займає у вітчизняній історіографії поважне місце серед найбільш авторитетних знавців Другої світової війни в Карпатському регіоні”. М.Олашин у широкому нарисі про О.Довганича назвав його Людиною, „яка завжди і в усьому сповідувала високі гуманістичні принципи, є прикладом надзвичайної працездатності, наукової чесності, сумлінного ставлення до своїх обов'язків, скромності, добropорядності, і чим більше таких людей буде на Землі, тим кращим стане цей світ”.

8 травня 1930 р. у подружжя Марії та Дмитра Довганичів народився син, якому щасливі батьки при хрещенні дали ім'я Омелян. Вони, безсумнівно, і гадки не мали, що на світ народився майбутній визначний історик, справжній літописець історії рідного краю. Село Нижнє Селище, де народився Омелян Довганич, мало чим відрізнялося від подібних йому в Чехословацькій республіці. „Неймовірно хвилюєшся, - писав через 67 років Омелян Дмитрович, - побачивши свою оселю, де народився і виріс, де в дитинстві промацав кожний клаптик твоєї околиці, городець і вулицю, свою черешню і грушу, яблуню і вербу, по яких не раз лазив і ховався в їх гілляках, коли вилізав на найвищу гілку, щоб звідти подивитися на край світу, розширити свій овид, овид свого села”. У рідному селі шестирічний хлопчик переступив поріг першого класу народної школи, яку закінчив через шість років. Потім було навчання в Хустській гімназії та Хустській середній школі №2 з російською мовою викаладання. Отже, навчання О.Довганича, формування його громадської позиції відбувалося при різних політичних режимах – Чехословацькій республіці, автономній Підкарпатській Русі, незалежній Карпатській Україні та Радянській владі, яка встановилася в Закарпатті після возз'єднання з УРСР.

Хлопця тягнуло до знань, тим більше, що в краї відкрився Ужгородський державний університет – перший в історії Закарпаття вищий навчальний заклад. Однак, існували і фактори, які заважали його благим намірам. У 1945 р. у фашистському концтаборі загинув батько Омеляна і його матері було нелегко утримувати трьох дітей (крім Омеляна ще Олену та Михайла). Омелян Дмитрович у своїх спогадах пригадував: „У 1949 році я здав вступні іспити в Ужгородський університет, але був змушений забрати документи з приймальної комісії – коштів на навчання в мене не було”.

Попрацювавши рік коректором Хустської районної газети, О.Довганич надіслав документи на заочне відділення факультету журналістики Львівського державного університету ім. Івана Франка. Всі шість вступних іспитів склав на „відмінно” і був зарахований до лав студентів. Однак, навчання довелося припинити, бо восени 1950 р. О.Довганича призвали на дійсну службу в армію. Після демобілізації його направили на навчання в Київ, де він закінчив відділення журналістики Вищої партійної школи. „Я завдячую долі і журналістиці, - писав О.Довганич, - яка навчила мене завжди бути

зібраним і відповідальним за свої слова, планувати свою діяльність і точно дотримуватися наміченого, ніколи не перекладати на завтра справи, які треба зробити сьогодні. Журналістика вимагає постійно вдосконалювати себе і свою творчу „кухню”, не зупинятися на досягнутому, добиватися хоч невеликого кроку вперед. Вона постійно супроводжує мене через все творче життя і серйозно сприяла і сприяє у мої науково-дослідній роботі”. До цього додамо, що О.Довганич в 1957 р. в числі перших в області був прийнятий у члени Спілки журналістів СРСР, а в 1986 р. став лауреатом обласної журналістської премії ім. О.Борканюка. До речі, першу газетну статтю О.Довганич опублікував у 1947 р.

Друга половина 50-х – початок 70-х років – період становлення О.Довганича як журналіста і вченого. В 1956-1961 рр. він працює редактором Великоберезнянської районної газети „Радянське село”, в 1961-1968 рр. перебуває на партійній роботі в Ужгороді, а в 1968-1972 рр. виконує обов'язки головного редактора республіканського видавництва „Карпати”. Паралельно з постійною роботою О.Довганич в 1965-1969 рр. навчається в заочній аспірантурі Ужгородського державного університету, скрупульозно вивчаючи архівні документи. У спогадах О.Довганича кілька лаконічних рядків: „У другій половині 60-х років на доступних матеріалах архівів Ужгорода і Києва я написав дисертацію про рух Опору в Закарпатті й Східній Словаччині в роки Другої світової війни. Захистив її в Києві”.

Панування тоталітарної системи в СРСР відбилося на долях багатьох представників крайової інтелігенції. Що вона собою являє відчув і Омелян Довганич. У постанові бюро Закарпатського обкому партії було чітко зафіксовано: „Випуск ідейно-незрілих книжок „Подражание театру” та „Розп'яття” (загальновідомі книги Ф.Кривіна та П.Скунця – М.В.) став можливим тому, що керівники видавництва „Карпати”, в першу чергу, головний редактор тов. Довганич О.Д., допустили грубі порушення існуючих порядків підготовки рукопису до видання. виявили поверховість та безпринципність при редагуванні рукописів, їх оцінці”. Довелось помінати місце роботи. Добре, що тодішнє керівництво університету поступило порядно, запропонувавши „неблагонадійному” колишньому редактору видавництва „Карпати” роботу в цьому престижному навчальному закладі краю. Однак, як би там не було (можливо, пониження? – М.М.), але з 1972 р. О.Довганич пов'язав свою долю з найстарішим вузом в Закарпатті. Він пройшов шлях від лаборанта (1972) до викладача (1973-1974), старшого викладача (1974-1975), доцента (1975-1995). За підрахунками М.Олашина, під керівництвом О.Довганича 83 випускники написали і захистили дипломні роботи, а троє з них – І.Мазило, Ю.Бисага та П.Білак – стали кандидатами наук, працюють у вузах. Додамо, що Омелян Дмитрович також причетний до захисту кандидатської дисертації Л.Горват, адже саме він запропонував їй тему з історії становища українців Мараморощини (Румунія) в 1918-1945 рр. Вихованка вченого сьогодні працює старшим науковим співробітником Історичного музею в Сату Марє (Румунія), є автором понад 30 наукових праць.

Викладаючи в університеті, О.Довганич активно працював над докторською дисертацією „Проблеми історії Закарпаття напередодні та в роки Другої світової війни (1938-1945 рр.)”, яку успішно захистив на засіданні спеціалізованої вченої ради Ужгородського державного університету в 1997 р. Роботу високо оцінили професори В.Кучер, К.Кондратюк та В.Худанич, які виступили офіційними опонентами. До них приєднався професор В.Грабовецький, який від імені провідної організації – Прикарпатського університету ім. В.С.Стефаніка – надіслав позитивний відгук. Захист докторської дисертації став офіційним визнанням успіхів О.Довганича в дослідженні складних проблем історії України та її складової частини – Закарпаття.

Дисертація була захищена вченим, праці якого були добре відомі далеко за межами Закарпаття і України. На опубліковані праці О.Довганича та його дослідницьку роботу надруковано понад 70 рецензій, відгуків та статей у газетах, журналах, збірниках і книгах. Вчений взяв участь у майже 100 наукових конференціях, значна частина з яких були міжнародними.

У січні 1993 р. О.Довганич був затверджений керівником штатного науково-редакційного відділу обласної книги „Реабілітовані історією”, робота над якою завершена і вона незабаром побачить світ. Хоча з червня 1995 р. О.Довганич не працює в університеті, він продовжує продуктивно працювати у науковому плані. За останні 15 років вчений опублікував близько 400 наукових праць. Цей факт гідний подиву і наслідування. „Вважаю, - пише О.Довганич у своїх спогадах, - що кожний історик має базувати свій аналіз історичних подій винятково на архівних документах, до яких має ставитися критично, не перекручувати факти, нічого не перебільшуючи і правдиво, про чорні її сторінки – із певним смутком, а про світлі – з радістю, тоді й вийде об'єктивна історія”. Це – кредо Омеляна Довганича, якого він дотримується все своє, багате на наукові відкриття, життя.

Вперше про Карпатську Україну 1938-1939 рр. О.Довганич написав на сторінках монографії „Закарпаття в роки війни”, присвятивши їй розділи „У планах німецько-угорських фашистів” та „Крах автономного уряду і загарбання краю”. Якщо врахувати той факт, що книга була готова до друку в 1976 р., то напрошується висновок про те, що О.Довганич був одним із перших дослідників, який звернувся до цієї проблематики. Вже в середині 70-х років, тобто в часи панування авторитарного режиму в СРСР, О.Довганич поставив питання про перегляд хронологічних меж руху опору в Закарпатті. Він запропонував визнавати його генезу не в 1941 р., а принаймні в 1938 р., що викликало опір з боку секретаря Президії Верховної Ради УРСР Василя Нижника. Захищаючи свою позицію, О.Довганич так аргументував її: „Ось тут я і розповів, що тоді уже добре знав, зокрема, про заборону Закарпатської крайової комуністичної організації в жовтні 1938 року і повторно в січні 1939 року, коли вона перейшла на нелегальне становище і діяла в підпіллі. Тому своєрідність обстановки в Закарпатті змушувала комісію розпочати вивчення антифашистської боротьби не з 1941, а з 1938 року, коли частина Закарпаття була окупована угорськими військами, а 15 березня 1939 року і вся Карпатська Україна. До того ж, Закарпаття не входило тоді до Радянської України і тепер це питання не вивчається ні в Чехословаччині, ні в Угорщині”.

У монографії „Закарпаття в роки війни” О.Довганич детально зупинився на міжнародній ситуації, яка склалася в Європі наприкінці 30-х років, ґрунтовно проаналізувавши рішення Мюнхенської конференції і Віденського арбітражу (1938), в ході яких почався державний розпад єдиної ЧСР. Використавши щоденник М.Козми, О.Довганич вірно підмітив, що „угорські правлячі кола не були задоволені рішеннями Мюнхенської конференції. Про це відверто заявив по радіо угорський прем'єр-міністр, який вимагав негайного вирішення угорських вимог щодо загарбання Закарпаття та інших територій”. На сторінках монографії йдеться про те, що перші напади угорських терористів на населені пункти Закарпаття були зафіксовані вже 5 жовтня 1938 р. Наприкінці жовтня на кордонах ЧСР з'явилися і польські терористи. Сьогодні відомо, що Угорщина і Польща мріяли про встановлення спільного кордону, а він міг бути створений тільки в результаті анексії Закарпаття Угорщиною.

Безперечно, автор не мав можливості об'єктивно оцінити діяльність автономного уряду А.Волошина. На його думку, „прихід до влади словацької та української націоналістичної буржуазії, яка співробітничала з німецькими, угорськими

і італійськими фашистами, значно полегшував Німеччині та Угорщині здійснити остаточне розчленування Чехословаччини і загарбати її території, де проживали національні меншості". „Закарпатська проблема" О.Довганичем подається на фоні тогочасних міжнародних подій. Зближення Угорщини з Німеччиною та Італією призвело до бажаних для Будапешту результатів. Після тривалих дипломатичних торгів 12 березня 1939 р. Гітлер дав згоду угорському урядуво на окупацію всієї Карпатської України. Писав О.Довганич і про Карпатську Січ, яка в складі 2 тисяч чоловік обороняла підступи до Хуста. Однак, сили були нерівні і 18 березня 1939 р. війська Угорщини завершили окупацію всього Закарпаття. Підсумовуючи викладений матеріал, О.Довганич відзначав: „Цей ганебний акт являв собою грубе порушення міжнародного права, в той же час і ганебного віденського арбітражу". Прихід угорців та встановлення окупаційного режиму супроводжувалося масовими репресіями не тільки проти членів Карпатської Січі, але й мирного населення, яке їм симпатизувало..

В другій половині 90-х років Омелян Довганич опублікував низку праць з історії Карпатської України, завдяки яким вдалося висвітлити не одну білу пляму. Зокрема, в 1997 р. побачив світ оригінальний науковий збірник „Дмитро Климпуш – головний командант Карпатської Січі", одним із упорядників якого виступив О.Довганич. В ньому був поміщений ґрунтовний нарис О.Довганича про керівника карпатських січовиків Д.Климпуша, написаний виключно на матеріалах архівної справи, яку до нього ніхто не аналізував. О.Довганич, простежуючи головні віхи в житті Д.Климпуша, всебічно висвітлив керівництво ним збройних сил краю, перебування на окупованій території, арешт в 1944 р. працівника смершу та повення в таборах ГУЛАґу до 26 липня 1955 р. Лише 2 лютого 1993 р. Д.Климпуша було реабілітовано.

В 1998 р. побачив світ другий том „Книги пам'яті України. Закарпатська область", заступником голови редколегії якої був О.Довганич. Це видання відкривається ґрунтовною вступною статтею про Карпатську Україну. Підрозділ її – „Вода у Тисі була червоною від крові..." – написали О.Довганич і В.Керечанин.

Дослідники стисло, але переконливо, довели, що проти карпатських січовиків угорці організували „жорстоку розправу". В нарисі йдеться про важке становище січовиків у численних тюрмах і таборах, які, зокрема, були відкриті в Тячеві, Великому Бичкові, Кривій, Вор'юлопоші, Ніредьгазі та інших населених пунктах. Допитливий читач дізнається про останні дні життя відомих патріотів краю В.Неболи, В.Тимочука, Ф.Рознійчука, І.Григи, П.Волощука та багатьох інших. „Карателів було чимало. Першими над січовиками знущалися угорські терористи, потім – підібраними місцеві мадярони, котрі, як зазначено в одному з документів, „з жорстокістю ліквідували керівників Гвардії Січі". Це ж саме робили угорські окупаційні військові частини, головним чином жандармські. Необхідно погодитись з авторами нарису, що „неможливо перелічити всіх фактів нелюдських розправ над січовиками: угорський окупаційний режим повною мірою застосував проти січових стрільців та активістів уряду Карпатської України нечувані за своєю жорстокістю фашистські тортури. Гоніння на січовиків припинили лише в 1940 р., коли угорський уряд оголосив амністією колишнім членам Карпатської Січі і політемігрантам". Підтвердженням цих висновків може послужити щоденник В.Греджжі-Донського „Щастя і горе Карпатської України".

Та найбільша заслуга О.Довганича, як і інших членів редколегії, в опублікуванні „Списку воїнів Карпатської Січі й активістів Карпатської України, що загинули в боях проти угорських агресорів у 1938-1939 рр., або були страчені окупаційним режимом". У списку перераховані 134 учасники руху опору в

Карпатській Україні, уродженці міст Ужгорода і Мукачєва, Великоберезнянського, Виноградівського, Воловецького, Іршавського, Міжгірського, Мукачівського, Перечинського, Рахівського, Свалявського, Тячівського, Ужгородського і Хустського районів. На сьогоднішній день це найповніший список, в якому вказані, по мірі можливості, дата і місце загибелі захисників Карпатської України. Однак, другим том „Книги пам'яті” крапку над „і” не поставив. Пошукова робота продовжується.

Значну увагу історії Карпатської України О.Довганич приділив на сторінках своєї докторської дисертації. Цій знаменній в історії краю події присвячений розділ „Діяльність автономних урядів А.Бродія і А.Волошина”. Опрацювання значного архівного масиву дозволило О.Довганичу зробити висновок, що „розчленування Чехословаччини, утворення Словацької держави і Карпатської України виникли на ґрунті Мюнхенського диктату. Тепер відомо, що з позицій міжнародного права він визнаний недійсним з самого початку”. Висловив дослідник і свою думку з приводу оцінки Карпатської України в періодизації Другої світової війни. На його глибоке переконання, з чим погоджуються сучасні дослідники, „збройний опір Карпатської України викликав певний резонанс у світі, але важко говорити про те, як про це пишуть окремі історики української діаспори, що він став початком Другої світової війни”. Отже, в цілому ряді своїх праць О.Довганич висловив власне бачення і дав оцінку утворення і розвитку Карпато-Української держави напередодні Другої світової війни.

Саме завдяки О.Довганичу розпочалося ґрунтовне дослідження проблеми нелегальних переходів угорсько-радянського кордону в 1939-1941 рр. Зрозуміло, що до кінця 80-х років ця тема вважалася забороненою і відомо чому: перейшовши кордон, закарпатські юнаки і дівчата опинялися в численних таборах ГУЛАґу. Немаловажне значення мав той факт, що з 1962 до 1989 рр. О.Довганич був членом комісії, перед якою ЦК КПУ поставив завдання збирати матеріали про більш точний облік учасників антифашистського підпілля і партизанського руху на Україні. Ось як про ці роки згадував О.Довганич: „Тоді ж у результаті подвірного обходу у кожному населеному пункті всіх районів вперше були зібрані прізвиська закарпатців, які у 1939-1941 роках нелегально переходили кордон з Угорщини в СРСР і були засуджені особливими нарадами при НКВС СРСР на 3-5 років таборів”. Отже, матеріали вивчалися майже тридцять років, але тільки в 1989 р. О.Довганич одержав можливість написати правду про нелегальні переходи кордону та їх трагічні наслідки для перебігачиків.

Під рубрикою „Білі плями історії” на сторінках газети „Молодь Закарпаття” в 1989 р. була опублікована стаття О.Довганича і В.Пашкевича „Втечі у безвість”. З цього часу і до наших днів О.Довганич скрупульозно вивчає цю проблему, видаючи монографії та публікуючи статті, відкриваючи сотні нових імен – жертв сталінських репресій. Багаторічна робота, проведена О.Довганичем разом з колегами, дозволила підготувати до друку унікальну книгу „Реабілітовані історією”, яка незабаром побачить світ. До речі, за словами самого О.Довганича, „найголовнішою і найпочеснішою своєю працею вважаю підготовку на високому науковому рівні обласного тому „Реабілітовані історією” про репресованих закарпатців, які пройшли через страхотливі табори ГУЛАґів, окремі повернулись додому, а інші там загинули. Тепер вони всі реабілітовані. Це велика „біла пляма” в історії Закарпаття, як і всієї України. Ліквідувати її – наш почесний обов'язок”. О.Довганич у цьому плані зробив найбільше.

Вчений проробив величезний обсяг роботи, адже „за кілька років ми опрацювали тисячі кримінальних справ і підготували 8621 карточку реабілітованих, з

яких 5653 – на тих, хто у 1939-1941 роках нелегально переходив угорсько-радянський кордон, і 2968 репресованих у післявоєнний період”. У вступній статті до першого тому „Книги пам’яті України” О.Довганич зауважив, що вже 25 жовтня 1939 р. канцелярія прем’єр-міністра Угорщини офіційно оголосила в пресі, що „комуністично настроєні русини і українці щодня зникають з сіл, та навіть з Мукачева і Ужгорода, зникають групами по 10-40 чоловік”. Для того, щоб присікти це небажане для угорських властей явище, окупаційною владою створювалися спеціальні групи для розслідування справ затриманих втікачів. Однак, незважаючи на вжиті запобіжні міри, нелегальні переходи кордону не припинялися, а навпаки, продовжувались аж до початку радянсько-німецької війни. Особливу активність проявляло населення прикордонної смуги.

Вивчаючи протоколи допитів та обвинувальні вироки, О.Довганич зумів назвати головні причини нелегальних переходів кордону. На його думку, „закарпатці рятувалися від переслідувань фашистських властей, не бажали займатися у воєнізованій організації Левенте або служити в угорській армії, прагнули продовжувати навчання, шукали кращої роботи та ліпшого життя”. Варто погодитись із твердженням вченого, що „вони йшли в СРСР з чистою душею і відкритим серцем, з чесними і благородними намірами”. Однак, на тому боці, де жили їх брати, на них чекало глибоке розчарування і сталінські табори. Особливі наради при НКВС СРСР засуджували їх по статті 80 Карного кодексу УРСР у редакції 1927 р. – за нелегальний перехід кордону – на 3, а в деяких випадках (всупереч статті кодексу) і на 5, і на 8 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах.

Опрацювання угорських архівних джерел, документів чехословацького військово-історичного архіву в Празі та архіву військового обліку осіб у Трнаві, кримінальних справ особливих нарад НКВС дозволили О.Довганичу зробити висновок, що „за 1939-1941 рр. в СРСР втекло по досі виявлених документах 5,8 тис. чоловік, в тому числі 399 жінок”. У працях О.Довганича детально описано становище таборитів, умови їх життя. На сторінках монографії „Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі” поміщено уривок із свідчень хустянина М.Герича, який опинився в Комі АРСР: „... ми будували бараки до весни. Весною робили дорогу в лісі, щоб до нас могли приходити машини. Норма була така: прокопати 5 кубометрів лісу. При цьому люди були голодні, змучені, інструмент для роботи поганий. А якщо норму не виконаєш, то не одержиш пайок (400 грамів чорного замерзлого хліба, один літр баланди). У кожній зоні було до трьох тисяч чоловік. Працювали у три зміни: і вдень, і вночі. Щоденно ранком не вставало 5-6 чоловік. Померлих викидали в сніг за зону”. І таких прикладів у працях О.Довганича безліч.

У монографії „Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі” поміщено десяток ґрунтовних нарисів про конкретних людей, які впали жертвами сталінських репресій. Заслуговують на увагу нариси „Трагічна доля Олександри Білак”, „Страхітливі свідчення”, „Вони просто отупіли”, „Жили-були сім братів” та ряд інших. Оригінальністю відзначається документальний нарис про одного з лідерів закарпатських комуністів Івана Мондока, який ще в 20-х роках опинився на території СРСР. О.Довганич встановив, що 3 листопада 1933 р. І.Мондок був арештований і звинувачений у роботі „контрреволюційної організації, яка іменувала себе „УВО” та в шпигунстві на користь чеської розвідки”. І.Мондока було засуджено на 5 років позбавлення волі. Із листів дружини І.Мондока в ЦК КПУ О.Довганич встановив, що один з лідерів закарпатських комуністів був відправлений у березні 1934 р. в с.Дмитрівське під Москвою на будівництво каналу Москва-Волга. Тут працював у редакції газети „Перековка” до літа 1934 р. Звітди відправлений на „Свирстрой”, де

працював на лісозаготівлях, важко захворів і був переведений до якоїсь санітарної установи. Останній етап – Соловецькі острови. Туди він був переведений приблизно в лютому 1936 р. Тут І.Мондок був до осені 1937 р. 25 листопада 1937 р. він був засуджений вдруге. Тепер – до вищої міри покарання. І розстріляний.

Ми так детально зупинилися на роках перебування в таборах І.Мондока з однієї причини, щоб акцентувати увагу на скрупульозному підході О.Довганича до висвітлення долі конкретної людини. І такий підхід у нього до вивчення будь-якої архівної справи, адже за нею доля конкретної людини. Грунтовністю відзначаються нариси О.Довганича про А.Патруса-Карпатського, В.Федака, Ю.Гаджегу, І.Гарайду та багатьох інших.

Омелян Довганич, як член редколегії, в значній мірі спричинився до видання унікального збірника документів, спогадів і нарисів „Крізь пекло ГУЛАГів”. В ньому опубліковані статті вченого „Про причини і умови нелегального переходу закарпатців в СРСР”, „Історична довідка про репресії в 1944-1945 рр.” та ряд інших. Говорячи про репресії у післявоєнний час, О.Довганич підсумовує, що з 18 листопада до 16 грудня 1944 р. органи НКВС 4 Українського фронту затримали і направили на уборні пункти 8654 чоловік (військовозобов'язаних) від 18 до 50 років, значна частина з яких загинула.

В центрі досліджень О.Довганича знаходилися і репресії проти закарпатців у другій половині 40-х – 80-х роках. Завдяки його працям стало відомо, що в перші післявоєнні роки в Закарпатті діяло понад двадцять антирадянських організацій, зокрема „Воля”, „Смерть”, „Закарпатоукраїнські повстанці”, „Лілія”, „Зоря Підкарпаття”, „Союз визволення Закарпаття” та ін. Переважна більшість цих організацій поширювала антирадянську літературу, листівки і лозунги. збиралися на таємні збори, планували робити диверсії, підпалювали колгоспне майно тощо. Більшість їх учасників судили військові трибунали і засуджували на 10-25 років таборів і 3-5 років позбавлення прав та конфіскацію майна.

Велику справу зробив О.Довганич, який у співавторстві з О.Хлантою видав бібліографічний покажчик „Повернення до правди”. У передмові до видання О.Довганич відзначав, що опрацьовуючи окремі книги, збірники різних матеріалів, доповіді, повідомлення і нариси наукових конференцій, періодичні журнали і бюлетені, обласні та районні газети за 90-ті роки, було виявлено численні матеріали, присвячені проблемі репресованих громадян. Покажчик налічує 495 позицій, які згруповані у трьох розділах: політичні репресії, персоналії державних і громадських діячів краю, списки реабілітованих громадян області. До цього додамо, що із вищезазваної кількості наукових позицій, в покажчику зафіксовано 129 публікацій О.Довганича, що свідчить про його значний внесок у дослідження проблеми.

Закарпаття в роки Другої світової війни – центральна проблема в науковій спадщині Омеяна Довганича, якій присвячені кандидатська і докторська дисертації вченого. Ще в 1963 р. з'явився науково-документальний нарис О.Довганича про партизана-десантника М.Яцьківа. З того часу в газетах і журналах, наукових збірниках О.Довганичем було надруковано кілька сотень праць, в яких висвітлено ті чи інші сторінки історії Другої світової війни. Не маючи можливості проаналізувати всі роботи вченого, зупинимось тільки на його монографічних дослідженнях, які, без перебільшення, ввійшли до золотого фонду української історіографії.

В 1971 р. побачила світ книга О.Довганича, К.Лустига та Б.Співака „Слідами легенди”, в якій йшлося про діяльність розвідгрупи Ф.Патаки. Наступного року вона була перевидана угорською мовою. На вищезазвані видання в пресі з'явилося 11 рецензій, авторами яких були М.Ротман, О.Хланта, С.Білак та інші відомі вчені й

учасники подій. У своїх споминах О.Довганич детально описав сам творчий процес роботи над книгою: „Ми поділили наші дослідження на три частини: Б.І.Співак писав про діяльність Патакі в Радянському Союзі до десантування у Закарпаття, я – про будапештський період Ф.Патакі... Хочу підкреслити, що оскільки доступу до архівних документів служби безпеки тоді не було, ми користувалися переважно родинним архівом Патакі та тими архівними інформаціями, які у свій час подавали Хустський і Виноградівський райони про діяльність антифашистського підпілля в роки війни, а також спогадами її учасників та статтями з газет”. Не обійшлося без цензури, адже „рукопис книги читали і працівники служби безпеки в Закарпатській області”.

Вчений довів, що наприкінці лютого 1944 р. в активі розвідувальної групи нараховувалось 188 чоловік, 75 патріотів сприяли в її успішній діяльності. Група майже щодня передавала повідомлення в Центр. Не дивно, що угорська контррозвідка уважно стежила за її діяльністю. За короткий час було заарештовано близько 300 чоловік, з яких понад 200 – засуджені військовим трибуналом начальника генерального штабу угорської армії. Наприкінці березня 1944 р. в руки жандармів потрапив і керівник групи Ф.Патакі.

О.Довганич детально простежив останні дні життя відважного розвідника. У монографії „Закарпаття в роки війни” вчений відзначав, що більше місяця Ф.Патакі допитували в казармах ім. Гадики в Будапешті. Десять днів просидів він у в'язниці „Маргіт-Керут”, а в середині травня перевезли до Мараморш-Сигету. Пізніше – у берегівську, а потім в ужгородську тюрму, де й відбувся суд. Однак, смертний вирок тоді не був виконаний... З Ужгорода його відправили до в'язниці міста Шопрон (Угорщина). Там він перебував з початку вересня до 4 листопада 1944 року – дня розстрілу.

Багаторічна робота по дослідженню історії Закарпаття в роки Другої світової війни була узагальнена О.Довганичем в фундаментальних монографіях та науково-популярних книгах „Закарпаття в роки війни” (1990), „Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі” (1995), „Закарпатська молодь у роки Другої світової війни (До 50-ліття Перемоги)” (1995), „Закарпатські добровольці” (1998), „Закарпатські воїни генерала Людвіка Свободи” (1999) та ін.

Більш детально необхідно зупинитися на монографії „Закарпаття в роки війни”, опублікованій у 1990 р. в співавторстві з З.Пашкуєм та М.Трояном. Вище вже йшлося, що ця книга 12 років блукала по видавництвах України, і тільки у 1989 р. її рукопис був включений у план видавництва „Карпати” на 1990 рік. На той час серед живих вже не було З.Пашкуя і М.Трояна. Про свою роботу над удосконаленням монографічної структури О.Довганич писав, що „із 18 параграфів книги я доповнив новими архівними матеріалами 16, не встиг опрацювати за новими підходами до історії лише 2 – про автономний уряд Підкарпатської Русі – Карпатської України та про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Всього додатково тоді написав доповнень близько 100 сторінок, які включались у старий текст, а найбільш загальновідомі факти скорочувались”.

На сторінках монографії детально проаналізовані умови, в яких виникло комуністичне підпілля, показано, який вигляд мала підпільна мережа на території Закарпаття. Значна увага зверталася на аналіз соціально-економічного становища закарпатців під час окупації, посилення денаціоналізації корінного населення тощо. Історик чітко довів, що „мадяризація українського населення краю проводилася і прихованими і відкритими методами. Переведення українських шкіл на угорську мову навчання, заборона термінів „українець”, „український”, винахід нової „русинської” граматики, переміщення учительських та інших кадрів з українських сіл в угорські.

перші кроки заселення Закарпаття угорцями – все це служило одній меті: повній денационалізації українського населення”. Такий стан справ не міг не привести до посилення антифашистської боротьби. Підпільні організації намагалися використовувати всі можливості для впливу на маси, поєднуючи свою конспіративну роботу в різних легальних організаціях. Найбільше ця робота набула поширення в Ужгороді, Мукачеві, Берегові та на Іршавщині.

Значну увагу приділив О.Довганич діяльності військово-розвідувальних та молодіжних груп під час окупації краю гортистами. Такі групи діяли у Воловецькому, Волівському (Міжгірському), Хустському, Тячівському, Рахівському і Великоберезнянському районах. За даними О.Довганича, лише в Ужгороді було арештовано 192 підпільників, 10 комуністів було передано військовому трибуналу. Місцеве населення не залишилося осторонь антифашистської боротьби. О.Довганич наводить факт, що 246 чоловік звинувачувалось у тому, що сприяли роботі підпільних організацій як морально, так і матеріально, а сто – за те, що знали про діяльність вищезгаданих, але не повідомляли про це державні органи влади. Переважну більшість арештованих було засуджено на різні строки ув'язнення. Тюрми Будапешта, Дебрецена, Кошиць, Ужгорода, Мукачева, Берегова та інші були переповнені.

У 1995 р. О.Довганич у співавторстві з Р.Офіцинським видав брошуру „Закарпатська молодь у роки Другої світової війни”, в якій знову звернувся до досліджуваної проблеми. В цій праці йому належить окремий розділ „Антифашистський молодіжний рух на Закарпатті в роки Другої світової війни”. Вчений встановив, що тільки у квітні 1942 р. на призовні пункти угорської армії не з'явилося 472 призовники, а за відмову служити в угорській армії лише з Воловця, Бедеві, Синевирської Поляни і Синевира до СРСР втекло 200 юнаків. Чимало молодих людей очолювали підпільні організації. Таким був, зокрема, Йозеф Товт з Берегова. Молодіжні організації виникли і в школах-гімназіях міст Мукачева, Хуста, Ужгорода. Значну увагу залученню молоді до антифашистської боротьби приділив О.Борханюк.

Однак, повернемося до монографії „Закарпаття в роки війни”. У розділі „Роки випробувань і гарту” виносяться цікаві факти про участь закарпатців у партизанських з'єднаннях С.Ковпака, П.Вершигори, О.Федорова та інших. Так, у Брянських лісах до загону С.Ковпака перейшов 31 солдат із 47-го угорського полку, переважно закарпатці. І таких випадків було чимало. Більше трьохсот угорських антифашистів налічувалось у списках партизанських загонів і з'єднань М.Наумова, О.Федорова, М.Салая та інших, що діяли на Україні в роки війни. Великий фактичний матеріал про боротьбу партизан і підпільників проти фашизму поміщений на сторінках розділів „Криза окупаційного режиму”, „Дієва допомога братів”, „У полум'ї партизанської війни”. Активну боротьбу проти окупантів на Закарпатті розгорнула керівна організаційна група партизанського з'єднання підполковника О.Тканка. На початок вересня 1944 р. на базу цього з'єднання був десантований чехословацький партизанський загін В.Русина. Активно діяв загін Д.Усти – І.Прищепи, який підтримувало місцеве населення.

В працях на військову тематику О.Довганича значне місце відводиться фактичним даним із спогадів активних учасників підпільного і партизанського руху Закарпаття Г.Алексєенка, М.Бабидорича, І.Ваша, М.Лялька, Д.Поповича, В.Русина, О.Тканка та багатьох інших. Немаловажне значення має і той факт, що О.Довганич їх знав особисто.

Окреме місце в науковій спадщині О.Довганича посідає його книга „Закарпатські воїни генерала Людвика Свободи”, написана в співавторстві з

красзнавцем В.Пагірею. Відомо, що в 1942 р. в Бузулуку почала формуватися чехословацька військова частина із звільнених з таборів закарпатців. У табірних пунктах працювали особливі комісії, які визначали придатність і непридатність тих, що звільнялися, до військової служби. За підрахунками О.Довганича, у кінці 1942 р. в Бузулук прибули три великі транспорти із звільненими закарпатцями, зокрема з Воркутинського табору в грудні 1942 р. – 185 новобранців, Каргопольського – 31 грудня 1942 р. – 195, з Печорського – 241 новобранець. Всього, згідно з опрацьованими кримінальними справами, прибуло з таборів 2951 чоловік. Фактично, завдяки Л.Свободі ці люди були врятовані від смерті в сталінських таборах ГУЛАГу.

О.Довганич описав процес формування чехословацької військової частини, яка пройшла з боями славний шлях від Соколова до Праги. 15 січня 1942 р. був оголошений набір до неї, а 7 лютого почали працювати в Бузулуку приймальня і призовна комісії. День 12 лютого 1942 р. став початком формування першого чехословацького окремого батальйону. Масовий прихід закарпатців до Бузулука відбувся в грудні 1942 – січні 1943 рр. 30 січня 1943 р. до складу батальйону увійшли 974 воїни, 256 з яких були уродженцями Закарпаття. Бойове хрещення закарпатці отримали в бою біля с.Соколове. Там загинуло 26 закарпатців. Радянське командування дало високу оцінку бойовим діям чехословацького батальйону. О.Ярошу було посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. На полі бою воїни батальйону підбили 19 німецьких танків і 6 бронетранспортерів, знищили понад 300 ворожих солдатів. Втрати батальйону становили: 86 убитих і 56 поранених.

Станом на 1 жовтня 1944 р. чехословацька бригада Л.Свободи мала 3348 чоловік, з яких 2210 були закарпатцями. В боях за Київ чехословацькі воїни знищили 1 ворожий літак, 4 танки і 2 самохідні установки „Фердинанд”, 7 автомашин, 4 артилерійські батареї, 22 доти і 31 дзот, 41 станковий і 24 ручних кулемети, близько 630 ворожих солдатів і офіцерів. У цих боях загинуло понад 30 закарпатців. На прапорі чехословацької бригади з'явився орден Суворова 2-го ступеня. О.Довганич детально описав бої бригади Л.Свободи під Білою Церквою, Жашковим, Острожанами, Бузівкою, де відзначилися і закарпатці. Не випадково Л.Свобода назвав їх „хоробрими, відважними, мужніми”.

Зі складу 4-го Українського фронту чехословацький армійський корпус був переданий 38-й армії і став учасником Карпато-Дукельської операції. Його чисельність тоді становила 17 тис. чоловік. 30 жовтня 1944 р. в ньому було 4030 закарпатських українців. У ході Карпато-Дукельської операції ворог поніс значні втрати, але вони виявилися значними і для наступаючих частин Червоної армії та чехословацького армійського корпусу. За підрахунками О.Довганича в боях загинуло близько 800 закарпатців. Наші земляки взяли активну участь в боях за визволення міст і сіл Чехословаччини, десятки з них були нагороджені бойовими орденами і медалями. Посмертно звання Героя Радянського Союзу був удостоєний уродженець с.Дулково Тячівського району танкіст Степан Вайда.

Після завершення війни більшість добровольців корпусу повернулись у свій рідний край і стали будувати нове життя. Але велика частина їх залишилася у чехословацькій армії, де після відповідного закінчення військових закладів і служби 240 виростило до вищих офіцерів та генералів. Серед них, зокрема, майорів – 40, підполковників – 121, полковників – 71, генералів – 8. Другу половину книги складають нариси про закарпатських воїнів чехословацького корпусу Л.Свободи. Перу О.Довганича належать 28 нарисів, зокрема про В.Алексія, І.Андрійця, С.Вайду, В.Вайдича, В.Вальо, І.Волощука та багатьох інших.

Близька за тематикою книга О.Довганича „Закарпатські добровольці“. Перед нами фундаментальне дослідження, в якому ґрунтовно висвітлено участь закарпатських українців як у корпусі Людвіка Свободи, так і в лавах Червоної Армії. Книгу високо оцінив голова Закарпатської обласної організації Товариства добровольців Закарпаття – учасників війни Й.Бажан, який у передмові відзначав, що О.Довганич „як висококваліфікований дослідник давно почав вивчати дану тему, а коли було прийнято рішення про підготовку обласної Книги пам'яті, йому одному з перших довірили працювати у військових архівах: спочатку в Подольську Російської Федерації, а згодом у Празі (Чехія) і Трнаві (Словаччина) з метою виявлення списків добровольців Червоної Армії та Чехословацького армійського корпусу, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Після кожного дослідження Омелян Дмитрович привозив серію зошитів з конкретними матеріалами про загиблих воїнів, що лягли в основу Книги пам'яті. Багато він зробив і для аналізу бойової діяльності добровольців на фронтах війни. Омелян Дмитрович брав також найактивнішу участь у конкретній роботі щодо виявлення місць загибелі добровольців, чимало написав нарисів про найбільш відомих з них та різних статей, які підсумували пошуки“. За підрахунками О.Довганича, загальна цифра добровольців становила 15581, з них 13078 до Червоної Армії і 2574 – Чехословацького корпусу. Книгу завершують 22 нариси про учасників війни.

Із вищенаведеного видно, що завдяки особистому внеску О.Довганича у дослідження історії Другої світової війни став можливим вихід у світ двотомної праці „Книга пам'яті України. Закарпатська область“. Він є автором і співавтором підрозділів вступної статті до першого тому цього унікального видання – „Напередодні Другої світової“, „Закарпаття в загарбницьких планах Німеччини та Угорщини“, „У лещатах гортіївської окупації“, „Боротьба підпільників проти окупантів“, „Втікачі в СРСР та їх доля“, „Йшли у бій народні месники“, „У лавах 1-го Чехословацького армійського корпусу“, „Далеко від рідної землі“, „Бої Червоної Армії за визволення Закарпаття“, „Вступ закарпатців до лав Червоної Армії“. О.Довганич є упорядником списку закарпатців, які віддали своє життя на фронтах, в партизанських загонах і підпіллі в ім'я великої Перемоги над фашизмом (м.Ужгород, м.Мукачево, Виноградівський, Воловецький, Мукачівський, Перечинський, Рахівський, Свалявський, Ужгородський райони).

Підсумовуючи внесок О.Довганича у дослідження різноманітних проблем історії Другої світової війни, необхідно відзначити, що вченому вдалося з'ясувати раніше невідомі або маловідомі події і факти, прізвиська і цифри, ввести в науковий обіг нові матеріали, по-новому оцінити і переоцінити ті події і явища, які висвітлювалися раніше однобічно, неточно і необ'єктивно. Не викликає жодних сумнівів, що цим самим О.Довганич вніс значний теоретичний і практичний вклад у дослідження проблематики Другої світової війни.

Про возз'єднання Закарпаття з Україною змістовні праці написали М.Троян, В.Маркус, М.Макара, М.Болдижар. Вони ґрунтовно дослідили головні етапи боротьби закарпатських українців за свою свободу і незалежність, бажання жити разом з великим українським народом. Не випадково, що Президент України у виступі на урочистих зборах, присвячених 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною теж відзначив, що „складним і тернистим був шлях Закарпаття до возз'єднання з матір'ю Україною. Його історія, як і історія України, не проста і не легка. Вона умита кров'ю людською й посипана попелом, позначена боротьбою, стражданням і надіями на свою державність“. Відомим фахівцем з проблеми возз'єднання Закарпаття з Україною справедливо вважається і Омелян Довганич. В 1997 р. О.Довганич, як упорядник і

автор, взяв участь у виданні оригінальної і вкрай необхідної праці „Того дня зійшло сонце возз'єднання: минуле і сучасне”, до якої ввійшли матеріали очима сучасників, скорочений варіант книги М.В.Трояна, статті з нововиявлених документів, біографічні нариси про делегатів 1 з'їзду народних комітетів Закарпатських України. У збірнику вміщені змістовні статті О.Довганича, „Політуправління 4-го Українського фронту про вікопомні події” та „Марамороський з'їзд – забута сторінка історії”, на яких необхідно зупинитися більш детально.

О.Довганич вперше проаналізував великий за обсягом архівний документ-доповідь „Боротьба народу Закарпатської України за возз'єднання з Радянською Україною” за підписом начальника політуправління 4-го Українського фронту генерал-лейтенанта М.М.Проніна, адресовану начальнику Головного політичного управління Червоної Армії. Цей узагальнюючий документ обсягом у 124 друковані сторінки розглядає події громадсько-політичного життя в Закарпатській Україні з жовтня 1944 р. до 10 липня 1945 р. і охоплює майже всі аспекти діяльності партійних, державних і громадських органів від початку їх створення до перших кроків відродження економічного життя у краї та ставлення до цього політичних органів Червоної Армії. Цікаво, що політуправління 4-го Українського фронту було добре обізнане з основними етапами боротьби закарпатських українців за возз'єднання з Україною, зокрема про народні збори у Мараморощ-Сигеті (18 грудня 1918 р.) та у Хусті (21 січня 1919 р.), про рух за возз'єднання у Марамороському окрузі.

Аналізуючи вищезазваний документ, а також праці своїх попередників, О.Довганич цілком слушно зауважив, що „ідея возз'єднання Закарпаття з усім українським народом виникла в свідомості людей не за тиждень чи місяць до його здійснення, не раптово і не на голому ґрунті. Інша справа, що в цьому доленосному для краю акті були допущені окремі недоліки, і не такими вже досконалими і незаперечними були методи, якими вирішувалися окремі питання. Та найголовніше було те, що Закарпаття, нарешті, здійснило свою одвічну мрію, своє споконвічне трагедійне возз'єднання з братами по той бік Карпат”. Аналогічної думки притримуються й інші сучасні дослідники даної проблеми.

Із доповіді, яку аналізує О.Довганич, видно, що перший публічний виступ про возз'єднання відбувся в мукачівському театрі 3 листопада 1944 р. після концерту, який дали московські артисти. Ініціатива скликання з'їзду для вирішення даного питання належала народному комітету м.Ужгорода. З ініціативи двох міст – Ужгорода і Мукачева – був створений оргкомітет по підготовці з'їзду, призначеного на 26 листопада 1944 р. в Мукачеві. Про роботу з'їзду написано чимало, але в праці О.Довганича є цікаві факти, які свідчать про позицію політуправління Червоної Армії. Так, характеризуючи в цілому виступи делегатів, у доповіді констатувалося: „Коли хтось з делегатів говорив про те, що чехи не відмовилися від думки володіти Закарпатською Україною, що вони на місцях намагаються запровадити стару адміністрацію і старі порядки, зал з'їзду справжнім образом закипів і наповнювався гнівом”.

Із тексту доповіді зрозуміло, як політуправління 4-го Українського фронту оцінювало діяльність І.Турияниці, П.Сови, Г.Івашка, М.Цуперяка, Г.Русина та інших. Що стосується Івана Турияниці – яскравої постаті історії краю на цьому відрізку часу – то його піддано критиці за те, що „часто в роботі розмінюється на дрібниці”, дуже багато приділяє уваги „прийому відвідувачів”, тому у нього не вистачає часу на детальне керівництво роботою окремих уповноважених. Доповідачі не обминули увагою і той факт, що керуючий фінансовими питаннями НРЗУ Г.Івашко „турбується про... платню греко-католицьким священикам”, а в Ф.Чекана „політичне минуле...

сумнівне". З тексту доповіді не видно, чому не оцінювалася робота уповноважених НРЗУ С.Вайса, І.Ваша, І.Керчі, М.Молдавчука, заступника голови П.Лінтура та багатьох інших. Однак, незважаючи на такий підхід до оцінки керівників НРЗУ, політуправління визнавало, що Народна Рада, „обрана І з'їздом народних комітетів, виконала своє завдання”.

Відомо, що частина священників прямо відмовилася підписувати Маніфест про возз'єднання. У документі наведені конкретні приклади з цього приводу. Закономірно, що у цілому даний документ звинувачував греко-католицьку церкву в тому, що вона виступала проти возз'єднання. Хоча документ датований 10 липня 1945 р., однак вже тоді створювалися передумови для ліквідації греко-католицької церкви та її об'єднання з православною, що відбулося в 1949 р. Ця проблема теж перебуватиме в центрі уваги О.Довганича, про що мова йтиме нижче.

О.Довганич одним з перших в українській історіографії підняв проблему значення марамороського з'їзду та прийнятих ним документів. Після вступу Червоної Армії на територію Мараморощини „у селах... стихійно створювалися народні комітети. А 27 січня 1945 р. в Мараморош-Сигеті відбулися збори єдиного народного демократичного фронту, які висловилися, як записано в документі, „за возз'єднання Мараморощини з Закарпатською Україною і Радянською Україною”. Про це важливе питання говорили всі виступаючі на цьому форумі”. О.Довганич скрупульозно проаналізував хід загальних зборів громадян міста Мараморош-Сигета 28 січня 1945 р. і рішення І з'їзду народних комітетів округу, який зібрався 4 лютого 1945 р. За підрахунками вченого, „всіх делегатів було 426, крім них – 133 гості. У протоколах з'їзду є й такі дані: серед делегатів – 222 селян, 129 робітників, 75 представників інтелігенції. За національним складом: 339 українців, 47 угорців, 15 румунів, 25 представників інших національностей”.

Делегати обрали окружний народний комітет з 334 чоловік і „схвалили пропозицію Павла Кушніра надіслати вітальну телеграму Народній Раді Закарпатської України. Таким чином була поставлена на вирішення важлива проблема. У Державному архіві Закарпатської області зберігається петиція І з'їзду народних комітетів Мараморош-Сигета про возз'єднання з Радянською Україною та 46 петицій українських сіл Марамороша з цього питання, на яких близько 40 тис. підписів. В той же час треба сказати, що частина населення цієї території підписалася і під Маніфестом, прийнятим у Мукачеві в листопаді 1944 р.”. „Але ця проблема не була вирішена, - відзначав у докторській дисертації О.Довганич, - М.С.Хрушов у своїх спогадах кваліфікував ці події як „захоплення деяких районів, які до війни належали Румунському королівству”. Були у нього ходочки і від українських сіл Східної Словаччини, але він наголосив, що питання про возз'єднання цих районів неможливе”. О.Довганич цілком закономірно ставить питання і сам відповідає на нього: „Чи мали право жителі Мараморощини ставити такі питання? (про возз'єднання з Україною – М.В.). Безумовно. Адже століттями вони були в складі історичного Закарпаття. І лише волею Е.Бенеша в 1919 році відірвані від території краю. З 1945 р. вони прагнули виправити цю аномалію”.

Омелян Довганич в значній мірі причетний до виходу в світ унікального збірника документів „Возз'єднання”, основу якого склали архівні документи і матеріали про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною (травень 1944 – січень 1946 рр.). Більша їх частина опублікована вперше. У збірнику вміщено 116 оригінальних документів, а також поіменні списки делегатів і гостей Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України. О.Довганич є одним із упорядників і авторів вступної статті. Грунтовний аналіз історичних процесів, що відбувалися в

Закарпатській Україні в середині 40-х років, дозволив О.Довганичу і А.Шекеті зробити важливий висновок: „Жодні політичні спекуляції навколо возз'єднання не замінять правди, не принизять епохального значення возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною у долі нашого краю, яке відбулося 55 років тому. Ніщо не стримало б наших краян у 1944 році від возз'єднання з братами по той бік Карпат”. З таким твердженням неможливо не погодитись.

Чи знали ми правду про заборону греко-католицької церкви в Західній Україні та Закарпатті? Численні монографії й статті радянських істориків наполегливо нас переконували, що ніякої її ліквідації не було, а мав місце добровільний акт саморозпуску греко-католицької церкви та возз'єднання з руською православною церквою. Всі крапки над „і” повинні були розставити архівні документи з цього приводу, які, на жаль, знаходилися під сімома замками. З доступністю для вчених колись заборонених архівосховищ з'явилася реальна нагода зовсім іншими очима подивитися на події 1946 і наступних років. Цю благородну справу зробили відомі вчені доктор історичних наук Омелян Довганич і кандидат історичних наук Олексій Хланта, видавши ґрунтовне монографічне дослідження „У жорнах сталінських репресій”.

Книга відкривається передмовою доктора філософії, професора В.Беда „Щоб подібне ніколи не повторилось!”, в якій чітко доведено, що „вістря переслідування було спрямоване насамперед проти непокірливого духовенства греко-католицької, православної, римо-католицької і реформатської церков та різних сектанських організацій. Під контролем ідеологічних відділів КПРС, КДБ, органів радянської влади і суду перебувала діяльність усіх духовних служителів християнських церков”. Саме завдяки введень до наукового обігу нових архівних документів, книга О.Довганича і О.Хланти є „актуальною і новою та викликає великий інтерес як серед науковців, так і широкого кола читачів, які цікавляться історією розвитку християнських церков на Закарпатті”. Отже, книга, яку так довго чекали, все ж до нас прийшла...

Ліквідація греко-католицької церкви відбулася не раптово, спонтанно. Це був цілеспрямований і чітко запланований акт, який розроблявся на найвищому рівні. Однак, радянська влада цим не обмежилася. Робилося все для того, щоб ослабити, а то й зовсім звести нанівець, роль церкви в житті краю взагалі. З книги видно, що вже у вересні 1943 р. Й.Сталін почав цікавитися руською православною церквою, її матеріальним становищем, кількістю парафій, загальною чисельністю персоналу, її найвищим керівництвом. Починаючи з 1943 р. відбувається поступове втручання держави у сферу церкви, при Раднаркомі СРСР створена рада у справах руської православної церкви, в областях призначалися уповноважені ради, затверджено „Положення про раду у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР” тощо. Контроль над церквою посилився з приходом радянських військ в Закарпаття.

Необхідно погодитись з твердженням О.Довганича і О.Хланти, що „у Закарпатті розпочалося негативне ставлення як окремих православних віруючих, так і деяких представників державних органів до греко-католицької церкви. Причиною стало те, що багато її служителів на чолі з єпископом Федором (Теодором) Ромжею дотримувались так званого „нейтралітету” як до самого возз'єднання, так і до прийняття на І з'їзді народних комітетів Закарпатської України основного документу – Маніфесту про возз'єднання. Вони здебільшого відмовились його підписувати, тимчасом як майже все доросле населення зробило це”. Цей факт був уміло використаний, щоб звинуватити греко-католицьку церкву в усіх гріхах. Її звинувачували в колаборантстві з фашистами під час війни, в українському буржуазному націоналізмі. Вже в травні 1945 р. православним громадам були передані

греко-католицькі церкви з майном в ряді сіл, хоч у цих селах тоді більшість становили віруючі греко-католики. На цей факт звернув увагу єпископ Ф.Ромжа. Радянська влада, всупереч правді, переконувала населення, що „рух по переходу греко-католиків у православ'я поширюється активно, але йому заважає католицька агітація”. 29 листопада 1946 р. Закарпатський облвиконком прийняв рішення про закриття греко-католицької семінарії в Ужгороді, а 5 квітня 1949 р. бібліотека Ужгородської капітули була передана УжДУ. Активізувався процес захоплення церков і ліквідації монастирів.

О.Довганич і О.Хланта детально знайомлять читачів з конкретними планами нової влади до ліквідації греко-католицької церкви та її возз'єднання з руською православною церквою, які припадають на 1947 р. Яким був зміст заходів по возз'єднанню греко-католицької церкви з православною, що залишали представники Москви партійним і радянським органам Закарпатської області? По-перше, він передбачав більш тривалий, як порівняти з Західною Україною, процес возз'єднання, хоч насправді був дуже коротким. По-друге, план заходів висував на перше місце конкретні дії державних і церковних органів православної церкви по ліквідації греко-католицької. У ньому по пунктах були викладені конкретні завдання для православного єпископа та єпархіального управління. Наприклад, Московський патріархат рекомендував відрядити в Закарпаття 20-30 православних священників для заповнення вакантних посад у колишніх уніатських парафіях і для ведення місіонерської роботи. В той же час римо-католицьким і греко-католицьким служителям культури заборонялось взаємне обслуговування своїх церков. Хто з них порушував цю заборону, міг бути покараний уповноваженим аж до зняття з реєстрації.

На перешкоді цим заходам нової влади став єпископ Ф.Ромжа, який користувався величезним авторитетом серед населення. На глибоке переконання уповноваженого ради у справах руської православної церкви „єпископ Ромжа і його заступник – Хіра повинні були негайно в тій чи іншій, найбільш зручній формі позбавлені можливості продовжувати тягнути майже півмільйона радянських людей Закарпатської області до Рима”. Такою „зручною формою” стало вбивство єпископа. У розділі „Смерть єпископа Федора Ромжі” автори книги, вивіши до наукового обігу нові архівні документи, простежили план ліквідації єпископа. 1 листопада 1947 р. Т.Ромжа помер внаслідок аварії, яка сталася 27 жовтня, коли він повертався з одного села за 10 км від Мукачева. А насправді причина „раптові смерті” єпископа Ромжі була такою: аварію заздальгідь спланувала спецслужба МДБ СРСР, яку було доручено виконати її керівнику П.Судоплатову. Отже, все йшло до того, щоб греко-католицька церква перестала існувати. Станом на 5 квітня 1949 р. із 277 діючих греко-католицьких священників 130 возз'єдналися з руською православною церквою.

У другому півріччі 1949 р. уповноважений ради у справах руської православної церкви А.Шерстюк пропонував скликати собор колишніх греко-католицьких священників для вирішення питання про ліквідацію унії. „Я маю на увазі, - писав він, - щоб ліквідація унії була оформлена юридично, а не „самоліквідуванням”. Так, цього вони не хотіли. 3 жовтня 1949 р. П.Вільховий повідомляв, що „греко-католицька (уніатська) церква... на сьогоднішній день возз'єдналася з руською православною церквою...”. Отже, необхідно було подумати над питанням, що робити з численними церквами, монастирями та їх майном. План ліквідації монастирів мав бути погоджений до 15 жовтня 1949 р. Протягом першого півріччя 1950 р. мали бути ліквідовані всі колишні уніатські монастирі.

Ліквідуючи греко-католицьку церкву, радянська держава визнавала православне віросповідання. Але все робилося для того, щоб тримати під державним контролем і діяльність православного духовенства. Головна мета комуністичної

діяльності полягала в атеїстичному вихованні населення, особливо молоді. Для цього часто обмежувалася робота служителів православної церкви і монастирів. Підрич економічних засад релігійних діячів усіх напрямів, у тому числі і православних, полягав у конфіскації церковних земельних угідь і будівель, позбавленні прав духовенства на квартири, в яких вони мешкали, поступове скорочення православних монастирів.

У розділі „Репресовані священники” про Ю.Гаджегу, І.Чейпеша, А.Сабова, О.Грегоровича, П.Васька, М.Савчука, В.Хому, П.Дем’яновича. „Прикладів звинувачення греко-католицьких священників в антирадянській діяльності можна навести багато, - відзначають О.Довганич і О.Хланта. - Це свідчить про те, що тоталітарна система добилась свого. Греко-католицька церква була ліквідована в Закарпатті і воз’єднана з православною, яка була підпорядкована Московській єпархії”. У розділі „Мученики за православну віру” знаходимо цікавий фактичний матеріал про представників православної церкви, священників і монахів, яким теж не вдалося уникнути репресій.

Греко-католицька і православна церкви не були винятком. Зазнали репресій і представники інших конфесій. Матеріали про це можна прочитати в розділах „Переслідування реформатської церкви”, „Репресії проти римо-католиків”, „Засудження свідків Єгови”, „Покарані за релігійні переконання”. Уже сам перелік розділів свідчить, що наступ нової влади на церкву був тотальний. Не викликає жодних сумнівів, що книга О.Довганича і О.Хланти, написана на основі нових архівних документів, є значним внеском в українську історіографію другої половини ХХ століття.

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ІСТОРИК УКРАЇНИ

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

Видатні історики України Володимир Антонович, Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич залишили у вітчизняній науці глибокий слід не тільки завдяки своїм фундаментальним працям. Вони створили власні національні історичні школи, виховали цілу плеяду істориків. Безумовно, що таким здобутком сьогодні може похвалитися далеко не кожний, навіть і відомий, сучасний дослідник.

Серед десятків талановитих учнів академіка Івана Петровича Крип'якевича особливе місце належить відомому українському історику, доктору історичних наук, професору, академіку ВШ України Володимирі Васильовичу Грабовецькому, перу якого належить близько 1000 наукових праць: монографій, брошур, статей, рецензій, оглядів. Тільки один перелік окремих видань вченого заслуговує подиву (надзвичайно велика продуктивність пошукової роботи) і викликає гордість за українську історичну науку – «Народний герой Олекса Довбуш. Історичний нарис» (Львів, 1957. – 152 с.); «Олекса Довбуш – легендарний герой українського народу» (Москва, 1959. – 89 с.); «Звенигород. Нариси з історії західноукраїнських міст і сіл» (Львів, 1959. – 67 с.); «Як Довбуш карав панів. Оповідання та легенди» (Київ, 1960. – 50 с.); «Народні музеї Львівщини» (Львів, 1964. – 44 с.); «Селянський рух на Прикарпатті в другій половині ХVІІ – першій половині ХVІІІ ст.» (Київ, 1962. – 212 с.); «Галич» (Львів, 1959. – 70 с. Співавтор П.Арсенич); «Іван Олександрович Гуржій. Бібліографічний покажчик» (Львів, 1965. – 29 с.); «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства ХVІ–ХІХ ст.» (Львів, 1966. – 252 с.); «Городок. Історико-краєзнавчий нарис» (Львів, 1968. – 52 с.); «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.» (Київ, 1972. – 192 с.); «Напис на камені. Путівник-довідник. Розповідають меморіальні дошки та обеліски Львова» (Львів, 1976. –111 с.); «Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 років» (Львів, 1979. – 124 с.); «Каменная жазка. Скалы об Олексе Довбуше в Бубнище» (Москва, 1979. – 8 с. Соавтор Т.В.Бурнашов); «Як підготувати проведення заняття з історичного краєзнавства. Методичні поради студентам-заочникам» (Івано-Франківськ, 1980. – 26 р.); «Гуцульщина ХІІІ–ХІХ століть. Історичний нарис» (Львів, 1982. – 80 с.); «Надвірна. Путівник» (Ужгород, 1982. –80 с.); «Колиска трьох братніх народів» (До 1500-річчя Києва. – Івано-Франківськ, 1988. – 34 с.); «Стежками Олекси Довбуша. Путівник» (Івано-Франківськ, 1988. – 16 с.); «Нариси історії Івано-Франківська. З найдавніших часів до початку ХХ століття» (Івано-Франківськ, 1989. – 101 с.); «Галицька Трійця ХІІІ століття: Тимофій, Авдій, Митуса (До 1166-річчя Галича» (Івано-Франківськ, 1989. – 40 с.); «Скульптурна Шевченкіана Прикарпаття. Путівник» (Івано-Франківськ, 1989. – 24 с.); «Скульптурна Франкіяна Прикарпаття. Путівник» (Івано-Франківськ, 1990. – 27 с.); «З історії некрополя України. Про могили українських гетьманів» (Івано-Франківськ, 1990. – 47 с.); «Михайло Грушевський – видатний історик України, громадсько-політичний і державний діяч. До 125-річчя з дня народження» (Івано-Франківськ, 1991. – 42 с.); «Літопис запорізького козацтва» (Івано-Франківськ, 1992. – 26 с.); «Нариси історії Прикарпаття» (вийшло вже 6 томів, які розкривають історичні події в регіоні з найдавніших часів, – відповідно у 1992, 1993, 1993, 1994, 1994, 1995 рр.; т.І – 208 с., т.ІІ – 210 с., т.ІІІ – 167 с., т.ІV – 188 с., т.V – 174 с., т.VІ – 226 с.); «Кабінет історії України в навчальному закладі. Методичні рекомендації» (Івано-Франківськ, 1992. – 34 с. Співавтор Б.Гаврилів); «Історія Печеніжина» (Коломия, 1993. – 128 с.); «Народний трибун Іван Капушак. До 125-річчя смерті» (Івано-Франківськ,

1993. – 40 с.); «Роксолана в історії» (Івано-Франківськ, 1993. – 44 с.); «Гуцульщина в історії України. Виступ на Конгресі гуцулів» (Коломия, 1993. – 30 с.); «Олекса Довбуш 1700–1745» (Львів, 1994. – 271 с.); «Хмелівка. Короткий історичний нарис» (Богородчани, 1994. – 15 с.); «3 історії кав'ярень в Європі» (Галич, 1994. – 14 с.); «Семен Височан. До 400-х роковин Богдана Хмельницького» (Івано-Франківськ, 1995. – 33 с.); «В пошуках Довбушевих скарбів. Спогади. До 250-річчя загибелі національного героя України» (Івано-Франківськ, 1996. – 46 с.); «Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст., ч. 1» (Івано-Франківськ, 1996); «Іван Крип'якевич – визначний історик України» (Івано-Франківськ, 1996. – 24 с.); «Нарис історії Галича» (Галич, 1997); «Історія Калуша» (Дрогобич, 1997. – 224 с.); «3 любов'ю до Кобзаря. За спогадами минулих літ» (Івано-Франківськ, 1997. – 30 с.); «Уторопи. Сторінки історії. До 630-річчя першої письмової згадки» (Івано-Франківськ, 1997. – 223 с.).

В.В.Грабовецький – співавтор фундаментальних колективних праць «Українська Радянська Енциклопедія», «Історія селянства Української РСР», «Радянська енциклопедія історії України», «Історія міст і сіл УРСР» (українське і російське видання), «Істория Украинской ССР в десяти томах». Праці історика друкували престижні журнали «Архіви України», «Жовтень», «Дзвін», «Український історичний журнал», «Наука і життя», «Пам'ятки України», «Наука і суспільство», «Музика», «Наша культура», «Народна творчість та етнографія» та інші. В.В.Грабовецький друкувався на сторінках пражського часопису «Дружно вперед», аргентинського «Знання», вінніпегського «Українського слова», нью-йоркських «Українських вестей», варшавських «Наша культура» і «Наше слово». Він приймав участь в багатьох міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Тематика наукових пошуків В.В.Грабовецького надзвичайно різнопланова – соціально-економічне становище населення західноукраїнських земель і його антифеодальна боротьба, Олекса Довбуш і рух карпатських опришків, західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. під проводом Богдана Хмельницького, Прикарпатська Хмельниччина, вірменські поселення в Галичині, історія Гуцульщини, історія міст і містечок Прикарпаття, розвиток культури на західноукраїнських землях, визначні постаті нашої історії та цілий ряд інших.

Із вищесказаного видно: Володимир Грабовецький вніс значний вклад у розвиток української історичної науки, який потребує детального вивчення і узагальнення. Не викликає жодного сумніву, що будь-який дослідник історії України епохи середньовіччя, розкриваючи ті чи інші аспекти історії України доби феодалізму, не може обійтися без використання праць В.В.Грабовецького. Виходячи з цього, вивчення і аналіз наукової спадщини вченого становить значний науковий інтерес і має актуальне значення.

Необхідно констатувати, що В.В.Грабовецькому та його науковій діяльності вже присвячена значна кількість праць, навіть окремі книги. Одним із перших, хто високо оцінив тоді ще молодого вченого, був його вчитель, академік І.П.Крип'якевич: «Кожна наукова праця В.В.Грабовецького містить нові матеріали з поставленої ним теми. І цим він вносить значний вклад в українську історіографію». Відомий український історик І.Г.Шульга у передмові до однієї з праць В.В.Грабовецького чітко відмітив, що центральною проблемою «Наукових досліджень вченого вже понад 30 років (мова йде про 1982 р. – М.В.) стало соціально-економічне становище і класова боротьба селян Прикарпаття XV–XVIII ст.». «Копіткий пошук архівних матеріалів, – писав І.Г.Шульга, – передусім фондів гродських і земських судів Руського воєводства, ілюстрацій королівських мастків, селянських скарг, а також друкованих джерел дали

змогу В.В.Грабовецькому докладно вивчити і висвітлити історію цього краю (Гуцульщини – М.В.) й боротьби гуцулів проти гнобителів. Він ретельно опрацював зібрані ним матеріали і створив своєрідну епопею про опришківський рух у Прикарпатті». «Професора В.В.Грабовецького, – констатує інший автор, – цілком справедливо можна назвати сучасним літописцем Прикарпаття, без публікацій якого важко і уявити сьогодні розвиток історико-краєзнавчої науки. Він неодмінно відгукується на всі найважливіші історичні події, є натхненником і організатором проведення науково-теоретичних і практичних конференцій».

Професор В.Полєк цілком справедливо запропонував умовно поділити науково-педагогічну діяльність В.В.Грабовецького на два періоди – львівський і прикарпатський. Дане твердження він переконливо аргументував: «Протягом 15 років він (В.В.Грабовецький – М.В.) працював під керівництвом акад. І.Крип'якевича, а в загальному 22 роки у відділі історії згаданого інституту (1953–1975) (тепер – Інститут Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАН України – М.В.). За цей час він опрацював багато архівних фондів Львова, Києва, Москви, Вроцлава, Кракова, виявив багато нових документів і на їх основі захистив кандидатську (1956) і докторську (1968) дисертації, став відомим дослідником України... З 1975 р. починається новий період у житті і діяльності В.В.Грабовецького, який ми умовно називаємо прикарпатським. З цього року він почав працювати в Івано-Франківському педагогічному інституті ім. В.Стефаника. Очолюючи кафедру історії України, він одночасно багато уваги приділяє і науковій діяльності, публікуючи наукові статті, організовуючи науково-теоретичні конференції і виставки із своїх колекцій».

Висока оцінка науковій діяльності В.В.Грабовецького дається в фундаментальних працях з історії розвитку історичної науки в Україні, бібліографічних покажчиках. Окремі аспекти життєвого шляху і наукової діяльності В.В.Грабовецького піднімали в своїх статтях і рецензіях І.Гапусенко, М.Амчиславський, М.Івасюта, А.Данилюк, І.Чернобров, Г.Підлісний, М.Кубик, Г.Сергієнко, Б.Тимінський, П.Арсенич, В.Бурдуланюк, Ю.Угорчак, М.Сигидин, М.Кучернюк, І.Іванцев, В.Твардовський, Г.Кулиний та ін.

Особливе місце серед праць про В.В.Грабовецького посідає монографія П.Михайлини і М.Вуянко «Володимир Грабовецький – історик України», видана з нагоди 65-річчя від дня народження історика в 1993 р. Необхідно погодитися з твердженням авторів, що праці В. В. Грабовецького «відомі як на Україні, так і за її межами. Вони збагатили українську національну історіографію». В книзі наводяться цікаві й маловідомі факти з життя і різнобічної діяльності В.В.Грабовецького, розглянуто головну проблематику, яку вчений піднімав у своїх працях (історія України, архівознавство та допоміжні історичні дисципліни, історичне краєзнавство, охорона пам'яток історії та культури тощо). Автори підняли питання історичної школи професора В.В.Грабовецького. Більш детально дана проблема висвітлена в брошурі М.Вуянко. В науково-художньому плані написана книга письменника Г.Бурнашова.

Отже, істориками і краєзнавцями вже чимало зроблено для висвітлення окремих віх в житті В.В.Грабовецького, аналізуються окремі аспекти його наукової спадщини. На жаль, цілісного наукового дослідження, в якому б давався глибокий аналіз піднятих істориком наукових проблем, поки що нема. Наше дослідження теж не претендує на вичерпність, інстанцію завершеності. Воно, можливо, є скромною спробою хоча б в деякій мірі наблизитися до вирішення цього завдання. В контексті загальної мети – дослідити питання історії України в працях В. В. Грабовецького – виносяться більш конкретні завдання, зокрема: простежити головні віхи в житті й науковій діяльності

В.В.Грабовецького; дослідити стан вивчення В.В.Грабовецьким соціально-економічного, політичного і культурного становища Галичини доби феодалізму; проаналізувати праці вченого з історії Галицько-Волинського князівства, антифеодальної боротьби народних мас (повстання під проводом Мухи, рух карпатських опришків, події народно-визвольної війни 1648–1654 рр. на західноукраїнських землях тощо); дати оцінку історико-біографічним нарисам В.В.Грабовецького (Роксолана, Довбуш, Височан, Грушевський, Крип'якевич, Шептицький та ін.); визначити місце Закарпаття в наукових працях В.В.Грабовецького.

З'ясування цих та деяких інших проблем, дасть нам змогу краще зрозуміти історичне минуле України і в черговий раз переконатися в тому, що у вивченні нашої історичної спадщини важливе місце належить творчості відомого українського історика, академіка Володимира Васильовича Грабовецького.

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ: ШЛЯХ В НАУКУ

В 50-х роках вже минулого століття він так стрімко увірвався в історичну науку, що невдовзі перетворився з одного з найавторитетніших фахівців середньовічної історії України. Олекса Довбуш і карпатське опришківство, Семен Височан і народно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького, історія стародавніх Галича і Звенигорода, сторінки історії Гуцульщини та Закарпаття... Це далеко неповний перелік проблем, які досліджував і досліджує вчений, якого ще за життя назвали легендарним. Ви, безперечно, здогадалися, що мова йде про визначного українського історика, доктора історичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Школи України, Заслуженого діяча науки і техніки України Володимира Васильовича Грабовецького.

Майбутній історик Володимир Грабовецький походив з древнього роду Грабовецьких – дрібних бояр періоду Галицького князівства XII – XIII ст. Ця верства галицького феодального суспільства пройшла значну еволюцію і спочатку посідала досить помітне місце в Галичині, маючи навіть свій родинний герб. Але потім скотилася до дрібної шляхти і майже нічим не відрізнялася від рядових селян, які виконували різноманітні повинності в маєтках феодалів. “За переказами мого батька Василя, - писав згодом В.Грабовецький у праці “З історії родоvodu Грабовецьких”, - рід Грабовецьких походить із давніх княжих часів з невеличкого села Грабовець, що знаходиться на Богородчанщині. Від назви села пішли прізвища, як це широко було прийнято в XIV – XV ст., мого роду Грабовецьких. Яюсь я відвідав це село і побачив ті місця, де колись, в далекому минулому, розростався наш рід. Село із своїми полями, лісами, мальовничими урочищами справляє картину типової галицької оселі. Тут сьогодні проживають селяни із прізвищами Грабовецьких”.

Володимир Грабовецькому пошастило розшукати один унікальний архівний документ про представників деяких груп Грабовецьких у їхньому родовому гнізді – селі Грабовець. Цікаво, що на цьому документі в кольорах зображений родовий герб Грабовецьких. На геральдичному щиті внизу зображена символічна брама, за прийнятим у середньовічній геральдиці правилом. У цій фортечній брамі на сторожі – середньовічний лицар, одягнений у бойові обладунки. По боках – справа і зліва, розміщені згорнуті прапори синього та білого кольору, які завершені стрічками, хрестами та кулями вгорі. Посередині герба зображений лицарський шолом, увінчаний

корону, що символізує давніше королівське (князівське) походження. Зверху – фрагмент муру з трьома вежами, які вінчають павині пір'їна. Весь герб обрамований з обох боків по краях галуззями.

В середині XVIII ст. Грабовецькі осіли в Печеніжині, що на Коломийщині. Саме в цьому селі і побачив світ Володимир Грабовецький. Авторитетний дослідник зауважував: “Можна лише висунути припущення, що частина роду Грабовецьких через свою незалежність, втрапивши будь-які письмові привілеї на своє українське шляхетське походження, оселилася в Печеніжині. Тут розростався цей рід вже як селянський...З того часу цей рід розселювався по всій Галичині, але найбільше таких родин було в селі Грабовець на Богородчанщині і в Печеніжині на Коломийщині”.

У передмові до своєї книги “Історія Печеніжина” В.І.Грабовецький писав: “Вже в його назві почуєш гомін віків. І мимоволі тебе зацікавить історія селища. Звідки взялася така назва – Печеніжин? Коли село виникло?.. Ми досить мало знаємо про цей населений пункт Прикарпаття, якому в 1993 р. виповнилося 550 років з часу першої письмової згадки. А тим часом тут з праісторичних часів жили люди, на що вказують і археологічні знахідки, і письмові джерела”.

24 липня 1928 р. у сім'ї печеніжинських бідняків Василя і Гафії Грабовецьких народився син, якого батьки нарекли Володимиром, а в колі сім'ї ніжно називали “Влодком”. Родина Грабовецьких мало чим відрізнялася від решти селянських сімейств Печеніжина: злидні і бідність постійно панували серед них. До цього додамо, що Володимир був сьомою дитиною в сім'ї. Він нерідко чув, як батько в розпачі говорив: “Навіщо було того сьомого?”. “Моя родина, - пригадував В.І.Грабовецький, - була небагата. В час, коли я народився, у нас було восьмеро душ, було всього-навсього кілька мізерних клатків землі, або, як тоді називали, моргів поля, розкинутих в кількох урочищах, званих “горб”, “підцигла”, “той город”, “крушена”, “пригід”. Годувати таку сім'ю майже було неможливо”.

Батько історика Василь Дмитрович Грабовецький народився 10 квітня 1885 р. в убогій багатодітній сім'ї в урочищі під Смеречиною-Дібровою. В 1898 році закінчив шестирічну початкову школу, прикладаючись до навчання “з пильністю”, після чого пішов у науку до відомого майстра – Миколи Кузьменка навчатися секретам ткацького ремесла. Один з біографів сім'ї Грабовецьких Ярослава Ткачук писала, що “виткани з великим естетичним смаком такі верети, перемітки, скатерті, хустки користувалися успіхом у селян, робили дедалі популярнішим ім'я молодого ткача Василя із Заплеші. Його вироби почали замовляти селяни не лише Печеніжина, а й сусідніх сіл – Рунгур, Молодятина, Марківки, Княждвора. Ще й досі в багатьох хатах Печеніжина вам покажуть полотняні роботи Василя Грабовецького”.

У 1909 р. Василь одружився на дочці убогої багатодітньої вдовиці по Федорові Бойку Гафії, яка стала вірною помічницею у його творчій діяльності, авторкою ряду виробів прикладного мистецтва. Уже згадувана Я.Ткачук підмічала, що різноманітними техніками вишивання Гафія Грабовецька “володіла віртуозно”.

Чомусь так є, що саме найбідніші найбільше тягнуться до знань. Таким був і Володимир, якого односельчани називали “Влодком з книгою”. Так, він рано полюбив історію і завдячує цьому, перш за все, батькові: “Мій добрий, чесний і побожний батько, простий селянин-ткач, довголітній паламар при горішній церкві Василь Грабовецький син Дмитра брав мене малого за руку і босоногого вів до Народного Дому в Коломиї слухати оповідання з історії України, які читав відомий український письменник Андрій Чайковський. Водив до церковної читальні “Скала” у Печеніжині, де я читав книги з історії України. Батько привносив додому дитячий щомісячний журнал “Дзвіночок” і розповідав вечорами про історію нашого народу, вчив нас

любити свій рідний край, ділився спогадами про національно-визвольні змагання на початку XX століття, активним учасником яких був сам. Читаючи “Дзвіночок” та слухаючи розповіді батьків про козаків, опришків, гайдамаків та Січових Стрільців (батько був стрільцем УГА та боровся в її складі в листопадові дні під Львовом, а потім на Великій Україні), я дістав нестримний потяг до історії України”. Необхідно погодитися з твердженням біографів відомого історика, що “сім’я Василя Грабовецького зберігала українські традиції”.

До літа 1939 р. Володимир Грабовецький закінчив печеніжинську початкову “Рідну школу” і семирічку. Однак, цим хлопець не задовільнився і успішно склав іспити до класичної української гімназії в Коломиї. Розпочавши навчання при поляках, закінчував при більшовиках, які “золотого вересня” 1939 р. вступили на терени Західної України. Це був важкий період в житті українців Східної Галичини, коли масові репресії, депортація “неблагонадійних елементів” стали звичайним явищем. Проте, перебування радянських військ на західноукраїнських землях було недовготривалим. Вже 30 червня 1941 р. Німеччина захопив Львів і Тернопіль, а 1 липня – Дрогобич і Стрий. 2 липня 1941 р. нацистські війська вступили до Станіслава. Протягом двох тижнів вони не тільки перейшли радянський кордон по річці Збруч, а й досягли, а подекуди перейшли лінію оборони Сталіна, що була приблизно за 350 кілометрів від кордону на 22 червня 1941 р. Західна Україна була окупована і на цій території почав впроваджуватися фашистський “новий порядок”. З приходом німців Володимир Грабовецький змушений був залишити навчання й повернутися в рідне село, де допомагав батькам при господарстві. “В 1942 році, - писали біографи історика, - виснаженого від голоду хлопця забрала сестра до Винників під Львовом, де в той час працювала на тютюнової фабрики. В 1942 році сестра влаштувала брата до Малої Львівської духовної семінарії, і тут він навчався протягом 1942-1944 років...”.

Звернемося до спогадів В.В.Грабовецького про період навчання в духовній семінарії: “... Яюсь восени 1942 року до нас у бурсу, де я тоді вчився, завітав ректор Великої Богословської Академії архієпископ Йосиф Сліпий. Він побував у моїй кімнаті №25. Тоді він зробив на мене сильне враження своєю постаттю, гарним обличчям з бородою. Він звернув увагу на те, що над моїм ліжком висить образ Гошівської Богоматері і похвалив мене за любов до Бога та погладив рукою мою голову. Пізніше він цікавився життям семінарських бурсаків, деколи обідав з нами в їдальні і благословив нас своїм хрестом.

Згодом я бачив архієпископа Сліпого в каплиці великої духовної семінарії, де він в оточенні дяконів, священників, каноників правив Архирейську службу Божу. Запам’яталися тоді в цій каплиці стінні художні розписи, які, як пізніше мені сказали, були розмальовані видатним українським художником Петром Холодним, і які після руйнації каплиці совітською владою восени 1944 року були знищені. Жаль, що не запам’ятав тієї проповіді Преосвященного Йосифа на тому Богослужінні за винятком таких слів: “Дорогі семінаристи, будьте ревними священниками, любіть свою українську Церкву, бо вона пройшла тяжку хресну дорогу, але ніколи не покидала свого народу”.

І ще одна незабутня подія хвилює мене. А було так: перед святом Андрія у 1943 році сповістили наставники, що ми підемо до палати церкви св. Юра вітати з днем ангела Митрополита Андрія Шептицького. Ми всі зраділи. Дійсно, йдучи парами, прибули до митрополитичкої палати в день святого Андрія увечері. Всі з нетерпінням чекали прибуття Князя Церкви, так шанованого і любимого нашою Церквою і народом. О 7 годині вечора з сусідньої кімнати в’їхав у візку Митрополит. То було

незабутнє враження. Перед нами, семінаристами, з'явився справжній Патріарх і благословляв нас своєю рукою. Хор великої духовної семінарії співав урочисто многая літ. Здавалось, що сам Бог витає над нами. На нас дивились обличчя з галереї портретів митрополитів Української греко-католицької Церкви минулих століть. Ми, семінаристи, по черзі підходили і приймали благословення Митрополита. А оскільки я був одягнений в гуцульський кептар, то митрополит запитав мене з ласкавою і доброю усмішкою: "Звідки ти, гуцулику?". "З Печеніжина, коло Коломиї". – відповів я. "Славно, синку, хай тебе Господь береже". – відповів Кир Андрей.

З того часу пройшло багато десятиліть, а ці слова, сказані Митрополитом, і досі не забуваю. Запам'яталося те, з якою повагою до іменинника ставився, стоячи біля Митрополита, Архієпископ Йосиф Сліпий в супроводі каноників і нашої професури".

З приходом так званих "других совітів" Володимир Грабовецький влаштувався секретарем міського споживчого товариства. Поєднуючи навчання із працею, 1947 р. він закінчив Винниківську середню школу робітничої молоді і вступив на історичний факультет Львівського державного університету.

40-50-ті роки були надзвичайно складними в житті науковців і студентів Львова. Особливо це стосується представників суспільних наук. Наприкінці 1948 р. у Львівському університеті викладало понад 300 вчених, з яких тільки 67 були місцевими. Серед них відомі вчені Михайло Возняк і майбутній наставник В.Грабовецького Іван Петрович Крип'якевич. Представники радянської влади продовжували їх вважати "запеклими українськими буржуазними націоналістами". Органи НКВС-ГПУ встановили постійний нагляд за ними, намагалися очорнити і скомпрометувати в очах громадськості. І.П.Крип'якевичу заборонили читати курс лекцій, обмеживши його викладацьку діяльність роботою з аспірантами. Але під час перевірки з'ясувалося, що відомий історик продовжував опиратися на "схему Михайла Грушевського". Із нових архівних документів видно, що незважаючи на зміну влади в Західній Україні, І.П.Крип'якевич фактично не змінив своїх поглядів, не бажав пристосовуватися до нової системи. Доказом цього є виступ завідувача кафедри історії України В.Горбатюка на засіданні ради Львівського університету 27 вересня 1947 р. "Проф. Крип'якевича, - говорив він, - не зуміла кафедра привести до такого стану, щоб він був роззброєний і поставлений до стінки, щоб він і другі йому подібні жазали, що вони відказуються від своїх поглядів попередніх, що їх погляди неправильні і не тільки на словах, але й на ділі, в пресі". Різно нападав на відомого українського вченого Я.Галан. "Я хочу сказати взагалі про тих письменників, які стоять на протилежному боці і хитаються, - говорив він 27 липня 1947 р. на нараді активістів інтелігенції м. Львова, - не знають куди краще їм схилитися. Радянська влада повільно з ними поводиться, як, наприклад з проф. Крип'якевичем... Я скажу відверто, що ні одна країна в світі так би з вами не поступила". Аналогічне заявляли представники партії і влади Д.Мануїльський та І.Грушевський.

Особливо посилювались репресії після вбивства Я.Галана. Несчасна доля не обминула і В.Грабовецького – його теж виключили з університету, звинувативши в українському буржуазному націоналізмі. Студент В.Гайворонюк заявив, що Грабовецький "начебто поділяє ідеї "мюнхенської зграї", маючи на увазі українських емігрантів, та відвідує церкву і є сином попа. В той час в університеті на всіх факультетах проходили збори, на яких піддавали анафемі так званих українських буржуазних націоналістів. І лише коли університетські чиновники на свої запити не отримали з місця народження В.Грабовецького необхідного їм підтвердження, студента залишили в спокої. Проте в характеристиці на місце праці деканат записав, що В.Грабовецький виключався з університету.

Після закінчення історичного факультету В.Грабовецький був направлений на роботу вчителем історії в Новоскварявську середню школу Жовківського району на Львівщині, де він пропрацював до літа 1953 р. Вчителюючи, Володимир Грабовецький посилено працював, студіюючи праці Михайла Грушевського, Михайла Возняка, Івана Крип'якевича. Останній тоді очолював Інститут суспільних наук і мав світове ім'я в історичній науці. Перша зустріч з Крип'якевичем назавжди запам'яталась Володимирі Грабовецькому. Він пригадував: "... Коли секретарка сказала зайти, я спочатку захвилювався. І ось бачу відомого вченого. Іван Крип'якевич був середнього росту, з інтелігентним обличчям. Волосся густе, сиве, в окулярах. В розмові стриманий, коректний. Я завдячую долі, що звела мене з цією чудовою і широко людиною. Під керівництвом якої я працював 14 років. Не знаю чому, але з першого мого знайомства професор повірив у мої наукові сили і пррстягом всієї нашої спільної праці в Інституті ставився до мене надзвичайно доботно і прихильно. Хочу сказати, що благородною рисою академіка Івана Крип'якевича було те, що він ніколи не звертав уваги на посаду, знайомство, а відкрито і об'єктивно рецензував праці своїх колег, науковців, вказував на недоліки, і його слово завжди було повчальним, мудрим". 19 вересня 1953 р. Президія львівського філіалу АН УРСР затвердила В.Грабовецького на посаду молодшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. З цього часу почався стрімкий шлях молодого вченого до вершин наукової слави. 1953-1975 роки - так званий "львівський період" в науковій діяльності Володимира Грабовецького.

У своїй праці про Івана Крип'якевича, присвяченій 110-й річниці з дня народження вченого, В.В.Грабовецький відзначив: "... Іван Петрович мені дуже допоміг. Саме з ним я вперше прийшов до архіву і під його наглядом прочитав актову книгу старолатинською і старопольською мовами. Він контролював мої перші виписки, а часом і виправляв їх. Професор був чудовим знавцем першоджерел з багаторічним досвідом архівної роботи. Він старанно, за особливою системою виписок, умів добирати найбільш цінні актові рукописні дані з тієї чи іншої проблеми. І.П.Крип'якевич ніколи не обмежувався матеріалами до запланованої теми, а при нагоді фіксував все для майбутніх проблем, а тому радив спочатку виписувати заголовки і вказувати сторінки першоджерела тієї чи іншої актової книги, а потім вже уважно вчитуватися і фіксувати найбільш цікаві факти. Цим методом я користуюся протягом всієї своєї наукової діяльності. У зборі історичного матеріалу вчений був справжнім віртуозом і педантом. Він, досконало володіючи іноземними мовами, уважно перечитував складні тексти середньовічних актів гродських і земських латинською і старопольською мовами. Дослідник все підкреслював: "Не пропускати нічого найменшого з актів і фіксувати навіть те, що не по темі на час вивчення питання, але потім може знадобитися в наступних дослідженнях".

В.Грабовецький неодноразово вказував на велику ерудицію і компетентність академіка Івана Крип'якевича: "Іван Петрович взагалі був надзвичайно пунктуальний і акуратний, і як адміністратор, і як науковець. Якими б проблемами він не займався – чи то історія княжого періоду, козащини (XV – XVIII ст.), Хмельниччини (1648 - 1654 рр.), історіографія, джерелознавство, чи допоміжні історичні дисципліни, він завжди глибоко вивчав першоджерела і з педантичною точністю умів їх науково застосувати до поставлених питань. Здається, нема такої теми з історії України періоду становлення, над якою б не працював учений. Основною його темою була історія Галицько-Волинського князівства XII – XIII століть. Але найбільше зусиль він доклав у дослідження Хмельниччини..."

Незважаючи на велике навантаження, І.П.Крип'якевич не забував про виховання і становлення молодих науковців. "Не раз його можна було побачити в колі істориків, яким він давав поради, допомагав формулювати плани наукових праць, диктував з пам'яті бібліографію, - пригадував В.Грабовецький. - Він завжди знаходив контакт зі старшими за віком науковцями, згуртував колектив, з яким вирішував багато цікавих проблем... Одного разу, коли я зайшов до академіка, побачив порожній робочий стіл і стосик із восьми журналів. "Іван" Петровичу, що з Вами?" - вихопилось у мене. Він з тяжкою напрутою відповів: "Скільки тут номерів журналу, стільки місяців я хворію". Йому було важко говорити після інсульту, тепер він більше слухав. Але потім якось сказав: "Не покидайте досліджувати історію Прикарпаття. Коли ви закінчите улюбленого Довбуша, то не шкодуйте труду і підготуйте хоч кілька узагальнюючих книг з історії цього краю, про літописні міста Коломию, Галич, Рогатин, Товмач, Калуш". Завдання свого вчителя Володимир Грабовецький виконує, видаючи десятитомну працю "Нариси історії Прикарпаття" та тритомне дослідження "Ілюстрована історія Прикарпаття".

Перша стаття В.Грабовецького з'явилася на сторінках винниківської газети "Радянське життя" 24 грудня 1953 р. В центрі дослідження молодого вченого був славний український гетьман Богдан Хмельницький. Протягом 1954-1956 рр. В.Грабовецький опублікував десятки статей, героями яких були першодрукар Іван Федоров, селянський бунтар Устим Кармелюк, проводир опришків Олекса Довбуш, славетний письменник Іван Франко. Однак, все більше і більше увагу В.Грабовецького привертала славнозвісна постать Олекси Довбуша. Одна за одною виходять його статті "Народний проводир Олекса Довбуш", "Народний герой Олекса Довбуш", "Новий документ про загибель Олекси Довбуша", "Рух карпатських опришків напередодні і в роки визвольної війни 1648-1654 рр.". "Селянський рух на Галицькому Прикарпатті в другій половині XVIII ст.". Величезний джерельний матеріал з архівів Львова, Врошлага, Кракова і Перемишля був узагальнений істориком у книзі "Народний герой Олекса Довбуш" (1957), яку високо оцінили рецензенти (І.Матесян, Я.Ісаєвич, Я.Мельничук, О.Єрмоленко та багато інших). В 1959 р. книга була перевидана російською мовою в Москві.

Цікава історія трапилась із першою книгою про Олексу Довбуша. У своїх спогадах "В пошуках Довбушевих скарбів" В.Грабовецький пригадував: "... Якось я в пошуках народних оповідань про Довбуша забрів на одну із полонин на Закарпатті біля села Ясиня Рахівського району. Старий (понад 70 років) кремезний гуцул-чабан гостинно привітав мене на полонині. І тут при ватрі ввечері у колі пастухів повів розмову про Олексу Довбуша і дуже цікаво розповідав про героя, майже так як я описав його у книзі. Я здивувався і запитав, звідки він про це знає. Старий гуцул, курячи люльку, з гордістю відповів: "Ото, легінику (звернувся до мене), я маю біблію про Довбуша, а там все написано файно і по правді". "Що, біблію?", перепитав я здивовано і старий чабан підтвердив це із втіхою і гордістю.

"Покажіть мені цю біблію" - звернувся я до гуцула. "Тільки не нині, а вранці, як сонце зійде на полонину, я покажу вам, легінику", - відповів він. Тієї ночі у колибі я не спав, а думав, як то могло статися, що гуцул має книги, мені, історикові Довбуша, невідомі. Снувались у голові різні здогади: можливо, збереглися якісь давні папери або старовинні записи, які могли б збігатися з моїми твердженнями, побудованими на виявленні мною документів про життя й антифеодалну діяльність Олекси Довбуша.

Так і минула в мареві думок полонинська ніч. Мій господар полонинни прокинувся, поцілував земличку, стиха прошептав якусь молитву і легко торкнув мене. "Підемо подивитися на біблію про Довбуша", - сказав. Я встав, обер обличчя

ранньою росю і ми разом з гуцулом відійшли приблизно на 500 метрів і зупинились над стрімким берегом. Ступивши на кілька кроків униз, гуцул відсунув шматок скельної брили, вийняв з-під нього згорток і показав мені почорнілу від часу книжечку: “Ось вам і біблія про Олексу-брата”. Я відкрив обкладинку і мало не задрижав з хвилювання, коли побачив, що це саме перша моя книга, яка дійшла до гуцула на полонину. Отже, моя праця не пройшла марно, коли гуцули так любовно оберігають її, як колись наші батьки шанували Біблію”.

Протягом 1957 р. В.Грабовецький видрукував серію статей під рубрикою “Вивчай рідний край” на сторінках газети “Ленінська молодь”. Це були змістовні історичні нариси про Нестерів, Винники, Белз, Городок, Звенигород, Золочів, Буськ, Бреховичі, Сокаль, Бібрка, Великі Мости, Яворів тощо. В 1958 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Інституту історії АН УРСР В.Грабовецький успішно захистив кандидатську дисертацію на тему “Селянський рух в Галицькому Прикарпатті в другій половині XVII ст.”.

Починаючи з цього часу чітко викристалізувалися проблеми, над якими працюватиме вчений впродовж багатьох років – історія вірменських поселень в Галичині, рух опришків, гайдамаччина, вплив народно-визвольної війни на західноукраїнські землі тощо. В 1962 р. побачила світ монографія В.Грабовецького “Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.”. Вчений взяв участь у створенні багатотомної “Української Радянської Енциклопедії”, написавши до неї ряд нарисів, зокрема, “Довбуш”, “Дрогобич”, “Опришки”, “Звенигород Галицький” та десятки інших.

Львівський період був надзвичайно плідним у науковій роботі В.Грабовецького. Крім вищезазначених праць, історик видав монографію “Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI – XIX ст.” (1966), яка одержала 11 схвальних рецензій і яку відомий вчений І.Г.Шульга назвав “кращим серед наукових творів про народних месників – опришків та їхніх улавлених ватажків, котрі діяли в Карпатах у XVI - XIX ст.”. Всього вчений опублікував близько 300 наукових праць. Багаторічна плідна наукова робота мала своє логічне завершення. 30 вересня 1968 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Київського університету імені Тараса Шевченка В.Грабовецький захистив докторську дисертацію на тему “Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI – XIX ст.”. Додамо, що в обговоренні дисертації взяла участь десять провідних вчених України, а офіційними опонентами були член-кореспондент АН УРСР І.О.Гуржій, доктори історичних наук, професори Ф.П.Шевченко, І.Г.Шульга, М.І.Марченко. Неофіційними опонентами виступили професори І.І.Компанієць і Г.Я.Сергієнко.

В цей час В.Грабовецький активно займався громадською роботою, будучи членом Президії і головою секції історичних пам'яток Львівської організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. За видатні успіхи в цій роботі правління названого товариства в 1975 р. нагородило В.Грабовецького нагрудним значком і медаллю “За доблесну працю”. Протягом 1968-1974 рр. відомому вченому запропонували вести тележурнал “Скарби народу” Львівської студії телебачення.

Середина 70-х років – період, який пізніше історики назвуть застійним. “Ера Брежнєва – Щербицького” завдала нищівного удару по українській науці, особливо історичній. Були звільнені з роботи із заборотою друкуватися відомі вчені Михайло Браїчевський і Олена Апанович. Змушений був покинути Львів Володимир Грабовецький. Однак, науковий Львів його не забув, і з нагоди 50-річчя з дня народження професора, науковці Інституту суспільних наук АН УРСР привітали

В.Грабовецького: “Майже два десятиріччя Ви працювали в нашому Інституті, збагачуючи науку фундаментальними працями з історії України. Немало цікавих документів вдалося Вам врятувати від забуття. Ваші глибокі і захоплюючі дослідження завоювали заслужений авторитет серед широкого загалу читачів. Саме завдяки Вам слава про Довбуша та його легіонів залунала широко в світі. Доля трудового селянства, невмирущі подвиги запорожців знайшли гідне відображення у Ваших монографіях та статтях. Ваші друзі й колеги бажають Вам міцного козацького здоров'я, чекають нових великих здобутків на ниві історичної науки. Діялося це у славному місті Львові року 1973, місяця липня, 24. Руками власними підписали цю ювілейну адресу 32 найбільших вагомих вчених Інституту”.

В 1975 – 1988 рр. В.Грабовецький працював професором кафедри історії СРСР і УРСР історичного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника. Поряд з цим він займав посади члена Наукової ради по дослідженню проблеми “Основні закономірності вітчизняної історії довоєнного періоду” при секції суспільних наук АН УРСР, члена бюро наукової координаційної ради з проблем “Історичне краєзнавство в Українській РСР” при відділенні історії, філософії та права АН УРСР, члена секції історичного краєзнавства республіканської наукової ради АН УРСР з проблем історичної науки, члена Президії та правління Івано-Франківської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. В.Грабовецький є членом комітету Республіканської асоціації українознавства і членом Наукового товариства ім. Тараса Шевченка у Львові, яке відновило свою діяльність у 1990 р.

Івано-Франківський період в науковій діяльності В.Грабовецького був не менш плідний, ніж львівський. Він опублікував майже 600 наукових праць. Серед монографій і брошур вченого необхідно назвати “Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490-1492 років (З історії спільної антифеодальної боротьби селян України і Молдавії)”(1979), “Гуцульщина XIII – XIX століть. Історичний нарис” (1982), “Колиска трьох братніх народів” (1982), “Надвірна” (1982), “Сходинками історії – у майбутнє” (1987), “Стежками Олексія Довбуша” (1988), “Нариси історії Івано-Франківська” (1989), “Галицька Трійця XIII століття: Тимофій, Авдій, Митуса” (1989), “Скульптурна Шевченкіана Прикарпаття” (1989), “Скульптурна Франкіяна Прикарпаття” (1990), “З історії некрополя України (Про могили українських гетьманів)” (1990) та багато інших.

В 1992 р. В.Грабовецький видав перший том із задуманих десяти “Нарисів історії Прикарпаття”. “Ця, перша частина книги, - говоритьсь в передмові, - присвячена висвітленню історії з найдавніших часів до XV століття. В книзі автор в хронологічно-проблемному плані узагальнює на міцній джерельній основі історію краю первіснообщинного ладу, цікаво з'ясовує появу слов'янських племен, племінних союзів, життя людей в період Київської Русі IX – XI ст. Нарешті, читач може ознайомитися з економічним, політичним та культурним життям прикарпатців в час могутності Галицької держави, епох славних віток з династії Ростиславичів і Романовичів”.

У 1993 р. вийшли другий і третій томи “Нарисів”, в яких охоплено період XVI – XVII століть. Велика увага звернута проблемам заселення і розвитку Галицької землі, подіям народно-визвольної війни 1648-1654 рр. на Прикарпатті, соціально-економічним відносинам в краї та національно-визвольній боротьбі народних мас проти кріпацтва. Унікальні факти читач може почерпнути з розділу “Скит Манявський – перлина історії, культури і мистецтва на Прикарпатті”. Четвертий том, який побачив світ у 1994 р., присвячений соціально-економічним відносинам на Прикарпатті у XVII

ст. Вагоме місце в ньому приділено історії Гуцульщини, а також простежується національно-визвольна боротьба селян Прикарпаття, рух карпатських опришків.

Того ж року В.Грабовецький видав п'ятий том, до якого ввійшла монографія "Вірменські поселення XIII – XVIII ст.". У передмові автор відзначав, що "минуле вірменських поселень на Україні, в тому числі на Прикарпатті, не лише окрема сторінка української історії, але й окремий розділ в історії вірменського народу. Воно доповнює історію двох дружніх народів, свідчить про братній їх історичний взаємозв'язок". Дослідник аргументовано висвітлює такі проблеми, як вірменські поселення на Україні в історіографії та джерелах, виникнення вірменських поселень на Україні, соціально-економічне становище вірменських поселенців на Україні, участь вірменських поселенців у торгівлі, участь вірменських поселенців у викупі бранців з бусурманської неволі, дипломатичних місіях Польщі та в боротьбі з татаро-турецькою агресією в Європі XV – XVII ст., адміністративно-судові функції у вірменських поселеннях Прикарпаття тощо.

У 1995 р. В.Грабовецький видав восьмий том "Нарисів", до якого ввійшла монографія "Гуцульщина в другій половині XIX – початку XX ст.". Дослідник відзначав, що "у восьмому томі "Нарисів історії Прикарпаття" іде мова про тодішній стан промислових галузей Гуцульщини, соціальну структуру населення Верховини, боротьбу гуцулів за своє соціальне і національне визволення. Наведені матеріали засвідчують, що, незважаючи на важке економічне становище, гуцули розвивали свої домашні промисли, серед яких високого рівня досягло ужиткове і декоративне народне мистецтво".

В.Грабовецький продовжує працювати над історією карпатських опришків. У 1994 р. він видав фундаментальне дослідження "Олекса Довбуш (1700-1745)", в якому узагальнив усі свої попередні праці про відважного народного месника, а також доповнив їх новими архівними і фольклорними матеріалами. Наслідком такої плідної та ефективної роботи стала монографія, в якій детально проаналізовано рух опришків кінця XVII – першої половини XVIII ст., показано відображення руху, очолюваного О.Довбушем, у народній творчості, художній літературі, живописі, музиці та кінематографії. В цьому контексті заслуговує на увагу книга "Ой, попід гай зелененький ходять Довбуш молоденький: Етногенез, поширення, варіанти" (2000), написана у співавторстві з Марією Козачок та Лесею Трюянською. Автори розглядають легендарну баладу під оглядом літературознавчих, історичних та музичних студій. При цьому вперше опубліковано понад 30 поетичних варіантів балади, зібраних різними записувачами XIX – XX століть.

В.Грабовецький продовжує працювати над дослідженням соціально-економічного, політичного і культурного розвитку окремих прикарпатських міст та містечок. Протягом 1996-2003 років побачили світ його монографії "Історія Коломиї з найдавніших часів до початку XX ст.", "Уторопи. Сторінки історії. До 630-річчя першої письмової згадки", "Історія Калуша. З найдавніших часів до початку XX ст.", "Грабівка. Літопис оселі над Луквою. Присвячується 440-річчю виникнення села", "Іванівці. Літопис села над Прутом. До 485-річчя заснування", "Долина над Дністром. Ілюстрована історія села", "Історія Івано-Франківська (Станіславова) з найдавніших часів до початку XX століття", "Нарис історії Галича. З найдавніших часів до початку XX століття. До 1100-річчя заснування града", "Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX століття", "Нарис історії Княгинина" та ін.

Є всі підстави стверджувати, що Володимир Васильович виконав заповіт свого вчителя Івана Крип'якевича з приводу ґрунтовного дослідження історії міст і сіл Прикарпаття. Не випадково, що його плідна робота знайшла належну оцінку.

Володимиру Грабовецькому рішенням міськвиконкомів восьми населених пунктів Прикарпаття присвоєно звання “Почесного громадянина” (Коломиї, Уторопів, Галича, Калуша, Печеніжина, Княгинина, Іванівців та Грабівки). Цей факт аналогів поки-що немає.

Унікальною у всіх відношеннях є праця В.Грабовецького “З любов’ю до Кобзаря за спогадами минулих літ” (1997). Заслуга вченого ще й у тому, що він запропонував читачам унікальну розповідь першого директора Канівського музею-заповідника “Могила Т.Г.Шевченка” Василя Коваленка про перепоховання поета, реконструкцію його могили, організацію музею та встановлення надмогильного пам’ятника на Тарасовій горі.

Історія запорізького козацтва теж продовжує перебувати в центрі досліджень визначного вченого. Лише протягом 2000-2003 рр. В.Грабовецький видав змістовні праці “Берестецька битва 1651 р. та історія створення пантеону і музею-заповідника “Козацькі могили”, “Битва під Батогом 1652 р. – славна сторінка в історії Хмельниччини”, “Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI – XVIII ст.”. У передмові до останньої В.Грабовецький написав проникливі рядки: “Вже будучи важко хворим, академік Іван Петрович Крип’якевич під час однієї з наших останніх зустрічей запитав мене, чи я прошою над питанням ролі запорізького козацтва в історії Західної України, на що я дав позитивну відповідь. На похороні академіка, свого вчителя, я остаточно вирішив здійснити заповіт Івана Петровича Крип’якевича відносно цієї теми. Після довгого переконання свого академічного керівництва мені вдалося остаточно затвердити тематичну роботу по відділу історії України на тему: “Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI – XVIII століття”.

Після її закінчення в 1969 році намагався опублікувати завершену тему в академічному видавництві “Наукова думка”. Але мої зусилля були даремними. Всюди, куди я не звертався, тодішнє академічне і партійне керівництво завжди давало такого роду відповідь: “Тема не актуальна, пахне патріархальщиною”, “Тема звернута в минуле”, “Плани видань переобтяжені на наступний рік”. Роки і десятиріччя другої половини ХХ століття минали. Ми поринули в іншу наукову тематику з історії західноукраїнських земель. До того ж у 1975 році перейшли на педагогічну працю, і тільки рукопис цієї моєї тематичної роботи зберігся. Якось нам не пощастило опублікувати цю 30-річну працю в 1992 році, коли Україна відзначала 500-річчя виникнення українського козацтва, за винятком каталогу моєї виставки, присвяченої цій ювілейній даті. І тільки тепер, з нагоди 510-річчя виникнення Українського козацтва, видаємо цю книгу, хоч невеличким тиражем і власним коштом. Але для кращого сприйняття читачем нашої праці ми вмістили в книзі старовинні гравюри XVI – XVIII ст., уривки автентичних документів, деякі картини та карти і схеми”. Такий складний шлях пройшла монографія Володимира Грабовецького про запорізьке козацтво, і я завдячую долі, що саме мені Володимир Васильович довірив бути науковим рецензентом цього унікального видання.

У 2002 р. Володимир Грабовецький видав перший том фундаментальної тритомної “Ілюстрованої історії Прикарпаття”. Ідея написання цієї книги визрівала давно. Починаючи із січня 1990 р. на сторінках газети “Прикарпатська правда” під рубрикою “Гомін віків” професор В.Грабовецький почав друкувати дослідження історії Прикарпаття. Якщо не врахувати “Історію міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область” (Київ, 1971) та “Назустріч мрії” (Ужгород, 1978), матеріали в яких подавалися вибірково, то ці публікації професора стали першою узагальнюючою працею із історії краю. В 1992-1993 роках, про що вже йшлося, були опубліковані Володимиром Грабовецьким перші томи “Нарисів історії Прикарпаття”.

Автор, спираючись на літописні дані, архівні матеріали, історичну літературу, зумів представити нам першу частину задуманої ним багатотомної історії Прикарпаття. Перший том книги, присвячений висвітленню історії з найдавніших часів до середини XVII ст. Перед допитливим читачем зринуть сторінки історії княжої бувальщини Галицької землі, життя і діяльність відомих князів Володаря, Володимирка, Ярослава Осмомисла, Романа Мстиславича, Данила Романовича Галицького, Льва Даниловича, Юрія Львовича та його наступників. Чи не вперше так детально подано в книзі життєписи видатних діячів культури XIII століття, за визначенням автора, - "Галицької трійці" – премудрого книжника Тимофія, талановитого різьбяря Авдія і славетного співака Митуси. З цікавістю читаються сторінки історії розвитку писемності, освіти, архітектури в Галицькому князівстві.

Далі автор на цікавих даних джерел і літератури змальовує картину важкого випробування Прикарпаття після упадку Галицько-Волинської держави династії Романовичів в середині XIV століття. В цей час Галицьку землю загарбали угорські феодалі і заправляли нею за допомогою свого намісника Володислава Опольського. Після горезвісної Крєвської унії дослідник показує, що в 1387 р. Галичину захопила хоролівська Польща. Вона встановила свій адміністративний поділ і надала шляхті маєтки в Прикарпатському краю. Цікаво, що в книзі подані перші писемні згадки про населені пункти XIV – XVII ст., які так потрібні вчителю школи, котрий займається вивченням історії рідного краю та любителям-красзнавцям. Вчитель, красзнавець, допитливий турист знайде тут пояснення історико-географічної назви "Покуття", походження найменувань деяких сіл і міст. Досить докладно подано в книзі соціально-економічну характеристику краю в XV – XVII ст., встановлення кріпосницьких порядків, які поневолили масу колись вільного селянства, міщанства, дрібних бояр. З цікавістю читаються сторінки історії літописних міст Прикарпаття Галича, Коломиї, Снятина, Тисмениці.

Зрозуміло, що автор після економічної і політичної характеристики історії краю показує опозицію поневолених мас проти панівної іноземної верхівки. Це скарги і втечі селян, які поступово переросли в грізне національно-визвольне повстання в Галицькій землі 1490-1492 років під проводом народного героя Мухи. Це питання вперше в українській історіографії було опрацьоване професором Володимиром Грабовецьким.

Багаті архівні першоджерела, виявлені Володимиром Грабовецьким у різних архівних фондах Львова, Києва, Варшави, Кракова, Вроцлава за півстоліття дали змогу автору детально і фахово дослідити історію Прикарпаття XVI – XVII століть. Читач з фундаментального першого тому монографічної праці зможе довідатися про різні проблеми історії Прикарпаття цього бурхливого літописного періоду. Це – питання заселення прикарпатського краю, соціально-економічні і правові відносини в період розвитку кріпосництва, антикріпосницька боротьба селян і міщан за своє соціальне і національне визволення. З цікавістю читаються сторінки, де іде мова про колоритний опришківський рух, перебування запорізьких козаків на Прикарпатті (1613 р.), татарські напади. Особливо цінним є висвітлення об'єктивної історії рогатинської брачки Насті Лісовської – Роксолани, яка в більшості відома з легенд. Автор на першоджерелах вперше, за відомим вченим-сходознавцем А.Кримським, розкриває невідому долю українки з Рогатина.

Відомий історик України В.Грабовецький порушує питання про стан культури на Прикарпатті в XVI – XVII століттях, де вказує на навчання прикарпатських українців у європейських університетах, діяльність у Львові Юрія Рогатинця, як члена Львівського культурно-освітнього церковного братства, походженням з Рогатина. В

монографії згадано про славнозвісну Стратинську друкарню та її діяча, відомого друкаря і гравера Памво Беринду, а також і його талановитий твір "Лексикон славенороський".

Завершує академік свою працю дослідженням Прикарпатської Хмельниччини вікопомних 1548-1654 років. Раніше вчений опублікував з цієї проблеми ряд глибоконаукових монографій, брошур, розвідок, в яких висвітлюється діяльність таких народних героїв з Прикарпаття, як Семен Височан та Іван Грабівський. З книги академіка видно, що це була справжня галицька козаччина, яка вже тоді свідчила про історичні витoki української державної соборності і національно-визвольних змагань, що наочно проявлялося у покозаченні галицького люду та утворенні у ряді прикарпатських міст українського міського самоврядування.

Академіка В.Грабовецького цілком справедливо можна назвати сучасним літописцем Прикарпаття, без публікацій якого важко уявити сьогodнішній розвиток історико-краєзнавчої науки. Він неодмінно відгукується на всі найважливіші історичні події, став натхненником проведення проблемних науково-теоретичних та практичних конференцій. Познайомившись з першим томом "Літошованої історії Прикарпаття", читач зможе поповнити свої знання з історії рідного краю, збагатитись першоджерелами нашої духовності, більш глибоко усвідомити витoki свого прабатьківського коріння, рідного порогу. Вихід першого тому трьохтомного видання є поки що єдиним такого роду дослідженням серед регіонів України.

Сьогodні В.Грабовецький очолює кафедру історії України Прикарпатського університету імені В.С.Стефаника, продовжуючи дослідження різноманітних проблем історії України, рідного Прикарпаття. Його багаторічна наукова і культурно-громадська діяльність високо оцінені. В 1989 р. В.Грабовецького було нагороджено орденом "Пошани". Він лауреат обласних краєзнавчих премій імені Івана Вагилевича (1991) та академіка Івана Крип'якевича (1998), нагороджений медаллю на відзнаку плідної роботи на ниві охорони пам'яток історії та культури України (1992). У 1995 р. Указом Президента України В.Грабовецькому присвоєно почесне звання "Заслужений діяч науки і техніки України" за значний особистий внесок у розвиток національної освіти, впровадження сучасних форм навчання і виховання молоді. Того ж року Володимир Васильович був обраний академіком АН Вищої школи України по відділенню історії, філософії та права і затверджений загальними зборами Академії Наук Вищої школи України 30 листопада 1995 р. У 1997 р. вченого нагороджено почесним знаком Міністерства освіти України "Відмінник освіти України".

"Одним із достойників наукового, культурно-освітнього життя Івано-Франківська, - відзначав декан історичного факультету Прикарпатського університету імені В.С.Стефаника, доктор історичних наук, доктор філософії, професор Микола Кутутяк, - є завідувач кафедри історії України, талановитий учень академіка Івана Крип'якевича Володимир Грабовецький. Іншого подібного професора в природі просто не існує. Немає і все. Як немає, мабуть, у вітчизняній історії найпотаємніших закутків, куди б він не заглянув, навіть у такі найвіддаленіші специфічні, як археологія, сфрагістика, генеалогія, геральдика. Не як метелик-одноденка, примагнічений кон'юнктурним світлом, а із солідним вантажем історичних аргументів". До цих слів важко ще що-небудь додати.

СТОРИШКИ ІСТОРІЇ ПРИКАРПАТТЯ В ПРАЦЯХ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Проблеми історії Прикарпаття, безумовно, займають центральне місце в науковій спадщині В.В.Грабовецького, що дало право читачам вважати його «літописцем Прикарпатської землі». Найповніше історія Прикарпаття відображена ним у фундаментальному дослідженні В.В.Грабовецького «Нариси історії Прикарпаття», шість томів яких вже побачили світ (1992–1995 рр.).

З середини XII ст., а точніше зі смертю Ярослава Мудрого, Київська Русь розпалася на 15 удільних князівств, п'ять з яких – Київське, Переяславське, Володимир-Волинське і Галицьке знаходились в межах сучасної України. «Умираючий великий київський князь Ярослав Мудрий, – писав В.В.Грабовецький, – всі прикарпатські землі передав внавукові Ростиславу, що був сином Володимира. Останній був сином Ярослава Мудрого, але помер ще за життя свого батька. Так почалася династія Ростиславичів, яка правила Галицькою землею до кінця XII століття». Ростиславичі, на думку В.В.Грабовецького, боротьбу за прикарпатські землі вели на два фронти: як проти своїх східних князівств, так і проти угорських і польських феодалів, які загрожували агресією. В результаті польські пани змушені були покинути прикарпатську територію. Однак, це сталося тільки після з'їзду князів в Любечі, на якому були також присутні Ростиславичі. Згідно з рішенням з'їзду, за Ростиславичами остаточно закріпилися Перемишль і Теревовля. Незважаючи на миролюбні задуми учасників з'їзду в Любечі, міжусобиці не припинялися. Становище погіршувалося ще й тим, що міжнародне становище було надзвичайно суперечливим.

У 1126 р. помирає Ростислав і Володимирко об'єднує два уділи: Звенигород і Перемишль в одне Галицьке князівство з столицею в Галичі. Чому саме це місто стало столицею? Де і коли виник Галич? В.В.Грабовецький вже багато років досліджує цю проблему, є автором цілого ряду праць з історії Галича. Назвемо тільки деякі: «Галич» (1964), «Як і коли виник Галич» // Комс. прапор. – 1982. – 18 березня; «Хто заснував Галич» // Комс. прапор. – 1982. – 3 червня; «Коли виник Галич» // Прикарпатська правда. – 1988. – 27 січня; «Володимирко – об'єднувач Галицької землі. Сторінки історії Прикарпаття» // Прикарпатська правда. – 1990. – 1 квітня та ряд інших.

Точно відповіді на питання коли виник Галич важко, бо істориками наводяться різні дати – 1096, 1113, 1141. Звичайно, що мова йде про першу літописну згадку, а не про виникнення поселення Галича. В.В.Грабовецький, який вважається найбільш компетентним фахівцем з даної проблеми, констатував, що галицьке поселення-городище знали вже в IX столітті. Ця відомість знаходиться у нотаря угорського короля Бели. Невипадково, що саме Галич став столицею Володимирика, адже він «лежав на перехресті торгових шляхів, що проходили з північного заходу, з Польщі і Німеччини, вздовж Дністра на південь, через схід до Чорного моря та з півночі, з Волині, на південь, через Карпати на Угорщину та до Середземного моря... Крім того, Галич на підгірській горобині серед рік міг добре оборонятися... Не укріплена природою залишалась лише четверта сторона – південна, звернута до Карпат і Угорщини».

В.В.Грабовецький детально зупинився на походженні назви Галич, розглянув проблему місця розташування міста. На основі численних археологічних знахідок, літописних джерел, свідчень істориків довів, що «старовинний Галич був розташований на крилоській горі (територія нинішнього села Крилос) і біля підніжжя її (хутори Підгороддя і Четвертаків)».

Детальне ознайомлення з джерелами дало підставу В.В.Грабовецькому зробити висновок, що «серед південно-західних князівств X–XIII століть Галицька земля, серцевиною якої було наше Прикарпаття, було сильним в економічному розвитку регіоном, про який так багато написано в літописах».

Перед нами відкривається своєрідна панорама прикарпатського літописання, життєписи найвидатніших правителів краю. Історик яскраво описав правління Володимирка – об'єднувача Галицької землі, який «виявився здібним державним діячем і полководцем». «Князем мудрим і красномовним» був Ярослав Осмомисл, під час правління якого Галицька земля стала особливо могутньою. Необхідно погодитися з дослідником в тому, що «за своє 34-річне правління Ярослав Осмомисл зумів піднести високо політичний престиж Галицького князівства, про яке широко заговорили по всій Русі і по всіх країнах Європи. За його мудру політику автор Київського літопису назвав його вперше Осмомислом». Діяльність могутнього князя високо оцінив автор «Слова о полку Ігоревім». Після смерті Ярослава підступні галицькі бояри почали заколот в Галичі. Скориставшись чварами в Галицькій землі, угорський король Бела посадив на князівський престол в Галичі свого сина Андрія. Почався період іноземної окупації, що, звичайно, «викликало незадоволення серед населення».

Із смертю Володимира Ярославича в 1198 р. закінчилося панування в Галицькому князівстві династії Ростиславовичів і на політичну арену виходить один з найсильніших діячів на всій тодішній Русі володимирський князь Роман Мстиславич, який ще 10 років перед тим намагався оволодіти Галичем. Його прихід до влади прискорила підтримка з боку галицьких бояр. В.В.Грабовецький високо оцінив державницькі якості цього князя, який зумів приборкати бояр, утихомирив київського князя Рюрика Ростиславича, організував успішні антиполовецькі походи, підняв престиж своєї держави в Європі. Та, все-таки, найголовнішим здобутком під час його правління, стало об'єднання в 1199 р. в одну велику державу Галицької і Волинської Земель.

«Сей же король Данило був князем добрим і хоробрим і мудрим» – таку назву має окремий розділ першого тому «Нарисів історії Прикарпаття» В.В.Грабовецького. Зрозуміло, що мова йде про славнозвісного галицько-волинського князя Данила Романовича Галицького. Прослідкувавши життєвий шлях і державотворчу діяльність великого князя, В.В.Грабовецький влучно підмітив, що «у своїй антиорданській політиці Данило робив спроби з одного боку втягнути в цю боротьбу західноєвропейські держави, з другого – внутрішньо підготуватись до двобою. Він спочатку сподівався на допомогу папи. Останній робив спроби на Ліонському соборі в 1241 році закликати західних правителів на цей хрестовий похід проти ординців. З цією метою папа Інокентій IV прислав королівську корону, яку пропонувався Данило на короля 1253 року в Дорогичині. Але ці походи не здійснилися, і Данило вирішив своїми силами захищати себе». Як відомо, і це йому здійснити не вдалося. Аналогічної точки зору притримувалися вітчизняні (І.Крип'якевич, М.Котляр) і зарубіжні (Дж. Феннел) історики.

В.В.Грабовецький – автор нарисів про нащадків Данила – князів Лева і Юрія. Перший, як відомо, приєднав до своєї держави на деякий час південну частину закарпатських земель, а Юрій об'єднав під своїм правлінням усі Галицько-Волинські землі. І що найголовніше, вважає В.В.Грабовецький, «домігся у константинопольського монарха права на утвердження окремої галицької митрополії».

Володимир Грабовецький – чудовий знавець культури Галицької землі XII–XIII ст. У багатьох своїх працях з даної проблематики вчений зробив правомірний і

документально доведений висновок, що «у Галицькій землі у XII–XIII століттях високого рівня досягла культура». Історик написав змістовну працю «Галицька трійця XIII ст.: Тимофій, Авдій, Митуса» про трьох видатних галицьких діячів культури того часу. «Відтоді, коли жили і творили видатні діячі галицької культури Тимофій, Авдій і Митуса, – відзначив В.В.Грабовецький, – минуло понад 700 років. У плінні часу не дійшли до нас їх літературно-мистецькі твори. Тільки літописні стислі згадки про мудрого книжника, умілого майстра скульптурного різьблення каменя і славетного співака свідчать про їх високе мистецтво». Необхідно погодитися з твердженням вченого, що друга половина XIV століття була надзвичайно складною в житті Прикарпатського краю. Однак «в народі ще жили сильні традиції княжої доби, що проявлялися у фольклорі, побуті, народних традиціях. Все це опісувалося співцями-боянами на лірах, гусях і нагадувало славу бувальщину в легендах і піснях».

В.В.Грабовецький скрупульозно дослідив соціально-економічне, політичне і правове становище Галицької землі в XV ст. у складі панської Польщі. Соціальне і національне гноблення привело до сильного вибуху незадоволення народних мас, яким було селянське повстання 1490–1492 рр. на Прикарпатті під проводом Мухи. Цій події В.В.Грабовецький присвятив спеціальне монографічне дослідження «Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 років (З історії спільної антифеодальної боротьби селян України і Молдавії)». Історик глибоко проаналізував причини, які привели до повстання, зупинився на характеристиці різних форм боротьби, які прискорили початок повстання, а фактично, справжньої селянської війни. В.В.Грабовецький першим у вітчизняній історіографії розкрив цю проблему, довівши, що повстання під проводом Мухи «набрало широкого антифеодального, народно-визвольного характеру, охопило Галицьке Прикарпаття, Поділля, Буковину і Молдавію... Повстання... за своїм розмахом і характером було першим великим збройним повстанням на Україні в період зміцнення феодально-кріпосницьких відносин. Воно сприяло розгортанню класової боротьби селян на Україні в XVI–XVII ст.». В.В.Грабовецький зробив важливий висновок, що селянське повстання під проводом Мухи «було складовою частиною антифеодального руху в тодішній Європі».

АНТИФЕОДАЛЬНА БОРТЬБА КАРПАТСЬКОГО ОПРИШКІВСТВА В XVI–XIX СТ.

Однією з основних форм антикріпосницької боротьби селян західноукраїнських земель було опришківство, яке зародилося в умовах Галицького Прикарпаття. Вперше назва «опришок» зустрічається в документі, датованому 1529 р., тобто на початку XVI ст. Однак, В.В.Грабовецький вважає, що не виключена поява терміна «опришок» ще в XV ст. Історики по-різному пояснювали цей термін. Більш правдоподібним є твердження В.В.Грабовецького, який вважає, що «опришок» – це змінене латинське «пресор» (пригнічувач, напасник). Мається на увазі пригнічувач панів, шляхти. Збіднілі селяни, не стерпівши гніту феодалів, тікали в такі місця, де їх ніхто із можновладців не міг зловити.

У XVI ст. рух опришків поширився на Галицькому Прикарпатті та Поділлі. В середині століття центром розгортання його стало Покуття (переважно Гуцульщина). Сяноцька і Перемишльська землі, в тому числі і Лемківщина. Особливо активно діяли опришківські загони на пограниччі Польщі та Молдавії, їм надавали допомогу

буковинські опришки. Справа дійшла до того, що «польський і молдавський уряди вирішили відновити діяльність спільної молдаво-польської комісії у складі найбільших феодалів з обох сторін, яка мала... покласти край виступам опришків як на польському, так і на молдавському боці». У працях В.В.Грабовецького детально описано діяльність опришківських загонів в коломиїському повіті, в околицях Дорогойова і Сучави. З гуцульськими опришками підтримували зв'язки видатні ватажки народних рухів на Прикарпатті, в тому числі й Гнат та Семен Височани. Рух опришків став настільки масовим, писав В.В.Грабовецький, що «королівські універсали і мандати, спрямовані проти опришків, з'являлися майже щороку, але вони не давали бажаних результатів. Рух опришків зростав разом з погіршенням соціально-економічного становища». Найбільшого розмаху опришківський рух набув у першій половині XVIII ст., коли його очолив Олекса Довбуш. Крім численних статей, В.В.Грабовецький присвятив національному герою України кілька книг – «Народний герой Олекса Довбуш», «Стежками Олекси Довбуша», «Олекса Довбуш (1700–1745)» та ряд інших.

...Олекса Довбуш народився 1700 р. в сім'ї бідного селянина в с.Печеніжин Коломиїського повіту Руського воеводства. Не витримавши важкого гніту, Олекса з братом Іваном вступили в загін опришків. Невдовзі він став їх знаменитим проводирем. Довбуш відомий своїми безстрашними діями далеко за межами Прикарпаття. Невипадково, що про це співалося навіть у піснях, які складав народ:

Чорногора ся всміхнула,
мов не тота стала.
Про Довбуша Верховина
ціла заспівала.

Опришківські загони були нечисленними – від 5 до 45 чоловік. Завдяки цьому вони могли швидко переховуватись, маневрувати, здобувати собі харчі, несподівано зникати на очах ворога, що їх переслідував. Вперше про Довбуша стає відомо в 1738 р. В.В.Грабовецький віднайшов документ, в якому констатується: «Декрет старших земських у справі інтересу Солотвина. Між опришками в 1738 (році) знаходяться Дранки – два брати з Дори Микулі, Довбуші – два брати з Рунгур, Смикайло і Семак Ігнатюк – з Порогів. Брат Семаків служить у Шрубаків».

Однак, безсумнівно, діяльність Довбуша почалася значно раніше. У 1738–1739 рр. Олекса Довбуш розгортає діяльність навколо Печеніжинського ключа, а згодом і всього Яблунівського старства. «Вже тоді-таки, – писав В.В.Грабовецький, – у рідному с.Печеніжині Довбуш потривожив шляхту. В липні 1739 р. селянин Твердюк свідчив перед Станіславським судом, що Довбуш після того, як «починали рух в Печеніжині, не показується до родинного села, бо їх наказано ловити».

В.В.Грабовецький, використавши численні спогади сучасників, яскраво описав О.Довбуша. Він «був високий, плечистий, темноволосий, краснолиций, рухливий, мав усміхнене обличчя, проникливе око, дзвінкий голос. На ньому була шапка з павиним пір'ям, мазана сорочка, широкий пояс, за ним – два пістолі, порохівниця, капшук на тютюн, торба, на плечі кріс. Довбуш носив червоні штани і був взутий у постолі». «Довбуш був надзвичайно скромною людиною. «При пораненому не знайшли жодних прикрас, на ньому була лише порохівниця з бляхою, позолочена каривана, талісман, два медальйони і пляшечка, в якій було миро та святі дари, грудка срібла, дві срібні голки, хрест руський, різьблений, 9 зерен пшениці у вузлику, пір'я різних птахів. Все це було в шкіряній мошонці».

О.Довбуш користувався величезною підтримкою населення. Його підтримували тому, що «відібране у панів добро Довбуш роздавав убогим кріпакам». Ватажок не випадково орієнтувався на бідніше населення. Люди, позбавлені будь-яких засобів до

існування, ставали найстійкішими бійцями, могли переносити всілякі незгоди й труднощі». В.В.Грабовецький детально описав походи Довбуша та боротьбу польсько-шляхетських військ з опришками. Однак, не дивлячись на найрізноманітніші заходи шляхти, піднятий Довбушем рух опришків не згасав. Центральний уряд, дуже слабкий на ту пору, не міг подати шляхті допомоги. Заважали також міжусобиці в середовищі польських феодалів і Довбуш їх вміло використовував.

Дії Довбуша, який вбивав панів, розорив їх садиби, страшно лякали феодалів. Останні, в свою чергу, намагалися з допомогою найбрудніших методів позбутися славного опришка. Шляхта обіцяла щедру винагороду тому, хто спіймає або вб'є Довбуша. Олексі стало відомо про те, що житель Космача Стефан Дзвінчук взявся вбити його. Разом з товаришами Орфенюком і Бойчуком Довбуш вирішив покарати зрадника і ворожого прислужника. Однак ввечері 23 серпня 1745 р. Дзвінчук смертельно поранив славного лицаря. Наступного дня Довбуш помер. Звістка про підступну і несподівану смерть народного героя розійшлася по Західній Україні. Звісно, шляхта поширювала цю звістку, щоб порадувати перелякане панство, з яким не встиг розправитися Довбуш.

В.В.Грабовецький у відділі рукописів ЛНБ АН України відшукав привілей коронної княжни Теофілії Яблонівської, виданий Стефану Дзвінчуку, в якому вказувалось: «...Повідомляю всіх, кому це треба знати, а особливо милостивих панів комісарів і губернаторів того Яблонівського ключа на тепер і майбутнє. Підданий мій з села Космача Стефан Дзвінчук зніс і спровадив з цього світу Олексу Довбуша – проводиря всіх неспокоїв і розрухів, смока, вихованого у запрутських горах, який нищив маєтки і життя покутської шляхти. За це хай буде Богу честь і нескінченна хвала Дзвінчукові, що зняв постійну небезпеку серед покутського краю та повернув йому бажаний спокій. Тому мого підданого Стефана Дзвінчука нагороджую за цей доказ вірності і зичливості. Заохочуючи й інших до цих похвальних справ, звільняю його до смерті від усіх, як двірських, так і громадських данин і податків, чинши і інших будь-яких повинностей. На це дозволив теперішній посесор Яблонова його величність пан прокурор коронний. Це право для ліпшої віри при звичайній печатці підписую власною рукою».

Однак, опришківський рух не припинився. Протягом десяти років (1744–1754) антикріпосницьку діяльність вів Василь Баюрак. Його напади на Косів, села Коломийського повіту, поява на Буковині і Закарпатті, перелякали шляхту. Однак, його життя теж закінчилося трагічно. «В Ясеніві, – відзначав В.В.Грабовецький, – його було підступно спіймано і видано шляхті. З 20 по 24 квітня 1754 р. проходив судовий процес над Баюраком у станіславській фортеці, його піддано тортурам, а потім засуджено на жорстоку смерть».

Після Баюрака рух опришків продовжив Іван Бойчук. Він організував ряд успішних походів на міста Болехів, Яблунів, Долину, Косів, Пістинь, Баню, Рунгури тощо. Гірське село Ясенів стало головною стоянкою його загону. Влітку 1759 р. Бойчук переходить з Покуття на Україну, в Запорізьку Січ. Не припинявся рух опришків наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Тільки наприкінці XIX ст. було придушено останнє вогнище опришків. «Так закінчилася героїчна епопея гуцульських опришків, – підсумував В.В.Грабовецький, – які вписали славу сторінку в літопис класової боротьби селян на Україні в XVI–XIX ст.».

В Івано-Франківську відкрито історико-меморіальний музей національного героя України Олекси Довбуша. Експозиція музею побудована на матеріалах з приватної колекції невідомого дослідника антифеодалного руху на Прикарпатті академіка В.В.Грабовецького. Експозиція музею складається з документів, літературних творів

про Довбуша, творів живопису, графіки, скульптури, різноманітних медалей, музичний творів, кінематографії тощо. Один з найцінніших експонатів – рукопис літературного сценарію Любомира Дмитерка і Віктора Іванова до кінофільму «Олекса Довбуш». Стрічка, відзнята за сценарієм у 1959 році, широко демонструвалася не лише в Україні, а й далеко за її межами: в Румунії, Чехословаччині, Німеччині, Франції, Англії, Канаді, США, Бразилії, Австралії і, звичайно, в усіх колишніх союзних республіках. Глядачі можуть ознайомитись із окремими кольоровими кінокадрами з фільму, а також фотографіями, зробленими на знімальних майданчиках під час роботи над кінокартиною. Тут же вміщено рекламну афішу до фільму художника В.Мигулька. До речі, науковим консультантом кінострічки був В.В.Грабовецький.

Безперечно, зацікавленість у відвідувачів викличе топір Олекси Довбуша, який за вагомими науковими аргументами професора Володимира Грабовецького (про що він писав у пресі) мав належати безпосередньо самому герою. Цю цінну реліквію понад два століття свято зберігали космачани – нащадки свідків загибелі Олекси. В.В.Грабовецький писав у своїх спогадах про пошуки довбушевого топора: «1957 р. в Космачі я побував на місці, де стояла хата Степана Дзвінчука, і розмовляв про Олексу з багатьма старими гуцулами. Найбільше почерпнув від старожила, любителя Довбушевої бувальщини Василя Васильовича Баб'яка. Від нього й почув, що топір ватага зберігається в одного старого гуцула на присілку Клифа... Я вирішив ще раз, уже вкотре, завітати у Космач.

Випала нагода для цього у 1959 р. під час зйомок історичного кінофільму «Олекса Довбуш», науковим консультантом якого мені довелося бути. Знову повів розмову про Довбушевий топір з місцевим краєзнавцем В.В.Баб'яком. Тоді ми з ним і завітали до гуцульської гражди на присілку Клифа. Її господар почав розповідати про ватага, його подвиги, побут, любов до Дзвінки. Я запитав: «Чи правда, дядю, що у вас зберігається топір, який належав Довбушеві?». «Йо, – відповідь, – істинна правда». Він пішов до комори і вніс топір з тією любов'ю, як тільки вмів гуцул, поцілував у лезо і передав мені для ознайомлення. Уважно оглянувши топірець, я переконався, що металева сокирка давня, можливо з XVII ст., а топорище, певно, пізнішого періоду.

Тим часом гуцул-газда, власник тієї пам'ятки, говорив: «О, то дуже fajно, що ми маємо справжній топір нашого Довбуша!.. А було так. Коли Олексу поранив скурвий син Степан Дзвінчук, то опришки, хоч був уже пізній вечір, понесли свого ватага до лісу за Космач і залишили там в куцах ще живого. Вночі, як розказував мені наш неньо, якась молодиця забрала топірець і заховала в одного гуцула, не знаю, як він називався. А той передав його моєму прадіду, він далі – дідові, дід – батькові, а батько – мені. І бисте знали, дядю, мій тато, коли мав умирати, то наказував, щоб я що Довбушеву зброю часом не загубив. Так і лежить у мене топір здавна, я його ховаю на поді». На прохання В.В.Грабовецького передати топір на зберігання до майбутнього музею, старий гуцул відповів: «Ей, красний легінику, ця Довбушева річ не продається». —«Потім я часто навідувався до того газди. – пригадував В.В.Грабовецький, – ще і ще раз оглядав топір, милувався ним, радіючи серцем, що він таки зберігся. І лише серпневого вечора 1970 р., в 225-ту річницю з дня загибелі Олекси Довбуша, завдяки вмовлянням Василя Васильовича Баб'яка, старий гуцул передав мені унікальну пам'ятку. Згодом спеціалісти, провівши дослідження металу, з якого було виготовлено топір, підтвердили, що ця за часом своєї появи знахідка відноситься до XVIII ст.»

Про багаторічну діяльність В.В.Грабовецького в дослідженні життя і діяльності Олекси Довбуша доктор історії та філософії Микола Кугутяк писав так: «Понад

чотири десятиліття досліджує історію життя й антикріпосницької діяльності Олексія Довбуша професор Володимир Грабовецький. На основі виявлених ним 70 нових документів, вчений опублікував понад 100 історичних праць про героя. Крім цього, дослідник протягом 45 років зібрав понад 1000 історико-літературно-мистецької спадщини про Олексія Довбуша».

Делегація Чагрівської СШ, яка відвідала виставку В.В.Грабовецького у 1988 р., так писала в книзі відгуків: «Дорогий Володимире Васильовичу! Земний уклін Вам, професоре Грабовецький, за ту скарбницю духовної культури, яка розкривається в експонатах цієї прекрасної Довбушіани, зібраної Вами протягом 40 років. Це мало сказати виставка, це цілий історико-меморіальний музей Олексія Довбуша...».

ЗАПОРІЗЬКІ КОЗАКИ, БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І НАРОДНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1648–1654 рр.

Про запорізьке козацтво і Богдана Хмельницького вийшла велика історична література. Фундаментальні праці про славного запорізького гетьмана написали Володимир Антонович, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Михайло Грушевський, Іван Крип'якевич, Володимир Голобуцький, Валерій Смолій, Валерій Степанков... Вже понад сорок років історію запорізького козацтва і народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького досліджує В.В.Грабовецький. Перу вченого належить близько 50 праць з даної проблематики.

Символічно, що перша стаття в науковій біографії В.В.Грабовецького була присвячена українському гетьману. В 1953 р. вчений опублікував на шпальтах газети «Радянське життя» (Вінники) працю «Там, де проходив Богдан Хмельницький». За нею послідували одна за одною статті «Богдан Хмельницький під Львовом», «Документи Богдана Хмельницького», «Участь народних мас західноукраїнських земель у визвольній війні українського народу 1648–1654 рр.», «Західноукраїнські землі за часів Хмельниччини», «З історії селянсько-міщанських збройних виступів у Галичині в період визвольної війни українського народу (1648)», «День перший і останній» та ряд інших. У 1989 р. В.В.Грабовецький опублікував фундаментальну працю «Згадаймо праведних гетьманів», в якому описав діяльність запорізьких гетьманів Івана Підкови, Якова Шаха, Самійла Кішки, Северина Наливайка, Григорія Лободи, Якова Бородавки, Петра Сагайдачного, Оліфера Голуба, Григорія Чорного, Тараса Трясила, Івана Судими, Павла Павлюка... і, звичайно, Богдана Хмельницького.

В центрі наукових студій В.В.Грабовецького знаходиться проблема впливу народно-визвольної війни на західноукраїнські землі. Починаючи з 1991 р. вчений опублікував серію історичних нарисів на сторінках газети «Прикарпатська правда»: «Відлуння чигиринських дзвонів на Прикарпатті», «Походи визвольних військ Богдана Хмельницького в Галицьку землю», «Передмова до твору визначного історика України Михайла Грушевського «Хмельницький і Хмельниччина» та ін. В.В.Грабовецький одним із перших написав праці про соратників Богдана Хмельницького в боротьбі проти панської Польщі. У 1989 р. він опублікував статтю «Легендарний герой» про козацького полковника Івана Богуна, а наступного року дослідження «Визвольні походи Максима Кривоноса влітку 1648 року на Поділля в «Записках» Мартина Голінського». Та найбільше праць В.В.Грабовецький присвятив легендарному козацькому ватажку, соратнику Хмельницького, Семену Височану. Уже в 1969 р. на сторінках «Радянської енциклопедії історії України» (т.1) з'являється біографічний нарис «Височан Семен (Сень) Гнатович». Ця стаття відомого

українського дослідника була також опублікована в «Українській Радянській Енциклопедії» (1978, т.2). Велика увага діяльності С.Височана приділена В.В.Грабовецьким у його монографії «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис».

В 1995 р. В.В.Грабовецький видав змістовну працю «Семен Височан», в якій висвітлив полководницьку діяльність свого героя на Покутті, Тлумаччині й Обертинщині, Заболотівщині. Дослідник аргументовано довів, що повстання, очолюване Семеном Височаном, зробило великий вплив на Гуцульщину. «Вперше про Ігната Височана (батька Семена) – пише В.В.Грабовецький, – згадується в міських галицьких актах у 1609 р... Батько Семена, родом із наддністрянського села Вікторова, що було в складі Галицького староства і, безсумнівно, походив із селянського середовища. На це вказують тогочасні повідомлення...». Про час народження і дитинство Семена Височана майже нічого невідомо. Вперше про нього в 1626 р. в одній із скарг згадують шляхтичі Сулятицькі і Боднарівські. «Семен, – писав В.В.Грабовецький, – ріс в умовах постійної боротьби з шляхтою і татарами, набирав військового досвіду і практики, що відіграло немаловажну роль у його майбутній діяльності. В наступних роках звістки про Ігната Височана зникають, а Семен з початком визвольної війни 1648 р. очолює народний рух на Галицькій землі».

Історик аргументовано довів, що «в кінці 1648 р. під владою Семена Височана перебувала більша частина Галицької землі, особливо південна, що в основному охоплювала територію Коломийського повіту, або Покуття. Виняток становили міста Галич, Коломия, Солотвина, де зібрались великі шляхетські загони й чужоземне міщанство, яке управляло цими містами і всіляко підтримувало шляхетський уряд». В.В.Грабовецький намагався визначити кількісний склад армії С.Височана. Він відзначав: «Народний рух набрав дійсно великого розмаху. За даними сучасників, армія Височана нараховувала 15 тисяч чоловік. Такої великої ударної сили, об'єднаної під одним керівництвом, не було в цей час у всій Західній Україні, навіть на Поділлі. Якщо в селянському русі на Галицькому Прикарпатті в період найбільшого піднесення восени 1648 р. взяло участь близько 30 тисяч чоловік, то половина з них припадає на армію Височана». Отже, неможливо не погодитися з твердженням вченого, що «цей факт свідчить про особливо великі військові й організаторські здібності Семена Височана, якого навіть тогочасна шляхта назвала «найпершим вождем».

У 1972 р. видавництво «Наукова думка» видало книгу В.В.Грабовецького «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.», яка одержала схвальну оцінку з боку провідних вчених України. На думку вченого, народно-визвольна війна «підняла на класову боротьбу проти польсько-шляхетського гніту широкі маси поневоленого українського народу. Під козацькими прапорами збиралося все, що було вкрай пригнічене, поневолене шляхтичем, магнатом. Народ йшов у бій і перемагав класового ворога-гнобителя». На глибоке переконання історика, перемоги Хмельницького під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями весною 1648 р. «завдавали смертельного удару Речі Посполитій, підірвавши її могутність в Європі, дезорганізували шляхетські війська, польський уряд і примусили його шукати шляхів до примирення із запорізьким військом».

На основі великої кількості джерельних матеріалів, які вчений до наукового обігу ввів вперше, було доведено, що визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького зробила великий вплив на піднесення опришківського руху в Галичині та Закарпатті. Так, в 1648 р. відбулися два значні напади опришків у Сяноцькій землі. «Перший стався «нічним способом» на Новотанецький замок з 9 на 10 травня. Ініціаторами цього наступу були селяни Вислока. 120 чоловік озброєні рушницями й іншою

вогнепальною зброєю, при безпосередній допомозі і керівництві закарпатських опришків, які були закликані на підтримку, напали на замок. Цей загін мав на меті звільнити з кайданів арештованих і засуджених опришків».

Значна увага в працях В.В.Грабовецького приділена облозі Богданом Хмельницьким деревного Львова у 1648 р. Дослідник констатував, що «після здобуття Високого замку фактично доля Львова була в руках Хмельницького. Але гетьман, не маючи наміру нищити його (на що зазіхали татари), почав вести переговори з місцевими властями. Шляхетські мемуаристи намагаються пояснити, що внаслідок мужності і сильного опору шляхетсько-католицького гарнізону Хмельницькому не вдалося здобути Львова». З таким твердженням В.В.Грабовецький рішуче не погодився: «Історичні факти переконують, що гетьман Хмельницький прихильно ставився до Львова, не бажав його руйнувати, маючи там своїх прихильників, і обмежився викупом. Не викликає сумніву, що такими прихильниками козаків були українські міщани, а також члени Ставропігійського братства. Українські передміщани псували гармати в замку, вказували до нього таємний вхід, інформували козаків про слабкі місця Львівської фортеці». Загальновідомо, що перебуваючи під Львовом, Хмельницький почав встановлювати дружні відносини з Молдавією і Угорщиною, зокрема, почав переговори з семигородським князем Юрієм Ракоці. Саме тоді запорізькі козаки побували на Закарпатті, що зафіксовано в історичних джерелах.

З іменем Богдана Хмельницького історики пов'язують один з етапів формування Україною своєї державності. Після успішних дій запорізького війська під Зборовом і Збаражем гетьман підписав з поляками Зборівську угоду 1649 р., в результаті якої «в трьох воеводствах – Київському, Чернігівському, Брацлавському – не мали права бути поляки. Ці воеводства входили до складу новоствореної держави Хмельницького, який мав право мати 40 тисяч козацького війська. На території Української держави заборонялася діяльність католицької церкви і ордену єзуїтів, унія мала бути скасована, а православний київський митрополит мав право брати участь у сеймі. Всього у Зборівському договорі записано 18 пунктів, які фактично давали основи для зміцнення козацької влади на Україні».

Де б не з'являлися війська Хмельницького, всюди їх підтримувало місцеве населення. Молдавські походи гетьмана активізували і тут опришків. Про це свідчать «Записки» архідиякона Аллепського, які наводить у своїй праці В.В.Грабовецький: «Замішання оточувало нас з усіх боків... В нас не було можливості рушитися ні в землю козаків, ні назад, бо всі жителі країни зробилися розбійниками і бродягами та вбивали на шляхах всякого, хто рятувався втечею». Автори колективної монографії «Північна Буковина: її минуле і сучасне» (Ужгород, 1969) роблять висновок, що «у роки визвольної війни українського народу проти польської шляхти (1649–1654) багато буковинських селян, розправившись із «своїми» феодалами, втікали в загопи Богдана Хмельницького. Ці втечі набрали масового характеру, коли війська Хмельницького вступили на Західну Україну. В жовтні 1649 року селяни посли Галицької і Теробовлянської землі зажадали від молдавського господаря створити застави на кордоні з тим, щоб не допускати повсталих селян з Буковини». Тісні зв'язки з Хмельницьким мав молдавський опришок Харечко.

У 1992–1993 рр. В.В.Грабовецький опублікував цілу низку праць про відомі народно-визвольні війни на західноукраїнських землях. Це такі роботи, як «Літопис запорізького козацтва», «Роль запорізького козацтва в історії Галичини», «Документи про перший похід запорізьких козаків на Прикарпаття», «Дмитро Яворницький – визначний історик запорізького козацтва», «Були колись запорожці, вміли панувати», «Йшов до брата брат. Роль запорізького козацтва в історії Галичини» та ін. У цих та

деяких інших своїх працях В.В.Грабовецький переконливо довів, що визвольна армія Хмельницького безпосередньо вплинула на піднесення західноукраїнського повстання. «Гетьман Хмельницький надавав йому великого значення, сприяв його розвитку. Значну роль у цьому відігравали повстанці Хмельницького й ударні групи козацьких загонів під проводом полковників Товпиги, Капусти, Головацького, Путіяна, Кривоноса та сотників в кількості 45 тисяч чоловік. Вони вселили у незадоволені маси віру на визволення, активізували на боротьбу приблизно тисячну армію повстанців, більша частина яких діяла на Прикарпатті і зосередилася в основному у двох великих вогнищах: на Покутті під проводом Семена Височана і на Калущині під керівництвом Івана Грибівського». Семена Височана В.В.Грабовецький справедливо вважає «Хмельницьким Галицької землі».

У 1991 р. В.В.Грабовецький написав змістовну працю «Де могили українських гетьманів?», яка була надрукована на сторінках львівського журналу «Дзвін». Чимало уваги в ній присвячено і Богдану Хмельницькому, який помер у 1657 р., причому, при загадкових обставинах. Видатний український історик Михайло Грушевський так писав у своїй праці «Про батька козацького Богдана Хмельницького»: «Налис на таблиці в церкві Суботівській показує на те місце, де був похований Хмельницький, але костей його там нема. Як поляки кілька літ пізніше здобули Чигирин в переході, Степан Чарнецький, їх начальник, казав викинути кості Богданові на глум і наругу. Та наругу і неславу зробив тільки собі і землякам своїм тим, що наругався з мертвого тіла чоловіка, котрого не міг подолати, коли він був живий».

Сьогодні академік В.В.Грабовецький продовжує досліджувати історію запорізького козацтва і народно-визвольної війни 1648–1654 рр. під проводом Богдана Хмельницького. Чекають свого часу його нові праці «Визвольні походи запорізьких козаків на західноукраїнських землях в кінці XVI – початку XVII століть» (55 с.), «Роль запорізького козацтва в історії західноукраїнських земель» (500 с.), «Відображення визвольних походів козацько-селянських військ під проводом Богдана Хмельницького в 1648–1654 роках в народній творчості, художній літературі і мистецтві» (28 с.), «Славний пам'ятник – некрополь козацькі могили під Берестечком» (35 с.).

«В.Грабовецький не лише виявив нові документи і написав праці з історії козацтва, – писав професор В.Полек, – але й колекціонує з даної проблеми фотодокументи, художні і мистецькі твори, сам розробляє карти, схеми, складає літопис Запорізького козацтва, крилаті вислови про козаків». В 1991 р. В.В.Грабовецький в Івано-Франківську організував виставку історико-культурних творів присвячених 500-річчю виникнення запорізького козацтва. Ця колекція побудована виключно з експонатів власного архіву-колекції В.В.Грабовецького. До колекції ввійшли архівні документи, друковані книги, зокрема, художні твори. Образотворче мистецтво представлене творами М.Івасюка, М.Самокиша, О.Сластіона, С.Васильківського, Ф.Красицького, М.Дерегуса, А.Монастирського, П.Заливахи та ін. На виставці можна було побачити найкращі зразки графіки і скульптури про запорізьке козацтво. Неабиякий інтерес становлять гетьманська булава, шабля, спис, бунчук, пістоль.

В.В.Грабовецький активно працює над виготовленням схем і рисунків, які відображають козацькі походи, битви. Це теж можна було побачити на виставці. На відвідувачів грізно звернули свої погляди з портретів кошові Іван Сірко і Кость Гордієнко, останній кошовий Запорізької Січі Петро Калнишевський. Один з відвідувачів виставки у книзі відгуків зробив такий запис: «Слава професорові Володимирові Грабовецькому і його невсипущій, титанічній праці. Праці шановного

професора і зібрані ним матеріали, реліквії про славне козацтво... переповнюють кожного любов'ю до історії України, виховують національну свідомість та історичну пам'ять, наочно доводять, що народ наш є, народ наш вічно буде».

ВІРМЕНСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ НА УКРАЇНІ

Серед проблем, які вже кілька десятиліть цікавлять В.В.Грабовецького – історія виникнення і розвитку вірменських поселень на Прикарпатті. «Як виникла думка досліджувати історію вірменських поселень на Україні в XI–XVIII ст.? – пригадував В.В.Грабовецький. – А історія почалася з того, що, працюючи в 50–60-х роках над проблемою історії селянства Прикарпаття епохи кріпосництва, я натрапляв на різні історичні джерела в архівах Львова, Києва, Варшави, Кракова про вірменських поселенців на Україні, в тому числі і на Прикарпатті. Тоді зародилася ідея щось дослідити з історії цих колоністів-вірмен, які в далекому минулому поділяли з українським народом свою долю.

Перші статті В.В.Грабовецького з даної проблеми були опубліковані в 1958 р. в «Известиях Академии Наук Армянской ССР» – «Вірменська колонія в Станіславі в XVII–XVIII ст.», «Вірменська колонія у Львові в XIV–XVIII ст.». Наступного року з'явилися його праці «Вірменське населення на західноукраїнських землях» та «Історичні зв'язки українського і вірменського народів». В 1962 р. дослідник виступив з доповіддю «Вірменська колонія в Снятині» на науковій сесії АН України, присвяченій історичним зв'язкам українського та вірменського народів. На цей час В.В.Грабовецький вже вважався одним із небагатьох фахівців з проблеми виникнення вірменських поселень на Україні, а тому не випадково, що саме він написав рецензю на монографію Я.Р.Дашкевича «Вірменські колонії на Україні в джерелах і літературі XV–XIX століть» (1963). В 1967 р. В.В.Грабовецький виступив з доповіддю «Вірменське поселення в Кутах» на науковій сесії АН Вірменської РСР, а в 1978 р. на сторінках «Української Радянської Енциклопедії» (Т.2) надрукував узагальнюючу статтю «Вірменські колонії».

«В 1973–1975 рр., – пригадував вчений, – мною було підготовлено монографію «Вірменські поселення на Україні в XI–XVIII ст.» (25 друк. аркушів). Думав видати цей рукопис; змінилися обставини, проте думки опублікувати свою працю не покидав. Мені завше хотілося вивчати вірменські поселення на Прикарпатті, де вони найдовше існували. Виходячи з цього, я опублікував окремими статтями історію вірменських поселень у Станіславі (1958), Снятині (1965), Кутах (1967) і Тисмениші (1987, 1994). І як наслідок багаторічної пошукової роботи, в 1994 р. в п'ятому томі своєї «Нарисів історії Прикарпаття» В.В.Грабовецький опублікував фундаментальне дослідження «Вірменські поселення XIII–XVIII ст.». В «Слові про автора», яким відкривається ця монографія, З.Бойчук відзначив: «Заслуга професора Володимира Грабовецького в тому, що він в українській національній історіографії в 50-х роках вперше звернувся до цієї теми... А тепер подає на суд читача свою працю – глід багатолітніх пошуків з життя вірменських поселенців в нашому краї».

У першому розділі – «Вірменські поселення на Україні в історіографії і джерелах XI–XVIII ст.» – В.В.Грабовецький констатував, що «джерельна база даної проблеми надзвичайно багата. В архівах України, Польщі і Вірменії збереглося багато різного документального матеріалу: спеціальні актові книги вірменського суду, діловодні документи міст, в яких вірменські поселенці мали свій магістрат (Кам'янець-Подільський, Львів, Станіславів, Лисець, Тисмениця), судочинство (Снятин, Кути,

Броди, Городенка і ін.). Чимало збереглося різних розсипних документів-тестаментів, торговельних і ремісничих договорів, оригіналів і копій урядових привілеїв, історичних фактів з церковного життя і боротьби вірмен-григоріянців проти наступу католицизму і унії, письмових договорів на поземельні відносини, всякого роду переписка центрального і місцевих урядів Речі Посполитої з вірменськими громадами, окремими її членами, торговцями, ремісниками, багачою кореспонденція між окремими особами, цехами, купецькими корпораціями та іншого роду акти». Опрацювання вищеназваних джерел дало можливість В.В.Грабовецькому простежити історію виникнення та існування вірменських поселень на Україні.

Вірменські поселенці не випадково починають з'являтися на Україні. Вони «радо осідали на українських землях, так як ця територія була багата на хліб, худобу та інші сільськогосподарські продукти, до того ж лежала на вигідних і важливих торговельних шляхах, які з'єднували Схід із Заходом, Північ з Півднем, а населені пункти, в яких з'являлися вірмени, були на той час вигідними місцями розвитку торгівлі і промислів. До того ж місцеве українське населення, хоч було пригноблене панівними класами шляхетської Речі Посполитої, гостинно зустрічало вірменських поселенців, скоро з ними уживалося і спілкувалося в торгівлі і промислах».

Коли ж зафіксовані перші згадки про вірмен? «1356 рік, – відзначає В.В.Грабовецький, – є першою найбільш точною датою, яка переконливо свідчить про існування вірмен в середині XIV ст. у Львові», однак «згадуються дати переходу вірмен до Львова ще до виникнення Львова, а саме: 1130, 1183, 1184, 1200 і 1245 роки». Крім Львова у період Галицько-Волинського князівства (XIII–XIV ст.) деякі вірменські поселення виникають на території Поділля і Волині. Другою важливою вірменською колонією на Україні і однією з перших на Поділлі було поселення їх у Кам'янці-Подільському. Це поселення залишалося головним центром вірмен не лише на Поділлі, але й підтримувало тісні економічні і політичні зв'язки з іншими українськими вірменськими поселеннями і вписало чимало цікавих сторінок в історію Прикарпаття. 1349 р. – перша згадка про вірмен в Кам'янці. З'явилися вірмени і в Криму, адже не випадково тогочасні мемуаристи його називали «Кримською Вірменією». «Очевидно, – вважає В.В.Грабовецький, – саме Крим був пересадним пунктом, через який із Великої Вірменії шлях переселенців ішов на Україну». 22 січня 1429 р. зафіксована луцька вірменська громада.

На XV–XVIII ст. припадає заселення вірменами південно-західних територій України. Протягом XVI–XVIII ст. у Подільському воєводстві виникає сім вірменських поселень (Бар, Барок, Студениця, Балта, Жаанчик, Рашків, Могильов). Вже в середині XVI ст. зустрічаємо вірменських поселенців у Тисмениці на Покутті. На кінець XVI ст. припадає поява вірмен в Бродах. До найдавніших вірменських колоній в Західній Україні відноситься Язловецьке поселення вірмен. Необхідно погодитися ж твердженням В.В.Грабовецького, що в XVII–XVIII ст. «вірменська колонізація переважно захоплює територію Прикарпаття». Поселення вірмен виникають у Снятині, Підгайцях, Станіславові, Бучачі, Кутах, Обертині, Жовкві, Ярославі, Золочеві, Бережанах.

В.В.Грабовецький зробив глибокий аналіз соціально-економічного становища вірменських поселенців на Україні XIII–XVIII ст. Підсумовуючи багатотисяч архівний матеріал, вчений констатував, що у XVIII ст. «значно зменшилось вірменське населення на Україні. Особливо це помітно стало в кінці XVIII ст. Які причини сприяли цьому? По-перше, зменшення вірменського населення було спричинене упадком багатьох поселень, ліквідацією їх самоврядування як на Поділлі, так і в Галичині, яка тоді була загарбана Австрійською монархією. По-друге, вірменські

поселенці втратили не тільки свої привілеї, але й адміністративні свої функції, що консолідувало їх самоврядування. По-третє, із введенням унії частина привілейованого вірменського патриціату окатоличилась і ополячилась, порвавши все з своєю мовою, побутом і віросповіданням. У соціальному плані вірменських колоністів можна чітко розмежувати на панівну верхівку і незаможні групи. Вірмени активно займалися торгівлею з найдавніших часів і до кінця існування їх колоній, чому сприяло «вигідне географічне положення». Нарівні з торгівлею українські вірмени у своїх поселеннях займалися різними видами ремесла. «Не було такого поселення XIII–XVIII ст., – відзначав В.В.Грабовецький, – де б вірмени в тій чи іншій мірі не займалися ремісничим виробництвом».

У своїй монографії «Вірменські поселення» В.В.Грабовецький підняв надзвичайно важливу і цікаву проблему – участь вірменських поселенців у викупі бранців з бусурманської неволі, дипломатичних місіях Польщі та в боротьбі з турецько-татарською агресією в Європі XV–XVIII ст. «Вірменські поселенці, будучи купцями, – писав він, – під час своїх торговельних мандрівок перебували в Кримському ханстві і Туреччині. Там, по можливості, вони викупували українських, польських і своїх братів із турецько-татарської неволі. Українські вірменські поселенці, володіючи турецькою, татарською мовою, підтримували тісні зв'язки з вірменськими колоністами в Криму, Туреччині і завдяки своїм підприємливості та домовленості з купцями, торгівцями «живим товаром» за великі гроші визволяли нещасних невільників». Навіть вірменські жінки намагались своїми лептами викупувати бранців з татарської неволі. Під час місії вірменські колоністи виявляли великі дипломатичні здібності, вирішували позитивно всякі справи між Туреччиною і Польщею. В.В.Грабовецький довів, що вперше про дипломатичну діяльність вірмен згадується на початку XV ст. Так. «в 1411 р. Григорій Жовнір, вірменський купець спільно з якимсь Скарбом за дорученням польського короля Владислава Ягайла був висланий для дипломатичних переговорів між Туреччиною і Угорщиною. Вони домоглися перемир'я між згаданими державами, за що король 1421 р. наділив цього вірменина селом Сорокою на Львівщині». Вірмени брали участь у всіх важливих битвах з турецько-татарськими нападниками. Вірменські поселенці Галичини і Поділля прославили себе в боях під Варною (1444 р.), Цецорою (1620 р.), Хотином (1621 р.), Кам'янець-Подільським, Язловцем, Станіславовим, Тисменицею (1772–1776 рр.), Віднем (1683 р.).

Протягом XVI–XVIII ст. у вірменських поселеннях Прикарпаття склалася певна адміністративно-судова система. Адміністративна влада належала магістрату, до складу яких входили представники патриціїв та середнього міщанства (бюргерства). Вирішальну роль у розподіленні посад відігравали старости. Плебей фактично не брали участі у виборах. Магістрати міст складалися із 4–5 членів ради, так званих райців, і 2–6 лавників-присяжних. Адміністрацію міст з магдебурзьким правом очолювали бургомістри. У Станіславі, Снятині, Тисмениці, Городенці вірмени одержали своє самоврядування. При здійсненні правосуддя вірменські поселенці Прикарпаття керувалися своїм традиційним давньовірменським правом, а пізніше – затвердженим в 1519 р. польським королем Сигізмундом I «Вірменським статутом». Цікавим є і той факт, що у вірменських колоніях на Україні жінка була повноправним членом сім'ї та користувалася всіма громадянськими правами.

У вірменських поселеннях Прикарпаття XVI–XVIII ст. розвивалася висока і самобутня культура у всіх її складових частинах. В.В.Грабовецький детально проаналізував розвиток школи і писемності, архітектури і образотворчого мистецтва, науки, побуту, висвітлив роль вірменських церковних братств. Останні «особливу

увагу приділяли освіті молоді, її моральному вихованню, збереженню прабатьківських традицій».

Хоча В.В.Грабовецький відзначав, що «наведені матеріали, над якими автор працював майже 30 років, розкривають лише частину багатомісячної історії вірменських поселень на Україні в період середньовіччя і нового часу», однак, без праць вченого про вірменські поселення в Україні, безперечно, не зможе обійтися жоден серйозний дослідник, висвітлюючи дану проблему.

СЕЛА, МІСТА І МІСТЕЧКА ПРИКАРПАТТЯ

Значна частина праць В.В.Грабовецького присвячена галицьким містам і містечкам. Він, не лише за покликанням історика, але й виконуючи передсмертну пораду свого наставника, академіка Івана Крип'якевича, взявся за цю нелегку, титанічну справу. Колись Іван Петрович сказав досліднику Довбуша: «Не покидайте досліджувати історію Прикарпаття. Коли ви закінчите свого улюбленого Довбуша, то не шкодуйте труду і підготуйте хоч кілька узагальнюючих книг з історії цього краю, про літописні міста Коломию, Галич, Рогатин, Товмач, Калуш». Уже в 1956 р. з'явилася перша стаття В.В.Грабовецького з заплянованої тематики «Народження нашого міста», присвячена 700-річчю Львова. Сьогодні важко назвати хоча б одне місто на Прикарпатті, яке б не досліджував вчений. В 1959 р. В.В.Грабовецький видав книгу «Звенигород», а в 1961 р. на сторінках «Української Радянської Енциклопедії» з'явилися його нариси «Доброміль», «Дрогобич», «Звенигород Галицький», «Здолбунів», «Золочів».

В 1964 р. у співавторстві з місцевим краєзнавцем П.Арсеничем історик видав книгу «Львів», а в 1967 р. – «Городок». Дослідник взяв активну участь у написанні окремих томів «Історії міст і сіл УРСР», помістивши на сторінках цієї праці змістовні нариси «Городок», «Коморин», «Звенигород». Гуцульські міста Прикарпаття яскраво описані в монографії «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис».

Не маючи можливості детально зупинитись на всіх працях вченого, бо це тема окремого дослідження, звернемо увагу тільки на монографії, які побачили світ в 90-х роках.

Своїм громадським обов'язком В.В.Грабовецький вважав за необхідне написати історію Печеніжина – містечка, де він народився, де в 1700 році побачив світ славний провідник карпатських опришків Олекса Довбуш. Він скрупульозно простежив історію Печеніжина від найдавніших часів до наших днів. «Печеніжин належить до тих праісторичних пам'яток, – писав В.В.Грабовецький, – де до наших днів збереглися кургани культури карпатських курганів, які датують 2–6 століттями нашої ери. Це був період, коли виникали східнослов'янські племена». Перша писемна згадка про Печеніжин відноситься до 1443 р. Він також висунув свою версію походження назви села, посилаючись на численні легенди. Ось одна з них: «...В час князювання Володимира Великого княже військо погналося за печеніжинською ордою і догнало її за Коломиєю. Печенізькі полки стали за рікою і не могли перебраться на другий берег. І ніхто не знав де найменший брід. Тоді перед князем з'явилася гарна дівчина, закована в кайдани. Вороги їй втяли язик. Вона втекла з полону і вказала брід на затінку, де перейшло княже військо і перемогло ворога. Князь одружив дівчину на своєму тисяцькому і назвав її Печенігою. І від того часу, кажуть люди, почали називати ріку Печенігою, а від ріки і поселення дістало таку назву». «Серед різних назв урочищ і річок, потічків увагу привертає назва потічка «Побойчина» або

«Побойовиська», «Побойша», який протікав у північно-західній частині території Печеніжина. Ця назва, безсумнівно, пішла від давньоруського слова «побойше» – місце якоїсь битви в княжі часи – розмірковує В.В.Грабовецький.

У своїй монографії вчений підняв цілий пласт проблем, зокрема, розташування Печеніжина та виникнення на його первісній території нових поселень, Печеніжин в різні періоди своєї історії: в період кріпацтва, надання місту магдебурзького права, в часи Хмельниччини. Окремі розділи присвячені татарському лихоліттю, Олексі Довбушу, розвитку солеваріння і нафтового промислу.

Хоча В.В.Грабовецький справедливо вважається відомим фахівцем історії феодалізму, однак він не уникає і новітньої історії міста. Дослідник чітко довів, що однією з перших виникає Січ в Печеніжині. Вона мала свою бібліотеку, в якій налічувалось 500 книг з історії України, культури і мистецтва. До речі, головним помічником засновника Січі К.Трильовського був уродженець Печеніжина Іван Чупрей, якого головний комендант пізніше неодноразово згадував. Печеніжинці взяли активну участь під час національно-визвольних змагань в 1918–1920-х рр., відзначились вони й під час першої світової війни. А в період ЗУНРу в місті навіть виникла «Печеніжинська республіка». Детально описавши її діяльність, вчений відзначив: «Пам'ятні події навесні і влітку 1919 р., пов'язані з Печеніжинським повстанням, стали голосними в Печеніжинському повіті, лякали польських окупантів...». В.В.Грабовецький на значному фактичному матеріалі описав міжвоєнний період в історії міста, дав оцінку пам'ятникам і пам'ятним місцям Печеніжина.

В 1996 р. В.В.Грабовецький видав монографію «Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст.». Книга присвячена історії міста, «яке після Галича і Львова було найбільш відомим як під оглядом економічним, так і політичним та культурним. Вже те, що в давнину Коломия стала найбільшим центром перевезення покутської солі, славилася відомими ярмарками, на яких зародилися славнозвісні коломийки, що звеселяли всю Україну, говорить само за себе».

Аналізуючи дані археологічних розкопок різних років, дослідник стверджує, що археологічні сліди, які простежуються в урочищі Косачів, датуються VII–V століттями до нашої ери. Що стосується першої письмової згадки, то вона відноситься до 1241 р. Автор сходиться на думці, що місто Коломия отримало назву від річки, яку в давнину слов'яни називали Миєю. На нашу думку, ця назва найбільш аргументована. Відомо, що біля Коломиї протікає Прут. В самому місті невеликий потічок місцеве населення називало Коломийкою... Назва Мия збереглася за рікою, що протікає через Коломию...».

Перед читачем відкриваються маловідомі або взагалі невідомі сторінки історії Коломиї (в часи боротьби Польщі і Молдавії за Покуття в XV ст., історія Коломийського замку, татарські напади в XV–XVII ст., побудова фортифікованого міста над Прутом тощо). В.В.Грабовецький підняв цілий пласт проблем соціально-економічного розвитку Коломиї, проаналізував такі його складові, як ремесло, торгівля, становище приміських сіл Коломиї. Значне місце вчений відводить національно-визвольній боротьбі коломийців в XV–XVIII ст. Відомо, що запорізькі козаки півроку перебували в Коломиї, звідки контролювали все Покуття з травня по жовтень 1613 року. Звичайно, коломийці їх радо зустрічали. «Діяльність запорізьких козаків в галицькій землі, – писав В.В.Грабовецький, – здобуття ними міста Коломиї, фортеці Потік, наступні їх походи від Снятина до Товмача налякали місцеву... шляхту».

Коломия відома ще й тим, що саме в цьому місті рубали мертве тіло Довбуша. Вчений писав: «За наказом самого гетьмана тіло порубано катом Михайлом Козловським на дванадцять частин у Коломиї в присутності великої кількості міщан та селян. Одну частину вивісили на міському ринку, а решту порубаних частин розвезли по згаданих населених пунктах і вивішували на палях. Отже, Олекса Довбуш прибув мертвим до Коломиї, і тут же кати рубали його мертве тіло. Частина висіла тут на паці, поки не почорніла і не спопеліла. Цей останок згодом був десь закопаний. Можливо, саме із цим пов'язаний переказ про те, що Олекса Довбуш був похований в Коломиї.

Виникає питання: чому виникла потреба привезти мертве тіло Олекси Довбуша саме до Коломиї і тут його рубати? На нашу думку, це, по-перше, пояснюється тим, що в цьому місті збиралося багато людей – не лише з цілого Покуття, але й Поділля і Наддніпрянщини. Панам треба було оголосити на всю Україну про загибель ватажка карпатських опришків. По-друге, ще за життя про Олексу Довбуша складала легенди і перекази про те, що його не береться ніяка куля, а панам конче треба було розвіяти цей міф».

Справедливо вважає В.В.Грабовецький, що «Коломия відома була здавна не лише своїми економічними і політичними подіями – тут віками розвивалась висока культура. На жаль, ворожі напади, особливо часті наїзди татарських орд, стихійні природні явища не дали можливості зберегтися багатьом пам'ятникам історії, культури XV–XVIII століть. Але й те з культурних цінностей, що збереглося, дає нам уявлення про багатий духовний світ коломиян за часів королівської Польщі із 1387–1772 років». Вчений детально простежив головні віхи в розвитку писемності і освіти. церкви, довів, що саме Коломию слід вважати місцем зародження коломийки. Скрупульозно охарактеризувавши культурний розвиток міста в XV–XVIII ст., В.В. Грабовецький аналогічно висвітлив культурні здобутки коломиян в XIX – на початку XX ст.

«Історія Калуша. З найдавніших часів до початку XX ст.», видана В.В.Грабовецьким у 1997 р., справедливо вважається першим фундаментальним дослідженням цього старовинного міста. Сам автор писав: «Рік напруженої роботи над книгою дозволив мені розкрити завісу тисячолітньої історії Калуша. Дотримуючись хронологічно-проблемного плану, я зробив спробу відтворити багатовікові процеси, які мали місце в історії старовинного міста». До цього додамо, що із своїм завданням відомий вчений успішно впорався.

Різні думки існували з приводу виникнення Калуша. Навіши їх, В.В.Грабовецький, разом з тим, відзначив: «Залишається стверджувати, що перша письмова згадка про прикарпатський Калуш припадає на 1437 рік, як чітко зафіксовано в 12 томі Галицьких гродських книг. Це перша письмова згадка про Калуш пов'язана з «королівським чоловіком Мітком Драгушом із Калуша» – шляхтичем». Йдеться про якісь судові позови. Щодо походження назви міста, то в 60-х роках XVII ст. деякі прикарпатські населені пункти (Заболотів, Заболоття) отримали свої назви від болотистих територій. «Так могло бути і з поселенням «Калуш», – твердить В.В.Грабовецький, – тобто поселення серед калюж».

Калуш у своєму розвитку пройшов шлях від села до містечка на магдебурзькому праві, яке отримав в 1549 р. Необхідно погодитися з думкою історика, що «магдебурзьке право у Калуші, як і в інших містах Галичини, мало обмежений характер, оскільки міську раду і лаву узурпували іноземні католицькі патриції. Вони домінували в цеховому ремеслі, посідали земельні ділянки за містом». Перебуваючи під польською короною в 1387–1772 рр. калушани пережили татарські напади, взяли активну участь в народно-визвольній війні 1648–1654 рр. під проводом Богдана

Хмельницького, зазнали татаро-турецької навали в 70-х роках XVII ст. Вчений детально проаналізував соціально-економічний і культурний розвиток Калуша в XV – на початку XX ст. Значна увага приділена періоду 1772–1918 рр., тобто перебуванню Калуша в складі Австро-Угорщини. Цікавими у всіх відношеннях є біографічні нариси про уродженців Калуша, або видатних культурних діячів України, ім'я яких в якійсь мірі пов'язане з цим старовинним містом (Антін Могильницький, Іван Франко, Григорій Смольський та багато інших).

«Якщо вам доведеться їхати на Гуцульщину з Коломиї в Яблунівському напрямку, то ви зауважите, що за мостом над Прутом дорога проляже через Нижній і Верхній Верб'ж, Мишин, Стопчатів, а на початку Яблунева поверне вліво, в сторону Пістиня і Косова. За кілька кілометрів до узгір'я Поруби відкриється в долині мальовнича панорама типової гуцульської оселі. Це найстаріше село Гуцульщини Уторопи». Вперше про село Уторопи йдеться в жалуваній грамоті 1367 р., в якій записано, що польський король Казимир III віддав соляни копальні в Новиці на Калушині і в Уторопах на Гуцульщині бояринові Вахну Тептуху з Тисмениці». Щодо походження назви села, то, на думку вченого, князв Уторопи пояснюється сполученням двох слів «утор» і «ропа». Слово «утор» з латинського означає «вживати в їжу», або «харчуватися», а «ропа» – це розчин солі, як прийнято називати соровицю чи росіл. В загальному це означає – вживати розчин солі або просто сіль до їжі». Історія села простежується за чітко визначеною періодизацією – найдавніші часи, середньовіччя, перебування в складі польської корони (1387–1772), Австро-Угорщини (1772–1918), новітній період. Великі розділи присвячені розвитку культури в Уторопах з найдавніших часів до наших днів. Цікаві матеріали читач може почерпнути про життя і діяльність видатних діячів культури – уродженців Уторопів.

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ В НАУКОВИХ СТУДІЯХ В.В.ГРАБОВЕЦЬКОГО. ЗАКАРПАТСЬКА ГУЦУЛЬЩИНА В XIII – XX СТ.

Історія Гуцульщини вже з давніх-давен привертала увагу дослідників. Змістовні праці написали Я.Головацький, В.Гнатюк, В.Шухевич, О.Білоус, К.Дракохруст, К.Косачевська та ряд інших вчених. Вже багато років ця проблематика знаходиться в центрі уваги В.В.Грабовецького. Найповніше історію гуцулів вчений виклав на сторінках своїх монографій «Гуцульщина XIII–XIX ст.» (1982), «Гуцульщина в другій половині XIX – початку XX ст.» (1995) і брошури «Гуцульщина в історії України» (1993).

Гуцульщина охоплює південні гірські райони Івано-Франківської області (Верховинський район, південну частину Косівського, Надвірнянського і Коломийського районів), південно-західну частину Чернівецької (Путильський і Віжницький райони), південно-східну частину (Рахівський район) Закарпатської областей. В.В.Грабовецький намагався відповісти на питання хто такі гуцули і звідки походить ця назва. У своєму виступі на конгресі гуцулів у 1993 р. В.В.Грабовецький констатував: «Оскільки на території Гуцульщини не виявлено жодних даних про поселення з передісторичних часів, Київської Русі-України та Галицько-Волинського князівства, то конкретно твердити про появу в ці періоди самої назви «гуцул» немає підстав. Як свідчать історичні дані, основний процес заселення Гуцульщини припадає на XIV–XVII ст. Але уважний перегляд архівного матеріалу переконує, що назви «гуцул», «Гуцульщина» ще тоді не існували. Тільки з середини XVIII ст. в історичних

документах зустрічаємо прізвища Гуцул, Гуцуляк і лише на початку XIX ст. в письмових документах вже явно йдеться про гуцулів – жителів Східних Карпат». На думку вченого, назва «гуцул» походить від прізвиська, а територія ними заселена, дістала назву Гуцульщина як історико-етнографічна область.

Коли і як виникли перші оселі на Закарпатській Гуцульщині? В.В.Грабовецький вважає, що перші гуцульські населені пункти на Закарпатті з'явилися в XVI ст. Так, зокрема, в 1555 р. стає відомо про Рахів і Ясіня, а наприкінці XVI ст. подаються письмові дані про Требушани і Лазенщину. У 1648 р. появляються згадки про село Кваси. На карті «Покуття» французького інженера Гійома Левассера де Боллана, складеної близько 1650 р., зображено гуцульське село Ясіня. Інші поселення появились наприкінці XVIII–XIX ст. Мова йде про Чорну і Білу Тиси на Закарпатській Гуцульщині. Приблизно тоді ж зафіксована поява сіл Богдан, Усть-Чорна і Луги.

Великий джерельний матеріал, опрацьований В.В.Грабовецьким, дав можливість вченому констатувати, що «значний приплив селян із підгірських і низовинних околиць Прикарпаття, Закарпаття і Буковини в гірській території Гуцульщини в XV–XVIII ст. пояснюється соціально-економічними умовами. Внаслідок наступу феодалів втечі селян набувають масового характеру. Основними причинами втеч було посилення феодално-кріпосницького гніту, передусім захоплення шляхтою селянських наділів, збільшення феодалних повинностей, розорюючий характер орендної системи шляхетського господарства. Селяни залишали рідні оселі, переходили в більш сприятливі місця, щоб позбутися гніту... Селяни-втікачі були переконані, що в нових місцях вони будуть вільними... Як свідчать актові дані, селяни Галичини, починаючи з XVI ст., втікають переважно на Поділля, Наддніпрянщину і в Карпати, зокрема на Закарпаття і Буковину».

Чому саме в Карпати втікали пригноблені селяни? «Від гніту експлуататорів, – писав В.В.Грабовецький, – селян захищали неприступні гори, великі ліси, глибокі печери. Постійні виступи окремих загонів опришків не давали можливості шляхті з такою силою гнобити селян, як це було в низовинних районах Галицької землі. Крім того, в Карпатах сходилися кордони трьох держав – Польщі, Угорщини і Молдавії. Це давало можливість вільно переходити з однієї країни в іншу. Такі переходи тривали протягом усієї другої половини XVII ст. В Уторопах і Шешорах королівські війська в 1774 р. так знущалися над селянами, що вони всі «пішли в Угорщину» (мається на увазі Закарпатська Україна і її гірська територія Гуцульщини). На Закарпаття прибували втікачі і з більш віддалених територій. Так, у 1669 р. з Волині «взяла напрям на Угорщину» велика валка селян. Власник вирішив повернути їх, наздогнавши біля с.Текуча (в горах), але вони, не бажаючи повернутися до ненависного пана, поховалися в лісах».

У першій половині XVIII ст. втечі селян на Закарпаття і Буковину відбувалися рівномірно, набравши в 30–40-х роках масового характеру. Гуцульські села, на глибоке переконання В.В.Грабовецького, виникли в двох напрямках. По-перше, вони засновувались за системою рік Прута, Рибниці, Ославки, Лючі, Черемоша на Галицькій і Буковинській Гуцульщині і Тиси – Закарпатської Гуцульщини.

Щодо походження назв населених пунктів Закарпатської Гуцульщини, то «у народі існує багато легенд, оповідань, переказів», які передавалися із покоління в покоління. Безумовно, що історик повинен це враховувати. Значна кількість сіл Гуцульщини характерна гідрографічними ознаками (Чорна і Біла Тиси), чимало назв відображають ознаки рослинного світу, флори (Кваси, Ясіня). Що стосується Квасів, то закарпатські гуцули мінеральну воду називали «квасною водою», від чого пішла назва с.Кваси. На Галицькій Гуцульщині таку воду називали «буркнут», від чого і пішла

назва однойменного населеного пункту. Назва селища Ясіня, на думку вченого, пов'язується з ясеновим лісом, де пастухи знаходили затишну зимівку для овечих отар. Це підтверджується, зокрема, старовинною печаткою селища, на якій зображені ясен, а під ним пастух та вівці.

Яким було соціально-економічне становище закарпатських гуцулів? Закарпатська частина Гуцульщини, загарбана в XVIII ст. угорськими феодалами, за адміністративним поділом в XIV–XVII ст. входила до Марамороського комітету – жупи. Вона охоплювала переважно гірські околиці Ясіня, які в 1672 р. перейшли у власність Бичківської казенної домонії. Віднайдені В.В.Грабовецьким королівські люстрації, описуючи маєтки на Гуцульщині в 1565–1566, 1570 рр., зазначали багатство лісів, річок у горах на тодішньому молдаво-угорсько-польському пограниччі. Територія Рахівщини у XV – на початку XVI ст. залишалася власністю угорських феодалів. У 1555 р. с.Ясіня належало угорському феодалу Драгері, а з 1558 р. воно переходить у власність нового феодала Карелі. Рахів у середині XV ст. потрапляє у кріпосну залежність від Великобичківської казенної домонії (маєтності). У своїх маєтках угорські феодали, як і польські, нещадно експлуатували селян, намагаючись поступово «залучити їх до важких феодалських повинностей». Важкий соціальний гніт змушував селян покидати рідні оселі. «На Гуцульщині, – писав В.В.Грабовецький, – під тиском феодалського гніту вони тікали з мастку в масток, здебільшого переходили молдавсько-польське або польсько-угорське пограниччя і поселялись на Буковині чи Закарпатті. Так, зустрічаємо дані про те, що у 1714 р. гуцули з Рахова і Довгопілля «прийшли до Жаб'єго і там проживали».

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Закарпатській Гуцульщині нараховувалось 23 села. Соціально-економічне становище гуцулів значно погіршилося. На жаль, документи про період австрійського панування майже відсутні. Проте вчений, на основі окремих джерел, що стосуються конкретних населених пунктів, довів, що до 1772 р. «селяни Ясіня змушені були виконувати повинність: перевозити сіль з солеварень, а з 1773 р. їх зобов'язували платити гроші за перевезення солі та виготовляти плоти домонії. Основне багатство Закарпатської Гуцульщини – ліси, але вони належали казні. Гуцули Ясіня, як і інших гірських сіл, не мали права займатися мисливством, заготовляти паливо і навіть збирати в лісі ягоди та гриби.

У всіх селах Бичківської домонії замість натурального оброку вводилися всезростаючі грошові побори. Замість здачі шкіри куніци, наприклад, селяни сплачували три флорини, вівці – один, замість відробітку женця також три флорини і т.д. З уведенням грошової ренти гуцули, щоб знайти засоби для сплати грошових поборів, змушені були на ринку продавати свою худобу, йти на заробітки в ліси. Так, наприкінці XVIII ст. в околицях с.Ясіня на лісозаготівлях та сплаві лісу працювало 300–400 чоловік. У першій половині XIX ст. йшов процес обезземлення гуцулів, їх нещадно експлуатували управителі казенної домонії, сільські багатії, церква». Не кращим був стан справ з розвитком освіти на Закарпатській Гуцульщині. За підрахунками В.В.Грабовецького, в середині XIX ст. в Рахові діяли дві церковнопарафіяльні школи, в яких навчалось 56 дітей, 20 а в Ясіня – 25 дітей.

Важкий соціальний, національний і духовний гніт приводив до різноманітних методів боротьби. Не дивно, що закарпатські гуцули охоче вступали в опришківські загани, брали участь в революції 1848–1849 рр., співчували повстанцям Лук'яна Кобилиці. Однак, територія Карпат, яка примикала до Угорщини, була під пильним наглядом властей. Тут стояли війська, організовувалися гірські стрільці. Найменші звістки про угорських повстанців лякали австрійський уряд. В.В.Грабовецький наводить цікавий епізод: «Капітан австрійської військової залоги, яка стояла в Косові,

вислав розвідника з Жаб'єго «за гори» – на Угорщину. Угорські повстанці спіймали його, але йому вдалося втекти. Два повсталі угорці пустилися за ним в погоню і дійшли до Буркута, де їх спіймали і надіслали в Коломию. Це стало причиною поширення чуток про наступ повстанців на Галичину».

В другій половині XIX – на початку XX ст. в Марамороську жупу з центром в Сигеті входили закарпатські гуцульські села – Рахів, Великий Бичків, Кобилецька Поляна, Ясіня, Богдан, Ділове, Кваси, Лазенщина, Луг, Луги, Розтоки, Чорна Тиса. Основна функція жупного управління полягала в тому, щоб своєчасно збирати з населення державні та військові податки, тримати в покорі народні маси гуцулів. За підрахунками В.В.Гравовецького, на Закарпатську Гуцульщину, що фактично охоплювала територію сьогоднішнього Рахівського району, припадало 10–15 тисяч населення. «Лише вибіркові дані, – констатує вчений, – дають уявлення про кількість населення в цьому куточку Гуцульщини. За станом на 1881 р. в Рахові проживали 4422 чоловіка, з них 3556 українців, 650 німців, 316 угорців і євреїв. В 1900 році загальне число населення зросло до 5875 чоловік. В Ясіні і на його присілках проживало в 1909 році понад 10 тисяч чоловік, в т.ч. 7 тисяч українців, а решта угорці, німці. Отже, в кінці XIX – на початку XX ст. на всіх трьох частинах – Прикарпатській, Закарпатській і Буковинській Гуцульщині – проживало понад 200000 чоловік населення».

На Закарпатті в 1900 р. сільськогосподарське населення становило близько 83%. Однак, твердить В.В.Гравовецький, «на Закарпатській Гуцульщині із 14 полонин лише 3 належали селянам і то багатим., а решта залишалися у володінні держави і поміщиків». Серед закарпатських гуцулів «ішов процес соціального розшарування, чітко виділилася група сільських багатіїв, на противагу яким зростала біднота. Корчмарі і куркулі шляхом підступного лихварства і кабали збільшували свої орні поля, пасовища, ліси і полонини, на яких за прожитковий мінімум наймитувала біднота». У підтвердження своїх висновків В.В.Гравовецький наводить незаперечні факти. Так. «в Рахові у 1900 році корчмар Манчел посідав 124 кадастральні гольди пасовищ, куркуль Беркела – 192 гольди пасовищ і лук, українські багатії типу Прокоп'юка – 36 гольдів землі і лісу, а інший йому подібний, Попович – 56 гольдів. Зате 162 поденників, 100 наймитів, 405 сезонних робітників, як і інші безземельні і малоземельні рахівські гуцули, з метою прожитку шукали будь-якої роботи на дрібних капіталістичних промислових підприємствах, лісозаготівлях, тартаках, сплавах на Тисі.» Особливо їх використовували при будівництві шосейних і залізничних шляхів. Лише на заготівлі лісу в 1908 р. працювало в Рахові 110 робітників, які отримували плату на харчування».

Хоча революція 1848–1849 рр. і скасувала кріпацтво, однак в Ясіні – типовому гуцульському селі – становище селян... залишалось незавидним. Земельні угіддя зосереджувались в сільських багатіїв, в той час як основна маса ясінянських гуцулів страждала від малоземелля. Австрійські власті масово вирубували ліс, який великими партіями транспортувався по Тисі і її притоках за кордон. Підприємці наживалися, а на тяжких роботах томилась гуцульські робітники. Новостворена австрійсько-німецька фірма «Ясенер петролеум гезельшафт» робила спроби виявити місцеві родовища нафти, і на цих бурових роботах тяжко працювали місцеві робітники».

Закарпатські гуцули взяли активну участь в революції. Під її впливом «селянські виступи прокотилися по Закарпаттю і досягли гуцульських сіл. Яскраво вони проявилися в Марамороській жупі, зокрема, в селі Ясіні, де селяни підпалили католицьку церкву і вимагали, щоб «...все землі, ораниці, ниви й луги у наших руках zostались, от которых до марта 1848 року ніяку дачку окремишню крем панщини і подинщини не давали...». До 1902 р. розмежування земель було проведено в 54 селах.

розташованих на території Козинської домонії Мараморошського комітату... Селяни у своїх скаргах вимагали повернення відібраних у них угідь і земель. Гуцули Рахова в 1902 р. скаржилися експлуататору, що в них незаконно відібрані землі, якими користувалися вони та їх батьки протягом 40–50-х років... У 1902–1903 роках скаржилися на несправедливість у землекористуванні і селяни Білина, Богдана та інших сіл Рахівщини. У праці В.В.Грабовецького зустрічаємо окремі факти про січових стрільців. Зокрема, «гуцульська сотня виїхала на Закарпаття і в складі австрійських військ громил російські царські війська в околицях Кірлібаби, Якобен, Дорни, Ватри... Із Закарпаття Гуцульська сотня виїхала в Галичину».

Наприкінці XIX – на початку XX ст. рівень освіти закарпатських гуцулів продовжував залишатися низьким. У Рахові в 80-х роках XIX ст. на 5 тисяч чоловік письмених було тільки 526, в двох початкових школах навчалося 150 дітей, у Великому Бичкові в 1900 р. з 5294 жителів вміло слабо читати і писати 1542 чоловік, а в Кобилецькій Полянці неписьменні складали 70% населення, оскільки діяла лише церковнопарафіяльна школа з половини XIX ст. В кінці XIX ст. крім народної школи тут була ще механічна на місцевому металургійному заводі. В Ясіні спочатку діяла двокласна церковнопарафіяльна школа, а в 1892 р. засновано 4-х класову, яку відвідувало дуже мало учнів (у 1907 р. налічувалося 118 учнів). У 1870 р. в Ясіні народилось 172, а померло 160 дітей; у 1908 р. з 455 новонароджених них вижило тільки 240.

Таким чином, В.В.Грабовецький у своїх працях приділив багато уваги проблемам заселення Закарпатської Гуцульщини, детально проаналізував соціально-економічне становище гуцулів, довівши, що воно було важким. Селяни несли непосильний феодалний гніт, адже разом із заселенням краю розширювалось феодалне землеволодіння. Посилення соціально-економічного гніту, зростання феодалних повинностей сприяло піднесенню різних форм антифеодалної боротьби. Саме на Гуцульщині на початку XVI ст. зароджується своєрідна форма класової боротьби – карпатське опришківство.

ОЛЕКСА ДОВБУШ І ОПРИШКИ НА ЗАКАРПАТТІ

Своєрідною формою антифеодалної боротьби селянства на західноукраїнських землях стало карпатське опришківство. Рух опришків – цих відважних месників – завжди привертав увагу істориків. Безперечно, що найбільший вклад в науку вніс В.В.Грабовецький. У своїх працях «Олекса Довбуш на Закарпатті», «Антифеодална боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст.», «Народний герой Олекса Довбуш», «Олекса Довбуш (1700–1745)» В.В.Грабовецький детально зупинився на проблемі «Опришки і Закарпаття».

Збіднілі селяни, не стерпівши гніту феодалів, тікали в такі місця, де їх ніхто із можновладців не міг зловити. Як правило, стежки їхні пролягли в гори. Тут вони об'єднувалися і робили напади на своїх визискувачів. Такі загони виникли і на території Закарпаття. Центром діяльності опришків тут стала Мараморощина, зокрема райони Рахова, Тячева і Хуста. Документи свідчать про те, що там активно діяли опришківські загони Варцаби, Д.Ковальчука, Ф.Томашука та ін.

Зв'язки карпатських опришків з населенням Закарпаття встановилися в 1648–1654 рр. під час походів Богдана Хмельницького. На своєму шляху козаки «Батька Хміля» громил я польську шляхту, так і угорських феодалів. Без сумніву, поява

козаків активізувала народні маси на Закарпатті. Краківський воєвода 13 грудня 1648 р. повідомляв коронного канцлера, що «тут, над границею, зустрів посла Ракочія, якого відпроваджувало три тисячі козаків до самого Мукачева. Я бачив велику шкоду в мастках і людях, заподіяну шляхті, яка виходила за Бескид з жінками, дітьми і добром...», я бачив всюди людей, які групуються і загалом там збирається велике військо».

В цей час небезпека для феодалів з боку опришків значно зросла. У 1654 р. в закарпатських селах Бистрій, Лютій, Загорбі, Ставному, Ужку, Полянї та інших успішно діяли загони Ф.Фаркаша, П.Варяги, І.Сивохопа, які нападали на мастки Друтетів. У 1649 р. з Лемківщини до Ужгорода неодноразово пробіралися загони опришків для поповнення запасів зброї. Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. на територіях Березького, Марамороського і Угочанського комітатів активно діяли повстанські загони на чолі з опришківськими ватажками Іваном Пинтею, Федором Бойком, Іваном Пискливим. Діями повстанців на Ужгородщині керував Іван Беца. На Закарпатті також наводили жах на панство і опришки Івана Шугая (Сюгая). В 1703 р. із Закарпаття в Східну Галичину прибули сміливці Пинті, які брали участь у визвольній війні народних мас Угорщини.

Найбільшого розмаху опришківський рух набув у першій половині XVIII ст., коли його очолив народний герой Олекса Довбуш. В 30–40-х роках XVIII ст. все Прикарпаття, Закарпаття і Буковина палають у вогні опришківства. Можливо, що саме тоді, в загоні Довбуша з'явився опришок Андрій Пилип'юк, який 9 років служив у якогось Василя в селі Требушанах на Закарпатті. Наприкінці 30-х років у Довбуша активно діють закарпатці. Нам відомі імена семи опришків, які були уродженцями нашого краю – син Серичина з Ясіня, його односельчани Матвій Цюперик, Гриць Мартушуків, Круцяків, Іван з Валені, Рохників з села Будущі, Анатолій з Сербі. Додамо, що в опришківські загони не приймали кого завгодно. Завдяки творчості В.В.Грабовецького ми маємо можливість ознайомитися з матеріалами судових процесів, які в свій час були зовсім невідомими для широких кіл читачів. Андрій Пилип'як на суді розповідав, що Довбуш «котрого взяв, а котрий не сподобався йому з их легінів, вибраковував і відганяв від купи». А.Пилип'яку, коли він вступав до аґону Довбуша, наказано було «присягати на стрільбу, що не покине» своїх оварішів.

Базою діяльності опришків були, зрозуміло, Карпатські гори. Для них не існувало ніяких державних кордонів, вони швидко могли відірватися від погоні, і, користуючись своїм знанням місцевості сховатись на Закарпатті, Буковині, де на них завжди чекала підтримка інших загонів опришків. В 1744 р. Довбуш прийняв рішення перейти Карпати і зупинитися на Закарпатті. Чим це було викликане? «Небезпека потрапити до рук карателів, які захопили Покуття, – писав В.В.Грабовецький, – була досить реальною. Тому Олекса Довбуш вирішує перейти Карпати і зупинитися на Закарпатті, де угорські війська ще не встигли розгорнути такого широкого наступу, як польська шляхта. Своїм новим опорним пунктом він не випадково обирає гори навколо с.Ясіня, адже в цих околицях було чимало знайомих, котрі при необхідності могли надати допомогу зброєю і харчами, налагодити розвідку та поповнити загін новими людьми. Звідси Олекса Довбуш весною і влітку 1744 р. розгортає свої найбільші і найвіддаленіші походи за межі галицької землі». У 1744–1745 рр. Довбуш повернувся назад на Закарпаття і вже в червні-липні вербував нових опришків. У цей час до загону вступає Василь Баюрак, наступник Довбуша».

Нерідко польська шляхта домовлялася з угорськими феодалами про ведення спільних бойових дій проти опришків. На початку вересня 1744 р., вважає

В.В.Грабовецький, «на Угорщині почали переслідувати загін місцеві війська. До цього спричинилися або наступи опришків на угорську шляхту, або просто домовленість польського уряду з угорським, як це мало місце, починаючи з XVI ст. Під тиском угорських військ Олекса Довбуш знов переходить Карпати і робить далекі походи на захід Галицького Прикарпаття. Невідомо тільки, чому Баюрак на суді змовчав про ці походи восени 1744 р., заявивши, що після переходу в Чорногору під натиском угорського війська загін «не ходив вже того року на розбій». Це, правдоподібно, викликане особистими міркуваннями підсудного».

На початку зими 1744 р. Довбуш знову повернувся на Закарпаття, але не міг зупинитися в с.Ясиня у своїх знайомих, тому що виникла загроза переслідування з боку угорського уряду. Обережний ватажок у супроводі найближчих соратників перейшов у Чорногору і там у безпечному кутку Джерджя біля потоку, серед нікому невідомої глухої полонини збудував хату-зимівку та оселився з дружиною і групою найближчих побратимів-соратників. В.В.Грабовецький наводить переконливі докази підтримки опришків Довбуша місцевим населенням: «Чим же ви в тій дебрі через зиму жилилися? Хто вам доносив їсти? Чи знав хто з сусідніх сіл про ту хату в ярі?» – запитували Баюрака на суді. «Ще заки я пристав до компанії, – відповідав підсудний, – був у Довбушуківім товаристві Федько, наймит угорського шляхтича Речника. Відсилав давніше Довбушук на продаж по умовленій ціні всякі забрані фанти, китайки, упряж і таке інше, а відносно ті фанти Речникові його власний вівчар Івонуш Глодіян. Отже, той речник ще тоді не розраховувався з Довбушуком, був йому винен 50 маріяшів. То Довбуш пішов зі своєю компанією до Речникової кошари, забрав йому за 50 неоплачених маріяшів 50 овець, загнав їх до своєї зимівки, і тут товариші різали одну вівцю за другою і живилися тим м'ясом через зиму. Але ми мали й хліб. Довбушук, бувши раз у Ясині зі своїм сестрінцем у своєї жінки, залишив їй гроші на хліб. Вона пішла з тими грішми до Надвірної, накупила муки і пшона, набрала муку на одного коня, а пшоно на другого, і то спровадив Довбушук до нашої хати, і тим ми живилися через цілу зиму».

В.В.Грабовецький справедливо відмічає, що «діяльність Олекси Довбуша на Угорщині й Закарпатті зокрема досі не вивчена». Це стосується і останніх походів ватажка опришків. «Тільки зі зізнання Василя Баюрака відомо, що влітку 1745 р. приблизно в червні-липні ватажок перебував деякий час у закарпатському с.Ясині з двома побратимами: Павлом Орфенюком і Василем Баюраком. Тут знаходилася і його дружина... На другий день Довбуш назавжди покинув Закарпаття і перейшов на Покуття».

23 серпня 1745 р. Олекса Довбуш був смертельно поранений. Цікаво те, що він звертається до свого найближчого соратника Івана Рахівського, уродженця Закарпаття, і просить його:

Іванку мій, ба й Рахівський,
Озьми мене по-легінськи,
Ба й віднеси в Чорногору.
Поховай ня серед бору.
Ялиночку прирубайте,
Моє тіло прикривайте.

Діяльність Олекси Довбуша високо оцінювали Юрій Федькович, Іван Франко, Гнат Хоткевич, Володимир Гжицький. Великий Каменяр, зокрема, писав: «...Перед ким дрожали смілі і сильні, корились горді? Перед Довбушем! На кого наляглися слабії, бідніі і утиснені? На Довбуша! Хто був красою наших гір, начальником наших легінів? Довбуш!».

Народ не забув свого героя. «Через усе Прикарпаття, – писав В.В.Гравовецький, – над Прутом і Черемошем, над Бистрицею, Рибницею в Чорногорі, на Закарпатті в околицях Рахівщини, Ужоцького перевалу і буковинських горах, – скрізь, де вода, сонце і вітри залишили на камені чи скелі свої сліди, народ пов'язує їх з іменем Довбуша». Пам'ятають Довбуша на Закарпатті. Відомо, що Ю.Федькович, готуючи до друку свою баладу «Довбуш», використав і народну творчість Закарпаття. Ще в студентські роки зацікавився фольклором і зібрав чимало пісень про опришків Я.Головацький. Ця його діяльність завершується виданням збірника «Народні пісні Галицької і Угорської Русі», де є чимало пісень про опришків, у тому числі кілька балад про Довбуша. У 1842–1843 рр. Іван Вагилевич опублікував свої спостереження з подорожі по Галичині й Закарпатті. В угорському журналі «Етнографія» за 1908 р. у п'ятому випуску надруковано статтю Т.Легоцького про Довбуша. Одним із героїв роману В.Гжицького «Довбуш» виступає Іван з Рахова. Драматурги Макаренко і Дубовик написали п'єсу «Олекса Довбуш», в якій показали, як підтримували Довбуша на Закарпатті.

Образ Олекси Довбуша знайшов відображення в образотворчому мистецтві закарпатських художників. У Великому Березному славиться своїми творами з коріння дерева народний умілець І.Барна, котрого за майстерність називають «гірським чарівником». Він виконав барельєф «Олекса Довбуш»: ватажок, спершись рукою на топірець, стоїть на скелі і задумливо дивиться вдалечинь. Цікава також робота ужгородського художника М.Поповича «Олекса Довбуш», виконана на дереві. Обробкою народної пісні про Довбуша «Ой попід гай зелененький» займалося багато композиторів. Найбільш вдало її обробив закарпатський композитор Задор Кость-Милославський на основі двох варіантів народних мелодій із закарпатського села Ясіня, яке було головною опорою Олекси Довбуша у 1744–1745 рр.

Із смертю Олекси Довбуша опришківський рух не припинився. Його справу продовжили Василь Баюрак та Іван Бойчук. Вони теж не припиняли зв'язки із Закарпаттям. Відомо, що в 1750 р. Баюрак зі своїм загоном напав на багатого орендаря в Нямці на Угорщині й захопив у нього 1300 червінців. В нього було багато друзів-закарпатців, та й місцеве населення його підтримувало. Іван Бойчук головним місцем свого пересування обрав село Ясіня на Закарпатті. Звідти він робив сміливі напади й на окремі прикарпатські міста Коломию, Болехів. Після взяття останнього, опришки в 1750 р. знову повернулися на Закарпаття.

На початку ХІХ ст. рух опришків на Закарпатті посилювався. Великі загони їх діяли під керівництвом С.Товта і І.Кокоша в Ужанській долині. Наприкінці 40-х років ХІХ ст. на Мараморощині діяли бунтарі, очолювані І.Паланичем, уродженцем с.Іза. «Опришки руйнували панські садиби, палили корчми, знищували документи про кріпосні повинності» – писав історик Ф.Стеблій.

Активно діяли і опришки із загону Івана Волощука та Івана Вередюка. Загін спочатку був невеликий, в ньому було всього 8 чоловік, а потім зріс на 17 за рахунок вихідців із Закарпаття. Розпочавши свою діяльність весною 1845 р., вони протягом семи тижнів учинили 16 нападів, з них 4 було здійснено в с.Ясіня. Деякий час опришки змушені були опісля переховуватись, бо знову посилились каральні акції феодалів. Однак в 70-х роках ХІХ ст. відновив опришківські дії останній ватажок Микола Драгирук, або, як його називали, Бордюк. Його також незабаром спіймали, судили і повісили в 1878 р. Так припинив своє існування рух карпатських опришків. Він зародився на початку ХVІ ст. і наводив жах на панів аж до 70-х років ХІХ ст.

ЗАПОРІЗЬКІ КОЗАКИ І ЗАКАРПАТТЯ

В.В.Грабовецький неодноразово у своїх працях піднімав проблему «Запорізькі козаки і Закарпаття». Найповніше свої думки він виклав на сторінках монографії «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.» (1972). В тій чи іншій мірі дана проблематика знайшла своє відображення в книзі В.В.Грабовецького «Гуцульщина ХІХ–ХІХ століть. Історичний нарис» (1982), а також в численних наукових статтях про запорізьких козаків.

Вперше запорізькі козаки з'явилися на Закарпатті в 1616 р. Того року, відзначають автори колективної монографії «Нариси історії Закарпаття», «загін козаків чисельністю кілька тисяч чоловік пройшов через Закарпаття і під Кошице розгромив армію трансільванських феодалів. Козаки вступали в контакт з русинським населенням, декотрих залучали до своїх рядів, їх загони нападали на маєтки окремих магнатів, сприяли піднесенню антифеодальної боротьби народних мас. Спілкування з козаками, які розмовляли з селянами на зрозумілій їм мові і були однієї з ними віри, вселяло надію, що за Карпатами живуть брати, які допоможуть їм у боротьбі проти соціального та національного гноблення. Королівська адміністрація, характеризуючи перебування козаків у Закарпатті, писала: «Тільки того треба боятися, що до козаків присдунуться їх одновірці і піддані Другета – верховинські руснаки, які і без того ненавидять своїх панів».

Вдруге козацькі загони з'явилися на Закарпатті в 1619 р. З цього приводу відомий зарубіжний дослідник О.Баран опублікував статтю «Козаки на Закарпатті в 1619 році». Угорський магнат Юрій Гомонай-Другет вів тоді гостру боротьбу з семигородським князем Габором Бетленом і вирішив використати найманців – запорізьких козаків. «Юрій Ракоці, військовий комендант окупованої Мадярщини, – писав О.Баран, – довідавшись про приготування Гомоная, відразу писав до Бетлена про небезпеку козацького нападу. Але Бетлен в тому часі не вірив, що Гомонай міг нагромадити таку кількість найманих військ, з якими міг напасти на Семигород. Відписав Ракоцієві, що це тільки панікерські плітки і ними не варто перейматися». Однак Гомонай вже 27 жовтня вирушив з великим військом у бік Карпат, а 30 жовтня перейшов кордон. Козацьке військо нараховувало близько 10 тисяч чоловік, тим часом як Ракоці мав не більше 4 тисяч гайдуків. Спроби відтіснити козаків нічого не дали, за якусь мить семигородсько-угорське військо, охоплене панікою, почало втікати. «Перемога козаків була повна, – пише О. Баран, – тим більше, що козаки, переслідуючи утікачів, зробили вбитими коло двох тисяч вояків Ракоція, а між ними й багато офіцерів». 30 листопада військо козаків уже стояло біля Кошице, однак брама міста була закрита. Дізнавшись про те, що Ракоці підходить з підкріпленням, Гомонай із своїми козаками пішов у напрямку Пряшева. Тут ситуація була аналогічною, та найгірше полягало в тому, що казна Гомоная спорожніла і він уже не мав чим платити козакам. Останні, незадоволені таким станом справ, організували бунт, скинули полковника Рогавського і натомість обрали Адама Липського. Новий отаман прийняв рішення покинути Гомоная і повернутися в Польщу. Через деякий час це зробив і Гомонай, боячись репресій з боку Ракоці і Бетлена.

Як же зустрічали закарпатські русини козацьке військо? О.Баран писав: «Північна територія Мадярщини між Спішом і Ужанським комітатом була заселена здебільшого карпатськими українцями, а від них на південь також і словаками. Маляр тут не було. Але вони тримали все в руках. Шляхта та державна адміністрація були здебільшого мадяри, а українці та словаки до 80% були кріпаками. Ці карпато-українські кріпаки дуже втішилися, коли побачили війська українських козаків, що

ганяли за мадярськими панами та їхніми гайдуками». Необхідно погодитися з думкою відомого дослідника, що цей «національний підйом був дуже сильний і якби був засягнув такі східні українські комітати, як Березь, Угоча та Мараморош, то хто знає, чи не викликав був свого роду «Хмельниччину» на українським Закарпатті». Безперечно, що ця подія «поглибила зв'язки між закарпатцями та українцями з-поза Карпат».

У 1648 р. почалася народно-визвольна війна українського народу проти панської Польщі, про яку швидко стадо відомо на Закарпатті. Про це свідчить запис, зроблений на рукописі Євангелія в 1648 р. у Великих Ком'ятах: «По смерті великого короля польського Владислава извоєвали козаки Польщу. Почали ляхов істинати і гнати їх від ріки Дніпра до славного города Києва і звідти аж до Вісли. Старшому козакові було ім'я Хміль».

Після успішного для Б.Хмельницького завершення битв під Жовтими Водами, Корсунем і П'яльцями козацьке військо підійшло до Львова. В.В.Грабовецький писав, що «перебуваючи під Львовом, Хмельницький пожавив дипломатичні відносини з Молдавією й Угорщиною і особисто почав переговори з семгородським воєводою Ракоцієм. Він надсилав до гетьмана під Львів своїх послів». Мемуарист Голінський пише, що «шляхті вдалося перехопити послів Ракоція в Галичині. Річ Посполита боячись з'єднання угорців з козаками, робила все, щоб не допустити до Хмельницького угорських послів». Але цей же Голінський далі пише, що в грудні 1648 р. Хмельницький «радо прийняв секретне посольство» Ракоці під Львовом і після переговорів «наказав провести його за Львів двом тисячам козаків».

Думки, висловлені В.В.Грабовецьким, підтверджуються джерелами і працями вітчизняних істориків. Що стосується листування між Богданом Хмельницьким і Юрієм Ракоці II, то перший лист українського гетьмана до трансільванського князя датується 7 листопада 1648 р. В ньому Хмельницький писав: «...наша думка і переконання говорить, що ти майбутній наш пан і надійний опікун, тому що весь польський народ проти нас ворожнечкою і гнівом пройнявся, ось чому від усієї нашої душі і серця ми одностайно бажаємо мати свою найсвітлішу високість опікуном і королем Польщі, нашої батьківщини... Наші послы, яких ми обрали з нашого війська і посилаємо до твоєї високості, розкажуть про цю справу твоїй високості для крашої і яснійшої бесіди та порозуміння усно, ґрунтовно і дуже точно. Ласкаво просимо дати повну віру всіх їм словам».

Таким чином, відносини між Хмельницьким і Юрієм Ракоці були встановлені ще до грудня 1648 р. За наказом запорізького гетьмана кількатисячний козацький полк провів посольство Ракоці до самого Мукачевя. Не викликає жодного сумніву, що поява козаків на Закарпатті впливала на українське населення, вселяла надію на визволення. Однак, ще напередодні відправлення посольства в Угорщину козаки побували на Закарпатті. Микола Лелекач у своїй змістовній праці «Козаки в політичних комбінаціях мадярських панів в XVIII ст.» писав, що вони проникали в Березьку та Ужанську жупи і завдавали угорським феодалам великої шкоди, руйнували їх маєтки.

З цього часу відносини між Хмельницьким і Ракоці не припинялися ні на мить. 10 лютого 1649 р. гетьман пише Ракоці листа, в якому викладає плани спільних дій проти Польщі. Хмельницький повідомляє: «Хоч ясновельможний гетьман з усіма військами, як запорізькими, так і татарськими, знову виступить проти поляків, він, однак, хоче, щоб було визначено час, коли ясновельможний гетьман, найясніші князі Трансильванії і ясновельможний князь Радзівіла – кожний із свого боку, з усіма своїми силами – вторгнуться в Польщу і виконають свій намір». 4 травня 1649 р. Хмельницький повідомляв трансільванського князя Сигізмунда Ракоці про мир і

дружбу з молдавським воєводою. У лютому 1653 р. Хмельницького відвідав посланник Ракоці Степан Люц, який підтвердив наміри трансільванського князя бути в дружбі з козаками.

Документи свідчать, що козацьке військо неодноразово переходило Карпати. Якими шляхами воно йшло? На це питання намагався відповісти В.В.Грбовецький. Він писав: «У джерелах ми не знаходимо відповіді на запитання, через Сколівський чи Ужоцький перевали проходило козацьке військо з послами на Закарпаття. Але відомо, що на своєму шляху козаки громили як польську шляхту, так і угорських феодалів на Закарпатті, в околицях Ужгорода, Мукачева. Ужгородські власті доповідали 2 грудня 1648 р. німецькому імператорові Фердинандові III, що «козаки з татарами напали на Угорщину і спустошать все біля Унгвару (Ужгорода)». У фонді Оссолінських Львівської державної наукової бібліотеки НАН України В.В.Грбовецький відшукав листа від українського воєводи про велику шкоду, заподіяну козаками магнатам.

Дипломатичні відносини Богдана Хмельницького з Юрієм Ракоці мали певні результати. Так, зокрема, у квітні 1651 р. угорський посол повідомляв гетьмана, що Юрій Ракоці виставить 60 000 війська на краківському напрямку. Таким чином, готувався широкий похід на Річ Посполиту, який би мав поставити її на коліна. Добросусідськими й далі залишалися відносини Хмельницького з молдавським господарем Василем Лупулом. Однак незабаром виникли непорозуміння між Ракоці та Лупулом, які не могли не вплинути на відносини з Україною.

Богдан Хмельницький не припиняв відносин із трансільванським князем і після укладення договору про воєний союз із Росією у 1654 р. Переконавшись, що цар грубо порушує основні статті договору, Хмельницький вирішив шукати інших союзників і зберегти дружні відносини з Молдавією та Угорщиною. Б.Хмельницький не тільки чекав допомоги від Ракоці, він неодноразово вислав йому війська на допомогу. Так, 31 грудня 1656 р. він видав Універсал про висилку на допомогу Юрію Ракоці козацького війська, їм було наказано, «жеби се злучили з войсками князя». На жаль, союз Хмельницького з Ракоці та шведським королем не увінчався успіхом. «Весною 1657 р., – писав М. Грушевський, – він і зачав війну з Польщею на спілку з Швецією й Ракоцієм, а проти волі Москви. Так мала злука України з Московією розірватись. Але в війні козакам не пощастило, в війську прокинувся непослух. Хмельницький і без того хворий, а ся прикрість більше його розстроїла, і він вмер 27 липня 1657 р., лишивши справи непорішеними». У 1657 р. Ракоці теж зазнав невдачі – він втратив трон Трансільванії. Цим скористалися поляки, які напали на Закарпаття. Вони «грабували села і міста Закарпаття, – говориться в «Нарисах історії Закарпаття». – Особливо потерпіли міста Мукачево, Берегове, села Ракошино, Чинадієво, Підгоряни, Хуст, Вишково – всього близько 300 населених пунктів. Найбільше потерпіли селяни, які співчували козацтву, чекали його допомоги...».

Нещодавно український історик з Дніпропетровська Ю.Мицик відшукав нові документи, які свідчать про появу козаків на Закарпатті в 1684 р. Дослідник, оперуючи матеріалами фонду «Архів Замойських», відзначив: «У виявленій нами урядовій інструкції для польських дипломатів є і додаток, що стосується відправи українських дипломатів. У його 6-му пункті йдеться про видачу грошей на провіант у дорозі козакам з Унгвару, які тоді на угорський лад називався Ужгород, котрих очолював якийсь Заблоцький... Ще нижче дописано пізніше: «А.Могіла», що, можливо, засвідчує те, що осаул з Ужгорода та А.Могіла, який був гетьманом Правобережної України у 1684–1686 рр., є одна і та ж особа».

Таким чином, на Закарпатті добре знали про існування залозорізького козацтва. Мало того, закарпатці неодноразово з ними спілкувалися, підтримували їх. Особливо

пожвавилися відносини між козаками і політичними діячами краю під час народно-визвольної війни 1648–1654 рр. під керівництвом Богдана Хмельницького. Велика заслуга в тому, що ми дізналися багато нового з приводу цього належить відомому історику В.В.Грабовецькому.

ВИСНОВКИ

Академік Володимир Васильович Грабовецький справедливо вважається одним із найбільш відомих дослідників історії України періоду феодалізму. Протягом своєї багаторічної наукової діяльності він видав понад 1000 праць з різних проблем вітчизняної історії. Немаловажну роль в процесі становлення вченого відіграв його вчитель, видатний український історик академік І.П.Крип'якевич. Під його керівництвом В.В.Грабовецький пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до доктора історичних наук.

В працях В.В.Грабовецького знайшли глибоке і всебічне відображення питання соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, антифеодална боротьба трудящих мас України, зокрема, західноукраїнських земель в XIII–XIX ст. Саме західноукраїнський регіон знаходиться в центрі уваги В.В.Грабовецького.

Серед праць історика заслуговують особливої уваги фундаментальні дослідження «Нариси історії Прикарпаття» (вийшло шість томів). «Народний герой Олекса Довбуш», «Олекса Довбуш (1700–1745)», «Антифеодална боротьба карпатського опришківства XVI–XIX століть», «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис», «Гуцульщина в другій половині XIX – початку XX ст.», «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.», «Селянське повстання на Прикарпатті 1490–1492 рр. під приводом Мухи», «Вірменські поселення XIII–XVIII ст.» та багато інших. В них глибоко проаналізовано соціально-економічне і правове становище селян і міщан західноукраїнських земель, доведено, що посилення феодално-кріпосницького гніту приводило до масових повстань, зумовило виникнення опришківського руху. В.В.Грабовецький першим у вітчизняній історіографії дослідив це унікальне в нашій історії явище, прослідкувавши його еволюцію з XVI до кінця 70-х років XIX ст. Він, знову ж таки, першим з українських істориків найбільш повно описав життя і антикріпосницьку діяльність Олекси Довбуша, Василя Баюрака, Івана Бойчука, Семена і Гнага Височанів та багатьох інших.

Понад 50 наукових праць В.В.Грабовецький присвятив історії запорізького козацтва та найвидатніших його представників. У своїх роботах вчений відобразив вплив народно-визвольної війни 1648–1654 років під проводом Богдана Хмельницького на західноукраїнські землі.

В.В.Грабовецьким найкраще у вітчизняній історіографії досліджено історію виникнення і діяльності вірменських поселень на Україні взагалі та Прикарпатті зокрема. Це також стосується дослідження ним прикарпатських міст і містечок. Не мають аналогів такі його монографії, як «Історія Коломиї», «Історія Калуша», «Історія Печеніжина», «Уторопи» та ряд інших.

Значне місце в працях В.В.Грабовецького посідають питання історії Закарпаття, які умовно можна звести до таких основних проблем: Закарпаття в XIII–XIX ст., соціально-економічне, політичне і культурне становище закарпатських гуцулів. Закарпатська Гуцульщина в XIX – на початку XX століття; діяльність карпатських

опришків на Закарпатті, зв'язки місцевого населення з опришками; вплив народно-визвольної війни 1648–1654 рр. на Закарпаття, запорізькі козаки на Закарпатті.

Із вищеназваного впливає, що в працях академіка В.В.Грабовецького міститься величезний фактичний матеріал, який дозволяє нам глибше зрозуміти історію України періоду феодалізму і зародження капіталістичних відносин, зрозуміти причини і наслідки антифеодальних рухів, зокрема, національні революції середини XVII століття під проводом українського гетьмана Богдана Хмельницького.

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ

З ДУМОЮ ПРО УКРАЇНУ (АВТОБІОГРАФІЧНІ ЗАМІТКИ. СПОГАДИ)

А час пливе, пливе,
І все з собою забирає
Лиш пам'ять нашу про віки
У серці нашім залишає

Володимир Грабовецький

Моє дитинство

Моє дитинство як і тисячі інших почалося у важке лихоліття, в період панування на галицьких землях довоєнної Польщі.

Покутський край – складова частина Галичини – після захоплення її Польщею (1919 р.) став колоніальним придатком польської корони. Сюди насунуло багато осадників – колишніх легіонерів Пілсудського, Галлера та інших чиновників, католицького духовенства тощо.

Захопивши кращі землі та опираючись на місцевий нововстановлений адміністративний апарат, іноземне панство всевладно панувало у поневоленому галицькому краю в 30-х роках XX століття. Галицьке селянство, розорене війною, переходом австро-польсько-румунських військ, в переважній більшості опинилося в жалюгідному становищі, особливо убогі й обезземелені категорії селян.

З такого середовища, з найбіднішої селянської верстви походив мій рід Грабовецьких. За переказами батька і діда мій рід походив з давніх княжих часів з невеличкого гірського села Грабовець, що розташоване на Богородчанщині. Від назви села і пішли наші прізвища Грабовецьких. Якось я відвідав це село і побачив ті місця, де колись в далекому минулому розростався наш рід. Село як село, з своїми полями,

лісами, мальовничими урочищами справляє картину типової гуцульської гірської оселі.

Вже пізніше, досліджуючи історію Прикарпаття XIV – XVIII століть я довідався, що в письмових актах XIV ст. вже згадуються прізвища Грабовецьких, які вийшли з Грабівця. Пізніше вони, мої предки, розселилися по різних селах Прикарпаття. В “Словнику староукраїнської мови XIV – XV ст.” (Т.1. – К., 1977) на 259 сторінці згадується село Грабовець (назва села у Галицькій землі): “па(н) птръ Владковичъ... сведчю... аже Миха(л) Грабовецкий а пан(ь) терашъ пиликовичъ просили кроля о границу промежи Грабовца а тисмнича(нъ)” (Галич, 1404 р., 67-68). Це найстаріша згадка про рід Грабовецьких в Грабівці. Пізніше, ще в 1424 році, згадується ще й Михайло Грабовецький. Як видно, це були колишні дрібні бояри періоду Галицького князівства, які після загарбання Галичини залишалися з своїми привілеями, але частина їх, не отримавши підтвердження своїх прав, скотилася до селянських категорій.

Один із моїх пра-прадідів (невідомо коли) осів у старовинному селі Печеніжині біля Коломиї, мабуть в середині XVIII століття, бо в Печеніжинському ключі в 1722 р. ще не згадується це прізвище. Тільки наприкінці цього століття один із Грабовецьких був війтом громади Печеніжина.

Моя родина була небагатою. В часи, коли я народився, за розповіддю батька і сестри Марії у нас було всього-навсього кілька мізерних клапчиків, або як тоді називали моргів землі, розкинутих в кількох урочищах, званими “горб”, “підщичка”, “той город”, “крушена”. Утримати сім'ю, та ще й велику (адже я був сьомою дитиною), майже було неможливо. “Нащо було цього сьомого”, - не раз я чув дорікання моєї мами, яка з болем серця нарікала на свою бідність і тяжке життя багатосім'яної родини. Адже нестатки, убогість, великі податки не давали можливості зводити кінці з кінцями. Коли згадую нашу стареньку хатину під соломою, однокімнатну з сінями, глиняною долівкою, піччою і черепняними горнами та дерев'яними ложками, і ті невибагливі страви – кулешу, юшку, мелей, чорний хліб, яких недоставало на переднівок, то можу собі уявити нещасну долю своїх батьків. Мати завжди в будень ходила в латаній сорочці, старій запасці і фартушку. А ми маленькі, я і сестри Марія, Параска, брати Іван і Федір лише на свята могли одягтися в крашу сорочку і штани. Коли згадую наші селянські поля в період мого нещасного босоногого дитинства, то немов у сні видніються дрібні вілсмуужжа, сторонки, засіяні житом і пшеницею, ячменем, всякою огородиною, а на них почорнілих від сонця і роботи, своїх односельчан, що день в день тяжко обробляли ці підзолісті ґрунти.

Цікаво згадати як я пішов першою ходою по рідній землі. За спогадами сестри Марії це було в перший рік мого дитинства. Якось мати з сестрою пішли на річку, звану Зарінок, мити зерно пшениці, а мене залишили ще сидячого на беріжку біля хати. І раптом вони здивовано побачили як я опинився біля них, йдучи рівним ходом. Це були мої перші кроки по землі, яка мене породила.

З маленького доля мене не голубила. З п'яти років я почав пасти ягнята і вівці за селом, і так було до дванадцяти років. Шкільні роки... Нелегкими вони в мене виявилися. В шість років батько записав мене у початкову українську школу (так звану “Рідну школу”), за яку боролися селяни довгі роки. Тут було всього чотири класи, в яких навчали дітей вчителі Гафія Миколаївна Пнівчук, Стефанів, Чупрей і Новак. Вчили нас за букварем читати і писати. Ми читали “Кобзар” Тараса Шевченка, вірші Івана Франка, Маркіяна Шашкевича, Лесі Українки, Марії Підгірянки. Особливо любив читати і запам'ятовувати вірші Тараса Шевченка, які йшли до мого серця і відкривали героїчні сторінки нашого народу в минулому. Нераз плакав і переживав за

Галайду в поемі “Гайдамаки”, Степана в “Невольнику” і безталанну, скривджену Катерину. Одного разу так захопився “Кобзарем”, що намалював олівцем поета, за що був похвалений вчителем. Вперше ми, сільські учні, читали твори Міцкевича, Пушкіна, Шіллера, Гете.

А який вигляд мали тодішні учні... Були зодягнені в селянський одяг – білі сорочки і штани з полотно, тканого моїм батьком-ткачем, і підперезані крайками. Через плече перекинута полотняна торба, в середині якої кілька зошитів, буквар і чорна дощечка для писання, перник з олівцем та простою ручкою. Ось і все. Босо ходили до пізньої осені, а там взували постолі, обмотуючи онучами. З пізньої осені, зимою і ранньою весною зодягали байбараки з витканого овечого сукна, а під спід одягали кабат або кіптар. Одяг учні мали різний. Багатші ходили в більш новому одязі, бідніші – в старому, поношеному, часто в полатаних штанах, чорній сорочці, потертому кіптарі чи кабаті. По одязі такого учня можна було судити про соціальний стан тієї чи іншої селянської родини. Це досить чітко відзеркалює фотографія учнів з 30-х років, яка збереглася в мене з того часу.

Та, на жаль, не пощастило мені завершити навчання в українській школі. Не змогли батьки платити гроші за навчання, хоч вони були не великі, всього 5 злотих за місяць. Але й тих не було, навіть на нафту до лампи бракувало. От і доводилось увечері при каганці вчити уроки, писати і читати.

З боєм в серці батько змушений був перевести мене до утравкістичної школи з польською мовою навчання. А там були свої порядки. Переступивши поріг, ми, селянські діти, відразу відчували панську школу. Нас сажали за останні парти, бо на перших сиділи діти польських чиновників, урядовців та поліцаїв. Усі вчителі-поляки зі зневажанням відносилися до нас, часто називаючи “бидлом” (худобою), “хлопом” (селянином). Беручи з них приклад, їх синки-учні нас ображали поганими словами, що нерідко закінчувалося фізичними сутичками. Хоч ініціаторами, як правило, виступали полячки, однак карали за всі порушення саме нас.

Директором школи був осадник, колишній легіонер Пілсудського на прізвище Гіжейовський. Був він середнього росту, лице подовговате і зарозуміле, одягнений у легіонерський кітель-галерчик. Вчив історію. Він вкрай негативно відносився до учнів, як тоді казали “руської віри”, бо слово українець замовчувалося. Улюбленим його виразом було: “мільч русін” (мовчи русине). Цей пан директор не злюбив мене з перших днів. Коли він розповідав про Богдана Хмельницького, то називав його розбійником і ворохобником Речі Посполитої. І коли я наважився заперечити, висловившись, що Б.Хмельницький бив панів за знушання над селянами, то він накинувся на мене, витягнув на середину класу і бив до втрати моєї свідомості. Діти зі страху повтікали, а він після цієї “науки” мене, безпам’ятного і обкровавленого, залишив. Дали знати батькові, який мерщій прибіг і забрав додому. З плачем кинулася до мене мати, сестри, а я довго пам’ятав ці болі і “панську науку”.

Потяг до освіти зародився у мене рано. Читати і писати навчився ще коли не ходив до школи. Бувало вижену овець на урочище “глід” або “заногу” чи “заверх”, візьму в хлопців-школярів “Буквар” чи читанку, перегортаю, оглядаю сторінки, виводжу олівцем букви, а потім пишу і повторяю. Особливо любив малювати коней, корів та вівці. Все тоді запам’ятовувалося – краєвиди села, смерекові та соснові столітні дуби. У моїй дитячій уяві вони здавалися якимись фантастичними, таємничими велетнями. А коли навчився читати й писати, то крім творів Тараса Шевченка зачитувався віршами галицьких письменників Юрія Федьковича, Маркіяна Шашкевича, новелами Марка Черемшини, Василя Стефаника, книги яких мені позичали мої ровесники з сусідніх хат.

І досі згадую незабутні рядки поезії Маркіяна Шашкевича із відомого альманаху “Русалки Дністрової” – “Веснівку”, “Підлісе”. Особливо захоплювався поетичними рядками:

Шуми вітре, шуми буйний,
На ліси, на гори.
Мою журбу носи думку
На підліські двори...
Там колодязь студесенький,
А дуб воду тягне;
Не так шастя, як той води
Моя душа багне.
Підлісенько гора біла!
Як тебе не бачу,
Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

Сидячи на призьбі моєї незабутньої старської столітньої хати, бувало весною читаю вірш своїм сестрам із поеми Юрія Федьковича “Довбуш”. Із хати виходять мати і батько та прислуховуються до моєї декламації. Нераз батько говорив: “Синку, ти будеш у нас вченим, Господи тобі допоможи”.

Якось, не пам’ятаю сьогодні, звідки до мене потрапила книжечка новел нашого земляка – письменника Василя Стефаника. У ній я прочитав щось таке, що мене тоді юного лякало в день і в ночі. Я зривався у сні. А все почалося з того, що я прочитав новелу “Новина”, в якій йшлося про обездоленого і бідного батька, який, не маючи можливості прокормити дітей, щоб вони не померли, потопив їх в річці. Не знав я тоді, босонігий і худенький Володко (як мене всі тоді називали), що така доля була і в мене після появи на світ. Вже працюючи професором Івано-Франківського педінституту, я дізнався від старшої сестри Марії, що після мого народження мати просила Бога забрати мене, не в змозі прогледувати найменшого синочка, бо нестатки так докучали, що родина жила впроголодь.

Ще не раз підстерігала мене смерть у дитинстві. Мати пригадувала, що винесла мене, немовля, на поле, положила в борозні, а сама почала салати картоплю. Через деякий час повернулася, щоб погодувати мене материнським молоком. Те, що вона побачила, страшенно налякало її. Крик матері пронісся по всіх горах. Збіглися сусіди. На моїх грудях сиділа скрючена гадюка, раз від разу мотаючи головою і шелучи на небажаних глядачів. Сусіди порадили поспішно заварити молоко і на бляшанці підсунути до дитини. Почувши запах молока, гадюка сповзла з мене і просунулася до молока. Мене схопили, а гадюка встигла лише підняти голову і повернулася назад. Так мене врятувала шаслива доля, подарувавши життя.

Шість класів я закінчив у Печеніжині влітку 1939 року. Мої поступи були добрими, але з’явилося бажання продовжити навчання в коломийській гімназії. Мої ровесники та й старші хлопці навчалися в ній. Тепер там розміщений музей народного мистецтва “Гуцульщина”. Цей Народний дім був збудований українською громадськістю в 1902 році. Я з захопленням дивився вслід гімназістам, які приїжджали до села у гімназійній формі.

Але поступити в гімназію мені, бідному селянському хлопцеві, не могло бути й мови. Треба було платити за навчання, а грошей не вистачало на одяг, їжу і податки, які особливо пригнічували батьків. Та й хату треба було будувати, бо стара, під соломою, вже розвалювалася. Нарешті, в 1938 році, відмовляючи собі в усьому, ми

війшли до нової хати, яка і досі стоїть, нагадуючи мені ті важкі роки нашої селянської долі.

“Тату, мамо! Я хочу вчитися в Коломиї”, - благав своїх нещасних батьків. На що мати, як правило, відповідала: “Синку, звідки взяти гроші, коли і нафти до каганця нема за що купити”. В день, коли почалися вступні іспити до гімназії, сини багатих селян фірами з батьками виїхали до Коломиї, а я аж заплакав з туги за наукою. Такий жаль мене охопив, що я не знаходив собі місця. Думав, думав і нарешті вирішив будь-яким способом піти до Коломиї.

Вигнавши свої овечки в поле, залишив доглядати за ними сусідську дівчину, а сам в подертих штанах і сорочці, підперезаній крайкою, пішов у Коломию. Розпитавши людей, підійшов до приміщення гімназії. Сторож зустрів мене словами: “Хлопчику, ти звідки взявся, пустити тебе в таких латках я не можу”. “З дітьми газдів із Печеніжина приїхав і хочу їм щось сказати” – відповів я. Мене впустили в приміщення. Я із зацікавленням розглядав широкі коридори, вздовж яких біля дверей сиділи мої ровесники. Одні з них раділи, інші плакали, що не склали вступних іспитів. На моєму шляху став священник і запитав: “Хто ти, що тут робиш у такому вигляді?”. Я розплакався і крізь сльози сказав, що родом з Печеніжина, але батьки не в змозі мені допомогти поступити вчитися.

Він взяв мене за руку, запитав дещо з релігії і повів до інших викладачів. Опитували мене з арифметики, читання, писання, ставлячись при цьому дуже доброзичливо і зі співчуттям. Після цього директор гімназії М.Микитюк зібрав усіх вступників і оголосив наслідки іспитів. Зчинився страшний гамір: одні раділи, що здали, інші плакали, що не витримали вступних випробувань. Зачитали моє прізвище і я вийшов на середину. Всі одразу засміялися, побачивши мене в такому жалюгідному вигляді. Я опустив очі. “А ти як тут опинився, ти сирота?” – звернувся знову до мене директор. Я почав просити багатших господарів позичити кілька злотих і так назбирав їх 10, передавши в руки директору. “Хлопчику, ти склав дуже добре”, - сказав директор, поглядівши по голові. – “Приходи першого вересня на навчання”.

Я з радістю на розворі фіри орендаря Дувида повернувся пізно ввечері додому. Мати посварила, що залишив вівці в полі, але батько її заспокоїв: “Не свари, бачиш, син тягнеться до науки. Мусимо все зробити, щоб хоч він один з наших діточок закінчив школу. Може продамо сіна та поможемо йому в цьому”. Зажурилися мої батьки. Вони прагнули, щоб хоч сьома дитина одержала освіту, але бідність не дозволяла вірити в це.

Моя мрія словнилася і я вступив до четвертої класи Коломийської середньої школи №1, колишньої відомої української гімназії. Вперше вступив на поріг тієї школи, де колись вчилися видатні діячі галицької культури, члени “Покутської трійці”, відомі письменники Василь Стефаник, Марко Черемшина, Лесь Мартович та багато інших. Тут я закінчив четвертий і п'ятий класи середньої школи. Здалася, радості не було кінця. Та не довго довелось радіти. Почалася Друга світова війна.

Ми з сільськими хлопцями пасли худобу в урочищі Ликані. Тут перебувала на військових вправах група червоноармійців, з якими ми, сільські хлопчачки, познайомилися. Вони нас частували хлібом, консервами і давали біноклі. з допомогою яких ми роздивлялися сині гори, окутані хмарами. Раділи всьому. 22 червня 1941 року ми почувли рев літаків і далекі вибухи вбік Станіславова. Ми ще не усвідомлювали, що почалася війна. І коли питали червоноармійців про грізну канонаду, то вони, як правило, мовчали. Тільки один із них, підійшовши до нас, з сумом сказав: “Хлопчики, мабуть почалася війна”. Вишикувавшись у ряди, вони попрямували у напрямку села. Останніми були їх слова: “Дітоньки, ми ще повернемось до вас”. Пригадую, який жаль

огорнув мене, коли їх постаті розтворилися в ранньому тумані. Яка їх доля? Що з ними було потім?

Повернувшись у село, ми довідалися від батьків, що почалася війна між Радянським Союзом і Німеччиною. Через кілька днів з'явилися німці, на шапках яких виднілися хрести і черепи. Це були гестапівці. Почалися арешти сільських активістів, проводилася реквізиція селянського майна та худоби. Людей зганяли на роботи в так звані "фортшлани". Над рідною домівкою повіяло сумом.

Село зубожіло. Все нагадувало про початок страшних часів. У 1942 році почався голод. Про навчання не могло бути й мови. Весна 1942 року була дощовою і холодною. Ми мали одного коня, при допомозі якого орали і сіяли на полях. Важко доводилося. Самі голодні, гнали замучених коней при оранці, або управляли чипігами плуга. Янось орючи на урочищі Чертежі, я сів у борозну і сказав своїй напарниці: "Олено, як я хочу вчитися". Вона задумалася і відповіла: "Влодку, бачи мою долоню, як на ній ніколи не виросте волосся, так і ти вже не будеш вчитися". Помилалася моя співбесідниця. Вона не знала, що закінчиться війна і я продовжу навчання.

Голодний 1942 рік дався тяжко знати нам, печеніжським селянам. Масові побори збіжжя окупантами, неврожай привели до того, що перед переднівкою люди почали пухнути з голоду, вмирали цілими сім'ями.

Мос навчання в 1942 – 1944 роках

Щоб якось допомогти своїй родині мене старша сестра Олена забрала до Винник поблизу Львова, де вона працювала на львівській тютюновій фабриці. В цьому містечку я й провів свою юність.

Сестра зрозуміла мій потяг до навчання і вирішила влаштувати мене до однієї з львівських гімназій. Поскілки у вересні 1942 року гімназійні класи були вже укомплектовані, то за порадою греко-католицького пароха о. Антона Потучняка, пізніше репресованого радянськими органами, мене влаштували в малу греко-католицьку семінарію. Бути священиком я мріяв з дитячих років.

Будучи вихованій в морально-віруючій селянській родині, змалку любив свою греко-католицьку церкву. Мій батько – Василь Грабовецький, починаючи з 1932 року був паламарем при горішній Печеніжинській церкві святого Михайла і завжди брав мене до цієї святині. З глибокою любов'ю я маленьким служив місцевим священикам при відправленні Богослужіння. Зберігаються в пам'яті величаві події церковного відзначення 950-річчя Хрещення України – Русі, яке урочисто при здвизі церковної процесії відправлялося у рідному селі Печеніжині. Саме тоді у мене зародилася мрія стати в майбутньому священиком. Ох! Як я молився, щоб збулася моя мрія. Друга світова війна перекреслила мої сподівання, але тепер, із вступом до Малої духовної семінарії, здавалося, що нарешті я стану духовним пастором.

Мене влаштовано в семінарській бурсі по тодішній вулиці Секстуській. Я познайомився з багатьма семінаристами, переважно дітьми священиків, галицької інтелігенції, а також вихідцями із християнських селянських родин. Мене вчили латинську мову професор Юрій Мушак, українську мову і літературу Редько, німецьку мову Іван Паук, математику Мирослав Капко. Згодом, в радянський час, я близько з ними познайомився.

Я охоче навчався і мріяв про своє священиче майбутнє. Рання і вечірня молитви в семінарській каплиці, навчання в класах, підготовка до наступних занять під керівництвом наших отців-наставників Карпінського, Левінця і Фурикевича ще більше захоплювали мене. З особливим піднесенням ми, семінаристи, зустрічали єпископа

Йосифа Сліпого, який часто навідувався до нашої семінарії й інколи обідав з нами. Тоді владики були ректорами Великої Богословської академії. Значна частина часу проходила у спілкуванні з питомцями академії. На мене справляли великий вплив часті дискусії між семінаристами на релігійні та світські теми, що носили український національно-духовний характер. Так, в навчаннях та молитвах, щирих бесідах спливали дні і місяці 1942-1943 років. Літні вакації проводив у Винниках поряд із сестрою або в колі родини у Печеніжині.

Наступив 1944 рік. Вже відчувалося, що завершується війна, німці програють бої за бої. Весною 1944 року в місті Львові почалася евакуація місцевої німецької адміністрації. Надходили слухи, що радянські війська, особливо після битви під Бродами, захопили значні території Галичини. Мій однокурсник Михайло Воробець, повертаючись із рідної оселі, повідомив про захоплення радянськими військами ряду районів на Прикарпатті. Частина семінаристів виїхала на Захід, інші – повернулися у рідні місця. Я зовсім розгубився. Тим більше, що моя опікунка сестра Олена заховалася від родини директора тютюнової фабрики, у якого працювала кухаркою. Це був германізований чех і хотів сестру забрати з собою, що загрожувало мені виключенням із семінарії за несплату навчання.

На початок липня нас, семінаристів, залишилося дуже мало. Лінія фронту наближалася до Львова. Вже чути було гуркіт гарматних пострілів на околицях древнього міста. Тоді нас за розпорядженням спископа Йосифа Сліпого перевели у Святоюрівські приміщення, де ми пересиділи фронтний час. Під час бомбардування переховувались із церковним кліром у підземеллях Церкви Святого Юра.

З того часу запам'яталися такі події: коли німці відступили зі Львова, а радянські війська ним ще не заволоділи, якісь невідомі озброєні люди вдиралися до будинків української прогресивної інтелігенції, шантажуючи та вбиваючи її найкращих представників. Пізніше домовини з убитими українцями я бачив на подвір'ї Церкви Святого Юра. Ходили чутки, що цими вбивцями були активісти польської Армії Крайової.

Коли Львів був звільнений, деякі учасники капели “Трембіта” відбули аудієнцію в митрополита Андрея Шептицького. В Святоюрській консисторії мені видали документ, який засвідчував, що я в 1942-1944 роках навчався в малій Духовній семінарії. Повернувшись у Винники, я влаштувався наприкінці серпня 1944 року секретарем міського споживчого товариства, а опісля працював у кіоску та продавцем у залізничному магазині. Проте потяг до навчання не покидав мене, хоча підготовка з деяких предметів була незадовільною. Семирічна освіта за Польщі, короткочасне навчання в Коломийській гімназії, а згодом у семінарії не відповідали програмам радянської середньої школи, де рівень окремих дисциплін (математика, фізика) був вищим. Тоді я задумав продовжувати навчання у Винниківській середній школі. Хочу сказати, що директор цієї школи Михайло Степанович Чеславський привітно зустрів мене. Він запитав, які я маю документи про освіту. Поглянувши на мою довідку про навчання в духовній семінарії, сказав: “Заховайте цей папірець з Христом на пам'ять, а Вас я можу зарахувати тільки до девятого класу нашої середньої школи”. Це був 1946 рік.

Шкільні та університетські роки (1946 – 1952)

Виявилося, що українську мову, літературу і особливо історію я знав, зате з алгебри, фізики та геометрії відставав. І тут мені значно допоміг оволодіти азами математичних знань мій однокласник Анатолій Чистін – відмінник навчання і надзвичайно старанний учень. На жаль, навчаючись у десятому класі (1947 р.), він

помер. Поступово, переборюючи матеріальні труднощі, я наполегливо вчився. Згодом я вирішив перейти у десятий клас школи робітничої молоді, влаштувався на роботу, одночасно навчаючись і працюючи. Не можу не згадати моїх тодішніх вчителів – директора школи і викладача фізики М.С.Чеславського, вчителів хімії М.П.Шевчук, геометрії, тригонометрії та алгебри І.А.Безрука, історії Д.О.Гайворонюка, української мови і літератури І.Т.Полека. Останній був глибоким знавцем свого предмету, колишнім професором Львівської української гімназії, автором підручника “З побуту греків і римлян” (1936). Всі вони не шкодували сил, передавали нам свої знання, сприяли у виборі улюблених професій.

Навчаючись у десятому класі середньої школи робітничої молоді, я організував драматичний гурток, який ставив п'єси Карпенка-Карого, Старицького, Котляревського у Винниківському Будинку культури, Будинку культури тютюнової фабрики, в сусідніх з Винниками селах – Чишкові, Підбірцях, Миклашові. В цій оселі я відвідав могилу Ольги Рошкевич, яку так любив Іван Франко. Ми поклали на її місце поховання вінок з написом “На пам'ять Ользі Рошкевич від учнів Винниківської школи. Вічна пам'ять”.

Закінчивши у червні 1947 року середню школу робітничої молоді та одержавши атестат зрілості, я поступив на історичний факультет Львівського державного університету. Моя мрія збулася. Львівський університет із своїми давніми традиціями робив на мене велике враження. Тут свого часу навчалися видатні діячі української науки і культури. Мріяв читати лекції славетний Іван Франко, однак реакційні сили тодішнього австро-угорського чиновництва не допустили Великого Каменяра до викладацької діяльності.

П'ять років мого навчання в університеті були роками наполегливої праці над вивченням різноманітних дисциплін. Тут, в університетській бібліотеці, яка знаходилася по вулиці Драгоманова, до моїх рук потрапляли різні унікальні книги-стародруки, що притягало мене до глибокого пізнання історичного процесу, насамперед героїчного минулого історії України. Уже з перших днів навчання в університетському навчання мене особливо зацікавила історія рідного краю, малодосліджені сторінки багатовікової історії українського селянства, з середовища якого вийшли мої бідні батьки. І мені, їх синові, уродженцю прикарпатського краю, вдалося дещо пізніше збагнути ази цих знань.

Пам'ятним був для мене перший курс, коли однокурсники довірили мені поважну посаду старости історичного гуртка при кафедрі історії стародавнього світу. З теплою і вдячністю згадую завідувача кафедрою Івана Івановича Вийківського – кандидата історичних наук, доцента. Як сьогодні бачу перед собою професора Вейцівського. Середнього росту, з добрим і усміхненим обличчям, він був особливо талановитим педагогом і глибоким знавцем історії античності. Його курс історії Стародавньої Греції та Риму ми слухали з насолодою. Захоплений своїми розповідями на лекціях, які читав без концептів, він мав звичку усміхатися до себе. Його добре і розумне лице захоплювало наші голови, збагачуючи пам'ять ґрунтовними знаннями історії античного світу.

Іван Іванович народився 1900 року в сім'ї службовця в Черкасах. Закінчив Свердловський Уральський педінститут у 1932 році, викладав у вищих навчальних закладах Саратова і Москви. В 1945 році переїхав до Львова, а з 1949 року очолював кафедру історії стародавнього світу. Ми, студенти, читали його наукові праці, які публікувалися в “Наукових записках Львівського університету” і надто багато черпали інформації з його знаменитих спецкурсів (Піррова війна, повстання рабів, зовнішня політика країн Західного Середземномор'я в 264-219 рр. до н.е.). До речі, в 1959 році.

вийшла монографія І.І.Вейцківського під цією останньою назвою, на основі якої в 1960 році захищалася його докторська дисертація. В моєму домашньому архіві зберігається автореферат його дисертації з автографом мого вчителя: “Шановному й дорогому Володимиру Васильовичу від автора. 17. IV. 1960”. Це був день захисту дисертації. Як сьогодні його пам’ятаю. Переповнений актовий зал Львівського держуніверситету 11 квітня 1960 року, де з великою ерудованістю вчений викладав свої тези і відповідав на запитання.

Як багато нам в майбутній науковій роботі дали спецкурси професора І.І.Вейцківського. Маю на увазі моїх колег-однокурсників М.П.Ковальського (сьогодні проректора Острозької академії) та З.М.Матисякевича (професора Тернопільської сільськогосподарської академії). “Основне, мої учні, - навчав нас тоді І.І.Вейцківський, - вміти шукати першоджерела, а ще більше вміти їх інтерпретувати у вибраній темі дослідження, строго притримуватись історизму”. Ці його напутні слова були дороговказом всієї моєї 50-літньої наукової роботи. Вже після захисту кандидатської (1958) і навіть докторської дисертації (1968) я неодноразово зустрічався з професором Вейцківським і слухав його вельми цінні поради.

Другим талановитим моїм університетським вчителем був професор Дмитро Леонідович Похилевич – відомий медієвіст, дослідник аграрних відносин та історії селянства Польщі, Білорусії, Литви та України XV – XVIII ст. Скільки часу пройшло з 1948 року але й досі не забуваються лекції Д.Л.Похилевича з історії середніх віків. Високого росту, худощавий, з високопіднятим чолом професор Похилевич, із глибоким знанням матеріалу, викладав курс в науково-проблемному і хронологічному плані. В його викладах відчувалась велика ерудованість, методологічна спрямованість, чіткі формулювання думок. За плечима професора був величезний науково-педагогічний стаж. Він народився в 1894 році на Житомирщині в бідній селянській сім’ї. Закінчивши в 1924 році Київський інститут народної освіти, він працював у вищих навчальних закладах України, Російської Федерації (1921-1945) та науково-дослідному інституті української культури в Харкові (1933-1934). Свого часу був репресований радянськими органами.

З 1946 року Д.Л.Похилевич завідував кафедрами історії середніх віків, історії південних і західних слов’ян. Це був найбільш плідний період в його науковій роботі. З-під пера вченого вийшли монографії “Крестьяне Белоруссии и Литвы в XVI – XVIII вв.” (1957), “Польша в добу феодалізму” (1965), “Крестьяне Белоруссии и Литвы во второй половине XVII века” (1966) та інші дещо менші за обсягом праці. “Треба вибрану тему дослідження, - закликав він молодих дослідників, - всебічно вивчати, основне не забувати своїх попередників у цій проблематиці, до найменшого аспекту вивчати літературу питання, максимально розшукувати нові невідомі джерела”. Настанови такого талановитого вчителя і вченого не проходили марно в наших тодішніх перших кроках наукової роботи. Д.Л.Похилевич вмів вести наукову полеміку з тих чи інших питань та з логічною послідовністю і аргументованістю переконувати свого опонента. Я мав щастя це спостерігати на всесоюзних симпозіумах по аграрній історії Східної Європи в 1960-1965 рр.

Остання монографія Д.Л.Похилевича “Селянство України в XIV – XV ст.”, яку мені пощастило рецензувати на прохання професора, була підготовлена, але, на жаль, після його смерті так і не побачила світ. В цьому винні, на моє глибоке переконання, його учні М.Г.Крикун та В.Б.Чорній, які так і не спромоглися видати спадщину свого наставника. Мені пощастило також, що мою працю “Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490-1492 років”, яка вийшла у видавництві

Львівського університету в 1979 році, рецензував професор Д.Л.Похилевич – мій дорогий вчитель, досконалий знавець цього періоду.

Наприкінці 60-х років минулого століття я часто зустрічався з професором Д.Л.Похилевичем на його квартирі. Тоді він вже хворів на серце і згадував про свої важкі роки заслання та переслідування в часи радянсько-комуністичного режиму. Крім того ми вели розмову про малодосліджені проблеми історії України періоду зародження і розвитку феодално-кріпосницьких відносин XV – XVI століть. Пам'ятаю, як вчений спростовував помилкові погляди київського історика Дмитра Мишка, допущені в його праці “Українсько-російські зв'язки в XIV - XVIст.” (1959). Тоді вчений готував до друку свою останню монографію і дуже хвилювався чи її опублікують. Незабаром професор відійшов у вічність. Проте я не забував свого вчителя і з наближенням 100-річчя від дня його народження (1997) опублікував статтю “Дмитро Похилевич – відомий історик України” та провів у Прикарпатському університеті регіональну науково-теоретичну конференцію, присвячену визначному досліднику.

Хочу тільки кількома штрихами охарактеризувати важкі хвилини мого навчання в університеті. Я із захопленням поринув у навчання, але весь час перебував у важкій матеріальній скруті. Доводилось часто голодувати, тому вечорами, щоб заробити на буханець хліба, на залізничній станції розвантажував вагони з вугіллям. Був настільки виснажений, що поліклініка при Львівському університеті імені Івана Франка видала мені довідку, в якій засвідчувалося: “Довідка видана Грабовецькому В.В. – студенту першого курсу історичного факультету в тому, що за станом здоров'я він звільняється від відвідання занять з 21 по 22 квітня 1948 р. Діагноз – загальна слабкість з упадком сил...”.

Довелось пережити чимало складних хвилин, пов'язаних із вбивством у 1949 році Ярослава Галана – вірного і наївного пропагандиста радянсько-партійного режиму. Це стало причиною гоніння на українську інтелігенцію. Багатьох тоді заарештували. “Чистка” почалася в Львівському університеті. Постійно проходили збори, на яких загострювалось питання “про ідейну пильність” та “ворожу діяльність українського буржуазного націоналізму”. Такі пропагандистські міроприємства відбувалися на всіх факультетах, зокрема на історичному. В моїй академгрупі також проводились збори, на яких обвинувачували тих чи інших студентів за їх недостатню пропагандистську роботу “в ім'я побудови комунізму”. Так, 9 грудня 1949 року на подібних зборах “чистили” подібних студентів, один із яких передав мені записку наступного змісту: “Я зараз виступлю проти тебе. 09.11.1949. Вілен Гайворонюк”. Вона й досі зберігається в моєму домашньому архіві.

Ім'я цього студента “Вілен” розшифровувалося так: “Володимир Ілліч Ленін”. Поки я розмірковував, що ж може говорити співкурник про мене, цей студент понавішував мені безліч ярликів, зокрема, що я підтримую “мюнхенську зграю”. Мушу зізнатись, що я тоді навіть не знав, хто ця “зграя”. Лише пізніше довідався, що “мюнхенською зграєю” тоді партійці називали українських емігрантів – відомих діячів національного руху, які, рятуючись від сталінських репресій, виїхали з СРСР і оселились в Мюнхені та інших німецьких містах.

Багатох студентів у ті роки повиключали з університету. Не пощастило й мені. Академгрупа мене виключила, однак деканат і ректорат, поки що не затвердивши це рішення, розіслав запити у всі місця мого перебування до вступу в університет. Я дуже хвилювався, що органи довідаються про моє навчання в 1942-1944 роках у Малій греко-католицькій духовній академії. Але Боже провидіння і той материнський хрестик, який я постійно носив у ті роки, мабуть, допомогли мені залишитися

студентом, хоча мене неодноразово викликали до деканату та у відділ кадрів на різноманітні співбесіди, щоб за що-небудь зачепитись.

Важко згадувати всі ці переживання, коли, як писав відомий івано-франківський письменник і публіцист Геннадій Бурнашов в одній із праць про мене, “сексотство було найганебнішим явищем, породженим сталінською тоталітарною системою. Воно нанесло великої шкоди суспільству й потягнуло чимало людських жертв, покалічило багато людських душ”.

Початкова педагогічна діяльність (1952 – 1953)

Після закінчення істфаку Львівського держуніверситету мене було направлено на роботу в Новоскваряньську середню школу Нестерівського району Львівської області. Село Нова Скварява – невеличке, заховане між лісами в долині за Нестеровим. Маленький вчительський колектив зустрів мене привітно і тут почав я 15 серпня 1952 року свою педагогічну діяльність викладачем історії 5-10 класів.

З вищою освітою було нас всього кілька чоловік, решта мали закінчені вчительські інститути, а деякі продовжували навчатися на заочних факультетах. Тут я набував практику педагога, старався оволодіти методичними навичками, які мав застосовувати до своїх набутих університетських знань. У цьому значну допомогу мені надавали старші колеги-вчителі, що мали досвід педагогічної роботи.

З вдячністю згадую викладачів, зокрема, вчителя німецької мови Михайла Івановича Квашишина, сім'ю Скірів – Кузьму Григоровича і Марію Іванівну, які постійно ділилися своїм педагогічним досвідом, завжди підказували мені як треба домагатися ефективного проведення уроків, щоб учні отримали тверді знання на уроках історії. Особливо щира дружба завелася між мною і вчителем біології Миколою Брусилом. Це був дещо дивакуватий, але ширий і добрий друг по спільній роботі та відпочинку, з яким я часто проводив цікаві співбесіди. Він до того ще дуже гарно виконував українські народні пісні. Ми нерідко проводили збори селян, на яких читали лекції, оживляючи культурно-освітню роботу в місцевому клубі. Мною, зокрема, був організований при сільському клубі драмгурток, в якому ми готували п'єси і ставили їх на сцені. До речі, ми не обмежувалися нашим селом, але виїжджали в сусідні Мацашин та Мокротин. Добре нам пішла опера Івана Котляревського “Наталка- Полтавка”. В головних ролях виступали П.Лінда (Наталка) та М.Брусило (Возний). Я грав Петра. Хоч не був я художником, але зумів виготовити декорації до цієї славнозвісної опери Івана Котляревського.

Дуже тепло зустріли нашу виставу глядачі міста Нестерова, де ми її поставили в районному будинку культури. Сьогодні усвідомлюю, як багато значило активізувати роботу клубу для відпочинку селян в час весняних, літніх та осінніх робіт. Нашу культурно-просвітницьку діяльність помітили в районі. 23 квітня 1953 року районна газета “Нове життя” з замітці під заголовком “В сільському клубі” писала: “З початком весняних польових робіт значно поживав свою роботу клуб села Нова Скварява. Він перетворився в місце культурного відпочинку колгоспників. Тут читаються лекції, організовуються виступи гуртків художньої самодіяльності, колгоспної молоді”.

Поскільки моя сім'я постійно проживала у м. Винниках, я весною 1953 року, після довготривалих клопотань, за наказом Львівського відділу народної освіти був переведений на педагогічну роботу у Винниківський районний відділ народної освіти. Окремим наказом від 17 липня 1953 року за номером 623 мене було призначено директором Винниківської середньої школи робітничої молоді. Протягом липня і серпня цього року я провів набір до школи і укомплектував педагогічний склад. Дещо

пізніше, за погодженням з Львівським облвно та Президією Львівського філіалу АН УРСР я був переведений на посаду молодшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Тут я почав працювати з 1 вересня 1953 року.

Перші історико-краєзнавчі пошуки

Коли мене запитують з якого часу почалася моя історико-краєзнавча робота, то я без затримки скажу: ще в дитинстві. Таки в рідній оселі. Ще дитиною на мене зробили велике враження знахідки старовинних монет часів римської доби, урочища під своїми праісторичними назвами (наприклад, "Під замком", де колись стояв замок магната Потоцького), дерев'яний хрест, де народився Олекса Довбуш, а особливо оповідання старожилів про солеторгівців (чумаків). Мене завжди захоплювали перекази про давні часи нашого села, які розповідав старожил Юра Козьменко та мій незабутній батько Василь. Це вони переказували, що наше село Печеніжин виникло в урочищі Шиблінка в північній частині за верхами.

Під час навчання в університеті я не переставав цікавитися краєзнавчими проблемами, записуючи від батька спогади про напади татар, пісні та перекази про опришків і Олексу Довбуша. А вже в період педагогічної роботи в Новоскварявській середній школі я продовжував цю роботу, залучаючи до неї учнів старших класів. Пам'ятаючи слушні поради академіка Бориса Дмитровича Грекова про важливу роль вчителя у вивченні історії рідного краю, я з перших днів моєї педагогічної практики знайомився з пам'ятниками історії та культури села, зібрав деякі матеріали спогадів старожилів, почав накопичувати історичні відомості про населений пункт Нову Скваряву та районний центр Несторів (колишня назва Жовква).

Опираючись на кращих учнів 7-10 класів, організував історичний гурток, на засіданнях якого його учасники складали плани нашої роботи, збирали матеріали з історії села, вивчали пам'ятні місця, пам'ятники історії та культури, заслуховували та обговорювали реферати. Всі зібрані матеріали ретельно записували і опрацьовували. Учні проводили краєзнавчу роботу з великим захопленням, збагачуючи цим самим свої знання з історії рідного краю. Нерідко вони виступали з краєзнавчими повідомленнями не лише в гуртку, але й перед односельчанами.

З ініціативи учнів-краєзнавців рада історичного гуртка кожної чверті випускала журнал "Історик". Один з таких номерів зберігся в мене, і, оглядаючи його через дві століття, радію, що учні так активно працювали над історією рідного краю. 23 січня 1953 року я поділився досвідом роботи на секції істориків Нестерівського району. Наші гуртківці постійно ходили на екскурсії, в походи та мандрівки до старовинного замку у Жовкві, на могилу російського льотчика Нестерова в селі Воля Висоцька, де він вперше в історії авіації здійснив "мертву петлю". Оглянули ми також старовинну статую біля села Крехова, де поховано турка, що загинув у 1672 році.

Як під час екскурсій, так і в процесі гурткової роботи, учні мали можливість глибше пізнати закономірність історичного процесу, поєднували набуті на уроках знання з вивченням конкретних пам'яток історії, речових і документальних матеріалів. Це посилювало в них пізнавальність, розширювало і збагачувало їх світогляд. Особливо хочу виділити гуртківців В.Глинського, С.Гусака, О.Бакуна, С.Кузьміна, З.Свіру, С.Дригера та багатьох-багатьох інших.

Мій львівський академічний науковий стаж (1953 – 1973)

Півстоліття пройшло з того часу, коли я почав працювати науковим співробітником відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. Потяг до наукової роботи по дослідженню історії України в мене був, але навичок вивчення і узагальнення першоджерел, їх інтерпретації як таких не було. Хоч я й проходив спеціалізацію на 4 і 5 курсах університетських студій, але тоді основну увагу змушений був приділяти вивченню партійно-комуністичної ідеології. В переважній більшості спецкурси і спецсемінари читались викладачами в ракурсі історичного матеріалізму. Першочергова увага приділялася історії радянського періоду, а минуле історії, в тому числі і рідного мені галицького краю, замовчувалося. Що стосувалося національного питання, то воно взагалі було випущено з навчальної програми.

Завдяки такому підходу до вивчення історичного процесу ми, тодішні студенти, не могли черпати відповідних знань з історії України доби Середньовіччя та Нового часу. Методика наукового дослідження була тоді відсутня, і я це відчув відразу після зарахування мене молодшим науковим співробітником у жовтні 1953 року, хоч Іван Петрович Крип'якевич під час затвердження на Президії Львівського філіалу АН УРСР рекомендував на цю посаду авансом, запевняючи в швидкому науковому зростанні.

В міру такого стану справ мені доводилось розпочинати дослідження запланованої наукової теми із самостійними виробничими навичками. До того ж вивчення періоду Середньовіччя Західної України вимагало знання іноземних мов, в першу чергу старопольської та латинської, оскільки галицький край в XIV – XVIII ст. знаходився під пануванням польсько-шляхетської корони. Для вивчення актових джерел треба було опановувати складну палеографію.

Хоча ще в університеті я почав працювати над історичною постановою легендарного героя Олексія Довбуша і навіть підготував на засідання історичного гуртка науковий реферат в 1951 році, проте мій наставник професор Іван Крип'якевич рекомендував мені вивчати переддовбушевий період, а саме другу половину XVII століття. Мені запропонували в 1953 році академічну планову тему “Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII ст.”, яку я завершив через три роки. Вона стала основою моєї кандидатської дисертації, яку я захистив у 1958 році.

Звичайно пошук в архівах першоджерел з цієї проблеми виявився полегшеним через те, що я вивчав польську мову ще в народній школі, а латинську – під час навчання в Малій духовній семінарії. Проте бажання дослідження нової історичної проблеми дає можливість переборювати будь-які труднощі. А коли у тебе ще й висококваліфікований керівник, яким став для мене Іван Крип'якевич, то це ще більше полегшує наукове дослідження. Під час моєї академічної наукової праці в Інституті суспільних наук АН УРСР я не обмежувався суто науково-дослідницькими проблемами згідно запланованих тем, але рівночасно готував науково-популярні історичні розвідки та публікував їх на сторінках тодішніх газет і журналів. Так, за період з 1954 по 1975 роки мною було опубліковано понад 100 науково-популярних статей. Свою бібліографію я розпочав публікацією статті “Там, де проходив Богдан Хмельницький”, яку 50 років тому надрукувала одна з районних газет.

Крім запланованих індивідуальних монографій мене часто включали в колективні теми, які готував Інститут суспільних наук. Зокрема, підготовка багатотомного видання “Історія міст і сіл УРСР. Львівська область” (1971). “Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область” (1973), вісім випусків наукових збірників “3

історії західноукраїнських земель” (1957-1963), двотомне видання “Книги для читання з історії Української РСР” (1960-1961), “Історія селянства Української РСР” (Т.1, 1967), чотирьохтомне видання “Радянської енциклопедії історії України” (1969-1972), “Торжество історичної справедливості” (1968) та ін.

Основні мої академічні теми досліджень в основному вийшли друком. Маю на увазі, перш за все, монографії “Народний герой Олекса Довбуш. Історичний нарис” (Львів, 1957), “Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.” (Київ, 1962), “Антифеодална боротьба карпатського опришківства XVI – XIX ст.” (Львів, 1966) та “Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.” (Київ, 1972).

На жаль, ці монографії виходили друком в складних умовах тогочасних років, коли тематика минулих століть не популяризувалася, вважалася не актуальною. Для прикладу взяти хоча б нашу останню опубліковану працю “Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI - XVIII ст.”. Її рукопис, як моя академічна тема, був завершений ще в 1969 році. Я намагався опублікувати завершену тему в Київському академічному видавництві “Наукова думка”, але мої зусилля були даремними. Всюди, куди я не звертався, тодішнє партійне керівництво завжди давало такого роду відповідь: “Тема не актуальна, пахне патріархальщиною”, “Тема звернута в минуле”, “Плани видань переобтяжені на наступний рік” тощо. Роки і десятиріччя другої половини XX століття минали, але тільки тепер, з нагоди 510-річчя виникнення українського козацтва, видав цю книгу, хоч невеличким накладом і власним коштом.

Минуле вірменських поселень на Україні, в тому числі й на Прикарпатті, не лише окрема сторінка української історії, але й окремий розділ в історії вірменського народу. Воно доповнює історію двох дружніх народів, свідчить про глибокі коріння взаємозв'язків українців і вірменів. Як виникла в мене думка досліджувати історію вірменських поселень в XI – XVIII ст.? А все почалося з того, що працюючи в 50-60-х роках над проблемою історії селянства Прикарпаття епохи кріпосництва, я натрапив на різні історичні джерела в архівах Львова, Києва, Варшави та Кракова про вірменських поселенців на Україні, зокрема на Прикарпатті. Тоді зародилася ідея щось написати про цих колоністів-вірмен, які в далекому минулому поділили з українським народом свою долю.

Виявивши ряд документів, я підготував і надіслав до Єревану в Інститут історії АН Вірменії свою статтю “Вірменська колонія в Станіславові в XVII – XVIII ст.”. Її було опубліковано в “Известиях АН Армянской ССР. Общественные науки” (№6, 1958). Цим і було започатковано в тодішній українській історіографії цю проблему, яку колись в XIX – на початку XX ст. вивчали польські та українські вчені-вірменологи. Між нами і завсектором Інституту історії АН Вірменії Васгеном Васкандяном встановилося наукове листування і було запрошено останнього відвідати Львів та відновити спільне дослідження історії вірменських колоній в Галичині. Наприкінці вересня 1958 року на наше запрошення до Львова приїхали представники вірменських вчених – вже згадуваний В.Васкандян і старший науковий співробітник Володимир Григорян. Їх гостинно зустріли у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Між автором цих спогадів і вірменськими вченими в присутності академіка Івана Крип'якевича відбулася творча розмова про перспективи вивчення вірменських поселень на Україні спільними силами українських і вірменських дослідників.

Після обміну думками стосовно дослідження проблеми, ми відвідали історичні місця колишніх вірменських поселень у Львові, Станіславові, Лисці, Городенці, Обертині, Тисмениці, Снятині, Кутах та Чернівцях, оглянули залишки вірменських

церков і будівель, розмовляли з нащадками вірменських поселенців, ознайомилися з архівними вірменськими магістратськими актами та судовими книгами. Ця наша наукова мандрівка сприяла вивченню теми і в тих же “Известиях АН Армении” була опублікована наступна наша стаття “Вірменська колонія у Львові в XIV – XVIII ст.” (1958. №2). Все це сприяло підготовці і проведенню наукової конференції в Єревані, присвяченої історичним зв’язкам і дружбі братніх українського і вірменського народів. 23 жовтня 1959 року в новому конференцзалі АН Вірменії відкрилася наукова сесія вчених Вірменії та України. Наступного дня сесія продовжила свою роботу в приміщенні всесвітньовідомої скарбниці унікальних старовинних рукописів Матенадарану. Засідання відкрилося нашою доповіддю “Вірменські поселенці на західноукраїнських землях”, в якій йшлося про час і місце виникнення вірменських поселень у Галичині, їх роль в економічному, політичному і культурному розвитку тих міст, де осіли вірмени. Згодом ця доповідь була опублікована в тезах та збірнику матеріалів конференції “Исторические связи и дружба украинского и армянского народов” (Ереван, 1962. – С. 92-102).

Мені завше хотілося вивчати вірменські поселення на Прикарпатті, де вони існували найдовше. Виходячи з цього, я опублікував окремими статтями історію вірменських поселень у Станіславові (1958), Снятині (1965), Кутах (1967) і Тисмениці (1987, 1994). Ці розвідки були вміщені в 2, 3 і 4 збірниках матеріалів наступних наукових конференцій, які проходили у Львові, Києві та Єревані. З того часу я почав збирати матеріали про вірменські поселення на Україні. В 1973-1975 рр. мною було підготовлено в рамках тематичної роботи Інституту суспільних наук АН УРСР монографію “Вірменські поселення на Україні в XI – XVIII ст.” (30 друкованих аркушів). Думає видати цей рукопис наприкінці 70-х років, але жодні тодішні видавництва не погодилися. Академічне видавництво “Наукова думка” відповіло на моє прохання, що “тема присвячена старим часам” та “Занадто велика по своєму обсягу”. З переходом в Івано-Франківськ я теж робив спроби опублікувати цю монографію, але побачити світ їй не судилося. Тільки в 1995 році виданий нами п’ятий том “Нарисів історії Прикарпаття” був присвячений літопису історії вірменських поселень XIII – XVIII ст. В 2000 році нам вдалося вдруге опублікувати цю монографію під назвою “Вірмени на Прикарпатті. З історії етнічних груп Галичини”.

За всі мої скромні здобутки в час праці науковим співробітником відділу історії України Інституту суспільних наук я завдячую тодішнім своїм колегам. Ними були Є.А.Якевич, С.Т.Білецький, М.К.Івасюта, Я.Д.Ісаєвич, Ф.І.Стеблій, старший лаборант Я.Р.Дашкевич. В науковому колективі важливе значення для молодого науковця має досвід старших за віком дослідників, які, працюючи роками, мають чіткий виклад думок, вміють аналізувати і синтезувати різні за своїм характером джерела та літературу. З перших днів моєї праці у відділі історії України я знаходив контакт з науковцями, намагався почерпнути в них все, що було найкраще. Немаловажне значення мав той факт, що засідання відділу завжди проходили в дискусійному плані, висловлювалися найрізноманітніші думки та підходи.

Варто відзначити й те, що в Інституті суспільних наук АН УРСР працювала старша генерація науковців, праці яких ще друкувалися наприкінці XIX – першій половині XX ст. Вони були сучасниками Івана Франка, Михайла Павлика, Василя Щурата, Кирила Студинського, Володимира Гнатюка. Так, в одному з кабінетів трудився завідувач відділу української літератури, відомий український історик літератури, доктор філологічних наук, професор, академік Михайло Степанович Возняк (1881 – 1954).

Хочеться згадати і відомого вченого-літературознавця і мистецтвознавця та лінгвіста, професора Іларіона Семеновича Свенціцького (1876 - 1956), який тоді працював завідувачем відділу мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР. Працюючи над темою з історії селянського руху на Прикарпатті в другій половині XVII ст., я зіштовхнувся з проблемою Скиту Манявського – опорного центру боротьби поневолених мас Прикарпаття проти унії та католицизму. Знаючи з літератури, що Іларіон Семенович раніше працював над мистецькою скитяною, я звернувся до нього за консультацією. Старенький, із сивою бородою, патріарх мистецтвознавства розповів мені про історію Скиту та побажав в майбутньому попрацювати в історичному плані, щоб, як він говорив, “не забувати цей пам’ятник і оновити його не лише в історії, але й реставрувати для майбутніх поколінь, щоб частина застиглої в рештках мурів великої обителі скитської залишилася назавжди в пам’яті потомків”.

Ці слова закарбувалися в моїй пам’яті. Я підбрав матеріали, підготував статтю “Скит Манявський”, яка була опублікована в журналі “Жовтень” (№9, 1977) саме тоді, коли проходила реставрація цієї визначної пам’ятки історії та культури. Значно мені допомогли поради професора І.С.Свенціцького по з’ясуванню гіпотези відносно походження назви “опришок”. Він, як чудовий лінгвіст, знавєць мов підказав мені ряд слушних думок.

В інституті працювали й інші відомі дослідники. Наприклад, А.І.Генсьорський, який тоді з мовного боку досліджував “Галицько-Волинський літопис”, що згодом вийшов з друку. Плідні дослідження з історії палеоліту провів відомий український археолог О.П.Черниш.

Іншим визначним археологом був М.Ю.Смішко, який тоді працював завідувачем відділу археології та заступником директора по науковій роботі Інституту суспільних наук. Він розробляв проблеми походження та ранніх етапів розвитку східних слов’ян. Уперше всебічно дослідив групу пам’яток липицької культури та культури карпатських курганів. Свої багаторічні пошуки М.Ю.Смішко узагальнив у фундаментальній монографії “Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери” (Київ, 1960). Згадаємо ще одного вченого-економіста М.П.Герасименка, який опублікував книгу “Аграрні реформи в Галичині в період кризи панщинного господарства” (Київ, 1959). Він передчасно пішов з життя, не встигши опублікувати наступні розділи книги, хоч ми й намагалися йому в цьому допомогти. Під редакцією Л.Л.Гулицької у 1977-1978 роках був опублікований двотомний “Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.”. Можна згадати й інших дослідників старшого покоління, які нам показували приклад як треба вивчати різноманітні проблеми історії України і були зразками для нас, молодих науковців 50-60-х років.

Працюючи старшим науковим співробітником Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, мені доводилось спілкуватися з багатьма істориками тодішніх українських вищих навчальних закладів та науковцями академічних установ. Проте найбільше ми підтримували творчі зв’язки з дослідниками історії України періоду феодалізму Інституту історії АН УРСР по різних питаннях координації колективних монографій, які видавав київський академічний видавничий центр – “Наукова думка”. Особливо дружні наукові контакти встановилися з київськими істориками Оленою Апанович, Іваном Бойком, Володимиром Голобуцьким, Іваном Гуржієм, Оленою Луговою, Оленою Компан, Віталієм Сарбеєм, Катериною Стецюк. Ці творчі взаємозв’язки віддзеркалені в нашому листуванні, яке зберігається в окремому фонді №268 відділу рукописів Львівської Наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка НАН України.

Дружні наукові зв'язки ми підтримували з професором В.О.Голобуцьким – автором чотирьох солідних монографій з історії Запорізького козацтва, який тоді очолював відділ феодалізму Інституту історії АН УРСР. Цей, невеличкий на зріст, худорлявий і короткозорий дослідник, був надзвичайно працездатним по своїй тематиці досліджень. Він був офіційним опонентом моєї кандидатської дисертації “Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII ст.,” яка захищалась в Інституті історії АН УРСР 2 червня 1958 року. Хочеться при цьому нагадати, що мій науковий керівник професор І.П.Крип'якевич всіляко сприяв моєму захисту. Він письмово звернувся до київських науковців з проханням посприяти мені.

Професор В.О.Голобуцький був чудовим співрозмовником і консультантом з різних проблем історії України періоду Середньовіччя та Нового часу. Він неодноразово приїжджав до Львова, і ми здійснювали мандрівки по історичних місцях Львівщини, Волині, оглядали старовинні замки в Підгірках, Олеськові, Старому Селі, Вишнівці, Залогові, дискутуючи при цьому про ті чи інші проблеми історії України XV – XVIII ст. Незабутніми для мене були походи по місцях боїв Богдана Хмельницького з польською шляхтою в 1648-1654 роках. Так, рівно сорок років тому, я з Володимиром Олексійовичем побував на місці, де проходила переможна битва Богдана Хмельницького 1652 року з польськими коронними військами. Тоді ми оглянули місцевість колишніх боїв в урочищі під горою Батіг, яка розташована поблизу теперішнього села Четвертинівка Тростянецького району Вінницької області. Професор підтримав мою ідею про необхідність написання та публікації окремої розвідки про цю славетну подію – вінець військового мистецтва Богдана Хмельницького. На жаль, професор відійшов у вічність, і я вирішив з нагоди 350-річчя битви під Батогом провести окрему наукову конференцію в Прикарпатському університеті та видав окрему книгу “Битва під Батогом 1652 р. – славна сторінка в історії Хмельниччини” (2002), здійснивши задум вченого.

Тривалий проміжок часу ми спілкувалися з київським науковцем Оленою Апанович, яка глибоко вивчала основні центри Запорізьких Січей. В свій час її книга “Збройні сили України першої половини XVIII ст.” (1969) викликала незадоволення столичних партійних ідеологів. Надзвичайно прихильно ставилася до львівських істориків О.І.Лугова, яка працювала над проблемами історії України XIX ст. і особливо підтримувала молодих науковців.

Із всіх київських істориків 50-70-х років, з якими ми творчо спілкувалися при зустрічах чи листувалися, найбільш привабливими були три відомі тодішні професори – члени-кореспонденти АН УРСР І.О.Гуржій, Ф.П.Шевченко та М.І.Марченко. Першому з них – Івану Олександровичу Гуржію – мені пощастило видати до його 50-річчя “Бібліографічний покажчик” наукових праць (1965), що було тоді рідкістю. Вчений був мені вдячний і значно сприяв захисту моєї докторської дисертації. Він планував виступити першим офіційним опонентом і вже підготував на неї рецензію, але передчасно пішов з життя.

З першої зустрічі на мене зробив велике враження професор Федір Павлович Шевченко – надзвичайно ґрунтований знавець різних проблем історії України, особливо в царині джерелознавства та історіографії. Вчений сприяв публікації моїх статей в “Українському історичному журналі”, редактором якого він був тривалий час.

Незабутнім в моїй пам'яті назавжди залишиться професор Київського університету Михайло Іванович Марченко. Він походив з селянського роду, одержав відповідну освіту і ще до початку Другої світової війни працював завідувачем відділу Інституту історії АН УРСР (1937-1939). З приходом радянської влади в Західну Україну, він став першим ректором Львівського університету. Однак, дещо пізніше,

його звинувачили в українському буржуазному націоналізмі та вислали в Мордовію. Повернувшись із заслання, він довго працював на кафедрі історії України Київського університету, читаючи курси історіографії та історії культури.

Я з професором М.І.Марченком познайомився в 1958 році, коли він прибув до Львова в Інститут суспільних наук у справі видання його монографії “Українська історіографія”, яка вийшла друком і була високо оцінена істориками. Професор з перших днів нашого знайомства довіряв мені у всьому. Він розповідав про високу культуру у Львові, коли був ректором Львівського університету. Дуже детально Михайло Іванович згадував про свою хресну дорогу в таборах репресованих у Мордовії, де він переніс, як висловився, “справжнє пекло сибірських гулагів” і тільки, дякуючи шасливій долі, уцілів та повернувся на Україну.

Професор мені розповідав про свого внука Валерія – високорозвинуту в національному дусі особистість, за що двічі був ув’язнений. Якось я відвідав професора на його квартирі і був здивований, що інтер’єр кімнат носив український характер, а на стінах висіли рушники. Тоді я зустрівся з Валерієм, який щойно повернувся з другого ув’язнення. Він довго зі мною бесідував, переконуючи мене, що Україна є звичайнісінькою колонією в складі Радянського Союзу. Жалію, що не записав тоді ці патріотичні твердження, але достеменно зрозумів його непокірність комуністичному режиму.

Зустрівшись з професором, я застерігав його від небезпеки, яка може знову загрожувати Валерію. На це Михайло Іванович відповів так: “Мій внук Валерій нескорений і я ні в чому його переконати не можу, хоч це врятувало б йому життя”. І дійсно, Валерій Марченко залишився нескореним, загинувши в ленінградській в’язниці як справжній герой України. Михайло Іванович постійно підтримував зі мною творчі контакти, рецензував мої роботи, суттєво допоміг мені під час захисту докторської дисертації, де виступив офіційним опонентом. Він часто листувався зі мною. В одному листі писав, що хвилюється за загублення рукопису моєї монографії про повстання Мухи.

З вдячністю до професора я присвятив йому свою книгу “Запорізьке козацтво в історії Західної України в XVI – XVIII ст.” такими словами: “Присвячую незабутній пам’яті Михайла Марченка – відомого історика України, що пройшов тернистими дорогами сталінських часів, а його внук Валерій за любов до України замучений в радянській в’язниці”.

Мандруючи історичними місцями України

Працюючи в академічній установі – львівському Інституті суспільних наук АН УРСР, з метою збору історичного матеріалу до своєї тематичної роботи, а часто виїжджаючи на наукові конференції, мені пощастило побувати в багатьох регіонах України, відвідати їх головні міста, оглянути пам’ятники історії та культури.

Із утворенням Українського товариства охорони пам’ятників історії та культури у 1966 році і обранням мене головою секції історії Львівської обласної організації цієї благородної установи, відкрилися перспективи ділитися досвідом з іншими обласними секціями ряду міст України. Протягом 60-80-х років ХХ століття в різних містах України проходили ювілейні наукові конференції, присвячені тим чи іншим діячам нашої історії та культури. Під час їх проведення ми мали можливість ознайомитись з різноманітними історичними та архітектурними пам’ятниками, обмінюватись творчими планами.

В комплексі всіх цих заходів, мандруючи історичними місцями України, в моїй пам'яті збереглися незабутні спогади про золотoverхий Київ, наше Прикарпаття, Закарпаття, Буковину, Волинь, Поділля, Черкащину, Полтавщину – мальовничі регіони, в яких протягом багатьох віків, незважаючи на панування всіляких іноземних режимів, стихії природи збереглися унікальні традиції в побуті, етнографії та політичному житті автохтонного місцевого населення. Лиш про деякі ми нагадаємо нашому сучаснику.

Київ – столиця України

В 1953 році я вперше побував у Києві в зв'язку із затвердженням Президією АН УРСР мене на посаді наукового співробітника Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові.

На мене зробив велике враження золотoverхий Київ, про якого я знав лише із книжок. Я задивлявся на його старовинні собори, давні споруди, визначні пам'ятки історії та культури. А Хрещатик, забудований новими білокам'яними житловими будівлями, мене просто зачарував. Уже в перші дні відвідин столиці я відвідав усі найголовніші пам'ятки Київської Русі – Софіївський, Володимирівський, Андріївський собори, Києво-Печерський заповідник, Кирилівський і Видубецький монастирі. З естетичною насолодою знайомився я з історичними місцями Подола, відвідавши майже всі головні музеї – державний музей українського мистецтва, літературно-меморіальний музей Т.Г.Шевченка, в якому тоді зустрівся із правнуком Кобзаря Красицьким. Кожного наступного разу, відвідуючи Київ по тій чи іншій причині (відрадження, участь в наукових конференціях, збір архівних матеріалів, робота в бібліотеках), я завжди мандрував по старовинних частинах міста, відвідував пам'ятники Кобзарю, особливо полюбляв ходити по бульвару Шевченка.

Завжди мене полонила Володимирська гірка із знаменитим пам'ятником київського князя Володимира – мальовничий куточок Києва. Нерідко днем, а переважно вечорами, сидав на лавку і звідти годинами милувався надзвичайними красвидами, що відкривалися над широководним Дніпром та на Лівобережну Україну і Дарницю. Важко передати словами цю мальовничу картину вечірнього Києва в сяйві електричних вогнів і людського гомону князя.

У вільний від роботи час відвідував історичне Байківське кладовище – відомий київський некрополь, зупинявся біля могил визначних діячів науки і культури. На центральній алеї цього величного пантеону вчитувався у надписи на надгробних пам'ятниках, захоплено оглядав їх архітектурні стилі, клав квіти до могили Михайла Грушевського.

З Києвом пов'язані мої творчі зв'язки з відомими діячами науки і культури, не говорячи вже про визначних істориків. Мені пощастило бути знайомим з письменниками М.Рильським, П.Тичиною, Л.Дмитерком, художниками В.Касяном, Деревусом, режисерами Ільченком та Івановим, співаками Б.Гмирею і Білинником, артистом Г.Юрою та багатьма іншими відомими в 50-70-х роках діячами науки і культури України. Саме в Києві ми, часто за шклянкою чаю, обмінювалися думками і творчими планами.

Прикарпаття

Прикарпаття – моя батьківщина. З дитинства мене полонила краса її природи – ліси, полонини, гори, моя рідна оселя зі своїми казковими красвидами, чудовими і

задушевними народними піснями, гуцульськими мелодіями і коломийками. Як сьогодні пам'ятаю старих дідуганів, що в зимові вечори, при смаленні люльки розповідали старовинні бувальщини, грали на фрелі (сопілці) та співали. Все це з материнським молоком западало мені в душу. Рідна хата, оселя, рідний край з мого дитинства стали для мене дорогоцінним скарбом, перлиною формування мене як особистості, утвердження моєї самосвідомості. Як не любити той рідний поріг, де ти виростав і навчався у старших любити все те, що передавали тобі батьки і діди. Я почав мандрувати по рідній прикарпатській землі вже у студентські роки, а особливо під час роботи в Інституті суспільних наук АН УРСР.

Заплановані тематичні роботи у відділі історії України штовхнули мене ще в 1955 році на мандрівку в гори, на прикарпатську Гуцульщину, де я 11 років збирав усну народну творчість про опришків і Олексу Довбуша, його попередників та наступників. Тоді я задумав написати трилогію, тобто три історичні монографії з історії Гуцульщини і опришківського руху. Відшукуючи фольклорний матеріал про опришків, я встиг до того скрупульозно опрацювати праці Володимира Гнатюка, Якова Головацького та Івана Франка. Проте з'ясувалося, що народна творчість про Олексу Довбуша настільки велика, багатуша і така різна по своїй художній формі, що, здавалося, мова йде не про історичну, а якусь міфічну особу, створену в уяві людей.

Історичних матеріалів було ще надто мало. Дослідження Ю.Целевича і А.Бельовського – українського та польського істориків, які опиралися на судові, так звані “чорні книги” міста Станіслава, де запроTOCOLьовані зізнання спійманих шляхтою побратимів Довбуша, не давали змогу ввести народного героя в історію на рівні фольклору. Мушу зізнатися, що коли львівська обласна газета “Вільна Україна” замовила мені в 1955 році статтю до 210-річчя загибелі Олекси Довбуша, то я, фактично, не мав достатньо історичних фактів і задумався над проблемою пошуку нових джерел. Не може ж бути, щоб народ випадково так високо підніс ім'я героя. Ймовірно, він заслужив таку славу, однак сторінки його життя і антифеодальної діяльності ставали таємницею для майбутніх поколінь. І причина цього була одна – брак джерел. Я зрозумів, що треба шукати нові документи для того, щоб глибше і повніше висвітлити життєвий шлях цього легендарного лицаря Карпат.

Довготривалі пошуки джерел нарешті увінчалися успіхом. Мені вдалося натрапити на новий, ще не опрацьований, архів князів Яблоновських в Бурштинському замку, який зберігався у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР. Фактично, я першим з дослідників почав його опрацьовувати і вводити до наукового обігу. Саме тут я розшукав понад 60 нових історичних документів про Олексу Довбуша, зокрема донесення губернатора Потоцького, шляхтича Календовського про обставини загибелі легендарного героя. Знайдені документи я опублікував у 1957 році на сторінках “Українського історичного журналу” (№3).

Розшукані та опрацьовані нами джерела, дали змогу підготувати першу книгу про Олексу Довбуша, яку в 1957 р. надрукувало Львівське книжково-журнальне видавництво, а згодом, у 1959 р., видавництво соціально-економічної літератури в Москві. І лише тоді стало зрозуміло, чому саме Олекса Довбуш так глибоко увійшов у народний фольклор – легенди, пісні, перекази. Нашу книгу сприйняли читачі і вона довго не затримувалася на полицях книгарень, а сьогодні, через 50 років, стала бібліографічною рідкістю. Нею особливо зачитувалися гуцули і навіть уважали своєю біблією, бо надзвичайно любили свого героя. Про це свідчить такий факт.

В 1961 році, мандруючи по Гуцульщині, я заночував на полонині. Старий гуцул-чабан після вечері (доброї кулеші з гусянкою), закурив люльку і при місячній ночі розповідав мені про Довбуша, але так історично вірно, немов знав все те, про що я

писав. “Звідки ви так добре знаєте про Довбуша” – запитав я його. “А то паничу я маю біблію про Довбуша” – відповів гуцул. Я був вражений його словами: невже є якісь книги про героя, що збігаються з моїми дослідженнями, а я про них не знаю. Я попросив його показати реліквію, однак гуцул відповів, що зможе це зробити тільки ранком. Можете собі уявити, з яким нетерпінням я чекав полонинських ранку, майже не зімкнувши очей і постійно думаючи про цю біблію.

Ранком гуцул упорався біля отари, зварив кулешу і повів мене на край гори. Відхиливши камінь, він витягнув з-під нього полотняний згорток і показав обшарпану книжечку. Я заглянув на неї і несподівано був вражений. Це й була моя перша книга “Народний герой Олекса Довбуш. Історичний нарис” (Львів, 1957). Перегорнув обкладинку і прочитав автограф: “Гостинному господарю полонини на пам’ять від львівських туристів”. Тоді я збагнув, що даремною була моя праця, коли книга дійшла до гуцула на полонину і з такою шанобою зберігається як реліквія. “Дедьо, - сказав я, - дайте мені цю книгу, а я вишлю вам нову”. Гуцул здивувався: “Невже є ще якийсь інший подібний примірник такої біблії?”. І коли я надіслав йому з підписом новий примірник цієї книги, він подарував мені старий примірник, який зберігається в моїй приватній колекції Довбушани. Цей експонат є чи не найдорожчою реліквією, якою я особливо дорожу. Часто виставляю цю книгу під час своїх виставок, розповідаю про цей епізод з свого творчого життя, бо він, вважаю, вартий уваги.

Крім Довбушевої тематики мене на Прикарпатті цікавили й інші пам’ятки історії та культури, а серед них – Скит Манявський – визначний шедевр XVII – XVIII ст. Неодноразово я там бував, оглядаючи руїни понад 200-річної давності, збирав матеріали і публікував окремими статтями в газетах та журналах. Згадую при цьому відомого краєзнавця Феданка – чудового знавця історії Скиту Манявського, який свого часу заснував у Солотвині цікавий історико-краєзнавчий музей. Жаль, що доля цього музею після його переїзду в Трускавець, а згодом і його кончини, була плачевною. Він майже припинив своє існування. Скит Манявський захоплював мене тривалий час. Неодноразово я піднімав питання перед громадськістю Львова та Івано-Франківська про його реставрацію. Сьогодні, коли ця пам’ятка реставрована і нею захоплюються тисячі туристів, краєзнавців та шанувальників минулого, вважаю, що в це вкладена і частка моєї праці. До того ж мною опубліковано кілька статей і я планую опублікувати окрему монографію про Скит Манявський.

Не раз я оглядав Пнівський замок біля Надвірної – один із найбільших в XVI – XVII ст. На жаль, ця історична пам’ятка досі стоїть в руїнах, хоч про її реставрацію неодноразово йшлося на наукових форумах. Відомий в історії Галицький замок XVI ст., рештки якого збереглися до нашого часу, також досі не реставрований, хоч його вже зображували на гравюрах XVII ст. і можливо він був споруджений на місці колишнього княжого замку. З ним пов’язано багато сторінок історії Прикарпаття. Саме тут томилася у фортечних казематах спіймані розвідники Богдана Хмельницького, біля нього страчено Ференца Горбаша, який в 1613 р. привів вперше на Прикарпаття загін запорізьких козаків, за що поплатився своєю головою. Саме в Галицькому замку мучили і стратили побратимів Івана Бойчука.

Далеко не всі історичні місця Прикарпаття, по яких доводилося ходити, досліджені нашими вченими. Взяти хоча б село Підгороддя біля Рогатина, де в 1490 році відбулася битва повстанців Мухи з королівськими військами. Обстежуючи урочища цього села, я замітив, що старожили розповідають про знахідки людських черепів під час польових робіт. Можливо, це останки загиблих соратників Мухи.

Як інколи буває в творчості вчених-істориків: щасливий випадок може підказати дослідження тієї чи іншої проблеми. Яюсь проїжджаючи зі Львова до Коломиї, по

дорозі зіпсувалася автомашина, і ми зупинилися біля кладовища в с.Ямниця поблизу Івано-Франківська. Коли водій почав мудрувати над двигуном, я пішов оглядати кладовище, звернувши увагу на досить інтригуючий напис на одному з надгробних пам'ятників. На ньому вказувалось, що тут похований Іван Смицнюк, який депутатський громадськістю двічі ходив до Відня поминатися про долю закріпаченого народу. На надгробнику були чітко вказані роки народження і смерті. Ця історія мене зацікавила, а повернувшись до Львова, я почав вивчати цю історичну постать. До моїх рук потрапила листівка 1923 року, присвячена цьому селянину.

Активна пошукова робота розкрила чимало таємниць Ямницької полії. З'ясувалося, що закріпачені селяни Ямниці, не витримавши гніту місцевого поміщика Шишковського, вислали до Відня із скаргою свого довіреного посланця Івана Смицнюка, а коли він і втретє ходив, то гайдуки пана вислідили його, спіймали і закатавали. І.Смицнюка поховали, а в 1905 році односельчани зібрали гроші і поставили на його могилі пам'ятник, де і викарбували наведені нами вище слова. Опрацьований нами архівний матеріал ліг в основу статті "Ямницька трагедія", яку надрукував журнал "Жовтень" (1965, №1). Так була розкрита ще одна сторінка історії Прикарпаття, а все почалося з вимушеної зупинки біля ямницького кладовища.

А скільки ще сторінок літопису історії Прикарпатського краю не досліджено. Візьмемо хоча б відому колись Стратинську друкарню, в якій працював визначний діяч української культури Паліво Гнандя, автор славнозвісного "Лексикону словянорусського".

Львівщина

Львівщина – моя друга батьківщина. З нею пов'язана історія моїх тридцяти трьох років життя, з 1942 по 1975 роки. Сюди мене закинула доля в часи важкого лихоліття, коли в період німецько-фашистської окупації я, сьома дитина своїх батьків, мало не загинув від голоду в рідному селі. Найстарша сестра Ольга, що працювала у Винниках, забрала мене, виснаженого і голодного, до себе, де я прожив чотирнадцять років (1942 – 1956).

У Винниках проходила моя юність, тут я працював, закінчував середню школу, звідси їхав на навчання в Львівський державний університет. Згодом, вже працюючи в Інституті суспільних наук, але не маючи ще у Львові квартири, я доїжджав із Винників. Лише через три роки разом з дружиною, дочкою Оксаною та тещею Марією Мадей ми обрали Львів місцем нашого проживання. У Винниках я захопився пам'ятками історії. В цьому не було нічого дивного, бо саме в цьому селі стояв один із перших пам'ятників Т.Шевченку, поставлений в 100-річчя від дня народження Великого Кобзаря ще в 1914 році. У Винниках також були старовинні косяки і церква.

З переходом на роботу в Інститут суспільних наук АН УРСР я поступово вивчав історію Львова, цікавився пам'ятними місцями старовинного міста з княжих часів до наших днів. В 1956-1958 роках я часто подорожував по Львівщині, збираючи матеріали для своїх краєзнавчих нарисів, які друкувалися на сторінках молодіжної газети "Ленінська молодь" у рубриці "Вивчай рідний край". Фактично цими статтями я започаткував історико-краєзнавчий напрям в обласній пресі. За дорученням професора І.П.Крип'якевича я побував у літописних Звенигороді, Городку, Винниках. Белзі та районних центрах Львівської області, збираючи там відомості з історії, які доповнювались розшуканими архівними документами. Внаслідок науково-пошукової роботи мною була опублікована серія статей про історичне минуле двадцяти

населених пунктів Львівщини – Львів, Нестерів, Винники, Белз, Городок, Звенигород, Золочів, Буськ, Брюховичі, Сокаль, Бібрка, Кам'янка Буська, Яворів, Червоноград (Кристинополь), Рава Руська, Ширепць, Лопатин, Перемишляни, які пізніше увійшли як окремі нариси до методичного посібника з географії, виданого в 1959 р. Львівським інститутом вдосконалення вчителів.

Рівночасно вивчав історію вулиць і історичних пам'яток Львова. Велику фахову допомогу мені надавав академік І.П.Крип'якевич. Крім консультацій та порад з приводу складання бібліографії, ми з Іваном Петровичем не раз мандрували різними історичними місцями Львова. Я черпав з уст вченого цінні відомості про Львів та його стародавню історію. Він досконало її знав і ще в 30-х роках опублікував красназвучну книгу “Проходи по Львову”.

Всі зібрані мною з джерел та літератури історичні відомості, усні перекази я опрацьовував і публікував в обласній пресі в рубриках “Гомін віків”, “Карби віків”, “На сторожі пам'яток історії”, “Слідами козацької бувальщини”, “Страта Івана Підкови у Львові”, “Таємниця комсомольського озера”, “Історичні пам'ятки Львівщини”, “Таємниці підземного Львова”, “Хвилююча історія Львівської ратуші”, “Легенди та історія Чортової скали”, “Високий той замок”, “Фортифікація середньовічного Львова”, “Вулиця Леніна”, “Старий парк від давнини і дотепер”.

Мою увагу притягувала історія львівських кладовищ, зокрема всесвітньовідомі Личаківський і Янівський цвинтарі. Вже працюючи головою секції історичних пам'яток при правлінні Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, ми створили підсекцію “Некрополь”, де з її членами вивчали міні-архітектурні стилі надмогильників. Нам пощастило розшукати ряд забутих могил відомих діячів науки і культури, зокрема могилу видатного галицького просвітителя, вченого і учасника “Руської Трійці” Івана Вагилевича. Наші пошуки сприяли підготовці до друку та публікації статей “Львівський некрополь” і “Личаківське кладовище” (Жовтень, 1970, №6), “З історії Львівського некрополя” (Пам'ятники України, 1970, №3).

Історико-красназвучні нариси про міста Львівщини почало друкувати видавництво “Камінар”. Виданням мого нарису “Звенигород”, львівське книжково-журнальне видавництво розпочало в 1957 році серію подібних красназвучних публікацій. За нею послідували мої книги “Галич” (1964) та “Городок” (1968). Після утворення Львівської обласної організації українського товариства охорони пам'яток історії та культури, мною, як головою, було піднято багато питань щодо перспектив цієї благородної справи. Корисною, як най мій погляд, в цьому відношенні була телепередача “Скарби народу”, яку я вів на львівській студії телебачення протягом 1968-1975 років.

Тернопільщина

Не так вже багато ходив цією землею, але там де бував, відбувалися в минулому цікаві й хвилюючі сторінки історії Збаражчини. Тут проходила пам'ятна Зборівська битва. В 1971 році мене повідомили, що старожили села Луб'янка біля Збаража показують могилу легендарного героя визвольної війни 1648-1654 років полковника Богдана Хмельницького Морозенка (Морозовицького), про якого була складена і поширена в народі козацька пісня. З красназвцем В.С.Кацавалом та іншими істориками ми відвідали цей куточок Тернопільщини. Оглянули Збаразьку фортецю, яку в липні-серпні 1649 року облягли селянсько-козацькі війська, а потім виїхали в село Луб'янка, де тоді мав стояти основний табір військ Б.Хмельницького.

Нам показали багато старовинних могил з козацькими хрестами і один холмик зарослий хашами, де, за версією старожилів, мав бути похований Морозенко. Важко було з'ясувати чия це могила. Ми спробували трошки розкопати і добралися до напису, який сповіщав про поховання людей від моря в 1770 році. З'ясувалося, що ці хрести були насправді поставлені на могилах тих козаків, які загинули під час Збарасько-Зборівської битви, але згодом могили їх затерлися, а ті хрести поставили на братських похованнях, змінивши їх новими написами. Жаль, що археологи ще досі не провели археологічних розкопок цих козацьких могил пам'ятного 1649 року.

Не згадуються в моїй пам'яті місця Почаївської Лаври, де надзвичайно соковито розписані інтер'єри монастиря та зберігаються легенди, записані від прочан, про напади турок на монастирську фортецю.

Велике враження на мене зробив Крем'янець, а точніше урочище, де проводились археологічні розкопки під керівництвом В.Савича. Ми оглядали крем'яні знаряддя праці, розкопані тут, від яких, ймовірно, і пішла назва цього населеного пункту Тернопільщини. Відвідали ми також приміщення колишньої гімназії, а потім у Будинку педагогічного інституту слухали розповіді про перебування тут польського письменника Юліяна Словацького.

Я з хвилюванням відвідав Острог – визначне місце і значний осередок української культури XVI ст., де колись знаходилася славнозвісна Острозька академія, в якій друкував свої видання славетний першодрукар Іван Федоров. Всі ці події яскраво висвітлені в експозиціях місцевого музею. Під час підготовки книги "Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область" в 1973 р. мене було відряджено в якості консультанта до редакції обласної групи цього видання. Готуючи нариси про Козову і Золотники, я гостював у галицької письменниці Іванні Блажкевич, побував на могилі галицького письменника Т.Гзардуляка, оглядав руїни старовинних замків.

В 1971 році побував у Монастирському районі, де взяв участь у відкритті музею та пам'ятника видатному українському етнографу Володимирі Гнатюку в с. Велесневі. Тоді ж відбулася наукова конференція, присвячена 100-річчю цього видатного вченого, етнографа і громадського діяча.

Закарпаття

В 1962 році я вперше приїхав із своєю сім'єю на Закарпаття. До Перечина мене привіз на своїй машині вчитель історії місцевої школи В.М.Мельник, який писав тоді кандидатську дисертацію. На моє прохання він зробив турне по всьому Закарпаттю, починаючи від Перечина, і закінчуючи Раховом. По дорозі ми оглядали старовинні Невизький, Ужгородський і Мукачівський замки, знайомились з життям і побутом закарпатців.

Пізніше ми зупинилися в с.Забродя Перечинського району у помешканні гостинного директора школи К.К.Лена. Село розташувалося над річкою Уж і було оточене чудовими і мальовничими місцями. Тут я почув багато закарпатських а також чеських і угорських пісень.

В Ужгороді мені доводилось бувати двічі на наукових сесіях і конференціях, присвячених ювілейним датам в 1965 і 1970 роках, на яких я виступив з повідомленнями про рух карпатських опришків і діяльність Олексія Довбуша на Закарпатті. Завідувач кафедрою історії СРСР Ілля Гаврилович Шульга проводив мене історичними місцями Ужгорода, ознайомивши з визначними пам'ятками історії та культури. Мені було дуже приємно познайомитися з місцевими істориками І.М.Гранчаком, І.М.Мишком (з яким я працював в Інституті суспільних наук АН УРСР

у Львові). М.В.Трояном та М.М.Лелекачем – одним із найстаріших і заслужених дослідників історії цього краю.

Загалом перебування в 60-х роках на Закарпатті залишило в моїй пам'яті багато присних спогадів: шира гостинність закарпатців, їх працелюбність, зачарування лісами Закарпатського народного хору, які в той час користувалися великою популярністю на Україні. Тоді ж мене шаслива доля звела з керівником цього хору народним артистом України Пашком.

Буковина

Буковинська земля в моїй науковій творчості завжди привертала увагу, оскільки всі проблеми дослідження антифеодального руху на Прикарпатті протягом XV – XVIII ст. були тісно пов'язані з цим краєм. В документах ми знаходимо багато даних про спільні походи опришків Буковини, починаючи від Гриня Кардаша (1621) і до виступу Лужана Кобилиці. Олекса Довбуш часто переходив у буковинські гори, де поповнював свої загони новими побратимами.

В 1965 році я побував у Чернівцях, де взяв участь у міжвузівській ювілейній науковій конференції, присвяченій 25-річчю возз'єднання Північної Буковини з Українською РСР. Мною було зачитане повідомлення “Спільна антифеодальна боротьба галицьких і буковинських опришків в XVI – XVIII ст.”. Тоді я мав нагоду познайомитися з пам'ятниками історії і культури Чернівцях, побував у історичному та літературно-меморіальному музеї Ольги Кобилянської, прашовав над збором архівного матеріалу до моєї теми. Відвідав я також чернівецьке міське кладовище, де поклав вінки до підніжжя могил Юрія Федьковича і Ольги Кобилянської. Стоячи біля могили видатних письменників Буковини, немов би читав їх талановиті твори, перелистуючи в думах основні віхи їх творчого життя.

Після конференції відбулися екскурсії по визначних місцях Буковини. Особливо залам'яталася меморіальна садиба Юрія Федьковича в Путилові. Я з любов'ю оглянув твори письменника, в яких “буковинський соловейко” писав про опришків і Довбуша.

Перебування на Буковині наштовхнуло мене до написання ряду історичних розвідок з історії спільної боротьби покутсько-буковинських селян, які згодом були опубліковані окремими статтями в журналах і наукових збірниках (Український історичний журнал, 1973. №7; Минуле і сучасне Північної Буковини. – Вип.2. – К., 1973).

Волинь

Волинь – чарівний і мальовничий куточок українських земель, оповитий багатою історією, героїкою минулого. Протягом століть Волинська земля відігравала дуже важливу роль у багатомістовій історії українського народу. В славетному літописі історії України всі найважливіші історичні події не обходились без участі Волині.

Безсмертною славою вкрила себе Волинь у період Хмельниччини. Саме тут Богдан Хмельницькому після перших успішних перемог над польською шляхетчиною, довелося випити гірку чашу своїх невдач, що проявилось у Берестецькій військовій баталії, де в затишних боях з переважаючими ворожими силами, полягло так багато козацьких лицарів. Їх кості, підняті з боліт ріки Пняшеви, створили славетний пантеон козацької доблесті і нескореності української нації.

Наша зацікавленість козацькими могилами під Берестечком проявилася в середині 50-х років минулого століття, коли ми з Іваном Петровичем Крип'якевичем – дорогим моїм вчителем, відомим дослідником історії козаччини і Хмельниччини,

відвідали Берестецьке поле і козацький некрополь в Георгіївській церкві. Тоді мій наставник рекомендував мені продовжувати вивчати західноукраїнську Хмельниччину, по можливості досліджуючи нові матеріали про місце і роль українського козацтва в історії західноукраїнських земель. Не варто було забувати і Берестецьку епопею.

З того часу я кілька разів відвідував Волинь і ці священні для української нації місця козацького героїзму під Берестечком 1651 року. В 1964 році мені вдалося запросити одного з найбільших тодішніх київських дослідників української козащини професора Володимира Голобуцького відвідати Козацькі могили. Разом з науковцями Львова ми виїхали до козацького заповідника, оглянули берестецьке поле, поклонившись козацьким останкам, які зберігаються у настінних нішах місцевого храму.

12 лютого 1970 року Волинська обласна організація українського товариства охорони пам'яток історії та культури і Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки (сьогодні Волинський державний університет) запросили мене взяти участь у роботі Волинської науково-красознавчої конференції, на якій я виступив з доповіддю "Славний пам'ятник України – Козацькі могили". Я тоді запропонував започаткувати стаціонарні археологічні розкопки місць Берестецької битви. Нашу ідею підтримали працівники Рівненського краєзнавчого музею. Згодом були виділені кошти, а археологічна експедиція, очолювана старшим науковим співробітником Львівського Інституту суспільних наук АН УРСР І.К.Свешніковим влітку 1970 року почала розкопки козацьких могил.

Протягом 20-ти років тривали розкопки, в ході яких було виявлено багато козацьких черепів та різних речей, зокрема зброї, які значно поповнили експозицію музею "Козацькі могили". Вдячний за підтримку, керівник археологічної експедиції подарував мені деякі фрагменти козацьких чобіт, кілька куль з рушниць, які сьогодні виставлені в експозиції Івано-Франківського державного історико-меморіального музею Олекси Довбуша. З того часу мене не покидала думка продовжувати дослідження цієї важливої наукової проблеми. Я порекомендував аспіранту Олегу Ярошинському підготувати кандидатську дисертацію на тему "Волинь в період національно-визвольної боротьби 1648-1654 рр.", яка була ним успішно захищена на засіданні спеціалізованої Вченої ради Харківського державного університету в 2001 році. Крім того, у співавторстві зі своїм учнем я опублікував окрему наукову працю "Визвольна боротьба на Волині у 1648-1657 рр. Огляд опублікованих джерел" (Київ, 2000).

В 2001 році за нашою ініціативою і організацією в Прикарпатському університеті ім. В.Стефаніка була проведена регіональна наукова конференція, присвячена 350-річчю Берестецької битви та видана книга "Берестецька битва 1651 р. та історія створення пантеону і музею-заповідника "Козацькі могили" (2001).

Поділля

Подільський край завжди цікавив мене своєю багатовіковою історією. Тут, в період середньовіччя, в часи української козащини відбувалися визначні події вітчизняної історії. Волелюбне населення Поділля не корилося польській шляхті, поповнюючи козацькі ряди. З його середовища вийшли легендарні герої України Северин Наливайко і Максим Кривоніс. Працюючи в архівах, ми неодноразово натрапляли на цікаві документи про повстання міщан Брацлава та визвольні походи 1594 року гетьмана перереєстрованого козацтва Северина Наливайка. Опрацьовані

нами першоджерела, лягли в основу цілого ряду монографій та статей. Назвемо тільки окремі: “Нові архівні документи про повстання міської бідноти Брацлава (кінець XVI – початок XVII ст.)” // Архіви України. – 1980. - №5. – С. 61-62; “Нові документи про визвольні походи Наливайка в Галичину” // Інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – 1963. - №1. – С. 67-71; “Новий документ про діяльність Северина Наливайка на Брацлавщині в 1594 р.” // Тези доповідей IV Вінницької краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1986.

Поділля особливо прославало себе в період Хмельниччини 1648-1657 років, сторінки героїки якої не могли не привернути моєї уваги. Працюючи десятиліттями над проблематикою визвольної війни, я в 50-60-х роках обійшов майже всі місця переможних боїв Богдана Хмельницького на Поділлі. Ми побували в урочищі “Батіг” на Поділлі, де Хмельницький у 1652 році розгромив польські війська, а також відвідали кілька історичних місць, де влітку 1648 року легендарний козацький полковник Максим Кривонос громив шляхетські гарнізони в подільському краї. Дізналися ми нові факти про героїчну смерть в бою полковника Данила Нечая, оспіваного в народній пісні. Про цих двох прославлених полковників Богдана Хмельницького я писав у окремих статтях: “Визвольні походи Максима Кривоноса влітку 1648 року на Поділля в “Записках Мартина Голінського” // VII Подільська історична краєзнавча конференція. – Кам’янець-Подільський, 1990; “Обставини загибелі Данила Нечая в “Записках” Мартина Голінського” // Тези доповідей п’ятої Вінницької обласної історичної краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1987.

Відвідав я і околиці Кам’яця-Подільського, де в ряді сіл збереглися легенди про перебування Олекси Довбуша в цих місцевостях. Про це я говорив у своїй доповіді “Олекса Довбуш” на шостій Подільській історико-краєзнавчій конференції, яка проходила 1984 року в Кам’янець-Подільському.

Широковідома пісня про Устима Кармелюка запам’яталася мені з дитинства, коли на коломийському ярмарку я її почув ще в середині 30-х років XX століття. Пригадую, її виконував на лірі старенький дідусь з довгими вусами, а гуцулки слухали і втирали хусточками сльози. Згодом, будучи студентом другого курсу історичного факультету Львівського університету, я написав науковий реферат, який виголосив на історичному гуртку в 1948 році. Пізніше, з нагоди відзначення ювілейних дат Устима Кармелюка, які проходили в 1955, 1960, 1977 та 1987 роках, нами були опубліковані в пресі кілька статей. Під час наших мандрівок по Прикарпаттю я зібрав серед населення багато легенд і переказів про Устима Кармелюка, які побутували в нашому краї. На їх основі підготував окрему розвідку “Устим Кармелюк в усній народній творчості Прикарпаття”, яку виголосив з нагоди 200-річчя від дня народження народного героя на науковій конференції в Кам’яниці-Подільському 1987 року. Згодом ця праця була надрукована в тезах конференції.

Правобережжя

Правобережжя, як історико-географічний регіон України, увійшов у мою пам’ять ще в середині XX ст., коли я ще був малим. Якось батько прийшов з читальні “Просвіти” і сказав мамі: “Гафійко, виділимо із гілетки частину кукурудзи, щоб передати у фонд голодуючим на Великій Україні. Там живуть добрі й чесні українці, яких я запізнав у часи перебування в складі українського галицького війська 1919 року”.

Правобережжям я доповнив свою пам’ять вже в 50-60-х роках, коли вивчав матеріали і досліджував літопис національно-визвольної боротьби селян і міщан

Прикарпаття епохи феодально-кріпосницьких відносин XV – XVIII ст. Із виявлених нами джерел в архівах Львова, Києва, Кракова і Врошлага було видно, що протягом століть і зокрема в період козаччини, народні маси сіл і міст Наддніпрянщини перебували в постійних зв'язках з галичанами, в тому числі й прикарпатцями, на всіх етапах історичного розвитку. Це яскраво проявлялося в період селянсько-козацьких повстань XVI – першої половини XVII ст. Особливо це стосувалося часів Хмельниччини. Тоді ідея єдності братів з-над Дністра і над Дніпра переросла в пряме покличення 1648 року, коли Україна виборювала свою козацьку державність.

Мандруючи по Правобережній Україні в 60-70-х роках як учасник наукових конференцій, які проводились в Черкасах, Умані та Дніпропетровську, я остаточно переконався, що, незважаючи на соціально-релігійний гніт XV – XVIII ст., народні маси цього регіону постійно підтримували не лише економічні, але й політичні взаємозв'язки з Прикарпаттям. Це наглядно проявлялося в період козацьких заворушень XVII – на початку XVIII ст., під час гайдамацьких виступів у середині XVIII ст., в роки піднесення опришківського руху на Прикарпатті.

В 1967 році в Інституті історії АН УРСР готувалася до видання двотомна “Історія селянства Української РСР” і ми з київськими істориками О.С.Компан та К.І.Стецюк помістили на її сторінках свої розділи “Соціально-економічне і політичне становище на Правобережній Україні і в Галичині в другій половині XVII ст.”, “Антифеодальна боротьба на Правобережжі та Галичині. Опришки”, “Правобережна Україна і Галичина у XVIII ст.”. Викладені нами матеріали свідчили про єдність визвольної боротьби народних мас двох регіонів.

В 1968 році відзначалася історична дата 200-річчя Коліївщини – найвищого піднесення гайдамацького руху, який завершився 1768 року в Умані. Тоді нами було опубліковано серію статей, присвячених цій пам'ятній даті: “Відгук гайдамацького руху на західноукраїнських землях” // Український історичний журнал. – 1968. - №6; “Епопея антифеодальної боротьби: До 200-річчя Коліївщини // Український історичний журнал. – 1968. - №7. Мені пощастило взяти участь в урочистому святкуванні цієї дати в Умані, де я виступив з доповіддю “Гайдамацькі рухи і Прикарпаття”.

Перебуваючи в Дніпропетровську, ми ознайомилися з тамтешнім Історичним музеєм та історико-меморіальним музеєм академіка Дмитра Яворницького, поклали квіти до його могили. Також відвідали славнозвісну Хортицю – колишню Запорізьку Січ.

В 70-х роках я побував у Черкасах в зв'язку з науковою конференцією, яку проводило Українське товариство охорони пам'ятників історії та культури. Тоді ми відвідали батьківщину Тараса Шевченка, гетьманську столицю Чигирин, Суботів – масток Богдана Хмельницького та Іллінську церкву, де покоїлись останки Великого гетьмана. Саме тоді проходила реставрація церкви і кусочки цегли з будівлі я привіз додому. Сьогодні вони знаходяться серед експонатів Івано-Франківського історико-меморіального музею Олекси Довбуша.

Лівобережжя

Мені пощастило ознайомитися із цим багатим на історичні пам'ятки регіоном завдяки двом науковим конференціям, які проводив відділ історичного краєзнавства Інституту історії АН УРСР в 1987 році.

Особливо із захопленням я оглядав історичні та архітектурні пам'ятки в Полтаві, відвідав садибу славетного Івана Котляревського, поклав квіти до його пам'ятника.

переглянув експозиції Полтавського краєзнавчого музею. На згадку про нашу зустріч працівник музею Л.В.Околот у путівнику зробив такий дарчий напис: "Вельмишановному Володимиру Васильовичу Грабовецькому – доктору історичних наук на згадку про історичні пам'ятники культури міста Полтави. 23. 10. 87 р."

Не менше враження на мене зробив Чернігів і взагалі вся Чернігівська земля з своїми пам'ятниками і пам'ятними місцями. З хвилюванням я знайомився з відомою Качанівкою, де жив славний колекціонер В.В.Тарновський та оглядав Батурин – колишню столицю гетьмана Івана Мазепи, яку так жорстоко карав царський сатрап Меншиков.

Перебуваючи в Полтаві та Чернігові, я помітив, як мало цікавляться героїчними сторінками історії України місцеві чиновники від культури. Всюди писалося й говорилося про Мазепу як зрадника, коли оглядав місця Полтавської битви. В переважній більшості на Лівобережжі тоді розмовляли російською мовою. І тоді я зрозумів, як багато зробила радянська пропаганда в справі русифікації наших колишніх славних козацьких міст Правобережжя і Лівобережжя.

Спогади про академіка Івана Крип'якевича

Багато води сплигло з того часу, коли не стало мого дорогого вчителя, академіка Івана Крип'якевича – визначного історика України, учня львівської школи істориків Михайла Грушевського, але його образ завжди зберігається в моїй пам'яті. І досі згадую, як відбулася наша перша зустріч.

Після закінчення університетських студій я працював учителем спочатку у сільській школі біля Жовкви, а потім, навесні 1953 року, переїхав у Винники біля Львова, де став директором вечірньої школи робітничої молоді. Але мене завжди цікавила краєзнавча робота, і у вільний час я постійно їхав до Львівської наукової бібліотеки Академії наук по тодішній вулиці Радянській, 24. Тут колись містилося славнозвісне Наукове товариство імені Шевченка, де працювали в кінці XIX – на початку XX ст. видатні діячі науки і культури України Іван Франко, Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, Михайло Возняк, Філарет Колесса, Іларіон Свенціцький. Сюди приїздили для творчих контактів Леся Українка, Василь Стефаник. Тут формувався і зростав талант Івана Крип'якевича.

Щаслива доля привела мене в цей історичний дім, в якому ще з XIX століття пульсувало українське національне життя. З 1951 року тут знаходилося приміщення Інституту суспільних наук АН УРСР, куди я одного разу і завітав для визначення теми мого дослідження. Мене відразу вразила ділова обстановка. По коридору та в приймальній ходили науковці, пристрасно про щось сперечалися.

Тут же я познайомився з Володимиром Бараном, майбутнім відомим археологом України, який тоді працював у архіві і мав намір влаштуватися в цьому інституті на посаду наукового працівника.

Мені порадили звернутися просто до директора – професора Івана Крип'якевича. Коли зайшов до кабінету, побачив інтелігентного сивочолого чоловіка середнього зросту, стриманого, коректного. Тоді я ще не знав, що цей видатний вчений стане моїм вчителем, і під його керівництвом я працюватиму у відділі історії України 14 років. Не знаю чому, але з першого нашого знайомства професор повірив у мої наукові сили...

Я повернувся до родини, у Винники, і занурився в повсякденну шкільну роботу, яку завжди любив. Але й мрії про наукову працю не покидали мене. Тому я зовсім розгубився, коли 8 вересня 1953 р. отримав повідомлення про моє зарахування на

посаду молодшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Зробити нелегкий вибір мені допомогли добрі поради колег-вчителів.

Отже, я приїхав до Інституту, де мене вдруге радо прийняв проф. І.П.Крип'якевич. Як завідувач відділу, представив мене співробітникам і показав робочий стіл, за яким я і пропрацював 22 роки.

У відділі історії України панувала творча наукова обстановка. Вивчення джерел і літератури, постановка питань, обґрунтування тих чи інших проблем завжди викликали цікаві дискусії. Звичайно це бувало на засіданнях, в яких брали участь співробітники, старші науковці.

Завжди цікавими були зауваження професора І.П.Крип'якевича – надзвичайно ерудованого знавця різних проблем історії України. Він ніколи не звертав увагу на посаду, а відкрито і об'єктивно рецензував праці своїх колег, вказував на недоліки. Його слово завжди було повчальним, мудрим. Делікатно, коректно, але принципово аналізував роботи, від структурно-проблемних планів і до посторінкових зауважень. Іван Петрович завжди дуже тактовно вказував авторам на недоліки – зайвий фактологізм і дріб'язковість досліджень, неуважність в посиланнях і т. ін. “Добре зібрати джерела, – говорив проф. І.П.Крип'якевич, – але треба уміти їх використати, не бути їх слугою, необхідно, і то дуже важливо, вміти їх інтерпретувати, синтетично узагальнювати, щоб робота мала чіткий проблемний характер, тоді буде досягнута мета того чи іншого дослідження”.

Ці поради завжди були для мене дороговказом, хоч спочатку було важко вчитися наукового аналізу і синтезу, обминати повторення, чим завжди грішить молодий науковець. І коли я почав працювати над своєю першою дослідницькою темою, мій науковий керівник І.Крип'якевич не раз допомагав добрими порадами. Схваливши тему народних рухів на Прикарпатті XV – XVIII ст., замислився: “Цікаво, чи опришківський рух мав місце в другій половині XVII ст.? Це, звичайно, нелегко дослідити. адже треба вивчати архівні документи, в першу чергу, акти гродські і земські Галицької, Перемишльської, Сяноцької земель, Жидачівського повіту, перебороти палеографічні особливості тогочасних актів”.

В цій роботі Іван Петрович мені дуже допоміг. Саме з ним я вперше прийшов до архіву і під його наглядом прочитав актову книгу старолатинською і старопольською мовами. Він контролював мої перші виписки, а часом і виправляв їх.

Професор був чудовим знавцем першоджерел з багаторічним досвідом архівної роботи. Він старанно, за особливою системою виписок, умів добирати найбільш цінні актові рукописні дані з тієї чи іншої проблеми. І.П.Крип'якевич ніколи не обмежувався лише матеріалами до запланованої теми, а при нагоді фіксував все для майбутніх проблем, а тому радив спочатку виписувати заголовки і вказувати сторінки першоджерела тієї чи іншої актової книги, а потім вже уважно вчитуватися і фіксувати найбільш цікаві факти. Цим методом я користуюся протягом всієї своєї наукової діяльності.

У зборі історичного матеріалу вчений був справжнім віртуозом і педантом. Він досконало володіючи іноземними мовами, уважно перечитував складні тексти середньовічних актів гродських і земських латинською і старопольською мовами. Дослідник все підкреслював: “Не пропускати нічого найменшого з актів і фіксувати навіть те, що не по темі на час вивчення питання, але потім може знадобитися в наступних дослідженнях”.

Іван Крип'якевич скрупульозно збирав бібліографію до історії міст і сіл Галичини на маленьких картках, які були передані ним у відділ історії України. де

всі могли ними користуватися. Не відомо, чи збереглася на сьогодні ця рукописна бібліографія вченого.

Уважний дослідник, Крип'якевич лише після збору архівного матеріалу і опрацювання літератури брався до написання запланованої розвідки чи статті. Особливо талант вченого виявлявся в інтерпретації першоджерел. Він уміло синтезував і, що найголовніше, ніколи не захоплювався одним історичним фактом з того чи іншого першоджерела. Критичність була основним правилом в його дослідженнях. Він постійно переглядав рукопис і виправляв хиби на полях. Ще й досі зберігаю такі рукописні правки, зроблені професором у моєї кандидатській дисертації.

Хочеться також згадати, як великий вчений дбайливо ставився до актових документів. Якось, перечитуючи актову книгу, я раптом почув стривожений голос професора І.П.Крип'якевича: “Що ви робите? Ви тримаєте над документом ручку, звідти може впасти крапля чорнила і закрити для майбутніх дослідників слово чи речення”. Тоді я зрозумів, як обережно треба ставитися до документа, щоб не пошкодити його під час опрацювання. Повчальний приклад для дослідників-початківців.

Іван Петрович взагалі був надзвичайно пунктуальний і акуратний, і як адміністратор, і як науковець. Якими б проблемами він не займався – чи то історія княжого періоду, козаччини (XV – XVIII ст.), Хмельниччини (1648 – 1654 рр.); історіографія, джерелознавство, як допоміжні історичні дисципліни; він завжди глибоко вивчав першоджерела і з педантичною точністю умів їх науково застосувати до поставлених питань. Здається, немає такої теми з історії України періоду становлення, над якою б не працював вчений. Основною його темою була історія Галицько-Волинського князівства XII – XIII століть. Але найбільше зусиль він доклав у дослідження Хмельниччини. Понад півстоліття напруженої праці завершилося виданням об'ємної монографії “Богдан Хмельницький”.

Але навіть завантажений керівництвом Інституту, науковою та громадською роботою, професор все ж знаходив час для підготовки молодих вчених. Не раз його можна було побачити в колі істориків, яким він давав поради, допомагав формулювати плани наукових праць, диктував з пам'яті бібліографію. Він завжди знаходив контакт зі старшими за віком науковцями, згуртував колектив, з яким вирішував багато цікавих проблем...

У Львові Іван Крип'якевич мешкав на вулиці Островського, 7 і часто ходив до парку Кайзервальд (тепер парк ім. Т.Шевченка). А у 1963-1965 роках ми разом по суботах мандрували історичними місцями Львова. Я був зачарований розповідями про його старовинні куточки, про центральні вулиці та міські околиці. Тоді я зрозумів, як досконало, на основі першоджерел, вивчив Іван Петрович історію свого міста. Не випадково львів'яни так захоплювалися його книгою “Історичні проходи по Львову”, опублікованою ще у 1932 році (перевидано її у 1991 р.). Мені дуже дорогий примірник книги мого вчителя з дарчим написом від його сина Романа...

Професор вийшов на пенсію в 1962 році, але продовжував працювати над історією Галицько-Волинського князівства, джерелами з історії Галичини періоду феодалізму. Я часто бував у нього, і ми розмовляли в його домашньому кабінеті, де на стіні висіла картина, на якій була зображена середньовічна міська брама Жовкви (за Польщі він працював там вчителем історії у місцевій гімназії).

Одного разу, коли я зайшов до академіка, побачив порожній робочий стіл і стосик з восьми журналів. “Іване Петровичу, що з Вами?” – вихопилось у мене. Він з тяжкою напругою відповів: “Скільки тут номерів журналу, стільки місяців я хворію”. Йому було важко говорити після інсульту, тепер він більше слухав. Але потім якось

сказав: “Не покидайте досліджувати історію Прикарпаття. Коли ви закінчите свого улюбленого Довбуша, то не шкодуйте труду і підготуйте хоч кілька узагальнюючих книг з історії цього краю, про літописні міста Коломию, Галич, Рогатин, Товмач, Калуш”.

Це був наче його заповіт, який я виконав у 1994 р., коли опублікував монографію про Олексу Довбуша і почав працювати над “Нарисами історії Прикарпаття” в 10-ти томах...

Вечері 21 квітня 1967 року родина Крип'якевича сповістила мене про смерть мого духовного батька, незабутнього вчителя. В цю ніч, з 21 на 22 квітня, я не спав, і сумні думки напливали на мене. Зранку пішов до знайомого довіреного греко-католицького священика, і він відправив заупокійну панахиду у хатині моїх друзів. В полудень ми, колеги по відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР, склали некролог, який був опублікований у всіх основних республіканських газетах. А потім учні великого історика прибули до його помешкання, щоб попрощатися зі своїм наставником. Патріарх української національної історіографії лежав у своєму робочому кабінеті. Я вдвлявся в його заснуде навіки обличчя, і, тамуючи біль, заспокоював сам себе: “Він пішов від нас, але його праці залишають нам те цінне, на чому зростала і зростає національна свідомість нашого народу”.

Незабутній день похоронів академіка. Опівдні траурна процесія, після кількох промов, рушила по вулицях Личаківській і Мечнікова до Личаківського кладовища. Я ніс попереду портрет академіка. Такий великий здвиг народу я бачив хіба що дитиною на похоронах письменника Андрія Чайківського, 1935 року в Коломиї, та Митрополита Андрея Шептицького, в листопаді 1944 року. Ми вже заходили в цвинтарну браму, коли я глянув на вулицю траурного ходу, яка добре проглядалася з долини вгору – кінця процесії не було видно, несли масу траурних вінків. Під час промов і захоронення якась жінка скрикнула крізь сльози: “Якого великого історика ховає Україна. Господи, прийми його душу на свою десницю”.

Після смерті академіка Крип'якевича в Інституті суспільних наук АН мінялись директори. І ось один із них, колишній партійний чиновник, прийшов директорувати. З метою “ідейного посилення марксистсько-ленінського впливу” він підганяв під визначені шаблони всю тематику науково-дослідницьких праць з історії, літератури, філософії. Зникали назви відділів – “Історії України”, “Української літератури”, “Українського мовознавства”, вони замінювалися іншими, більш актуальними тоді назвами. Зникали портрети і картини, наприклад, М. Івасюка “В'їзд Б.Хмельницького до Києва”. Зник з директорського кабінету портрет Івана Крип'якевича, намальований з натури художником Григорієм Смольським. А фотопортрет академіка я забрав до себе, і після переїзду до Івано-Франківська, з 1975 року, він висить в моєму помешканні як найдорожча пам'ятка про дорогого вчителя.

В 1975 році я переїхав до Івано-Франківська, де почав працювати на історичному факультеті педінституту, викладаючи історію України та історичне краєзнавство. Проте я не забував свого вчителя. В 1986 році напередодні відзначення 100-річчя від дня народження академіка Івана Крип'якевича я підготував статтю про життя і творчість вченого. Вона була дещо подібною до тієї, що я в свій час опублікував до 80-річчя професора (Видний учений – історик: К 80-летію со дня рождення И.П.Крипякевича // Львовская правда. – 1966. – 25 июля). Як і тоді, в далекому 1966 році я запропонував газетам таку ж статтю, однак жодна з них не наважилася надрукувати викладений мною матеріал. Мотивували тим, що стаття завелика за своїм обсягом, а один з редакторів відверто мені заявив, що не радить популяризувати націоналістичного історика, до того ж учня Михайла Грушевського.

Часи мінялися, повіяло вітром відлиги, а 16 липня 1990 року Верховна Рада прийняла "Декларацію про державний суверенітет України". Наближалось 105-ліття народження Івана Крип'якевича, і я задумав з нагоди цієї знаменної дати провести відповідні міроприємства. За моєю ініціативою 23 травня 1991 року в Івано-Франківському педінституті пройшла регіональна науково-теоретична конференція, на яку було запрошено сина академіка Романа Крип'якевича та науковців з інших вузів України і наукових установ, в тому числі з Інституту суспільних наук АН УРСР, який Іван Петрович очолював у нелегких для того часу 50-60-х роках. Навіть включили до програми конференції доповідь Ярослава Ісаєвича, який на той час керував цією установою. На жаль, відповідальні працівники Інституту суспільних наук АН УРСР на конференцію не прибули, мотивуючи, що не така вже крутла дата. Можливо, ці вихованці Івана Крип'якевича керувалися іншими мотивами, адже на той час Верховна Рада ще не проголосила "Акт про незалежність України".

Ця конференція пройшла успішно. В ній взяла участь 24 науковці з різних міст України. Авторитет і вагу нашому науковому форуму надав син Івана Крип'якевича Роман, який проголосив блискучу доповідь на пленарному засіданні "Іван Крип'якевич і Михайло Грушевський". Всі наукові доповіді та повідомлення були опубліковані в матеріалах конференції. В день роботи конференції Роман Крип'якевич зустрівся з істориками та філологами інституту, поділившись своїми спогадами про батька і піднявши питання видання його наукової спадщини. Він подякував за цю першу проведену в Україні наукову конференцію про Івана Крип'якевича і на спогад про зустріч подарував мені з дарчим автографом перевидану ним книгу батька "Історичні проходи по Львову": "Дорогому і шановному Володимирові Грабовецькому з побажанням великих успіхів в благородній роботі. Роман Крип'якевич. 23. 05. 1991". Цим автографом я дорожу як і тими, що півстоліття тому мені залишив Іван Крип'якевич на своїй книзі про Богдана Хмельницького. Ось ці рядки: "В.В.Грабовецькому на спогад спільної праці. І.Крип'якевич. 28. XII. 1953". Через 9 років вчений на книзі "Джерела до історії Галичини періоду феодалізму" повторив свій дарчий автограф: "Тов. В.В.Грабовецькому на спогад спільної праці. І.Крип'якевич. 17. IX. 62".

Проходять роки, але я не забуваю свого наставника. В 1996 році за нашою ініціативою та організацією відбулася друга наукова конференція в Прикарпатському університеті, присвячена 110-річчю від дня народження Івана Крип'якевича. Того ж року за моєю ініціативою Івано-Франківська обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців встановила "Премію імені академіка Івана Крип'якевича". Дипломами лауреата і нагрудними значками нагороджені 17 чоловік, в тому числі й син академіка Роман. Премія вручається за значні успіхи в науково-дослідницькій та пропагандистській діяльності з історії та культури України. Це є моїм скромним внеском у віночок шани і визнання дорогого мого вчителя і визначного історика України ХХ століття.

**Відгуки академіка Івана Крип'якевича на наукові праці
Володимира Грабовецького (1954-1967)**

*Рецензія на статтю В.В.Грабовецького "Участь карпатських
опришків у визвольній війні 1648-1654 рр."*

Питання про участь карпатських опришків у визвольній війні 1648-1654 рр. до цього часу не було розроблене і автор у своїй статті уперше дає матеріал для його вирішення.

На початку статті в'яснено виникнення руху опришків, далі автор дає характеристику виступів опришків в XVI і в першій половині XVII ст., врешті дає детальний огляд участі опришків у визвольній війні українського народу 1648-1654 рр.

У своєму дослідженні тов. Грабовецький проводить тезу, що рух опришків виник у Карпатах, як прояв антифеодального руху селянства, а в період визвольної війни він поширився з Підкарпаття на Поділля, Наддністрянщину і Молдавію, де під проводом опришків розвинулися широкі виступи селянства.

Теза автора аргументована джерельними матеріалами, при чому використано також архівні фонди.

Стаття тов. Грабовецького В.В. дає новий матеріал для освітлення характеру селянських рухів у період визвольної війни і заслуговує на публікацію.

Рекомендую статтю для Вісника АН УРСР.

Львів, 24. III. 1954

І.Крип'якевич

*Рецензія на статтю В.Грабовецького "Виступи опришків
в другій половині XVII ст."*

Інтерес роботи в тому, що автор спирається виключно на архівному матеріалі і збирає дані до цього часу неопубліковані. Виклад в загальному стислий, але в окремих місцях оповідання надто детальне – потребує скорочень. В цілому бажано скоротити статтю на 25-30 стор. Окремі зауваження даю в тексті.

Стаття дає нові матеріали про опришків і підходить до видання збірнику Інституту суспільних наук.

Львів, 30. VIII. 1956 р.
(Крип'якевич І.П.)
доктор історичних наук

*Зауваження на дисертацію В.В.Грабовецького
"Селянський рух на Галицькому Підкарпатті в
другій половині XVII ст."*

Робота відзначається такими позитивними рисами:

Робота складена на широко використаному архівному матеріалі. Автор використовує актові книги Галицького та Жидачівського гродських судів у Львівському філіалі Центрального Державного історичного Архіву та окремі матеріали рукописних відділів Львівського університету та Бібліотеки Академії Наук УРСР, - всього більш

120 актових книг. Ці фонди до цього часу не використовувалися дослідниками і автор перший вивчив їх всебічно.

Автор дав огляд соціально-економічного становища селянства Галицького Підкарпаття в другій половині XVII ст.; яке до цього часу не було досліджене. Він підкреслює специфіку підгірського господарства, характерне розшарування селянства, особливі форми експлуатації селян феодалами, роль дрібної шляхти та ін.

В роботі дано повну і яскраву картину боротьби селян проти пригнічення феодалами. Автор спростовує помилковий погляд деяких істориків про припинення класової боротьби в західноукраїнських землях після визвольної війни 1648-1654 рр. і доводить, що соціальні протиріччя стали ще більше загострені, та що боротьба проходила у різних формах, включно до великих селянських повстань.

Автор зібрав широкий матеріал про рух опришків, дав аналіз руху та вияснив зв'язки його з соціальною боротьбою селянства в роки визвольної війни 1648-1654 рр. та в другій половині XVII століття.

Беручи до уваги позитивні риси дисертації тов. В.В.Грабовецького як керівник роботи, рекомендую її на захист для здобуття її автором ступеня кандидата історичних наук.

І.Крип'якевич,
науковий керівник,
доктор історичних наук
Львів, 30 січня 1958 року

*Відзив на статтю В.В.Грабовецького
"Видатний проводир народно-визвольного руху в
Галицькій землі 1649 р. Семен Височан"*

Стаття написана на науковому архівному матеріалі і дає суцільну картину діяльності С.Височана.

Приведені дані не викликають заперечень.
Статтю рекомендую до публікації.

Львів, 12. VI. 1958 р.

І.Крип'якевич

*Відзив на наукові праці кандидата історичних наук
В.В.Грабовецького*

Старший науковий співробітник В.В.Грабовецький працює у відділі історії України в Інституті суспільних наук АН УРСР з вересня 1953 року.

За цей період ним опубліковано в журналах, наукових збірниках, обласних і республіканських видавництвах 34 наукові праці з різних питань історії України, в тому числі 5 робіт окремими публікаціями.

Основною проблемою дослідження В.В.Грабовецького являється історія соціально-економічного становища і класової боротьби селян західноукраїнських земель в епоху феодалізму. Він, володіючи іноземними мовами, освоївши складну палеографічну роботу та керуючись марксистсько-ленінською методологією, буде свої праці на основі, в першу чергу, архівного матеріалу, який він черпає в київських.

львівських і станіславських архівах та рукописному відділі Львівської бібліотеки АН УРСР.

Кожна наукова праця В.В.Грабовецького містить нові матеріали з поставленої ним теми і цим він вносить значний вклад в українську історіографію.

В 1953 р. В.В.Грабовецький успішно захистив дисертацію на вчений ступінь кандидата історичних наук.

В 1962 р. вийшла з друку монографія В.В.Грабовецького “Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.” на 12 аркушів, яка являється дослідженням довготривалої науково-дослідницької роботи автора. Монографія дає аналіз селянських рухів даного періоду, звертаючи особливу увагу на рух опришків. Автор на основі великого архівного матеріалу спростовує антинаукові твердження польських істориків про відсутність класової боротьби селян західноукраїнських земель в XVII – XVIII ст. Монографія В.В.Грабовецького являється першим дослідженням української історіографії, присвяченим історії селянства західноукраїнських земель XVII – XVIII ст.

В.В.Грабовецький приймає участь в республіканських і міжреспубліканських наукових нарадах. В 1959 р. на науковій міжреспубліканській сесії в Єревані, присвяченій історичним зв'язкам і дружбі українського і вірменського народів, В.В.Грабовецький зробив доповідь “Вірменські колонії на західноукраїнських землях”, яка опублікована в матеріалах цієї сесії і отримала позитивну оцінку спеціалістів.

Крім цього, В.В.Грабовецький своїми науково-популярними працями нараз конкретну допомогу школам, краєзнавцям, організаторам самодіяльних музеїв. Він співавтор методичного посібника для вчителів географії і історії “Львівська область”, який опублікував Львівський інститут удосконалення вчителів в 1957 р.; співавтор двох томів “Книги для читання з історії Української РСР” – посібника для позакласного читання учнів середньої школи, який опублікувало українське республіканське видавництво “Радянська школа” у 1959-1960 рр.

В 1957 р. В.В.Грабовецьким була опублікована брошура про Олексу Довбуша, яка була перевидана із значним доповненням в 1959 р. в Москві. Про актуальність і цікавість цього видання свідчить те, що на нього дано 13 позитивних рецензій.

В 1959 р. В.В.Грабовецький опублікував науково-популярний нарис “Звенигород”, яким розпочав серію публікацій краєзнавчих брошур з історії західноукраїнських міст і сіл. В 1961 р., йдучи на допомогу організаторам створення самодіяльних музеїв, він опублікував брошуру “Народні музеї Львівщини”, в якій показує на роботі окремих музеїв велику ідейно-виховну та культурно-пропагандистську роботу цих музеїв в період розгортання будівництва комунізму.

В.В.Грабовецький являється основним консультантом історичного кінофільму “Олекса Довбуш”.

Враховуючи значну плідотворну наукову роботу в галузі дослідження історії Українського народу, а також конкретну допомогу культурному будівництву, а саме: школам, краєзнавцям, кіномистецтву, вважаю, що кандидат історичних наук В.В.Грабовецький цілком заслуговує на присвоєння йому наукового звання старшого наукового співробітника по спеціальності “Історія України”.

Академік АН УРСР

(І.П.Крип'якевич)

*Відзук на докторську дисертацію
В.В.Грабовецького "Антифеодальна боротьба карпатського
опришківства XVI – XIX ст."*

Проблема опришківського руху на Україні довгий час залишалась поза увагою істориків. Її розробка по-справжньому розгорнулася лише після того, як в українській історіографії вагомє місце посіли історики демократичної школи, а згодом науковці-марксисти.

Все ж до виходу в світ відомих праць дисертанта В.В.Грабовецького опришківський рух на Україні в XVI – XIX ст. не був досліджений в цілому, велика кількість фактів залишалась невідомою, не підведено остаточних висновків. Та й сам характер опришківського руху, залишався, по суті, спірним.

Завдяки багаторічній праці над вивченням діяльності опришків В.В.Грабовецького українська історична наука проводить дослідження, які дають підставу вважати згадану проблему вирішеною.

Тепер цілком очевидно, що боротьба опришків на Прикарпатті в епоху феодалізму в своїй основі була антифеодальним класовим рухом, що це була одна з форм – і при цьому дуже важлива – класової боротьби селянства. Опришківський рух зародився в епоху феодалізму, потім розгортався і міцнів, досягнувши свого апогею у XVIII ст., коли на Наддніпрянщині з великою силою розгорівся гайдамацький рух.

Цілком зрозуміло, що боротьбу опришків не можна відривати від подій, які мали місце в той час на Україні. Це саме слід сказати про соціально-економічні передумови опришківства. Адже ж лише на основі загального можна зрозуміти суть специфіки окремого процесу, окремих явищ, які об'єктивно виступили складовою частиною більш загального однорідного процесу, більш загальних однорідних явищ.

Цікаво відзначити, що опришківство характерне лише для однієї соціально-економічної формації – феодалізму. В усякому разі, це видно з докторської роботи В.В.Грабовецького, а також з робіт істориків, які займались вивченням селянського руху в цю і наступну епоху. Хотілося б, однак, більш конкретно знати, чим же викликана ця специфіка феодалізму, чому ж у наступну епоху аналогічний рух втратив свій класовий характер.

В останні десятиріччя у нас історики безпідставно ігнорували роль географічного середовища в історичному процесі. Окремі дослідження, особливо дослідження В.В.Грабовецького, переконливо свідчать про важливу роль географічного середовища в історичному процесі, хоч і не визначальну.

Варто відзначити ще одну цінну рису докторської роботи В.В.Грабовецького. а саме акцентування ним уваги на те, що опришківський рух мав також риси боротьби проти національного гніту. І це цілком зрозуміло, якщо врахувати, що західноукраїнські землі сторіччями були поневолені іноземними гнобителями. Народні маси, яким належить вирішальна роль в історії, були носіями національних ідеалів, вели запеклу боротьбу проти іноземного гніту, гартувались у цій боротьбі наперекір ворогам, в лавах яких опинились зденаціоналізовані представники верхівки українського суспільства. Опришківський рух – важливий вклад у чудову скарбницю революційних традицій великого українського народу, якими він не перестав пишатись і досі.

Нарешті, як позитивну рису докторської дисертації В.В.Грабовецького слід відзначити й глибоке вивчення ним джерел по проблемі, особливо архівних, вміле використання і правильна інтерпретація їх.

Дисертація не позбавлена деяких недоліків, зокрема наявність у ній інколи не цілком аргументованих тверджень на зразок того, що “Карпати стали свого роду західноукраїнським Запоріжжям” (стор. 130), що “карпатські гори були ніби галицьким Запоріжжям” (стор. 132). Адже ж Запоріжжя відіграло величезну роль в соціально-економічній і політичній історії всіх українських земель в тому числі західноукраїнських, приймало вихідців з усієї України, в тому числі з Галичини, а уродженець останньої Петро Конашевич-Сагайдачний – одна з найбільш видатних фігур в історії запорізького козацтва.

В цілому, однак, докторська дисертація В.В.Грабовецького – фундаментальне дослідження, яке вирішує важливу проблему в українській історичній науці. За свою працю, яка відповідає вимогам докторської дисертації, дисертант заслуговує присвоєння йому вченого ступеня доктора історичних наук.

Академік Академії наук Української РСР
(І.П.Крип'якевич)

Спогади про незабутніх

В час моєї юності та протягом півстолітньої науково-педагогічної і суспільно-громадської діяльності, яка проходила в другій половині ХХ століття, мені пощастило зустрічатися з багатьма творчими особистостями – відомими церковними ієрархами, науковцями, представниками образотворчого і музичного мистецтва.

Були це короткі чи тривалі зустрічі, але залишили в моїй пам'яті найкращі спомини. Саме вони, найкращі представники вищої української еліти, в період Другої світової війни та нелегких десятиліть панування радянсько-комуністичної диктатури, віддали всі свої помисли і талант в скарбницю духовного і культурного відродження України. Тернистими шляхами пройшли в житті патріархи української національної церкви Андрей Шептицький і Йосиф Сліпий, визначні науковці-академіки Михайло Возняк та Іван Крип'якевич, професори Іларіон Свенціцький, Михайло Марченко, Федір Шевченко, композитори Станіслав Людкевич, Анатолій Кос-Анатольський, Володимир Івасюк та Ігор Білозір, славетні культурні діячі Василь Касіян, Георгій Якутович, Стефанія Гебус-Бараницька, Олена Кульчицька, Валентин Борисенко, Григорій Смольський, Іван Севера, Борис Гмиря, Іван Козловський...

Саме про таких людей – еліту українського народу, у вікопомному 1918-му великий митрополит, мовознавець та історик Іван Огієнко сказав зворушливі слова: “І не дивлячись на всі перешкоди, що завжди горою ставали йому на порозі, нарід український утворив своє власне життя, утворив своєрідну культуру. І можна тільки дивуватись, дивуватись і благовітти, як це народ наш незвичайно тернистим шляхом досяг такої великої культури”.

З багатьма із світочів нашої української галицької науки і культури мені випала доля зустрічатися в 50-90-х роках вже минулого, ХХ століття. І лише деякі окрушини із життя і творчості видатних подвижників, які спостерігав під час зустрічей з ними, хочу нагадати своїм сучасникам, бо їх праця в ім'я України є зразком для майбутніх поколінь українців.

На похороні Соломії Крушельницької

Одного листопадового дня 1952 року, під час мого вчителювання у Новоскаварявській школі Нестерівського району на Львівщині, до мене звернувся викладач біології Микола Брусилло, запропонувавши поїхати до Львова на похорон

української співачки Соломії Крушельницької. На жаль, про неї я в той час нічого не знав.

Ми підійшли до приміщення Львівської консерваторії саме тоді, коли траурна процесія наближалася до вулиці Пекарського в напрямку знаменитого Личаківського цвинтаря. Нам з колегою довелося спостерігати величавий здви́г львів'ян. По дорозі дізнався від учасників процесії, що Соломія Крушельницька – славетна співачка, яка неодноразово підкоряла оперні театри Європи своїм чудесним голосом, досконало виконуючи головні ролі опер визначних європейських композиторів. У її репертуарі було понад 60 партій, а ще у 20-30-ті роки, як камерна співачка, вона блискуче виконувала твори Миколи Лисенка, мелодійні українські народні пісні. Про її багатогранну творчість говорили всі виступаючі.

Серед тих, хто прийшов провести в останню путь славетну українську співачку, я впізнавав відомих львівських композиторів Станіслава Людкевича, Миколу Колесу, Анатолія Кос-Анатольського, Євгена Козака, з якими пізніше познайомився в 60-70-х роках.

Борис Гмиря і Петро Білинник в моїй пам'яті

В 50-60-х роках минулого століття надзвичайно популярними в Україні були відомі співаки Борис Романович Гмиря (баритон) та Петро Сергійович Білинник (тенор). Їх приїзд на гастролі до Львова завжди викликав захоплення, а тому місцевий оперний театр завжди був переповнений глядачами. Овації не стихали після кожної оперної партії чи пісні, які вони виконували.

Десь на початку 60-х років відділ культури Львівського облвиконкому звернувся до мене з проханням провести екскурсію по місту для цих відомих співаків, які шойно приїхали на гастролі. Ми зустрілися в гостинниці "Інтурист" і гарної сонячної днини попрямували по відомих історичних місцях старовинного Львова. Піднялися на Високий Замок і оглядали панораму міста. Зачарований видовищем Львова, Борис Гмиря захоплено сказав: "Яке гарне старовинне місто Львів із своїми святинями і будовами. Здається, рівного йому нема. Наш Київ гарний, але Львів по своїй багатівіковій розбудові нічим не поступається жодному сучасному європейському місту. Вдало Данило Галицький вибрав місце для майбутнього міста". Петро Білинник, посміхаючись, пожартував: "Ну що, Боря, може заспіваєш і твій голос покотиться по всьому місту...".

Пізніше ми багато бесідували, обмінювалися думками. Співаки були в захопленні від Львівської ратуші, "Чорної Камениці". Я розповідав про багатівікову історію міста, його економічний і політичний розвиток, про середньовічні епідемії (мори), історію спорудження оперного театру. Борис Гмиря допитувався про долю архітектора, який будував театр, адже ходили слухи, що він покінчив життя самогубством. Дізнався він і про те, що театр поступово осідає, бо збудований на дерев'яних сваях і річці Полтві. З великим захопленням оглядали славетні співаки львівський Личаківський некрополь і Янівський цвинтар. Їх вражала надмогильна архітектура і старовинні написи на гробницях.

Візит академіка Боголюбова до Львова

Наприкінці 60-х років ХХ століття до Львова завітав відомий фізик і механік, директор Об'єднаного інституту ядерних досліджень у м. Дубно під Москвою Микола Миколайович Боголюбов. Відомий львівський вчений-фізик Ігор Рафаїлович Юхновський попросив мене показати академіку М.М.Боголюбову старовинний Львів.

Відвідавши гостиницю “Інтурист”, де зупинився іменитий учений, я звернув увагу на той факт, що вищі партійні львівські чиновники всіляко підлещували московському гостю, а представники місцевих органів безпеки надійно його охороняли. Та не про це хочу мовити.

Академіка Боголюбова цікавило все, про що я розповідав з історії пам’ятників старовинної культури Львова. Звернув увагу, що наш гість із захопленням оглядав історичні споруди і храми міста. Коли він слухав мою розповідь про облогу Львова козаками, то захотів більш детальноше почути про гайдамаків, яких страчували у Львові 1768 року. По дорозі на Високий замок гість прошепотів мені на вухо, що він козацького роду і навіть назвав сотню, в якій перебували його предки.

Цікавим виявився ще такий епізод. Коли ми зайшли в приміщення Бернандинського монастиря, де знаходилися скульптури, завезені з різних католицьких костелів, один з партчиновників ввійшов у надпристольну частину. Академік не послідував за своїм супроводжуючим, мотивуючи це тим, що колись туди заходили тільки священики. Я зрозумів, що цей великий фізик глибоковіруюча людина, яка шанує святі місця храму.

Коли ми вийшли з храму, я висловився, що у вченого гарне прізвище, на що Боголюбов гордо відповів: “Я насправді ним горджуся, адже воно дуже древнє”. Академіку дуже сподобалось наше місто, бо повернувшись до Москви, надіслав мені відкритку з подякою.

В гостях у Іванни Блажкевич

В дитинстві мені батько часто приносив різні дитячі книжечки з місцевої читальні “Просвіти”, а ми із замилюванням роздивлялися малюнки та по черзі читали. Особливо запам’яталися мені казки Івана Франка “Коли ще звірі говорили” та “Лис Микита”, дитячий щомісячник “Дзвіночок” та деякі інші видання тодішніх галицьких письменників. У середині 30-х років я захопився оповіданнями “Тарас у дяка” про юність Тараса Шевченка, “У малин день” і “Святий Миколай”, які написала галицька письменниця Іванка Блажкевич. Однак, тоді я не знав нічого про автора оповідань.

Вона була вчителька, яка народилася 1886 року в селі Денисові на Тернопільщині в учительській сім’ї. Отримавши освіту, вчителювала в Станіславі, Купчинях та рідному селі. А познайомились ми при наступних обставинах.

Йшла підготовка до чергового серійного видання “Історія міст і сіл УРСР” і мене, старшого наукового співробітника Інституту суспільних наук АН УРСР, голова редакційної комісії С.П.Нечай запросив до Тернополя, щоб посприяти з виданням окремого тому, присвяченого Тернопільській області. Проїздом у Тернопіль, я відвідав у с. Денисові стареньку письменницю, яка щиро зраділа моему приходу, пригостивши філіжанкою кави. Вчителька цікаво розповідала про пережите, особливо про події Першої світової війни та існування Західно-Української Народної Республіки, учасником якої була. Пригадала польський період та горезвісну пацифікацію, наслідки польсько-жандармського терору. Цікаво оповідала про тодішні галицькі українські товариства, кооперативний рух та жіночі організації, в яких брала активну участь. Під час спілкування вона постійно заглядала у вікно, чи хтось не підслуховує.

Іванна Блажкевич виявилася чудовим знавцем і давньої історії України. Вона із знанням справи розповідала про битву козаків біля сусіднього села Копичинці та могилу, де вони поховані. Просила мене розшукати в архівах більш достовірні відомості про цю подію. Я розповів їй про творчість львівських письменників та

дослідження істориків, пообіцявши надіслати авторську монографію "Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр."

Повернувшись до Львова, я зробив спробу розшукати архівні документи про битву під Копичинцями, але нічого не знайшовши, повідомив про це вчительку.

Згодом Іванна Блажкевич надіслала мені два листи. Перший датувався 8 вересня 1972 року, а другий був писаний у 1973 році. Листи І.Блажкевич були проникнуті любов'ю до рідної історії, пам'ятю нашої культури. Вона неодноразово зверталася до чиновників від культури зберегти козацьку могилу в Копичинцях. В першому листі Іванна Блажкевич дякувала за мій візит до неї і знову нагадувала про козацьку могилу: "Дякую Вам за відвідини, які були ясним променем в моїх життєвих сумерках. Не знаю чи говорила Вам, що на Денисівських полях є козацька могила, де відбулась битва козаків з поляками 1651 року. Ближчі відомості про цю могилу є в музеї Оссолінеум у Львові, де знаходиться "Щоденник" з точним її описом". Вона писала, що свого часу зробила виписки з "Щоденника", але комусь передала і він загубився. Тому знову делікатно просила мене зайнятися пошуками архівних джерел. В листі Іванна Блажкевич помістила свій екслібрис та фотографію на згадку про нашу зустріч в Денисові.

В 1973 році я одержав другого листа від Іванни Блажкевич, в якому письмениця скаржилася на болі в руках – наслідки побиття її польськими паціфікаторами. Не забула знову пригадати козацьку могилу, яку необхідно зберегти для наступних поколінь. "А мені, - писала вона, - легше буде вмирати, якщо відзначуть могилу борців за волю України".

Скаржилася, що всі за неї забули – вчителі та учні школи, в якій працювала на протязі десятиліть. Через три роки Іванна Блажкевич померла. Поховали її на місцевому цвинтарі. Я звернувся з листом до Долинської школи і сільської управи, але ніхто мені не відписав. З часу нашої зустрічі з Іванною Блажкевич пройшло сорок років, але в моїх споминах ця письмениця залишилася як народна вчителька, громадський діяч та ширий патріот України.

Наші зустрічі з Богданом Ясіньським

Після проголошення незалежності України Прикарпаття почали відвідувати багато колишніх емігрантів, які покинули край напередодні та в роки Другої світової війни, обравши місцем свого осідку країни Європи, Америки та Австралії. Серед них був і уродженець Княгининна Богдан Ясіньський – відомий науковець, бібліограф, меценат та культурно-громадський діяч діаспори.

Він народився в 1923 році, а по закінченні Станіславівської гімназії активно включився до націоналістичного руху. Змушений емігрувати за кордон, Богдан Ясіньський навчався в Українському вільному університеті в Мюнхені, а в 1945 році переїхав до Сполучених Штатів, де закінчив Джорджтаунський університет та школу дипломатичної служби. Протягом двадцяти років очолював відділ мікрофільмування в бібліотеці Конгресу США у Вашингтоні. Він був одним з ініціаторів створення відділу україністики, до якого ввійшло 80 тисяч україномовних книг (всього в бібліотеці налічувалось 1,5 млн. примірників слов'янської літератури). У відділі україністики представлені унікальні книги – перше видання галицького "Букваря", прижиттєві публікації Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, твори відомих українських письменників, істориків, філософів, етнографів, фізиків тощо.

Богдан Ясінський – автор ряду наукових праць і популяризатор україністики не тільки в США, але й у Європі та Австралії. Він вклав немало сил і власних коштів у видання двотомника “Альманах Станіславівської землі” (1975, 1984).

Перебуваючи багато років у діаспорі, Б.Ясінський не забуває про рідну Україну, виступаючи меценатом ряду українських видань. Зокрема, він профінансував мою монографію “Олекса Довбуш (1700-1745)” (1994), за що я йому безмежно вдячний. Незважаючи на поважний вік, Богдан Ясінський часто приїздив на Україну, зустрічався з державними діячами та представниками інтелігенції, навідувався до рідного Княгинина, де спочивають вічним сном його рідні.

Вперше я познайомився з Богданом Ясінським у 1991 році, коли він відвідав Прикарпатський університет (тоді ще Івано-Франківський державний педагогічний інститут). Незабутньою стала його зустріч з професорсько-викладацьким складом. Від імені історичного факультету я представив нашого гостя з діаспори. Богдан Ясінський не тільки цікаво розповідав про життя українців у діаспорі, але й зупинився на основних етапах пройденого ним життєвого шляху. З того часу я підтримував дружні взаємини з Богданом Ясінським. Ми зустрічалися під час кожного його приїзду до Івано-Франківська та рідного Княгинина. Саме він попросив мене написати історичний нарис про село, який я опублікував у 2000 році під назвою “Нарис історії Княгинина”.

Останній раз Богдан Ясінський приїхав до Івано-Франківська на початку липня 2002 року. Ми зустрілися в гостиниці “Україна” і обмінялися думками з приводу плану-проспекту третього тому “Альманаху Станіславівської землі”. Відчувалося, що сили поступово покидають що мужню і жертвону людину. Богдан сидів у ліжку і скаржився на болі в ногах і загальну слабкість. Згадав він про свій рід, воєнні часи та участь у Першій українській дивізії, з хвилюванням висловлювався про запущеність місцевого княгининського кладовища, немов відчуваючи скору кончину. Ми попросилися і я передав йому для конгресової бібліотеки кілька примірників моєї останньої опублікованої праці “Ілюстрована історія Прикарпаття”.

28 липня 2002 року мене сповістили про раптову смерть Богдана Ясінського в Києві. Не хотілося вірити, що відійшов у вічність наш славетний земляк і ширий патріот України. Його тіло було перевезено в Івано-Франківськ і поховано на місцевому княгининському цвинтарі, де спочивають його близькі. Своє слово про незабутнього Богдана сказав на поминках і я.

Одна година з Олесем Бердником

Нещодавно відійшов у вічність відомий український письменник-фантаст Олень Бердник. Він був не тільки письменником філософського спрямування, але й захоплювався малярством. З його талановитим твором “Зоряний керсар”, який перевидавався в багатьох країнах світу, я познайомився ще в ті неспокійні часи, коли за знайомство з цією книгою карали радянською в'язницею. Олесем Бердником захоплювались всі, особливо українська молодь, яка горнулася до нього, зворушливо слухала його філософські роздуми з містичними забарвленнями. Моя дочка Оксана з своїми подругами зустрічалася в Києві з О.Бердником, якого в 60-70-х роках роках переслідували, заарештовували та ув'язнювали. Проте він продовжував залишатися собою і вистояв. Олень Бердник справедливо увійшов в історію як яскравий представник шестидесятиництва.

Щаслива доля подарувала мені зустріч з славетним письменником одного серпневого дня 1991 року в Коломиї. Тоді, в місцевому Народному домі, відбувалася

чергова презентація, на яку запросили й мене. Після її закінчення, коли ми вже виходили із залу, раптом я почув приємний голос: “Пане професоре, чи Ви ще досліджуєте легендарного Довбуша?”. Я повернувся і не повірив, що до мене звертається сам Олекса Бердник. Ми привіталися і відійшли під будинок коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини, провівши майже годину разом. Письменник розповідав про свою творчість, роки, проведені в ув’язненні. Він уважно вислухав мою бесіду про Олексу Довбуша, діяльність якого вивчав на основі моєї книги “Народний герой Олекса Довбуш”, виданій у далекому 1957 році.

Олесь Бердник захоплено переконував, що Олекса Довбуш двічі приходив на цей світ – спочатку із зброєю проти поневолювачів тодішньої України, а сьогодні він повідає словом про крашу долю рідного народу, який стоїть напередодні утвердження власної держави. Ці слова видатний письменник сказав у пам’ятному 1991 році, напередодні історичного референдуму 1 грудня. Пророцтво Олесь Бердника справдилося.

Ми обмінялися візитними карточками. До цього часу зберігаю візитку письменника з дарчим автографом: “Олекса перший раз прийшов з борткою, а нині – з словом. Так заповідало. Олесь Бердник. 17.8.1991”. З того часу пройшло 12 років, але в моїй пам’яті залишився незабутній образ відомого українського письменника-шестидесятника.

Коротка зустріч з Юрієм Шевельвим

Хто сьогодні не знає про Юрія Шевельова – відомого літературознавця і мовознавця в діаспорі. Його багатогранна і талановита творчість відома широкому загалу.

Мені пощастило влітку 1993 року зустрітися з цим всесвітньовідомим вченим, а 13 серпня на прохання професора нашого університету Василя Грещука я організував екскурсію по Івано-Франківську для Юрія Шевельова. Протягом двох годин вчений оглядав пам’ятки історії та культури нашого міста. Його цікавило все – місця, де свого часу знаходилися освітні та наукові приміщення, старовинні храми, залишки давньої фортеці.

Ми відвідали колишній загальноміський цвинтар. Коли я розповідав про знищення цього кладовища органами радянської влади, то почув такі слова Ю.Шевельова: “Це був чистий чиновницький вандалізм, бо знесення могил характеризує жорстокість тих правителів, які такими діями плямують свою гідність”. Після екскурсії ми ще довго обмінювалися думками щодо перспективи міста. На аркуші своєї записної книжки вчений залишив лаконічні рядки: “Проф. В.В.Грабовецькому з подякою за чудову переловідь історії Станіслава – Івано-Франківська. 13.8.1993. Ю.Шевельов”.

З того часу минуло 10 років, але ця екскурсійна зустріч не забувається в моїй пам’яті.

Зразковий педагог і вчений

Наближається 10 річчя, як відійшов у вічність незабутній член кафедри історії України Прикарпатського університету, досвідчений педагог і вмілий вихователь

студентської молоді, кандидат історичних наук, доцент Микола Феофанович Кучернюк.

Він народився в селянській родині на Поділлі, провівши свою юність, як і інші його ровесники, в нелегкі часи панування радянського тоталітарного режиму. Вперше ми познайомились з Миколою Феофановичем у 1958 році, коли він, будучи вчителем Великоборовицької середньої школи, заочно студіював історію в Львівському університеті, де я тоді навчався на стаціонарному відділенні. Ми одночасно складали державні іспити півстоліття тому. Разом з Миколою Ковальським – сьогодні відома вченим і вузівським педагогом, Микола Феофанович закінчив університет з червоним дипломом.

Незважаючи на надмірну педагогічну перевантаженість у школі рідного села, Микола наполегливо працював над кандидатською дисертацією з періоду Хмельниччини під керівництвом свого однокурсника, тоді доцента Дніпропетровського університету М.П.Ковальського. Переборовши всі труднощі, Микола Феофанович у 1975 році на засіданні вченої ради Дніпропетровського університету успішно захистив кандидатську дисертацію “Джерела про російсько-українські політичні зв’язки визвольної війни українського народу 1648-1654 років”. Так сталося, що саме я виступив першим офіційним опонентом цієї глибоконаукової дисертації.

Після захисту Микола звернувся до мене з проханням перевести його на педагогічну роботу в Івано-Франківський педінститут, де я вже працював професором кафедри історії СРСР історичного факультету. Ми довгі роки дружили, спільно керували студентськими науковими семінарами, видавали методичну літературу, організовували екскурсії для своїх вихованців по історичних місцях Івано-Франківська, Львова, Києва. Особливо співпрацювали в дослідженні актуальних проблем середньовічної історії України, зокрема Прикарпаття. Незабутніми залишаються в пам’яті засідання наших студентських гуртків, на яких заслуховувалися наукові реферати, велися жваві дискусії. Ряд наших вихованців, зокрема Володимир Пришляк, Віктор Ідзьо і Микола Вегеш успішно захистили дисертації й працюють у різних вищих навчальних закладах.

Микола Феофанович користувався повагою серед студентів та професорсько-викладацького складу університету. Він з піднесенням зустрів проголошення незалежності України. “Володимире, - якось він словився, - які ми щасливі, що дочекались нашої Української держави. Ми все робили для того, щоб хоч частково подавати правду про історичну долю України у наших лекціях”. Проте в 1994 році Миколи Феофановича не стало. Цим спомином ми кладемо в знак шани квітку на його могилу в Чукалівському лузі, де спочив він із своєю вірною дружиною Таїсією.

З ЛЮБОВ'Ю ДО КОБЗАРЯ *За спогадами минулих літ*

Я народився у мальовничому селищі Печеніжин на Коломийщині у старенькій солом’яній хаті біля зарінку річки Печеніги в середині 20-х років ХХ століття.

Ріс, як і всі убогі хлопчачки, босоногий пас віці за селом на урочищах, названих “Крушина”, “Пригід”, “Горб”, “Під верхом”, “За верхом”, “Підцигла”, “Занога”, “Шибінка”, але не розлучався з поезією Кобзаря. Пам’ятаю, як досі, десь в 30-х років тато, Василь Грабовецький, приніс з читальні “Просвіти” книжечку “Кобзар” Тараса Шевченка і читав нам, діточкам Іванкові, Федорові, Парасці, Марії, Олені вірші. Ми, роззявивши роти, слухали і обливалися слізьми, коли тато читав, як ховали козака в

байраці, а причина дівчина загинула, не дочекавшись милого козака з походу, як бідна Катерина з дитятком на руках занастила свою долю.

Пам'ятаю, як за Польщі у нашому селі відбувалися святочні академії, приурочені ювілейним датам народження і смерті Тараса Шевченка. Згадую, коли тато привів мене в читальню "Просвіти", де говорили про життя і смерть Шевченка, а відомий хор Котка виконував "Заповіт" поета. Всі встали і заплакали, а жандарм пильно стояв на дверях. Тато мені шепнув на вухо, що то 75 років, як помер наш Тарас. Я, маленький, декламував вірш Шевченка "Мені тринадцятий минало". Пам'ятаю, якось жінка з повними сліз очима поцілувала мене в чоло і сказала: "Синку, люби так навіки нашого поета". Це був пам'ятний 1936 рік.

Навчаючись у "Рідній школі" свого села, якось на уроці намалював я портрет Тараса Шевченка. Саме таким, у шапці, я бачив поета у газеті "Народна справа". Моя перша вчителька Софія Пнівчук похвалила мене за цей малюнок і до нас, дітей, усіх учнів класу, сказала, щоб ми постійно читали "Кобзаря", бо це – наша національна і духовна молитва, адже Шевченко зберіг Україну.

Роки пропливали, я підростав, пастушив і читав "Кобзаря" пастухам, не розлучався з моєю книгою.

У 1936 році півроку навчався у славнозвісній Коломийській гімназії, а з приходом совітів нас перевели до середньої школи №2, яка була реорганізована з колишньої української гімназії "Рідна школа". Я приятелював з учнем Андрієм Пацаком, хлопчиком з приміського села Годи-Турка. Якось він запросив мене до себе на весілля сестри. І коли ми приїхали, то побачили весільних гостей, які мовчали, а молодих не було видно. Андрійкова сестра плакала. Андрійко шепнув мені, що її судженого забрали більшовики до криміналу. Не знаю, чому, але я почав декламувати для гостей Шевченкові поезії. Всі уважно слухали, плакали і цілували мене. Якесь молодичка на весь голос крикнула: "Тарасе, пробудись, рятуй нас!".

У 1942 році мене, бідного хлопчика, у голодний рік забрала до себе у Винники, біля Львова, сестра Олена і влаштувала у Малу греко-католицьку духовну семінарію. де я навчався до 1944 року. В березні цього ж року духовна семінарія урочисто відзначала 130-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Відбувалася святочна академія, на якій мені поцестило декламувати вірш Кобзаря "Розрита могила" та уривок з поеми "Гайдамаки". Після мого виступу мене ласкаво привітав архієпископ Йосиф Сліпий: "Славно, синку!", погладивши мою голівку. І досі відчуваю дотик його руки.

На цій академії захопив мене величавий портрет Т.Шевченка, на якому художником були зображені збоку силуети Січових Стрільців. Згодом я довідався, що то був портрет видатного галицького художника Осипа Куриласа, який сьогодні зберігається у Львівському національному музеї. Але в 50-х роках ці силуети усусусів були затерті, напевно, кимось з блюстителів совіцької влади.

Згадувати про святкування ювілеїв Шевченка в часи мого навчання у Львівському державному університеті в 1947-1952 роках не доводиться. Великий поет не вписувався в тодішню комуністичну ідеологію, він фактично замовчувався, - на нашому історичному факультеті за п'ять років не був проведений жоден вечір.

Працюючи у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР старшим науковим співробітником (1953-1975), я не переставав захоплюватися Шевченком, оскільки мешкав у Винниках, біля Львова, де Шевченкові традиції були особливо шановані місцевими українцями. Незважаючи на тоталітарну систему комуністично-партійної диктатури, винниківці, зокрема, робітники місцевої

тютюнової фабрики, в час хрущовської відлиги постійно відзначали день народження Кобзаря.

Мене щороку запрошували читати реферати про життя і творчість славетного поета. Так було в 1954-1956 роках. Проте, пильне око районних партійців слідкувало за Шевченковими вечорами і вирішило перешкоджати цьому святкуванню. В 1956 році, як звичайно, винниківці готувалися відзначити Шевченкове свято у клубі тютюнової фабрики. Проте, як тільки почалася урочиста академія 10 березня 1956 року, під час мого виступу згасло світло (штучно вимкнути розпорядилася влада). Почулися погрози, але зал аплодував і вимагав далі виголошувати доповідь. Я говорив у темноті, десь спалахнули свічки, а потім хор виконав "Заповіт" та інші пісні на слова Шевченка. Діти декламували вірші "Розрита могила", поеми "Гайдамаки", "Сон", "І мертвим, і живим...". Це виглядало якось таємничо, але учасники свята виявили свою нескореність. Пам'ятаю, як хтось у темноті вигукнув: "Шевченка вам не в силі вбити у наших серцях, він навіть Пророк і Геній!".

Тоді у Львові кожного року відбувалися Шевченкові березневі вечори у приміщенні Львівської філармонії. Згадую, якими урочистими і масовими були Шевченкові концерти. На одному з них я виступав із вступним словом про Кобзаря, після чого композитор А. Кос-Анатольський сказав мені: "Будьте обережні, мені сказали, що безпартійний Грабовецький щось собі багато дозволяє".

Проте я не зрікався своєї любові до Кобзаря і бажав хоч трішки наблизитися до його тематики. У місті Винниках був встановлений один із перших пам'ятників – скульптурне погруддя Т.Шевченка (ще в 1913 році, напередодні всенародного відзначення 100-річчя від дня народження поета). У 1919 році пам'ятник знищили поляки армії Галлера. В 1924 році його відновили і в такому вигляді він зберігся до наших днів. Я вирішив написати історію встановлення цього пам'ятника. Позбирав матеріали, спогади сучасників, опрацював архівні матеріали і опублікував у 1957 році дві замітки у львівській газеті "Вільна Україна" за 13 березня і 14 квітня під назвами "Перший пам'ятник Т.Г.Шевченку" і "До історії першого пам'ятника Т.Г.Шевченкові". У 1958 році була опублікована окрема стаття в журналі "Жовтень" (№3) під назвою "Перший пам'ятник Т.Шевченкові в Західній Україні". Мої статті викликали полеміку між шевченкознавцями, а тому доводило, що перші пам'ятники були встановлені в Лисиничах, під Львовом і на Скільській горі біля Кут (1911). Ми доводили, що перший пам'ятник Кобзареві був встановлений у вигляді хреста на могилі поета 1861 року у Петербурзі, а потім у Каневі. Пам'ятники Шевченкові, встановлені у Лисиничах біля Львова як і на Скільській горі біля Кут у 1911 році, мали вигляд обелісків. Проте перший пам'ятник в Галичині у вигляді погруддя Кобзаря всаки встановлений був у Винниках біля Львова.

Наші публікації про ці пам'ятники викликали зацікавленість серед українських емігрантів. До мене був надісланий лист з Нью-Йорка, в якому якась уроженка з Винників Софія Врецьона дякувала за ці публікації і визнала, що це був дійсно перший пам'ятник Шевченкові, споруджений у Львові, і кінцями на возах привезений до місця його встановлення. За цей лист мене ганили в партбюро Інституту суспільних наук АН УРСР і погрожували звільненням, якщо, за їхніми словами, буду спілкуватися із "заграничними націоналістами під ширмою Шевченкових культур".

Не встиг отямитись від цієї партійної напасти, коли наступили інші біди, викликані наближенням 100-річчя від дня смерті Тараса Шевченка. Винниківські шанувальники Шевченка, а конкретніше, робітники тютюнової фабрики, вирішили провести урочистий мітинг, присвячений цій даті, біля першого пам'ятника Кобзаря і запросили мене офіційно виступити з промовою. Але це стало відомо партійним

чинам, і вони, довідавшись, вирішили приписати мені “антирадянську організацію націоналістичного зборища”. Мене було терміново викликано туди, де горезвісний Маланчук погрозив мені (в котрій уже раз!) звільненням з роботи. І щоб якось утихомирити громаду Винників, наказав мені раніше на два дні, тобто 6 березня 1961 року, прочитати реферат про Шевченка не біля пам’ятника, а в Будинку культури, де було штучно включено в програму концерту пісні про Леніна і партію.

Згадую 1964 рік. Тоді українці і все людство широко відзначало 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Винницькі українці, як завжди, 8 березня провели урочистий мітинг біля першого пам’ятника Кобзареві, а пізніше зібралися на святочну академію у Винниківському Будинку культури. Хор тютюнової фабрики під орудою І.Броди виконав “Заповіт”. Після цього мною була прочитана доповідь “Життя і творчість Великого Кобзаря, поета-революціонера, демократа”. В ювілейному вечорі брали участь декламатори, солісти і з особливо цікавими спогадами про святкування уродин Шевченка виступив колишній в’язень сталінських “гулагів”, відомий український літературознавець Григорій Нудьга, якому забороняли поселятися у Львові, і він мешкав тоді у Винниках.

Прашуючи у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР, мені часто доводилося їхати до Києва за архівними матеріалами для своєї тематичної роботи. У 50-60-х роках, перебуваючи в Києві, постійно відчував гнітюче враження від русифікаторського вигляду столиці. В основному, повсюди панувала російська мова, навіть мої колеги, які влаштувались в столичних наукових установах, змушені були говорити по-російськи. Ось приклад. З нашого Інституту, з відділу економіки, влаштувався на працю у науковий інститут сільського господарства АН УРСР, що тоді був на вул. Леніна, старший науковий співробітник Б.Стасів. Якось завітав до нього. Він боязливо розмовляв зі мною, вивів мене у коридор і просив тихо говорити по-українськи, бо тут, мовляв, не люблять тих, хто розмовляє “хахляцким язиком”. Мене це обурило. Як то може бути: в нашій українській столиці не можна говорити материнською мовою? На що мій колега відповів: “Не будь, Владку, наївним, скоро українською мовою вже ніхто не буде говорити”.

Та й не дивно, навіть в академічних інститутах української літератури та мови ім. Шевченка АН УРСР у коридорах науковці розмовляли між собою російською мовою. Це мене вкрай обурило. Якось я запитав Зеню Франка, правнучку Івана Франка: “Що це робиться у вас в інститутах, які носять ім’я Шевченка?”. На це Зеня, яка там працювала, моя добра знайома, відповіла: “Тихо, Володимире, вже ні в чому не порадимо, йде нахабна русифікація столиці, і мій батько (син Каменяра Тарас. – В.Г.) обуриється, що так мало українських шкіл у Києві”. Це правда, ми з ним дружили, і він мені про це говорив раніше.

Диво-дивне, навіть у метро чи автобусі, їдучи в натовпі пасажирів, спостерігав, що коли заговорю рідною мовою, то дехто, хоч і тісно, відвертається від мене. немов я якийсь заражений.

Все це мені набридло, до того обурило, що я не міг терпіти. І щоб якось заспокоїти себе, у вільні хвилини забігав у державний музей Т.Шевченка на бульварі його імені, і там, оглядаючи експонати з життя і діяльності Кобзаря, заспокоювався на кілька днів.

Під час відвідування музею познайомився з деякими науковими працівниками цієї національної скарбниці. Це були кандидат філологічних наук К.П.Дорошенко – директор музею, К.В.Чумак – головний хранитель фондів. Особливо ми заприятелювали з науковим співробітником Анатолієм Костенком. Цей великий патріот Шевченкової творчої спадщини досліджував життя і творчість Кобзаря ще з

1931 року. За свою любов до Шевченка він перетерпів сталінські “гулаги”, але не скорився. Про все це сам мені часто розповідав. З його бесіди, які страхіття чинила сталінщина над нашими подвижниками. Це за його ініціативою і завдяки його праці вийшла в 1958 році “Біографія Т.Г.Шевченка. За спогадами сучасників”. На пам’ятку про нашу дружбу він подарував мені цю книгу з дарчим автографом: “Шановному Володимиру Васильовичу Грабовецькому на добру згадку від співупорядника А.Костенка. 29.IV.1959. м.Київ”.

При нашій бесіді я повідомив Анатолієві Костенкові, що цікавлюся першими пам’ятниками Шевченка, які були встановлені в Галичині, і, зокрема, в 1914 році, коли всенародно вшановували 100-річчя уродин Кобзаря. Тоді ми домовилися підготувати з цієї тематики статтю і опублікувати її в другому числі журналу “Питання Шевченкознавства”. Я вислав Анатолієві свій варіант рукопису, і незабаром він надіслав вже готову відредаговану статтю для підпису. На жаль, склалися непередбачені події. Не відомо мені й досі, як про цю статтю довідалися у Львівському обкомі. Мене негайно викликали у відділ науки. Особисто той же невгамований партієць Маланчук наказав не друкувати цю статтю з “махровим націоналістом Костенком”, бо, мовляв, ми посилаємося у зносках на націоналістичний орган-газету “Діло”.

Незабутнім був для мене 1968 рік. Відзначали ювілейну дату 200-річчя славетної Коліївщини. Я був запрошений в Умань на відзначення цієї дати, де ми оглядали пам’ятні місця, пов’язані з Шевченком.

У 1970 році в м. Черкасах відбувалася республіканська наукова конференція з питань виявлення і дослідження пам’ятників історії та культури. Мені було доручено вести секцію історичних пам’ятників. Серед учасників секції з науковим повідомленням виступив перший директор Канівського музею-пам’ятника “Могила Тараса Шевченка” Василь Коваленко. Він дуже цікаво розповідав про те, як перевозили останки Тараса Шевченка в Україну, як його перепоховали на Чернечій горі у Каневі, які і коли клали надгробні хрести, як готували і встановлювали пам’ятник Кобзареві в 1938-1939 рр. Я, як керівник секції, від учасників запропонував Василю Коваленкові написати свої спогади і обіцяв їх видати у Львові. Всі учасники погодилися на це.

Після закінчення наукової конференції ми мали екскурсію на батьківщину Кобзаря. Побували в селі Шевченкове (колишній Кирилівці), біля пам’ятного знака, де стояла хата, в якій жила родина Шевченків, поклонились могилі, де похована мати Тараса. А потім оглянули літературно-меморіальний музей Т.Шевченка. Тоді я познайомився з Валентиною – правнучкою Кобзаря по лінії його брата Йосипа. Вона понад тридцять років працювала в музеї села Шевченкове Звенигородського району Черкаської області, вела постійно екскурсії в музеї. Її слова – неначе балада про геніального Кобзаря. Найбільше хвилювали мене її розповіді про музей поета в Шевченковому, і те, як багато перешкод створювали для його розвитку вищі урядові чини, противники Кобзарєвої поезії.

Надзвичайно мене схвилювала екскурсія учасників Черкаської конференції під час поїздки на Тарасову гору до Канева, де покоїться його прах. Цілу екскурсію він перший директор Канівського музею-заповідника Василь Коваленко. Він по дорозі розповідав про поховання і перепоховання поета у Каневі. Коли ми підїхали до Тарасової гори, то в першу чергу поклали квіти на могилу довголітнього доглядача (1884-1933) І.Ядловського, хатина якого була першим Канівським музеєм Шевченка. Він заповів себе поховати саме біля могили поета.

Під'їхавши до музею-заповідника, ми побачили Хрест чавунний, який колись стояв на могилі Кобзаря. Коли наближались до самої могили, захвилювалося серце, чомусь покотилися сльози не тільки в мене, а й у деяких інших учасників конференції. Ми всі заспівали “Заповіт”, поклали вінок і довго стояли біля могили мовчки.

Признаюсь, що троє місць стали для мене святими: Батурин – столиця гетьмана Мазепи, вежа Соловецького монастиря, в якій царизм гноїв останнього кошового Запорізької Січі Петра Калнишевського (мені пощастило відвідати) і могила Шевченка у Каневі. Здається, що на тих місцях кристалізувалась наша козацька слава, а закінчувалась трагічними подіями. Не раз задаюся думкою: чому наша Україна така багатотраждальна, а геній Тарас зумів її так чудово оспівати в своїй поезії, в своїх живописних картинах, неперевершених офортах. Щаслива Україна, що народила нам Тараса! І моя глибока любов до історії України зародилась тільки завдяки Кобзаревій шлющій криниці.

Після огляду Канівського музею-заповідника, де так патріотично розповідав про унікальні реліквії, експонати з життя, поховання і могили Шевченка В.Коваленко, я ще раз звернувся до нього з проханням написати спогади про все ним сказане. Я щасливий, що він виконав прохання, але не з моєї вини вони не друкувалися так довго. Це пояснюється такими обставинами.

Після нашої Черкаської конференції Василь Коваленко в кінці лютого 1971 року надіслав рукопис спогадів на ім'я голови Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури з проханням передати ці матеріали мені.

Отримавши рукопис, я попросив голову Львівської обласної організації товариства посприяти виданню цих унікальних спогадів. Голова товариства – заступник голови Львівського облвиконкому делікатно відмовився видати спогади у Львівських видавництвах. Усюди, де я не звертався, відмовляли у моїх наполегливих проханнях. А один видавничий чиновник прямо сказав мені: “Не ходіть. Володимире Васильовичу, з цим проханням, бо дана публікація зіграє на руку українським буржуазним націоналістам, а вам того треба? Пишіть про свого Довбуша. І взагалі, чому вам не зайнятися радянською тематикою? Ви – здібний історик”.

У 1972 році з посиленням реакції і арештами українських діячів культури Львова спогади про Шевченка Василя Коваленка я так заховав, що й сам не зміг виявити. І тільки тепер, впорядковуючи свій домашній архів, знайшов їх, на щастя, і вирішив надрукувати після 26-річного зберігання.

Спогади першого директора музею Т.Г.Шевченка в місті Каневі цікаві тим, що в них автор зібрав матеріали очевидців перепоховання Кобзаря на Чернечій горі і розкопок першвісної могили, де він особисто доторкнувся труни Шевченка і був очевидцем побудови музею-заповідника, яким керував з 1936 до 1941 рр. В спогадах все згадано, починаючи від смерті і похорону поета у Петербурзі, до організації першого музею, так і встановлення пам'ятника та впорядкування могили, куди не заростає стежина для всіх, хто любить і шанує нашого Генія, незабутнього Кобзаря.

Додаю листа автора спогадів Василя Коваленка, який був надісланий ще у 1971 році до Львова з проханням видрукувати ці матеріали, які аж тепер вперше публікуються в незалежній Україні.

В ПОШУКАХ ДОВБУШЕВИХ СКАРБІВ (Спогади)

Переднє слово

Володимире Васильовичу!

Шукайте документи, виведіть Довбуша за межі фольклору. Отоді буде ваша заслуга як історика.

Академік Іван Крип'якевич

Часто мене як дослідника історії опришківського руху, і зокрема життя й антифеодальної діяльності легендарного народного героя Олексі Довбуша, запитують, коли я почав досліджувати і вивчати ці теми.

Важко тепер визначити точний час, коли саме ця проблема стала для мене улюбленою. Хочу на початку сказати, що та любов до моїх героїчних нащадків і Олексі Довбуша зародилася ще в дитинстві у рідному селі Печеніжині. Таке щастя моє, що я народився на батьківщині героя, де пам'ять про Олексю Довбуша збереглася у вигляді народної творчості по селянських хатинах, на полонинах. Про нього всюди із захопленням згадували не лише старі, а й молоді.

З материнським молоком я всмоктував мелодію найстаршої балади про великого мого земляка – “Ой, попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький”, яку часто співали сусіди, мати, коли пряла куделю, батько, який ткав полотно. Цю й інші опришківські пісні співали пастухи на полонинах або увечері хлопці на зарінку чи на вулиці. На весіллях, на толоках і вечірніх сходинах – всюди можна було їх почути. Згадую, як на ярмарках у нас, в Печеніжині, в кінці 30-х років якийсь старий гуцул зятагував на сопілі пісню про Довбуша. Досі не можу забути того вечора, коли в сільській читальні мене, маленького, зачарував сільський хор, що виконував пісню “Гей, браття опришки, налейте горівки, до ватри докиньте ще дров”.

Скільки років минуло з того часу, але не забувається героїчний музичний пафос цих опришківських пісень, які глибоко ввійшли в мою душу, зрушили струни мого серця, збудили в ньому любов до “чорних хлопців”, їх подвигів і жаль за Олексю, що так трагічно загинув через зрадливу любаску Ксеню Дзвінку.

Чи міг я тоді подумати, що минуть роки і я буду вивчати життя і діяльність великого свого земляка. Не раз мати, коли я був неслухняним, говорила: “Ох, ти, опришку”. “Мамо, чому я опришок?” – запитував її. Вона не знала про опришків, хто вони насправді були, і щоб відцепитись від мене, відповідала: “Та то, синку, були колись такі хлопці-бешкетники, як ти, гуляли по нашій Гуцульщині. Кажуть, що вони били панів, забирали у них гроші і давали бідним”. – “Мамо, я хотів би бути таким опришком, брав би у багатих гроші і приносив би вам і татові”.

Мати усміхалася і повчала бути чемним, а коли підросту, то щоб навчився читати і писати. “От, сину, - продовжував з-за ткацького верстата батько, - наука – то найбільше багатство, то наша криниця, звідки черпаємо живушу водицю, що збагачує наш розум, волю і долю”.

А роки йшли... Я переїхав до Винників біля Львова (1942), вступив до Львівського університету (1947). Здавалося, любов до опришків і Довбуша забулася. Та ні, глибокі почуття дитинства збереглися. Варто було лише згадати про них, щоб вони воскресли.

...Я вчився тоді на четвертому курсі історичного факультету. У нас працював науковий гурток з історії УРСР (кафедра історії СРСР), яким керував старший викладач покійний сьогодні Володимир Тимофійович Горбатюк. На черговому

засіданні гуртка він відбирав тематику наукових рефератів для нас, студентів, із спеціальності “Історія України”. “Грабовецький, - звернувся він до мене, - над якою темою ви хотіли б працювати, але серйозно?”. Я задумався і зніяковів, бо надзвичайно поважав цього викладача. Без наукового ступеня, проте дуже цікаво читав курс історії України дожовтневого періоду. “Студенте Грабовецький, ви звідки родом?” – такими словами вивів мене із задуми викладач. “З Прикарпаття, а точніше з Коломиїщини” – відповів я. “То добре. Ви чули колись про опришків і їх ватажка Олексу Довбуша?” – “Так, говорили колись мені наші селяни, що були такі опришки Довбуша, а пісні про нього співають і досі в нашому гуцульському краї, навіть моя мати співала і співає ці коломийки-балади”. – “А що як би ви взяли тему про опришків Довбуша для наукового реферату і прочитали на нашому гуртку?”. В моїй душі спалахнула іскра надії і зародилося бажання вивчати історію наших предків.

Я поринув у бібліотеки Львова, кинувся шукати історичні матеріали про опришків. Але дарма, мало хто знав про такі історичні праці. Навіть сам викладач Горбатюк не міг нічого порадити мені. Під час перегляду бібліографії до теми я звернув увагу на статтю у “Вестнику Ленинградского университета” (№3, 1948) доцента Є.М.Косачевської під назвою “Народные мстители – галицкие опришки”. З виписок статті і послань я натрапив на інших дослідників – попередників Є.М.Косачевської.

Поступово я опрацював працю західноукраїнського історика другої половини ХІХ ст. “Опришки”, надруковану в “Руській історичній бібліотеці” (ХІХ. - Львів, 1898), в збірнику “Народні оповідання про опришків” Володимира Гнатюка (Етнографічний збірник. - Т.26. - Львів, 1910), збірник “Пісні Галицької і Угорської Руси” Я.Головацького (М., 1887) та дослідження відомого польського історика А.Прохаска.

25 квітня 1951 року на засіданні наукового гуртка я прочитав автореферат про рух опришків у ХVІІІ ст., який схвально оцінили мої колеги-гуртківці і керівник старший викладач В.Т.Горбатюк. У моєму домашньому архіві зберігся рукопис реферату. Це були перші сходинки до всебічного вивчення антифеодальної боротьби карпатського опришківства. “Грабовецький, ви гарно підготували реферат, - сказав Володимир Тимофійович. – Я рекомендую не покидати цієї теми – важливого антифеодального вогнища ХVІ – ХVІІІ ст. в Карпатському регіоні. В майбутньому може вийти цікава наукова праця, але треба потрудитися в архівах”. Це було перше моє наукове хрещення, за університетською лавою з’явилася проблема дослідження, над якою я працюю вже 40 років.

Як вирізла ідея колекціонування

Часто мене запитують, особливо під час виставок історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша, коли почався збір моєї колекції.

Я постійно відповідаю, що це почалося з того часу, коли почав вперше цікавитися цією темою, а точніше вивчати життя й антифеодальну діяльність свого великого земляка Олекси Довбуша. А було це в 1948 році, коли я почав писати науковий реферат у студентському науковому гуртку під час навчання на історичному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка. Мої записи з історичного матеріалу та рукопис реферату, з яким я виступив на засіданні гуртка в 1951 році, і є першими експонатами колекції.

Але тоді у мене ще не було думки збирати про Олексу Довбуша все, що було написано в історії, літературі, мистецтві, тобто книги з Довбушевої тематики,

фотоілюстрації, картини художників. І тільки в 1958 році, під час моїх зустрічей з відомим українським поетом, ученим і громадським діячем академіком АН УРСР Максимом Тадейовичем Рильським, я задумався над колекціонуванням так цікавої бувальщини Довбуша. Максим Тадейович після мого захисту кандидатської дисертації, коли я йому розповідав про опришків і Довбуша (що він завжди просив), раптово обірвав мене і сказав: “Влодзю (так люб’язно, по-батьківськи він мене називав), - робиш дуже добру справу, що збираєш історичну літературу і різні матеріали про Довбуша, але цього мало. Візьми приклад з відомого академіка Д.І.Яворницького, який із збиранням історичного матеріалу про запорізьких козаків рівночасно збирав різні експонати і створив власну колекцію, цілий музей в Дніпропетровську. А чому б тобі, уродженцю Карпат, землякові Довбуша, не зібрати все, що є в історії, літературі, музиці, образотворчому мистецтві про народного героя? Вийде цікава колекція, яка заговорить з часом про себе на виставках або може стати основою історико-меморіального музею Олекси Довбуша в Україні. Подумай, юний вчений, про це”.

Це був перший поштовх до інтенсивного збирання історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша. Цією думкою я поділився з членом-кореспондентом АН України, відомим вченим-істориком Іваном Олександровичем Гуржієм, з яким у мене були наукові і дружні контакти. Він майже повторив слова М.Т.Рильського: “Володимире Васильовичу, мій дорогий друже, збір експонатів про Довбуша – це скарбниця героїчної бувальщини карпатського безстрашного месника і лицаря боротьби проти кріпосництва. Збирай, збирай усе, що потрапить до твоїх рук, залишиши цінну колекцію. Народ скаже тобі спасибі”, - майже такими словами підтвердив мій задум і академік АН України Іван Петрович Крип’якевич, мій дорогий наставник, якому я завдячую всім моїм скромним науковим доробком. – “Збір експонатів про Довбуша – нелегка справа, але благородна, корисна. Попробуйте, це буде наочна колекція, якою зможуть захоплюватися широкі маси шанувальників довбушіани”.

Так почалося моє колекціонування історико-літературно-мистецької довбушіани, яке вже має свою історію, бо кожний експонат нелегко було придбати.

У пошуках архівних документів

Приступаючи до вивчення історії життя й антифеодальної діяльності Олекси Довбуша (починаючи із університетських студій 1948 р.), я звернув увагу на те, що збереглася величезна кількість народних переказів, оповідань про Довбуша. Таке багатство матеріалу, зібраного в минулому і частково опублікованого в різних збірниках, зокрема в цінному виданні видатного галицького етнографа Володимира Гнатюка (Народні оповідання про опришків // Етнографічний збірник. – Львів, 1910. – Т. 26) викликало враження у мене, як і в багатьох моїх попередників, що Олекса Довбуш – це якась міфічна особа. Здавалося, що народна міфологія огорнула його такими фантастичними оповіданнями, переказами, мовби це був надуманий підгір'янами і верховинцями, а в більшості гуцулами образ одного з опришківських героїв, можливо, маловідомого в історії опришківського руху XVI – XIX століть. Більше того, деякі польські й австрійські історики твердили, що гуцули самі створили в своїй уяві такого богатиря.

Але тоді постає питання: чому інші опришківські ватажки XVI – XVIII ст. не удостоїлися такої слави в піснях, легендах, переказах, як Олекса Довбуш? Значить, щось тут криється поважніше. Цю таємницю треба було розкрити. Вже тоді, в 40-х

роках, зародилася в мене думка, що багатюша народна творчість про Довбуша не випадкова, мусив бути справжній народний герой, який своїми грізними антифеодальними походами став широковідомим в історії, через що народна пам'ять зберегла його ім'я у віках.

Отже, виникла необхідність підтвердити свої припущення історичними матеріалами. Словом, треба було довести, що визначний ватажок опришків 30-40-х років XVIII ст., який прославився в боротьбі з феодалами, Олекса Довбуш – це реальна історична фігура. Треба було мати історичні факти, на основі яких можна довести, що легендарний борець проти кріпосництва є одним із найбільш видатних народних героїв серед опришків XVI – XVIII ст. і його активна боротьба – не епізод в історії класової боротьби селян західноукраїнських земель, а ціла епопея, насичена антифеодальними походами від Чорногори до Поділля, а далі в бік Молдови, Угорщини, Трансильванії.

Розв'язанню цієї таємниці мені довелося присвятити понад 45 років наукових пошуків. Я чітко розумів: щоб вивести Олексу Довбуша і в історії на такий же рівень, на якому він перебуває в усній народній творчості, треба шукати в архівах, рукописних відділах наукових бібліотек, виявляти історичні матеріали й на їх основі глибоко і всебічно вивчати історичну постать видатного месника.

Я ще раз повернувся до тих історичних джерел про Олексу Довбуша, які були виявлені моїми попередниками – дослідниками другої половини XIX – початку XX ст. Безперечно, виявлені в 50-х роках минулого століття відомим польським археографом А.Бельовським “Судові”, так звані “Чорні книги” м. Станіслава за 1703-1751 роки, де були зафіксовані протоколи, які склалися під час слідства над спійманими побратимами Довбуша в Станіславській фортеці у 1741-1744 роках, значно висвітлили в історичному плані рух опришків. Вони, безперечно, розкрили багато фактів з життя загону Олекси Довбуша на Покутті. І саме на їх основі писав про це вперше А.Бельовський у своїй роботі “Покуття”, опублікованій у польському місячному додатку до газети “Час” (Краків, 1857). В ній автор представляє рух опришків Довбуша в локальному плані, стверджуючи, що це був “ряд місцевих пригод” XVIII ст. За ним цю версію повторила М.Косак (Гуцули. Добош // Львів'янин. – Львів, 1861).

Найбільш ґрунтовно ці матеріали використав у своїх розвідках про опришків галицький історик Ю.Целевич, який опублікував їх в серії статей у газеті “Діло” за 1882-1891 роки. Ці матеріали потім узагальнила і редакція “Руської історичної бібліотеки” (Целевич Ю. Опришки // Руська історична бібліотека. – Т. XIX. – Львів, 1897). Упорядником публікації став відомий галицький письменник Михайло Павлик, який оживив мову статей Ю.Целевича.

Останній у своїх розвідках про опришків Довбуша використав, крім станіславських судових книг, декілька інших документів, зокрема виявлений галицьким краєзнавцем А.Петрушевичем історичний факт – напад Довбуша на К.Золотницького у Борщеві на Поділлі. Також він віднайшов деякі документи із галицьких гродських книг, зокрема універсал коронного гетьмана Йосифа Потоцького (1742) проти дій загону Олекси Довбуша.

Проте ці документи ще не давали можливості піднести антифеодальну діяльність Олекси Довбуша до такого рівня, як його піднесла народна творчість. Потрібні були дальші пошуки історичних документів про народного героя, щоб показати його антифеодальну діяльність у ширшому світлі, розширити територію виступів загону Довбуша, показати характер, рушійні сили і тактику боротьби опришків, причини невловимості безстрашного месника і взагалі з'ясувати історичний образ легендарного лицаря на основі достовірних історичних фактів.

Так почалися тривалі пошуки нових документів. Перш за все я вирішив ще раз переглянути галицькі гродські книги, які зберігалися в Центральному державному історичному архіві України у Львові, за 30-40-ві роки XVIII ст. Крім виявленого Ю.Целевичем універсалу Йосифа Потоцького, мені пощастило знайти ще ряд документів про рух Довбуша. Перший з них – скарга шляхти про напад Довбуша на Богородчанський замок влітку 1744 року. Цей документ розкривав нові цікаві дані про антифеодальний характер цього походу, коли сміливий ватажок не тільки захопив у Богородчанах багато шляхетських скарбів пана Романовського, але й спалив якісь шляхетські економічні книги, що свідчило про чітко виражений соціальний характер боротьби народного героя з різними гнобителями селянських мас (Ф. 5. - Т. 250. - С. 1585-1587).

Цікавим був похід Олекси Довбуша на Борщів 4 травня 1744 року – знищення “злого пана” Константина Золотницького. Коли переляканий раптовою появою грізного ватажка у своїй спальні пан просив пощади і запропонував викуп, то почув горду відповідь: “Не по гроші сюди прийшов, а по твою душу, щоб ти більше людей не мучив”. Пан був жорстоко убитий.

З цього документа, виявленого ще А.Петрушевичем у минулому столітті, не було відомо нічого про пана, хіба тільки те, що “то був злий пан” і замучив кількох селян. У галицькій гродській книзі (Ф.5. – Т. 243. – С. 1573-1574) ми виявили документи, які дали змогу пролити більше світла на цю картину: хто був той Константин Золотницький, що Олексі Довбушеві довелося з Чорногори робити такий віддалений рейд, аби помститися за народні кривди? Нові документи розповіли, що К.Золотницький був полковником коронного війська гетьмана Йосифа Потоцького. Останній доручив йому із залогою коронних військ придушувати селянський рух. Лютий Золотницький під час цієї каральної експедиції так жорстоко знущався над селянами, що сам коронний гетьман змушував його припинити розорювати села і неодноразово надсилав попереджувальні універсали. Проте полковник не звертав на це уваги. Він ще до того в своїх мастках у Боршеві знущався над власними підданими, яких навіть убивав. У світлі нових документів стає, по-перше, зрозуміло, чому Довбуш, як захисник поневолених селянських мас, вирушив з Карпат на Поділля. По-друге, він стає, очевидно, настільки популярним героєм, що селяни Борщева запросили його захистити їх від злого пана.

Рівночасно з цим ми ще раз уважно вивчили згадані документи – судові, т. зв. Чорні книги, м. Станіслава, зокрема акти, де запроголоковані зізнання побратимів Довбуша перед Станіславським шляхетським судом. Уважне вчитування у них дало нам змогу ширше з'ясувати різні історичні факти, пов'язані з антифеодальною діяльністю Олекси Довбуша: його походи, побут опришків, їх зв'язки з селянами, тактику боротьби народних месників з панами, орендарями. Ці документи зберігаються у Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаника НАН України (Фонд Оссолінських, №1251 (II)).

Опрацьовуючи галицькі гродські книги за першу половину XVIII ст., я виявив багато документів про важке соціально-економічне, правове становище селян, що й стало основною причиною поширення опришківського руху під проводом Олекси Довбуша в 30-40-х роках.

Великою скарбницею у вивченні історії західноукраїнських земель XV – XIX ст. є відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України. Саме тут протягом XIX – початку XX ст. відклялося багато рукописних фондів, які ще й досі не використані повністю. До колишньої бібліотеки, так званої Оссолінеум, потрапили

судові акти – “чорні книги” міста Станіслава за першу половину XVIII ст. Їх, як сказано вище, виявив археограф А.Бельовський. З ними я ще раз ознайомився.

Під час опрацювання актових книг архіваріуси цього відділу, добрі знавці рукописних фондів бібліотеки, - В.Ф.Бандура, К.Т.Гебултовський підказали мені про існування у відділі рукописів неопрацьованого і невпорядкованого ще архіву князів Яблоновських з Бурштинського замку. То мене зацікавило, бо князі Яблоновські володіли маєтками Яблунівського ключа на Покутті – це територія, де в основному розгортався рух опришків під проводом Олекси Довбуша.

У цьому незвіданому фонді я виявив надзвичайно цікаві архівні матеріали – листування, кореспонденцію між посесором Яблунівського ключа Павлом Беное і власницею маєтків княжною Теофілею Яблоновською та іншими управителями цих маєтків у середині XVIII ст. Крім багатьох документів до історії соціально-економічного становища селян Прикарпаття, тут виявлено понад 50 нових архівних справ з історії опришківського руху під проводом Олекси Довбуша та його попередників і наступників.

Перший з цих документів, на який я натрапив, - лист-донесення шляхтича Йосифа Календовського, управителя маєтків Яблунівського ключа, до власниці маєтку про обставини загибелі Олекси Довбуша. Він багато чого прояснив з історії трагічної смерті народного героя в селі Космачі 24 серпня 1745 року. До цього часу про загибель Олекси Довбуша ми знали з двох документів – із зізнання вбивці Степана Дзвінчука перед Станіславським шляхетським судом 27 серпня 1745 року і зізнання Василя Бяюрака в тому ж таки Станіславському суді. З цих даних невідомо було, що застали очевидці перед смертельно пораненим героєм вранці 24 серпня за Космачем, що було при ньому з особистих речей, що сказав умираючий про заховані скарби, про які в народі ходили чутки, і головне, що вчинила шляхта з мертвим тілом Олекси Довбуша.

Виявлений нами документ одразу роз'яснив багато з обставин загибелі Олекси Довбуша і значно доповнив попередні дані. По-перше, було сказано, що біля пораненого ватажка виявлено його особисті речі, коновку з молоком, яку хтось йому вночі приніс. Місцевий орендар заливав горілку його рани, щоб міг довше жити; дещо уточнено з його передсмертних слів, зокрема про скарби. Коли Довбуша запитали, де його скарби, відповів недвозначно: “В Чорногорі, на Свиловій горі”. Цими словами він уточнив місце захованих скарбів. У цьому документі найголовніше те, що було з'ясоване невідоме досі питання, що ж вчинила шляхта з мертвим тілом легендарного героя. Дослідники робили різні припущення – ніби Довбуш мав бути похований в с. Ямнім, де жила його сестра, або в Коломиї під ратушею, куди його привезла шляхта на показ перестрашеним народним масам: мовляв, він звичайна смертна людина, а не невлотимий, якого куля не бере тощо.

В новому документі достовірно сказано, що за розпорядженням самого коронного гетьмана Йосифа Потоцького тіло мертвого Олекси Довбуша було порубано на 12 частин і розвішано в 11 місцях Прикарпаття. Такого знущання над мертвим тілом не знало середньовіччя Європи. Цю архівну знахідку ми опублікували в “Українському історичному журналі” в статті “Новий документ про загибель Олекси Довбуша” з нагоди 212-річчя з дня його загибелі (1957. - №3).

Важливі документи знайдено про вбивство Олексою Довбушем орендаря на Свірській солеварні 1739 року. Це листи власниці солеварень Теофілії Яблоновської. В листах до посесора Павла Беное від 27 жовтня 1739 р. і 27 січня 1746 р. вона пояснює причину нападу опришків Довбуша на Лошака як на такого орендаря, що був “дуже багатий, посадав кілька оренд і кредитував усіх в тому краю”, тобто на Косівщині і Яблунівщині.

У цих же фондах виявлено цікаві дані про перебування Олексі Довбуша в околицях Космача, Солотвини, Надвірної, його блискучі антифеодальні походи в західні Прикарпаття – Дрогобич, Турку і на Рогатинщину, що викликало значне занепокоєння місцевої шляхти. Такі походи значно розширювали радіус діяльності легендарного месника, не говорячи вже про загрозу заволодіти основними містами Покуття – Коломиєю, Косовим, Кутами, Солотвиною – опорними пунктами шляхетсько-орендарського панування в цих краях.

Знайдено такі документи, як письмові звернення Олексі Довбуша до панів – згадка про “Маніфест Довбуша проти князів”, “Картки”, в яких він попереджав панів (на зразок маніфестів і “прелесних” листів Омеляна Путацова і Степана Разіна – керівників селянських воєн в Росії).

Документи про знищення економічних книг у Богородчанах (1744), спалення боргових книг орендаря Лошака на Свірській солеварні (1739), написання маніфестів і карток-відозв проти гнобителів, виявлені в архіві князів Яблоновських, дали змогу піднести Олексю Довбушу до рівня видатних народних керівників селянських рухів в Європі. Таким чином, стає зрозуміло, чому селяни з великою любов'ю оспівали його ім'я в народній творчості. Під впливом антифеодальних виступів Довбуша почалися заворушення селян цілого Прикарпаття. Поневолені і пригноблені люди, як свідчать виявлені в цьому фонді дані, відмовлялися виконувати феодальні повинності і загрожували “революцією”.

В архіві князів Яблоновських з Бурштинського замку серед інших документів з Довбушевої бувальщини є й письмова згадка про те, що судили побратимів Довбуша в місті Сиготі у Трансільванії. Там і збереглися протоколи, які склалися під час слідства над соратниками Довбуша і які досі не вивчені.

В цьому архіві знайдено цікавий документ – копію привілею княжни Теофілії Яблоновської, за яким вона винагороджувала Степана Дзвінчука за вбивство Олексі Довбуша. До того часу оригінал зберігався у вбивці в Космачі, його ще в середині XIX ст. бачили очевидці, про що повідомлялося в тодішній пресі. Польський письменник Ю. Турчинський 1891 року опублікував один із варіантів цього привілею у післямові до своєї книги “Страшна дружина” (польською мовою. – Краків, 1891). Там же він писав: “По сьогодні в Космачі праправнуки Степана Дзвінчука переховують документ, виданий Яблоновським їх прадідові в нагороду за вбивство Довбуша. Там стоїть виразно...”. Далі передається опис привілею. Ми знайшли новий документ цього привілею, який опублікували вперше в нашій книзі “Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.” (К., 1962. – С. 205), фотокопія його зберігається в нашій колекції і експонувалася на виставках у 1965, 1970, 1980, 1988 роках.

Порівнюючи ці два варіанти, можемо констатувати, що поданий Ю. Турчинським текст привілею, виданого в Яблунові 20 жовтня 1755 р. і підписаного князем Йосифом Яблоновським, викликає сумнів, бо тоді такого князя не було. Зате привілей з архіву Бурштинського замку достовірніший, бо писаний зразу після вбивства Довбуша. 10 вересня 1745 р., і підписаний власницею села Космача княжною Т. Яблоновською у Львові.

Нелегкими були пошуки достовірних історичних джерел для розв'язання надто цікавого питання про обставини загибелі Довбуша і любов Олексі до жінки Степана Дзвінчука, яка увійшла у найстаршу пісню-баладу про Довбуша під іменем Дзвінки. Від чого трагічно загинув прославлений лицар Карпат – від зради коханки, з інших причин? А може, то була помста чи Степан готувався вбити народного улюбленця заради винагороди, обіцяної панами?

На все це треба було дати відповідь, підтверджену достовірними історичними джерелами. Як називалася жінка Степана Дзвінчука, адже імені Дзвінка не було тоді. Треба було продовжувати пошуки в архівах. Як свідчить інвентар парохіян Коломийського деканату від 20 квітня 1783 р. (18 років після загибелі О.Довбуша), в Космачі були два господарства Дзвінчуків. На одному сидів Матей Дзвінчук і його жінка Ксеня, які мали двох синів, на другому – Степан Дзвінчук, і його жінка Марія, які мали двох синів і двох дочок. Отже, справжнє ім'я жінки Степана Дзвінчука – Марія.

Хто міг бути любаскою Олекси – Марія, Степанова жінка, чи Ксеня, жінка Матея? Прийнято, що це була Степанова жінка, але вона на ім'я була не Дзвінка, а Марія. В найстарішій пісні про Довбуша так і співається, що Довбуш іде “до Дзвінки, до Стефанової жінки”. Такого трактування дотримувалися і ми на початку дослідження.

Заради кохання чи помсти прийшов Олекса ввечері 23 серпня 1745 року під хату Степана Дзвінчука з двома своїми побратимами, то оповите таємницею. Про це не сказано у документах, за винятком спогадів польського письменника Ф.Карпінського, який писав, що “гірський селянин, жінку якого кохав Довбуш, умовився з жінкою”, але не сказано, хто цей селянин і хто ця його жінка.

Проте з документів архіву князів Яблоновських з Бурштинського замку видно, що протягом двох років Олекса Довбуш часто маневрував біля Космача. Про це доносить своїм вельможам керівник каральних загонів коронних військ Суський.

Здається, можна висунути нову гіпотезу: Довбуш міг кохатися не з Марією Дзвінчук, яка була старшою і мала чотирьох дітей, а з Ксенєю – сусідкою, що була молодшою і мала лише двох дітей (у народних оповіданнях про загибель Довбуша часто згадується Ксеня). Але оскільки Марія ревнувала, то могла із заздрості наговорити на Ксеню. Олекса вирішив піти з'ясувати питання, але Степан був підготовлений до зустрічі. Мабуть, слідом за опришками, які понесли пораненого Олексу під ліс, і пішла Ксеня, яка могла принести йому коновку з молоком і бути з ним всю ніч. На основі нашої нової гіпотези художник Денис Іванцев створив цікаву картину на цей сюжет.

Із збірки художньо-літературних творів

Зібрані нами художньо-літературні твори про Олексу Довбуша мають свою бібліографічну вартість. Нашу колекцію започаткувала найстарша книга, видана у Варшаві ще 1840 року. Її автор – польський письменник Казимир Владислав Вуйціцький. У книзі під назвою “Старі гавенди і образи” (з польськ.), автор одним з перших подав історичний образ Довбуша з переказів і пісень народу. “Нинішня повість про Довбуша, - пише він, - ґрунтується на народних переказах, які сам збирав у місях, де мали зайти ці події”.

Книгу що як бібліографічну рідкість подарував мені Володимир Кобринський, засновник Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини, ще в 50-х роках. Передаючи її, цей збирач мистецьких перлин Покуття і Гуцульщини, сказав: “Добре, пане Володимире, що ви так закохались в історію Довбуша, я вам передаю на пам'ять нашої зустрічі цю найстаршу книгу, де вміщена повість про нашого Олексу, яку колись придбав мій батько Йосафат Кобринський, відомий коломийський громадський діяч, фундатор і засновник Народного дому в Коломні”.

Друга книга про легендарного героя збереглась у нашій старенькій столітній латині під соломою на вулиці Заплеші в с. Печеніжині. Це історична повість

А.К.Кучурака “Олекса Довбуш славний ватажок опришків”. Вона була опублікована, як записано на титульній сторінці книги, в Коломії “черенками і накладом М.Білоуса” 1900 року в його відомій друкарні. В книзі вмішена праця М.Білоуса “Опришки – исторически изследованія” з малюнками з життя опришків Олекси Довбуша.

Цю книжечку мій батько Василь Грабовецький зберігав спочатку в старенькій хатині, а потім переніс на горище нової хати, побудованої 1938 року. В 1948 р. якось батько показав мені цю книгу і передав із словами: “Це стара книга про нашого Довбуша, я її придбав у 1919 році, коли вступав добровольцем в Коломийський курінь нашої Української Галицької Армії і з нею пройшов всі бойові дороги в Галичині і на Великій Україні. Збережи її, бо ця книга може тобі знадобитися”.

Не знав я тоді, що вона стане одним із перших експонатів в історико-культурній збірці про Олексу Довбуша. Це було друге виправлене видання, в якому в невеличких розділах ішла мова про Довбуша. Окремо в розвідці “Исторически изследованія” Михайло Білоус розповідає про життя і діяльність Довбуша. Цінне в книзі те, що в ній вміщені п'ять ілюстрацій ранніх робіт відомого художника Ярослава Пестрака.

З цих двох книг і почалася збірка історико-літературно-художніх творів про Олексу Довбуша. На сьогодні в нашій збірці зібрані майже всі літературно-художні твори, починаючи з найстарішого варіанту балади “Ой, попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький”, до останнього історичного роману Бориса Загорюлька “Чорногора”, в якому йде мова про Івана Бойчука – соратника і наступника Олекси Довбуша (1980).

З кожним роком рівночасно з пошуками архівних скарбів про Довбуша ми збирали літературні і фольклористичні видання з Довбушевої тематики. Про їх усіх і про те, як вони потрапили в мою колекцію, неможливо розповісти, але про деякі з них варто нагадати любителям літературно-художньої добушівани. При цьому з появою нових наших історичних праць з життя і діяльності Довбуша з'явилися в журналах і окремих виданнях поетичні, прозові та драматичні твори письменників і літературознавців. У більшості ці автори черпали з моїх видань історичні відомості про героя або консультувалися у нас при підготовці своїх творів.

Прикладом може послужити наша дружба з відомим українським письменником Володимиром Гжицьким (1895-1973). Після повернення із довголітнього заслання, куди він був невинно запроторений в 30-х роках сталінськими опричниками, письменник поселився у Львові і почав писати нові художні твори.

Володимир Зенонович якось зайшов у відділ історії України Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові до мене за консультацією про Довбуша. Між нами зав'язалася дружня розмова, письменник розповів мені про тяжкі роки свого ув'язнення, а потім перейшов на Довбушеву тему. “Я ще в 30-х роках, - говорив він, - почав працювати над історичним рукописом про Олексу Довбуша і навіть частину опублікував у тодішньому журналі, але грізні дні нещасного арешту і заслання перервали мої творчі задуми. Я знов беруся за Довбуша, прочитав ваші книги, які мені дуже допомагають при підготовці рукопису”. Він довго радився зі мною, я ознайомив його з історичними документами і, зокрема, судовими протоколами, які складалася у Станіславіві під час допитів побратимів Олекси Довбуша. Коли ми зайшли до відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки АН України і він почав читати ці протоколи, то з хвилюванням і сльозами на очах вчитувався у вислови побратимів Олекси Довбуша під час тортур та все повторював: “Господи, які ми терпіли муки в боротьбі за свою волю”. “Пане Володимире, - говорив він, - тут треба шукати початки наших національно-визвольних змагань, і як добре, що ми вас маємо, як вченого, який так досконало вивчає нашу героїчну славу в далекі часи кріпосництва”.

В кінці 1959 року Київське державне видавництво художньої літератури надіслало мені рукопис історичного роману про Олексу Довбуша Володимира Гжицького з проханням прорецензувати. Я підготував рецензію, але вказав у ній, що можна було б назвати твір просто "Опришки", оскільки автор багато уваги згагалі приділяє опришкам. Редакція так і назвала твір "Опришки", який вийшов з друку в 1962 році.

Автор дякував мені за підтримку, бо знову почали його замовчувати партійні чиновники, затримували рукописи письменника у видавництвах. З числа перших авторських примірників він подарував мені книгу з теплим дарчим написом: "Дорогому Володимирі Васильовичу Грабовецькому, автору прекрасного історичного нариску про О. Довбуша, на добру пам'ять і щастя. В. Гжицький. Львів. 4. XII. 1966 р."

Ця книга видатного письменника і мученика за наше національне і духовне відродження зберігається у моїй колекції як цінна реліквія.

Присмно, що наші історичні матеріали про Олексу Довбуша використав у своїй драматичній поемі "Довбушева слава" один із відомих поетів 30-х років, редактор популярного тоді дитячого журналу "Дзвіночок" Юрій Шкрумеляк.

Не раз поет звертався до мене за порадою при підготовці цієї драми. "Пане професоре, - говорив він мені, - я радію, що і моя праця в "Дзвіночку" породила таких істориків як ви, що розшукують безцінні скарби Довбушевої слави. А це для нас, поетів і прозаїків, велика допомога, бо історичні праці дають тло правдивим творам".

Довголітня наша дружба і з відомим письменником, довголітнім редактором журналу "Дзвін", лауреатом Державної премії імені Тараса Шевченка Романом Федорівим. Крім відомих його повістей і романів заслуговує на увагу повість у легендах "Жбан вина" про Олексу Довбуша. Письменник використав і наші історичні історії, про що засвідчив у дарчому автографі книги: "Володимирі Грабовецькому, який вивчає Довбуша, котрий також допоміг мені в написанні цієї книжечки. Р. Федорів. 17.V.1976".

Присмно в дні відзначення пам'яті Олекси Довбуша, в 250-ту річницю його трагічної загибелі, згадати незабутнього Гната Хоткевича – визначного українського письменника, автора відомого твору "Камінна душа". Він порівняно коротко перебував на Гуцульщині, але досконало вивчив гуцульський говір і не лише організував Гуцульський театр (1906-1910), але й написав драму про Довбуша та окрему історичну повість "Довбуш".

Мені пощастило зустрітись з його дружиною Платонідою Хоткевич пам'ятного 1971 року, коли на батьківщині героя в селищі Печеніжині встановлено пам'ятник. Після мого виступу на його відкритті 21 травня 1971 року Хоткевичева підійшла до мене, обняла із сльозами радості на очах і подарувала мені книгу свого мужа "Довбуш", яка була вперше видана 1965 року. На ній стояв такий дарчий напис: "Як був би радий мій Ігнат, коли б дожив до цієї хвилини, коли відкривається перший на Україні пам'ятник гуцульському герою, якого він так любив. В цій своїй книзі Гнат Хоткевич не випадково пов'язує Довбуша з Печеніжином. Спасибі Вам, дорогий Володимире Васильовичу, за ініціативу і старання встановлення цього величного пам'ятника. В ньому і краплина шани до Гната Хоткевича. Платоніда Хоткевич. Печеніжин. 21 травня 1971 р."

Про соратника і наступника Олекси Довбуша Івана Бойчука написав історичний роман, як уже згадувалося, письменник Борис Загорулько, спираючись на наші історичні дослідження про Івана Бойчука. Книга під назвою "Чорногора" з'явилась на світ 1980 року. В ній автор записав: "Вельмишановному Володимирі Васильовичу з побажанням добра від автора та з подякою за допомогу. м. Дрогобич, січень 1981 р."

Мені пошастило бути заочно знайомим з професором Братиславського університету Андрієм Меліхерчиком – відомим словацьким істориком, який багато писав про Юрся Яносіка, польсько-словацького ватажка “збуїників”. Ми листувалися з цим науковцем, і він схвалював мої дослідження про Олексу Довбуша, підкреслюючи, що такі дослідження “стають неопізнаними скарбами української національної історіографії і бажано вивчати всіх героїв України”. Свою книгу “Юрсь Яносік – герой проти феодалного гніту словацького люду”, видану 1963 року в Братиславі словацькою мовою, автор надіслав мені до Львова з таким дарчим автографом: “В.В.Грабовецькому на добру пам'ять, сердечне проф. Андрій Меліхерчик. Братислава. 17.1.1966”. В останньому листі закликав мене: “Шановний професоре! Продовжуйте писати про Довбуша і порівняйте його з нашим Юрськом Яносіком”. Після його смерті дружина надіслала мені некролог. Я підготував його до друку, але в “Українському історичному журналі” не захотіли опублікувати мою замітку, мотивуючи це тим, що про смерть істориків інших країн у часописі не прийнято друкувати.

З першою історичною працею про Олексу Довбуша я ознайомився ще в студентські роки – 1950-го, коли готував свій перший студентський реферат про народного героя. Тоді в науковій бібліотеці Львівського університету я прочитав працю доцента Ленінградського університету Є.М.Косачевської “Народные мстители – галицкие опришки”, яка була опублікована окремою статтею у “Вестнику Ленинградского университета” (№3 за 1948 р.). З цієї історичної праці я почав свої перші кроки щодо вивчення спеціальної друкованої літератури про Довбуша. Згодом ми познайомилися з авторкою у Львові в архіві, де вона збирала матеріали до своєї іншої праці з історії Галичини 1848 року. Ми часто розмовляли про Довбуша. Дослідниця, прочитавши про мої праці з історії героя, сказала, що я вивчу цю проблему. “Олекса Довбуш, - говорила, - знайшов свого історика у вашій особі, хай вам щастить”, - і подарувала відбиток своєї статті з 1948 року про опришків з дарчим написом: “Тов. Грабовецькому с уважением и признательностью. Е.Косачевская”.

Матеріали з образотворчої Довбушіани

Образ Олекси Довбуша чи не найбільше відображений в образотворчому мистецтві, а почали художники змальовувати народного героя ще з кінця XVIII ст.

Понад 40 років збираю твори живописців, графіків, скульпторів, а їх у моїй образотворчій колекції довбушіани вже понад 150 – оригінали, фотокопії. Хочу зупинитися на найцінніших, з моєї точки зору, експонатах, які, крім того, що мають мистецьку вартість, яскраво відображають життя й антифеодалну діяльність Олекси Довбуша.

Передусім про картину Вадима Масюткіна “Олекса Довбуш”, як вона творилась і як попала в мою колекцію. Це було в 1954 році, до мене звернувся за порадами студент Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва Вадим Масюткін. Він тоді малював картину “Олекса Довбуш” як дипломну роботу. Показав мені ескіз картини, який надзвичайно мене захопив. Олекса Довбуш в горах в оточенні бойових побратимів слухає скаргу старого гуцула на панський гніт. Вольова і рішуча постать героя: слухаючи покривджених, він задумує черговий антикріпосницький похід. І коли картина, а точніше декоративне панно (270x100) було виставлене перед державною екзаменаційною комісією, то справило значне враження на екзаматорів. Будучи на захисті цієї дипломної роботи, я слухав позитивні відзиви рецензентів і

мистецтвознавців. Робота в цілому дістала відмінну оцінку, а на молодого художника звернули увагу як на перспективного живописця.

Картину придбав Львівський історичний музей, вона потрапила в його фонди, і про неї майже забули. Готуючи до друку свою першу книгу "Народний герой Олекса Довбуш", яка вийшла у Львівському книжково-журнальному видавництві 1957 р., я помістив фотоілюстрацію цієї картини. Згодом знімок було поміщено на обкладинці моєї другої книги про Довбуша, яка вийшла друком у Москві 1960 р. ("Олекса Довбуш - легендарний герой українського народу". - М., 1960).

Оскільки картина зберігалась у фондах музею і її не виставляли, то на моє прохання історичний музей передав її в мою особисту колекцію (1970). Деякий час вона була в експозиції історико-меморіального музею Олекси Довбуша в Печеніжині, але після реконструкції цього музею повернулася в мою колекцію і нині постійно виставляється.

У постійній експозиції Львівського державного музею українського мистецтва зберігається портрет Довбуша. Ця перша і найстарша картина народного героя виконана невідомим художником кінця XVIII ст. Писана олією. Тут зображена постать Довбуша в бойовому одязі на тлі гірського пейзажу. На голові шапка, на спині сірач, за поясом два пістолі, в правій руці топір, який символізує його як керівника опришків. У всьому вигляді Довбуша, у виразі його вродливого лица вгадується замилування автора картини своїм героєм, пристрасне бажання, аби його Довбуш вийшов мальовничим і сподобався людям. Фотоілюстрація цієї картини завжди започатковувала виставки з моєї історико-мистецької добушівани.

В моїй колекції є й інші фотоілюстрації визначних живописців 30-60-х років. Так, образ народного героя хвилював творчу уяву видатного західноукраїнського художника О.Новаківського, який кожного літа виїжджав до Космача, де колись бував Довбуш, і збирав перекази про нього. На їх основі 1931 р. художник намалював портрет, на якому Довбуш сповнений сили, рішучості і мудрості. Вся постава – поворот голови, могутні груди, що немов панциром огорнуті широким чересом – нагадує фігуру богатирської сили. Автор створив символічний образ народної могуті. Окремо була написана Дзвінка.

Варто згадати картину (у моїй колекції лише фотоілюстрація) відомого галицького художника Я.Пстрака, який створив індивідуальний неповторний образ Довбуша з усією складністю його внутрішнього світу, живої небуденної особливості. Він образ для свого твору стиль, взагалі не властивий канонічній характеристиці героя. Художник зобразив його у тяжку хвилину, коли той, різко подавшись вперед, бредє один, крізь завірюху. Від твору віє трагізмом несумірності сил стихії і людини, що себе їй протиставила, трагізмом нескореності приреченого. Завжди, дивлячись на цю картину, думаєш, як тяжко було героєві серед лютого середньовіччя з невеличкою групою опришків боротися проти всесильних панів.

Збагатилась моя образотворча колекція талановитим портретом Довбуша, виконаним львівським живописцем Кротохвилею-Відниською Юзефою, яка вчилася в Вищій художній школі у Відні. Мені цей портрет (оригінал) подарував відомий львівський колекціонер Володимир Вітрук з нагоди святкування 225-річчя з дня загибелі О.Довбуша. Вручаючи портрет, він сказав, що в 1960 році художниця в одній із розмов з ним згадала моє ім'я і висловила побажання подарувати щось із своїх творів як вдячність за велику працю щодо вивчення історії руху опришків Довбуша. Я зрозумів, що саме тоді Юзефа Богуславівна передала для мене цей портрет, але В.Вітрук вручив мені його лише 1970 р. Сама картина "Олекса Довбуш" була написана 1950 року, в час, коли у творчості художниці гуцульська тематика займала помітне

місце. Вона відзначається тонким психологізмом, правдивістю і майстерністю виконання.

Цікавим, безумовно, є поштою львівського живописця Володимира Патики "Довбуш – наша слава" (у нашій колекції є лише фотоілюстрація картини). Вона виставлялась кілька разів у тому ж Львові, а потім в Києві і Москві на групових виставках львівських художників. Картина викликала активне обговорення. Вражала композиційна сміливість митця. Багато хто розцінював картину як звичайну стилізацію під модний в ті роки примітив.

Насправді ж усе було значно складнішим і далеким від моди. Я, починаючи з середини 50-х років, дружив з художником, часто заходив до його майстерні по вулиці Ломоносова, 2, де саме тоді працював Володя, як його я називав по-товариськи, наз картинною. Я був свідком, як багато він робив ескізів до картини – десятки. Один із них, а саме портретне вирішення Довбуша, подарував мені тоді з автографом: "Другу і порадинику при створенні картини. Студія опришка до картини "Довбуш – наша слава". В.Патик".

На цьому ескізі обличчя героя спокійне, стримане, відчувається величезний внутрішній потенціал цієї людини з топірцем у правій руці, а в цілому вражає глядача кольористика, така характерна для творчості художника. В 1987 році митець якось зайшов до моєї хатини і на фотокопії своєї картини поставив ще один автограф: "Талановитому історикові, видатному вченому, співцеві Гуцульщини, потомкові Довбуша на добру пам'ять і згадку. Твій друг Володимир Патик. 30.VII.1987".

Прикрашає нашу образотворчу довбушіану пейзаж карпатських вершин, виконаний заслуженим художником України вихователем багатьох львівських художників Романом Сельським. Одну з таких живописних картин – "Вид на Чорногору (Стойки), опорний центр карпатських опришків під проводом легендарного героя Олекси Довбуша", написану 1956 року, подаровано нам у 1970 р.

У нашій колекції були живописні твори колишнього учня О.Новаківського Григорія Смольського з Довбушевого циклу, ще 1971 року передані до історико-меморіального музею Олекси Довбуша в смт. Печеніжині. Це "Дзвінка" і "Довбуш" (1930). Справедливо один із мистецтвознавців писав ще в 1957 році, що "народні легенди Гуцульщини, багаті довбушівською тематикою, захоплюють Смольського романтично-героїчним сюжетом. З того часу "Довбуш" і "Дзвінка" та вірні товариші народного героя – опришки не сходять з репертуару художника. Його найбільші полотна присвячені цій тематиці". Критик має на увазі картину "Довбуша вітають в Космачі".

Цікаві за своїм задумом картини інших художників: Я.Очередыка "Олекса Довбуш в горах" (Чернівецький краєзнавчий музей), С.Гроша "Олекса Довбуш". Л.Стіля "Допомога Довбуша біднякові" (Ужгородський краєзнавчий музей). І.Борейка "Розправа Довбуша над паном" (Львівський державний історичний архів) та інших. Цікава за своїм творчим задумом картина В.Кушніра "Дума про Довбуша", в якій на фоні гір гуцулка із сумом слухає легенду старого гуцула, що грає на лірі, про трагічну загибель славного борця за визволення – О.Довбуша. В основному всі фотокопії ілюстрацій цих живописних полотен ми зібрали протягом 50-80-х років.

Взагалі, треба констатувати, що під впливом народної творчості, а пізніше історичних розвідок, і зокрема наших історичних досліджень 50-60-х років, в образотворчому мистецтві склався своєрідний канон образу Довбуша – людини вродливої, вольової, нескореної, мужньої, гуманної.

Скульптор М.Литвиненко, автор "Каменяра" – надгробного пам'ятника І.Франкові у Львові, створив у 30-х роках напрочуд оригінальне погруддя Довбуша.

Цим він започаткував відтворення опришківської тематики в скульптурі (Львівський державний музей українського мистецтва). Цей же автор в 1940 р. задумав виконати новий твір з Довбушевої тематики, який йому не вдалося здійснити. Залишився тільки ескіз (групова експозиція), з якого видно, як талановито хотів здійснити свій задум автор. Вольова і мужня постать Довбуша, що задумує похід. А два його побратими – сликають опришків на раду і пильно спостерігають за підступними ворогами.

Саме у плані славного і вольового Довбуша виконали скульптурну фігуру М.Рябинін і В.Сколоздра ще в 50-х роках, за що стали лауреатами Державної премії України. Цей твір сьогодні зберігається у Львівському музеї українського мистецтва, а первісний ескіз із пластиліну був подарований нам скульптором В.Сколоздрою з нагоди 225-річчя з дня загибелі героя в його майстерні у с. Верхньодорожному на Львівщині, де мені доводилось бувати і розмовляти з митцем. Автор розповідав, як творився цей образ, скільки треба було перебороти всякого роду чиновницьких перепон, поки скульптурний портрет був визнаний як вдалий твір 50-х років.

Заслужений діяч мистецтв УРСР, лауреат Державної премії України імені Т.Г.Шевченка, професор, скульптор Дмитро Кравич створив твір про Олексу Довбуша за мотивами народної пісні – у романтичному плані. В мистецтвознавчій літературі він відомий під назвою “Карпатська легенда”. Тут зображені голови Олекси і Давидки. Твір сповнений глибоких людських переживань, напрочуд гарна композиція сприймається як складна, багата емоційними відтінками новела про найкраще в житті – любов. Подарунок автора значно збагатив нашу колекцію.

Скульптурна довбушіана настільки багата творами й удачами авторів, що свого часу назріла була потреба увіковічити образ народного героя в пам'ятнику. І це здійснив відомий скульптор, народний художник УРСР, лауреат Державної премії УРСР професор Валентин Борисенко в пам'ятнику, встановленому в Печеніжині (1971). Монументальне погруддя народного героя, зображене з топірцем, виростає з землі і символізує єднання борця з народом. Після урочистого відкриття пам'ятника В.Борисенко, вручаючи мені пам'ятну бронзову медаль з написом “Олекса Довбуш. Печеніжин. 1700-1971”, подарував первісний ескіз пам'ятника, заявляючи: “Дорогий друже Володимире Васильовичу, тільки завдяки вашій наполегливості і справді опришківському завзяттю стоїть пам'ятник Довбушеві на батьківщині героя і вашій, то прийміть від мене на пам'ять про нашу довголітню дружбу цю медаль і первісний ескіз до створення пам'ятника. Вдячні нащадки Довбуша оцінять ваші заслуги щодо увіковічення пам'яті славетного героя”. Невеличкий цей первісний ескіз до скульптури Довбуша у нашій колекції, але він особливо цінний мені як творче єднання художника і вченого-історика. Бо історик досліджує історичні факти, а скульптор увічніює події в мармурі, камені.

І ще один експонат В.Борисенка зберігається в нашій колекції. Це ескіз у глині “Умиряючий Довбуш”. У ньому яскраво підкреслена зламана ворогама богатырська постать Довбуша. Проте автор відмовився перевести ескіз у скульптурний твір, мотивуючи це тим, що такі богатирі не вмирають, а живуть у пам'яті народу, як і наш герой, в легендах і піснях. Експонуванням цього ескізу, який я майже перед ліквідацією вирвав у автора, завжди завершую композицію виставок з моєї колекції довбушіани.

Коли на початку 60-х років я перебував на Закарпатті, мені пощастило отримати від заслуженого діяча мистецтв УРСР, скульптора-різьбяр М.Бумби ескіз (у пластиліні) образу Довбуша, який і досі з невідомих причин не переведено у творчу фігуру.

На виставках історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша з моєї колекції увагу глядачів завжди привертала графічні роботи народного художника України, заслуженого діяча мистецтв України, лауреата Державної премії ім. Т.Г.Шевченка Георгія Якутовича, відомого сьгодні ківського художника.

Наше знайомство з цим оригінальним і вельми талановитим художником-графіком почалося ще в 1959 році. Тоді я із львівським журналістом Михайлом Біlichem підготував книжку для дітей "Як Олекса Довбуш карав панів". В основі її лежали зібрані мною під час мандрівок по Карпатах народні оповідання, легенди і пісні про Довбуша. Цю збірку погодилося опублікувати Державне видавництво дитячої літератури України, і вона вийшла друком 1960 року (Див.: Білий М., Грабовецький В. Як Довбуш карав панів: Оповідання та легенди /Гравюри Г.Якутовича. – К., 1960).

Видавництво запросило художньо оформити цю книгу саме Г.Якутовича, який зарекомендував себе як молодий перспективний художник і дуже вдало відображав у живописі і особливо в графіці, гуцулів, Гуцульщину і взагалі типи й краєвиди Карпатських гір. Художник радо погодився і надзвичайно талановито оформив книгу, ілюструвавши її багатьма графічно-кольоровими рисунками. Це високо оцінила мистецтвознавча критика. Ю.В.Велічко в нарисі, присвяченому творчості Г.В.Якутовича, писав, що книга "Як Довбуш карав панів", оформлена Якутовичем, увійшла до кращих п'ятдесяти видань 1960 року й одержала на всесоюзному конкурсі диплом першого ступеня (Див.: Велічко Ю. Георгій Вячеславович Якутович. – К., 1968. – С. 17). І далі автор пише: "Художник часом виступав як співавтор письменників, в дечому розвиваючи і доповнюючи їхні задуми. Наприклад, на фронтисписі він подав сцену слухання лірника, що співає про Довбуша. Такої сцени в тексті немає. Ця композиція є варіацією станкового аркуша "Послухайте, люди добрі...". Вона визначає легендарність змісту книги і в той час пов'язує його з сучасністю. Пропонуючи своє трактування образів, Якутович тим самим ніби нейтралізував певну жанровість, прозаїчність, надав їм героїчного зображення".

Всього в книзі понад 17 ілюстрацій, і вони всі виконані з надзвичайною майстерністю – від сторінкових ілюстрацій до заставок і кінцівок кожного оповідання. Працюючи над ілюстраціями, Якутович чимало уваги приділяв побудові загального ансамблю книги, підпорядковував йому кожний елемент художнього оформлення: сторінкові ілюстрації змістовні, заставки – оповідально-жанрові, кінцівки чисто декоративні.

Використовуючи образи й прийоми народної творчості, Якутович, за словами мистецтвознавця Ю.Велічка, створив книгу виразно національну за характером. яка помітно виділялася серед книжкової продукції інших республік. Це було відзначено в пресі. Саме відомий мистецтвознавець В.Попов у статті "О конкурсах на лучшие книги", поміщений в книзі "Искусство книги 1958-1960" (М., 1962), писав: "Цікаві рішення є в дитячих книжках, випущених республіканськими видавництвами... Вирішені в національному стилі, ці книжки привертють увагу цілісністю ілюстративно-графічної побудови. Саме так зроблена Г.Якутовичем книга М.Білого і В.Грабовецького "Як Довбуш карав панів".

З того часу я став частим гостем у майстерні Г.Якутовича, вів з ним розмови про Гуцульщину та Олексу Довбуша і все дякував йому за чудове оформлення книги "Як Довбуш карав панів". "Це не я, - говорив він мені, - а ви були винувником такого поштовху щодо Довбушевого циклу. Таки правда, я раніше захоплювався Гуцульщиною, її жителями і досить вона мене зацікавила під час карпатської подорожі. А ваша книга ніби дала мені друге хрещення з цієї благородної теми. і Довбуш став для мене ідеалом в моїх творчих уявленнях. Я з любов'ю працював над

ілюстраціями, все поринав у ваші тексти оповідань. Вам велике спасибі, що з такою відданістю працюєте над цією історичною постаттю. Ви вивели Довбуша на сторінки історії так, як народ оспівав його в піснях і легендах. Хочу вам щось подарувати з цього циклу ілюстрацій”.

І він вибрав із цих малюнків “Аркан”, який був однією з ілюстрацій моєї книги. Дійсно, цей твір, що народився завдяки нашій книзі “Як Довбуш карав панів”, став помітним явищем у творчості Г.Якутовича, про нього заговорили, він прикрасив багато книг і потрапив до постійної експозиції в Ермітажі та Третьяковській галереї. Історія цього твору викристалізовувалася певний час. Спочатку він був виконаний у заставці до книги “Як Довбуш карав панів”, а потім композиція “Аркан” перейшла у станковий аркуш. На думку мистецтвознавців, автор зумів надати роботі монументальності, а групі танцюючих опришків Довбуша – емоційного напруження. Якщо у варіанті книги опришки скоріше танцювали на одному місці, то тут вони круtilися в нестримному вихорі танцю, саме тут виявився властивий Якутовичеві потяг до піднесення суворой романтичності, до напруженого динамізму, який втілюється як у зовнішніх діях героїв, так і в їх емоціях. Один з авторських експонатів був подарований мені з автографом: “Вельмишановному Володимиру Грабовецькому з пошаною. Г.Якутович. 4.IV.1961 р.”. Цей твір дорогий моему серцю, бо зародився у задумі автора завдяки нашій книзі “Як Довбуш карав панів”, про що не раз говорив художник. У моїй колекції образотворчої добушівани він є одним з найкращих творів і викликає захоплення у глядачів на виставках.

Пізніше, коли я готував до друку монографію “Карпатське опришківство”, яка стала основою моєї докторської дисертації, я особисто попросив художника Г.Якутовича оформити обкладинку до цієї книги всупереч видавцям з видавництва Львівського університету. Все робилося майже приватно, і коли художник вислав мені готовий матеріал обкладинки, то я не міг від радості отямитися. Це фактично був вдалий твір, нова творча праця талановитого художника.

Я завіс літографюру до видавництва, і художній редактор аж ахнув. Тут зображений ватаг опришків Олекса Довбуш, який із запаленим смолоскипом у супроводі побратимів іде в похід проти гнобителів. Гармонійна композиція, суворі обличчя опришків на тлі нічних сутінків створюють монументальність картини. Високохудожньо виконана обкладинка надала монографічній роботі привабливості.

Проте видавництво виявилось не на висоті, навіть не оплатило художникові гонорар, мотивуючи тим, що воно нічого не замовляло в автора, хоч неодноразово пропонувало мені знайти художника. І коли я хотів особисто заплатити художникові, то почув у відповідь: “Я виконав твір, щоб прикрасити вашу титанічну творчість на ниві історичної добушівани”.

Видавництво після тривалої тяганини повернуло мені авторський оригінал, який зберігся в моїй колекції, як ще один цінний твір з добушівського циклу талановитого київського художника.

Під час наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження Івана Франка (1956), хтось із львівських митців познайомив мене з народним художником СРСР, дійсним членом Академії мистецтв СРСР, професором Василем Іллічем Касіяном.

З того часу ми підтримували тісні контакти, листувалися, а перебуваючи в Києві, я часто в кінці 50-х – 60-х років заходив до видатного графіка, який мешкав по Володимирській вулиці, за пам’ятником Богданові Хмельницькому. Василь Ілліч був прекрасним співбесідником, часто за склянкою чаю розповідав про своє життя і творчий шлях і особливо гордився, що народився, як він говорив, у Довбушевому

краю, слухав уважно мої розповіді з історії виступу народного героя і сам переказував легенди про ватажка, які він чув в с. Микулинцях на Снятинщині, де народився.

“Знаєте, земляче, що в 1945 році видавництво замовило мені підготувати фронтиспис до драматичної поеми Леоніда Первомайського “Олекса Довбуш”, то я надзвичайно зрадів, що можу діткнутися до свого великого земляка. І ось бачите, як вийшло, - зауважив яось Касяян і показав примірник свого альбома із зображенням Олекси Довбуша з Дзвінкою, яке він виконав аквареллю, тушшю і пером. – Тому з насолодою дарую що книгу вам, як історикові Довбушу”, - і він поставив автограф: “Ентузіасту життя і діяльності Олекси Довбуша, дорогому землякові Володимиру Васильовичу Грабовецькому на добру згадку від художника Василя Касіяна К., 3 червня 1965 р.”.

Тоді ми довго розмовляли про образотворчу шеваченкіану. “Вам трудно збагнути, як я люблю твори Шевченка, а тому радо робив ілюстрації до безсмертних його творів, і ще хочеться робити, ох, як хочеться”, - сказав він. І на пам’ять про нашу зустріч подарував авторський естамп з дарчим автографом: “Дорогому землякові Володимиру Грабовецькому на добру пам’ять. Автор В.Касяян К.. 3 червня 1965 р.”. Шевченко зображений тут на фоні повсталіх гайдамаків. Це одна з ліногравюр, виконана 1960 року.

Мене завжди цікавили графічні твори видатної української художниці Олени Кульчицької. Її графічні роботи з теми Довбуша стали широковідомими. Не раз слухав її виступи на урочистих конференціях. Вирішив з нею познайомитися і яось набрався сміливості й зайшов до її хати. Це було в останній рік її життя. Відома художниця вже була дуже хвора, руки тремтіли. Я відрекомендувався і сказав, що досліджую історію руху опришків під проводом Довбуша. “Знаю про вас, - сказала вона дрижачим голосом, - від академіка Івана Крип’якевича чула про вас як про перспективного історика Довбуша. Добре робите, що піднімаєте в історії що людину, великого народного героя. Я мало знала з історії Довбуша, але багато чула з оповідань, на основі яких і зробила свої графічні роботи. Кажали і кажуть, що добрі”. Я сказав, що її роботи “Олекса Довбуш” і “Головач” талановито відтворюють не лише фольклорні, але й історичні матеріали, і помітив, що в художниці з’явилися сльози радості.

Вона попросила сестру чи помічницю принести ці дві гравюри і тремтячою рукою написала: “О.Кульчицька”. Я широ подякував і з цими безцінними творами вийшов з хати. “Олекса Довбуш” і “Головач” прикрасили мою колекцію і завжди привертати увагу глядачів на всіх моїх виставках з добушівіани.

У моїй колекції з образотворчої добушівіани зберігаються графічні роботи переважно львівських художників. Серед них однією з перших є робота Заслуженого художника України Стефанії Мефодіївни Гебус-Баранецької, учениці відомого західноукраїнського художника Олексія Новаківського.

З нею я познайомився на художній виставці Григорія Смольського в 1957 році. Тоді ми розмовляли на різні теми і між іншим порушили питання про Олексу Довбуша. “Маю бажання відтворити образ Довбуша в своїх творах, ано, що ви багато працюєте над цим героєм і видали книгу про нього, порадьте, яку сторінку його життя можна змалювати. Я, до речі, запрошую вас у майстерню подивитися на мої мальовила”, - звернулась вона ласкаво до мене. Через якийсь час я відвідав художницю, і вона показала мені картини, які створила протягом 30-50-х років. Ми довго розмовляли про Довбуша, і я зрозумів, що художниця захопилась моїми розповідями і серйозно задумала створити цикл з Довбушевої тематики...

Після деякого часу я знову завітав до майстерні художниці. Стефанія Мефодіївна дотримала слова. Вона показала мені три роботи (графіка), виконані в 60-х роках:

“Олекса Довбуш” (1963), “Танець Олекси Довбуша з побратимами” (1966), “Олекса Довбуш з М.Дзвінчук” (1967). Ці твори цікаві художнім виконанням, яскраво виражають побут опришків, любов Довбуша до Дзвінки. Коли я захоплено розглядав ці твори, художниця тут же поставила на авторських експонатах автограф з дарчим написом: “Шановному проф. д-ру Володимиру Грабовецькому на згадку від автора (Гебус-Баранецька, 3.IX.1970)”. Про перший з цих творів я довідався ще 1965 року, коли готувався до наукового семінару в Центральному державному історичному архіві у Львові, присвяченому 220-річчю від дня загибелі народного героя. Тоді-то запрошення було ілюстроване графічним портретом Довбуша роботи Гебус-Баранецької, який і експонувався на виставці.

Цікава графічна добушіана стала певним здобутком у художника Івана Остафійчука. Він закінчив Львівський інститут прикладного і декоративного мистецтва і скоро показав себе талановитим майстром станкової та книжкової графіки.

Надзвичайно вдалим твором Івана Остафійчука була графіка “Аркан опришків Довбуша”, надзвичайно талановито виконана (1965), яка одразу ж слугувала ілюстрацією до багатьох книг. Сам автор, вручаючи мені авторський естамп з дарчим автографом (“Моему земляку Володимиру Грабовецькому, великому шанувальнику і досліднику Гуцульщини. Ів. Остафійчук, Львів, 1965”), заявив, що “для натхнення до створення цього твору послужили вичитані у вашій книзі сторінки історії побуту опришків в горах”.

Про другу особливо вдалу графіку “Ми – гуцули” не треба багато говорити – вона одразу захопила глядачів, їй дали високу оцінку мистецтвознавці.

Останньою з черги вдалою роботою Ів. Остафійчука з Довбушевої тематики була віньєтка, виконана для запрошення на науковий семінар у Львівському центральному історичному архіві України, присвяченому 225-річчю від дня загибелі народного героя. В композиційному плані вона зображає коло, в якому намальований в народному одязі Олекса Довбуш на коні, і навколо написано: “Олекса Довбуш. 1745-1970”. Цей малюнок прикрашав запрошення на всіх наступних ювілейних датах, присвячених Олексі Довбушеві (1970, 1980, 1988), а також є символічним і сьогодні на відзначенні 250-річчя його загибелі.

Привабливе не лише для мистецтвознавців, але й для всіх глядачів зображення Олекси Довбуша, виконане в графіці стрийським художником О. Оброцою. В півпрофільному портреті народний герой зображений в динамічній формі: спираючись на бойовий топір, немов поривається в новий похід. Художника штовхнула на цей твір, як він зізнався, мандрівка місцями походів Довбуша і та історична й художня література, з якою він ознайомився. Вручаючи мені примірник авторського естампу з автографом (“Володимиру Васильовичу Грабовецькому, пристрасному досліднику опришківського руху, від щирого серця. О. Оброца. 3.VIII.1969 р.”), художник широко дякував за наші історичні твори, які надихають майстрів пензля та різця на достовірний опис народних героїв.

Довбушеву тематику порушив і львівський художник Степан Григорович Коропчак, який виконав серію ліногравюр під загальною назвою “Слідами Довбуша”. В ній особливо виділяється гравюра “Скала Довбуша”, написана 1961 року, яка стала узагальнюючою для всієї теми. Один із примірників цієї графічної добушіани був мені вручений з автографом (“На пам'ять Володимиру Грабовецькому. Степан. 15.VII.1962”) після виходу моєї монографії “Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.” (К., 1962), де була висвітлена історична постать Довбуша.

Із соратників Довбуша в гравюрі зображений лише Василь Баюрак київським художником В.Мигульком 1959 року, коли знімався кінофільм на Київській кіностудії ім. О.Довженка. Художник, який оформляв фільм на мос прохання, спочатку зробив зарисовки, а потім і постать самого Баюрака.

До 250-річчя початку повстання селян-опришків під проводом Олекси Довбуша цікаву гравюру виконав самодіяльний художник із с. Завалля Снятинського району Емануїл Храпко. Спираючись на дуло рушниці, ватажок на фоні численного загопу опришків стоїть, думаючи про далекі походи. Світанкове сонце символізує цей похід за волю народу, а вгорі поставлений напис: “Гайда, хлопці, гайда сміло”. Художник на подарованому мені примірнику поставив автограф: “Шановному Володимиру Васильовичу Грабовецькому, невтомному збирачу спадщини славного О.Довбуша, від самодіяльного художника з Покуття Е.Храпка. 3.XI.1988 р.”.

У моїй колекції зберігаються три живописні картини львівського художника Михайла Ткаченка, присвячені Довбушеві епопеї. Перша з них – “Довбуш пише маніфести проти панів”. Під час пошуків архівних документів про Олексу Довбуша я виявив новий документ – конверт, в якому повідомлялося про існування “Маніфесту Довбуша проти князів”. Це ще раз свідчило про грізну силу антифеодального руху опришків Довбуша і дало можливість порівняти з маніфестами, які писав керівник селянської війни в Росії Омелян Пугачов. Про цю знахідку ми писали в окремій статті (Див.: Грабовецький В. Маніфест Олекси Довбуша // Жовтень. —1964. - №4. - С. 149-157) та в наступних монографіях.

Це привернуло увагу художника Мирослава Ткаченка, з яким ми познайомилися і підтримували дружні й творчі зв'язки. Художник за цими архівними даними відтворив картину “Олекса Довбуш пише маніфести проти панів”. Картина була написана 1965 року, і на ній зображено, як ватажок в своєму опришківському центрі – на горі Стіг диктує слова маніфесту, який пише один із гуцулів. Унизу стоїть старий гуцул з хлопчиком, розповідає про сваволю панів.

У другій живописній картині цей художник змальовує страту першого побратима Довбуша Василя Баюрака в Станіславові у квітні 1754 року. Символічно виглядає картина: кат чекає, коли зітне голову засудженому, а народ, який зігнали пани на це жорстоке видовище, щоб залякати його, слухає жалібні верховинські думи, які в останній раз грає перед страшною смертю – четвертуванням Василь Баюрак. Картина написана 1966 року.

Третя картина М.Ткаченка “Іван Бойчук – соратник і наступник Довбуша на Запоріжжі в 1759 р.” відображає перехід ватажка після боїв з шляхтою із Прикарпаття на Запорізьку Січ, де він закликає запорожців у похід проти панів, на допомогу гайдамацьким загонам, що діяли на Правобережжі.

Образ Олекси Довбуша і його бойових побратимів привернув увагу живописців Прикарпаття. Цікаву картину-триптих виконав один із найстарших художників Івано-Франківщини Денис Іванцев. На ній зображено ліворуч – місячну ніч, посередині Олекса Довбуш стоїть у задумі на скелі, праворуч – ватажок з побратимами на гірській поляні. Автор назвав свій твір “Володар синіх Карпат” (на основі поеми Ю.Федьковича “Ясна нічка в Чорногорі”) і написав її ще в 1955 році. Недавно цей первісний ескіз до триптиха подарував нам художник, поповнивши нашу живописну колекцію, з дарчим написом: “Сучасному провідному вченому з історії України, вельмишановному професору Володимиру Грабовецькому на спомин. Ав. – Автограф. Жовтень 1991 р.”.

У нашій колекції зберігаються твори івано-франківського художника Ігоря Токарчука “Напад Довбуша на польський маєток” (1985), Михайла Фігола “Легіон

Карпат" (1978), в якій автор відтворив Довбуша в оточенні опришків на вершинах Карпат, первісний ескіз скульптури "Олекса Довбуш" Заслуженого художника України І.Лободи, пам'ятна бронзова медаль, яку виконав скульптор В.Борисенко з нагоди відкриття пам'ятника Олексі Довбушеві (Львів, 1971), "Орач – бідний селянин" В.Борисенка (Львів, 1961), "Довбуш" – ескіз до скульптури С.Литвиненка, "Збан" і "Тарілка" – декоративна кераміка, виконана до 225-річчя з дня загибелі Олекси Довбуша (художник Д.Петрук. Львів, 1970), "Олекса Довбуш. Інтарсія" (дипломна робота, 1970), декоративна тарілка з написом "Олекса Довбуш – легендарний лицар Гуцульського краю". В центрі – барельєфне зображення народного героя (Різьба по дереву. Самодіяльний різьбяр В.Марценюк).

Ряд цікавих творчих робіт належить івано-франківському художникові Ігореві Деркачу. Це дві афіші до виставок історико-культурних матеріалів з колекції професора В.Грабовецького з нагоди 235-річчя трагічної загибелі і 250-річчя початку виступу Олекси Довбуша. Крім цього, він виконав у графіці портрет героя та намалював кілька картин до книг – "Розправа Довбуша над губернатором Рушицею 27 квітня 1745", "Мертвого Довбуша привозять у Коломию" (1994-1995).

Музична Довбушіана в експонатах

Одним із перших експонатів колекції до музичної довбушіани були дві невеличкі книжечки, які мені ще в 50-х роках подарував Михайло Степанович Возняк, відомий український історик літератури, академік АН УРСР.

Це був перший рік моєї праці на посаді наукового працівника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Десь восени 1953 року я зайшов до кабінету вченого за консультацією з приводу того, як і коли цікавилися життям і діяльністю Олекси Довбуша видатні українські письменники та етнографи кінця XIX – початку XX ст. Тоді-то академік Михайло Степанович Возняк дуже багато розповів мені про те, як великий Каменяр Іван Франко цікавився Довбушем, і особливо детально розказав, як готувалась фольклористична книга "Народні оповідання про опришків", яку підготував і опублікував відомий український етнограф і громадський діяч Володимир Гнатюк у 1910 році.

"Щодо музики, - говорив мені М.С.Возняк, - то я добре пам'ятаю самодіяльного композитора Порфирія Бажанського, який цікавився Довбушевими мелодіями і навіть опублікував на початку нашого століття дві книги до своєї опери. Мені десь дав був свого часу Філарет Колесса ці книги, і я вам принесу після обіду. Можливо, вони вам знадобляться. До речі, популярною піснею про Довбуша "Ой, попід гай зелененький", як мені добре відомо, цікавилася Леся Українка, коли записувала на валиках українські думи, в тому числі і що пісню, а Микола Лисенко розповідав, що записав від Івана Франка під час його перебування в Києві два чи три варіанти цієї пісні. Десь у листі до мене Лисенко про все це писав, якщо найду цей лист, то вам принесу і прочитаю".

Ці слова відомого українського вченого-літературознавця збагатили моє уявлення про зацікавленість видатних класиків історичною постаттю Олекси Довбуша. Михайло Степанович був пунктуальним і приніс мені ці книги та передав назавжди, виправдовуючись, що листа Лисенка не знайшов, і обіцяючи розшукати його. На жаль, смерть академіка 20 листопада 1954 року не дала можливості побачити листа Лисенка і прочитати слова, що стосувалися Довбуша. Що це були за книги, які стали першими експонатами моєї музичної довбушіани, видно з їх назв: "Олекса Довбуш. Простонародна опера в 3-х діях (після народного переказу). Слова і музика Порфирія Бажанського. Львів, 1910, накладом автора", "Олекса Довбуш. Простонародна опера в

3-х діях (після народного переказу). Розширено зміцнене видане з додатком: драмат. Трагедія. Дохід на руський театр. Слова і музика Порфирія Бажанського. Перемишль. Накладом автора, 1913”.

Тривалі роки мене єднали творчі зв'язки з відомими львівськими композиторами. В 1959 році звернувся до мене за консультацією про опришків Довбуша голова тодішньої спілки Львівської організації композиторів Народний артист України, лауреат Державної премії УРСР Анатолій Кос-Анатольський. Тоді він прашовав над музикою до балету “Хустка Довбуша”. “Ви знаєте, що я родом з Прикарпаття, а точніше з Коломиї, дуже прагну щось створити в музиці до балету, що буде називатися “Хустка Довбуша”. Багато неясних питань з історії цього опришківського руху. Прошу вас, як знавця цих історичних проблем, розповісти мені про Довбуша якнайбільше і щось таке, чого нема у вашій монографії, яку я добре проштудіював. Академік І.П.Крип'якевич мені про вас говорив жартома, що “то наш найбільший довбушевець, повикопував майже всі скарби опришка в архівах”. То прошу, будь ласка, розкрийте ці скарби мені”. Ми довго розмовляли, і я, здається, зумів збагатити уявлення композитора про Довбуша. Слухаючи мою розповідь, композитор пригравав собі на фортепіано, мабуть, укладав фрагменти арії та балету, і все мене запитував, чи відчуваю я в цих акордах героїчний пафос.

Ми постійно зустрічалися і часто мандрували Львовом, його балет “Хустка Довбуша” з успіхом був показаний на сцені Львівського академічного театру опери і балету імені Ів. Франка.

1977 року Кос-Анатольський приїхав на ювілей відомого скрипача, доцента музично-педагогічного факультету Івано-Франківського педінституту Юрія Дмитровича Криха. Другого дня ми зробили з композитором турне до історико-архітектурного заповідника “Скит Манявський”, де багато розповідали про історію цієї пам'ятки.

Повертаючись до Івано-Франківська, ми багато говорили про Довбуша і я запросив композитора з дружиною та синочком завітати до моєї хатини. Кос-Анатольський уважно розглядав мою історико-літературно-мистецьку колекцію довбушіани і сказав: “Дорогий Володимире Васильовичу, ваша квартира – не лише наукова лабораторія, а справжнісінький історико-меморіальний музей Олекси Довбуша, безцінні речі, постарайтеся за всяку ціну зберегти ці унікальні експонати, часто їх показуйте на виставках, а головне збережіть для майбутніх поколінь. Можу собі уявити, якими нелегкими шляхами здобувались ці “Довбушеві скарби”: оригінали документів, ілюстрації, картини відомих художників, книги і т.д. Ой, нелегкими були ці пошуки Довбушевих скарбів”.

Тоді композитор розповів про своє нелегке життя, композиторську творчість і всі ті труднощі, які йому зустрічалися на шляху, і зокрема про тих, які заздрили йому після отримання державної премії за пісню “Від Москви до Карпат”.

При відході композитор подарував мені свою книгу, де вміщені хорові твори, а на титулці написав: “Шановному Володимиру Васильовичу Грабовешському, ентузіасту історії рідного краю на знак широї пошани. Анатолій Кос-Анатольський. Львів, 27.3.1977”. На сторінці, де вміщена українська народна пісня “Гей, браття опришки” в його обробці на слова М.Устияновича, дописано: “Історик опришків від Кос-Анатольського. Львів, 27.3.1977 р.”. Ця книга і стала черговим експонатом нашої музичної колекції про Довбуша.

Довго зберігалось в моїй пам'яті незабутнє враження – знайомство з видатним українським композитором, Народним артистом України, лауреатом Державної премії

ім. Т.Г.Шевченка, Героєм Соціалістичної Праці, професором Львівської консерваторії, сучасником Миколи Лисенка, Івана Франка Станіславом Пилиповичем Людкевичем.

Наша зустріч відбулася в 1968 році. Мене запросили тоді прочитати лекцію для професорсько-викладацького і студентського колективу Львівської консерваторії на тему "Львівський некрополь". Після лекції, яка викликала велике зацікавлення слухачів, Анатолій Кос-Анатольський познайомив мене особисто з композитором Людкевичем і сказав йому: "Професоре, ви хотіли більше знати про Довбуша. Оце основний дослідник життя і діяльності народного героя, і, напевно, він вам розповість багато цікавого, саме те, що вам потрібно".

Старенький композитор запросив мене люб'язно на свою кафедру і розповів про працю над історико-героїчною оперою "Балада про Довбуша", яку закінчив у 1960 році. Зав'язалася розмова, і, що відрядно, композитор навів цікаві дані про те, як довбушівськими піснями цікавилися Леся Українка, Іван Франко, Остап Никанківський, як і взагалі вся тодішня музична громадськість.

Мені було показано лібрето опери, з яким я ознайомився, підкресливши, що воно написане цікаво і збагачує в професіональному плані музичну довбушіану. Де в чому ми сперечалися, бо композитор доводив, що Олекса Довбуш не міг походити з бідного селянського роду, а що це був інтелігентний шляхтич, коли шляхетно поведився в побуті. В кінці розмови професор пообіцяв подарувати один із примірників рукопису лібрето для колекції довбушіани. Згодом про це йому нагадала викладач консерваторії З.Зорівчак і він передав для мене рукопис лібрето з дарчим написом: "Для музею Довбуша на Гуцульщині, Людкевич", який зберігається у моїй колекції з авторськими помітками і поправками.

"Я маю Біблію про Довбуша"

Ці слова гуцула-пастуха, закоханого в Довбуша, ніколи не стиралися в моїй пам'яті. А було так. В 1957 році вийшла моя перша книга про Олексу Довбуша (Грабовецький В. Народний герой Олекса Довбуш. Історичний нарис. – Львів: книжково-журнальне видавництво, 1957). В ній я на основі різних матеріалів, в основному першоджерел, зібраних в архівах і рукописних відділах бібліотек, та літератури подав усе, що було досліджене мною в історіографії. Книга невеликого формату, але гарно художньо оформлена, з ілюстраціями, привернула увагу багатьох читачів. Її тираж – 7.800 примірників скоро зник з полиць книжкових магазинів, а в газетах і журналах появилася 12 позитивних відгуків.

Той час до мене надійшло багато листів, в яких читачі щиро дякували за книжку і просили перевидати, оскільки не змогли придбати її в книгарнях.

Після цієї першої публікації я продовжував мандрівки по Карпатах: обійшов усі місяці, пов'язані з перебуванням Олекси Довбуша. Повсюди – на Прикарпатті, Закарпатті і Буковині мене завжди вітали з опублікованою книгою і знов переконали, особливо вчителі, що треба її перевидати великим тиражем.

І ось один випадок, з яким я зіткнувся на полонині Менчул на Рахівщині, настільки захопив мене, що я ніколи не зможу його забути. Він стосувався моєї книги про Довбуша, і тоді я зрозумів, як гаряче любили народного героя прості гуцули. А сталася ця подія влітку 1959 року. Якось я в пошуках народних оповідань про Довбуша забрав на одну із полонин на Закарпатті біля села Ясіня Рахівського району.

Старий (понад 70 років) кремезний гуцул-чабан гостинно привітав мене на полонині. І тут при ватрі ввечері у колі пастухів повів розмову про Олексу Довбуша і дуже цікаво розповідав про героя, майже так як я описав його у книзі. Я здивувався і

запитав, звідки він про це знає. Старий гуцул, курячи люльку, з гордістю відповів: “Ото, легінику (звернувся до мене), я маю біблію про Довбуша, а там все написано файно і по правді”. “Що, біблію?” – перепитав я здивовано. І старий чабан підтвердив це із втіхою і гордістю.

“Покажіть мені цю біблію” – звернувся я до гуцула. “Тільки не нині, а вранці, як сонце зійде на полонину, я покажу вам, легінику”, – відповів він. Тієї ночі у колибі я не спав, а все думав, як то могло статися, що гуцул має книги, мені, історикові Довбуша, невідомі. Снувались у голові різні здогади: можливо, збереглися якісь давні папери або старовинні записи, які могли збігтися із моїми твердженнями, побудованими на виявлених мною документах про життя й антифеодалну діяльність Олекси Довбуша.

Так і минула в мареві думок полонинська ніч. Мій господар полонини прокинувся, поцілував земличку, стиха прошептав якусь молитву і легко торкнув мене. “Підемо подивитися на біблію про Довбуша” – сказав. Я встав, обтер обличчя ранньою рососою і ми разом з гуцулом відійшли приблизно на 500 метрів і зупинились над стрімким берегом. Ступивши на кілька кроків униз, гуцул відсунув шматок скельної брили, вийняв з-під нього згорток і показав мені почорнілу від часу книжечку: “Ось вам і біблія про Олексу-братака”. Я відкрив обкладинку і маю не задривав з хвилювання, коли побачив, що це саме перша моя книга, яка дійшла до гуцула на полонину. Отже, моя праця не пройшла марно, коли гуцули так любовно оберігають її, як колись наші батьки шанували Біблію.

“Подаруйте мені цю книгу, а я вам вишлю, деду, нову, таку самісіньку”, – сказав я гуцулові. “Що-що? Ще є така друга книжка?” – здивувався він. А я прочитав дарчий напис на книзі: “Гостинному господарю на пам’ять від львівських туристів”.

Ось воно що. Львівські туристи під час своїх мандрівок подарували господареві полонин на пам’ятку цю книгу, і він з такою любов’ю оберігає її, немов святу.

“Ви читаєте цю біблію?” – запитав я старого чабана. “Та то, легінику, я не вмію читати, а мої хлопчини ввечері читають, а я все чисто запам’ятав, а все то цікаво і все то нашого Олексу”.

Я записав його сільську адресу і домовився, що вишлю нову книгу, а він, господар верховини, пообіцяв, що надішле мені до Львова старий примірник, як він назвав, біблію про Довбуша.

Після повернення до Львова я негайно надіслав поштою новий примірник книги з дарчим написом і через деякий час отримав стару книгу.

З того часу минуло багато років, але в пам’яті цей епізод не гасне. У моїй колекції історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша ця книга – чи не найдорожчий експонат. На всіх моїх виставках у Львові (1965, 1970), Івано-Франківську (1980, 1988) відвідувачі завжди звертали на неї особливу увагу. Я під час екскурсій розповідаю все доточиста, як було.

А хіба можна не гордитися тим, що твою книгу визнає народ і особливо гуцули, де мужньо горіло серце героя, де він ходив із своїми побратимами і захищав їх потоптані панамі права. Для гуцула Довбуш – то бог величі і справедливості, то захисник їх волі, то безстрашний месник і лицар боротьби за селянську волю.

Експонати до історії загибелі Довбуша

Наш збір матеріалів з цього питання почався від часу пошуків документів, щоб дати відповідь щодо обставин загибелі легендарного героя, місця, де спочивають його останки.

Донедавна, як серед гуцулів, так і поміж дослідниками, існували різні версії того, де похований Олекса Довбуш. Одні говорили, що його тіло забрала сестра до села Ячни і там поховала, інші твердили, що його останки поховали таки в Коломні під рагушею, де тіло було виставлене напоказ, щоб доказати, що він простий ватажок, а не такий, якого не брала куля.

Все це ускладнювало з'ясування історії цієї трагічної драми. Пробуючи відтворити справжній стан справ, на початку нашого пошуку ми ще раз звернулися до слів найстаршої балади про Довбуша "Ой, попід гай зелененький", де говориться, що герой, умираючи, просив своїх побратимів:

Ой ви, хлопці, ой ви мої,
Возьміть мене з хати тої,
Возьміть мене на топори,
Занесіть м'я в сині гори!
В сині гори занесіть м'я,
На дрібний мак посічіть м'я,
Най ся ляхи не збиткують,
Моє тіло не чвертують!..

Ці слова – "най ся ляхи не збиткують, моє тіло не чвертують" стали ніби ключем до пошуків істини.

Виходячи з цього, я поїхав до Космача на місце загибелі Довбуша, розпитував старожилів, чи не чули вони про четвертування мертвого Олекси, але ніхто не міг щось конкретне сказати. Єдине, що мені залишалось – це розшукати достовірні історичні звістки в архівах.

На щастя, мені усміхнулася доля: як я вже писав раніше, в 1954 році серед кореспонденції фонду архіву князів Яблоновських з Бурштина у рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника я виявив лист овруцького стольника Йосифа Колендовського до варшавського каштеляна Павла Беноє, в якому описано обставини загибелі Олекси Довбуша, та й що головне, сказано, що його за наказом коронного гетьмана Йосифа Потоцького порубано на 12 частин і розвішано в 11 містах і селах Прикарпаття – у Кутах, Косові, Криворівні, Космачі, на Лючках, у Микуличині, Чорному Потоці, Зелені, Вербіжі, Коломні і Биткові.

В 1970 році з нагоди 225-річчя загибелі Олекси Довбуша я відвідав ці населені пункти, розпитував старожилів, чи не чули щось про розвішення частин тіла порубаного героя, але ніхто нічого не знав. Лише співали баладу "Ой, попід гай зелененький...". Одна гуцулка в с. Зеленій сказала мені: "То правда, що нашого дядю так мертвого рубали. Господи, які ми були мученики колись".

Єдине, що я під час мандрівок зробив, - у цих місцях зібрав шматки глини, які поклав у коробочки і вклав у ніші обеліска в смт. Печеніжині під час відкриття пам'ятника 19 травня 1988 року та в Космачі, де на подвір'ї хати Михайла Дідишина відкривали погруддя героя з нагоди 250-річчя виступу опришків Довбуша.

Даремно шукати точні гравюри чи ілюстрації тогочасних художників, їх не було. Тому я почав шукати твори тих митців, які малювали за народними переказами та піснями. Вперше ми натрапили на рисунки художника Ярослава Пстрака, які він помістив у книзі А.К.Кучурака "Олекса Довбуш, славний ватажок опришків", надрукованій в Коломні 1900 року. Там зображено поранення Олекси Довбуша на порозі хати Стефана Дзвінчука та його поховання в горах побратимами.

Щоб хоч приблизно відтворити в образах, малюнках таку трагічну подію, як загибель ватажка опришків, я порадив художникам намалювати картини. Першим, хто

зпочаткував ці ілюстрації, був львівський художник Вадим Масюткін, який в 1958 році створив полотно, де відтворив момент поранення Довбуша на порозі хати Стефана Дзвінчука. Ця картина втрачена, але фотоілюстрації вміщено в нашій книзі "Олекса Довбуш – легендарний герой українського народу", опублікованій у Москві 1959 року.

Серію кольорових ліногравюр на високому художньому рівні виконав відомий український митець, Народний художник України Георгій Якутович до нашої книги "Як Довбуш карав панів: Оповідання та легенди", яку випустило в 1960 році Державне видавництво дитячої літератури. Серед цих гравюр виділяються три основні: як Олекса Довбуш прощається із своєю сестрою в с. Ямні, як вірні побратими Василь Баюрак і Павло Орфенюк ведуть пораненого ватажка з-під хати Стефана Дзвінчука і як гуцули сповіщають на трембітах про смерть славетного борця за волю поневолених.

Після поранення побратими Довбуша завели Олексу під космацький ліс і залишили його. В ту трагічну ніч хтось із космачан приніс пораненому ватагови коновку з молоком. Можливо, це була Ксеня Дзвінчук, жінка Матвія, як це ми встановили з першоджерел. Цей момент відтворив у своїй картині найстарший івано-франківський художник Денис Іванцев. На ній зображено, як Ксеня підтримує умираючого Олексу. Картина вперше була виставлена в Івано-Франківському краєзнавчому музеї з нашої колекції з нагоди 250-річчя початку виступу Довбуша і захоплено сприйняли глядачі.

Картину вмираючого Олекси Довбуша під космацьким лісом намалював аквареллю печеніжинський художник Юрій Дмитерко в 1970 році. На ній ватажок опришків рукою тримається за серце, а біля нього стоїть космацька громада; орендар хоче горілкою залити рану, з якої витікає кров, а позаду стоїть зажурена Ксеня і надбігає, як пес, губернатор Йосиф Колендовський. Копії цих картин поповнили нашу колекцію.

Перебуваючи якось з відомим скульптором, Народним художником України Валентином Борисенком на місці загибелі Олекси Довбуша в Космачі, я подумав, що добре було б відобразити у скульптурі богатирський образ умираючого Довбуша. Я запропонував це скульпторові, і він через кілька тижнів показав мені ескіз моделі. На мене це справило велике враження, але скульптор відмовився далі працювати над образом, мотивуючи це тим, що такі герої не вмирають, а залишаються на віки у пам'яті народу як символ героїзму і вічного духу. Мені вдалося зберегти цей ескіз у глині, і він збагачує нашу образотворчу довшу історію.

Більшість із цих експонатів буде виставлено в першому на Україні музеї Олекси Довбуша, який невдовзі відкриється в Івано-Франківську.

Як знайдено топір Довбуша

Довбушів топір, оповитий цікавою і водночас таємничою історією. Уже в найстарішій пісні-баладі про Довбуша співалося:

Ой попід гай зелененький
Ходить Довбуш молоденький,
На ніженьку налягає,
Топірем ся підпирає.

Олекса після того, коли його було поранено, дійсно налягав на ногу. Спіймани побратими ватага у своїх зізнаннях, зафіксованих у судових протоколах, так званій "Чорній книзі" міста Станіслава (1738-1751 рр.), часто згадували про Довбушів топір.

Скажімо, коли брати Олекса й Іван навідувалися до батьків у Печеніжині, то мали на озброєнні, крім пістолів, рогатини. ще й топір.

Мужність новобранців Довбуш спочатку перевіряв, пропонуючи покласти руку на дубовий чи сосновий пень, і, замахнувшись топірцем, вдавав, що хоче відтяти руку. Хто відсмикував руку, того Олекса не брав до свого товариства. Після таких випробувань на горі Стіг опришки присягали на великий Довбушевий топір і рушницю: “Я присягаю на цей топір вам, дедику (так називали Довбуша. – В.Г.), і вам, легіні-братики. Ніколи нікого не викажу, хоч би мене мучили, четвертували і палили в панській катівні. А коли б не дотримав присяги, хай мене не мине цей топір і ця опришківська зброя на землі і під землею”.

Цим топірцем або барткою, Олекса Довбуш знищив 1739 р. лихваря Лошака на Свірській (Пекуцькій) солеварні, 1742 р. – багатого українського отамана Миколу Дідушка в Довгополі, 1744 р. – лютого пана, полковника коронного війська Костянтина Золотницького в його маєтку у Боршеві та багатьох інших гнобителів прикарпатського люду.

В архіві князів Яблоновських з Бурштинського замку я знайшов цікавий документ, що теж пов'язаний з топором ватага. Це лист магната К.Скарбка до посесора Павла Беное, в якому він 27 квітня 1745 р. писав із Яблунова: “Довбушук в тих днях ночлю напад на Печеніжин і пана Рушицю, тамтешнього губернатора, жорстоко убив, стяв йому топірцем голову на порозі і жінку скалічивши відійшов”.

Довбушів топір, як холодна зброя, відіграв важливу роль у походах і розправах над панамі.

Зі своїм бойовим топірцем Олекса Довбуш підійшов до хати Степана Дзвінчука ввечері 1745 р. І тут історичні відомості про топір легендарного ватага обриваються. Спробуємо ж розкрити цю таємницю. Із зізнань Дзвінчука перед Станіславським судом у 1745 р. та побратима Довбуша Василя Баюрака у 1754 р. стало відомо, що після свого поранення Олекса передав зброю бойовим побратимам, які тоді були при ньому: пістолі – Василеві Баюраку, а рушницю – Павлові Орфенюку. Про топір Довбуша в документах не сказано нічого. Пізніше, як відомо з історичних джерел, побратими відвели під космацький ліс важко пораненого ватага. Правдоподібно, що під час цього останнього свого походу Олекса спирався на бойовий топір, і він міг залишитися при ньому.

Вночі, коли Довбуш лежав, спливаючи кров'ю, топір зник. Бо як уранці 24 серпня сюди прибула громада, то, за свідченням його вбивці Степана Дзвінчука і пана Яна Календовського, виявила чимало особистих речей Довбуша, але ніде не говориться про наявність топірця, якого, вочевидь, тоді вже не було при ньому. Напевно, забрав топірць хтось із тих, що були біля Олекси в трагічну ніч. Скажімо, людина, яка принесла Довбушеві коновку з молоком для зміцнення його фізичного стану. Це могла вчинити Ксеня Дзвінчук, жінка Матія, котра, за моїми здогадами, сиділа біля пораненого в його останню ніч. Можливо, умираючи, Олекса попросив її забрати топір, з яким пройшов усі свої нелегкі походи.

Якщо про Довбушів топір зовсім мало згадок в історичних джерелах, то в народних легендах, оповіданнях, переказах та піснях багато говориться про його дивовижну силу. А в найстарішій пісні-баладі про Олексу “Ой попід гай зелененький...” співається, що, умираючи, ватаг просив виконати його останню волю:

Ой ви, хлопці, ба й молодці,
Візьміть мене на топорці.
Беріть мене на топори,
Занесіть м'я в сині гори.

В Чорногору занесіть м'я,
На дрібний мак посічіть м'я,
Най ся ляхи не збиткують,
Моє тіло не чертують.

Але це усна народна творчість. А як було насправді з долею Довбушевого топора? 1957 р. в Космачі я побував на місці, де стояла хата Степана Дзвінчука. і розмовляв про Олексу з багатьма старими гуцулами. Найбільше почерпнув від старожила, любителя Довбушевої бувальщини Василя Васильовича Баб'яка. Від нього й почув, що топір ватага зберігається в одного старого гуцула на присілку Клифа.

Цю звістку тоді сприйняв якоесь скептично: просто не вірилося, що з часу загибелі Довбуша (минуло 217 років) міг би залишитися у когось із селян його топір. - і не пішов подивитися на нього. Лише після того, як відомий композитор Станіслав Людкевич у Львові розповів мені, що знає місце, де був смертельно поранений Довбуш, і що в тому селі мав би зберегтися топір ватага (про це він чув від людей у кінці XIX ст.), я вирішив ще раз, уже вкотре, завітати у Космач.

Випала нагода для цього у 1959 р. під час зйомок історичного кінофільму "Олекса Довбуш", науковим консультантом якого мені довелося бути. Знову повів розмову про Довбушів топір з місцевим краєзнавцем В.В.Баб'яком. Тоді ми з ним і завітали до гуцульської гражди на присілку Клифа. Її господар почав розповідати про ватага, його подвиги, побут, любов до Дзвінки. Я запитав: "Чи правда, дедю, що у вас зберігається топір, який належав Довбушеві?". "Йо, - відповів, - істинна правда". Він пішов до комори і виніс топір з тією любов'ю, як тільки вмів гуцул, пошліував у лезо і передав мені для ознайомлення. Уважно оглянувши топірець, я переконався, що металева сокирка давня, можливо з XVII ст., а топорнище, певно, пізнішого періоду.

Тим часом гуцул-газда, власник тієї пам'ятки, говорить: "О, то дуже файно, що ми маємо справжній топір нашого Довбуша!.. А було так. Коли Олексу поранив скурвій син Степан Дзвінчук, то опришки, хоч був уже пізній вечір, понесли свого ватага до лісу за Космач і залишили там в кушах ще живого. Вночі, як розказував мені наш неньо, якась молодиця забрала топірець і заховала в одного гуцула, не знаю, як він називався. А той передав моєму прадіду, він далі – дідові, дід – батькові, а батько – мені. І би-сте знали, дедю, мій тато, коли мав умирати, то наказував, щоб я що Довбушеву зброю часом не загубив. Так і лежить у мене топір здавна, я його ховаю на поді".

Я сказав господареві, що як науковець збираю матеріали про життя і походи Олекси Довбуша, різні документи в архівах, картини, книги і все, що пов'язане з ім'ям героя, щоб увіковічити його пам'ять. Наприкінці, помітивши, що цим викликав у гуцула велику увагу до себе, делікатно попросив його продати мені топір: "Ей, красний легінику, ця Довбушева річ не продається", - відповів він.

Потім я часто навідувався до того газди, ще і ще раз оглядав топір, милувався ним, радіючи серцем, що він таки зберігся. І лише серпневого вечора 1970 р., в 225-ту річницю з дня загибелі Олекси Довбуша, завдяки вмовлянням Василя Васильовича Баб'яка, старий гуцул передав мені унікальну пам'ятку. Згодом спеціалісти, провівши дослідження металу, з якого було виготовлено топір, підтвердили, що за часом своєї появи він відноситься до XVIII ст.

Топір Олекси поповнив мою колекцію й експонувався на виставках історико-літературно-мистецької спадщини про Довбуша у 1970, 1980 і 1988 роках. Ним усі цікавляться, і я завжди охоче розповідаю любителям історії Прикарпаття, краєзнавцям, учням, студентам, туристам про непросту історію ватагової бартки. Хочеться, щоб вона збереглася навіки як одна із безцінних реліквій Довбушевої бувальщини.

УВІКОВІЧЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ОЛЕКСУ ДОВБУША

ВСТАНОВЛЕННЯ ПЕРШОГО ПАМ'ЯТНИКА О.ДОВБУШУ

Починаючи з самого початку моєї наукової праці мене манило увіковічити найвизначніші пам'ятні місця народного героя.

Насамперед – і це природно – виникло бажання встановити пам'ятник і відкрити історико-меморіальний музей Олекси Довбуша на його (і моїй) батьківщині – в містечку Печеніжині на Коломийщині, розшукати місце комірчини, де він народився.

Скажу одразу, що це виявилось нелегкою справою, бо надто важко було спонукати до неї керівництво тодішньої місцевої селищної ради та правління колгоспу, якому в 1965 році присвоєно ім'я Довбуша.

На прохання мешканців Печеніжина в 1957 р. керівництво Яблунівського району звернулося з відповідним листом до Івано-Франківського обласного управління культури з проханням встановити пам'ятник Олексі Довбушу в Печеніжині. На це надійшла відповідь за підписом начальника обласного управління культури Д.Громницького, що для того, аби встановити такий пам'ятник потрібна постанова Ради Міністрів УРСР.

І справа встановлення пам'ятника затягнулась на десятиріччя. Проте кожного року, як я приїжджав на батьківщину читати лекції про О.Довбуша односельцям, вони неодноразово запитували, коли буде встановлено пам'ятник героєві. Я часто ходив по території селища в пошуках місця під пам'ятник. Спочатку зародилася думка встановити його в урочищі «Замок», де стояв у XVI–XVII ст. замок магната Потоцького. Але це було задалеко від центру і незручно для доступу. Щодо самого центру містечка, то й тут він якось не вписувався.

Одного разу я зупинився під Дібровою, лісом, що розташований справа від дороги, при в'їзді в селище. Тут стояли пагорби і я задумався, чи не поставити пам'ятник на одному з них. Але виявилось, що це були не природні, а штучні насипи – археологічні пам'ятки, т. зв. карпатські кургани VI–VII ст. До речі, частина з них вже була розкопана київським археологом В.Вакуленком.

Роки ж тим часом минали, а справа ні з місця. Та за цей час я познайомився з відомим львівським скульптором Валентином Борисенком, колишнім учнем відомого викладача Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва І.Севери, який закінчив мистецькі студії в Празі і Римі. В.Борисенко був співавтором пам'ятника Івану Франкові у Львові, часто виставляв свої твори на виставках. Серед цих творів мені особливо подобався «Орач – бідний селянин», «Гірський орел – прототип Олекси Довбуша». На той час він був уже визнаним скульптором, отримав почесні звання заслуженого діяча мистецтв України, народного художника України, керував секцією львівських скульпторів при львівській обласній організації Спілки художників.

Я став часто заходити до майстерні художника В.Борисенка на вул. Зеленій, де познайомився з багатьма іншими львівськими скульпторами – В.Подольським, Я.Чайкою, В.Одрехівським, М.Садовським. Школа тодішніх львівських скульпторів була відомою всій Україні.

В наших бесідах з В.Борисенком я неодноразово підкреслював, що саме він міг би відтворити в скульптурі образ Олекси Довбуша, використавши ескізи, які вже були в нього. Один з них я навіть помістив у своїй першій монографії «Селянський рух на

Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.» (К.; 1962). Але нащо вимогливий до себе скульптор завжди відбувався словами, що я, мовляв, не місцевий, тим більше не гуцул, а тому важко мені братися за цей твір. Проте, як потім виявилось, під впливом моїх наполягань, він усе ж поступово втягнувся в роботу над образом Олексі.

Та конкретно про пам'ятник тоді ще не було й мови, хоч як я мріяв здійснити цей задум. І ось трапилася подія, яка сколихнула мене і запалила іскру надії, що пам'ятник таки буде встановлено.

Якогось дня 1969 року випадково (а то було моє щастя!) зайшов до майстерні Валентина Борисенка. Там сиділо двоє чоловіків середнього віку. Як звичайно, гостинний скульптор пригощав їх печеною картоплею, чаєм. Зав'язалась розмова і виявилось, що одним з гостей був В.Данишук – перший секретар Коломийського міськкому КПУ, який приїхав замовити надмогильний пам'ятник для своєї покійної дружини, а другим – І.Лік, голова Коломийського райвиконкому.

Я скористався з нагоди і звернувся до них з проханням увіковічити пам'ять Олексі Довбуша встановленням пам'ятника на його батьківщині, пропонуючи вкласти в це й кошти із своїх особистих заощаджень. «Володимире Васильовичу, – відповів В.Данишук, – хай ваші заощадження залишаються у вас, район спроможний за свої кошти встановити пам'ятний знак і створити музей Олексі Довбушу. В цьому я вас запевняю. А скульптурне втілення виконає ваш друг Валентин Назарович. Чи не так?». «Не підведу і з радістю зроблю це, хоч би тому, що Володя давно вже буквально не дає мені спокою. Та й самому цікаво попрацювати над О.Довбушем, щось у мене вже склалося в голові», – відповів ствердно В.Борисенко.

Через деякий час я зайшов до майстерні і Валентин показав мені первісний ескіз свого О.Довбуша. Це було зображення голови героя з розкинутим волоссям, що виростає просто із землі, а в руках – топірець. Задум виявився цікавим і вдалим. Цей первісний ескіз, подарований мені згодом, зберігається у моїй особистій колекції і часто демонструється на виставках. Основою ж композиції стала попередня робота В.Борисенка «Гірський орел».

Над робочою моделлю скульптор працював ще тривалий час, аж поки здав її на Львівську скульптурну фабрику, де день у день працювали студенти – учні Валентина Борисенка.

І нарешті макет – гіпсову скульптуру – навантажено на машини та привезено до Печеніжина. Залишилося виготовити з цементу сам пам'ятний знак. Робота тривала декілька днів, аж поки не настав час встановлення частин на постамент пам'ятника.

Того дня була гарна погода. Приїхав голова Коломийського райвиконкому І.Лік, зібралось багато людей, щоб бути свідками встановлення пам'ятника. Фотографи наставили об'єктиви, а І.Лік урочисто звернувся до мене: «Володимире Васильовичу, настає хвилина, коли здійсниться ваша мрія – мрія історика О.Довбуша і мрія ваших земляків! Навік височітиме цей пам'ятник легендарному героєві!».

Та коли з допомогою техніки стали піднімати частини пам'ятника щоб змонтувати, – раптом розлетілися на частини цементні решітки. В моїх очах все потемніло, я мало не знепритомнів. Який жах! Страшно було дивитися на видовище – купа розпорошених цементних брил! Всі зацікавили, скульптор поблід, інші люди охнули. То була одна з найтяжчих хвилин у моєму житті.

Ми з В.Борисенком, повертаючись до Львова, майже не розмовляли, їхали з важкими думками. Яка причина такого фатального наслідку? Існували різні припущення, а найпопулярніше – що недостатньо було дано цементу. Пішла

поголовка, що робітники його продали і таке інше. Навіть з'явилася коломийка, як голова селищної ради Канцак продав цей цемент:

Ой п'є Канцак горівочку
З зеленої флешки.
Цемент пішов у Діброву,
А Довбуш – в опришки.

Ця гірка подія покотилася гомоном по всій околиці, всьому Прикарпаттю, всій Україні, про неї довідалися й за кордоном і про це широко заговорила наша діаспора.

Але треба віддати належне й скульпторові. В.Борисенко пригрозив директорові скульптурної фабрики і наказав, що коли пам'ятник у найкоротший термін не буде виконаний робітниками, то всі матимуть великі неприсмності.

Це змусило керівництво скульптурної фабрики діяти належним чином і – нарешті! – в кінці квітня 1971 р. пам'ятник був готовий.

Почалося впорядкування площі, скульптуру голови О.Довбуша встановлено на пагорбі, а біля його підніжжя – кам'яну брилу, на якій викарбувано пам'ятні слова: «Олекса Довбуш». Встановлено кам'яні східці до пам'ятника, розкинуто кілька каменів по території і виявилось, що скульптура вдало вписується в територію, аж мило було дивитися на цей твір. Ці дні були для мене дуже радісними, щасливими. Нарешті мій великий земляк у камені прийшов до своїх нащадків!

Перший в Україні пам'ятник Довбушеві!

День відкриття пам'ятника та історико-меморіального музею Олекси Довбуша призначався на 21 травня 1971 р. Сам музей було відкрито в одному із старих будиночків у центрі містечка. Основою експозиції музею стали експонати з моєї домашньої Довбушани, фотодокументи, мої наукові праці, картини і, зокрема, велике живописне панно – дипломна робота В.Масюткіна «Олекса Довбуш», скульптурні погруддя, також багато зібрано речей з етнографії й побуту селища Печеніжина.

І цей пам'ятний день 21 травня 1971 року настав. Він виявився як на замовлення – сонячний. При в'їзді до селища територію біля пам'ятника, покритого білим полотнищем, почали заповняти мешканці Печеніжина, гості з навколишніх сіл, Коломиї, Івано-Франківська, Львова та інших міст.

12 година дня. Гарно зодягнуті в гуцульське вбрання хлопчики-школярі сповістили трембітами про початок свята. Хор Коломийського музичного училища урочисто заспівав пісню О.Довбуша. Голова Коломийського райвиконкому І.Ілик вступним словом відкрив урочистий мітинг. Мені з кращими людьми селища доручено відкрити пам'ятник. Спало біле полотнище – і на всю велич перед глядачами постало погруддя Довбуша (скульптор В.Борисенко, архітектори В.Бліснюк, Л.Попиченко). На постаменті ватажок опришків з топірцем. Відкрите чоло виражає спокій і велич, незламність і мужність. Біля підніжжя пагорба кам'яна брила з написом «Олекса Довбуш».

Надано перше слово мені і я сказав так:

«Дорогі печеніжинці, шановні гості і друзі!

Сьогодні, у цей чудовий весняний день, ми зібралися в урочищі Діброва, біля ще не досліджених карпатських курганів, які, за визначенням археологів, були першими праслов'янськими поселеннями на відкриття величного монументу – пам'ятного знака синові України, легендарному героєві Карпат Олексі Довбушу.

271 рік тому, коли в 1700 році в цьому селі прийшов на світ Олекса Довбуш, був період важкого феодално-кріпосницького лихоліття. Тут, на цій печеніжинській землі, з материнським молоком всмоктував у себе маленький Олекса нужду, злиденне життя своєї родини і односельців.

Син убогого селянина-комірника Олекса Довбуш виростав у наймах і щоб якось вижити змушений був з батьком найматися пасти вівці громади села Марківка на гірських полонинах.

Бачачи це важке становище, Олекса не мирився з тими страшними умовами пансько-шляхетської сваволі. Він кидав рідну оселю, йде у гори Карпати і вступає в загін прославлених народних месників – опришків. Вже незабаром організаторські здібності, мужність і прикладений героїзм висувають його на керівника – ватага всього опришківського руху.

Піднявши топір, Олекса Довбуш організував міцний загін опришків і сім років, починаючи з 1739 по 1745 рік, вів справедливу народно-визвольну боротьбу проти різного роду феодальної верхівки, захищаючи селянство».

«Олексо, ти прийшов на світ у цьому селі 1700 року, ти жив і боровся за визволення поневоленого селянства сім тяжких років і хоч підступно був убитий і жорстоко порубаний на 12 частин, але слава про тебе не забулася. Ти увійшов у літопис історії, багатуючи народну творчість, легенди, пісні, пам'ять про тебе зберегли твої нащадки – земляки і сьогоднішній образ твій, втілений у камінь, не зітреється ніколи. Ти залишився в народній пам'яті навіки».

Промовляли ще перший голова колгоспу М.Пінчук, учитель історії А.Босацький, учень середньої школи. Учасники свята поклали квіти до підніжжя пам'ятника, після чого урочистим походом пройшли до центру містечка на відкриття історико-меморіального музею. Нас зустріли учні хлібом і сіллю, квітами. Перерізано стрічку, і мені випала честь провести першу екскурсію по музею, а потім вручити пам'ятну медаль гостям з нагоди відкриття пам'ятника і музею О.Довбуша. Особливо зворушливим був момент, коли до мене підійшла дружина відомого письменника і культурного діяча Гната Хоткевича – Платонида Хоткевич, обняла й сказала: «Дорогий Володимире Васильовичу, низенький уклін вам за все, що ви зробили для Олекси Довбуша. Ви прославили його в історії, ви вклали весь свій ентузіазм, щоб стояв героєві і музей, щоб земляки і гості читали літопис його великої діяльності. Історія і народ наш ніколи цього не забудуть. Щастя вас на поприщі дослідження Довбушевої історії».

Печеніжин цього пам'ятного дня справді був святковим: всюди людно, квіти, радісні співи. На місцевому стадіоні – концерти художньої самодіяльності селища району, співали відомі солісти зі Львова – Марія Процев'як, Ярослав Шовковий. У цей урочистий день раділи нащадки Олекси Довбуша, бо врешті зійшов на п'єдестал у камені їх земляк, герой минулих століть. Святковий гомін котився до вечора.

І стоїть сьогодні пам'ятник Довбуша на його батьківщині, і до нього йдуть усі, хто шанує його велике ім'я, що вписане золотими буквами в літопис історії українського народу. Слава про безстрашного лицаря переживе віки.

ВСТАНОВЛЕННЯ ОБЕЛИСКУ НА МІСЦІ СМЕРТЕЛЬНОГО ПОРАНЕННЯ НАРОДНОГО МЕСНИКА

Другим для мене священним місцем героїчної Довбушани є село Космач із Гуцульщини, де трагічно обірвалося мужнє серце народного героя. Вперше я сюди прибув зі своєю сім'єю в 1956 році, оглядав місця, де стояла хата вбивці – Степана Дзвінчука. Показували мені тутешні люди місце де стояли будинки, в яких жили Дзвінчуки. Станіслав Людкевич розповів і показав мені, де був поріг хати Степана Дзвінчука, на якому смертельно поранено Олексу.

Жителі села Космача, які жили в цих місцях, розповідали про те, що вони навіть бачили дуло рушниці, з якої стріляв у Довбуша Дзвінчук і привілей, яким нагородили вбивцю пани за чорну роботу.

Вдруге сюди я прибув через рік, в 1957 році, коли мандрував по багатьох селах Гудульщини, відвідуючи Довбушеві місця, збираючи фольклорні записи народних пісень, легенд, оповідаць. Я знов побував на місці, де колись жив вбивця Довбуша. Там тоді стояла пустою стара завалена хата. За розповідями старожилів вона була побудована в 30-х роках.

Всі мешканці цього урочища говорили, що десь тут колись проживали Дзвінчуки, але де саме була розташована та хата ніхто точно не міг сказати.

Однак з часом мені пощастило визначити точне місце не лише хати Степана Дзвінчука, але й встановити де знаходився поріг, на якому був підстрелений легендарний ватажок. В цьому мені допоміг найстаріший тоді композитор України Станіслав Людкевич, з яким я познайомився в 50-х роках, коли він писав лібрето і музику до своєї опери «Олекса Довбуш».

Якось, йдучи по вулиці Академічній у Львові, у розмові з композитором я нагадав про хату Степана Дзвінчука в Космачі. Наголошував, що не знаю, де саме той злочасний поріг стояв, на якому смертельно було підстрелено Олексу Довбуша. «Дорогий, – сказав він мені, – я Вам допоможу, знаю де це було. Мені показав те місце Михайло Павлик, але я туди не їду, там десь відпочиває Микола Колесса, може він щось про це знає».

Можеш собі уявити, читачу, скільки труда мені коштувало завезти сюди майже 80-річного композитора! Знайшовши машину, ми поїхали до Космача. І ось композитор Станіслав Людкевич сказав: «Ось тут був поріг хати Дзвінчука, на якому був смертельно поранений ватажок». І тоді мною заволоділа ідея увіковічнити це місце, встановити пам'ятний знак, щоб нащадки пам'ятали, де загинув їх улюбленець.

Нелегко було цей задум здійснити, переборовши перепони місцевого керівництва, яке фактично не хотіло цього, мотивуючи різними хитромудрими причинами, як ось: «не бажано трагічних місць увіковічувати», «кому то потрібно, де вбито Довбуша», «було так було» і тому подібне. А до того ж ще вийшла трагічна історія і з Довбушевою церквою святої Парасковії, яка стояла неподалік і яку районне керівництво не дозволяло громаді Космача ремонтувати. Справа затяглася на кілька років. І все-таки мене не покидала думка увіковічнити це місце.

Якось, працюючи на історичному факультеті Івано-Франківського педагогічного інституту і роблячи переключку студентів-заочників I курсу, звернув увагу на студента Степана Дзвінчука і поцікавився звідки він родом. Відповів соромливо: «З того ж таки Космача і з того ж таки роду». На перерві запитав, що там діється: де стояла хата вашого предка Степана Дзвінчука? У відповідь почув: «Якийсь сувенірник будуватиме хату для своїх дітей». «А де кам'яні брили, завезені сюди з Чорногори під пам'ятник?», – запитав я студента з Космача. «Одну з них розбили під будівлю, а друга ще поки що збереглася», – відповів він стиха.

Ця звістка надзвичайно вразила мене, і я вирішив звернутися до керівництва області. Мав розмову із секретарем обкому партії по пропаганді П.Садачуком, на що він розвів руками, мовляв, будинок вже збудований. Довелося мені оббивати пороги чиновників, вести не одну розмову і все чув одну і ту ж цинічну відповідь: «У нас багато інших справ, а ви все про того О.Довбуша, та то було давно, та чи потрібно ворухити».

Так справа затягнулася. Нарешті в 1960 році з нагоди 235-річчя загибелі Олекси Довбуша обласне і районне керівництво дозволило увіковічнити пам'ятке

місце. Я поїхав до Космача з представником Косівського району. Новобузову розбирав сувенірник. Виготовлено обеліск з однієї брили, на якій викарбувано пам'ятні слова. Планувалося відкриття пам'ятника в урочистій обстановці 24 серпня 1980 року. Велася підготовка до відкриття, були віддруковані запрошення, готувався концерт та моя основна доповідь про обставини загибелі Олекси Довбуша. Обеліск мав відкриватися під звуки трембіти. Проте, керівництво області чомусь не дало благословення на це відкриття, хоч в той день, у неділю, до Космача приїхало багато любителів Довбушевої бувальщини. Ця гірка подія надто схвилювала мене і досі не стирається в моїй пам'яті. Згодом секретар райкому партії, яка навчалася в нашому інституті, передала мені всі затримані примірники запрошень. Вони збереглися у моїй приватній колекції Довбушани в кількості 200 штук і стали свого роду експонатами – свідченням дивної перестраховки місцевого чиновництва.

Та, незважаючи на різного роду перепони, ми все ж таки змогли, хоч і з великими труднощами, увіковічнити місце загибелі Довбуша. І з того часу до цього місця не заростає народна стежина. Численні туристи, краєзнавці, учні, студенти відвідують це місце, кладуть на постамент обеліска квіти, а то й часто співають найстарішу пісню «Ой попід гай зелененький...».

І сказав колись мені гуцул, який живе біля цього пам'ятника: «Професоре, спасибі вам, що так красиво зробили з шим нашим місцем. Колись бувало тільки і чути від перехожих, а де то місце, де вбито було Довбуша? А сьогодні всі йдуть, йдуть і все кладуть квіти до пам'ятника. Боже, як це добре, що наш любий Олекса дістав таку шану».

СПОРУДЖЕННЯ ОБЕЛІСКУ В ПЕЧЕНІЖИНІ

Ще одне Довбушеве пам'ятне місце довго залишалося неувіковічене. Ним було, як вказувалося раніше, урочище під назвою «Калинник» в селищі Печеніжині, в комірчині якої народився в 1700 році Олекса Довбуш. Історія збереження цього пам'ятного місця та встановлення в 1988 році пам'ятного знаку також цікава. Про це повинні знати наші нащадки і всі любителі Довбушевої бувальщини. Виявити, увіковічнити таке пам'ятне місце теж становить собою Довбушевий скарб. Але щоб історично обґрунтувати це місце необхідні були тривалі наукові дослідження.

В селищі Печеніжині народ вказував на два місця, де міг би народитися Олекса Довбуш – урочище Бабичів і урочище Калинник. Але котре з них відповідає історичній достовірності, важко було на початку з'ясувати. Про що розповідають історичні документи? З достовірних архівних матеріалів, а точніше із судових протоколів, які складено під час слідства над побратимами героя в Станіславській фортеці, довідуємося, що Олекса Довбуш народився в селі Печеніжині (тепер Коломийського району) в родині бідного селянина Василя Довбушука, який винаймав комірчину у багатого сільського селянина Гаврила Твердюка. Батько Олекси Василь Довбушук, як свідчать історичні матеріали, належав до найбіднішої верстви сільського населення – «комірників» – тобто тих, що не мали своєї хати, а винаймала для себе комірку в багатих селян.

Про це свідчить зізнання самого власника хати Гаврила Твердюка 25 липня 1740 року перед шляхетським судом у Станіславі. Так в протоколі записано, що 25 липня 1740 року перед судом був доставлений і питаний господар іменем Гаврило Твердюк, в якого мешкав старий Василь Довбушук. Слідчі запитали чи бувають брати Довбуші «в тебе, батька і матері?». Почулося у відповідь: «Тепер ніколи вони в нас не бувають. З того часу, як почали діяти в Печеніжині і їх наказано було спіймати. Від

того часу я їх ніколи не бачив». З невідомих причин Гаврило Твердюк не признався про нічний прихід братів Івана та Олекси до батьків. Але де саме жив цей селянин, не вказано нічого в документах та й чи можна було тоді визначити точне місце, на той час воно було не важливим ні для шляхетських судів, ні для власника хати. А шо брати сюди ходили ще в 1739 році підтверджується свідченням Гаврила Твердюка, який розповідав шляхті в Станіславці, що сини Василя Довбушка озброєні від ніг до голови часто вночі з'являлися в Печеніжині. Але до хати вони не заходили, увесь час були на сторожі, викликали матір і говорили з нею по кілька годин, а відходячи, залишали рдинчам грошову допомогу.

З того часу про родинну комірку, де народився Олекса Довбуш, більше ніде в документах не згадується. А тому для точного визначення місця хати більш переконливо можуть прийти на допомогу перекази, а ще точніше – якісь збережені пам'ятні речі. Якщо про урочище Бабичів, як про можливе місце народження ватажка, розповідають лише старожили в переказах, то на Калиннику зберігся з того часу пам'ятний знак. І народні маси не забули цього пам'ятного місця. Вони протягом століть оберігали його, передавали з покоління в покоління пам'ять про те, де знаходилася ця хата. На цьому місці був поставлений дерев'яний хрест, який час від часу замінювали селяни новим деревом і так зберегли до нашого часу.

Я дитиною досить добре пам'ятаю, як десь у середині 30-х років ходив я з батьком за церковною процесією по тих хрестах і капличках, які були розкинуті по території селища та де відправлялися моління і діти сипали квіти до підніжжя таких пам'ятників. Пам'ятаю, що був з батьком після такої відправи біля хреста на Калиннику. Запитав його, чому люди так шанують це місце і почув відповідь: «Сину, тут колись стояла хата бідного, як і ми, селянина, в якій народився Олекса Довбуш». А потім в 50-х роках, коли я прийїжджав уже науковцем в рідне село і цікавився пам'ятними Довбушевими місцями, то старожил і палкий любитель минулого селянин Юрій Козьменко водив мене на те місце, плакав і цілував землю під хрестом, кажучи, шо це «святе місце», яке народило великого ватагу-борця за волю України». Вже тоді я загорівся бажанням увіковічнити те місце, тим більше, шо і односельчани просили мене якось зберегти його.

З нагоди 280-річчя уродин і 235-річчя смерті Олекси Довбуша в 1960 році я за згодою відділу пропаганди Івано-Франківського обкому партії звернувся із проханням у Коломийській міськомком партії за дозволом встановити пам'ятний знак на місці, де стояла хата, в якій народився Олекса Довбуш. Тодішній секретар міському партії по пропаганді сухо прийняла мене в кабінеті і сказала, шо не буде сприяти встановленню пам'ятного знаку, оскільки це пахне націоналістичними «предрассудками». На шо я з обуренням відповів, шо вона не відповідає своїй посаді, неграмотно ставиться до соціального борця і, незважаючи на тенденційний погляд до пам'яток історії, це місце буде колись увіковічене.

І тільки в 1988 році з нагоди 250-річчя початку повстання селян-опришків під проводом Олекси Довбуша та підготовки до урочистого проведення обласної науково-теоретичної конференції на батьківщині народного героя в селищі Печеніжині вже вкотре постало питання про відзначення місця народження легендарного ватажка.

З істориком місцевої школи Босацьким А.М., краєзнавцем Довганом С.Є., Вуяком М.В. та іншими любителями Довбушевої бувальщини ми виїхали на урочище Калинник, щоб ще раз оглянути його і виявити те місце за допомогою місцевих старожилів. Ми зупинилися на подвір'ї старожила Якубенка Степана Івановича. Він розповів, шо за спогадами діда і прадіда тут стояла колись хатина на роздоріжжі, при старій чумацькій дорозі, яку в народі називали «соляною». І тут мав народитися

Олекса Довбуш. Місце мальовниче, на узгір'ї за сосновим бором розкинулося урочище Калинник. Назва його за переказами старожилів мала піти від того, що в минулому тут густо росла калина. Дійсно, через урочище простежуються сліди стародавньої чумацької дороги, якою в далекому минулому їздили солеторговці з Молодятина, Марківки і Печеніжина, що вивозили мажми сіль з місцевих солеварень в напрямі на Сопів, Коломию, а далі на Поділля і Наддніпрянську Україну. Тут було роздоріжжя, куди пролягали дороги на Малий Ключів, поблизу знаходився ліс, званий Готар. Розповіді місцевих старожилів підтвердили наші припущення про приблизне знаходження місця, де народився Олекса Довбуш. Про це говорили і вже згаданий Якубенко С.І. і старожил хутора Марія Сидорук, 1903 року народження. Вона ще дитиною чула від свого столітнього діда, що хрест, який стояв на місці Довбушевої хати, поставили опришки – наступники О.Довбуша.

З'ясувалося у нашій бесіді із старожилами, що на місці хати Гаврила Твердюка, правдоподібно в кінці XVIII ст., селяни на пам'ять про свого героя на місці його народження поставили хрест, який пізніше, коли спорохнів, поновляли іншими новими. У 50-х роках, коли за розпорядженням місцевого чиновництва, яке ніби-то мало боротися з релігійною, цей унікальний пам'ятний Довбушевий хрест зрізали. З розповідей старожилів зрозуміло, що селяни цього хутора боляче пережили варварський, ганебний вчинок чиновників. Марія Сидорук переказувала, що всі жителі хутора чули, що коли підрізаний цей Довбушевий дерев'яний хрест падав, то так, немов би застогнала умираюча або смертельно поранена людина. Після зрубаного хреста залишилася пень, який ще сьогодні можна спостерігати.

Сам пам'ятний знак, Довбушевий хрест, як його називають всі жителі хутора зберігся. Місцевий житель Якубенко Степан заховав його у своїй stodolі. Ми оглянули його уважно. Хрест декоративно прикрашений топірцями – бойовою зброєю опришків та іншими символічними знаками, драбинами, що нас ще більше переконало про відношення цієї пам'ятки до опришків і О.Довбуша.

Почалася підготовка до відзначення пам'ятного місця. За проектом композиція пам'ятного знаку мала складатися з уламків скель змонтованих в єдине ціле і на меморіальній плиті мали бути викарбувані пам'ятні слова з нагоди чого встановлено цей пам'ятний знак.

Слідкуючи уважно за ходом спорудження цього пам'ятного знаку, хочу підтвердити, що жителі Довбушевого селища з великою любов'ю до свого великого земляка віднеслися до цього патріотичного почину. Робітники місцевого колгоспу «Гірський» завезли з карпатських гір камінні брили, а робітники Печеніжинського комунального господарства під керівництвом районного архітектора змакетували ці скелі, скріпили цементом і на мармуровій дошці викарбували пам'ятний напис. У той час, коли споруджувався пам'ятник, у мене виникла ідея встановити в нішу пам'ятника скриньку із землею з тих населених пунктів, де були розвішені шляхтою порубані катанами магната Потоцького частини мертвого тіла О.Довбуша, символізуючи цим повернення його до рідного порогу.

Наступило Довбушеве свято на батьківщині героя у селищі Печезині. Сюди вранці 26 травня 1988 року прибули сотні людей із Києва, Львова, Івано-Франківська, Чернівців, Тернополя, Коломиї, Калуша, Косова, Надвірної, Верховини й інших населених пунктів України з нагоди обласної науково-теоретичної конференції, присвяченої 250-річчю від початку антифеодального руху селян-опришків під проводом Олекси Довбуша, відкриття пам'ятного знаку на місці, де народився народний герой та реставрованого історико-меморіального музею славетного ватажка.

Урочистості почалися при в'їзді у селище біля пам'ятника Олесі Довбушу. Під звуки трембіти трудящі селища, гості піднімаються до пам'ятника і кладуть до його підніжжя квіти, лунає пісня про О. Довбуша, яку виконує самодіяльний народний хор колгоспу ім. О. Довбуша.

Звідси учасники прямують на відкриття пам'ятного знаку Олексі Довбушу. Мальовниче урочище Калиник давно, певно, не бачило такого скупчення людей. Старезні сосни на узліссі, здавалось, присунулись ближче, щоб побачити і почути, що тут відбувається. Мітинг з нагоди свята відкрив начальник управління культури облвиконкому М.В.Токаренко і доручив найпочеснішим гостям відкрити пам'ятник. Серед цих шасливих людей був і я. В ту хвилину я був радісно схвилюваний, що здійснилася моя довголітня мрія увіковічнити цей дорогий Довбушевий поріг, де Олекса вперше побачив світ і звідки пішов у славіні загопи опришків.

Спадає біле полотнище і на фоні соснового лісу і гір перед присутніми відкривається пам'ятний знак – нагромаджені одна на одну камінні брили, зібрані з тих місць в карпатських горах, де колись ходив славетний опришок.

На пам'ятному знаку на мармуровій сірій дошці вдячні земляки викарбували пам'ятні слова, які вперше прочитали присутні на відкритті: «На цьому місці стояла хата, в комірчині якої народився в 1700 році народний герой Прикарпаття Олекса Довбуш. Травень 1988 року».

Мені було надано перше слово про мого великого земляка. Не знаю чому, чи з радості, чи з хвилювання уста мої тремтіли, видно із здійснення моїх мрій і того, що я стою на порозі рідної комірчини та виголошую слова вдячності за ту велику антифеодальну діяльність Олекси Довбуша. Зібрався із всіма силами і почав свій виступ...

«Шановні земляки, наші дорогі гості!

Сьогодні ми зібралися у цьому мальовничому карпатському урочищі під такою милозвучною назвою Калиник, при колишній старовинній чумацькій дорозі, яка ледь-ледь простежується і якою гуцули-солеторгівці-чумаки возили сіль з солеварних жуп Печеніжина, Марківки, Молодятина, Рунгур в сторону Коломиї, а далі розвозили її по Поділля, Волині, по всій Україні, Білорусії, Литві. По цьому шляху віз закуплену сіль і син Богдана Хмельницького Тиміш перед визвольною війною українського народу 1648–1657 рр.

Саме в цьому місці колись стояла хата Гаврила Твердюка, в комірчині якої животіла сім'я Василя Довбушука. Тут 236 років тому, а точніше в 1700 році, в цій убогій комірчині у нужденної родини Довбушуків народився син Олекса.

Тут пройшло його дитинство і юність, де він бачив страшне феодально-кріпосницьке лихоліття. Волелюбний юнак – пастух, який з братом Іваном і батьком наймитував, пас худобу громади Марківки і, не витримавши лихої долі в маєтку пана Андрія Тишковського, вступив в загін прославлених народних месників-опришків і 250 років тому запалив факел антифеодального повстання і підніс карпатське опришківство до найвишого піднесення.

Олексо! Хоч ти відірвався від родинного порогу і пішов в Чорногору – опорний центр твого загону, але ти не забував про нього.

Часто вечорами навідувався до батька і матері, ділився з ними своїми нелегкими буднями боротьби з лютим панством, давав їм на прожиток гроші і десь тут в тих місцях прощався із заплаканою матір'ю.

Але пани не спали і почали переслідувати твоїх батьків. Адже так в судовому протоколі записано, що 25 липня 1740 року перед шляхетським судом у Станіславі був ставлений і питаний господар іменем Гаврило Твердюк, в якого мешкав старий Василь

Довбушук. Слідчі запитали, чи бувають брати Олекса та Іван Довбушуки у цього батька і матері. Почулася така відповідь: «Тепер ніколи вони в нас не бувають з того часу, як почали діяти в Печеніжині і їх наказано було спіймати. Від того часу я їх ніколи не бачив».

Але ти, Олексо, ще раз прийшов у Печеніжин у 1745 році і стяв голову на порозі своїм бойовим топірцем пану Рушиці, як і того самого ротмістра шляхетських військ, який прославив себе жорстокістю при придушенні гайдамацьких рухів на Правобережній Україні, любимця гетьмана коронного Йосифа Потоцького.

Олекса, як нам відомо сьогодні з багатьох документів – судових протоколів твоїх побратимів, яких мучили в Станіславських кріпосних казематах, і тих листів переляканої шляхти, погрожувального універсалу коронного гетьмана Й.Потоцького (1742 р.), посесорів і орендарів та різних інших гнобителів закріпаченого люду ти протягом семи років (з 1736 по 1745 роки) здійснив 30 знаменитих антифеодальних походів, карав панів – мучителів селян, орендарів, лихварів Лошака, Зельмана, губернатора Рушицю, полковника К.Золотницького, пана Калиновського і інших ходив у віддалені походи, мстив панам за їх соціальний гніт, лякав на смерть ненависних гнобителів і вселяв селянам віру на волю та визволення.

Олексо! Ти, караючи жорстоких панів, орендарів і багатіїв своїм бойовим Довбушевим топірцем захищав бідних уярмлених селян, ділив з ним всі свої нелегі опришківські будні, а забране у панів багатство роздавав бідним і знедоленим.

Ось за що ти, Олексо, ще за життя і бойову опришківську боротьбу здобув собі славу і вдячну пам'ять твоїх земляків і всього поневоленого люду західноукраїнських земель.

Олексо! Вдячні твої нащадки увіковічили тебе в багатющій народній творчості – легендах, переказах, піснях. З любов'ю оспівали кращі місцини наших карпатських гір – скелі, печери, потоки, вершини. Хоч польська шляхта і магнати, зокрема коронний гетьман Йосип Потоцький, княгиня Теофілія Яблоновська, коронний прокурор Павло Бенуа, управитель маєтків Потоцького Рушиця, комендант Станіславської фортеці Пшелуський лютували, робили все, щоб спіймати тебе. Олексо, але не змогли, бо тебе підтримував і захищав простий люд.

І тільки підступно ти був убитий, але й мертвого тебе боялися. Через це люті гнобителі вже мертвого порубали тебе на 12 частин і розвішали по всьому Прикарпатті і під карою смерті забороняли вимовляти твоє ім'я, але ти жив в серцях свого народу. в його піснях і думках.

І австрійські чиновники – барони, графи, шляхта від Віденського імператорського трону до галицького намісництва у Львові, які загарбали ці віковічні українські землі, не змогли згасити любові народу до чесного і справедливого життя та антифеодальної діяльності.

Тільки в наш час літопис твоєї великої боротьби вписаний золотими буквами в історію України. Ти став поруч з такими легендарними героями України, як Северин Наливайко, Іван Богун, Данило Нечай, Устим Кармелюк, Лук'ян Кобилиця, Семен Височан. Максим Залізняк.

Не випадково 100 видатних діячів науки і культури революційної боротьби дали високу оцінку тобі і твоєї безсмертній діяльності, а письменники героїчний образ твій оспівали в історичних романах, поезіях, драматургії, кінематографії, а картини і скульптури прикрашають експозиції народних музеїв, широко лунають пісні про тебе.

Олексо! Ми прийшли до твого порогу, колишньої священної батьківської комірчини і принесли тобі земличку з тих населених пунктів прикарпатського краю – Коломиї, Лючі, Вербіжа, Косова, Кут, Криворівні, Зеленої, Чорного Поток,

Микуличина, Биткова і Космача, де спопеліли останки порубаного жорстокими катами шляхетської Речі Посполитої мертвого тіла.

Хай ця Прикарпатська земля буде найкращим свідченням любові до тебе, безстрашного лицаря боротьби проти кріпосництва, в наш час, коли твоє ім'я і твоя справедлива боротьба за волю гомонить повсюди і особливо сьогодні, при відкритті цього скромного, але з любов'ю виконаного твоїми земляками меморіального знаку.

Пройдуть роки, десятиріччя, віки, а до твого родинного порогу не буде заростати стежка.

Після закінчення виступу під звуки трембіти, на якій вигравав сумні верховинські думи старий гуцул-трембітар, я уклав скриньку із землею у заготовлену внизу нішу. З моїх очей капали сльози і я душею відчув немов зібралось в єдине ціле розпорошене тіло мого великого земляка. Гуцули-земляки піднесли до підніжжя кам'яного пам'ятника таблицю з чорного мармуру, на якій, ніби рубані барткою, стояли слова: «Тут зберігається земля з населених пунктів Прикарпаття – Биткова, Вербіжа, Зеленої, Коломиї, Космача, Косова, Криворівні, Кут, Лючок, Микуличина, Чорного Потокю, де потіли останки порубаного 1745 року шляхтою на 12 частин мертвого тіла народного героя Олекси Довбуша. Встановлено в 1988 році з нагоди 250-річчя повстання селян-опришків під проводом народного месника».

Хвилина мовчання. Мітинг закінчився традиційним трембітанням і популярною піснею «Ой, по під гай зелененький ходить Довбуш молоденький...» Її виконували соліст Гуцульського ансамблю пісні і танцю Михайло Кривень та викладач музичної школи обласного центру Михайло Туринський, а підтримали цю пісню всі присутні. То був гімн славному ватагу карпатських опришків. Після урочистого відкриття пам'ятного знака в урочищі Калинник відбулося пленарне засідання обласної науково-теоретичної конференції в селищному Будинку культури. Перед тим відкрито реставрований історико-меморіальний музей. На конференції мною була виголошена доповідь «Олекса Довбуш в оцінці видатних діячів науки і культури».

Учасників свята привітали науковий співробітник Інституту фольклору та етнографії ім. М.Рильського Я.М.Пилинський (Київ), учений секретар Інституту суспільних наук АН України, кандидат історичних наук Б.В.Грабовецький (м.Львів), учитель історії Стриганської восьмирічної школи Бережанського району Тернопільської області В.В.Пришляк, поетеса Ольга Слоньовська із села Ценяви Коломийського району.

Довбушеве свято завершилося концертом колективів художньої самодіяльності Коломийщини. Селище виглядало урочисто, всюди виднілися квіти, гомоном котилися пісні і танці, перед Будинком культури відбулося театралізоване вдовнище «Олекса Довбуш з побратимами».

ПАМ'ЯТНИК О.ДОВБУШУ В КОСМАЧІ

З Космачем пов'язана і ще одна історія з пам'ятником О.Довбуша. Тут живе по вул. О.Довбуша, 17, старожил – гуцул Юсипчук Михайло, названий в народі Дідишин. Це народний майстер, який протягом багатьох років в гуцульських лісах збирав хоріння і з них витворив дивовижні фігури. Коли дивився на них, зачаровуєшся тими фантастичними витворами природи. Твори Юсипчука стали вже широко відомі багатьом в нашій країні.

Але є ще одна позитивна риса в цього гуцула – пристрасного любителя історії рідного краю – він буквально закоханий в О.Довбуша і вже тривалий час широко популяризує це легендарне ім'я не лише на Гуцульщині, але й по всій Україні.

По-перше, він якось вивідав, що на одному із присілків Космача зберігається хата Степана Дзвінчука – вбивці О.Довбуша. І хоч важко судити про історичну достовірність цієї будівлі, він зумів викупити цю хатину, перевезти на своє подвір'я і популяризувати всім, що саме ця деревна хата із кедровим столом належала Степану Дзвінчуку. В цій хатині він розмістив усі свої творчі роботи з дивовижного коріння, а також за його розповідями, опришківську зброю, пістолі, топірці, порохівниці та дуло з рушниці, з якого стріляв у ватажка Степан Дзвінчук, стару дерев'яну скульптуру з придорожніх капличок.

Таким чином, був створений Довбушівський самодіяльний музей, який кожного року відвідують багато любителів історії народного мистецтва Гуцульщини. Це ще більше популяризувало ім'я О.Довбуша.

Наша дружба з народним майстром зародилася на початку 60-х років, коли він завітав до моєї хати якось у неділю і приніс мені у рамі з кореня дерева випалений на дощечці портрет Довбуша з написами. З однієї сторони автор експонату викладає в написі такі слова Довбуша: «Я хотів для своїх гуцулів щастя і світла для вас принести, щоб та іскра Божої любові пломеніла в серцях назавжди». Олекса Довбуш. Автор Михайло Дідишин. Космач. 1976 р.

Уважно оглянувши мою домашню історико-літературно-мистецьку колекцію О.Довбуша, він із захопленням залишив у книзі відгуків такий запис:

«Низький уклін Вам, дорогий Володимире Васильовичу! Ви – слава і гордість нашого рідного краю. Думаю, що висловлю думку сотень гуцулів. Професор Грабовецький Володимир Васильович – це збирач перлин нашої Гуцульщини. Напевно, сам Бог послав на землю Вас, дорогий професоре.

Сам я також є тою маленькою частиною тих збирачів Гуцульщини та слідів опришківства і, зокрема, Олекси Довбуша. Я віднайшов хатину, де був смертельно поранений Олекса Довбуш, в якій знаходиться пишній кедровий стіл, за котрим не раз сидів О.Довбуш, а також цівка з рушниці, якою був вбитий ватажок опришків. Багато речей з часів О.Довбуша мені вдалося розшукати та розмістити в хатині Марічки Дзвінчук. Тут пізнав Олекса найбільше радості, тут він зустрівся із своєю смертю.

Щиро, від серця, я вдячний Вам за ті величезні труди, які робите Ви для свого народу. Ваша хата – це справжній музей, музей Довбушівани, де можна зустрітися з різними художніми творами різних майстрів, для яких О.Довбуш був гордістю їхнього краю. Дорогий Володимире Васильовичу, багато Вам щасливих років на славу своєї рідної Гуцульщини. Майстер народної творчості. Житель села Космача М.Дідишин».

Роки пропливали і наша дружба ще більше міцніла. Михайло Юсипчук вирішив встановити ще один пам'ятник Олексі Довбушу в Космачі. Якось він довідався, що в Болахівському лісокомбінаті зберігається скульптура Олекси Довбуша, десь там валялася вона у непомітному місці. Михайло Дідишин виїхав на місце, оглянув і купив її за свої кошти та перевіз на своє домашнє подвір'я у Космач. Треба було мати неабияку силу волі і захопленість О.Довбушем, щоб придбати за свої кошти цю скульптуру і поставити її біля своєї хати. Згодом з'ясувалося, що цю фігуру виконав на замовлення Болахівського лісокомбінату Івано-Франківський скульптор Болюк.

За наполегливою ініціативою народного майстра Косівський райвиконком дозволив Космацькій сільській раді народних депутатів провести урочисту

конференцію і відкрити пам'ятник легендарному герою з нагоди 250-річчя початку повстання селян-опришків під проводом Олекси Довбуша.

3 липня 1988 р. до мальовничого села ранком почали прибувати учасники свята, гості зі Львова, Кисва, Івано-Франківська, Коломиї, Косова та інших населених пунктів Прикарпаття, Закарпаття, Буковини. Біля хати Михайла Дідишина збудовано поміст, і на ньому прапори і все потопало в квітах. На це урочисте свято було запрошено і мене та мого сина Богдана Грабовецького.

О 12 годині голос трембіти сповістив про початок Довбушевих урочистостей. Голова сілради після короткої бесіди надав мені слово про О.Довбуша. В своєму півторогодинному виступі я розповів учасникам свята про життя і антифеодальну діяльність великого сина Гуцульщини, безстрашного борця проти кріпацтва. На закінчення я сказав:

«Дорога громада Космача, дорогі гості!

Знов до мальовничого села Космача прийшло Довбушеве свято. І тужно і радісно на серці. З тугою ми згадуємо, що саме тут 257 років тому трагічно обірвалося життя легендарного Олекси Довбуша, а радісно всім нам, що це благородне ім'я захисника закріпачених селян глибоко залишилася в пам'яті народній – в піснях, легендах, переказах. І в наш час особлива шана безстрашному меснику, і тут його нащадки космачани і всі, хто прибув сьогодні сюди не забувають тих лицарів, що топірцями боролися за селянську волю.

Ми сьогодні широко відзначаємо 250-річчя початку виступу Олекси Довбуша. Недавно, 28 травня таке свято було на батьківщині героя в селищі Печеніжині, а нині тут, в Космачі. Глибока подяка за це свято нашому господарю, палкому любителю Довбуша Юсипчуку Михайлові Ільковичу».

Після цього гості свята під звуки музики і співу підійшли до пам'ятника. Мені із сином та Михайлу Дідишину було доручено відкрити пам'ятник. Спадає біле полотнище і перед очима глядачів до нас дивиться вибите в камені барельєфне здумане і звернуте вниз обличчя Олекси Довбуша. Під ним викарбувані слова «Олекса Довбуш. 1700–1745». Здається, кращого не могло бути, бо сумне зображення героя пояснюється його тут загибеллю.

В своєму слові я зупинив увагу учасників свята на обставинах загибелі Олекси Довбуша в Космачі в той трагічний серпневий день 1745 року і розповів про відзначення пам'ятниками Довбушевих місць на Прикарпатті: «Від сьогодні, – говорив я, – всі шанувальники О.Довбуша зможуть ще оглянути один пам'ятний знак в Космачі, який при значному сприянні придбав, встановив відомий майстер народної творчості, житель цього села, шанувальник героя Михайло Ількович Юсипчук. Шана і земний уклін вам за це, що не забуваєте славетних борців за народну волю. В літопис історії Космача буде занесено з пошаною і Ваше ім'я».

Після цього я підійшов до пам'ятника із скринькою, в якій знаходилася земля з тих 11 населених пунктів Прикарпаття, де сполелі частини порубаного панами мертвого тіла О.Довбуша і встановив до підніжжя постаменту та звернувся до свого великого земляка: «Олексо, ми принесли тобі до пам'ятника ту земличку, де спочили твої останки. Ти загинув у нерівному бою. але слава твоя не померла, вона житиме у віках і буде нагадувати нащадкам, якою нелегкою була боротьба за визволення від кріпосного ярма, за соціальне і національне визволення України».

Хвилиною мовчання всі присутні вшанували пам'ять героя. Від львів'ян говорив вчений секретар Інституту суспільних наук АН УРСР, кандидат історичних наук Б.В.Грабовецький, від івано-франківців виступав ст.науковий співробітник обласного краєзнавчого музею П.І.Арсенич, вірші, присвячені Олексі Довбушу, читав

журналіст і красзнавець І.Симчич. На закінчення з хвилюванням і сльозами на очах широкосердечно подякував господар свята всім присутнім за участь у відкритті цього пам'ятного знака. На згадку про цей радісний день Михайло Дідишин вручив мені фотографію пам'ятника з дарчим написом: «Володимир Василювичу, Пам'ятник ватажкові карпатських опришків Олексі Довбушеві. Побудований в Космачі 1988 р. жителем Космача Михайлом Дідишиним своїми силами» (напис випалений на дереві). І цей другий дарунок – цінний експонат не тільки фотографією, але й майстерно виконаною рамою з рубленого кореня.

Після цього кілька годин продовжувався святковий концерт, представлений художньою самодіяльністю Космача і багатьох гуцульських сіл Косівського району.

Велика група учасників свята пройшла вулицею селища до пам'ятного знаку, який був встановлений в 1980 році на місці загибелі Олекси Довбуша. Було покладено до підніжжя пам'ятного знаку квіти. Я, на основі достовірних історичних документів, розповів усім учасникам про трагічні хвилини, які тут відбулися вечором 23 серпня 1745 року, коли смертельно пораненого народного героя оплакували гуцули, з якими труднощами увіковічувалося це місце в 235-річчя від дня загибелі ватажка, як місцеві чиновники боялися урочисто відкрити тоді пам'ятний знак. Після хвилини мовчання в знак пошани героя всі заспівали гуртом найстарішу баладу про О.Довбуша «Ой, по під гай зелененький ходить Довбуш молоденький». Голос жалібної думи про О.Довбуша гомоном котився по Космачу, а десь тоді по горах сумно заграла трембіта, ніби з'єдналася з нами на місці Дзвінчукової хати.

ДОВБУШЕВА ЦЕРКВА, ЇЇ ХРЕСНА ДОРОГА

Важко згадувати долю церкви святої Парасковії у селі Космачі недалеко від того місця, де смертельно був поранений національний герой України Олекса Довбуш. Так склалося, що Стефан Дзвінчук важко поранив легендарного месника Карпат ввечері 23 серпня. Він цілу ніч спливав кров'ю, а ранком 24 серпня помер при космацькій громаді. Жорстоким гетьман Йосиф Потоцький наказав порубати його мертве тіло на 12 шматків і розвісити в 11-ти місцях Прикарпаття. То було тоді, а з 60-х років свою хресну дорогу пройшла старовинна церква св. Парасковії в селі Космач, яку народ називав Довбушевою, бо за переказами славний ватажок молився в ній і присягнув, що буде боротися за волю кріпосного люду.

Але все за порядком.

Старовинне і мальовниче село Космач на Гуцульщині має славні сторінки у своїй віковій історії. Тут здавна гуцули промишляли сіллю, яку продукували на місцевій солеварні, розквітало народне прикладне і декоративне мистецтво і особливо відоме в цілому світі неповторне писанкарство. Тут відпочивали і творили славні люди України: композитори Філарет Колесса і його син Микола, відомі художники Олекса Новаківський, Григорій Смольський, письменники Іван Франко, Василь Шурат, етнографи Володимир Гнатюк і Володимир Шухевич, з року в рік з XIX ст. тисячі туристів і любителів карпатської екзотики перебували тут і вивчали цей край.

І ось у цьому такому багатому на гуцульську культуру селі стояла старовинна церква св. Парасковії, побудована ще на початку XVIII, визначна пам'ятка дерев'яної архітектури з прекрасним іконостасом. Так вона стояла протягом XVIII – XIX ст. і до середини XX століття. До неї заходили народні месники – карпатські опришки і найголовніший їх ватажок Олекса Довбуш. Тут неподалік він загинув і знятий з його грудей хрест занесли до цієї церкви. З цим хрестом прославлений ватажок пройшов шляхами основних своїх бойових походів.

Перебувши віки, ця Довбушева церковця зазнала в 50-70-х роках свого знищення. Почалося з того, що церква вимагала ремонту. Космацька громада звернулася до проханя до керівників Косівського району за дозволом провести ремонт даху бані, покрити її гонтами. Проте місцеві косівські партійно-виконкомівські чиновники заборонили проводити будь-який ремонт. У той час, знімаючи кінофільм за повістю Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», без згоди місцевої громади хтось із працівників кіностудії ім. О.Довженка під виглядом реставрації забрав до Києва ікони із старовинного іконостасу цієї церкви. Це викликало обурення активістів громади і вони вимагали їх повернення. Серед них найбільше про це клопотався старожил села Василь Васильович Боб'як – палкий любитель рідного краю і Олексі Довбуша. Він писав листи до Києва з вимогою повернути забрані експонати. Його повідомили, що іконостас буде переданий до Львова на реставрацію. Ця справа зволікалася біля семи років. Василь Боб'як, з яким автор познайомився ще в 1956 році, будучи запрошеним нами на наукову конференцію присвячену 225-річчю загибелі Олексі Довбуша у Львів, звертався до учасників конференції від імені мешканців Довбушевого краю, розповідав про долю цієї церкви і просив наукову громадськість допомогти вплинути на косівські районні власті, щоб дозволили відремонтувати Довбушеву церкву, оскільки вона має не лише архітектурну, але й історичну цінність. Ми, як організатори цієї конференції, звернулися до Косівського райвиконкому з проханням дати дозвіл на ремонт церкви. І куди тільки я, як історик О.Довбуша, не звертався письмово й усно, звідусіль надходили холодні чиновницькі відповіді: «Церква не зареєстрована серед пам'ятників архітектури», «біля неї поховані бандерівці», «в церкві проводився вишкіл бандерівських старшин» і таке інше. Ми виїхали на місце і побачили дійсно важку картину: через діри бані протікала вода в середину церкви. Місцеві чиновники холодно зустріли нас, і ми тоді зрозуміли, що все чинилося з метою знищення церкви О.Довбуша.

А тим часом церковний іконостас з Києва не повернули до Львова на реставрацію. В листі від 5 вересня 1971 року згаданий старожил Василь Боб'як писав до мене: «Вельмишановний Володимир Васильович! Сердечний привіт Вам із Гуцульщини, а окремо з Космача!.. Коротко пишу Вам про Довбушівську церкву в Космачі. Експонати забрані з неї, зібрані в Києві всі до купи і скоро будуть привезені у Львів для реставрації. Так мене повідомили з Києва. Івано-Франківський комітет охорони пам'яток виніс рішення якнайскоріше приступити до реставрації цієї церкви. Я був би дуже радий, щоб це все була правда, бо хотів все бачити на своєму місці, а також музей Олексі Довбуша в Космачі. Я вже вибився із сил за тих сім років всякого крутіства, але постановив, що не вмру, поки не побачу все на своєму місці. З глибокою пошаною до Вас. За любителів Довбушани в Космачі – В.Боб'як».

Старожил В.Боб'як помер, так і не добившись нічого. Навколо цього іконостасу все було оповите таємницею. А церква через подірваний дах занепадала. Повсюди пішли листи до тодішньої Ради Міністрів і зокрема до заступника голови Ради Міністрів УРСР з питань культури П.Трощака. Якось при зустрічі зі мною він згадав про цю письмову тяганину в справі ремонту Довбушевої церкви і сказав, що там збереглася велика письмова справа, з якою бажано познайомитися. Не хотів я йому відповісти, що частина цієї вини припала і на нього, він мав тоді силу віцепрем'єра Ради Міністрів УРСР і міг допомогти.

На захист Довбушевої церкви у Космачі стали й деякі львів'яни, як, наприклад, дружина поета Андрія Волощака. Вона писала до Києва, Івано-Франківська і все відсилала її листи до Івано-Франківської обласної організації Українського товариства

охорони пам'яток історії та культури. Але ці керівники, знаючи ставлення косівських чиновників-невігласів, не поспішали допомогати.

Справа набрала широкого резонансу. зашуміли за кордоном і нарешті Рада Міністрів УРСР доручила Держбуду УРСР розібратися в цій справі. Останній створив республіканську урядову комісію в складі п'яти чоловік (див. список у Доповідній записці).

Урядова комісія приїхала до Космача, її супроводжували представники місцевої влади – Дідух Михайло Андрійович, Брустурняк Юрій Танасійович – голова Космацької сільської Ради, представник Косівського райвиконкому та Василь Фащук з Івано-Франківського обласного управління архітектури.

Ми оглянули церкву св. Парасковії, яка мала жалюгідний вигляд. Крізь бані світилося небо, від дощів почала гнити підлога, ікон не було, по землі валялися рештки якихось шматків різьби з рамок. Представники місцевої влади мовчали. Ми з обуренням констатували, що церкву треба негайно ремонтувати, бо вона має архітектурне й історичне значення. Пам'ятаю досі, як покійна Компан Олена Станіславівна заявила: «Яке варварство, яка неповага до такої пам'ятки культури, чому ви, місцева влада не дбаєте про те, щоб врятувати її?» На очах у неї появились сльози.

Після того ми зібрались і обговорили все щодо архітектурної та історичної пам'ятки та підготували доповідну записку, в якій виклали свої думки і одночасно вимагали проведення негайних позачергових ремонтно-реставраційних робіт згідно з кошторисом, і занесення церкви як архітектурного та історичного пам'ятника в додатковий список «Пам'ятників архітектури УРСР», які підлягають охороні державою.

Після підпису ця доповідна записка була направлена в Держбуд УРСР і Раду Міністрів УРСР. Але там тодішні республіканські чиновники не звернули на це увагу. зрозуміло чого, а церква Довбушева розпалася і згодом згоріла. З того часу минуло 23 роки. Яюсь, переглядаючи свій домашній архів, виявив копію цієї доповідної записки і вирішив її опублікувати як додаток до нашої статті з нагоди 250-річчя пам'яті загибелі Олекси Довбуша. Крім цього, додаю ще й лист вчительки Космацької середньої школи Юсипчук М.М. Хай наш сучасник і нащадки дізнаються, яке страшне лихоліття переживали наші святині, скарби культури у застійні роки партійно-комуністичної диктатури.

Доповідна записка

На виконання наказу Держбуду УРСР від 25 лютого 1972 року №31 комісія в складі:

Ачкасової В.Н. – директора Державного архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей» (голова);

Грбовецького В.В. – ст. наукового співробітника Інституту суспільних наук АН УРСР, доктора історичних наук (м, Львів);

Компан О.С. – ст. наукового співробітника Інституту історії АН УРСР, доктора історичних наук, голови бюро секції історичних пам'ятників Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури;

Макушенко П.І. – ст. наукового співробітника сектору Історії архітектури дорадянського періоду, Київ НДІТІ;

Самойловича В.П. – в. о. професора Київського державного художнього інституту, члена бюро секції пам'яток архітектури Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури, доктора мистецтвознавства для визначення архітектурно-історичної та художньої цінності і доцільності збереження та реставрації будинку колишньої дерев'яної церкви в с. Космач Косівського району Івано-Франківської області на місці ознайомились з зазначеною спорудою.

Українська РСР славиться своєю народною дерев'яною архітектурою, серед пам'яток якої немало творів світового значення. Це золотий фонд нашої національної культури. На Прикарпатті гуцульські теслі створили яскраву і самобутню школу дерев'яного будівництва. Дерев'яні храми, які вони побудували, відзначаються своїми архітектурно-конструктивними формами і оригінальними деталями, елементами декору у особливо ладом пропорцій і співвідношень. У цих будівлях втілено високі ідеали та мистецькі уподобання народу.

До гуцульських храмів належить і дерев'яна церква св.Параскеви (1718 р.) та двоюрядна дзвіничка біля неї.

В плані церква хрещата з широкими, але не глибокими боковими раменами, центральне приміщення на перехресті – однакової ширини з бічними. Будівля має характерну для гуцульської школи об'ємно-просторову композицію, в якій домінує центральна баня, що ніби замкнута між крилами. На четверику тримається восьмерик з окремим наметовим перекриттям, з невеличким ліхтариком і тендітною маківкою у вінчанні.

Вдало зібрані пропорції бічних об'ємів, будучи необхідним компонентом у створенні компактності і стрункості силуету. В українській дерев'яній архітектурі це один з характерних прикладів, де ритм присадкуватих пропорціональних членувань проведений так послідовно і майстерно. Як в рисунку бані, так і в обрисі об'ємів зовні багато ліній, що надає масиву храму скульптурної класичності.

Будівлю опоясує піддашшя, яке тримається на потужних фігурних кронштейнах, створених з випусків вівців зрубу.

В інтер'єрі внутрішній простір стримано-урочистий, при більш ніж скромних фізичних розмірах. Майстер вдало оперує багатим арсеналом засобів виразності й повністю володіє секретами будівельної вмінності.

Спокійної кривизни арки-вирізи, направлені сміливою досвідченою рукою, відкривають простори бічних приміщень на всю ширину. Центральна баня фактично зливається з бічними об'ємами, утворюючи єдиний простір, відкритий на середохресті у висоту широкою банею. Порівняння вгору посилюється легким вихилом стін всередину, оригінальним заходом, який використовується майстрами для більшої конструктивної міцності будівлі. На жаль, іконостас розібраний, і його частини зберігаються в Музеї українського мистецтва в Києві. В приміщенні залишилося лише три ікони.

Дерев'яна церква в селі Космач є класичним зразком п'ятидільної гуцульської церкви з однією банею. Пам'ятник мав безсумнівну архітектурно-художню цінність поряд з іншими українськими дерев'яними будівлями української архітектури.

Про те, що церква Параскеви в селі Космач дійсно відноситься до більш ранніх типів культових споруд, зокрема, свідчать акти першої візитації Коломийського деканату з 25 січня 1741 року, де говориться, що «Церква св. Параскеви-мучениці» збудована в 1718 році коштом Космацького жителя Матвія Ватаманчука. Додається детальний опис церкви, майна, ікон, ґрунтів, даних про священника (Львівський державний музей українського мистецтва, бібліотека № 822, том 14, стор. 221, 36-222).

Про цінність цієї архітектурної пам'ятки свідчить той факт, що вона вміщена в праці відомого українського мистецтвознавця Данила Щербаківського як Космаська церква XVIII ст. (Данило Щербаківський. Українське мистецтво, частина II, – Київ-Прага, 1926. – С.12, ілюстрація 23).

Церква Параскеви є оригінальним твором народного здочства, поширеного в Україні у XVII – XVIII ст. В умовах польсько-шляхетської агресії будівництво церков здійснювалося переважно коштом селян і міщан. Талановиті народні майстри не раз жорстоко переслідувалися як польськими, так і покатоличеними українськими панами. Тому церкви, подібні до обстежуваної комісією, становлять не лише велику мистецьку цінність, але й історичну: вони пов'язані з класовою і національно-визвольною боротьбою трудящих мас.

У ті часи релігія була панівною ідеологією і кожна справа освячувалася або засуджувалася церквою. Боротьба народних мас за своє визволення також виступала під релігійною оболонкою. Закликаючи до боротьби, керівники повстань апелювали до Бога. За безбожником маси б не пішли. Поширену серед західноєвропейських протестантів пісню «Господь – твердиня наша» вчені називали Марсельською селянською війни. Так було і в Україні, де на чолі повстанців не раз ставали сільські священики, де по церквах радилися і переховувалися опришки. З побудованою в 1718 році церквою в с. Космач пов'язано ім'я славного ватажка опришків О.Довбуша.(1700–1745). У Космачі він мав численних побратимів, схованку від ворогів, тут він зазнав першого юнацького кохання і вдруге наприкінці життя. О.Довбуш, як свідчать перекази, допомагав церкві Параскеви, що цілком правдоподібно. Ця церква була бідна і утримувалася сільською громадою. Її священик сплачував чинш панові нарівні з усіма (Львівський музей українського мистецтва. Рукоп. фонд. Церков, візитація, од. зб. 16/17316. Коломийський деканат 1753 р., арк. 598).

Народні перекази про будівництво церкви Довбушем мають під собою той реальний факт, що О.Довбуш був дуже близький космаській громаді, об'єднаній навколо церкви. Документи свідчать про збереження в названій церкві речей О.Довбуша. Серед останніх був різьблений «руський» хрест, встановлений після смерті ватажка в кіоті (Львівська державна наукова бібліотека АН УРСР, відділ фондів, архів князів Яблоновських з Бурштинського замку, од. зб. 5/П. арк. 12–13. Див. також В.Грабовецький, публікація в «Українському історичному журналі», 1957, №3, стор. 96–98). В торбинці вбитого О.Довбуша знайдено речі християнського культу – пляшечку з миром і просфорку. (Там же). Все це засвідчує, що перекази про зв'язок історії колишньої космаської церкви з історією опришківства і, зокрема, з життям Олекси Довбуша, мають під собою цілком реальний історичний ґрунт.

Вважаємо, що з часом буде виявлено більше документів про зв'язки Олекси Довбуша з с. Космач, зокрема, його стосунки з цією церквою: не виключено, що церковний дяк чи священик цієї церкви – письменні люди – писали для О.Довбуша заклики проти князів і панства, які вже сьогодні відомі в історичній літературі.

Комісія ознайомилася на місці з спорудою дерев'яної церкви початку XVIII століття (1718 р.) у с. Космач Івано-Франківської області та, вивчивши архівні документи, обмірні креслення і літературні першоджерела, прийшла до висновку:

1. Вищезгадана споруда має безумовно архітектурно-мистецьку і історичну цінність і є пам'ятником архітектури та історії, вона повинна бути занесена в додатковий список «Пам'ятників архітектури УРСР», які підлягають охороні державою.

2. Для збереження цього пам'ятника архітектури та історії необхідно негайно провести першочергові ремонтно-реставраційні роботи, згідно з кошторисом (5 тис. грн.), складеним Львівською ремонтно-реставраційною майстернею.

3. В приміщенні реставрованої споруди колишньої дерев'яної церкви в селі Космач Косівського району Івано-Франківської області доцільно створити музей визвольного руху на Гуцульщині від найдавніших часів до подій Великої Вітчизняної війни включно.

Підписи:

*Ачкасова В.Н., Грабовецький В.В., Компан О.С., Макушенко П.І.,
Самойлович В.П.*

Вчителька середньої школи с. Космач М.М. Юсипчук пише: «Довбушева церква ще в 1954 р. була діючою. Коли знімали фільм «Тіні забутих предків» С.Параджанов забрав із церкви іконостас, ікони та ін. церковні речі, які потім не повернув. Кажуть, що ці речі пізніше продали за границю. Решту церковного майна порозкрадали туристи і місцеві жителі (деякі).

Церква потребувала ремонту. Але місцева і районна рада не давала згоди. Потім знайшлося кілька чоловік, які пішли нібито перекривати церкву. Вони відкрили середню баню і тут, нібито несподівано, появились машини з косівським начальством, міліцією, представниками КГБ. Робітники порозбігались, а церква залишилась відкритою. Вона стала ще більш доступною для вітрів і дощів. Верх повністю звалився в середину будівлі. Так було кілька років, а пізніше, під час дощу, церква згоріла з невідомої причини».

І ще про Довбушеву церкву.

Після публікації статті про Довбушеву церкву («Поліття», №21, червень, 1995 р.) до її автора написав листа відомий народний майстер із Космача, довголітній збирач Довбушевих скарбів, Михайло Дідишин. Він – місцевий житель, а тому мав нагоду не лише відстоювати, а й спостерігати за нещасною долею церкви, коли її обкрадали і, свідомо довівши до руїни, спалили.

«Добрий день!

Дорогий Володимире Васильовичу, шире хотів би допомогти Вам у дослідженні Довбушевої церкви, але мені здається, що я дуже мало знаю про це і не знаю, чи мій внесок буде якимось вагомим. Але все ж таки слівце до слівця, то можна щось написати. Саме головне, щоби матеріал був правдивим, бо в наш час так багато всяких вивихів, що вже не охота і дивитись на ту покалічену писанину. Але, знаючи Вас, пане професоре, думаю, що ми не згнатьбимо імені свого славного земляка Олексія Довбуша і всього, що зв'язано з ім'ям О.Довбуша, будемо робити так, як розповідають про нього документи, які збереглися, і розповіді народу.

Отож горішня церква в Космачі, так її називали, або Довбушева церква, церква святої Параскеви. У 1954 р. весною в Зелені свята я женився і мені в тій церкві священник Дольний Михайло казав заповідь. В ті п'ятдесяті роки хотіли перекрити церкву новою гонтою, так як стара вже подекуди протікала. Почали робити риштунок і звідкись почали завозити гонту. Хто давав гонту, я не знаю. Факт той, що було завезено пару тисяч гонти, яку тимчасово завезли по сусідству до Івана Римчука і зложили в столу. Тут хочу зауважити, що церкву хотіли ремонтувати, щоби в ній був музей О.Довбуша (а, можливо, атеїзму), але говорили, що О.Довбуша. Люди ніяк не погоджувалися, щоби з церкви робити музей. Зробили збори, але то ніхто не хотів слухати. Я, по правді, видів ту боротьбу і розумів, що врятувати церкву можна було

тільки музеєм. Думаю, що хтось був порядною людиною в області чи районі, що дав цю ініціативу на музей, але люди того не хотіли розуміти і казали, що їм потрібна церква, а не музей. А відкрито, видно, не могла сказати ця людина, що, люди добрі, хочете врятувати церкву, робіть музей – це також святиня народу.

Так припинився ремонт церкви, пропала гонта, завалився риштунок. Церква занепадала. Десь в шістдесяті роки припинили відправляти службу Божу. Але церква стояла. Прийшли сімдесяті роки, церква ще стояла, але знайшовся знаменитий режисер С.Параджанов, що знімав фільм «Тіні забутих предків» і, бачите, потребував йому іконостас з Довбушевої церкви, який він і визичив. Але я ніяк не можу відшукати точно, коли був забраний іконостас: чи в шістдесяті якомусь році, чи в сімдесят якомусь і коли точно був знятий і закінчений той фільм. Мені здається, що фільм «Тіні забутих предків» уже йшов на екрані коли забрали іконостас. І, зрештою, Довбушевого іконостаса в тому фільмі я не бачу. Думаю, що все це було продумано в районі і обговорено з сільським головою Палійчуком Лукином Михайловичем, який зааспоеків космачан, що це така поважна людина С.Параджанов і, що фільм дуже потрібний, щоби звеличити Гуцульщину і що мусимо визичити той іконостас. Так приїхали машини і Боб'як Василя син та завідуючий клубом Бойчук Петро Васильович допомогли вирізати той іконостас, повантажили на машини – і в добру путь. А коли Боб'як Василь Васильович побачив, що іконостас не повертають, почав писати і їздити всюди, щоб повернули, але то було даремно, бо казали, що С.Параджанов розпорозив його навіть по Франції. Але чи правда це, чи ні трудно сказати. Тоді заплакав старий Боб'як, що був обдурений і ще його сини самі допомогли злодіям викрасти скарби народу з рідного села. А Лук'ян Михайлович Палічук передав своє головування Клапцуняку Івану Васильовичу, який, напевно, також добре знав, яким способом визичували іконостас, бо договір був складений на якогось Горохівського, і коли новий голова заступив на престол, то і договір десь пропав. Даремно сарака Боб'як хотів то віднайти. Дехто говорив один одному на вухо, що то все пропили з тими зйомочниками. Так почалося страшне руйнування тої церкви, в якій залишились ще цінні ікони, хрестики, деякі підсвічники, що недодивив С.Параджанов. А також колони, різьба по дереву з гронами винограду, позолоченими ширим золотом. Різні туристи вирізали ті грона винограду та брали, що хто міг, розкрадали, що кому подобалося. Але будова ще стояла. Та десь в шістдесяті якомусь році – 76, 78 чи 79 знайшовся один гуцул Линьдюк Юрій Олексійович, який чомусь хотів накрити церкву, закликав людей, які й почали зривати стару гонту. Один з майстрів зауважив, що не варто відкривати цілий купол, щоб відкривали потроху і відразу накривали новою гонтою. Але Юра заперечив, сказавши, щоб відкрити цілий купол, усю баню, що якби навіть хтось прийшов, то не дозволить, щоби церква стояла розкрита. Так і сталося. Коли зірвали гонту з цілої бані, з Косова приїхали представники, записали прізвища майстрів, заборонили роботу і дали по десять рублів штрафу. А Юра вже більше не журився, що до церкви падає дощ. Гадаю, що то було все обдумано наперед і Юра, можливо, й не знав, що робить, але, напевно, робив за порадою якогось друга. Так сухе дерево почало скоро набирати води в себе і гнити. Простоявши декілька років на дощі і снігу, верхній купол проламався, почали проломлюватися стіни – церква стала страшним видовищем села. Сільська та районна влада дуже нервувалися, що стоїть таке позорище в селі, просили людей, щоб розібрали ту церкву і зробили з того ще доброго дерева яку каплицю, щоб не стояли такі страшні руїни в славному Космачі, але ніхто і рукою не ворухнув, а церковця все занепадала. І так дожила до весни 1983 року.

Одної ночі вона згоріла, хтось її запалив десь опівночі, коли всі люди спали.

ВІДЗНАЧЕННЯ ЮВІЛЕЙНИХ ДАТ, ПРИСВЯЧЕНИХ ОЛЕКСІ ДОВБУШУ

У 1955 році, коли я працював науковим співробітником відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР, до мене звернулася редакція газети «Вільна Україна» з проханням підготувати статтю для публікації про Олексю Довбуша з нагоди відзначення 210-річчя з дня загибелі народного героя. Для мене це була проблема, адже надто мало було ще на той час виявлено нових документів. Однак я підготував статтю і вона була опублікована на сторінках газети за 24 серпня 1955 року під назвою «Народний провідир Олекса Довбуш» (до 210-річчя з дня загибелі). Це була моя перша публікація з життя і діяльності мого великого земляка. Всі в Інституті мене поздоровляли, а професор І.П.Крип'якевич, потиснувши мені руку, сказав: «Хай ця перша ластівка з вашої історичної Довбушіани переросте у багато інших публікацій, з яких вирине історичний образ такого розміру, як його віками оспівав народ». Мені було приємно слухати такі слова мого вчителя і я ще з більшою активністю працював над збором історичного матеріалу про О.Довбуша. З того часу для мене стало традицією кожну річницю загибелі героя відзначати публікаціями.

За 45 років моєї праці над історичною постаттю Олекси Довбуша я постійно публікував статті в газетах, журналах, наукових збірниках, тезах наукових конференцій, колективних та індивідуальних монографіях, особливо з нагоди річниць і круглих ювілейних дат. Виявлені нові документи про героя намагався донести до науковців і масового читача, публікуючи дані на сторінках газет та журналів. Плідним стосовно розшуків історичних документів з життя героя для мене були 1955–1957 роки. Вже в публіцистичній статті «Народний герой Олекса Довбуш: 3 історії визвольної боротьби трудящих Західної України», надрукованої в журналі «Жовтень» № 12 за 1956 рік багато було використано нового історичного матеріалу про легендарного ватажка. Дана публікація заговорила про себе. Поступово Олекса Довбуш за допомогою нових виявлених історичних документів піднімався сходами на л'єдстал історії. Підтвердженням цьому була велика антифеодальна діяльність народного героя, так глибоко оспівана у народних думках, піснях, легендах, переказах.

У 1967 році з'явилися нові мої історичні публікації, які викликали позитивні відгуки в рецензіях. Визнаю, що не сподівався на таку широку популярність наших досліджень. А мова йде про виявлені нові дані стосовно загибелі легендарного героя. Добре пам'ятаю, коли мій зір вперше зупинився на віднайденому документі – донесенні Яна Колеовського про загибель О.Довбуша і його жорстоке четвертування, то на моїх очах стали сльози: невже порубала шляхта на 12 частин мертве тіло мого великого земляка? Адже у всесвітній історії досі не було такого прикладу – ні в період рабовласницьких, ні феодальних відносин. І я подумав, ось яким страшним ворогом для панів, покутської шляхти був Олекса Довбуш. Недаремно княжна Теофілія Яблоновська, святкуючи перемоги і надаючи вбивці привілей, називала Довбуша «смоком в Запрутських горах». Цей важливий документ вперше був опублікований в №1 «Українського історичного журналу» за 1957 рік під назвою «Новий документ про загибель Олекси Довбуша (до 212-річчя з дня загибелі)». Тепер читачі і любителі Довбушевої бувальщини могли довідатися про обставини загибелі героя.

В цьому ж таки році вийшла моя перша книга «Народний герой Олекса Довбуш. Історичний нарис» у львівському книжково-журнальному видавництві, з картою походів героя, фотоілюстраціями гравюр XVIII ст. і картин художників

О.Кульчицької, В.Малюткіна та інших. Вже те, що на цю публікацію було дано 12 рецензій, які друкувалися у нашій країні і за кордоном, говорить само за себе. На той час в прогресивній газеті «Знання», що виходила в Буенос-Айресі (Аргентина), була надрукована моя стаття з журналу «Жовтень» під назвою «Народний герой О.Довбуш» за 23 лютого і 2, 16 березня 1957 року. Ось так українська прогресивна громадськість за кордоном дізнавалась про життя і антифеодальну діяльність Олекси Довбуша.

З року в рік в пресі, журналах, в окремих виданнях появлялися мої опубліковані матеріали про Олексу Довбуша. Найбільше їх число виходило в ювілейні роки героя.

Моя домашня історико-літературно-мистецька колекція спадщини про Олексу Довбуша не тільки поповнилася новими історичними працями, але й книжками письменників, які писали прозові твори з цієї теми.

220-РІЧЧЯ ЗАГИБЕЛІ ОЛЕКСИ ДОВБУША

Наближалася дата 220-річчя з дня загибелі Олекси Довбуша. У мене виникла думка провести наукову конференцію, присвячену цій даті. Але де її проводити? В 60-х роках активізувалася наукова робота при Центральному державному історичному архіві УРСР у м. Львові. Тут кожного місяця проводилися наукові семінари, присвячені в основному допоміжним історичним дисциплінам, ювілейним історичним датам, архівному діловодству. На ці семінари збирались науковці цілого Львова, архівісти, гості з різних міст України.

За погодженням з дирекцією архіву у вересні 1965 року заплановано було провести такий науковий семінар присвячений 220-річчю з дня загибелі народного героя. Тоді до конференції було організовано виставку «Олекса Довбуш в документах і матеріалах Центрального державного історичного архіву у Львові». Це була перша з черги виставка історико-літературно-мистецької Довбушіани, на якій крім архівних оригінальних документів про Олексу Довбуша, що зберігалися тут у фондах, були виставлені і основні мої експонати, фотокопії документів, книги з Довбушевої тематики письменників, художників, композиторів та матеріали кінофільму «Олекса Довбуш». Збереглися фотографії цієї виставки.

17 вересня 1965 року о 14 годині директор архіву Н.Ф.Врадій відкрив засідання наукового семінару. У своїй доповіді «Матеріали львівських архівів – основне джерело до вивчення антифеодального руху карпатських опришків під керівництвом Олекси Довбуша» я проаналізував і дав характеристику документам, виявленим у львівських архівах і відділах рукописів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР. Після доповіді та виступів була проведена екскурсія по виставці. З нагоди ювілею нами надруковано було кілька статей в журналах і газетах. Основний зміст доповіді опубліковано було дещо пізніше, а точніше: «Джерела з історії боротьби карпатських опришків під проводом Олекси Довбуша (До 225-річчя з дня загибелі)». – Архіви України. – 1970. – №4. – С.60–84).

225-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАГИБЕЛІ ЛЕГЕНДАРНОГО ГЕРОЯ

Ще через п'ять років, тобто в 1970 році, мені вдалося ще ширше відзначити ювілейну дату 225-річчя з дня загибелі Олекси Довбуша. В ювілейний рік вдалося опублікувати в різних виданнях 20 наукових і науково-популярних статей, виступити

на наукових конференціях, семінарах, широко інформувати наукову громадськість, читачів про історичну постать Олекси Довбуша на сторінках різних журналів, газет (знів. Володимир Васильович Грабовецький. Бібліографічний покажчик. Івано-Франківськ, 1988. – С.18-20).

Надзвичайно цікавою виявилась телепередача на Львівській телестудії, присвячена цій ювілейній даті, яку проглянули телеглядачі ввечері 24 серпня 1970 року. Після його вступного слова про Олексу Довбуша виконувалися опришківські пісні, зокрема одні із варіантів найстарішої балади «Ой по під гай зелененький ходить Довбуш молоденький», яку виконував львівський артист Юрій Брилинський. Ця пісня супроводжувалася показом талановитих рисунків (автором яких був художник Іван Остафійчук) стосовно сюжету виконаної балади.

Також 30-хвилинним концертом відзначило ювілейну дату Львівське обласне радіомовлення. Після нашого слова про легендарного героя співались опришківські пісні, в тому числі «Ой по під гай зелененький ходить Довбуш молоденький», декламувались вірші Юрія Федьковича, Дмитра Павличка про О.Довбуша.

Всі записи по телебаченню та радіомовленню вдалося мені зберегти у домашній фонотеці музичної Довбушіани. Вони залишилися цінними експонатами і свідченням шанси творчої інтелігенції Львова до свого карпатського героя.

Завершилися ювілейні Довбушеві свята науковим семінаром, присвяченим 225-річчю від дня загибелі Олекси Довбуша, що відбувся вдруге в приміщенні Центрального державного історичного архіву УРСР у місті Львові.

Тут 15 вересня відбулася наукова конференція, присвячена 225-річчю від дня загибелі Олекси Довбуша. На конференцію прибули науковці, письменники, художники, артисти, широке коло громадськості Львова, а також гості з Ужгорода, Чернігова, Рівного, жителі гірських сіл Космача, Печеніжина, Рахова.

Учасники конференції з увагою вислухали основну мою доповідь «Легендарний герой Олекса в оцінці видатних діячів науки і культури», в якій було наведено понад 50 крилатих висловів відомих вчених, істориків, письменників, художників, композиторів України, Росії, Польщі, Словаччини про антифеодальну боротьбу народного героя Олекси Довбуша.

Відомий львівський художник Г.С.Смольський говорив про відображення Олекси Довбуша в образотворчому мистецтві і детально розповів про створення картини О.Довбуша видатним західноукраїнським художником Олексієм Новаківським.

Змістовною була доповідь кандидата філологічних наук Г.А.Нудьги «Історична постать Олекси Довбуша в народній творчості». Доповідач наголосив на широкій популяризації народних легенд і пісень про О.Довбуша, які не поступаються місцем серед подібної народної творчості інших країн Європи.

Про славетну постать Олекси Довбуша в українській музиці говорила доцент Львівської консерваторії ім. М.Лисенка М.Л.Білинська. Вона дала глибокий аналіз і високу оцінку музичним творам, які присвятили Олексі Довбушу відомі українські композитори П.Бажанський, С.Воробкевич, Р.Сімович, А.Кос-Анатольський, С.Л.Людкевич.

Завідуюча відділом історичного архіву П.І.Захарчишин ознайомила учасників конференції з головними історичними документами, які зберігаються в Львівському центральному державному історичному архіві та Львівській державній науковій бібліотеці УРСР про життя і антифеодальну боротьбу Олекси Довбуша.

З теплим привітанням до учасників конференції звернувся житель села Космача В.В.Боб'як. Він у своєму короткому виступі подякував львів'янам за

проведення конференції і популяризацію історичної постаті народного героя та просив надати допомогу в організації меморіального музею Олекси Довбуша в селі Космачі.

На конференції було повідомлено, що до славної річниці 225-річчя загибелі Олекси Довбуша на батьківщині героя в селі Печеніжині Коломийського району незабаром буде відкрито меморіальний музей Олекси Довбуша, а також іде підготовка до встановлення пам'ятного знака герою, який на високому мистецькому рівні виконав відомий львівський скульптор, заслужений діяч мистецтв УРСР В.Н.Борисенко. Учасники конференції мали можливість оглянути виставку «Олекса Довбуш в документах і матеріалах», на якій були виставлені судові протоколи й інші оригінали документів, у яких відображено героїчну боротьбу Олекси Довбуша. А також оглянули історичні праці, твори художників, письменників, присвячені народному герою.

На закінчення конференції артисти Львівського академічного драматичного театру імені М.Заньковецької – заслужений артист УРСР Б.Антків, артисти Ю.Брилинський та Ф.Стригун майстерно виконали дві пісні про О.Довбуша старовинну баладу «Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький», «Гей, браття опришки». Артист Ю.Брилинський продекламував поему Ю.Федьковича «Довбуш», а львівські поети М.Петренко і Б.Стельмах прочитали свої вірші, присвячені Олексі Довбушу.

Цікаво відзначити, що учасників конференції прибуло настільки багато, що неможливо було їх умістити в читальному залі і просторому коридорі архіву, де й була розміщена нова виставка під назвою «Олекса Довбуш в документах і матеріалах. 1745–1970». Учасники мали змогу слухати наукові повідомлення і паралельно оглядати чисельні експонати виставки, оригінали архівних документів, картини і різні книги, виставлені на стендах з історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша. Відрадно, що основна маса цих експонатів, за винятком оригіналів архівних документів, складалася із моєї приватної колекції. Це була моя друга виставка із нашої довголітньої історико-мистецької збірки про О.Довбуша. Не можу забути моменту, коли після закінчення цієї наукової конференції до мене підійшов старенький професор з колишньої української гімназії у Львові і, обнявши мене по-батьківськи, сказав: «Синку, дякую тобі за ту духовну споживу, що не забуваєш наших славних предків і з такою любов'ю виголосив промову, що не раз мені капали сльози, а то все, що по стінах вивішено, то живі наглядні скарби. Дай тобі, сину, Боже здоров'я і ти й далі не легкими стежками Довбушевої бувальщини».

В моєму домашньому архіві зберігся лист запрошеного із Космача старожилу Василя Боб'яка, де він між іншим писав мені: «...Сердечно дякую Вам, дорогий земляче, що запросили мене на таке велике свято, як науковий семінар дорогого і ніколи невмирушого, рідного нам Олекси Довбуша».

Це чи не найбільша подія в моєму житті, виступити перед такою славною і чисельною аудиторією і бути так тепло зустрінутий ученими людьми. Не раз доводилося мені виступати на всяких зборах сільських, районних та обласних рад. При всяких зустрічах депутатів, кандидатів чи кооперативів. Але цей виступ у Львові цей науковий семінар, цю теплу зустріч з такими дорогими людьми не забуду до кінця своїх днів... Дуже хотілось би послухати Вашу доповідь про Олексу Довбуша в Космачі... Космач 20 вересня 1970 р. Василь Боб'як». Матеріали цієї конференції також доповнюють мої експонати з колекції Довбушіани.

У 1975 році я переїхав зі Львова у Івано-Франківськ, де почав працювати професором кафедри історії СРСР та УРСР на історичному факультеті педагогічного інституту ім. В.Стефаніка. На відміну від академічної системи робота в інституті

продовжувалася: лекції, семінарські заняття. Але Довбушева тематика не покидала мене. Я включав питання опришківського руху під проводом О.Довбуша в роботу проблемного студентського семінару, продовжував досліджувати різні питання з історії руху опришків, публікував статті в журналах і місцевій пресі.

280-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ НАРОДНОГО МЕСНІКА

1980 рік, рік 280-річчя від народження і 235-річчя з дня загибелі Олексі Довбуша зустрів новими заходами по відзначенню дорогих ювілейних дат. Я дослідив і опублікував у обласних газетах статті про Івана Довбушука – брата Олексі та образ О.Довбуша в образотворчому мистецтві, музиці і кінематографії. Статтю про Івана Довбушука навіть передрукувала газета «Наше слово» у Варшаві (орган української еміграції в Польській Народній Республіці).

Проте, найбільші Довбушеві свята пройшли влітку і в основному були пов'язані із новою моєю виставкою історико-мистецької спадщини про Олексі Довбуша. З вересня 1980 р. о 16 годині у виставочному залі Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею була відкрита виставка. Письменник Ярослав Ярош говорив про створення нашої колекції історико-мистецької Довбушіани, виступали інші учасники від обласної організації українського товариства охорони пам'яток історії та культури, викладачі пединституту. В своєму слові я говорив про життя і антифеодальну діяльність Олексі Довбуша, про те, як творилася ця колекція, якими способами вона поповнювалася експонатами. На закінчення підкреслив патріотичне значення виховання молоді на традиціях героїчного минулого нашого Прикарпаття. Все в житті минає, лише завжди горить і лишається в пам'яті отчий світильник в духовній культурі народу. Олексі Довбуш не тільки славетний лицар гуцульського краю, він своєю справедливою боротьбою настільки увійшов в плоть поневоленого люду, що той його священний образ проніс крізь століття в серпанку переказів, легенд і пісень.

Народний епос про О.Довбуша не має собі рівних в Європі. Він настільки колоритний і багатий на усну народну творчість, що може рівнятися хіба з українськими козацькими думами Наддніпрянщини. Кожний гуцул щось розповідав про О.Довбуша, має його образ в легендах найкращими рисами справедливого борця, мелос найстарішої пісні «Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький» з часів О.Довбуша гомонить і досі по всіх хатинах Прикарпаття, Закарпаття і Буковини, на полонинських стаях, став як би свого роду гімном гуцулів. Не має такого весілля, проводів у армію, чи інших свят, де б не лунала ця мелодійна Довбушева пісня. Та хіба можна передати в словах ту любов народу до свого великого предка! Здається, ні, такий велетенський лицар завжди стає гордістю своїх нащадків.

Після цього провів екскурсію по виставочному залі, розповідав про історію кожного експонату, починаючи від літопису життя і антифеодальної діяльності Олексі Довбуша і закінчуючи пам'ятниками, встановленими народному герою.

Учасники відкриття виставки мали змогу оглянути експонати. Це карта походів Олексі Довбуша, оригінали і фотокопії архівних документів про діяльність ватажка опришків, наукові та популярні видання, твори письменників, художників, композиторів, матеріали кінофільму «Олексі Довбуш», почути в записі музичної Довбушіани пісні «Гей, браття опришки», «Хто там у півночі по лісі блукає», «Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький». До відкриття виставки був опублікований буклет-запрошення.

Виставка працювала два місяці, її відвідали понад 10 тисяч глядачів, які залишили в записях книги відгуків свої враження: «Дорогому землякові доктору історичних наук Володимирі Грабовецькому сердечна подяка за велику довголітню працю над збіркою матеріалів і увіковічення пам'яті нашого прикарпатського легендарного героя Олексія Довбуша. Виставка захоплює. Горджує Вами, Володимир Васильович. Марія Костюк з дітьми, внуками і правнуками. 14.09.1960».

250-РІЧЧЯ ПОЧАТКУ ВИСТУПУ ЛИЦАРЯ КАРПАТ

1988 рік можна було б назвати Довбушевим на Прикарпатті, оскільки трудящі краю широко відзначили календарну дату 250-річчя початку антифеодального повстання (1738 р.) селян-опришків під проводом Олексія Довбуша. Почин цьому надала обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. З метою відзначення ювілейної дати на президії товариства були затверджені заходи, складені мною, зокрема планувалося провести обласну науково-теоретичну конференцію та опублікувати тези наукових доповідей і повідомлень, сприяти завершенню перебудови експозицій історико-меморіального музею і відкрити його до дати святкування на батьківщині героя в селищі Геченіжині Коломийського району у урочищі «Калинник»-Бабичів, встановити пам'ятний знак і впорядкувати площу на місці, де стояла хата Василя Твердюка, в комірчині якої в сім'ї Василя Довбуша у 1700 році народився син Олексія, відкрити виставку у виставочному залі обласного краєзнавчого музею історико-літературно-мистецької спадщини про Олексія Довбуша з моєї колекції, читати лекції і опублікувати статті в обласних і районних газетах.

Незважаючи на деякі чиновницькі перепони, нам, в основному, вдалося здійснити ці заходи. Вони почалися на початку квітня з організації вказаної виставки. Треба віддати шану науковим працівникам музею і в першу чергу завідділом музею дожовтневого періоду Уляні Головчанській, яка з кропіткою наполегливістю перевезла всі мої експонати в музей і на протязі тижня зуміла підготувати виставку. Любо було дивитися, з якою старанністю працювали науковці музею, щоб якнайкраще показати експонати глядачам. Виявилось, що одного залу буде замало і таким чином виставка була організована в двох залах. Фактично, це вийшов цілий історико-меморіальний музей Олексія Довбуша.

Напередодні її відкриття був опублікований каталог виставки творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексія Довбуша з моєї 40-літньої колекції, в якому подано перелік найосновніших експонатів (документи, книги, твори образотворчого мистецтва, музики, кінематографії) та власні опубліковані історичні праці про легендарного героя із вміщенням 24 фотоілюстрацій.

Каталог викликав зацікавлення не лише рядових читачів, але й відомих дослідників історії України. Член-кореспондент АН УРСР, професор Ф.П.Шевченко писав: «Глибоко шановний, Дорогий Володимир Васильович. Щиро вдячний Вам за надіслані книги. Із задоволенням ознайомився з каталогом виставки, яка є переконливим свідченням про Ваш вагомий і новаторський внесок у справі вивчення важливої теми. Зичу Вам нових творчих успіхів, негасимої Довбушівської енергійності, міцного здоров'я. Завжди з глибокою повагою. Ф.Шевченко. 18.03.1986. Київ».

В листі доктор історичних наук, професор, заслужений працівник вищої школи УРСР І.Г.Шульга писав: «Дорогий Володя. Сердечно дякую за лист, «Стежки Олексія Довбуша» та виставку творів із твоєї колекції. Я затримався із відповіддю через те, що

лежав у лікарні. Нирки, напевне, доконають мене. По телевізору бачив і твій виступ. Радий, що ти живеш творчим життям, хоч знаю, що із здоров'ям не все гаразд. Однак, необхідно трудитися. Твоя тема, твій Олекса знайшов у твоїх працях всебічне і глибоке висвітлення. Дай Боже, тримати так і в подальші роки. Молодець, зроблено багато, залишена глибока борозна на науковій ниві, в опришківському рухові... З глибокою повагою і привітом І.Шульга. Вінниця, 29.03.88».

Доктор історичних наук, професор, заввідділом капіталізму Інституту історії АН УРСР В.Г.Сарбей писав: «23.30.88. Вельмишановний Володимире Васильовичу! Шлю Вам вітання з славного міста Орел. Тут відбувається наукова конференція... Напередодні свого виїзду (з Києва) сюди отримав Вашого листа з каталогом. Каталог справляє сильне враження. Можна сказати, що недарма проф. В.Г.Грабовецький прожив до цього часу своє життя, і хай ще проживе вдвічі більше і ще скільки ж зробить для улавлення О.Довбуша, а через нього для слави нашого рідного народу. Поки що на все добре! З повагою і дружбою. В.Сарбей».

Доктор історичних наук, професор і зав. кафедрою джерелознавства та історії Дніпропетровського державного університету М.Ковальський писав: «Дніпропетровськ. 21.03.88. Дорогий друже Володимире Васильовичу! Спасибі за бандероль: одержав екземпляр прекрасного видання – брошури «Виставки». Заздрю Вам у цьому, як у Вас шанують вчених, такого рангу як Ти. У нас ще до цього дуже далеко. Микола».

Однак, треба визнати і те, що місцеві чиновники не з такою легкістю погодилися на організацію виставки і опублікування каталогу. Про це свідчать деякі бюрократично-адміністративні методи обласних чиновників, які утруднювали хід проведення Довбушевого свята. Це видно із процедури створення оргкомітету конференції. Правління обласного товариства охорони пам'ятників історії та культури визначило оргкомітет із 10-ти чоловік, назначивши мене головою. Папірець пішов в обком партії, а там у відділі пропаганди не погодилися із таким порядком ведення конференції. Мабуть, вбачали, що я, по-перше безпартійний, а, по-друге, без високої адміністративної посади, а тому, як це видно із поправок складу оргкомітету, мене викреслили із голови, а на моє місце призначили колишнього мого учня-студента Токаренка М.В. Зате тепер начальник управління культури облвиконкому дописав моє прізвище останнім із трьох заступників голови.

Так чи сяк, але виставка була своєчасно підготовлена. 6 квітня 1988 року залишилося в моїй пам'яті як особливу радісний Довбушевий день. В цей день була урочисто відкрита виставка. Починаючи з 16 години на відкриття прибуло багато учасників, так що фойє музею не змогло всіх вмістити: творча інтелігенція, робітники, студенти, учні, обласні керівники культури, громадських організацій.

Виставку вступним словом відкрив начальник управління культури облвиконкому М.В.Токаренко. Після нього виступали кандидат філологічних наук, доцент Л.М.Кіліченко, член спілки журналістів СРСР, мистецтвознавець В.Л.Баран, інші учасники свята, які говорили про виховання історичної пам'яті, збереження і примноження кращих зразків народної духовної культури, оцінювали нашу збиральницьку історико-літературну мистецьку спадщину про Олексу Довбуша. У своєму виступі я звернув увагу на найголовніші аспекти життя та діяльності народного героя і про ту нелегку роботу по збиранню експонатів, які лише частково виставлені на виставі. Краще навести мої щирі слова славетному землякові: «Шановні учасники відкриття виставки присвяченої нашому прикарпатському народному герою Олексі Довбушу! 250 років минуло з того далекого часу, коли на Прикарпатті в період

посилення феодално-кріпосницького лихоліття запалив факел антифеодальної боротьби прославлений в народі Олекса Довбуш.

Народившись в бідній селянській родині комірника в Печеніжині, він з дитинства зазнав важкого соціального гніту і, не витримавши сваволі феодалів, зібрав загін карпатських опришків та сім років з 1738 по 1745 роки громив ненависних гнобителів, шляхту, лихварів і своїх дуків. Олекса Довбуш зробив 30 знаменитих антифеодальних походів на західноукраїнських землях, заходив в Угорщину, Молдавію і Трансільванію. На рівні із знаменитим гайдамацьким рухом на Україні Олекса Довбуш в цьому ж таки часі прославив себе в боротьбі із гнобителями закріпаченого люду.

Караючи панів, забране у них майно він роздавав бідним і пригнобленим, за що ще за життя став легендарним любимцем народу, який його прогресивну боротьбу увінчав у прекрасному серпанку високохудожньої народної творчості – легендах, оповіданнях, переказах і піснях, які від покоління до покоління передаються і цим зробили йому прекрасний пам'ятник в усній народній творчості.

Пани і сам кат українського народу коронний гетьман Йосиф Потоцький не змогли спіймати живого і лише мертвого порубали на 12 частин та виставили в 11-и населених пунктах, щоб цим залякати народні маси, відвернути їх від справедливої боротьби за волю.

Радісно, що сьогодні у весняну пору, з появою перших весняних квітів ми зібрались тут у старовинному приміщенні оглянути мою колекцію Довбушанин. Колись під цим приміщенням у казематах кат Козловський мучив спійманих побратимів Довбуша, а сьогодні ми тут згадуємо початок антифеодальної боротьби О.Довбуша, славимо їх виступи проти гнобителів.

Виявлені нами 80 нових документів значно розширили нашу уяву про активну боротьбу О.Довбуша і привіряли до багатющої народної творчості.

Я не закривався у науковій лабораторії лише як дослідник історії руху опришків під проводом О.Довбуша, а з 50-х років за порадою визначних діячів науки і культури поета Максима Рильського, істориків, академіка АН УРСР І.П.Крип'якевича, члена-кореспондента АН УРСР І.О.Гуржія, художника В.І.Касіяна, партизанського генерала П.П.Вершигори, найстарішого композитора України Станіслава Людкевича збирав різні експонати з історії, літератури, образотворчого мистецтва і музики. Так зібралося понад 1000 експонатів, які вже виставлялися раніше, але сьогодні ви оглянете їх 350, з яких можете увявити собі, який славетний був наш Олекса Довбуш».

Тріо бандуристок виконало народну пісню, а після цього почався огляд експонатів виставки. Для глядачів мною була проведена перша екскурсія, де давав пояснення по всіх експонатах, починаючи від оригіналів документів і закінчуючи матеріалами відзначення ювілейних дат.

Цікаво відзначити, що експонати, коли зберігалися у моїй квартирі якось не були такими наглядними, а як їх розмістили у двох просторих кімнатах музею, то виявився справжній історико-меморіальний музей Олекси Довбуша. «Виставку справедливо можна назвати музеєм Олекси Довбуша, в якому професійно і любовно зберігається кожний експонат, творча лабораторія вченого, що вважає дослідження карпатського опришківства справою свого всього життя. Колекція дає можливість кожному з нас торкнутися глибини віків, ще і ще раз перегорнути сторінки історії нашого прикарпатського регіону, усвідомити велич боротьби народних месників за волю і справедливість. Виставка буде цікавою вченим, студентам, учням, красзнавцям, всім, хто шанує і вивчає історію свого народу», – висловилося під час виступу на відкритті виставки красзнавець М.М.Вуянко.

Цікавими для відвідувачів став перший стенд, де були виставлені оригінали документів (інвентар сіл Печеніжинського ключа, в якому описані повинності селян за 1722 рік, письмовий договір про передачу в оренду Печеніжинського маєтку державцем шляхтичем (1722–1725), орендний договір між Йосифом Тишковським і управителем Печеніжинського маєтку та посесором галицьким, гродським писарем Павлом Бенуа (1722 р.), наказ коронного гетьмана Йосифа Потоцького громадам сіл Чортківця і Тишківців припинити непослух державцеві П.Бенуа під загрозою ув'язнення (25 квітня 1725 р.), пункти договорів між шляхтою про орендні справи печеніжинських маєтків (1725–1726 рр.), які нам вдалося протягом кількох десятиліть зібрати: частину із Печеніжина від старожилів, а решта подаровані мені в свій час академіком АН УРСР І.П.Крип'якевичем. Ці документи в оригіналі відтворюють тогочасну епоху і висвітлюють соціально-економічні і правові причини піднесення опришківського руху під проводом Олекси Довбуша. Уявлення глядача про рух загону О.Довбуша, його яскраво виражений соціальний характер, побут опришків, страх гнобителів перед народними месниками ще більше переконують представлені на виставці фотокопії протоколів допиту спійманих шляхтою побратимів О.Довбуша з Чорної книги міста Станіслава за 1738–1751 рр., конверт, де зберігався маніфест Олекси Довбуша проти панів, фотокопія універсалу гетьмана Потоцького до селян спіймати О.Довбуша (1742 р.), фотокопія привілею княжни Теофілії Яблоновської, виданого у Львові 10 вересня 1745 р., яким вона винагородила Степана Дзвінчука за бійство О.Довбуша в с. Космачі.

Документальну частину експозиції наглядно підкріплює образотворча Довбушіана, представлена українськими уславленими художниками В.Касіяном, О.Кульчицькою, Г.Якутовичем, В.Патиком, І.Остафійчуком, Р.Сельським, С.Гебус-Баранецькою, Д.Кравичем, В.Сколотрою. В.Борисенком та іншими митцями живопису, графіки, скульптури, кераміки, різьби по дереву.

Найбільше увага глядачів була привернута до двох стендів, в яких були виставлені наші наукові праці, монографії, колективні монографії, статті в різних журналах, наукових збірниках, енциклопедіях. Відчувалось по запитаннях глядачів, що виникає необхідність видати історичну літературу про О.Довбуша. Всіх здивувало, чому досі неопубліковані окремим збірником документи про народного героя, а лише деякі із них.

В експозиції оглядали учасники виставки художні книги про Олексу Довбуша Володимира Гжицького, Романа Федоріва, Іллі Шульги, Алли Хлистової. Гната Хоткевича, подаровані нам в різний час авторами з дарчими написами і подякою за допомогу з історії опришківського руху під час написання творів. Доповнювала цей розділ виставки фольклористична Довбушіана: зібрані нами легенди, пісні, перекази і значна частина записів найстарішої балади «Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький».

Музична Довбушіана представлена була творами з автографами видатних композиторів С.Людкевича (лібрето опери «Олекса Довбуш»). А.Кос-Анатольського (пісня «Гей, браття опришки»). Це власне всі матеріали по створенню кінофільму «Олекса Довбуш», консультантом якого я був. Але, звичайно, вразили мене під час проведення першої екскурсії по музею слова народної вчительки з Гуцульщини. Там була виставлена квітка едельвейсу, знайдена на горі Стіг в Чорногорі – опорному центрі загону Олекси Довбуша. І, коли я розповідав, що її мені приніс і передав старий гуцул, то вчителька-гуцулка виразно заявила: «Шановний професоре, у нас на Гуцульщині цю квітку прийнято називати квіткою О.Довбуша». Це викликало в присутніх радісне пожавлення і оплески.

Привертали увагу відвідувачів зброя і, особливо, топірець Довбуша, чи не найцінніший експонат виставки, одяг, карта походів, а також поштові листівки, театральні афіші, запрошення, фотографії наукових конференцій, присвячених О.Довбушу 60–80-х років.

До сліз зворушило відвідувачів те, що під час нашої розповіді про найстарішу баладу про О.Довбуша на фоні талановитих малюнків І.Остафійчука, у виставочному залі заспівали цю пісню соліст обласної філармонії Михайло Кривень і викладач музичного училища Михайло Туринський, яка злилася з голосом всіх присутніх, що співали і плакали. Під час відкриття у виставочному залі гомонили Довбушеві пісні, декламації поеми Ю.Федьковича із нашої музичної фонотеки, що доповнювало святковий настрій. «Господи, яка це краса, яке це свято, який світлий день нашого краю, коли ми завдяки вам і тільки вам так насолоджуємося нашими героїчними українськими традиціями», – заявила в цей час 80-літня гуцулка Марія Семенюк.

І дійсно, коли я дивився на панораму у виставочному залі, то гомін відвідувачів, радісні обличчя, пильний погляд на експонати батьків і зацікавлений зір їхніх діточок наповняли моє серце невимовною радістю і трепетом. І тоді мені прийшло на думку, що я, син гуцульської землі, народився, щоб возвеличити в історії славу великого мого земляка, славу, яку народ у своїх думках проніс крізь століття.

Виставка тривала півроку з квітня по жовтень 1988 р. Її відвідали тисячі людей з різних куточків нашої країни і зарубіжжя. Про її виховне значення свідчать 300 записів у книзі відгуків.

Спомини про славетних

В час моєї юності та протягом півстолітньої науково-педагогічної та суспільно-громадської діяльності мені пощастило зустрічатися з багатьма творчими особистостями, відомими церковними ієрархами, науковцями, представниками образотворчого і музичного мистецтва.

Були це короткі чи тривалі зустрічі, але вони залишилися в моїй пам'яті назавжди. Люди, про яких йде мова, в період Другої світової війни, а потім в час нелегких випробувань радянсько-комуністичної диктатури зуміли вкласти свій талант в скарбнищу духовного і культурного розвитку. А роки їх діяльності були нелегкими, як точніше виразитися, стелилися тернистими шляхами. Незважаючи на це окремі особистості, такі як патріархи української національної церкви Андрей Шептицький, Йосип Сліпий, визначні науковці – академіки, літературознавець Михайло Возняк, історик України Іван Крип'якевич, професори Іларіон Свенціцький, Михайло Марченко, Федір Шевченко, Тарас Франко, композитори Станіслав Людкевич, Анатолій Кос-Анатольський, Володимир Івасюк, Ігор Білозір, художники Василь Касіян, Георгій Якутович, Стефанія Гебус Бараницька, Олена Кульчицька, Валентин Борисенко, Григорій Смольський, Іван Севера, співаки Борис Гмиря, Іван Козловський та інші.

Такі величні постаті нашої культури, всупереч вітрам, наперекір тодішній радянській дійсності вкладали на н'єдстал свої таланти високої професійності.

Не випадково і влучно в свій час писав про нашу багатовікову українську культуру ще у 1918 році великий митрополит, мовознавець й історик Іван Огієнко: «І не дивлячись на всі перешкоди, – писав він, – що завжди горою ставали йому на порозі, нарід український утворив власне життя, утворив своєрідну культуру. І можна тільки дивуватись і благовіти, як це народ наш незвичайно тернистим шляхом досяг такої великої культури».

Саме з вище названими світочами нашої української науки і культури усміхнулася доля зустрічатися мені в 50–90-х роках минулого століття. І лише деякі округлини із життя і творчості цих подвижників, які спостерігав при зустрічах з ними, хочу нагадати нашому сучаснику. Бо їх праця і вклад в ім'я України стає зразком для нових поколінь українців.

В БОЯХ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ: СПОГАДИ ПРО БАТЬКА

Роки минають, заросли могили травами і закосичилися барвінком, але пам'ять не стирається і про ті вікопомні роки, коли за Божим провидінням виникла після розпаду Австро-Угорщини Західно-Українська Народна Республіка.

85 років минає з того історичного часу, коли 1 листопада на Львівській ратуші, а потім по всій Галичині замайорили синьо-жовті стяги, які сповістили про проголошення ЗУНР.

Вже багато написано про це в літературі і в мемуарах істориками і учасниками тих незабутніх подій. Але в наш час, час незалежності України варто нагадати нашим сучасникам, особливо молоді, як то наші галичани виборювали волю в період, коли Україна відновила свою державність у 1917–1920 роках.

До лав Української Галицької Армії вступив добровольцем селянський син з Печеніжина Василь Грабовецький – син Дмитра. В 118 річницю народження мого батька хочеться згадати його спогади про формування Української Галицької Армії в 1918 році, яка брала участь у боях з поляками, а потім перейшла Збруч на Велику Україну і там відстоювала збройно нашу державність.

Жаль тільки, що я так мало запам'ятав про ті батьківські походи від Галичини до Великої України і зараз за окремими фрагментами відтворюю деякі уривки спогадів мого незабутнього батька Василя, як стрільця відомого Гуцульського куреня Гриця Голинського.

Як відомо, Коломия одна з перших здійснила переворот у місті і в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року одночасно з Львівськими подіями проголосила українську владу. Створивши українські збройні сили, коломийські старшини взяли як військову, так і цивільну владу в місті. Український військовий штаб в Коломиї в період ЗУНР зміг організувати збройні сили і уряд не лише в Коломиї, але й у всьому покутському краю. Він зміг мобілізувати військові курені, які надсилав на допомогу під Львів проти наступу польської армії Галлера. Сучасники визнавали, що Покуття стало в той час для ЗУНР найкращою організованою округою Східної Галичини.

В Коломиї виріс Гуцульський курінь, який складався із добровольців – вихідців з Гуцульщини, його очолив четар Український Січових Стрільців Гриць Голинський.

Гуцульський курінь пройшов важкий, але славний похід як в Галичині, де протистояв польській армії Галлера, так і на Великій Україні, переніс важкі випробування в чотирикутнику смерті. В Гуцульському курені був стрільцем мій батько, який в 30-х роках розповідав своїм дітям про тернисті шляхи тих стрілецьких походів. Як сьогодні пам'ятаю, коли батько Василь Грабовецький, син Дмитра, в нещільно у нашій старенькій хатині на Заплеші розповідав про ці нелегкі стрілецькі бойові шляхи. Лише дещо я тоді дитиною запам'ятав і сьогодні пробую нагадати. «Я повернувся від москалів (тобто як полонений австрійський вояк), прийшов до нашої хати, – згадував батько, – мати мене зустріла на порозі з плачем. Оленка вже мала 10, а Федір 6 років. Недовго я гадував. Тоді в нашому Печеніжині була українська влада на чолі з гуцулом з Березова Михайлом Березовським. Це був учений чоловік, вояк

австрійської армії. Якось він мене зустрів на зарінку і запитав: «Василю, ти воював на фронті? Мені казали, що ти дуже побожний і любиш нашу Україну. Ми маємо свою державу, а тепер треба її рятувати від поляків. Збери хлопців із Заплеші і Кашиші й підїть до Коломиї, бо там формується українське військо». Я пішов порадитися до ксьондза, а він мені сказав: «Василю, ти воював на фронті! Треба рятувати нашу державу як від поляків, так і від большевиків». Дав мені хрестик і образок і поблагословив у новобранці. З тим хрестиком я пройшов стрільцем української армії від Коломиї до Львова, Києва і Вінниці.

Повернувся додому, а мати в плач, не лишай дітей, вони ще малі, ти вже воював, не покидай нас. Якось я умовив вашу маму, пішов за іншими газдами, але не всі погодилися, лише нас троє зрихтувалися і пішли до Коломиї. Коли ми минули міст на Пруті, то побачили українські фани на будинках, а на парканах висіли якісь папери, на яких повітова бойова управа закликала українців вступати в ряди свого січового війська.

Ми зайшли у військову комендатуру, зголосилися і нас записали в якийсь курінь. Нас трохи вчили зицирки, а потім зібрали всіх нас на ринку, де ми під гомін дзвонів склали присягу на вірність Україні і що будемо битися за її волю до заги. Ксьондз нас поблагословив і покропив, ми маршем пройшли через місто. Серед нас було дуже багато гуцулів, всі вони були у своєму убранні – кожухах, байбараках, кептарях. Ми проспівали кілька пісень і вирушили на фронт проти поляків.

Коломия тоді нагадувала як би великий празник, дзвони дзвонили як на Великдень, люди з радості обнімалися, цілувалися, співали українські пісні, всі раділи, що маємо українську державу, своє військо. Не знали ми ще тоді, коли відходили на фронт, що не зможемо утриматися. Занадто багато було тоді наших ворогів, особливо поляків, яких привів з Франції генерал Галлер. Важко згадувати про це сьогодні, але приємно, що Коломия гуртувала нас у стрілецьке військо. Вже будучи на Великій Україні у Києві, а потім на Поділлі у чогирикутнику смерті, я, перебуваючи у гарячці від тифу, завжди нагадував святкову Коломию і, немов чув дзвони і веселі українські співи того пам'ятного дня, коли формувався наш коломийський курінь Української Галицької армії).

За спогадами батька, Гуцульський курінь входив до складу II Самбірської бригади Української Галицької Армії. Він на відтинку Хирів – Перемишль вів затяжні бої з поляками. «Наші стрільці, – згадував батько, – міцно билися з армією Галлера. Пам'ятаю, що ми деякий час стояли під Старим Селом, а потім з боями проривалися до Львова і навіть зав'язали бої біля підльвівських сіл Зубра і Пасіка Зубрицькі. Хоч наші хлопці відважно билися, але встояти перед більшими силами поляків було важко. Наш командир отримував все нові і нові накази, перекидали наш курінь з одного участку фронту на другий. Пам'ятаю, як одного разу наш сотник крикнув: «Хлопці, ідемо на Велику Україну помагати там нашим українцям». Ми з сумом покидали наш галицький край, але один другому говорили, що ми ще повернемося до свого рідного порогу. Пригадую, коли відступали на Поділля, нас всюди вітали, розмовляли, давали їсти і співали українські пісні. Пам'ятаю як сьогодні, в одному селі сліпий кобзар грав на бандурі і співав про козаків у турецькій неволі. Стрільці стояли і плакали, а один з них заривав, бо його батька і всю родину розстріляли польські вояки.

Вечорами збиралися стрільці біля вогнища і співали українські пісні, жартували і цим вселяли нам дух на перемогу. Мило про це споминати. А коли вступив наш курінь у Київ, то не забуваються хвилини, як нас, галичан, закидали кияни квітами, вручали синьо-жовті фанки. Одну таку фанку, як бачите, мої діточка.

тоді дала мені київська дівчина біля Софіївського собору. Щоб вона мені десь не пропала, я носив її з собою і повернувся з нею до нашої хати».

Довго та фанка зберігалася у нашій старенькій хатині під образами і батько п'явки на Святвечір і Великдень ставив її біля Святої Вечері і Паски. Господи, як згадаю, як то було гарно і урочисто, коли наш тато благословив тією фанкою. Жаль, що під час війни та фанка десь пропала.

З сумом і сльозами на очах згадував батько, як вони після боїв з денікінцями і більшовиками відступали на Поділля і як їх косив тиф. «Важко згадувати те, – говорив батько, – що ми, галицькі стрільці, пережили тоді. Звідусіль наступали вороги, а тиф косив, косив наших вояків. Одного разу ми лежали в бараку, хто вмирав у гарячці, хто стогнав з болю. І раптом увірвалися будьонівці, я їх вперше побачив по гостроверхих шапках. Хтось з них крикнув: «проколїть їх». А інші загорлали: «Эта вся петлюровская сволочь и так подохнет».

Завдяки Божому провидінню, а може за того хрестика, який я носив на грудях, судилось мені вижити. Тоді хтось із старших крикнув: «Хто годин! Збирайтеся стрільці і підемо далі». Ми ледве піднялися і зайшли в якесь село. Зупинилися в хаті на Поділлі біля Вінниці. Від тифу лежали мертвими мати і батько та мале дитя. а худоба ревіла від голоду, собаки вили. Ми в цебрі загрили воду, покидали вошиві шинелі і одержу, попралі і заснули твердим сном. А потім встали, погодували худобу і кинули їй сіна, а мертвих похоронили біля яблунь. Наш отець Микола відправив панакхиду. Ми всі співали і плакали, що так тяжко склалося з нашою Україною».

Згадував батько, що, повертаючись з Великої України в рідну оселю, зазнав переслідування від польської жандармерії. У Чорткові, а потім в Коломиї держали його кілька місяців у в'язниці, допитуючи про причини вступу в Українську Галицьку Армію.

Хоч родина Грабовецьких збільшилася дітьми і наступили нестатки, все-таки батько, як мені відомо з архівних першоджерел і спогадів печеніжинських старожилів, після повернення з українського війська включився в суспільно-громадську діяльність села. Він навчався на господарських курсах в Печеніжині, які закінчив із своїми односельчанами 18 лютого 1926 року. Крім того, батько займався ткацтвом, навчавшись ще перед Першою світовою війною у відомого місцевого майстра-ткача Миколи Кузьменка. Ткав тканини для домашнього вжитку – верети, скатерті, перемітки, хустки на замовлення місцевих селян, а також жителів сусідніх сіл. Ще й досі в багатьох хатах Печеніжина вам покажуть полотняні вироби мого батька.

Після закінчення Першої Світової війни в рідному селі оживали українські національні товариства, активізувалася освітньо-культурна діяльність. поновив свою роботу місцевий осередок читальні «Просвіта», де активно включився в цю роботу Василь Грабовецький. Він став членом Українського Націонал-Демократичного Об'єднання. Професор Микола Кугутяк виявив в газеті «Діло» за 1926 рік інформацію про повітове збори УНДО, що відбулися у Коломиї 6 липня 1926 року. Від печеніжинського осередку УНДО брав участь і був обраний членом повітового проводу партії селянин Василь Грабовецький, син Дмитра.

Батько брав участь у діяльності місцевої «Просвіти» та інших громадських організацій села. Збереглося фото з 1934 року, де серед сільських активістів Печеніжина є і батько. Він з 1936 року очолював читальню греко-католицької церкви «Скала», в якій я малим зачитувався не лише церковною, але й світською літературою і особливо жадібно читав книги з історії України – Миколи Аркаса, Михайла Грушевського та мого майбутнього вчителя і наставника Івана Крип'якевича. Мабуть,

тоді зародилася моя любов до історії України, за що я в першу чергу дякую своєму батькові.

Мій добрий, чесний і побожний батько був довголітнім паламарем при горішній церкві Святого Михайла Архистратига, брав мене малого за руку і босоногого вів до Народного Дому в Коломию слухати оповідання з історії України, які читав відомий український письменник Андрій Чайковський. Пам'ятаю великий здвиг народу в Коломії на похоронах цього талановитого письменника, автора історичних оповідань, таких як «На уходах», «За сестрою», «Олюнька» та інших якими я зачитувався перед Другою світовою війною. Похоронна процесія виїшла з Народного Дому і прямувала до місцевого Собору Святого Михайла, де відправлялась панахида за усопшим.

З моїм переходом у 1942 році до Винник під Львовом і далі, під час навчання в університеті, я рідше зустрічався з батьком, хоч листовно ми спілкувалися протягом 1945–55 років. Збереглися у моєму домашньому архіві кілька листів батька з 1952–54 років, де він пише про родинні негаразди з приходом других совітів і просить грошової допомоги, щоб сплатити всякі податки та якоесь вижити в насильно організованому колгоспі.

СПОГАДИ ПРО АРХІЄПІСКОПА ЙОСИФА СЛІПОГО І МІТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕНТИЦЬКОГО

Сьогодні в незалежній Україні повертаються забуті імена наших світочів, славетних діячів культури, науки і церкви. Серед них на особливу увагу заслуговує український патріарх греко-католицької церкви, мученик більшовицьких гулагів, кардинал Йосиф Сліпий. Про нього уже появляються статті в газетах, журналах, друкуються спогади сучасників великого отця нашої церкви.

В плінні цих видань і мені хочеться хоч коротко згадати про мої зустрічі з незабутнім владикою. Це було пам'ятного 1942 року. Я малим хлопчиком проживав у родинному містечку Печеніжині на Коломийщині. Тоді були німці, почався голод, від якого гинули мої односельчани. Наша сім'я рятувалася, як могла, але було тяжко.

Якоесь тоді до нас завітала сестра Олена, яка працювала на тютюновій фабриці у Винниках під Львовом. Побачивши таке горе своєї багатодітної сім'ї, вона вирішила мене, худого виснаженого хлопця, забрати до себе, щоб тільки врятувати від голодної смерті.

Я виїхав до Винників і перебував у сестри. Вона, спостерігаючи мої здібності до навчання, вирішила дати мене до однієї з львівських гімназій. Але мене, надто виснаженого, там не прийняли. Тоді сестра, за порадою місцевого священика, привела мене у малу духовну семінарію у Львові. Після аудієнції ректор семінарії о.Сімович, батько відомого композитора Сімовича, зарахував мене в 5-й клас. Мене помістили в семінарську бурсу, що була тоді по вул.Сикстутській. Там мене виховували отці Левенець, Карпанський, Фурикевич, Гутлевич та інші наставники – прекрасні педагоги.

Якоесь одного дня, не пам'ятаю числа, але восени 1942 року, до нас у бурсу завітав ректор великої Богословської академії архієпископ Йосиф Сліпий. Він побував у моїй кімнаті №25. Тоді він справив на мене сильне враження своєю постаттю, гарним обличчям з бородою. Він звернув увагу на те, що над моїм ліжком висить образ Гошівської Богоматері і похвалив мене за любов до Бога та погладив мене по голові.

Пізніше, пам'ятаю, він цікавився життям семінарських бурсаків, деколи обідав з нами в їдальні і благословив нас своїм хрестом.

Згодом я бачив архієпископа Сліпого в каплиці великої духовної Академії, де він в оточенні дяконів, священників, каноніків правив архієрейську службу божу. Запам'яталися в цій каплиці стінні художні розписи, які, як пізніше мені сказали, були розмальовані видатним українським художником Петром Холодним. Після руйнації каплиці радянською владою восени 1944 року розписи були знищені. Жаль, що не залам'ятав тієї проповіді архієпископа Йосифа на цьому богослужінні, за винятком таких слів: «Дорогі семінаристи, будьте ревними священиками, любіть свою українську церкву, бо вона пройшла тяжку хресну дорогу, але ніколи не покидала свого народу».

І ще одна незабутня подія з семінарських буднів. Перед святом Андрея в 1943 р. сповістили наставники, що ми підемо до собору св.Юри вітати з днем ангела митрополита Андрея Шептицького. Ми всі зраділи. Дійсно, в день святого Андрея, ввечері, парами прибули ми до митрополитчої палати. Всі з нетерпінням чекали прибуття князя церкви, так шанованого і любимого нашою церквою і народом. О 7 год. вечора із сусідньої кімнати у колясці в'їхав митрополит. То було незабутнє враження. Перед нами, семінаристами, появився справжній патріарх і благословляв нас своєю рукою. Хор великої духовної семінарії співав урочисто многаз літа. Здавалось, що сам Бог витає над нами. На нас дивилися обличчя в галереї портретів митрополитів Львівської греко-католицької церкви минулих років. Ми, семінаристи, по черзі підходили і приймали благословення митрополита. А оскільки я був одягнений в гуцульський кептарик, то митрополит запитав мене з ласкавою і доброю усмішкою: «Звідки ти, гуцулку?». «З Печеніжина, коло Коломиї» – відповів я. «Славно, синку, хай тебе Господь береже» – відповів Кир. Андрей. З того часу пройшло багато десятиліть, а ці слова, сказані митрополитом, і досі не забуваю. Запам'яталось і те, з якою повагою до іменинника відносився, стоячи біля митрополита, архієпископ Йосиф Сліпий в супроводі каноніків і нашої професури.

В березні 1944 р. наша мала духовна семінарія урочисто відзначала 130-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Відбувалася святочна академія, на якій мені пошастило декламувати два вірші Кобзаря «Розрита могила» та уривок з поеми «Гайдамаки». Після виступу мене ласкаво привітав архієпископ Сліпий словами: «Славно, синку» і вдруге погладив мою голівку.

На цій академії схвилював мене величавий портрет Т.Шевченка, на якому художником в стороні були зображені силуети січових стрільців. Згодом я довідався, що то був портрет видатного галицького художника Осипа Куриласа, який сьогодні зберігається у львівському музеї народного мистецтва. Але в 50–60-х роках ці силуети були затерті напевно кимсь з представників совітської влади.

Надійшла важка весна 1944 року. В місті Львові німці готувалися до відступу. Ми в семінарії чули постійно постріли і не знали де вони. А потім нам сказали, що в тюрмі Лонського, неподалік нашого семінарського подвір'я німці розстрілювали політичних в'язнів.

З кожним днем ставало важче, місто почали бомбардувати і нас семінаристів, які залишилися, перевели в житлові приміщення святоюрської катедрі. Ми під час бомбардування ховалися у пивницях, разом з нами переховувалися владики і сам архієпископ Йосиф Сліпий.

Я не знав, що далі робити. Деякі товариші по семінарії роз'їхалися по домівах, а інші виїхали на захід, мотивуючи тим, що прийдуть совіти і почнуться арешти та розправи над семінаристами. Мені нічого не залишалося робити, як піти з

порадою до благочинного Йосифа Сліпого, який заступав митрополита Андрея Шептицького. «Ваша ексцеленція, що мені робити?» – з такими словами я звернувся до архієпископа. Він уважно вислухав мене і сказав: «Синку, можливо не треба відходити на захід і полишати рідний край. Може тебе Бог охоронить від нещастя, а теж залишаюся. Де ти можеш піти, то йди, може чимось прислужишся нашому народу, бо настали тяжкі хвилини. Така хресна дорога нашої України, але все в Божих руках». Архієпископ поблагословив мене, а я вийшов з брами церкви св.Юри і пішов пішки до Винників, де і почався новий етап моїх життєвих нелегких доріг.

І сьогодні, коли перенесли останки великого борця за українську незалежну церкву з Ватиканської крипти в заповітне підземелля церкви св.Юри, згадуємо ще раз великого мученика за христову віру і нашу національну українську церкву кардинала Йосифа Сліпого.

Хочеться закінчити свої скромні спогади про незабутнього і блаженного патріарха куплетом вірша поета Романа Завадовича, який він присвятив 85-им роковинам народження Йосифа Сліпого:

Твої літа – як ниви плодovitі
Під шумом злив, під рокотами бур,
Не так квітками, як тернами вкриті
Отруйним зіллям смутків і зажур.
Твоє Господь із рук катівських вирвав,
Для церкви й люду рідного зберіг,
Щоб демон зла не кинув їх у прірву,
Не задавивши в зашморгах своїх,
А шоб з терпінь і з тих мук безодні
Їх вивів в сонця ясну сторону
Їх, як Борець – Архистратиг Господній.

Згадка про академіка Михайла Возняка

В українській літературі у першій половині ХХ століття одне із провідних місць займав відомий історик літератури Михайло Возняк.

Він народився 3 жовтня 1881 року у бідній селянській родині села Волиця (колишні Вульки Мазовецькі) Рава-Руського повіту на Львівщині. У 1906 році закінчив філософський факультет Львівського університету і деякий час учителював. Упродовж 20–30 років працював над проблемами історії української літератури, відзначався надзвичайною скрупульозністю в опрацюванні і підборі фактів, джерел. Він активно співробітничав у тодішніх українських часописах, журналах. У 1929 році, живучи у Львові, отримав звання академіка АН УРСР за видатні заслуги в галузі історії української літератури, а в 1959 році йому було присвоєно звання професора. У післявоєнний період, а точніше з 1944 року завідував кафедрою української літератури Львівського університету. Одночасно з 1951 р. був завідуючим відділом української літератури Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, де працював до кінця свого життя.

З під пера видатного вченого-літературознавця вийшло багато праць з історії української культури, а точніше з історії давньої української літератури, мови, театру, міжслов'янських культурних взаємозв'язків.

Глибоко вивчав визначний вчений літературну творчість Маркіана Шашкевича, Григорія Квітки-Основ'яненка, Тараса Шевченка, в буквальному розумінні він був одним з перших, хто вклав титанічну працю в дослідження життя і

творчості Івана Франка. Всі дослідники української літератури відзначають, що академік Михайло Возняк заклав основні підвалини у розробці різних проблем наукової Франкіяни. Він, як ніхто інший, всебічно і досконало знав величезну літературу, письменницьку і наукову спадщину Каменяря.

Справедливо і влучно літературознавці писали, що в дослідження спадщини Івана Франка найбільше сил віддав Михайло Возняк. Він опублікував після війни ряд книг і багато статей, в яких докладно висвітлювалися біографія, громадська діяльність і творчість Каменяря.

Мені пощастило півтора року (1953–54 рр.) працювати спільно з Михайлом Возняком в Інституті суспільних наук АН УРСР. Як сьогодні пам'ятаю середнього зросту сивого академіка з приємним поглядом очей, який сидів у своєму робочому кабінеті на першому поверсі зліва за столом, повернутим до стіни, де, за розповідями очевидців, сидів колись Іван Франко, коли працював у Науковому Товаристві імені Т.Шевченка. Ранком, прямуючи до Інституту на роботу, закупавав у кіоску всі газети, які виходили того дня, для поповнення своєї бібліотеки, котра вважалася найбільшою з приватних бібліотек у Львові.

Академік Михайло Возняк досконало знав фонди Львівської наукової бібліотеки АН УРСР. Якось я шукав книгу з творчості Івана Франка, але бібліотекар не зміг її виявити на полицях. Ми звернулися до академіка і він на диво швидко прийшов і показав місце її розташування. Вчений працював без відпусток і перепочинку. Раптом 3 жовтня 1954 р. нас науковців Інституту суспільних наук повідомили, що стався сердечний приступ з Михайлом Возняком. Ми прибули, коли його з робочого місця забрала швидка допомога. Того ж таки дня Михайло Возняк помер у лікарні.

Увечері 3 жовтня 1954 року у конференц-залі Інституту зібрався колектив науковців на траурне засідання. З вступним словом виступив директор Інституту професор І.П.Крип'якевич.

«Українська наука, – говорив він, – зазнала важкої втрати, на 73 році життя відійшов від нас академік АН УРСР Михайло Возняк. Він чесно ходив по цій землі і вклав багато у вивчення історії української літератури. Земне життя закінчилося, зате твори його житимуть вічно». Інші промовці говорили про доробок вченого і потребу видати його рукописну спадщину.

Як вже було сказано, визначний вчений залишив велику бібліотеку, яку формував понад 50 років. Вона поповнила фонди Львівської наукової бібліотеки АН УРСР. У рукописному відділі цієї бібліотеки збереглися особисті документи і рукописні праці Михайло Возняка, в тому числі з Франкіяни, окрема рукопис праць: «Велетень думки і праці», «Від дитинства до повноліття Івана Франка», розвідки, статті і рецензії на праці, присвячені Івану Франкові. Тут і епістолярна спадщина вченого, автографи Івана Франка, листування з видатними тодішніми діячами науки і культури М.Зубрицьким, В.Касіяном, О.Кульчицькою, І.Свенціцьким, І.Крип'якевичем та іншими, цікаве листування І.Франка з М.Драгомановим.

У цьому рукописному фонді неопубліковані рукописи праць М.Возняка з історії літератури XVI–XIX ст. («Два острозькі твори кінця XVI сторіччя і їх автор», «Два відгуки 1650-х років про Богдана Хмельницького», «Львівська братська школа в часи свого процвітання», «Життя і творчість Марка Вовчка», «Творчість Панаса Мирного», «Шевченко і Гоголь») і статті присвячені М.Драгоманову, Н.Кобринській, В.Стефаніку. Цікава праця вченого «Зустрічі І.Франка з наддніпрянськими діячами» про зв'язки Каменяря з М.Коцюбинським, Лесею Українкою, Оленою Пчілкою.

У 1961 році громадськість Львова скромно відзначила 100-літній ювілей М.Возняка, було дещо опубліковано з його спадщини і на батьківщині відкрито художньо-літературний музей М.Возняка.

ЗУСТРІЧІ З ТАРАСОМ ФРАНКОМ

В моїй пам'яті збереглися назавжди дві урочисті дати – 100-річчя від дня народження геніального сина українського народу Івана Франка (1956 р.) та відкриття у 1964 році йому монументального пам'ятника у старовинному Львові. Особливо дорогі вони мені не лише величавими урочистостями, які сколихнули широку громадськість України, але й тим, що пощастило особисто познайомитися з сином великого Каменяря, незабутнім Тарасом Івановичем. А потім ще раз зустрітися з ним в день відкриття пам'ятника, який сьогодні прикрашає парк навпроти приміщення Львівського державного університету, що носить ім'я Івана Франка.

Як зараз бачу благородне і скромне обличчя Тараса Івановича Франка, яке так нагадує образ свого славетного батька. Кажуть, що у великих батьків не так талановиті діти. Можливо, що частково це й так. Але про Тараса Франка так не можна говорити. Він був високо освіченою людиною, закінчив як форцук Львівську класичну гімназію, студіював філологію спочатку у Віденському університеті, а завершив її напередодні Першої світової війни у Львівському університеті.

Десять років ми підтримували ширі дружні відносини з сином Каменяря Тарасом Івановичем Франком. У моїй пам'яті не згасав образ цієї чудової людини, широкого і привітного співбесідника, а найбільш те, що багато довідався від нього про життя і письменницько-літературно-наукову діяльність великого генія українського народу.

Запам'яталася наша розмова про його ім'я. Якось я сказав Тарасу Івановичу, що він носить цікаве ім'я, на що той відповів: «А хіба могло бути іншим? Адже я щасливий, бо народився 9 березня 1889 року в 75-у річницю від дня народження Тараса Шевченка. І батько, який безмежно любив Кобзаря, дав мені при хрещенні це дороге ім'я. Не раз, коли я був неслухняний, то батько або мати говорили: «Не забувай, дитино, що ти носиш ім'я великого нашого поета».

А з якою любов'ю згадував Тарас Франко про свої юні недільні мандрівки з батьком на Чортову скалу, яка височить над селом Лисиничі під Львовом: «Мя нетерпеливо чекали неділі, – згадував він, – коли тато нас з братами і сестрою брав за руки та водив на мальовничі околиці Львова, в ліс біля села Пасіка Зубрицькі, на Вульку, Високий Замок і, особливо, на Чортову скалу. Ми виходили рано і за Личаківською рогачкою повертали в ліс і мандрували до загадкової скелі, де проводили гарний відпочинок. Там наслухалися від батька і старожилів Лисиничів багато легенд про Чортову скелю, як чорти скинули її із злости на дорогу, щоб мішала людям при переходах».

Пригадую, як характеризував Тарас Іванович обстановку напередодні Першої світової війни в Галичині: «Відчувалося повсюди, – говорив він, – національне пробудження в Галицькому краю, особливо активізувалися студентські рухи після вбивства Адама Коцка. Ми, українська молодь, вірили в ідеал національного відродження, активізувалися прогресивні демократичні рухи. Хвороба батька дещо засмутила нашу сім'ю, але він вірив у силу духу і поновлення поїздки на Гуцульщину, де надіявся поправити стан свого здоров'я. В цьому його переконував друг нашої сім'ї, відомий український етнограф Володимир Гнатюк. Батько, хоч і з підірваним здоров'ям, горів бажанням творити, творити якнайбільше, немов відчуваючи, що це

останній лебединий злет у його багатолітній письменницькій і науковій творчості. Воєнні дії розлучили мене з батьком і я з болем в серці сприйняв в далечині смерть осиротілого свого отця, бо і матері не було біля нього».

Мене при кожній зустрічі з Тарасом Івановичем цікавила моя улюблена тема, як Іван Франко я інтересувався опришківським рухом і, зокрема, Олексієм Довбушем. «Ця тема, – говорив Тарас Іванович, – завжди цікавила батька і особливо під час перебування на Гуцульщині. Пам'ятаю, як сьогодні, коли ми відпочивали в Криворівні, то батько постійно розповідав нам про життя і побут гуцулів та переповідав записані ним легенди про Олексю Довбуша. Часто він підспівував популярну пісню «Ой, попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький». І не тільки розповідав нам, дітям, але водив нас до печер Довбуша і писаного Каменя біля Ясенова Горішнього. І тут ми, зачаровані розповіддю батька, слухали про заховані скарби славного вожака, який своєю барткою списав цей камінь, від чого люди і почали його так називати. При цьому батько викарбував на цьому камені і своє прізвище поруч написаного Юрієм Федьковичем». До речі, про все це згодом згадували його сини, що й було опубліковано в 1956 році в книзі «Спогади про Івана Франка» (К., 1956. – 305–311).

Хочеться сьогодні нагадати і про те, як незабутній Тарас Іванович хвилювався за збереження пам'ятників історії та культури. Якось я розповідав йому, що друкую з 1956 року у львівській молодіжній газеті «Ленінська молодь» серію нарисів з історії міст і сіл Львівщини під рубрикою «Вивчай рідний край», а історико-красознавчим нарисом «Звенигород» розпочав публікації брошур у Львівському книжково-журнальному видавництві. Тарас Франко одразу ж гаряче підтримав мою ініціативу і сказав: «Нести світло історії рідного краю до жителів міст і сіл – це дуже патріотично. Народ, який не знає свого історичного кореня, блукає немов у п'їтмі. Так говорив колись мій батько в мої юні роки».

Вже пізніше я подарував йому свої історичні нариси про Олексю Довбуша, видані у Львові (1957 р.) та Москві (1959 р.). Тарас Франко не лише широ подякував, але й згадав одного із перших дослідників історії опришківського руху Скиту Манявського і першого голову Наукового Товариства імені Т.Шевченка у Львові Юліана Целевича, підкреслюючи, як то добре, що в «царині вивчення героїчних традицій українського народу є свої послідовники. Вони немов передають факел вивчення історичної правди про легендарних героїв, на яких так багатий український народ. Це благородно – виводити історичну постать Олексі Довбуша на ту висоту в історії, як він закріпився у фольклорі».

Сьогодні, коли повсюди піднімається питання про збереження народних традицій і особливо української мови, не можна не згадати з яким хвилюванням, трепетом душі ставився до нього син Каменяра Тарас. Мандруючи по визначних місцях столиці, де ми зустрічались під час моїх наукових відряджень, він часто говорив про зменшення українських шкіл в містах України. «Так не може продовжуватися в майбутньому, на це зверне увагу наша громадськість» – говорив Тарас Іванович. І це він часто повторював своїм знайомим. Дехто тоді з наших київських інтелігентів з іронією сприймав ці слова.

Хочеться згадати і часті спогади Тараса Івановича про літературну і громадську діяльність свого батька. Запамятали мені слова Тараса Франка про те, як наполегливо працював великий Каменяр: «Як сьогодні пам'ятаю, що батько майже не знав відпочинку, часто, а то і ніч просиджував за робочим столом, обкладений книгами, рукописами, пишучи свої твори і піднімаючись час від часу для короткого відпочинку. Цікавим є і такий штрих в його творчій біографії. Дорогою до Наукового

товариства ім. Т.Шевченка, виношував у голові новий вірш чи оповідання, а то й наукову розповідь, а прийшовши на місце тут же записував їх».

На жаль, не може сьогодні згадати цікаві спогади Тараса Івановича про його педагогічну роботу в місті Станіславі та Львові. Тільки пригадую собі, що в зв'язку з перейменуванням міста Станіслава в Івано-Франківськ в 1962 році, при нашій зустрічі його поздоровив, а він усміхнено із задоволенням сказав: «Все добре, але чому названо Івано-Франківськ, а не просто Франківськ, дивно і довго. О! Я пам'ятаю той старий Станіслав, коли під час вчителювання я мав кілька добрих приятелів, і взагалі, цікаве місто своїми українськими традиціями. Хоч за Австрії і Польщі було сильно колонізоване. Як розповідав мій батько». І тоді він мені з любов'ю розповідав про кількарізний приїзд Каменяря до Станіслава, де його тепло зустрічала українська громадськість на зборах Товариства руських жінок, Шевченкових річницях тощо.

Наші спогади були б неповними, коли б ми не згадали про вклад Тараса Івановича у створення літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові, директором якого він працював в 40-х роках. Він розповідав як нелегко давався збір експонатів, які треба було уважно вивчати і розставляти на свої місця в колишньому батьківському домі. «Але добре, що я все чудово пам'ятав у нашій хаті», – говорив він мені.

У 50–60-х роках Тарас Франко, працюючи у Києві, де він завідував батьківською бібліотекою, надавав фахові консультації дослідникам спадщини Каменяря. Хочу навести один цікавий факт. Якось, будучи в столиці, подзвонив Тарасу Івановичу на роботу і він запросив мене у свій робочий кабінет. Ми фактично не могли поговорити, бо до нього постійно підходили науковці з різними запитаннями щодо Франкової проблематики. Він чемно вибачався переді мною, підкреслюючи: «Ось бачите, так майже кожного дня мені приходится комусь відповідати, давати консультацію по літературній Франкіані». Цим він неможливо оправдувався. Ідучи додому, подумав про Тараса Івановича, що це справжня криниця знань про спадщину Франка.

Завдяки Тарасу Івановичу я багато почерпнув інформації з проблем історії селянства Прикарпаття, яку пізніше використав у своїх наукових працях.

Остання наша зустріч відбулася на відкритті пам'ятника Іванові Франкові у Львові у 1964 році. Під час урочистого відкриття Тарас Іванович на моє запитання, яке враження робить на нього цей день, відповів мені зі сльозами радості: «Дорогий друже, хто міг подумати, що колись мого тата не допускали до університетської кафедри, а сьогодні перед львівським університетом, цією святинєю науки, так величаво у граніті стоїть його фігура. Господи, яка то історична справедливість. Здається, ось-ось він зійде з п'єдесталу і скаже нам: «Спасибі, дорогі мої земляки-львів'яни, що не забуваєте за своїх попередників, які несли вам слово правди, слово постулу і надії на краще майбутнє рідного українського народу».

Близько 30 років немає між нами незабутнього сина Каменяря Тараса Івановича, але його світлий образ не згасає в пам'яті тих, хто з ним знався, спілкувався.

І хай невеликі спогади про Тараса Івановича, сина славетного Каменяря, члена Спілки письменників України будуть віночком шани на незабутню пам'ять 100-літній роковин його народження.

НЕЗАБУТНІЙ АНАТОЛІЙ КОС-АНАТОЛЬСЬКІЙ

Хто хоча б раз слухав задушевні хорові пісні «Гей, браття-опришки», «Чотири воли пасу я», «Ой ти дівчино, з горіха зерня» не зможе забути ім'я відомого

українського композитора, народного артиста УРСР, лауреата Державної премії СРСР, лауреата Державної премії УРСР ім. Т.Г.Шевченка, професора Анатолія Йосиповича Кос-Анатольського.

Та хіба лише ці пісні у доробку талановитого композитора! Понад 200 романсів, обробок народних пісень, опереток. Він писав також музику до балетів та різних вистав.

Уся його музична діяльність насичена чудовими перлами українського народного мелосу. Ось чому твори А.Кос-Анатольського успішно виконуються не лише в концертних залах, оперних театрах України, але й далеко за її межами, вони широко відомі за кордоном.

80 років тому у славній Коломії в сім'ї лікаря Йосипа Коса народився син Анатолій. Мати Лідія, родом з Лемківщини, прищепила синові любов до музики. Від неї він навчився грати на фортепіано, а потім у Станіславі, куди переїхали батьки, й у Львові, де студіював юридичні науки, юнак не полишав навчання музики.

Хто зустрічався у своєму житті з Анатолієм Йосиповичем, не міг не захоплюватися талановитим композитором, завжди оптимістично настроєним співбесідником, чудовим оратором. Признаюся, що кожного разу, слухаючи виступи А.Й.Кос-Анатольського, я дивувався його величезній ерудованості, емоційній спрямованості й високій національній самосвідомості. Композитор був закоханий в українську пісню і черпав з цілющої криниці народних мелодій ті музично-фольклорні зерна, які потім проросли у його творчості.

Щаслива доля звела мене з композитором у 1957 році, коли я, молодий вчений, подарував йому свою першу книгу «Народний герой Олекса Довбуш». Між нами зав'язалася розмова, з якої я зрозумів, що композитор хоче, як висловився, «щось музично створити про Довбуша», і просив мене побільше розповідати про легендарного героя. Пам'ятаю, як сьогодні, під час моєї розповіді він замріяно сказав: «А що, якби зробити обробку популярної пісні М.Устияновича «Гей, браття-опришки», вона припала мені до душі ще в Коломії!».

Через якийсь час композитор запросив мене до Львівської організації Спілки композиторів України і заграв на фортепіано у своїй обробці пісню «Гей, браття-опришки». Я й досі щасливий, що був одним з перших слухачів цього твору, який дуже скоро став популярним.

Ми часто зустрічалися з композитором на ювілейних святах. Особливо запам'яталися мені виступи А.Кос-Анатольського на ювілейному вечорі, присвяченому 50-річчю композитора Євгена Козака, а також на відкритті пам'ятника Миколі Лисенку на його батьківщині, пам'ятника Василю Стефанику у Львові. Не забуваються слова композитора, сказані про Василя Стефаника: «...вийшов із землі Покуття і зрісся із замуленими та обездоленими селянами, зумів достеменно описати їх лихоліття в безсмертних новелах. Уклін Тобі, великий земляче, за слово правди про селян».

Як відомо, Анатолія Йосиповича єднала багатолітня дружба з видатним композитором Станіславом Людкевичем. У 1962 році я читав лекцію для професорсько-викладацького складу Львівської консерваторії «Львівський некрополь». Тоді Анатолій Кос-Анатольський особисто познайомив мене з С.Людкевичем. З розмови академіків АН УРСР І.П.Крип'якевича, М.С.Возняка, професора І.С.Свенціцького я знав, що на початку ХХ століття відомий український письменник і громадський діяч Михайло Павлик та видатний галицький етнограф Володимир Гнатюк показували С.П.Людкевичу точне місце того злопам'ятного порогу хати Дзвінчука у Космачі, на якому увечері 23 серпня 1745 року був

смертельно поранений легендарний Олекса Довбуш. Використовуючи нагоду, я звернувся до С.Людкевича з проханням виїхати у Космач і показати те місце, де загинув народний герой. Композитор почав делікатно відмовлятися, посилаючись на свій вік. І тоді Анатолій Йосипович сказав: «Дорогий наш професоре, бажано знайти час і поїхати з істориком О.Довбуша, щоб не забути те місце і увіковічити його для нащадків. Прошу Вас ласкаво, зробіть це святе діло».

Дійсно, через якийсь час ми виїхали на Гуцульщину. Дорогою С.Людкевич дуже багато згадував про видатних діячів України, з якими підтримував творчі зв'язки, дуже тепло оцінював композиторську і громадську діяльність Анатолія Кос-Анатольського.

Ми приїхали у Космач і композитор показав те місце, на якому згодом мені вдалося з допомогою космачан встановити пам'ятний обеліск з нагоди 235-річчя загибелі Довбуша. Велика заслуга в цьому й А.Кос-Анатольського. 24 серпня 1980 року мало відбутися урочисте відкриття обеліска під звуки трембіти і промови А.Кос-Анатольського, депутата Верховної Ради СРСР. Проте, налякани функціонери від культури побоювалися масового сходу, тим більше, що з їх вини розвалилася Довбушева церква у Космачі, бо не дозволяли космацькій громаді відремонтувати її за свої кошти.

Особливо пам'ятні для мене дні, коли композитор разом з дружиною і сином прибув до нашого педінституту на ювілейний вечір, присвячений 70-річчю візомуго скрипаля, доцента музично-педагогічного факультету Ю.Д.Криха, що відбувся 26 серпня 1977 року. Які гарні задушевні слова були сказані ювіляру композитором! Наступного дня я повів А.Кос-Анатольського у Манявський Скит, розповів історію цього славетного історико-культурного заповідника. Тоді ж Анатолій Йосипович згадував про те, як нелегко було йому у післявоєнні роки, коли чиновники чинили перешкоди до написання музики, буквально переслідували композитора, але він продовжував творити і це, за словами самого композитора, були його «найкращі роки музичного злету». Цей вечір спогадів продовжився у моїй квартирі. Тоді мені вдалося дізнатися про життєвий і творчий шлях А.Кос-Анатольського.

Оглянувши експонати культурно-мистецько-літературної спадщини Олекси Довбуша, композитор у захопленні вигукнув: «Та це ж цілий історико-меморіальний музей Олекси Довбуша, захований від масового глядача. Робіть, професоре, виставку по всій Україні, пишть історію Гуцульщини». Ці слова були для мене ніби дороговказом і я двічі організовував виставки історико-літературно-мистецької Довбушіани у 1980 і 1988 роках, написав історію Гуцульщини. У той же безрезевний вечір я запитав композитора, як йому, крім великої громадської державної роботи (а був тоді А.Кос-Анатольський депутатом Верховної Ради СРСР), вдалося створити так багато нових творів? Почув впевнену відповідь: «Крила для злету дала мені моя любя дружина Надія. Ви не можете собі уявити, яка це сила в моєму житті. Вона мені є натхненням разом з моїми синочками. Господи, яке це родинне щастя».

Того пам'ятного дня композитор подарував мені книжку своїх хорових творів з написом: «Шановному Володимирі Васильовичу Грабовецькому, ентузіасту історії рідного краю, історичу опришків в знак щирої пошани. Анатолій Кос-Анатольський. Львів. 27.03.77». Цей дар бережу, як дорогу реліквію, пам'ять про композитора.

З любов'ю зберігає багато зі спадщини Анатолія Йосиповича його дружина Надія Андріївна. У Львові на квартирі по вулиці Глібова вона організувала меморіальну кімнату. У Коломиї на будинку, де народився композитор, встановлено меморіальну дошку. Варто, на мою думку, встановити меморіальну дошку і в Івано-Франківську по вулиці Шевченка, на будинку колишньої гімназії, де навчався свого

часу композитор. Настав також час громадськості Львова, Івано-Франківська, Коломиї подумати про видання спогадів та зібрання творів А.Й.Кос-Анатольського.

ВЕЧІР З ВОЛОДИМИРОМ ІВАСЮКОМ

Під час майже 30-річного перебування у Львові (1948–1975 рр.) я зустрічався і спілкувався з багатьма тодішніми відомим діячами науки і культури. Вже багато забулося, але не стирається з моєї пам'яті один вечір-зустріч з Володимиром Івасюком. Це було 10 жовтня 1974 року.

Якось після закінчення роботи у відділі історії України Інституту суспільних наук, де я працював старшим науковим співробітником, я пішов до міського кафеєтерію «Під левом» на чашку кави.

До мого столика підійшов юнак: «Ви Володимир Грабовецький, так? А я Володимир Івасюк, якщо Ви про мене щось чули». Я зрадів, бо знав, що це славний композитор, пісні якого, особливо «Червона рута», дзвеніли тоді в Україні і в світі.

«Шановний професоре, – продовжив Івасюк, – я давно хотів з вами особисто познайомитися, хоч заочно знаю вас з ваших книг «Народний герой Олекса Довбуш», «Карпатське опришківство». На Буковині всі захоплюються легендарним героєм, тому я задумав створити щось про Довбуша. Розкажіть мені про нього».

Володимир Івасюк замовив дві чашки кави, і між нами зав'язалася кількагодинна бесіда. Я, захоплений таким знайомством, охоче розповів композиторові про життя й антикріпосницьку діяльність народного месника, а коли заговорив, як його мертвого порубали польські шляхтичі на 12 кусків, мій новий знайомий просльозився. Він витягнув записну книжку і уважно зафіксував все почуте. Цікаво, чи збереглася ця книжка в спадщині Володимира Івасюка?

В кафеєтерії вже гасили світло, а ми все розмовляли. Та пора було йти додому. Володимир провів мене до вулиці В.Стефаніка, подякував за бесіду і пообіцяв зайти до Інституту, щоб я написав йому автограф на книзі про Довбуша, яку він придбав в Чернівцях. На жаль, нам не судилося більше зустрітись.

Ще, пригадую, композитор того пам'ятного вечора розповідав мені, що його батько Михайло Івасюк – письменник і пише історичний роман про народного героя Буковини часів Хмельниччини, опираючись на історичні дані моєї книги «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.», надрукованій у видавництві «Наукова думка» в Києві 1972 року. В цій книзі я писав, що зосередження в Буковині в 1649–1654 рр. значної кількості повсталих з Галичини і Буковини, які вже мали досвід боротьби з феодалами на Покутті, сприяло виникненню у 1654 р. в Чернівецькому і Хотинському повітах грізного антифеодального вогнища. Його очолив Дитинка, як про це згадує молдавський літописець Мирон Костін.

На основі цього лаконічного твердження батько Володимира Михайло Івасюк написав дві частини історичного роману «Балада про вершника на білому коні» і «Лицарі великої любові». Рукопис книг був поданий до Ужгородського видавництва «Карпати», але ще потрібно було написати післямову.

Вже після трагічної загибелі Володимира Івасюка в січні 1980 р. до мене в Івано-Франківськ завітав батько композитора. Як з'ясувалося, йому порадив звернутися до мене письменник Степан Пушик. Ми познайомилися і я в розмові якось запитав, як він пережив трагічну смерть сина. Після кількахвилинного мовчання мій співбесідник гірко заплакав і кризь слюзи промовив: «Те, що я пережив, дорогий професоре, лише Господь знає. У морзі показали погоріле тіло. Я впізнав сина і

голосно вигукнув: «За що його убили у розквіті таланту?! Не питаєте, як ми з дружиною пережили його смерть і похорон на Личаківському цвинтарі...».

Я ледве заспокоїв страждаючого батька. Потім він до опівночі розповідав мені про дитинство, юність і творчий злет сина.

Михайло Івасюк попросив мене ознайомитися з рукописом його історичного роману «Балада про вершника на білому коні» і написати післямову до книги, що я і зробив. Книга вийшла друком у 1980 р. з моєю післямовою «Балада про нескорених предків». Отак ми з Михайлом Івасюком подружилися. Він кілька разів приїздив до мене погостювати, а після виходу його книги надіслав її з дарчим написом, в якому підкреслював схожість героя книги з портретними і психологічними рисами характеру свого сина. Про це чітко написано в дарчому автографі: «Дорогому Володимирі Васильовичу Грабовецькому з глибокою шаную, любов'ю, вдячністю за те, що в надзвичайно важку хвилину в моєму житті Ви простягли мені теплу руку друга, прихильно поставилися до мого героя, в якому є чимало портретних і психологічних рис мого сина. Бажаю Вам щастя і здоров'я на добру пам'ять. Автор М.Івасюк. 29.01.1981 р. м.Чернівці».

Після виходу другої частини історичного роману про героя Хмельниччини на Буковині «Лицарі великої любові» (у тому ж видавництві 1987 року) автор надіслав мені її з теплим автографом: «Дорогій людині, славному ученому, моєму другу Володимирі Васильовичу Грабовецькому з вдячністю, шаную і любов'ю. На добру пам'ять. Автор М.Івасюк. 4.11.1987 р. м.Чернівці».

Проїшли роки. Але в моїй пам'яті назавжди залишився образ молодого талановитого українського композитора Володимира Івасюка. Він відійшов у вічність, а його неперевершені пісні і музика вічно житимуть поміж нас. І сьогодні, в ювілейний рік, на 50-річчя з дня народження композитора хочу цими спогадами вшанувати Володимира Івасюка.

КВІТКА ШАНИ НА МОГИЛУ КОМПОЗИТОРА ІГОРЯ БІЛОЗІРА

Якось так доля щастила, що мені в житті довелось зустрічатися з відомими українськими композиторами Іваном Козловським, Борисом Гмирюю, Станіславом Людкевичем, Анатолієм Кос-Анатольським, Володимиром Івасюком.

Про мої зустрічі з деякими митцями музики я писав у своїх спогадах. І сьогодні, коли львів'яни, івано-франківці, всі кому дороге ім'я славного композитора сумують, схилиють голови на свіжій могилі незабутнього Ігоря Білозіра, хочеться нагадати про свої короткі зустрічі з цим композитором.

Це відбулося 12 червня 1986 року в місті Луцьку. Я тоді перебував там, будучи головою державної комісії на історичному факультеті державного педінституту. Того пам'ятного дня ми зустрілися з Ігорем в одному з міських готелів. Ігор Білозір зі своєю дружиною Оксаною гастролювали з львівським вокально-інструментальним ансамблем «Ватра». Між нами відбулася бесіда про славу цього ансамблю. А в 70-80-х роках широко славилися пісні композитора Ігоря Білозіра, такі як: «Встань з коліна народо», «Мамина світлиця», «Чумацький шлях», «Пшеничне перевесло» та інші, які віртуозно виконувала Оксана Білозір.

Під час нашого діалогу порушувалося багато питань з історії музики тогочасної української естради. Я тоді зрозумів, що Ігор Білозір палкий патріот не лише музики, але й історії України, її національних героїв і, звичайно, я на прохання

Ігоря розповідав про багатостраждальну історію Галичини, в тому числі згадав про О.Довбуша і подарував родині Білозір свою монографію «Олекса Довбуш».

Ігор, як колись і Володимир Івасюк, носився з думкою створити пісню про О.Довбуша, навіть запросив мене зайти у Львові до нього з історичними матеріалами про легендарного героя. Згадую цікавий штрих нашої тодішньої розмови в готелі. Я розказував, що Довбуша, єдиного українця в історії, порубали на 12 частин і розвішали в 11 населених пунктах Прикарпаття. Ігор задумався, а потім сказав: «Пане професоре, ось як нас вбивали вороги, рубали, але не змогли вбити наші вікові традиції, творіння наших талантів у культурі і науці».

Господи, як воно буває. В наш час, час незалежної України, згасла ще одна світла зоря, ще один неперевершений композиторський талант. Хочу словами незабутнього Ігоря сказати: «Не зможуть наші вороги вбити наші вікові традиції, творіння наших талантів». Одним із низ був композитор І.Білозір.

На прощання Ігор Білозір дав мені свою візитну картку, яку я зберігаю на пам'ять про вельми талановитого композитора і палкого українського патріота.

Спи спокійно, дорогий Ігоре, славний композиторе в Личаківському пантеоні Львова. Наступні покоління українців збережуть пам'ять про твою велику композиторську творчість.

ПОЇЗДКА З ІВАНОМ КОЗЛОВСЬКИМ ДО СОСНИЦІ

У 1994 році сумна звістка облетіла Україну. На 94-ому році життя помер славний український співак Іван Козловський, який так широ любив Україну. Його поховано в Москві.

Хоч тяжка доля закинула його в Москву в роки дикої сталінщини і застою, але славний український співак не забував ніколи свою Україну, рідну Мар'янівку і заповідав, аби його тут поховали. Засвідчую це авторитетно.

У 1959 році пощастило мені зустрітися з Іваном Козловським. А було це так. У той час, в листопаді, я давав консультації в процесі зйомок історичного кінофільму «Олекса Довбуш». Режисер Київської кіностудії ім. О.Довженка Віктор Іванов 25 листопада познайомив мене із славним співаком та з партизанським генералом Петром Вершигоруку.

Був чудовий сонячний осінній день. Віктор Іванов запропонував поїздку на Чернігівщину, але не пояснив з якої причини їдемо. Ми виїхали автомашиною. І моїм сусідом у подорожі виявився співак Іван Козловський. Під час кількогодинної поїздки велася між нами жвава розмова. О, як шкода, що я її тоді не записав! Я розповідав співаку про нашого Довбуша, а він мені – про Україну, пригадав свої молоді літа. Незабутні слова говорив і про своє село, де почав уперше співати в церковному хорі. Я добре пам'ятаю його слова: «Я так люблю свою Мар'янівку, що колись і спочину в ній навічно».

Я навіть попросив його заспівати просто у машині свою улюблену пісню «Ой у полі криниченька», яку він віртуозно, з насолодою виконав та ще й подав мені руку і ласкаво усміхнувся.

Увечері приїхали під якусь стареньку селянську хату. Іван Козловський став на порозі хати і заспівав пісню «Чуеш, брате мій», та так мелодійно і чудово, що, здається, й досі його голос звучить у моїх вухах.

Було то селище Сосниця на Чернігівщині і в той пам'ятний день, 25 листопада, чинало три роки з дня смерті славного українського режисера, друга Івана Козловського Олександра Довженка. Тож товариш приїхав відвідати поріг рідної

хатини-музею режисера світового значення. Боже, як тремтіло моє серце, коли Іван Козловський, тримаючи колицку, сказав: «Козаченьки мої, в цій колицці колицься наш великий Олександр Довженко». Минуло з того часу 44 роки, але я не забуваю того пам'ятного вечора у Сосниці, і ось 20 січня 1994 року республіканське радіо сповістило, що 29 січня відбулася поминальна панахида наших київських владик в соборі св.Володимира за упокій душі українського співака Івана Козловського. А 29 січня на батьківщині відбулося відкриття пам'ятного каменя, який сповіщав, що тут буде побудована хата-садиба Івана Козловського. Слово мав наш віце-прем'єр М.Жулинський. Але я не почув, на жаль, слів віце-прем'єра про те, що потрібно, згідно з заповітом покійного, поховати співака в рідній землі, яка народила цей великий талант.

А мені дуже пам'ятні слова Івана Козловського про те, щоб поховати його в Мар'янівці, бо він завше належав до нашої України, любив її в часи розгулу більшовицької влади, своєю українською піснею як в Києві, так і в Москві нагадував нам, українцям услід за Тарасом Шевченком, що «наша пісня, наша дума не вмре, не загине».

Підтримайте, мої дорогі прикарпатці, мою пропозицію про перенесення останків співака Івана Козловського на Україну, яка розкрила, нарешті свої незалежні крила.

ТРИ ГОДИНИ З КОБЗАРЕМ-ЛІРНИКОМ ВАСИЛЕМ НЕЧЕПОЮ

(Про зустріч у козацькій січі –

Переяславському музеї під відкритим небом

в дні роботи I Міжнародного Конгресу Українців)

Одна година часом замінює цілий вік – так приказують старі люди. І дійсно в нашому житті бувають деколи зустрічі, які не стираються ніколи в пам'яті.

Добре сказано, краще не придумасш. А поведу я розмову про пам'ятний день 31 серпня 1990 року, коли я з учасниками I Міжнародного Конгресу українців вийшов в історичний Переяслав-Хмельницький на екскурсію. Тут ми оглянули ряд музеїв і завітали до будинку першої діючої на сьогодні у державі школи кобзарського мистецтва. Розглядаючи портрети видатних наших українських кобзарів та їх кобзи і бандури, ми зачарувались прегарним співом і грою на бандурі відомого сьогодні на Україні бандуриста і лірника Василя Нечепи. Він виконував думу про Байду.

Я здавна цікавився історією українських Кобзарів і навіть підготував колись спеціальну розвідку про українських кобзарів XVI–XVIII ст. на основі історичних джерел і монографій – Михайла Максимовича, Дмитра Яворницького. Михайла Грушевського та послав до одного журналу. Але там вона лежала роками, так і не була опублікована і десь загубилася.

Особливо ніколи не пропускав можливості послухати кобзарів. Якось, коли я був ще дитиною, до нашого рідного села Печеніжина, що на Коломиїщині, забрів бандурист з Східної України, як тоді говорили. На зарінку, недалеко від нашої хати, він виконував на бандурі козацьку думу про втечу трьох братів з турецької неволі. Мій батько і мати, схилившись, слухали і плакали. Батько, на моє запитання звідки цей чоловік, відповів, що «він утік з Великої України переслідуваний сталінськими посіпаками».

Пізніше у нас, у Львові, в 60-х роках виступали відомі тоді вже брати Литвини – бандуристи. Не пам'ятаю сьогодні дня і місяця, а було це в 1964 році в актовому залі Львівського політехнічного інституту. Кобзарі з усієї України давали концерти. Що то

була за естетична насолода, коли вони спочатку поодинокі, а потім разом виконували козацькі думи і, зокрема, запам'яталась одна із них «Ой полети ж, галко, та на Січ рибу їсти» – про зруйнування Запорізької Січі Катериною II 1775 року. Дивлячись і слухаючи цих віртуозів-кобзарів, я немов уявляв собі село Козацької України XVI–XVII ст., коли кобзарі своєю грою звеселяли або засмучували селян, а то й закликали на бій з панями за волю рідної України.

Тоді я почув уперше виконаний знаменитий Запорізький марш незабутнього і відомого старого Кобзаря І.Адамцевича. Стає боляче, що коли тепер виконують цей марш, не згадують ім'я автора, а говорять як про народну музику.

Після концерту я зайшов за куліси, широко обняв старого і сліпого Кобзаря, сказавши: «Ви зачарували нас, львів'ян, своєю грою про славетну козацьку вольницю», на що бандурист просльозився, протягнув до мене руки і сказав: «Юначе, спасибі за красні слова, я так вже співаю і граю про нашу славу козацьку шістдесят років, відколи я навчився гри у кобзарській школі ще у минулому столітті».

І на диво, коли я почув у Переяславі спів бандуриста Василя Нечепи, то в моїй пам'яті воскресли і згадки про сліпця-кобзаря із Східної України та І.Адамцевича.

Наша група учасників Конгресу поїхала оглядати музей. Я не бачив нічого подібного. Перед нами серед мальовничої природи виринали українські хати, вітряки, млини, корчми – все таке миле і традиційне, що годі передати словами.

А найбільше мене вразила козацька січ, змонтована за зразком XV ст., коли в придніпровських степах оселялися в байраках, гаях перші ухадники-козаки. 500-річчя їх першого поселення минуло в 1990–1992 роках. Спасибі науковцям, працівникам музею, що вони за даними джерел і тогочасної архітектури зуміли вповні відтворити козацький осередок. Це ухадницьке двохповерхове дворище з кількома будинками в середині, в яких почали жити кілька козацьких сімей. Кругом на підвищеному штучному насипі обведена міні-січ частоколом з рублених або січених колод. З цього і пішла назва січ. А далі видніється сторожова вежа в ступу.

І ось в такому то козацькому дворищі-січі Василь Нечепи із бандурою і лірою сидів і співав та грав козацькі думи. Мені пощастило підійти на цю вражаючу сцену і передати гостинний хліб бандуристу. Так почалася незабутня зустріч. Василь Нечепи виконував козацьку думу «Гомін, гомін по діброві». Якось завелася розмова про козацтво і я дещо пояснював за козацької бувальщини. Не знаю, хто попросив мене розповісти історію про виникнення і розвиток славного козацтва на Україні.

А учасники Конгресу українців все підходили і зібрався чималий гурт, в тому числі гості – українці з діаспори. Я розповідав на основі джерел і літератури про те, що виникло історичне козацтво в степах України в кінці XV ст. як відповідь на дике поневолення селян польськими панями. Я помітив, як В.Нечепи зацікавився моїми історичними розповідями про славні походи запоріжців проти турків і татар в кінці XVI – на початку XVII ст., про їх бойову діяльність в 30-літній війні, про участь в битві під Хотиним 1621 р. та Віднем 1633 р., про славетних кошових Петра Конашевича-Сагайдачного, Івана Сірка, Костя Гордієнка та останнього замученого в Соловецьких казематах кошового Петра Калнишевського.

Кожен розділ моєї розповіді супроводжувався думою, яку виконував В.Нечепи. Так вийшов імпровізований концерт-розповідь про козаків в супроводі бандури. Враження було колосальне. Хтось з присутніх вигукнув: «Професоре і ви, кобзарю, організуйте такі концерти по Україні, це багато дасть для відродження традиції нашої незабутньої козащини».

Після того слухачі розійшлися, а ми ще годину сиділи і гомоніли з Василем Нечепом. Він мені розповів, що родом з Чернігівщини – батьківщини Остапа Вересая

– легендарного кобзаря XIX ст. Любов до бандури прищепив Василеві дідусь, який був нащадком неперевершених кобзарів Терентія Пархоменка, Василя Шута та інших.

Одну з пісень він присвятив мені в подяку за розповідь про козаків, про Байду. Знали б ви, як це зворушило мене, як стало мило моему серцю за ту невмирущу славу нашої української козацької бувальщини. На жаль, ще так мало знають про неї в народі, особливо в східних регіонах країни, де десятиріччями замовчувалися славі сторінки нашої історії. Адже там, якщо навіть і читалась історія України, то обов'язково російською мовою, як в Кіровограді і Ворошиловграді на історичних факультетах педінститутів.

Ми прощалися, потискуючи руки. «Звідки ви?» – на останку спитав мене Василь Нечепка. «З рідного мого Прикарпаття, де я в педінституті читаю історію України на істфаці». «Ось воно що, тоді зрозуміло мені, чому ви так досконало володієте літописом козащини. Мені здавалось, що коли ви розповідали про козаків, то немовби говорив сам незабутній знавець цієї проблеми Дмитро Яворницький. Дайте якийсь папірець, я напишу вам автограф» – сказав до мене бандурист.

Я порився по кишенях і знайшов клаптик паперу. Василь написав кілька слів: «Професурі Івано-Франківського педінституту і студентам найкращі побажання і ширий уклін від кобзаря-лірника Василя Нечепи. 31 серпня 1990 р. В.Нечепка». А я йому подарував на пам'ять свою брошуру «Скульптурна Франкіана Прикарпаття».

З того часу пройшло 13 років, але в моїй пам'яті не забуваються ці три пам'ятні години з кобзарем Василем Нечепкою, який несе наші любимий Україні і діаспорі велич кобзарського мистецтва, віртуозно виконуючи козацькі пісні та думи.

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ В ЛІСТАХ

Родинні листи

1. Лист батька Василя до сина Володимира

17 вересня 1952 р.
с. Печенізім

С. І. Хр. (Слава Ісусу Христу)

Дякую Тобі за лист так широкий від себе Дорогий Сину, за відповіді Твої. Поздоровляю від Себе і Мами Тебе і Твою родину – Жену, Маму. Дочку. Нехай Господь їх Благословит і помагає в тяжкій праці. Я тепер вдома сам працюю – кошу, жну, молочу, здаю поставку державі. Кухарю, пасу і годую корову. Мама лежить далі в ліжку на ногу, вже розібрали бінт, нога болить даліше, не можна ставати на ногу. Тягарі на мене всі спали і роботи багато весною.

Книжка найшлася була в стіні в stodолі, Марія віддала. Володку, прошу, як мащ час, то дещо напиши від себе кілька слів про життя і поваження свої.

Нехай Тобі Бог помагає Своєю ласкою працювати для добра свого і свого народу. Твій батько і мати немічна в ліжку. Незабудь відпиши.

Будьте всі здорові. Слава Ісусу Христу.

2. Лист батька Василя до сина Володимира

жовтень 1952р.(?)

с. Печеніжин

Слава Ісусу Христу

Дорогий Сину Володку

Поздоровляю Тебе і Твою Родину з котрою жиєш і прошу Тебе, подай нам з мамов відомість ближшу про Своє житє і працю на новім місци житя, опиши прошу шось більше і ширше.

Мама наша лежить хора, ледви дише, просить Тебе не за нас поможи. Нам тепер приходить всякі податки, бо віддають в суд.

Мама лежить хора, молока нема, корова не дала, бо тільки 2 місяці теляти, нема чим запастись. Згадує за тебе, що Ти обіцяв шось написати.

Тепер у нас робота, зібрали кукурудзи. Ос тепер ідем в поле бараболю брати, треба працювати сам удень.

Прошу відпиши і поможи, а Господь Бог Тобі поможе в Твоїй тяжкій праці, не забудь за нас старих родичів.

До милого побаченя Твій Батько, Мати Василь і Марія.

Щасти Боже.

3. Лист батька Василя до сина Володимира

26 березня 1954 р.

с. Печеніжин

Слава Ісусу Христу

Дорогий Сину Володку.

Поздоровляю Тебе і Твою Родину добрим здоров'ям і щастям, і прошу Господа Бога Благословенства і молитви над Твоєю працею, дай Тобі Боже кріпість і силу до праці.

Дякую Тобі за ширу поміч Твою матеріальну для мене старого, котру я від Тебе одержав 22 марта 100 рублів. Слова подяки від мене Тобі дуже ширі, бо я тепер ні звідки не маю.

Тепер Марійка їде до Львова і буде там у Вас, прийміт її ширю із дівчинов, бо дівчина має тепер вільний тиждень від науки, бо Марія мені тільки помагає. Федір до мене відноситься дуже холодно.

Прости буду Тебе Володко моя шира Дитино не забувай і на дальше за мене, Господь Тобі поможе в Твоєму життю за Твої добрі діла і милосердне серце.

Відпиши пару слів від Себе і передай до мене, котрі будут для мене великою потіхою, бо я того чекаю.

Оставай здоров до милого зобаченя. Твій Батько, котрий тепер жиє і просить у Господа Бога щастя і добра для своїх дітей.

Господи поможи.

Грабовецький Василь.

4. Лист батька Василя до В.В.Грабовецького

18 жовтня 1954 р.

с. Печеніжин

Слава Ісусу Христу!

Дорогий Сину Володку. Поздоровляю Тебе Моя Дитино і Твою Родину дочку Оksану і Бабку домашну господиню і Жену Твою Іванку. І прошу у Бога ласки,

здоров'я, щастя і помочи Божої і вітки над Вами. Ти моя Дитино в світі найщиріша. Просивбим Тебе від Себе відомості з Твого дому і Твого життя і праці наукової і здоровля Родинного.

Я тепер збираю бараболку в поли на горбу і Слава Богу здоров все прашою. Марія прашо в своїй установі дальше, дівчина єї ходит в школу добру учитись. Федір ставиться до мене вороже – обходить мее...

Тепер я хотів би Тебе просити щоби Ти мені поміг трохи грошима для купівлі корови, бо сам нічого не маю, а без молока мені старому тяжко вижити. Даруй мені, що так осмілюся Тебе просити Дитино моя Дорога.

Тебе прошу не забудь зажени пока я еще, хто мене пожалує як не Свої рідні діти.

Оставай здоров до милого зобаченя Твій Батько Василь і чекаю на твою шедру руку.

У нас зараз тепер тепло і погода гарна стоїть на дворі, добре все робити, всюда ходити і треба шось на зиму забезпечити ся на одежу і харчі і дрова і тому прошу помози мені оскільки Твоя спроможність

Твій Батько.

5. Лист сестри Параски Грабовецької до родини в с.Печеніжні

9 листопада 1948 р.
м. Винники

Слава Ісусу Христу!

Дорогенькі Родичі, я заїхала до Винник щасливо, всьо добре. Марічка і Іван вітчилися мною, а Анничка така здорова, бависе і каже мені, що хоче поїхати до діда і до бабкі далеко-далеко. Дорогенькі Мамко, не журіться а приїду до дому коло 15 16 числа, що можети то робіт а що ні то я приїду. Івась купив мені мешти а Маріка купила спідничку і я чекаю, щоб заробити більше грошей і приїду додому а то що Іван писав щоби я приїхала щоби і собі забрала. То всю на сім кінчу і поздоровляю вас тату і ви мамко я скоро приїду то більше вам скажу.

Параска Грабовецька.

6. Лист В.Грабовецького до родини у м. Львів

6 лютого 1958р
м. Київ

Дорогенькі мої!

Заїхав щасливо. В дорозі у вагоні не спав, тільки над ранком заснув. Бо не видержав. Взяв постіль і придрімав. З вечора біля мене крутився якийсь п'яний і я не міг від нього відчепитися.

В 9.45 год. ранку приїхав в Київ. Майже цілий день шукав місця. Тут майже не можна знайти будь-який притулок. Тільки мій добрий професор як довідався про все, то негайно допоміг мені вирішити це питання. Він негайно подзвонив одному знайомому, який знає особисто директора однієї гостинниці. А цей знайшов мені місце. Тут в гостинниці майже не можна влаштуватися, бо постійно приїжджають гості з закордону. Того ж вечора я з професором ходив головною вулицею Хрещатиком і на Володимирську гірку. Однак я сильно замерз. Бо сорочка без рукавів, і мене почали колоти руки. Вечором я ледве відійшов.

Другий день ранком зайшов в Інститут і приніс свою дисертацію, але вони не приймали її, тільки через те, що вся документація була заготовлена на українській мові, а тут потрібно на російській. Крім цього не знаю чи свідомо чи не свідомо Карпова всі документи неправильно підписала. Все потрібно на російській мові, навіть анкета особиста. І я по всьому Києві ходив за анкетами і ледве найшов, але другого дня. І як би ви знали як важко було. З листами Івана Петровича (Крип'якевича) тут ніхто не рахується. Я познайомився з деякими спеціалістами по своїй темі. Однак я змушений був все наново заготовляти на російській мові, друкувати, а машиністок ледве знайшов. І лише сьогодні все заготовив і відсилав до Львова, щоб в Інституті знову завірили і вислали. Я з Києва не віїду доти, поки не приймуть моєї роботи. І тому очікую її. Документи передав через наших товаришів, а ті мають затвердити і вислати скоро в Київ. Я страшно переживаю. Вчора дзвонив в наш Інститут, щоб вони вислали якнайскоріше мої документи.

Вечорами нікуди не ходжу і перечитую свою роботу. Сьогодні дзвонив професор, щоб вчором пройтися. Але охоти нема.

Заходив у газету «Правда України» і довідався, що на мою роботу «Олекса Довбуш» буде найближчим часом написана рецензія в газеті.

Страшно скучаю за Вами і особливо Богданчиком. Він сниться мені по ночах. Справді, чудовий син, я горджусь ним. Передайте від мене йому поцілунок. Як вчиться Оксана – пустогонка чи здорова?

Ось все, що хотів написати. Все подрібніше розповім на місці. Думаю, що в п'ятницю 16 лютого, віїду з Києва, як все буде добре. Цілую всіх, а найбільше Богдана.

Ваш Володимир.

7. Лист сестри Олени до брата Володимира (уривок)

27 листопада 1968 р.

м. Бидгощ

Дорогі мої рідні

Дістала лист від Івася, і пише, що Волотко є доктор, свій ступінь науки збільшив. Дорогий Брацішку мій, я тобі з цілого серця складаю грагуляцію, за твій труд і поступ, я заплакала з радости, що з нашої родини вийшов чоловік такий здібний. Волотко, я тебе цілую і бажаю багатого здоров'я, де у тебе мало здоров'я, Янко тобі також дякує...

Сестра Олена.

Різні листи

8. Лист проф. Г.Якубського до В.Грабовецького

30 серпня 1954 р.

м. Ленінград

Уважаемый Владимир Васильевич!

Прежде всего, извиняюсь за задержку. Весной Рутковский был во всех книжных магазинах, но за лето разошелся, и пришлось ждать, пока откроется университетский магазин, где, как мне сказали, книга еще осталась. Что касается статьи Косачевской, то в магазине старые выписки Ученых Записок завалили более свежими поступлениями и сразу отыскать не могли. Обещали в ближайшее время разыскать, тогда я сразу вышлю.

Кстати, Косачевская возвращается на работу в наш Университет. В последнее время она работала в пединституте где-то в Средней Азии. Еще ее не видел: когда увижу, расскажу, что нового слышно насчет опришков.

Выделись ли Вы с О.Е.Ивановой?

Каково Ваше мнение относительно «Истории Польши» Ин-та славяноведения? Я еще не успел ее прочесть целиком, но прочитанная сотня страниц производит впечатление поверхности и приспособленчества (понятно, это не относится к археологическому разделу; тут уж я совсем ничего не понимаю, и мне этот раздел показался очень интересным). Во всяком случае, это далеко от «обобщающего исследовательского труда Большого масштаба», который Ин-т славяноведения обещал 5 лет тому назад. Правда, теперь редакция сбавила тон и в предисловии сача определяет работу как научно-популярную. Сложных, узловых проблем, по крайней мере, в первой части, авторы избегают, как черт ладана. На ста страницах не попало ни одной свежей мысли, если не считать явные ошибки и неточности. Может быть, хоть дальше лучше.

В университете, как полагается, летнее затишье. Я весь август не притрагивался к диссертации – 20 дней с утра до вечера принимал экзамены у поступающих, а потом еще умудрился при сравнительно хорошей погоде схватить грипп.

Получил письмо от Ольшевича. Вацлав Адольфович был настолько любезен, что прислал еще дополнительную библиографию. Я еще не успел ответить ему (хочется предварительно познакомиться с теми книгами, которые он рекомендует); если Вы увидите Вацлава Адольфовича, передайте, пожалуйста, ему искреннюю благодарность.

Перехожу к книжным просьбам, если можно, пришлите, пожалуйста, следующее: 6-ой том «Творів» Франка, а также новые тома, если они появились, – т.е. начиная с 14-го (а Л.Украинку – с 4-го тома). Нельзя ли у Вас подписаться на Чехова? Я здесь прозевал подписку (Квитанции подписок на Франка и Украинку я затерял, но в магазине подписных изданий сказали, что дадут и так).

Как Вы поживаете? Как Ваша работа? Что нового в львовском ученом мире? Если у Вас есть ко мне какие-нибудь поручения, с удовольствием постараюсь выполнить.

С приветом И.Якубский.

9.Лист В.Грабовецького до тов. Мусянивича 19 вересня 1958 р.

м. Львів

Ми отримали Вашого листа і готові допомогти опублікувати історію села Віжомля. Але нам спочатку потрібно познайомитись з рукописом Вашої праці про історію Віжомлі.

Тому просимо Вас надіслати свій рукопис в наш Інститут суспільних наук. У нас ряд спеціалістів познайомиться з Вашою працею і висловлять свою думку про роботу.

З пошаною до Вас В.Грабовецький,
науковий співпрацівник відділу історії України
Інституту суспільних наук.

10. Лист В.Грабовецького до тов. Швеця

8 березня 1960 р.
м. Львів

Вельмишановний тов. Швець.

Пробачте за затримку відповіді на Ваш лист і прохання. Справа в тому, що я знаходився у довгостроковому відраженні.

Вашу поему про Довбуша уважно прочитав. Вона написана з історичного боку дуже цікаво. Але оскільки я історик, то не можу дати кваліфікованої оцінки з літературної сторони. Проте, я раджу Вам надіслати Вашу поему в редакцію журналу «Жовтень» (м. Львів, вул. Підвальна, 3. Редакція журналу «Жовтень») для ознайомлення. Можливо вони погодяться її хоч частково опублікувати на сторінках журналу. Але прошу не зазначати в листі до редакції моєї поради.

Я особисто не можу допомогти в її опублікуванні, оскільки працюю не в редакції, а науковій установі. Прошу повідомити про одержання поеми.

З пошаною В.Грабовецький.

11. Лист В.Грабовецького до тов. Заброцького

Б.д., б.р.
М.Львів

Шановний тов. Заброцький!

Даємо відповідь на прохання, яке Ви надіслали в Інститут суспільних наук. Дуже приємно, що Ви цікавитесь видатними народними героями визвольної боротьби трудящих західноукраїнських земель в епоху соціалізму. Вашу ініціативу Інститут радо підтримує.

Народний провідир Олекса Довбуш сім років (1738–1745 рр.) боровся з шляхтою на західноукраїнських землях. 1744–1745 рр. були роками найактивнішої діяльності народного месника. Виступи Довбуша в 1744 р. носять яскраво виражений класовий, антифеодальний характер. Олекса Довбуш в першу чергу розправлявся з тими панями, які жорстоко визискували своїх кріпаків. Так, 4 травня 1744 року, на прохання місцевих кріпаків загін Довбуша напав на двір багатого шляхтича Константина Золотницького в містечку Боршові на Поділлі. Цей шляхтич відомий був нелюдським ставленням до своїх кріпаків, сучасник дав таку характеристику цьому шляхтичу: «Був то пан злий на людей і навіть кількох замучив». Щоб помститись за селянські кривди, Довбуш віддав пана на муки. І коли переляканий шляхтич просив пощади і давав викуп за себе, народний месник йому відповів: «Не по гроші я тут прибув, але по твою душу, щоб ти людей більше не мучив». Після цього масток був спалений, а шляхтич з усією сім'єю знищений.

Література:

А.Петрушевич Сводная галичско-русская летопись с 1700-1772, Львов, 1887, стор. 165.

Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII віці. Руська історична бібліотека, т. XIX, Львів, 1897.

Журнал «Жовтень» за 1956 рік №12, стор.88-89.

З пошаною до Вас В.Грабовецький

12. Поштова картка №1 Я.Дашкевича до В.Грабовецького

21 листопада 1968 р.
м. Київ

Дорогий Володимире!

Говорив я з Любов Варламівною. Вона просила передати Тобі, щоб Ти не турбувався. Очевидно, в найближчих днях прийде підтвердження з ВАКу. Вона вважає, що підтвердження не прийшло разом з повідомленням для Куца, а вже у ВАКу дисертації пішли до різних референтів. Між іншим, в Києві Ти (а може Куц?) залишили ключі від помешкання – ключі ці в Любов Варламівни, в науковій частині.

Всього тобі найкращого.

Ярослав.

13. Поштова картка № 2 Я.Дашкевича до В.Грабовецького

13 вересня 1987 р.

м. Львів

Дорогий Володимире Васильовичу!

Сьогодні посилаю Тобі рекомендованою бандероллю вінницькі тези (разом з найкращими вітаннями від Миколи; дуже шкода, що Тебе не було!), а також чотири відбитки з моїх новіших статей – може Тобі пригодяться. Прошу Тебе дуже вислати мені 2-3 бібліографії своїх праць: вони пригодяться мені та не лише мені. Не забузь послати!

Всього Тобі найкращого. А найбільше міцного здоров'я.

Ярослав.

14. Поштова картка №3 Я.Дашкевича до В.Грабовецького

Б.д., б.р.

м. Львів

Дорогий Володимире!

Щойно глянув у «Рад. енци. історії України» і побачив, що Твій день народження уже минув. Хоч і з запізненням, але від щирого серця вітаю Тебе з славним ювілеєм! Бажаю міцного опришківського здоров'я, творчого настрою, багатьох нових наукових досягнень. Хай Тобі щастить у житті і науковій праці!

Я не випадково обрав для вітання картку з пам'ятником Богдана. XVII-те століття для Тебе рідне – Ти багато зробив для роз'яснення славних сторінок минулого – а зможеш зробити ще більше. Цього і Тобі бажають всі, кому дорога старовина і традиції, всі шанувальники історії.

Щиро твій Ярослав.

15. Лист Б.Патона до В.Грабовецького

Б.Патон – президент Академії наук УРСР, головний редактор журналу «Вісник Академії наук Української РСР», академік.

1 вересня 1975 р.

м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Редакційна колегія повідомляє, що розпочалася передплата на «Вісник Академії наук Української РСР» на 1976 рік.

Запрошуючи Вас поновити передплату, сподіваємося, що Ви, як і раніше, будете як і передплатником, так і автором нашого журналу.

З повагою
Президент Академії наук УРСР,
головний редактор журналу,
академік Б.С.Патон

16. Лист В.Голобуцького до В.Грабовецького

28 квітня 1978 р.

м.Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Як так сталося, що ми не зустрілися? Вранці у суботу мені подзвонили з Інституту: не приходьте, бо кінчаємо суботник о першій годині і двері замикаються. Я став дзвонити Вам по тел. 41-09-74, щоб попередити Вас і зустрітися у іншому місті, але ні того дня, ні протягом наступного дня телефон не відповідав. Я вирішив, що Ви з якоїсь причини виїхали.

Дуже і дуже жаль, що так сталося. Хотілося побувати у вашому товаристві й поговорити. Як Ви себе почуваєте на новому місці, в нових умовах? Чи одужав ваш син? Ви говорили якось мені, що йому набагато краще. Бажаю йому здоров'я і успіхів.

Прийміть мої сердечні побажання здоров'я, успіхів і щастя й поздоровлення з першотравневим святом. Не забувайте.

Ваш В.Голобуцький.

**17. Привітальна телеграма
Інституту суспільних наук АН УРСР (м. Львів)
до В.Грабовецького**

Б.д., б.р.

м. Львів

Дорогий Володимире Васильовичу!

Колектив Інституту суспільних наук АН УРСР широко вітає Вас, визначного вченого, автора багатьох фундаментальних праць з історії українського народу з нагоди славного ювілею. Від усього серця зичимо Вам здоров'я, щастя, нових творчих успіхів.

Від імені колективу Ф.І.Стеблій.

**18. Лист-подяка Я.Барчинської
до В.Грабовецького**

12 листопада 1994 р.

м. Сідней (Австралія)

Вельмишановний Пане проф. В.Грабовецький.

Широ дякуємо за дарунок від Вас Українській Шкільній Раді НПВ «Олекса Довбуш» і Братській Рідній Школі ім. св.Андрія «Роксоляна в історії» з присвятою автора, які передала нам учителька пані Одарка Брецько.

Ваші праці написані дуже цікаво й ми в наступному навчальному році (лютий-грудень) включимо їх в шкільну лектуру для старших учнів.

З пошаною і привітом

з управи УШР НПВ і школи ім. св.Андрія

Я.Барчинська

19. Привітальна телеграма з Верховної Ради України
І.Юхновського (?) (депутатська група «Державність»)
до В.Грабовецького

15 вересня 1995 р.
М.Київ

Вельмишановний пане Володимире!

Маю високу честь від імені депутатської групи «Державність», від себе особисто вітати Вас сердечно з відкриттям історико-меморіального музею Олекси Довбуша.

Кожен з нас вкладає свою частку в багатство України. Ваша частка житиме вічно у створеному Вами музеї, який нагадуватиме нам завжди героїчну постать Олекси Довбуша і є досягненням великого історика Володимира Грабовецького.

Вітаю всіх шановних організаторів та гостей, що зібралися вклонитися пам'яті Сина українського народу у День 250-х роковин з дня його загибелі.

Бажаю щастя, успіхів, щиро Ваш

Підпис І.Юхновського (?)

20. Урядова телеграма від імені М.Косіва

20 вересня 1995р.
м. Київ

Дорогі земляки!

Сердечно вітаю всіх учасників відкриття історико-меморіального музею Олекси Довбуша і наукової конференції, присвяченої 250-річчю від дня його загибелі.

Урочистості в Чигирині, присвячені 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького, куди я мав відбути від комісії Верховної Ради, не дають мені можливості приїхати на ваше свято. Є щось символічне у цьому співпадінні. Роздєрта поміж чужинцями Україна, завжди боролося за свою волю і соціальну справедливість, прагнула до державної соборності. Свідченням цього є життя і боротьба легендарних синів українського народу Богдана Хмельницького й Олекси Довбуша.

Дякую організаторам музею і конференції за запрошення. Бажаю успіхів у Вашій так потрібній сьогодні роботі.

З повагою голова комісії М.Косів.

21. Лист О.Гунька до В.Грабовецького

15 січня 1996р.
м. Снятин

Шановний Володимире Васильовичу!

Прийміть найкращі поздоровлення та побажання добра і міцного здоров'я. творчих звершень в ім'я прогресу української науки з нагоди присвоєння Вам талановитому вченому, доктору історичних наук, професору, заслуженому діячеві науки і техніки, автору багатьох книг і наукових публікацій, звання академіка Академії вищої школи.

У Вашій високій науковій ерудитії і обізнаності ми переконалися в час Вашого виступу на науково-теоретичній конференції «Завальська «Січ» – початок масового руху національно-патріотичних сил за відродження української державності», що проводилася у с.Заваллі Снятинського району 25 березня 1995 року.

Хай ваша творча діяльність і неперевершений талант і надалі служимуть українському народові у його державотворчій діяльності!

Висловлюємо надію, що у Вашій творчій діяльності належне місце займуть історичні дослідження щодо місця і ролі Завальської «Січі» в розбудові Української держави періоду початку нинішнього століття.

Міцного здоров'я Вам і Вашій сім'ї у 1996 році.

З пошаною і найкращими побажаннями голова оргкомітету «Завальська «Січ»-95, голова Завальської сільської Ради народних депутатів Снятинського району
Гулько Орест Іванович.

22. Лист М.Мушинки до В.Грабовецького

7 липня 1996 р.
м. Пряшів

Вельмишановний пане В.Грабовецький!

Звертаюся до Вас як до визначного цінителя й пропагатора життя і творчості славної пам'яті Юліяна Целевича. Здається мені, що Ви були єдиним вченим України, який цитував його навіть в часі, коли це було небезпечно. Це я підкреслюю і у вступі до шойно виданої його праці «Дещо за поселення Угорської України русинам», яку Вам висилаю разом з цим листом.

Це тільки відбитка із збірника. Редакція збірника, на жаль, не надрукувала мого вступу. А стаття без вступу для пряшівського читача не має жодної цінності.

Тому я вирішив наново опублікувати весь матеріал, майже повністю на власні кошти.

Буду радий, якщо відзначите десь у Вашій пресі появу цієї майже невідомої праці Целевича.

Я часто згадую на Вашу прекрасну конференцію, присвячену його пам'яті. Посилаюся на неї і у своїй праці.

Мабуть у серпні зустрінемося з Вами у Харкові на Конгресі українців, або у вересні на ужгородській конференції про Українські Карпати.

З побажаннями М.Мушинка.

23. Лист українського поета Дмитра Павличка до В.Грабовецького

13 серпня 1997 р.
м. Братислава

Вельмишановний пане В.Грабовецький!

В.Білейчук надіслав мені одразу три Ваші книжки – «З любов'ю до Кобзаря», «В пошуках Довбушевих скарбів» та «Історія Коломиї». Я дуже дякую Вам за написи на цих книжках, та, зрозуміло, за самі книжки, які я вже встиг переглянути. Який Ви невсипущий і не замінимий трудівник! Скільки цікавого мені відкривають ці Ваші праці!

Мені було цікаво читати про Ваші зустрічі з Людкевичем і про його оперу. Адже колись мене ще дуже люб'язно просили у Львові написати лібрето опери «Довбуш» для Людкевича. Я мав з ним декілька бесід. Він мені намагався довести, що Довбуш був шляхтичем, кумом багатого польського поета, поводився як рафінований кавалер і т.д. У мене нічого тоді не вийшло, а початок того лібрето, яке я писав, десь ще є. Я думаю, що наш погляд на Довбуша (Ваш і мій) не треба перебудовувати. Мені Ваші статті й книжки про Довбуша дуже дорогі. Коломня мене завжди хвилювала, адже я там вчився, і там ставав людиною, і сформувався музикантом. Отже, дякую за Вашу працю і вклоняюсь Вам. Щодо книжки про Стопчатів (Білейчук пише, що Ви маєте

намір і таку написати), то, певна річ, я був би радий таку книжку читати і вітав би її всією душею.

На святкування 630-річчя Уторопів. Мабуть, не приїду. Неможливо буде відірватися від обов'язків та й ще саме на ті дні припадає тут якась важлива подія. Та сподіваюсь, ми зустрінемося цієї осені.

**24. Привітальна урядова телеграма
віце-прем'єр-міністра В.Смолія до В.Грабовецького**

24 вересня 1998 р.
м. Київ

Високоповажний Володимире Васильовичу!

Сердечно поздоровляю Вас, визначного українського історика, літописця гуцульського краю і героїчної минувшини нашого народу з 70-літтям від дня народження. Сьогодні нам неможливо уявити собі українську історіографію без Ваших фундаментальних праць, що стали окрасою вітчизняної історичної науки і відомі далеко за межами нашої батьківщини. В цей світлий день бажаю Вам, дорогий Володимире Васильовичу, щастя, добра, міцного здоров'я, нових успіхів на благо нашої батьківщини.

З глибокою повагою віце-прем'єр-міністр України,
академік НАН України В.Смолій.

**25. Привітання владки Софрона Мудрого
з нагоди 70-річчя дня народження
академіка В.Грабовецького**

24 вересня 1998 р.
м. Івано-Франківськ

З нагоди 70-річчя з дня народження і 50-річчя наукової, педагогічної і громадської діяльності академіка АН вищої школи України, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України й завідувача кафедри історії України Прикарпатського університету ім. В.Стефаніка, Володимиріві В.Грабовецькому з найкращими побажаннями. З запевненням молитов про Божє благословення для плідної праці та архієрейським благословенням зістаює відданий Вам у Господі

Софрон Мудрий, ЧСВВ,
Ст. Ординарій Івано-Франківської Єпархії

**26. Привітання єпископа Іринія Білика
з нагоди ювілею В.Грабовецького**

22 вересня 1998 р.
м. Івано-Франківськ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

З нагоди Вашого славного ювілею 70-річчя з Дня Народження і 50-річчя наукової, педагогічної і громадської діяльності з надзвичайною приємністю засилзю до Вас свої найкращі привітання та найщиріші побажання.

Я пізнав Вас, як людину глибокої релігійної і національної свідомості, високої культури та невтомного дослідника історії Прикарпатського краю.

Нехай Всещедрий Господь кріпить Ваші сили для подальших змагань за розвиток і утвердження національної ідеї серед нашого українського народу.

З архієрейським благословенням на многії і благії літа
Єпископ Іриней Білик,
Генеральний Вікарій Івано-Франківської Єпархії.

27. Лист Б.Гринів до В.Грабовецького

3 вересня 2001 р.
м. Львів

Вельмишановний Пане Професоре!

Посилаю Вам матеріали до книжки «Долина над Дністром». А саме – списки учасників боїв, жертв репресій та інші, в які внесено доповнення і поправки, згідно завваг п.Бортник – зав. музею:

історико-географічний нарис села Долина, підготовлений вчителями школи. Мені здається, що я забрала Ваш примірник, коли на ньому, на Ваше прохання, написала пояснення. Пробачте!

новий, уточнений автором біографічний очерк Крехівського.

Бажаю успішної роботи,

зі справжньою пошаною Борислава Гринів.

28. Лист В.Грабовецького до Ф.П.Шевченка

Шевченко Ф.П. – член-кореспондент АН УРСР, доктор історичних наук,
професор.

9 червня 1971 р.
м. Львів

Дорогий Федоре Павловичу!

Здійснилася моя мрія. 29.VI.1971 р. у моєму селі Печеніжині відкрито пам'ятник Олексі Довбушу. 10 років ішла підготовка до цього встановлення пам'ятника.

Дуже хотілося, щоб Ви, наш вельмишановний Федоре Павловичу, помістили у журналі інформацію про відкриття пам'ятника. Не зміг Вас особисто запросити, бо запрошення прислали з Коломиї дуже пізно.

Десь там лежить моя стаття про народного героя Івана Грабовського, але невідомо чи вона піде до річниці (липень). Прошу Вас її розшукати.

Не знаю чи отримали мою статтю «Петро Сагайдачний і Західна Україна». До речі, зараз львівський скульптор Петро Кулик підготував проект пам'ятного знаку Петру Сагайдачному, який має бути встановлений до 350 років Хотинської битви на батьківщині гетьмана в с.Кульчицях на Львівщині.

Надіюся, що ця інформація буде опублікована.

З глибокою пошаною і подякою до Вас В.Грабовецький

**Лист, нотатки
Я.Ісасвича до В.Грабовецького**

Ісасвич Ярослав Дмитрович – академік НАН України, директор Інституту Українознавства НАНУ ім. І.Крип'якевича, доктор історичних наук.

29. Лист №1

Б.д., б.р.
м. Львів

Про хід рецензування підручника історії України я встановив таке. Кафедра історії України просила завідуючого відділу допомогти їм у підготовці рецензії. Книжку читали тт. Низовий і Кравець. Інші співробітники, в тому числі Ісаєвич, навіть не бачили цієї книги і не знали, що подана на неї рецензія. Низовий і Кравець дали зауваження, але в цілому роботу оцінили позитивно. Тоді І.Я.Кошарний з кафедри історії України заявив, що цей проект рецензії їм не підходить, Ви більше хвалите книгу, ніж критикуєте, а у нас є більш серйозні зауваження, зокрема у доц. Кіся. Коли кафедра підготувала рецензію, то звертались до М.К.Івасюти за підписом. Проте, як каже Михайло Кирилович, він відмовився підписати, оскільки кафедра не врахувала точки зору працівників відділу (Кравця і Низового).

Ще раз підкреслюю, що з тих товаришів, які у відділі займаються феодалізмом, ніхто не має ніякого відношення до рецензії. Ми довідались про неї тільки тепер, розпитаєш про це у Кіся та Івасюти.

Докладніше про деякі подробиці цієї справи зможу розповісти Вам у особистій розмові.

(Зверху листа рукою В.Грабовецького написано: «Автограф акад. Я.Ісаєвича»)

30. Лист №2

Б.д., б.р.
м. Львів

Володимир Васильович!

Треба, щоб Ти виступив як неофіційний опонент на захисті Я.П.Кіся. Можеш взяти у Марійки копію відзиву відділу, запитати там від свого імені. Ми приїдемо з Кам'янка в п'ятницю.

(підпис)

31. Лист №3 (про В.Грабовецького вказується)

Б.д., б.р.
м. Львів

Шановний Ігор Онуфрійович!

Клуб спелеологів працює під керівництвом секції історії особисто В.В.Грабовецького. Грабовецького зараз немає, тому вони звернулися до мене. Думаю, що товариство могло б видати їм відношення до відділу архітектури, щоб їм дозволили обстежити підземні ходи під церквами і костьолами Львова. Дуже прошу посприяти нашим спелеологам в цьому.

Я.Ісаєвич

32. Лист №4

Б.д., б.р.
м. Львів

Дорогий Влодку!

Висилаю Тобі книжку, а також деякі матеріали, які можна використати для рецензії. Я думаю, що можна було б дати одну рецензію на обидві книжки (якщо вони захочуть).

Міцно тисну руку!
(підпис)

33. Лист П.Толочка до В.Грабовецького

Толочко Петро Петрович – академік НАН України, віце-президент НАН України, доктор історичних наук, професор.

1994 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимир Васильович!

У розбудові незалежної України важливого значення набуває використання духовного надбання українського народу. В цих умовах чільне місце займає вивчення нашого історичного минулого. Відновлення діяльності історичного Товариства Нестора літописця слугуватиме цій меті.

Організаційний комітет, створений при редакції часопису «Київська старовина», виступив з пропозицією про відновлення історичного Товариства Нестора літописця.

Запрошуємо Вас до співробітництва і пропонуємо створити первинну організацію при Вашій установі (вузі, факультеті, кафедрі і т.ін.) та направити представника на Установчу конференцію, яка відбудеться 20 грудня 1994 р. у м.Києві о 10 годині в залі засідань Інституту історії НАН України (вул. Грушевського, 4, шостий поверх).

П.П.Толочко,
академік НАН України,
віце-президент НАН України,
Голова організаційного комітету.

Листи П.Гопака до В.Грабовецького

Голак Павло із Братислави, Словаччина – професор, дослідник з проблем словацько-українських історичних зв'язків.

34. Лист №1 (словацькою мовою)

6 листопада 1965 р.
м. Братислава

Милій Володимире!

Вже пройшло кілька тижнів. Але ми ще не одержали ніяких Ваших книжок. Наша центральна бібліотека на вул.Клеменсова, 27 одержала на початку жовтня декілька філологічних праць, але ні одної історичної. Ми були б дуже раді, якщо могли б побачити у нашому історичному журналі деякі Ваші книжки.

Я був з Ставровським. Його книжка ще не вийшла і мабуть не вийде раніше, ніж у другій половині 1966 р. Як я Тобі писав, вона повинна вийти на українській мові. Твої праці Ставровський знає. Я також був з проф. Мельхерчиком, котрий також казав, що Твої праці знає. Казав, якщо б у нас була якась конференція такого характеру, вони Тебе обов'язково повідомлять.

Інакше, горілки ми випили і всі її хвалили. Було у Вас, хлопці, дуже мило і приємно, – приємно від серця. Якщо б Ви були у нас, побачите, що не менш приємно буде і Вам у нас.

А я тепер закінчив одну статтю для міжнародного збірника на німецькій мові (50 стор.) і хотів би трохи відпочити, але знову треба готуватись до Бухаресту.

Щиро вітаю Юрка Сливку та всіх інших.
Твій (підпис).

5 січня 1966 р.
м. Братислава

Дорогий Володимире,

повернувшись з Будапешту, я знайшов посилку книжок від Тебе. Спасибі за них. У нашому журналі «Історичний часопис» №2/1966 буде про ці праці інформація. Про Твоїх опришків вже писати не буду, бо я писав про книжку спеціальну статтю в «Історичному часопису» №4/1964, стор.598-599. Я знаю, що я вислав 2 відбитки Божук Анні до Ужгорода, щоб вона один вислала Тобі і дивно, що Ти його не одержав. А тепер вже відбитків не маю. Я тоді не знав, де Ти живеш і працюєш.

Відносно бібліографії про опришків в Словаччині, особливо про Юрся Яношіка (Яношек) – це не є для мене легка справа, оскільки я працюю над ХІХ ст. Але я постараюсь це зробити. Думаю, що воно буде найкраще, якщо Тобі вишлю книжку Меліхерчика (є вона у Тебе?). Запитай його, які ще цікавлять праці, котрі він в своїй праці не використовував. У книжці Меліхерчика, ймовірно, є також бібліографія. Також поговорю зі Ставровським і попрошу у нього відбитки його праць. Його дисертація ще не вийшла, чогось воно тягнеться уже 6 років, але є надія, що вийде в цьому році в українському перекладі у Пряшеві, де є українське видавництво. Тепер мені випадково прийшла на ум праця:

А.Гучава. Про цінність забійницьких (розбійницьких) дружин північно-східного слов'янства у кінці ХV ст. – в збірнику «Історичні студії, II, Братислава. – Слов'янська академія від 1956, стор.181-215.

Там найдеш і відносини з Галичиною і дані з Закарпаття, а в замітках деяку бібліографію та документи. Я запитаю професора Гучаву, чи у нього випадково не буде відбиток цієї статті. Як буде, вишлю.

А я собі працюю і працюю. Тепер багато святкували, так що якимось перехід на нормальний темп ніяк не йде. Тепер опрацьовую матеріали з Відня і чекаю матеріал з Будапешту. Навесні ще поїду у Будапешт на 3 тижні, а потім у нас буде симпозіум в Бухаресті – один тиждень. Від нас з інституту туди їдуть двоє. Не знаю, як вийдуть справи у майбутньому році. Якщо не поїду на стажування в Румунію (2-3 місяці), то спробую поїхати в західноукраїнські архіви і в архів морської торгівлі в Ленінграді, де хочу шукати торгівельні відносини зі Словаччиною в ХІХ ст. потім вип'ємо горілки, але без першу.

А ще одне. Чи працює хтось у Вас над проблематикою дуалізму як політичного питання. У нас буде в майбутньому році конференція – 100 років від часу виникнення дуалізму. В оргкомітеті цієї конференції є і я. На конференцію хочемо закликати також науковців із-за кордону, також з Ужгорода. Особливо буде проблематика з територію колишньої Угорщини.

Насамкінець, вибач за мою погану українську мову. Як поїду до Вас, то трохи потренуюсь.

Щиро вітаю.

Твій Павло.

P.S. щиро здоровлю і споминаю Юрка Сливку.

36. Лист №3
(словацькою мовою)

5 лютого 1966р.
м. Братислава

Милий Володимире.

Ти мабуть одержав книжку проф. Меліхерчика – Яношік. Я йому дав Твою книжку про селянський рух. Книжку Меліхерчика я вислав через нашу бібліотеку прямо на Твоє ім'я. Проф. Меліхерчик казав, що був би радий до Вас поїхати на тиждень-два у рамках обміну: він би платив комусь від Вас перебування у нас, а йому хтось із Вас. Правда, не казав, коли. Якби Ти йому хотів написати, пиши прямо на кафедру етнографії (кафедра народознавства) філософського факультету університету ім. Коменського (Братислава, Шафарика, 12).

Тепер я готуюсь на 3 тижні поїхати у Будапешт. Мені вже треба було їхати, але народився у мене другий син – Володимир – так що трохи затримався.

Щиро здоровлю.

Павло.

P.S. Ти одержав мого листа ще перед цим місяцем?

37. Лист №4

18 липня 1966р.
м. Братислава

Шановний Володимире.

Твої книжки я одержав ще раніше і віддав їх, кому вони належать. Жаль, професора Меліхерчика як раз перед тим ми похоронили. Він помер от розрива серця. Книжку я віддав його дружині.

На Твою книжку напишу рецензію в етнографічний журнал «Slovensky etnograf», котра вийде мабуть до кінця року. Крім того, ще напишу в наш історичний часопис. Якщо Тобі треба рецензію раніше, то можу вислати копію машинопису.

Вибач, що я Тобі раніше не писав. Я був на науковій конференції в Польщі, де приготував реферат. Також робив реферат в Румунію, але конференція, котра мала бути кінцем травня, буде тільки в осені. А найгірше, що у мене дуже захворіла дружина після родов (другий син Володимир) так, що повинна була іти на операцію серця. Тепер вона вже вдома, но ще поїде в курорт.

З привітом Павло.

38. Лист №5

9 грудня 1966 р.
м. Будапешт

Милий Володимире!

Довго я Тобі не писав. У мене сей рік був дуже поганий. В лютому місяці, коли я був прашовав, умерла в мене мама. У нас родився другий син – Володимир, після чого дружина шла на операцію серця. Потім комплікації, двоє дітей і т.д. – не буду про це писати. Етнографічний журнал в Братиславі чекає від мене рецензію 5-6 стор. на Твої обидві роботи про опришків. Я до тепер не міг нічого писати. Крім того я не можу найти Твоїєї першої роботи про опришків. Може я її позичив Меліхерчикові, а він вмер. Ще буду її шукати. Скоро вже їду до дому. З побажаннями доброго здоров'я.

Павло

P.S. От Ваших хлопців я одержав якісь книжки. Спасибі.

39. Поштова картка №1

Б.д., б.р.
м. Будапешт

Багато щастя, здоров'я і трудових успіхів в Новому році бажає Вам П.Гопак

P.S. Я тепер працюю в Будапешті. Крім іншого я тут знайшов гарні матеріали про відносини львівських та закарпатських українців, а також про Драгоманова (напр., його листа із Женеві р. 1877). Може цей матеріал буде опублікований.

40. Поштова картка №2

Б.д., б.р.
м. Катовіце (?)

Привіт із Катовіце (?) посилає Павло.

P.S. Тут працюю в архіві. Ще поїду в Краків та Варшаву. Книжку від Ісаєвича одержав. Напишу замітку.

Привіт всім. Павло.

41. Лист жінки Г.Гопака до В.Грабовецького

21 березня 1968 р.
м. Братислава

Уважаемый тов. Грабовецкий.

Отвечаю на Ваше письмо, которое Вы написали моему мужу. Павел сейчас находится в Германской федеративной республике, он там уже полгода и вернется только в сентябре. Моментально он, как мне писал, разъезжает по архивам и собирает материал. К сожалению, у меня сейчас нет возможности выслать ему Ваш автореферат. В таком положении я считаю своей обязанностью сообщить Вам все это.

С уважением S.Нарѣковџ.

Листи В.Грабовецького до Г.Гопака

42. Лист №1

24 листопада 1965 р.
м. Львів

Любий Павле!

Від щирого серця дякую Тобі за вашого дружнього листа. Приємно, що наша українська горілка знайшла поклонників в Братиславі серед Ваших друзів.

Коли будеш в Бухаресті поцікався як там опрацьовують питання гайдучького руху XVI-XIX ст., можливо віднайдеши якісь книги. Побратимів Олексі Довбуша судили в Сиготі (1742-1744 рр.) і напевно в Сиготському архіві є судові протоколи і взагалі багато матеріалів з історії Закарпаття. Поцікався цим питанням, як буде можливість.

На Ваше прохання ми зібрали, що в нас було в Інституті 11 примірників праць наших співробітників і надсилаю в бібліотеку Вашого Інституту.

(підпис)

Дорогий Павле!

Щиро дякую за лист. На жаль лист прийшов тоді, коли я знаходився у відрядженню і не зміг своєчасно відписати.

Дуже мені приємно, що наша українська горілка подобалася Вашим друзям. Цікаво, що мої праці знають Меліхерчик і Ставровський, яких дуже поважаю і мрію познайомитися ближче з ними. Бажаю дуже отримати від них матеріали про словацьке збійництво. Я висилаю їм свої праці.

Всі ми бажаємо Вашим науковим успіхам.

Будемо висилати обіцяну нашу опубліковану літературу. Зараз я вишлю Вам ті історичні праці, написані нашими працівниками, які вдалося розшукати.

Любий Павле! Постарайся прислати мені бібліографію опублікованих праць у Чехословаччині про збійників, гайдуків (особливо Яношика), а по можливості опубліковані праці, бо це буде велика подяка...

Наші хлопці передають Вам привіт і творчих успіхів. Окремий привіт передає Юрко Сливка.

Чи отримали мій лист.

(підпис)

44. Лист О.Курила до В.Грабовецького

Курило Олександр – професор (з Кракова) Ягайлонського університету, син Теофіла Курила, що писав про збійництво.

7 травня 1985 року
м. Краків

Вельмишановний Пане Професор!

Пише до Вас Олександр Курило, син Теофіла Курило – автора історичних заміток про збійництво на Лемківщині.

Вашу й мою працю про збійництво зацікавило людей у Кракові. Думаю, що на початок вже дуже зроблено на ту тему. Оскільки Пан Професор хотів би написати статтю до Українського Календаря на рік 1987 р. на тему опришків, то я можу поговорити з головним редактором п.Мир. А.Середняцьким з Варшави.

Пані пересилає Вам відбитки праць і пересилає свого листа, хоче нав'язати науковий контакт. Це, як говорять в Польщі, «порядна фірма».

Оскільки Шановний Пан Професор немає нашого календаря на рік 1986, то прошу написати, негайно вишлю.

Щиро здоровлю, з великою шаную

Олександр Курило.

Листи О.Компан до В.Грабовецького

Компан Олена Станіславівна (1916 р.н.) – доктор історичних наук, з 1956 р. старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР.

45. Лист №1

2 березня 1964 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимир Васильович!

Вибачте будь-ласка за затримку із відповіддю. Навіть і не виправдовуючи, бо розумію, що погано вчинила. Я одержала обидва Ваші листи, але мені чомусь здалося, що я відповіла на перший і подякувала за рецензію. Тепер бачу, що у мене вже не все в порядку з пам'яттю, очевидно, склероз. Ну, як би там не було, але прийміть від мене якнайширшу подяку. Ніколи не забуду Вашого доброго ставлення до мене. Захист, можливо, і не відбудеться, бо все залежить зараз від того, як до моєї книги поставиться комісія, яка у нас зараз працює. Вони уже висловили незадоволення тим, що занадто багато докторських захищається і вгледіли в цьому якийсь кримінал. Та одержати ступінь доктора не є для мене абсолютно необхідним. Значно гірше буде, коли нас знову почнуть скорочувати і на цей раз в масових розмірах. Одного хочу: мати можливість займатися любимою роботою.

Володимир Васильович, не думайте про мене погано. Мені соромно за мою забудькуватість. Може колись і я в нагоді Вам стану.

Бувайте здорові, вітайте всіх товаришів, окреме сердечне привітання Івану Петровичу.

О.Компан.

46. Лист №2

5 травня 1968 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимир Васильович!

Ваша доповідь «Гайдамацький рух і опришківство» включена в програму виїзної сесії в Умані 17 травня. 14/V буде одноденне засідання в Києві, а 16-17 в Умані. Отже, запрошую Вас на сесію. Якщо не зможете бути в Києві, то приїздіть в Умань. Там будуть замовлені місця в готелі. Обов'язково напишете Ваш виступ. Обсяг не більше 15-17 сторінок. Ми відразу будемо готувати до друку збірник доповідей. Дуже Вас прошу прислати мені днями хоч би тези. Я забула написати Вам про це і сьогодні мала неприємність з цього приводу. Всього Вам доброго, готуйтеся до сесії!

О.Компан.

47. Поштова картка

Б.д., б.р.
м. Київ

Вельмишановний Володимир Васильович!

З Новим роком Вас! Хай буде він щасливим для Вас і Вашої родини. З приємністю згадую нашу місію у Луцьку. Я там довідалась, що Грабовецький не тільки справжній вчений, але і дотепна, весела людина. Будьте ж завжди таким і хай щастя посміхається Вам!

Олена Компан.

48. Лист №3

Б.д., б.р.
м. Київ

Шановний Володимир Васильович

Вибачте ради бога, що знову турбую Вас. Але на цей раз за дорученням товаришів. Просимо Вас, а якщо у Вас немає часу, то Я.Ісаєвича (я загубила його адресу) розшукати для 1-го тому «Історії УРСР» знімок першого будинку львівського університету, того, в якому вчився ще І.Франко. Може у Вас знайдеться фото, або

якийсь малюнок університету. Бажано розміром 13×18 і в 3-х примірниках. Можливо у когось з товаришів такий знімок є. Просимо товаришів зробити це якнайскоріше. Я ж прошу не сердитись на мене і вибачити. Завжди готова в разі потреби стати і Вам на допомогу.

З повагою О.Компан.

Листи В.Голобуцького до В.Грабовецького

Голобуцький Володимир Олексійович (1903 р.н.) – доктор історичних наук, професор, працював в Інституті історії АН УРСР з 1948 р., з 1961 р. – професор Київського інституту народного господарства.

49. Лист №1

17 серпня 1977 р.
м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Сердечно дякую за все – за дружні почуття й послугу.

У своєму листі Ви пишете, зокрема, про свою роботу, подану кілька років тому в редакцію 1-ї книги 1-го тому багатотомної «Історії Укр. РСР». Скажу Вам відверто: зараз уже нічого не можна зробити, бо рукопис у видавництві і готується до друку. До цього питання можна вернутися через рік, у середині 1978 р., коли буде готуватися російський переклад (з відповідними, зрозуміло, доповненнями, виправленнями й ін.). Тоді Ви можете розраховувати на мою повну підтримку.

Як Ви живете й працюєте на Новому місці, чи вдоволені переїздом?

Прийміть мій ширий привіт й побажання доброго здоров'я, творчих успіхів і щастя.

Ваш В.Голобуцький.

50. Лист №2

10 вересня 1983 р.
м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Сьогодні повернувся з дачі і поспішаю відповісти на вашу дружню телеграму.

Сердечно дякую за те, що не забуваєте мене.

Як Ваше здоров'я? Радий за Вас, за Ваші творчі успіхи.

Бажаю Вам, дорогий друже, бути завжди здоровим, енергійним, доброзичливим, веселим, тобто таким, яким я Вас знаю.

Як здоров'я і успіхи Вашого сина?

Чекаю Ваших нових праць. Одну з останніх недавно прочитав.

З Великою приємністю і радістю за Вас

Ваш (підпис).

51. Лист №3

16 серпня 1984 р.
м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Одержав Вашого листа. Не знаю як і дякувати Вам за клопоти, за дружню послугу. Одночасно прошу пробачити мене за те, що тільки сьогодні спромігся відповісти і запакувати другий примірник «Оповідань». Через кілька днів ви одержите заказну бандероль. Мені дуже прикро, що я так запізнився з висилкою. Справа в тім,

що я і Галина Олександрівна на дачі, а Ніна тільки сьогодні повернулася з відпустки. До того ж в нашій квартирі ми все зв'язали, бо дожидаємо ремонту, із-за такого розгاردіяшу довго не могли знайти моїх оповідань.

Якщо вони сподобаються Вам і редакції, то я розшукаю ще дві або три розповіді і надішлю Вам.

Як почувасте себе взагалі і чи перестала боліти рука?

Прийміть наші найкращі побажання, передусім доброго здоров'я і успіхів.

Завжди Ваш (підпис)

52. Лист №4

24 жовтня 1984р.

м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу,

як Ви живете, чи в доброму здоров'ї? Хочу запитати Вас про мої справи. Якщо будуть критичні зауваження, то прошу Вас сказати від мого імені, що прийму їх і постараюся поліпшити текст. Я і сам хотів дещо удосконалити, але не мав на це часу. Буду дуже радий, якщо Ви напишете мені бодай декілька слів.

Бажаю Вам доброго здоров'я і успіхів. Сердечний привіт від Галини Олександрівни і Ніни.

Завжди згадуємо Вас добрим словом.

Ваш (підпис).

53. Поштова картка

28 грудня 1986 р.

м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Сердечне вітаю Вас і Вашу родину з Новим роком, бажаю найкращого здоров'я, успіхів в усіх справах і щастя.

Був би радий одержати від Вас вісті, а ще краще зустрітися з Вами у нас у Києві. Дякую Вам за дружні клопоти. Галина Олександрівна і Ніна вітають Вас.

Завжди Ваш (підпис).

Листи В.Грабовецького до В.Голобуцького

54. Лист №1

початок 60-х рр. XX ст.

м. Львів

Дорогий Володимире Олексійовичу!

Дуже давно ми з Вами зустрічалися. Ви обіцяли осінню загостити до нас у старовинний Львів, зустрітися із своїми учнями та покуштувати свіжої капусти, огірків і головно побачити нашу Львівську золоту осінь. Якщо у Вас буде можливість, не забувайте про це і навідайтесь.

Ваші поради відносно моєї хвороби дали позитивні результати, я себе краще почувую, хоч зовсім поки що не вилікувався.

Мені стало відомо, що держполітвидав запланував з 1963 р. видавати бібліотечку з історії України, а Ви являєтесь загальним редактором. Дуже нам приємно.

Дорогий Володимире Олексійовичу, дуже прошу Вас не забудьте про мене, запропонуйте мені щось з історії західноукраїнських земель. У мене є багато тем, а

особливо з історії опришків. Наприклад, цікава була б брошура «Опришки – лицарі гір» і т.д. Якщо це можливо, то ще раз прошу повідомте мене про це листом.

З найкращими побажаннями

В. Грабовецький

P.S. Дуже прошу повідомити мене про можливість моєї участі в запланованій серії.

55. Лист №2

Б.д, б.р.
м. Львів

Вельмишановний Володимире Олексійовичу!

Вибачаюся, що не зміг своєчасно відповісти на Вашого листа, в якому ви пропонуєте для підготовлюваного на російській мові видання 2 частини I тому «История Украинской ССР: очерк об антивоенном (?) движении на западно-украинских землях (Галиция, Буковина, Закарпатье) во второй половине XVI – первой половине XVII вв.». Объем 0,6 авт. л.

Я лежав в лікарні і тільки недавно виписався. Я згоден підготувати даний текст до кінця березня 1979 р.

Перед тим мені був надісланий лист за підписом заст. директора Інституту історії АН УРСР П.С.Соханя з пропозицією написати текст для другої частини I тому гл. VII, §2. «Антифеодальная борьба в Галиции, Буковине и Закарпатье в XV в.» (объем 0,5 авт. л.) до 1 квітня, який я згодний підготувати у вказаний строк.

Високошановний Володимир Олексійович, дякую за Ваше шире ставлення до мене і повідомте мене, чи буде якась гарантія, що підготовлені матеріали увійдуть до цього видання, оскільки колись я готував їх до першого видання і вони невідомо мені з яких причин не були опубліковані за моїм авторством.

З глибокою пошаною до Вас (підпис).

Листи О.Гуржія до В.Грабовецького

Гуржій Олександр Іванович – доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

56. Лист №1

6 вересня 1984 р.
м. Київ

Добрий день, шановний Володимир Васильович!

Вибачте мене, що турбую Вас такою справою: зараз «Наукова думка» збирає тираж на збірник статей «Історія та історіографія України», де Ви є одним з авторів. Збільшення тиражу, як Ви самі розумієте, надає популярності книзі. А це бажано зробити, бо видавництво підготувало анотацію вкрай погано. Навіть не вказано, що книжка спеціально присвячена 70-річчю від дня народження І.О.Гуржія, що в ній буде вміщена велика стаття про його життя і науковий доробок. Можливо бібліотека або хтось із співробітників у Вашому інституті також зацікавиться цим збірником.

Вибачте за цю турботу. Бажаю Вам міцного здоров'я та всього найкращого.

Ваш Олександр Гуржій.

57. Поштова картка №1

травень 1985 р.
м. Київ

Щиро вітаю Вас з святом 1-го Травня та 40-річчя Перемоги. Від душі бажаю Вам міцного здоров'я, великого щастя, всього найкращого.

P.S. Користуючись нашою з Вами попередньою домовленістю, надсилаю кілька замовлень на свою монографію. Можливо, хтось із викладачів чи студентів зацікавиться нею.

Чи одержали ви 5 примірників книги «Історія та історіографія України»? як сподобалась книга? Всього доброго.

О.Гуржій.

58. Поштова картка №2

30 грудня 1998р.
м. Київ

Дорогий Володимир Васильович!

Палко вітаю Вас і Ваших рідних з Новим 1999 р.! Бажаю міцного здоров'я, наснаги опришка, щастя і всього найкращого. Завжди пам'ятаю Ваше добре ставлення і увагу.

З київським привітом Ол.Гуржій.

59. Лист №2

16 квітня 1999 р.
м. Київ

Шановний і дорогий Володимир Васильович!

Щось вже давно не отримував від Вас ніяких звісток! Чи отримали Ви від мене книжку «Гетьман І.Скоропадський». Чекаю незабаром виходу своєї нової книги про Гетьманську Україну (кінець XVII – кінець XVIII ст.). Що нового в житті й на творчій ниві у Вас? Чи не збираєтесь Ви відвідати Київ?

У мене до Вас велике прохання – чи не змогли б Ви написати 2-3 сторінки «Відзиву» на мій автореферат докторської дисертації? Бажано зробити 1-2 зауваження. Число можна не ставити. Захист має відбутися, коли нічого не завадить, 28 травня.

Наперед вдячний. З найкращими побажаннями
Ваш Ол. Гуржій.

60. Лист №3

24 травня 1999р.
м. Київ

Добрий день, дорогий Володимир Васильовичу!

Щиро вдячний за наукову підтримку і надісланий Вами відгук на автореферат моєї докторської дисертації. Одержав його я своєчасно! Використаю під час захисту 28 травня.

Моєї матері – Марії Іванівни не стало майже три роки тому. Зараз ми живемо втрьох: я, моя дружина Оксана і дочка Іванка (їй нині 14 років).

Надсилаю свою книгу про гетьмана І.Скоропадського, щоб Ви мали майже повну уяву щодо моєї дисертації.

Бажаю Вам міцного здоров'я, нових творчих злетів і всього доброго.

З київським привітом Ол. Гуржій.

Листи О.Апанович до В.Грабовецького

Апанович Олена Михайлівна – історик козацтва, кандидат історичних наук, доцент Київського національного університету ім. Т.Шевченка.

61. Лист №1

Київ

27 апреля 1961 г.

Дорогой Владимир Васильевич!

Как всегда мне было очень приятно получить Ваши письма, хотя в них, особенно в первом, пишется о грустных делах. Мне стало очень больно за Вас, но в тоже время я очень удивилась, что личная неустроенность могла Вас довести до таких отчаянных мыслей. У Вас такое блестящее будущее, ваша научная карьера (в хорошем смысле слова) все время развивается на таком подъеме, Вы имеете возможность создавать и печатать труды, стать широкоизвестным человеком и создать обеспеченную, интересную, полноценную жизнь Богданчику и все это уничтожить ради ничтожной женщины, живущей в атмосфере обмана, какой-то двойной жизни.

Я не знаю подробностей и деталей развивающихся сейчас событий у Вас. Знаю только одно, что Вам нужно сделать большое нравственное усилие и вырваться из этого порочного круга. У меня впечатление, что вы продолжаете еще ее любить и поэтому не можете оставить ее. Но нужно быть мужчиной. Нельзя, чтоб Вас втапывали в грязь. Когда-то нужно один раз перестрадать, чем мучится так долго. Ведь люди по несколько раз женятся, считая, что произошла ошибка, а в следующий раз будет более счастливый случай. А Вы, уже давно сознавая, что Вы ошиблись, тянете на себе груз этой ошибки и терзаетесь. Надо кончать резко и безоглядно. Это трудно, придется расстаться с привычками, отказаться от некоторых удобств и устоявшихся традиций; но – революция требует жертв, в том числе и домашняя революция. А ситуация, которая сложилась у Вас, не может найти компромиссного решения, о чем свидетельствуют даже последние годы. Нужна логика!

Вы простите, что я так навязчива со своими советами, но я считаю Вас своим другом, я не могу не вмешаться.

Отвечаю Вам с запозданием, т. к. первое письмо попало ко мне в руки только 16 августа, когда я прилетела в Киев. В этом письме Вы писали, что собираетесь вскорости приехать. Я и ждала Вас лично, не надеясь, что письмо успеет Вас застать. Из второго письма я узнала, что Вы задерживаетесь, но тоже своевременно ответить не смогла, т. к. Сережкин садик на ремонте (до 5-го сентября) и я опять кручусь как белка в колесе, особенно с 21 августа, когда вышла на работу. Приезжаю, расписываюсь и сиюж потом дома, бегаю по магазинам, готовлю, кормлю Сережку и т.д. Так что даже не знала, что там, в институте делается. Прошлые события, которые происходили летом, я узнала из рассказов (борьба Леся за свое заведование), но об этом расскажу лично. Ведь Вы же думаете приехать в начале августа? Тогда же расскажу и подробности о своем отпуске, кратко скажу только, что, в общем, было неплохо, чувствую, что мы с Сережкой отдохнули и хорошо загорели.

Книгу я купила по приезду, еще экземпляры не получила. Знаете, испытала легкое разочарование. Вложила столько усилий, а книга получилась небольшой, особенно на фоне Голобуцкого. Но все же – это хорошо, что, наконец, вышла. Я Вам буду чрезмерно благодарна, если Вы добьетесь помещения рецензии. В каком номере редакция обещала напечатать Вашу рецензию?

Что касается моего приезда во Львов, то он откладывается на зиму, т. к. мне сообщили из Москвы, чтоб я готовилась к командировке в Польшу в октябре или ноябре месяце.

Федор Павлович в отпуске. Завтра думаю выбраться в город вместе с Серезкой, чтобы получить разрешения «работать» дома, пока Серезкин садик откроется. Зайду в издательство и узнаю о Вашей работе. Думаю, что в связи со съездом задерживается ряд работ, и потом мне известно, что лимиты бумаги исчерпаны на этот год.

Владимир Васильевич, Вы работали в Станиславском архиве, разве там есть материалы XVII-XVIII вв.? Это мне очень интересно знать.

Почему Вы не зашли попроситься перед отъездом из Киева? А насчет «кавалера» Вы правы. Я отношусь к нему отрицательно и Милочева также. Она, между прочим, в августе отдыхала в Крыму, сейчас вернулась в Сталино. Сделали ли Богданчику операцию? Написали ли рецензию на заявление университета?

Пишите.

Приветствую Вас. Е. А.

62. Лист №2

Б.д., б.р.
м. Київ

Дорогой Владимир Васильевич!

Отвечаю, как всегда, с большим опозданием. Но все же по русской пословице – «лучше поздно, чем никогда». Я благодарю Вас за выписки. Со своей стороны хотела Вам помочь в отношении Семена Высочана. Выписку я не нашла, к сожалению. Но нашла архивную ссылку: ЦГАДА, ф. Разрядный приказ Белгородский стол, стяб.539, л.154. Это к тексту о том, что «на допомогу запоріжцям Брюховецький послав козаків на чолі з Семеном Высочаном» (это в начале 1664 г.). Потом встретила сообщение о присяге русскому царю в 60-х гг. XVII в. Семена Высочана с полком в Актах Юго-Западной России, т. V, стр.248, правый столбец. И, вообще, я Вам советую просмотреть именные указатели к томам Юго-Западных Актов ЮЗР, которые их имеют. Особенно подробное письмо я Вам писать не буду, т. к. Федосий Иванович сказал, что Вы вскорости приедете в Киев на утверждение, тогда мы поговорим и об уходе Компанийца и об других институтских делах.

Я, наконец, получила верстку, держу ее уже больше месяца, воспользовавшись тем, что мой редактор Вайнштейн болел более 10 дней. Большая волокита и неурядица с ссылками.

Серезка сочиняет стихи, все время стремится к словам подобрать рифмы. Сейчас немножко приболел гриппом, не ходит в садик. Наша поездка во Львов сейчас не состоится, так как я должна до Львова отработать Киевский архив, а с защитой брата я была занята 10 дней, а теперь – верстка. Я только с 1-го апреля приступлю к архиву в Киеве, в 20-х числах мая планирую выезд в Ялту в отпуск. У меня с 15 июня путевка в дом отдыха матери и ребенка «Химик». Так я хочу свой второй месяц отпуска провести тоже в Ялте и в не жаркий месяц, когда там нет слишком большого наплыва отдыхающих. Поэтому, если все сложится так, как хочется, то Вы сможете с Богданчиком приехать в августе – второй половине июля в Киев, я уже вернусь. А я с Серезкой приеду во Львов в сентябре. Кажется и все новости. Пишите, приезжайте.

Ел. Апанович.

Глубокоуважаемый Владимир Васильевич!

Написала Вам письмо на главпочту, до востребования, поскольку Вы в отпуске. Но вдруг Вы переменили свои планы и работаете, тогда ведь на почту Вы можете не зайти. Поэтому сообщаю, что Вам следует пойти на почту (главпочтамт). Вас там ждет письмо. А, может быть, Вы, вообще, уехали, так что не знаю получите ли Вы мои письма своевременно.

Я с 19 июля по 12 августа в командировке в Москве и Ленинграде. Ваше письмо получила уже перед выездом на вокзал, так что Ваши просьбы выполняю по возвращении в Киев.

Приветствую и желаю Вам прежде всего и больше всего здоровья.

Елена Апанович.

64.Лист Оргкомітету до В.В.Грабовецького з нагоди вшанування Миколи Мушинки

Мушинка Микола – доктор філологічних наук, професор університету ім. Шафарика у Пряшеві (Словаччина).

15 жовтня 1995 року
м. Ужгород

Вельмишановному панові Грабовецькому Володимирові

1996 року минає 60 років од дня народження Миколі Мушинці, одному з найбільш плідних дослідників на ниві української науки. Численні публікації з питань історії, літературознавства, народознавства, краєзнавства, фольклору, ґрунтовні монографічні праці про життя та творчість В.Гнатюка, В.Січинського, Н.Лешишака, С.Дністрянського, С.Ключурака, багатьох інших визначних діячів української культури – все це промовистий внесок доктора філології Миколи Мушинки в літопис особливо чільних надбань українознавства упродовж 70-90-х років.

Українська асоціація «Світ культури» планує видати збірник статей для достойного вшанування д-ра Миколи Мушинки під знаком вдячності видатному вченому за його невтомні труди, а також у пов'язі з 30-літтям наукової праці та 60-річним ювілеєм викладача університету ім. Шафарика у Пряшеві, Українського вільного університету в Мюнхені, дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка та голови Асоціації українців Словаччини.

Оргкомітет має за честь запросити взяти участь у підготовці збірника на пошану Ювіляра й надіслати дослідницьку статтю, що досі не друкувалася (обсяг – до 10 сторінок машинописного тексту, через два інтервали, мова – материнська, або ж за волею кожного автора), у двох примірниках – до першого лютого 1996 року. Збірник передбачається опублікувати наприкінці вказаного року, власне, знаменного для високодостойного Ювіляра. Ласкаво просимо повідомити про Вашу згоду взяти участь у «Ювілейному збірнику на пошану д-ру Миколі Мушинці» до двадцятого грудня 1995 року на адресу:

Україна

294017 – Ужгород,

провулок Університетський 6/40

Проф. Миколі Зимомрі

За редакційну колегію Збірника: проф. Микола Зимомря, проф. Володимир Задорожний, проф. Василь Гомоннай.

Листи М.Ковальського до В.Грабовецького

Ковальський Микола Павлович (1929 р.н.) – доктор історичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри історіографії та джерелознавства Дніпропетровського державного університету.

65. Лист №1

6 лютого 1968 р.
м. Дніпропетровськ

В. Шановний Володимир Васильович!

Надсилаю Тобі 2 примірники проекту відзиву. Прошу негайно подивитись. Мені треба знати Твою думку. Влодьо, про 2 недоліки. Я не знаю, можливо дуже гостро написано? Товариші на кафедрі казали, що недоліки, зазначені, невеликі, але все ж я, по дружбі, щоб Ти заздалегідь цей відзив прочитав. Зроби корективи і негайно вишли мені один виправлений примірник. Я хотів би, щоб все було добре для Тебе. Всі Твої корективи я внесу в остаточний текст. Очевидно, що треба буде зробити теж ще і остаточну правку.

Прошу Тебе дуже внести всі, які вважаєш, доповнення і зміни. Після цього лише я дам текст на підпис завідувачу. З нетерпінням буду чекати відповіді від Тебе.

Я дуже вдячний Тобі за подарунок книг з автографом, книги проф. Пройді я передав. Величезне спасибі за журнали. Велика подяка.

Моя сім'я одержала величезну насолоду від ансамблю «Черемош». Ми двічі його слухали всією сім'єю. Познайомилися з Твоюю симпатичною донькою, але на наше запрошення вона до нас не завітала. Ми дуже раді б бачити її у нас.

Виступ ансамблю «Черемош» був великою подією в культурному житті. Залишилось у нас неповторне, чудове враження, милий серцю Львів знов повстав в нашій з Любою уяві.

Дуже приємно було познайомитись з А.М.Максим'юком, він ентузіаст справи, сердечна, мила людина.

Отже, Володьо, чекаю від Тебе листа з корективами. Коли одержу, зразу вишлю Тобі новий варіант відзиву. А дисертацію в Київ надішлю особисто.

Сердечні вітання від мене, Люби і всієї нашої родини. Бажаю успіхів!

З сердечним привітом Микола.

Вітання Твоїй сім'ї, дружині. Хай всі будуть здорові і щасливі.

P.S. Відносно моєї теми, думаю все ж зосередитись на «зв'язках». При першій можливості поїду в Київ, коли Ти там будеш.

(підпис)

P.S. Очевидно, що наше листування щодо відзиву залишається конфіденціальним і не підлягає розмноженню.

(підпис)

21 лютого 1968 р.
м. Дніпропетровськ

Дорогий друже Володимире.

Текст нової рецензії Тобі післав, але не написав окремого листа, бо був хворий, а послала рецензію Тобі моя дружина. Лише через 2 дні прийшов від Тебе текст. Думаю, що все буде гаразд.

При підготовці до захисту, на мій погляд, Тобі треба звернути увагу на питання, який вплив мав рух опришків на різних стадіях в соціальному (а може економічному) розвитку Галицької і інших земель. Справа в тому, що у Тебе в дисертації двічі говориться (у вступі на 1 сторінці і в кінці IV розділу), що селянські, антифеодальні виступи розхитували феодальну формацію, або феодалізм.

Це дуже «слизьке» положення. Дійсно, в часи до 1956 р. (період «культу») на основі «Короткого курсу історії ВКП(б)» ця теза була генералізована для всіх селянських повстань, тоді ж виникло логічне питання чому ж феодалізм дедалі зміцнювався, зміцнювалась феодальна держава? В сучасній історіографії до такої тези ставляться дуже обережно. На мій погляд, треба говорити не про «розхитування», а які в кожному конкретному випадку руху мав він наслідки, як реагувала феодальна влада (не лише каральними засобами, але і законодавством, певні поступки і кому саме і т.д.). Цікаво як реагували окремі феодалі, що змінювалось у господарстві? Отже, які були посередні і безпосередні результати цих селянських заворушень, виступів і т.д. Це дуже важлива проблема і до відповіді на неї (може не повністю – залежить від матеріалу), на мою думку, треба бути готовим, маючи конкретний галицький матеріал. В дисертації це питання не повністю висвітлене.

Ось така моя Тобі, Володимире, дружня порада. А в цілому на роботу, дуже швидко, я виклав в відзиві. Цей відзив прошу залишити собі на пам'ять. У Київ (Лаврову) я послав дисертацію і 2 примірники відзиву. Копію залишили на кафедрі.

Посилаю газету з рецензією на виступи «Черемошу». Прошу її передати нашому спільному знайомому, що приїздив у Львів – Антону Михайловичу, директору університетського клубу.

З сердечним привітом.
(підпис)

67. Лист №3

29 лютого 1968р.
м. Дніпропетровськ

В. Шановний Володимире!

Сьогодні був в нашій університетській бібліотеці, де є стаття про ансамбль «Черемош». Посилаю її Тобі на wspomин про Дніпропетровськ.

Хвилююсь, що не написав, чи одержав новий варіант (удосконалений і доповнений) рецензії або відзиву. Я послав вже її давно, але не знаю, яке Твоє враження. Дисертацію і два примірники відзиву надішлеш на каф. історії УРСР проф. Лаврову в Київ.

Бажаю успіхів і щастя.

З привітом від нашої сім'ї.
(підпис)

68. Поштова картка №1

15 червня 1975 р.

м. Дніпропетровськ

Дорогий і вельмишановний Володимир Васильович!

Сердечно дякую за Ваш лист, відзив і хороші слова в адрес моєї скромної праці. 12 червня відбулась Велика вчена Рада університету, на якій одногослоно (теж таємним голосуванням) (30 – «за», проти – «немає») за присвоєння Н.Ф.Кучерівоку вченої степені кандидата історичних наук. Отже, з радістю можеш це повідомити.

Міцно тисну руку

(підпис)

69. Поштова картка №2

17 грудня 1975р.

м. Дніпропетровськ

Дорогий Володю!

Щиро вітаю Тебе з наступаючим Новим 1976 роком. Зичу від усієї душі найкращі вітання, побажання – міцного здоров'я, щастя, успіхів на славу української радянської історіографії. Як у тебе справи? Чекаю вістки з ВАК про М.Ф.Кучернюка, мого аспіранта, що захистився в березні 1975 р.

Часто тебе згадую, а на wspomин шлю новий наш збірник. Напиши кілька слів: чи одержав гроші за опонування і командировочні?

Міцно тисну руку.

(підпис)

70. Поштова картка №3

грудень 1980 р.

м. Дніпропетровськ

Дорогий Влодю!

Сердечні вітання Тобі з Новим 1981 роком! Хай він буде добрим роком у Твоєму житті – щастя, здоров'я, успіхів Тобі. Що це з Тобою зробилось, що Ти постійно хворієш. Колись я ніколи не чув, щоб Ти хворів. Бажаю Тобі в 1981 р. вже не хворіти.

У мене все без змін. Обидві мої доньки вчаться в університеті – Таня на англ. філології, Іра – на історичному факультеті. Зараз я у відпустці, постараюсь довести до кондиції текст дисертації, щоб у цьому році подати її до захисту.

Привіт від мене Кучернюку М.Ф.

З найкращими побажаннями

(підпис)

P.S. 20/X-19/XI був в науковому відрядженні в Кракові і Варшаві, працював в архівах.

71. Поштова картка №4

15 січня 1982 р.

м. Дніпропетровськ

Дорогий мій товаришу і колего Влодю!

Сердечне дякую за теплі товариські привітання! Щиро вітаю Тебе з новим 1982 роком, бажаю великих творчих успіхів, щастя, здоров'я. Ти ж у нас в республіці унікальний доктор з історії України дружньої епохи нарівні з Ф.Н.Швидько і В.О.Голубуцьким. Хай все у Тебе буде добре. 4-10/1.82 я був у Львові, прийняв участь

у габілітації Твоїєї землячки Анісії Макарівни Козій. Вона і її чоловік – чудові люди!
Захистилась вона прекрасно і одногласно.

(підпис)

72. Лист №4

11 жовтня 1982 р.
м. Дніпропетровськ

Дорогий Володимире Васильовичу!

З великою подякою і вдячністю за чудову Твою монографію! Це нове і відчутне свідчення, що Ти, Володимир Васильович надзвичайно творчо і інтенсивно працюєш! Вважаю, що цей твір-видання є визначна подія в науковій розвідці проблем вітчизняної історії і велика дань Прикарпаттю, Гуцульщині, яку Ти прославив у віках і вписав першу наукову її історію.

Ще раз поздоровляю Тебе з цією видатною подією з Твоїєї творчої біографії. Як свідчення нашої скромної праці – наші збірники, що періодично друкуються в нашому університеті, а з 1983 р. будемо видавати вже і міжвузівський збірник з питань вітчизняної історіографії і джерелознавства, редактором збірника затверджено мою кандидатуру.

З найкращими побажаннями і подякою за пам'ять

(підпис)

73. Поштова картка №5

12 травня 1990 р.
м. Дніпропетровськ

Дорогий і вельмишановний Володимире!

Щірі мої і моєї сім'ї Тобі вітання з травневими святами. Щастя, здоров'я, успіхів. Дякую за повідомлення. Мій хлопець приїде лише у червні. Він з Тобою контактується. Дякую наперед. Читали спецкурс вже в цьому році. Я не маю коли, бо 31.VI я на державних екзаменах.

(підпис)

74. Поштова картка №6

Б.д, б.р.
м. Дніпропетровськ

Дорогий і вельмишановний Володимир Васильович!

Сердечне дякую за відзиви! Все одержано! Їх надійшло... 30! Захист відбувся 23XI і пройшов успішно, без негативних голосів. Атмосфера була дуже добра. Були на захисті обидві мої доньки, мої колишні аспіранти.

Обіймаю! Привіт!

(підпис)

75. Лист №7

1996 р.
м. Острого

Вельмишановний п. В.Грабовецький!

Острозький: осередок Українського Історичного Товариства ім. М.Грушевського і Ректорат Острозького Вищого Колегіуму проводять у вересні 1996 року міжнародну

наукову конференцію «Велика Волинь в науковій спадщині та громадській діяльності Михайла Грушевського», присвячену 130-річчю від дня народження видатного українського вченого і державного діяча Михайла Грушевського.

В разі Вашої згоди взяти участь у конференції, просимо надіслати оргкомітету до 1 квітня 1996 р. назву вашого виступу і текст тез обсягом до 5 сторінок машинопису через 2 інтервали з наскрізною нумерацією посилань, вміщених після тексту.

Ваша участь в конференції сприятиме відродженню Острога як наукового центру України та посилення дослідницького інтересу до історії Волині.

Голова оргкомітету д-р історичних наук,
професор М.П.Ковальський.

76. Лист №8

1998 р.
м. Острог

Вельмишановний Володимир Васильович!

Оргкомітет по проведенню урочистостей з нагоди 70-річчя з дня народження Заслуженого діяча науки і техніки України, доктора історичних наук, професора Миколи Павловича Ковальського запрошує Вас прийняти участь у виданні збірника на пошану ювіляра, присвяченого близьким до його наукових зацікавлень проблемам: джерелознавству, археографії, історіографії України.

До 15 січня просимо надіслати статтю обсягом до 0,5 др. арк. за адресою: Атаманенко А.Є., каф. історії, Острозька Академія, вул. Семінарська, 2, м. Острог Рівненської обл., 265620.

77. Лист №9

6 грудня 1998 р.
м. Острог

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Звертається до Вас старший викладач Острозької Академії Віталій Яремчук. Як Вам вже, напевно, відомо, наш вуз в березні 1999 р. святкуватиме 70-річчя з дня народження Вашого однокурсника професора М.П.Ковальського. Я готую до друку в збірнику на пошану ювіляра статтю «Студентські роки Миколи Ковальського». Хотів би попросити Вас написати невеличкі спогади про Ваші студентські роки, про самого Миколу Павловича – яким він Вам запам'ятовувався в часи навчання у Львівському університеті.

Заздалегідь вдячний.
З повагою В.Яремчук

78. Лист №10

28 жовтня 1999 р.
м. Острог

Дорогий і вельмишановний Володимир Васильович!

Маю добру нагоду надіслати Тобі свою нову книжечку і відбитки моїх статей 1998-1999 рр., що вийшли за цей час саме в Острозі.

Таким чином є привід для відновлення контактів і засвідчитись ще істотною працею в Академії.

До речі, ніхто з синів Миколи Феофановича Кучернюка на мій лист ні слова не відповіли, і я взагалі не знаю точну дату його кончини.

З ширими вітаннями.

(підпис)

Поштові картки В.Грабовецького до М.Ковальського

79. Поштова картка №1

Б.д., б.р.
м. Львів

Дорогий Микола Павлович!

Сердечно дякую за всі великі турботи по відзиву моєї дисертації. За це буду Тобі завжди вдячний. Відзив дуже добре підготовлений. Зауваження слушні. Можливо потрібно було розширити у відзиві другу частину і більше зупинитися на оцінці розділів, хоч у першій частині вони подані у лаконічному, але змістовному викладі. Ти дуже оперативно і скоро підготував відзив і вже обговорено на кафедрі, щиро дякую...

Дуже прошу цей примірник дисертації уважно залакувати, щоб по дорозі до Києва не був пошкоджений. Це дуже важливо. Радий, що відсилати будеш особисто. І припильнуєш, щоб він не загубився. За витрати я розрахуюся. Миколо! Опришківське Тобі спасибі!

Про тему Твоєї дисертації вів розмову у нашому відділі. Тільки треба, щоб Ти залишався при старій своїй темі «зв'язках», але добре сформулювати, щоб не дублювати канд. дисертацію. Прошу Тебе скоріше вишли кілька проектів назви теми, тут ми будемо мізкувати. А потім, обов'язково відемо до Києва і там будемо добивати. Я прикладаю всі зусилля, щоб вийшло якнайкраще. Перекоаний, що все буде гаразд.

Глибокий уклін дружині Любі, матері і донечкам.

Щиро вдячний Володимир.

80. Поштова картка №2

Б.д., б.р.
м. Львів

Вельмишановний Миколо Павловичу!

Насилаю завірений відзив. Відрадження і білети. Дуже прошу припильнуй, щоб мені вислали оплату на мою адресу.

В.Грабовецький.

Листи І.Гуржія до В.Грабовецького

Гуржій Іван Олександрович (1915-1971) – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент АН УРСР, секретар Відділу економіки, історії, філософії та права АН УРСР, з 1969 р. – заступник директора і завідувач відділом історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР.

81. Лист №1

26 грудня 1964 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

З планом Вашої докторської дисертації і списком опублікованих праць по темі ознайомився. Вважаю, що ви можете подавати рукопис, не чекаючи виходу в світ монографії. На мій погляд, конче необхідно зробити деякі зміни в плані дисертації (див. зауваження на полях рукопису), а також написати окремих розділ про відображення опришківського руху в народній творчості, художній літературі і мистецтві. Бажаю довести загальний обсяг рукопису дисертації до 1000 сторінок. Палко вітаємо Вас і Вашу родину з наступаючим Новим роком. Шлемо Вам наші найкращі побажання. На все добре!

(підпис)

82. Лист №2

10 січня 1965 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Примірники газети одержав. Щиро вдячний за добре слово про мою діяльність. Якщо виникатимуть якісь затруднення – питання в процесі завершення дисертації, пишть – будемо спільно їх вирішувати. Прийміть привіт-поклін і найкращі побажання. На все добре!

(підпис)

83. Лист №3

6 вересня 1965 р.
м. Київ

Вельмишановний і дорогий
Володимире Васильовичу!

Безмежно вдячний Вам за старанно підготовлений бібліографічний покажчик моїх праць. Ви так багато приклали зусиль у підготовці його до друку, що я можу лише сказати: зроблено якнайкраще. Отже, це для мене подарунок виняткової цінності. Я Ваш боржник. Прийміть ще раз мою сердечну вдячність і найкращі побажання. Буду завжди радий бачити Вас у Києві і в себе вдома. Привіт і щира подяка М.К.Івасюті. Палкі вітання і найкращі побажання всій Вашій родині.

На все добре!

(підпис)

84. Лист №4

28 травня 1966 р.
м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Прийміть привіт-поклін і найкращі побажання. Дуже прошу допомоги чим зможете пред'явнику цього листа – Григорію Васильовичу Олексенку. Він заслуговує на всіляку підтримку. Вирішуйте питання разом з тт.Білякевичем, Вовчиком, Івасютою, Кравцем, Свіжинським та іншими нашими спільними знайомими-друзи́нами. Виконайте накреслений нами план щодо дисертації. Вітаємо Вашу дружину і діток.

На все добре!

(підпис)

85. Лист №5

22 вересня 1966 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Позавчора повернувся з профвідпустки, під час якої прочитав Вашу дисертацію. В мене склалось гарне враження про неї. Цілий ряд зауважень Ви зможете врахувати, остаточно переглядаючи текст. Якщо маєте змогу, візьміть на кілька днів відрадження в Київ, де ми переглянемо зауваження, а також з'ясуємо попередньо питання про захист. Палкий привіт Вашій дружині та дітям. Передайте привіт-поклін тт.Вовчику, Білякевичу, Бейлісу, Івасюті, Кравцо, Ісаєвичу, Свєшнікову, Сливці, Стеблю, брату Михайлу.

На все добре!

(підпис)

86. Поштова картка №1

листопад 1967 р.
м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Сердечне вітаємо Вас і всю родину з славним ювілеєм – всенародним святом – 50-річчям Великого Жовтня. Прийміть найкращі побажання.

87. Поштова картка №2

13 липня 1968 р.
м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Прийміть привіт-поклін і найкращі побажання. В моєму житті особливих змін не відбулося, а кількість турбот з кожним днем зростає. У вирішенні однієї з них і звертаюсь з проханням до Вас. Дуже прошу допоможіть всім чим зможете у вирішенні питання Шимка Миколи Івановича. Вітайте М.К.Івасюту, М.М.Кравця, П.В.Свєжінського, А.Ф.Вовчика, М.Т.Мелешкіна.

З глибокою пошаною

(підпис)

P.S. В Київ приїжджаю (повертаюсь) 20 липня. Дзвоніть про стан підготовки і часу захисту дисертації.

88. Лист №6

початок 70-х рр. ХХ ст.
м. Київ

Зав. Кафедрою

Вельмишановний товаришу Грабовецький В.

Відділ історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР підготує до друку наступний, VI випуск щорічника «Історіографічні дослідження в Українській РСР». Тематика збірника – важливі питання української історіографії від давніших часів до наших днів.

Просимо подавати пропозиції щодо участі викладачів, очолюваної Вами кафедри в наступному випуску збірника. Стаття обсягом 1 друк. арк. має бути написана українською мовою з дотриманням видавничих вимог – надрукована у двох примірниках, через два інтервали, включаючи і поклики.

Статті надсилайте не пізніше 15 листопада 1971 р. на адресу: м. Київ, Кірова 4, Інститут історії АН УРСР, Відділ історіографії та джерелознавства.

Зав. відділу історіографії та джерелознавства

Член-кор. АН УРСР І.О.Гуржій

89. Поштова картка №3

кінець 60-х рр. XX ст.
м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Сердечно вітаємо Вас і Вашу родину з святом праці та весни – 1 травня. Прийміть наші найкращі Першотравневі побажання.

Гуржій.

90. Поштова картка №4

Б.д., б.р.
м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Сердечно вітаємо Вас і Вашу родину з 1 травнем – святом весни, праці і миру. Шлемо Вам найкращі побажання.

Гуржій.

91. Лист №7

9 березня 1971 р.
Інститут історії АН УРСР м. Київ
Старшому науковому співробітнику
Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові
доктору історичних наук В.В.Грабовецькому

Шановний Володимир Васильович!

Після рецензування підготовленої Вами карти про визвольну війну українського народу 1648-1654 рр. просимо Вас допрацювати такі матеріали і внести відповідні корективи, а саме:

Карту слід розробити з врахуванням карти І.Крип'якевича про воєнні події 1648-1654 рр.

Показати на карті структуру полків.

Необхідно показати Запорізьку Січ.

Посилити показ битв, подати всі важливі події цього часу.

На карті відобразити весь хід визвольної боротьби, від її початку до завершення.

Показати оленні пункти поляків.

Подати вирізками окремі важливі битви.

Поповнити карту матеріалами про розташування російських військ на кордонах з українськими землями.

Подати відомості про розташування польських і литовських військ.

Показати місця селянських повстань.

Показати вплив селянських заворушень на Україні на Польщу і Білорусію.
Продумати про можливість виготовлення вирізки карти про селянські повстання в Європі 1648 р.

Окремо картографу необхідно мати такі матеріали:

Список міст і важливих населених пунктів України крім тих, де відбувалися події визвольної війни.

Необхідно подати пояснювальний текст (легенду) для карти.

Просимо подати всі матеріали російською мовою до Відділу історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР до 15 квітня 1971 р.

Заступник директора

Інституту історії АН УРСР

Член-кореспондент АН УРСР І.О.Гуржій

Листи В.Грабовецького до І.Гуржія

92. Лист №1

22 квітня 1965 р.

м. Львів

Вельмишановний Іване Олександровичу!

Знову тривожу Вас своїм листом. Підготовка Ваших праць (мається на увазі бібліографія) до друку просувається успішно. Я домовився про її видання у Львівській державній науковій бібліотеці Міністерства культури УРСР.

Для солідного опрацювання теми я взяв собі співавтора по впорядкуванню, досвідченого бібліографа цієї бібліотеки. Робота виявилася тривалою. Ми вже понад два місяці працюємо і майже завершили. По Вашому списку наукових праць звірили по літописах книг. Але у нас є до Вас прохання допомогти в'яснити деякі питання.

I. Уточнити нам слідуючі позиції:

Народний герой «Чорноморська комуна» за 10.X.1939, що це, газета чи журнал, де видавалась.

Цінна наукова праця, що викриває буржуазно-націоналістичні теорії. За Вашим списком стаття опублікована в ж. «Вітчизна» №3, за 1953 р. На жаль, ми в журналі не знайшли цієї статті під тим №3, можливо в інших номерах.

Київська козаччина «Календар колгоспника на 1955 р.» Издательство сельскохозяйственной литературы УССР. Цієї статті не могли розшукати.

II. Дуже важко прийшлося з енциклопедичними статтями. Деякі з них вже в'яснено. Прощу Вас взяти з УРЕ список всіх Ваших статей і надіслати мені на кілька днів.

III. Треба врахувати у бібліографії всі праці, які виходили до сьогодні. Прощу надіслати мені список Ваших опублікованих праць за 1964 і 65 роки. Також треба в'яснити (назву, автора, сторінку журналу чи газети) всіх рецензій опублікованих на Ваші праці. Більшість з них ми встановили, але знайшлися по літописах книг і такі рецензії на Ваші книги, про які Ви не згадуєте у своєму списку. Необхідно прислати список всіх рецензій на Ваші книги. Це дуже важливо. В.Грабовецький.

1965 р.
м.Львів

Дорогий Іване Олександровичу!

Ваші видатні наукові і науково-популярні праці з історії України відомі всім: вченим, студентам, вчителям історії і широкому колу читачів.

Вшановуючи Вашу титанічну працю на ниві української історичної науки, ми видали до 50-річчя з дня народження бібліографічний покажчик Ваших праць. Прийміть від нас цей скромний подарунок в день з нагоди Вашого ювілею.

Бажаю Вам нових історичних творів, міцного здоров'я і всього-всього найкращого.

З львівським поклоном В.Грабовецький, С.Костюк

94. Поштова картка №1

грудень 1969 р.
м. Львів

Дорогий Іване Олександровичу!

Щиро вітаю Вас, Марію Іванівну і всю Вашу сім'ю з Новим 1970 роком. Бажаю всім Вам міцного здоров'я, щастя в особистому житті і великих творчих звершень.

Свіжість, свіжість молода, морозяна,

В білі хутра одяглись ялиці...

Стука рік Новий у оселю кожному

Сійся, родися!

Родина Грабовецьких.

Листи І.Бойка до В.Грабовецького

Бойко Іван Давидович – доктор історичних наук, з 1956 р. старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР, з 1965 р. – Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

95. Лист №1

10 вересня 1958 р.
м. Київ

Мій молодий друже!

Усі три листи Ваші одержав. Щиро дякую Вам за безмежні (?) турботи про мої справи.

Мікроплівку мені вислали лише однієї (?), яка була в читзалі. На жаль вона зовсім не читабельна і я не зможу її використати. Щодо тих документів, що Ви відібрали в архівосховищі, то мікрофільму з них, як видно, не зробили.

Учора відправили листа в філіал, щоб зробити мікроплівку з документів рукописного відділу бібліотеки. Але я переживаю турботи, чи не вийде і тут щось подібне до першого мікрофільмування. Буде шкода, якщо це повториться. Це позбавить мене можливості ввести в науковий обіг цінні документи.

Учора на Вченій Раді Інституту висунули Івана Петровича в академіки. Балотування було одноголосне.

Лист «антибойко», що готував А.К., не друкують в журналі, здається, справа закінчиться тими двома абзацами, що він вмістив в останньому номері. А втім – хтозна, може «из искры возгорится пламя!» Побачимо.

Будьте здорові. Привіт усім товаришам.

З привітом Бойко!

96. Лист №2

Б.д., б.р.

м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Говорив у Вашій справі з Лавровим. Він сказав, що ректорат заборонив приймати до осені дисертації, бо уже є прийнятих 4 докторських і 12 кандидатських, а часу до перерви мало. А як буде восени – сказав «побачимо».

Може зробите ставку на свій університет? Не думаю, щоб у ньому були якісь підводні рифи.

Будьте здорові. Тисну руку.

Ваш (підпис).

97. Лист №3

29 серпня 1962 р.

м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

У Вашій статті «Рух Карпатських опришків» є дуже цікаві дані про грошову ренту в селах Делятині, Заріччі та інш. Чи не були б Ви так ласкаві надіслати мені повніші дані – скільки всіх було сіл, що тримав в оренді Селнецький (?), а коли є дані і скільки в них дворів та їх майновий стан, які це були роки, де ближчий ярмарочний, чи борговий пункт для цих сіл був. Я хочу приведені Вами дані використати у своїй доповіді на мінському симпозиумі, який відбудеться в половині вересня цього року. Чи поїдете Ви туди?

Я хочу зробити доповідь на тему «Піднесення селянського господарства України в товарно-грошові відносини в XVI – першій половині XVII ст.» і тому підшую відповідні матеріали.

Як же Ви провели літо? Над чим трудитесь?

З привітом (підпис).

98. Лист №4

22 січня 1965 р.

м. Київ

Дорогий Володя!

Давненько не чути і не видно Вас. Правда, Ваші земляки говорили, що Ви стараетесь (?) на останнього опришка і коли впіймаєте, тоді вже усіх разом і віддаєте на суд громадськості. Чекаю цього.

Пишу Вам з такої нагоди. Оскільки обсяг монографії про селянство скоротили, то вирішили окремих розділів про Галичину не давати, а включити важливіші факти і події, що стосуються цієї області до розділів, які висвітлюють життя селянства цілої України. Ваш розділ про селян Г-ни (Галичини) XVI – XVII ст. передали мені. Читаючи його, я натрапив на одну дату, яка у мене визвала сумнів. Це – «наступ 400

зварачів (мабуть зваричів?)... у 1734 р.». Це – друкарська опечатка? Який це точно рік? (це стор.20). Ви не могли б трошки детальніше написати?

Про те, що Ваші й інших авторів матеріали будуть використані в двотомнику, буде, звичайно, сказано в передмові. Якщо ще побачить він світ! Я песимістично дивлюся на це.

Пишіть ще, як у Вас справи з дисертацією. Мені після довгої тяганини ВАК затвердив (27.X)!..

Зараз ще доопрацьовую двотомник. А далі – буду продовжувати над своєю старою хворобою – розвиток товарно-грошових відносин в XVI – XVII ст.

Пишіть ще.

Ваш (підпис).

Тисну руку.

Нова адреса: Київ, бульвар Дружби Народів, 24/2, кв.38.

P.S. Дорогий Володимире Васильовичу!

Посилаю листа до архіву. Відбирайте для мікрофільмування факти торгівлі крупніших масштабів.

Щиро Ваш (підпис).

У листі вкладений супровідний лист від 15 січня 1965 р. Гриф: «Міністерство Освіти УРСР. Київський державний педагогічний інститут іноземних мов» такого змісту:

Директору Львівського Центрального

Державного історичного архіву

Ректорат Київського пединституту іноземних мов просить Вас дати дозвіл змікрофільмувати документи з фонду №5 Вашого архіву, необхідні для написання монографії на тему «Розвиток товарно-грошових відносин на Україні в XVI-XVII ст.», яку розробляє викладач нашого інституту доцент Бойко Іван Давидович.

Необхідні для мікрофільмування документи з зазначеного фонду відбере тов.Грабовецький В.В.

Рахунок оплатить т.Бойко.

Проректор інституту

по науковій і учбовій частині доц. А.Жаловський

99. Лист №5

Б.д., б.р.

м. Київ

Шановний Володимире Васильовичу!

Як почувате себе після такої «встряски»? Сподіваюся, що вже прийшли до норми і знову з завзяттям взялися до роботи. Хоча на мою думку не гріх було б побродити по слідах опришків у мальовничих Карпатах і відпочити по-справжньому.

Листи про мікрофільмування я послав і директору бібліотеки, і в філіал архіву. Але дуже прошу Вас прослідкуйте, щоб була точність у сторінках, бо Ваші записи польською мовою вийшли не дуже чіткі і я не все вписав, тому й боюся, щоб не вийшло там плутанини. Для орієнтування посилаю Вам і Ваші записи.

Я до 25 (?) ще буду в Києві, а потім переберуся на дачу. Буватиму звичайно частенько і в Києві.

Передайте від мене вітання Івану Петровичу (Крип'якевичу), Петру Наумовичу (?), Дмитру Івановичу (?), Петру (?), Петру Володимировичу (?), Михайлу Кириловичу (?) і решті добрим знайомим.

З привітом (підпис).

100. Лист З.Хижняк До В.Грабовецького

Хижняк Зоя – кандидат історичних наук, доцент Київського державного університету, дослідник історії Києво-Могилянської академії.

28 травня 1971 р.
м. Київ

Шановний Володимир Васильович!

Пам'ятаючи нашу розмову в Києві, звертаюся за порадою й допомогою до Вас особисто, а також до Ярослава Дмитровича: Федір Павлович радить надіслати мою дисертацію «Києво-Могилянська академія в міжслов'янських зв'язках» на зовнішній відзвіз до вашого інституту або на кафедру історії УРСР Львівського університету.

Хотілося б ліпше до інституту, якщо буде на це Ваша з Ярославом Дмитровичем згода. 14.VI Наукова рада. Мушу їм повідомити офіційно, куди думаю надсилати роботу, тому чекаю на Вашу відповідь.

З повагою З.Хижняк.

Листи Г.Якутовича до В.Грабовецького

Якутович Георгій В'ячеславович (1930 р.н.) – графік, заслужений діяч мистецтва України, народний художник України, лауреат державної премії ім. Т.Шевченка, оформив книгу В.Грабовецького «Як Довбуш карав панів» (1960 р.), працює в галузі книжкової та станкової графіки, художник кіно.

101. Лист №1

Б.д., б.р.
м. Київ

Вельмишановний Володимир Васильович!

Пробачте, що зразу не відповів Вам. Але зразу, як тільки отримав рукопис, почав читати його і компонувати обкладинку. Зараз вона вже вирізана, але з написом «Карпатські опришки», який доведеться змінити, хоча зображення саме було підпорядковане старій назві. Але думаю, що підійде і до нової назви. З титульною сторінкою поки не знаю, що робити. Мені здається, що для такого характеру книги (наукового твору) найкраще підійшов би титул чисто придатний без всяких зображуваних елементів, було б більш солідне. Але я це роблю дуже погано, гірше за будь-якого графіка. Мені здається, що найкраще було б після того, як ви отримаєте обкладинку і, можливо, в західній формі думки щодо титула, і в разі згоди з обкладинкою, дати оформити титул кому-небудь з графіків там у Львові. Навіть, найкраще набрати титул набором, як це робиться в Чехословаччині. Зрозумійте, що це я говорю не із-за небажання робити, а саме бажаючи, щоб було книгу видано якнайкраще. Обкладинку вишлю в перших числах листопада. Треба перерізати назви і подумати над титулом.

Вітаю Вас.

З пошаною (підпис)

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Нарешті надсилаю Вам обкладинку. І знову таки прошу пробачення, що так запізнився. Виною моя неорганізованість і перевантаженість.

На сірому папері – оригінал у збільшеному форматі, на білому – відбиток з якого робитимуть фотозйомки з друкарської форми.

Не знаю, чи Вам сподобається моя сучасна графічна мова, але я посилаю Вам свою обкладинку з чистим сумлінням, бо я працював над нею багато і широко.

Рукопис я весь прочитав, з великою цікавістю – багато для мене нових і потрібних моментів з української історії. Велике Вам спасибі за Вашу кропітку і цілеспрямовану ширю працю.

З повагою та приязню (підпис)

103. Лист В.Грабовецького до Г.Якутовича

Вельмишановний Георгію Вячеславичу!

Щиро дякую за бандероль з обкладинками до моєї книги. Признаюся, коли я відкрив бандероль, мене поразила так майстерно виконана обкладинка. Це було мені дуже приємно, що воно зроблено в такому стані. Тисячу, тисячу раз дякую Вам, що будучи так перевантажені, найшли час і вклали так багато праці і таланту до обкладинки. Виконана Вами обкладинка ще раз підкреслює, що Ви надзвичайно талановитий і найкращий художник в нашій країні.

Можете собі уявити момент, коли я показав Вашу обкладинку в видавництві Львівського університету. Всі «ахнули», вона викликала загальне схвалення. Всі запитували буквально словами «хто цей графік» – оскільки Вашого прізвища не було на обкладинці. Виробничий відділ виділив дати зробити обкладинку і на ній помістити Ваш чудовий твір, який виконаний з такою любов'ю і вмілістю.

Моє щастя, що книгу про славне опришківство буде прикрашувати Ваше художнє зображення героїчної епопеї. Ви зробили найкращу пам'ять опришкам. Уявляю собі, як будуть захоплюватися Вашою обкладинкою читачі.

Ви своє виконали. Але треба якось оформити оплату за Вашу працю. У видавництві сказали, що будуть виконувати це питання. Прошу Вас написати скільки треба заплатити за виконаний Вами твір. Бо я хоч опришок, як мене всі називають, буду в довгу перед Вами, перед таким чудовим художником. На початку 1966 р. я буду в Києві і обов'язково хочу зустрітися з Вами і висловити опришківське дякую.

Найщиріші привітання Вашій дружині і діточкам.

З глибокою пошаною і подякою (підпис)

Листи Г.Храбана до В.Грабовецького

Храбан Григорій – уманський краснезновець, історик, дослідник гайдамацького руху 1768 р. (Коліївщина), житель м.Умані.

19 червня 1968 р.
м. Умань

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

В додаток до попереднього листа повідомляю про поїзди, якими зі Львова можна попасти до Умані.

Із Львова відходить два поїзди – Львів-Донецьк і Львів-Сімферополь. Ці поїзди проходять через станцію Христинівку, що на відстані 20 км від Умані. З цієї станції найкраще до Умані (з Христинівки) їхати автобусом (правда, можна їхати робочим поїздом, але це незручно і часу більше піде). Поїзд Львів-Донецьк прибуває на Христинівку о 22 год. 16 хв. Цей поїзд незручний. По-перше, тому, що треба виїжджати зарання зі Львова (мабуть, десь опівдні) і до того прибуття до Умані для людини, що вперше приїжджає, серед ночі зовсім погано. Отже, цей поїзд відпадає.

Поїзд Львів-Сімферополь вибуває із Львова десь опівночі, або трохи раніше, а прибуває на ст. Христинівку о 9 год. 10 хв. ранку. Отже, зразу на автобусну. Навіть, коли з півгодини чи трохи більше його чекати доведеться, то об 11-ій годині дня вже можна бути в Умані. Так що квиток по залізниці брати до ст.Христинівка.

Виїжджати з Умані до Львова поїздом не зовсім зручно. Донецьк-Львів виходить з ст.Христинівка об 11 год. 30 хв.; значить з Умані треба виїхати десь о 9 год. ранку. Сімферополь-Львів проходить через Христинівку о 4 год. ранку. Це зовсім незручно, бо ніч пропадає на ст.Христинівка.

Без пересадки до Умані їзда тільки автобусом, що виїжджає із Львова о 20 год. 05 хв. (головний вокзал). Але ж це ніч не спати (яке спання в автобусі, хоч і м'якому!). Але це вже, як на себе надіятися.

Значить, щоб попасти в Умань 26-го, треба виїжджати 25-го.

До побачення в Умані.

З повагою (підпис)

105. Лист №2

21 червня 1968 р.
м. Умань

Вельмишановний Володимире Васильович!

Може ще цей лист Вас застане вдома. Справи ще трохи уточнюються. 24 червня сесія почне свою роботу в Києві і може Вас туди викличуть. 25 червня переїжджають до Умані. 25/VI в Умані нічого не буде: знайомство з містом.

26 червня сесія починає свою роботу о 15 годині. Але об 11 годині мітинг з участю гостей: закладка пам'ятника Залізняка і Гонті.

Здається, будуть Умані дані бланки запрошень і тоді я постараюся декілька їх дістати для львів'ян, які б приїхали без запрошень.

Отже, зважте, будь-ласка, на все те, що я до ладу й без ладу писав Вам у своїх листах.

До скорого побачення.

З повагою (підпис)

106. Лист №3

8 липня 1968 р.
м. Умань

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

У мене після 27.06 було повно всяких справ, пов'язаних з 50-річчям КПУ в Умані та й довелось їздити в Черкаси на обл. партактив.

А це сьогодні їду на 2 тижні в Київ: посилає обком у справі написання історії міст і сіл області.

Повірте, що мені хотілося б просто відпочити, а ніколи...

У зв'язку з такими обставинами мені вдалося лише вчора ввечері проявити фотоплівку, на яку Ви знімали відкриття пам'ятника. Я ще в своїй новій квартирі не пристосовався до фото і лише це вдалося зробити вчора.

Здається знімки вийшли непогані. Проте їх відбити на папері вдасться, мабуть, не скоро. Повернусь я з Києва і буде гарячка з закінченням нарисів історії. Отже, прошу не сердитися на мене, коли я надішлю Вам знімки з запізненням: рада б душа в рай, та гріхи не пускають.

Я пришлю по кілька фото, щоб було для Вас і для архіву – для історії.

Взагалі не все так робиться, як хотілося б. Я думав, що «Путівник Умань» уже буде в Умані. Але чомусь сталася затримка в видавництві.

Ви звернули увагу, що в № 6 УІЖ тільки ми з Вами вдвох виступаємо. А там же планувалося ще 3 статті. Як бачите, їх знято.

І зверніть, будь-ласка, увагу ось на що. Коли планувався № журналу, то добірка статей ішла під назвою: «До 200-річчя Коліївщини». А в дійсності вийшов заголовок інший. Я певен, що все ж мої зусилля дають нові ростки нової думки.

Жалкую, що теж по-другому вийшло з запрошеннями і Ваші львов'яни не побували в Умані. Жалко...

Ви, мабуть, заїхали добре. Може дорога до дому вилікувала Вас і Ви приїхали до рідних в повному здоров'ї.

Прошу передати мої найщиріші вітання моїм знайомим у Львові, хто ще мене пам'ятає. Щира подяка тов. Купчинському за його дружню допомогу.

Вітаю Вашу родину.

Моя Марія Василівна від душі шле Вам поздоровлення і своє захоплення Вами. З повагою Ваш (підпис)

107. Лист №4

11 серпня 1968 р.
м. Умань

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Мабуть, уже Вам у голову прийшло, що я не вмію додержуватися свого слова: обіцяв прислати Путівника Умань і от нема його.

На жаль, його таки ще нема в Умані. А він уже місяць тому вийшов із друкарні в Дніпропетровську і десь ще блукає в дорозі, а в Умані нема. Були прислали з видавництва три примірники: один уже в Польщі, один у Москві, а третій, мабуть, у першого секретаря МК КПУ.

А фотографій я ще не робив, бо просто ніколи було. Крутився як білка в колесі. Два тижні опрацьовував архівні матеріали в Інституті історії партії ЦК КПУ. Повернувся, зайнявся справами історії міст і сіл Черкаської області, доробляв свою статтю з археології «Чорноліська культура на Уманщині» (визнане за мною відкриття) для збірника «Археологія». А це ще треба написати статтю для збірника до 100-річчя Леніна про лєнінську «Искру» на Черкащині, зокрема про друкарню «Искры» в Умані. А історія міст і сіл давить і давить...

Ви вже, мабуть, познайомилися із статтею Гуржія та Кулаковського в УІЖ №7.

Повинен Вам сказати, що мене сум бере. Я не дивую Кулаковському, що він неглибокої ерудиції і може плести, що в голову влізе, таким, як кажуть, і бог прощає: що з них візьмеш, коли на більше нездатні! Але чому поставив своє прізвище під цією статтею І.Гуржій?!

Адже я б цю статтю розтрощив, як бог черепаху, коли б це хтось узяв до друку таку статтю.

Мало наплутали за 200 років, то ще нову плутанину вводить невіглас, а Гуржій своєю маркою і спиною прикриває...

Не буду я в цьому листі писати «рецензії» на цю статтю, але дещо не можу не сказати.

Насамперед мене дивує, що Кулаковський і тут виступив з твердженням про початок повстання «на початку травня» (стор. 63). Це – нісенітниця. Правда, в моїй статті з вини редакції УІЖ викинуто детальні обґрунтування початку повстання 26 травня, але ж, здається, копія моєї статті у Вас є. Тому я на цьому не зупиняюся.

Куди глянь там, де Кулаковський не повторює загальновідомі перерахування історіографії, натикнешся на «перлини» думки.

Ось він наводить на сторінці 58-ій висловлення Шевченка. А до чого це наводиться? Ясніше це навів Гуслистий у своїй статті в «Правде України» за 28 травня ц.р. і зовсім ні до чого, бо він приписав Шевченкові не те, що він думав. Раджу Вам знайти це місце у Шевченка в повісті «Прогулка з удовольствием і не без морали». І Ви пересвідчитесь, що Шевченко говорив протилежне тому, що йому хоче приписати Гуслистий. А що хотів приписати Кулаковський, то навіть неясно.

Скажу Вам, що обґрунтування права на існування терміну «коліївщина» просто несолідне. І я б сказав, що врешті воно відгонить садизмом. Справа ж не йде про те, що слово «коліївщина» не українського походження, тобто не створене за законами української мови. А хіба всяке слово українського походження годиться в якості терміна для назви історичної події?

А говорити, що повстанці пишалися словом і ділом «колотити», що вони мали за честь «підняти ворога» (хай би сказав ясніше за термінологією 1768 року: «підняти ляха та жида») «на три списи вгору», «пишалися цим словом», то це означає захищати садизм і говорити наклепи на наш народ, що за своїм характером від віків був дружельюбним, гостинним і тільки, коли терпець у нього вривався, мусів брати списа й колотити... Але хіба повстанці мали насолоду піднімати ворогів на списках угору? Брехня!

Згадують слова Шевченка, препаруючи їх, викидаючи з них серцевину! А Шевченко якраз сказав про такі діла, які приписувала шляхта в мемуарах Залізнякові в Лисянці (при чому Шевченко зробив оговорку: «если верить туземцам» (тобто лисянцям), так Шевченко все ж про таке сказав: «Да если считать все подобные события (це про події в Лисянці в 1768 р., які приписує шляхта Залізнякові), недостойные памяти человека, замечательными...»). Бачите, як думав Шевченко про всяку різну в 1768 році... А Гуслистий приписує Шевченкові, що він пишався, гордився кривавими ділами... А хіба не те каже Кулаковський, а Гуржій припечатав це своїм прізвищем, висловившись, що повстанці пишалися тим, що на три списи підіймали ляхів!

Не так треба доводити!

Коли Залізняк ішов до Умані, ніде не було різні, не було коліївщини, тобто масового вбивства, коли кололи списками. Це тільки в уяві Кулаковського пишаються садисти вбивством, а він такими робить повстанців слідом за польською шляхтою.

Було лише вбито біля 2000 в Умані. І слідом за шляхтою Кулаковський повторює, що пишались цим повстанці і називають слідом за ворогами трудового народу борців за свободу, повстанців, «ніжненьким» словом «колії»...

Ні, не почув я досі справжнього, не дитячого, а наукового аргументування права «коліївщини» на існування для назви великого визвольного народного руху.

Термін «Хмельниччина» не містить у собі жодної образи, але він не має в собі всього того, щоб собою всю велич цієї історичної події визначити, отож він залишився тільки в піснях і як історичний факт, а тепер ми кажемо ясніше і чіткіше: «Визвольна війна українського народу». В 1768 році був другий етап «визвольної війни», а не різні, не «коліївщини».

Я ще раз кажу: не чув я путнього наукового обґрунтування права на існування «коліївщини», як терміну для визвольної війни 1768 року. Прихильники цього слова аргументують голосливо, як обивателі, а не як учені історики і до того не тільки, як бездушні «об'єктивні» «автомати», а як бійці за правду з отими почуттями, з якими справжній син народу кинув в обличчя: «Брешеш, людоморе! За святу правду, волю розбійник не стане!».

Українці розправлялися з ворогами круто, але наш народ не садист і він своїми «коліївськими» ділами не пишався, як не пишаємося ми тим, що під час Великої Вітчизняної війни знищили стільки-то мільйонів фашистів. Ми їх били і будемо бити, коли доведеться, ще краще, але це наш народ робив вимушено. Хіба хтось наважиться нашу священну боротьбу назвати бойнею за тим, що багато гітлерівців знищили?

Прошу пробачити за всі ці тиради. Мені подвійно болить.

По-перше, мені болить, що минуло вже 200 років, минуло 50 років радянської влади, є безліч докторів і кандидатів наук, а досі ще не знайшлося серед них такого, що сказав правдиве слово про історію великого народного повстання, селянської війни.

По-друге, у тих, що пишуть про історію, бракує того народного духу, яким жив великий син України Тарас. Коли шляхтич Чайковський написав наклеп на український народ своїм романом «Вернигора», Шевченко своїм мужицьким чуттям зрозумів, відкіля віє, і написав свої «Гайдамаки», а згодом на адресу пана Скальковського гнівно виступив у «Холодному Яру».

Історик повинен писати правду, правдиво висвітлювати історичні події, не перекручуючи їх, але ця правда народна, мужицька, робітничка, а не ж «вашим і нашим».

Думаю, що Путівник «Умань» все ж таки скоро прибуде до Умані і я з великим задоволенням його відішлю до Львова своїм новим друзям.

Бажаю Вам всього кращого

З повагою (підпис)

P.S. Моя Марія Василівна нагадала мені, що й від неї йде Вам дружній привіт.

108. Лист №5

16 серпня 1968 р.
м. Умань

Вельмишановний Володимир Васильович!

Нарешті прибули до нас путівники «Умань». Посилаю Вам що скромну книжечку, до якої все ж довелось вкласти чимало праці. Труднощі ускладнювались тим, що в-во «Промінь» у Дніпропетровську, який не набагато ближчий за Львів. Довелось відстояти саме таку структуру змісту путівника (в ньому чималіший історичний нарис, але ж Умань може більше «похвалитися» своєю історією, ніж визначними місцями, якщо взяти без Софіївки).

Трохи «допомогли» умови видання: видавництвом вже було виготовлено схему туристського маршруту по Умані, але її було знято.

2 примірники дайте за своїм вибором в Інституті суспільствознавства і Шпирковському, Врадій і Кулчинському вислав окремо.

Вітає вас Марія Василівна.

Всього кращого (підпис)

109. Лист №6

15 грудня 1968 р.
м. Умань

Дорогий Володимире Васильовичу!

З усією ширістю від усього серця я і Марія Василівна вітаємо Вас із успішним захистом докторської дисертації! Бажаємо Вам великих творчих успіхів на ниві історії рідного краю! Бажаємо також Вам міцного здоров'я і швидко подолати остаточно недугу.

Мене озадачувало Ваше мовчання, але на своєму віку я багато бачив того, як несподівано може хтось довго мовчати і потім виявляються об'єктивні причини. Так і тут я передбачав, що щось сталося. Адже тоді Ви виїхали з Умані (та й прибули сюди) не зовсім здоровим. Та навіть коли б не сталося із здоров'ям, то за цей час Вам довелося захищати докторську. А в житті так багато всього буває, що іноді просто вгору глянути ніяк. Ось, приміром, узяти мене. Я проявив оту пливку, що Ви фотографували на мітингу, а руки не дійдуть до того, щоб відпечатати: я відвик від фотографування. Проте треба буде колись взятися, відпечатати й Вам переслати.

В справі пам'ятника в Умані. Я знаю про те, що виготував Гончар. У нього два варіанти: один без коней, а другий – Гонта з Залізником на конях. Я не бачив, але мені говорили, що на конях більше монументальний. Минулого тижня в Києві мала розглядати ці варіанти досить висока комісія, а після неї ще має розглянути комісія на найвищому щаблі, та й вирішить. В Умані голова міської Ради недавно говорив на одних зборах, що пам'ятника буде встановлено величного.

А за минулий час таке велике навантаження довелося перенести, що ще й досі не вишкрібався з роботою над історією Умані. Ви маєте рацію: з Путівником я таки мав роботи. При чому, коли я послав до видавництва рукопис, там забракували: «Хіба це Путівник? Це ж історичний нарис!» Мені довелося переконувати: «Спробуйте. Умань – це індустріальний центр і нема чим хвалитися. А історія у нашого міста така, що є чим хвалитися. Може для малих міст саме такі Путівники пригодяться». В видавництві трохи врізали тексту, а коли видали, то мені написали: «Дуже добре, що Ви настояли саме на такій формі путівника!». А потім ще я мав два місяці мороку, поки прислали гроші фотографу.

Мені приємно, що путівник і Вам сподобався: я вклав у нього, якщо не душу, то принаймні праці немало. І навіть один співавтор був на мене в обиді, коли я його перелищовав текст з «сухаря» на такий, що можна читати (післявоєнний період). Я з цим автором і зараз морочуся півроку. Ви знаєте, що на моїй шії історія Умані і Уманського району для тому Черкаської області. У мене є том Львівської, то я там бачив і Вашу роботу. Ото ж я вже таки давненько кінчив села Уманського району, а місто не можу й досі, бо автор післявоєнного періоду досі тягнув. Насилу дописав. Потім я редагував. А це неприємна штука: людина просить відредагувати, а потім навіть ображається, коли почнеш черкати.

Дякую Вам за нарис «Городок» і Ваш автореферат. Ви в своєму дарчому написі мене надто звеличуєте, а я поки що путнього ще не зробив.

Отож я зараз Вам доповім, що зроблено і що маю робити.

Після відсвяткування 200-річчя я побачив, що до цього ювілею все ж ті, хто за своїм званням зобов'язаний був зробити, але не дали народові справжньої історії. Ви, виходячи зі свої теми – рух опришків, сказали своє слово про зв'язок народних рухів на Правобережжі і в Галичині. Виявився також мій однодумець – Ф.П.Шевченко – адже його стаття в «УІЖ» № 9 – це мої думки. Однак це тільки частина всебічної монографії, яку вже давно чекають. І я бачу, що в моїй голові і в руках є справжня історія. В ній ще не всі факти, які хотілось б, є, але зате те, що є, це не кривава епопея, а героїчна визвольна боротьба, яка тривала цілий рік, як і писав Т.Шевченко, тому я зараз вважаю, що цілтю мого життя, яке ще залишилося, є виконати свій обов'язок перед народом і віддати йому те, що я знаю з історії повстання 1768 року. На мене не будуть в обиді: я з 18 років віддавав свої сили утвердженню соціалізму в нашій країні. Зробив усе, що міг і на що був здібний. Умань на мене теж не може бути в образі – для її історії я попрацював немало. На мене не в образі й археологи. Хоч скрізь тут вклад мій невеликий, але він не безслідний.

А щодо повстання 1768 року, то справа честі мого життя зняти з нього криваве покривало, розчистити Авгійові стайні, розчистити намул і навіть саму образливу назву його здати до історичного архіву: це – селянська війна, а не різня, тобто, не коліївщина в перекладі на українську мову. Кулаковський пише в УІЖ і № 7, що слово «коліївщина» створене за законами української мови. А хіба мова йде про те, що за законами польської? Чи якоїсь іншої? А хіба всяке слово українське підходить для назви народного визвольного руху? А це ж була визвольна селянська боротьба, а не «жезь гуманська».

Але я ще морочу собі голову отими історіями для тому Черкаська область і це у мене вирвало багато дорогоцінного часу. Проте повинен Вам сказати, що я і за цих несприятливих умов майже виконав свій план щодо монографії. Я мав рознести на картки згідно плану монографії виписки зі своїх зошитів. Я це зробив. Крім того, я на протязі минулого опрацював ряд питань, що ввійдуть у монографію. Довелося ще попрацювати над остаточною шліфовкою свого виступу на сесії для збірника, що готується в Інституті історії АН. Не знаю, як там його «препарували» під час редагування. А то ще в №10 «УІЖ» на стор. 117 вміщено невеличку замітку, яка ніби мене «підправляє». Я на неї теж послав відповідь, може надрукують. Справа в тому, що в рукописі своєї статті, яка вміщена в №6 «УІЖ», я детально висвітлив і питання про сврейську дату «5 тамуза», яку згадує С.Боровой у №10. Проте цей Боровой, хоч і єврей за національністю, але слабо розбирається в єврейському календарі. Я попотів над цим 5 тамуза і перевів його за всіма даними астрономії на старий стиль і це число за єврейським календарем в 1768 році припало на 9 червня ст. ст., а не на 18 червня, як пише Боровой. Отже 5 тамузів підтверджує те, що Залізник підійшов до Умані в понеділок 5 тамуза (9 червня ст. ст.), а вівторок, на другий день, як пишеться в тому єврейському джерелі, на яке послався Боровой, тобто 10 червня ст.ст. Умань була повстанцями взята.

Хай не сподіваються ні Борові, ні хто інший, що дати, які я називаю, взято зі стелі: вони аргументовані так, що ніяка сила їх не підважить.

Що ж до замітки С.Борового, то я відчуваю за нею зовсім іншу мету, яку він мав, подаючи її в журнал: він із свого націоналістичного погляду хотів повернути увагу саме на те, що в Умані вбито тоді багато «безневинних» євреїв, про що автори українці в своїх статтях до 200-річчя «забувають» або навіть не знають. Я з цим сіоністичним підходом знайомий. Для них євреї одна суцільна безневинна маса, а тут треба не національний підхід, а класовий: яку роль у феодалному гніті на Правобережжі

відігравали орендарі, які за національністю були євреями і без яких не обходилося навіть село, що мало 10 хат.

Отже я й цей час використав на поглиблене продумування всього матеріалу і 1969 рік уже повинен бути таким, що я сяду за монографію. Я мав бути в Києві, але історія Умані, вірніше автор по розділу післявоєнному, зірвала поки що поїздку.

Бачите, як я розписався! Ось тому я за машинку зразу взявся, бо так легше Вам буде читати.

Ще раз вітаємо Вас від усієї душі з науковою перемогою і бажаємо Вам міцного здоров'я, яке так потрібно для творчості!

Міцно стискаємо Ваші руки.

Щиро Ваш (підпис)

110. Лист №7

29 січня 1969 р.
м. Умань

Дорогий Володимире Васильовичу!

Ми з Марією Василівною боляче сприйняли з Вашого листа те, що Ви хворієте. Від усього серця ми зичимо Вам найміцнішого здоров'я. Вам ще тільки працювати й працювати і для власного задоволення творчою працею і для нашого народу!

Друкую Вам листа, хоч він і невеликий, бо ж у Вас хворі очі і тому, мабуть, краще так читати. Але сподіваємося, що з Вами вже все гаразд.

Я з початку січня їздив до Києва, з тиждень попрацював в архіві з досить добрими наслідками.

Мені Ф.П.Шевченко дав книжку краківського історика професора В.А.Серчика «Колізна». Скажу про неї дещо далі. Мене не зовсім добре вразила незнана мені новизна: Ф.П.Шевченка призначено директором інституту археології. Йому теж це не зовсім подобається, але треба було.

Тепер про В.Серчика. Мабуть, у Львові ця книжка є, але з-за Вашого захворювання Вам не довелося читати. Книжка має великих 173 сторінки. Отже поляки спромоглися до 200-річчя видати солідну працю. Чи ж не червоніти нашим історикам?

На неї Ф.Шевченко написав рецензію (УІЖ, №12, 1968, стор. 136). В основному я до неї приєднуюся. Та й Шевченко зважав на те, що вперше на польській мові виходить книжка, яка з правильних позицій оцінює повстання, тому він до помилок і недоліків ставиться з певною дозою лібералізму.

Серчиківі треба віддати належне: він опрацював багато архівних документів у нас на Україні, приїжджав до нас двічі. Він і в Польщі проглянув архіви, виявив навіть важливі документи, яких дає фото: грамота Залізняка та отамана Павла Тарана.

Пригадуєте, я Вам говорив, що я розглядаю це повстання з погляду того, що для нього були не тільки об'єктивні фактори, але й суб'єктивні, і в 1768 р. на Правобережжі існувала революційна ситуація. Мені приємно було побачити, що й Серчик згадав про це (правда, в цьому у нас з ним не все тотожне).

Проте глибоке подивитися до написаного Серчиком і можна побачити, що він ще не позбавився шляхетського погляду на повстання. Деякі факти, які йому безумовно (спалення Данила Кушніра, змушення барських конфедератів тощо), він замовчує, або навіть за Равітою Гавронським заперечує: мовляв, безпідставно закидають конфедератам змушення на Подніпров'ї, нема фактів. Він і гайдамацький рух розглядає неправильно: бажання подивитися і помститися за особисті кривди і лише тоді цей рух набирав класового характеру, а не звичайного грабежу, коли до нього

присднувалися селяни (1734, 1750, 1768). Отже він вважає гайдамацький рух за форму класового протесту.

І лексикон в нього панський. Селяни, приміром, Ромнівського староства розікрали на фільварку панську худобу, коней, зерно. В інших випадках лише дуже часто – розграбили. Повстанець Вишнівський приїхав у Холодний Яр на вкраденому коні... Серчик багато приділив уваги опису дій одного селянина В.Дубинного. А цей селянин про панське добро у фільварку говорив: «Це наша праця!» Тому ми привикли писати про такі події, що селяни розібрали все на фільварку, бо вони не крали, а забрали своє украдене, чи пограбоване панами. Отаким наш, мужицький погляд на вчинки селян. А Серчик дивиться з погляду пана... Тому для нього селянський рух восени 1768 року на Уманщині «ребелія», тобто протизаконні дії, заколот!

Я не хочу втомлювати Вас своїм листом. Бо й так розписався, але скажу Вам по ширості: мені в багатьох місцях, читаючи книжку Серчика, шкребло мою мужицьку душу...

Посилаю Вам вирізку з «Уманської зорі». Подивіться, який проект пам'ятника Залізняка з Гонтою. Цей проект розглядала висока комісія в Києві. Можливо, вже й затверджено.

Від усього серця бажаємо Вам міцного, міцного здоров'я.

Ваш (підпис)

111. Лист №8

26 квітня 1969 р.
м. Умань

Дорогий Володимире Васильовичу!

Коли я пишу Вам щось, я на значній віддалі відчуваю, що в Вашій голові, читаючи написане мною, виринає думка: «А що ж ти все таки встиг уже зробити з тим, що повинен зробити?».

На жаль, я ще не можу похвалитися суттєвими наслідками. На перешкоді все ж стоять історія міст і сіл Черкаської області. У Львові був гурт людей, що зразу взяли за справу й довели до кінця. Черкаси не Львів. Нариси Умані й сіл району вже чотири рази були на рецензії в Києві в відділі історії міст і сіл Інституту історії. Кожного разу нові рецензенти і кожний, що йому в голову влізе, пише, ставить підряд по два-три запитання, якісь значки-ребуси. Що один писав не треба і писав викинути чи скоротити, то інший картає, чому того нема, або чому так коротко написано. Пишуть, щоб застрахувати себе на всякий випадок, а про допомогу авторам і гадки не мають. Скажу, що просто злість бере за неуцькі зауваження...

Проте не можна сказати, що я нічого не роблю з основного для мене. Дещо зробив. Шліфуються висновки і навіть ще збільшується кількість фактів. І зараз я вирішив поділитися з Вами однією думкою.

Про повстання 1768 року пишуть як про повстання на Правобережній Україні. Скажу Вам, що чомусь у мене так відрубно, як це звичайно буває в усіх монографіях, Правобережжя не відступає від Галичини. У мене всі землі, які були в XVIII ст. під Польщею асоціювалися в терміні Правобережжя. А я відчув уже деякий час, що цим я робив географічну помилку. Зате я відчув, що робиться інша помилка: коли говориться про визвольну боротьбу на Україні у XVIII ст., чомусь натискується на Правобережжя, а не на всю Україну-Русь від Дніпра до верхів'їв Карпат. Адже не тільки Київське, Брацлавське, Волинське та Подільське воеводства, які згодом відійшли до Росії, але також воеводства Руське та Белзьке 1772 року входили до складу Речі Посполитої і тому в великих народних рухах, коли йде мова про історичну

долю українського народу, не можна ділити українських земель так, як це було вже на початку ХХ століття.

Правда, коли розповідається про повстання 1768 року, то принагідно згадується, що відгомін повстання залишив відбиток і в Руському воєводстві, давав себе чути і серед галичанських верховинців.

Мені здається, що мова повинна йти про те, що повстання 1768 року так розгоралося, що всі українські землі, які були під владою шляхетської Польщі, були б піднялися на визвольну боротьбу. Отже мова в нарисі про це повстання повинна йти не про Правобережжя тільки, а про всі українські землі.

Горе тільки, що все ж для 1768 року фактів майже нема. Але ж Ваші праці про опришків – це ж той самий гайдамацький рух, що й на Правобережжі, тільки обумовлений особливостями історичного розвитку, географічними тощо. Але це рух уярмленого українського народу. А хотілося б, щоб оця єдність народної боротьби на всій «польській» Україні була опукліше висвітлена.

За цей час мені довелося переглядати машинопис підготовлюваного до друку продовження історичного роману Миколи Сиротюка «Побратався сокіл» (це на тему повстання 1768 року); мене автор попросив проглянути з погляду відповідності з дійсною історією. Думаю, що роман, коли побачить світ, буде вигідно вирізнятися від інших і художньою правдою, і правдою – близькою до історії. Автор писав мені, що ще далі працюватиме. При чому він думав раніше видати частину, яку прислав мені, а останню частину з трилогії згодом; він вирішив написати все до кінця, а потім пускати в світ.

Всього кращого.

Ваш (підпис)

112. Лист №9

8 вересня 1969 р.

м. Умань

Дорогий Володимире Васильовичу!

Турбую Вас цим листом і забираю у Вас час, бо знаю, що Вам не байдуже до тієї сторінки історії, яка мені не дає спокою. Поінформую Вас, що я зараз роблю, але перед тим хочу звернутися до Вас з однією проською.

Мені не хочеться проминути тих друкованих джерел, про які мені відомо, що вони існують. Ще в дореволюційній російській енциклопедії Брокгауза і Єфрона серед літературних джерел було вказано на віршовані записки польською мовою – «Белавські, Жезь гуманска». Окремого видання такого твору ніде нема. У Шпитковського є запис, за яким ці мемуари вміщено у польському журналі, що видавався у Львові, «Пшияцель домови» за 1861 рік (№ журналу не зазначено). Я звертався до львівської бібліотеки. Мені відповіли, що цього журналу нема. З Вашого автореферату я бачив, що в Ваших руках був цей журнал за 1861 рік №1-4. Може навіть у ньому цей вірш є. Отже у мене до Вас просьба. Може цей журнал є у бібліотеці Львівського університету, чи де його Ви бачили. Може Вам удасться переглянути цей журнал за весь 1861 рік і дізнатися, в якому номері оця сама «Жезь гуманска».

Я Вам поясню, чому він мене цікавить, цей вірш ще. Я припускаю, що це та сама «Польська поема про різню», яку опублікував Іван Франко в журналі ЗНТШ том 62 за 1909 рік (книга 4). У Франка автор невідомий (ним є М.Даровський, один із учнів уманської школи). І от я думаю, що в «Пшияцель домови» вказано прізвище Белявський

не авторове, а того, хто цей вірш опублікував. Проте це тільки припущення, а воно не може ствердитися. А пропускати джерела про події в Умані мені не випадає.

Ще я хочу поділитися з Вами однією думкою.

Звичайно, коли заходить мова про повстання 1768 року, то наші історики пишуть «Селянське повстання на Правобережній Україні в 1768 р.» (це формулюється в різних стилістичних варіаціях). Я прийшов до висновку, що підкреслення про Правобережжя неправомірне і тому не місце йому в історіографії.

Адже тоді, в 1768 році, в складі Польщі було не одне Правобережжя, а й інші українські землі, зокрема Галицька Русь. Це була одна держава. Хоч українські землі тоді в дечому різнилися (приміром, не скрізь панщина була однакова), але всі вони були однакові в тому, що основна маса українського народу складалася з селян, що зазнавали важкий соціально-економічний гніт разом з гнітом національним, який виявлявся в формі релігійній у нав'язуванні унії. Це все відчував і незначний прошарок населення українського в Польщі – мішанства. Тому перед усім українським народом, і на Правобережжі, і в Галичині гостро стояло питання визволення з-під економічного і національно-релігійного гніту. Повстання, що розпочалося у 1768 році в Холодному Яру, охопило не тільки значну частину Правобережжя, але відгуки його відчувалися на Поділлі, Волині, Галичині, аж у Карпатах. Лише специфічні обставини не дали змоги запалати повстанню по всіх українських землях. Проте на всій українській землі, що входила до складу Речі Посполитої, визріли умови до всенародного повстання.

Чому ж тоді говорять: «Повстання на Правобережжі»? Адже ж те повстання, яке очолював Пуґачов, теж не охопило всю Російську імперію, але проте пишуть так – «Крестьянская война в России в 1773–1775 годах».

Тому я вважаю, що про події, про які я веду мову, можна писати монографію, давши їй таку назву: «Селянська війна в Україні в 1768–1769 роках».

Запровадивши таку термінологію, буде остаточно покинчено з образливим терміном «коліївщина», що виявився таким зручним і причепливим. Навіть один вираз «Селянська війна в Україні» буде визначальним, про які події йде мова: адже на Україні до цього періоду можна з повнотою віднести термін «селянська війна».

По-друге, ми покинимо з тим неправомірним розділенням між Правобережною Україною і Галичиною, яке штучно прищепилося до історії України в XVIII віці. Якщо це правомірно розподіляти після першого поділу Польщі, коли Галичина відійшла до Австрії, то для періоду до загарбання Галичини такий поділ не має ніяких абсолютно підстав: ці землі буди в складі однієї держави, у них була однакова доля і однакові завдання визволитися з-під гніту шляхетської Польщі.

У мене ще є додаткові міркування, що дають мені право відстоювання інтегрального підходу до всіх українських земель, які входили до складу Польщі в 1768 р., і це повинно знайти свій відбиток у назві цього повстання. Але ж про ці додаткові міркування можна тут і не писати, щоб не забирати у Вас час.

Тепер що я роблю?

Я вже почав писати, хоч багато не зробив, бо ледве виплутався з нарисів до тому «Черкаська область». Повинен Вам сказати, що я побачив більші труднощі, ніж я сподівався. Ці труднощі полягають ось у чому.

За 200 років налигло до історії повстання стільки брехні і вигадок, що зробити вигляд, буцімто всього цього не було й нема, мовчати про це і писати тільки позитивний виклад історії повстання ніяк не виходить.

Ось конкретний приклад.

Питання про дату підходу Залізняка до Умані і здобуття цього міста тепер не повинно було б викликати дискусію: для цього є настільки певні документи, що

сперечатися з ними, це – ламатися в відчинені двері. До УІЖ я надіслав досить певну й чималу аргументацію. Її мені редакція скоротила підходяще. Я не настоював, бо був переконаний, що у істориків ця дата вже не викликала дискусії. Але я помилився. Очевидно, Ви звернули увагу, що в УІЖ в №10, 1968, стор. 117 одеський історик, проф. Боровой, висунув знову дату 18 червня ст. ст., хоч вона така, що з неї кури повинні б сміятися. Проте дехто, можливо, подумав, що Храбанові невідоме єврейське джерело і воно мене покладе на обидві лопатки. Кому-кому, а Боровому як єврею з єврейськими джерелами годилося б розбиратися, а він навіть не подбав про докладне ознайомлення з принципами побудови єврейського календаря. Щодо мене, то я ним поморочив собі голову.

До чого я все це веду?

А до того, що мені при викладі позитивної історії повстання не можна обминати всі відомі мені перекучення історії повстання, які проникли в історіографію і художню літературу: про них треба сказати. Коли ж я промовчу, то знайдеться ще не один Боровой і почне відкривати «Америку». Коли ж я про це скажу, то навряд знайдеться охочий вступати в дискусію.

Отже, в монографії, крім позитивного викладу історії подій, потрібно приділити велику увагу критиці вигадок і брехні. Але ж я побачив (і то не зараз), що коли все це робити підряд, то за критикою не буде видно самої історії, позитивної історії. Щоб уникнути цього, я вирішив, що обґрунтування неправдивості вигадок треба перенести на кінець монографії в спеціальний розділ «Пояснення». Однак об'єм їх буде невеликий.

Все ж таки досі існує твердження, що в Умані було вбито багато тисяч шляхти і євреїв. Вл. Серчик написав «веле тисенци» і навіть для обґрунтування послався на знання самих повстанців за «Коденською книгою». На ділі ж приписувани ним слова повстанців належать... слідчому. Ось яка буває аргументація!

Правда, що Костомаров писав, що вбитих в Умані, мабуть, було в десять раз менше. Франко Іван назвав навіть 2,5-3 тисячі. Проте все це – припущення. А чи не можна точніше?

І я даю певні докази. Я примушений зробити досить складні розрахунки з можливою кількістю шляхти та євреїв, які могли опинитися в Умані. Щодо євреїв, то я використовую офіційну статистику за 1765 рік, а щодо шляхти – кількість населених пунктів на Уманщині з зазначенням, куди з них тікали: в Умань чи поза Умань? При чому є навіть (неповні) відомості з гродських книг.

А все це займає немало місця. І пояснень треба чимало, щоб не перевантажувати основний текст монографії, щоб видно було саму конкретну історію, а не полеміку з вигадками. «Розгром» вигадок виношу в пояснення. Правда, дещо лишається і в основному тексті, коли не займає багато місця. Іноді я вдаюся навіть до такого прийому: в основному тексті я вдаюся до обґрунтування чогось на досить певних документах; це займає небагато місця і не розбиває змісту, але в «Поясненнях» я звертаю увагу читачів на вигадки, розкидані по різних виданнях.

Тепер, я думаю, що я виклав дещо з того, який я вирішив узяти напрямок. Хочеться бути зрозумілим в основному тексті, а в «Поясненнях» розтрошити всі нашарування, всі вигадки, щоб не приписували Залізнякові те, чого під його керівництвом повстанці не робили; щоб в авторитетних працях, таких, як історія Української РСР т.І, такого маршруту Залізнякових козаків, яким він не йшов до Умані (на карті вірний лише відтинок Корсунь-Богуслав, а решта – міф!). Щоб не писав Кулаківський і «іже з ним» такого: «підняти ворога на «три списи вгору», заколоти його в бою, і козаки, і гайдамаки вважали для себе за честь. Гайдамаки пишались цим

словом (тобто словом «кололи»), адже ненависть до гнобителів була такою великою, що їх убивали, як свиней, тобто кололи».

Здається, що у Кулаківського ніби все до пуття, але вдуматися, то видно, що він глибоко продумав, що він пише. І не треба забувати, що слово «коліївшина» пішла не від того, що повстанці «кололи» в бою... Про який тут може бути бій мова, коли кололи в Умані тих, що вже не чинили опору? Це була розправа. Розправа жорстока, хоч і не виправдана. Вона була вимушена, викликана величезними знущаннями. Але цією розправою ні повстанці, тобто за висловом Кулаковського гайдамаки, ні народ не пишалися. До речі, не пишався цим Шевченко, хоч йому приписує це навіть і такий шановний учений як Гуслистий (я, здається, про це якось Вам писав).

Наш народ не садист, що йому було дуже приємно навіть ворога «підняти на три списи вгору», щоб цим наш народ пишався. Він це робив, бо він іншого виходу не бачив, як вийти з неволі, але він не пишався кількістю вбитих, серед яких усе ж таки були не тільки ті, хто залив за шкуру «сала», а були й діти...Справедливо говорив про наш народ І.Котляревський – («Енеїда»):

«не звір'я – людську кров пролити,
І не харциз людей шоб бити».

Скільки є прикладів того, яке під час повстання 1768 року не тільки жінки, а й чоловіки рятували шляхетських і єврейських дітей! А в Буках (на Уманщині) за наказом Залізняка всіх євреїв вихрестили й залишили в живих. А скільки вихрестили в Умані!

Багато чого треба спростувати. І мені здається, що без цього всяка монографія про повстання 1768 року буде не тим, що зараз потрібно.

Прошу Вас пробачити за такий довжелезний лист.

Всього Вам найкращого шлю я Вам з Марією Василівною; щирі побажання Вашій дружині.

широ Ваш (підпис).

113. Лист №10

1 квітня 1971 р.
м. Умань

Дорогий Володимире Васильовичу!

Мене ось уже третій рік пекло, що я виявився негречним і не дотримався свого слова з фотографіями відкриття пам'ятного каменя на місці пам'ятника Залізняка і Гонти.

Але повірте, що я про це весь час думав і гнітився. На цій квартирі, де ми тепер живемо, я ще ні разу не робив фотознімків. На попередній квартирі це робити було краще. І так тягнувся день за днем. А я все старію і навіть щодо фотографування декваліфікувався. А все причадалля десь по кутках позапихано. Нарешті я вже пересилив пенсіонерську інертність і взявся відпечатати знімки. Не зовсім підходящий фотопапір (якщо не додати до цього вже зовсім невідходящого фотографа) і тому знімки не вийшли такими, якими б хотілося.

Дуже прошу вибачити і за таке нехлюйство, що стільки тягнув і за такі фотовідбитки.

Щасливі Ви, що з історією міст і сіл Львівської області закінчили ще в 1967 році. А нас, у Черкаській області, мучать ще досі. Мабуть, разів вісім варили воду в Інституті історії, а оце почала редакція УРЕ.

Прислали зауваження дріб'язкові, але, зціпивши зуби, мовчиш і на них відповідаєш. А на подібне вже надокучило писати рецензентам з Інституту історії, бо вони змінювалися і кожен по-своєму крутив сонцем.

Всього найкращого, творчих Вам успіхів.

Ваш (підпис)

Листи Г.Гербільського до В.Грабовецького

Гербільський Григорій Юлійович (1904 р.н.) – львівський історик, доктор історичних наук, професор. З 1946 р. працював у Львівському державному університеті ім. І.Франка.

114. Лист №1

2 лютого 1978 р.

м. Львів

Дорогий Володимире Васильовичу, не треба Вам більше турбуватися відносно моїх «Рев. демократів». Волинська газета погодилась їх друкувати. Дуже прошу надіслати ваші обидва примірники, щоб я міг швидко надіслати їх в Луцьк. Не треба Вам, зрозуміло, навантажувати себе переговорами із «Знанням». Я знаю, що що справу довести нелегко. Якось обійдетесь.

В.В., я дуже Вам вдячний і прошу пробачити за турботи.

Обіймаю, Ваш (підпис)

115. Лист №2

3 жовтня 1978 р.

м. Львів

Дорогий Володимире Васильовичу, надсилаю 2 прим. статті «Рев. демократи – поборники дружби» і три (1, 2, 4) статті про Чернишевського. Статті №3 «Чернишевський про Галичину» я не маю... Якщо Вам буде потрібно – я передрукую і надішлю.

Для «АУ» міг би дати довідку «Казка»(?) як джерело для вивчення сел. і рев. руху на Україні) або «Казка»(?) – важливе джерело для вивч. рос.-укр. рев. зв'язків». Таку статтю я міг би дати до кінця року (можливо, і в листопаді). Що Ви скажете?

Обіймаю, Ваш (підпис)

116. Лист №3

9 жовтня 1978 р.

м. Львів

Дорогий Володимире Васильовичу, до Вас і до Івана Кириловича така просьба.

Запитайте у знайомих Вам івано-франківських газет чи потрібні їм для відзначення 325-річчя такі статті: «Спільна боротьба рос. і укр. народів проти іноземної агресії у XVIII – XIX ст.» (1709, 1812 (?)) – можуть бути і окремі статті), «Культурні зв'язки зах.-укр. земель з Росією у I пол. XIX ст.», «Рев. демократи – поборники дружби рос. і укр. народів» (можуть бути дві статті – 50-60 рр. і Франко про дружбу). Подібна «Тематика для лекцій і бесід» опублікована у львівських газетах. Статті я міг би надіслати у жовтні-листопаді.

Моя адреса Вам відома (подається адреса – А.К.). Ваш (підпис)
Листи В.Дядиченка до В.Гравовецького

Дядиченко Вадим Архипович (1909 р.н.) – доктор історичних наук, професор. З 1948 р. завідувач відділом історії феодалізму Інституту історії АН УРСР.

117. Лист №1

17 квітня 1961 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Отримав Вашого листа, щиро Вам вдячний за Вашу люб'язність. Ми вже завершуємо (сподіваємось, що остаточно) роботу над I томом «Історії УРСР». Слідом за цим приступаємо до видавництва I тому «Історії селянства». Був би дуже Вам вдячний, коли б Ви інформували про хід написання Вашими товаришами розділів до цієї праці.

З повагою (підпис)

118. Лист №2

10 лютого 1965 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Щиро вдячний Вам за Вашого листа, з якого я дізнався про справи львівських істориків. Прошу вас написати нам, що саме готують наші львівські товариші для першого тому «Історія селянства УРСР» – автор, назва розділу, обсяг.

Дуже був би Вам вдячний, коли б Ви написали мені бібліографію з такого, порівняно невеличкого, питання, як розвиток освіти на Правобережній і Західній Україні з XVIII ст. – університет, колегії, шкільна освіта. Мова йде про друковані джерела і літературу (російською, українською, польською та іншими мовами) – також – якщо про це у вас є відомості – і про архівні фонди. Ця справа не дуже термінова і може зачекати ще з місяць-півтора. XVIII століття є сферою Ваших наукових досліджень і тому звертаюся до Вас з цим проханням. З найкращими побажаннями.

В.Дядиченко (підпис)

119. Лист №3

17 червня 1966 р.
м. Київ

Глибокошановний Володимире Васильовичу!

Як Ви вже знаєте, мене дуже цікавлять питання освіти на Правобережжі і в Галичині в другій половині XVIII ст. У Львові з цих питань є ряд важливих матеріалів, але у мене зараз нема можливості (та, мабуть, не буде і в ближчий час) побувати там особисто. Тому я хотів би прохати Вас подивитись до архівних справ і виписати для мене деякі дані. Мова йде про Центральний Державний історичний архів у Львові, фонд 146 (Галицьке намісництво), оп.106, один. збер. 133 (чи 135?) – звіт про стан шкільництва Галичини, Буковини. Мене цікавлять такі дані про школи ХУШ ст.

початкові, прихідські або парафіяльні школи – їх загальна кількість, кількість по окремих обл. одиницях (воєводствах), їх програма, кількість учнів і т.д.; колегії – їх місце розташування, ... учнів тощо; інші заклади – ліцеї, семінарії тощо.

Цитування не обов'язкове, можете тільки вказати № архівної справи. Якщо Ви це могли б зробити, дуже був Вам вдячний.

Як Ваша велика монографія про опришків? Пишіть про Ваші справи.

З повагою (підпис)

120. Лист №4

14 вересня 1966 р.
м. Київ

Глибоко шановний Володимир Васильович!

Період літніх відпусток закінчився, зараз майже всі товариші повернулися до роботи. Вашого листа одержав, щиро вдячний Вам за Вашу добру згоду попрацювати з питань історії освіти і зокрема – з історії Львівського університету. Буду чекати Ваших листів.

Дуже прошу Вас також і ось про що. Текст нового видання нашого шкільного підручника з Історії України (видавництво «Радянська школа») надісланий до Львівського обласного інституту удосконалення вчителів. Дізнайтеся, будь ласка, як там ідуть справи.

З пошаною (підпис)

121. Лист №5

1966 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Щиро вітаю Вас з Новим роком і бажаю всього кращого. Сердечно дякую Вам за надіслані матеріали і за ілюстрації до «Історії селянства».

(підпис)

122. Лист №6

7 лютого 1968 р.
м. Київ

Глибокошановний Володимире Васильовичу!

Відділ історії феодалізму готує до здачі у видавництво АН книгу «Історія історичної науки на Україні» за доби феодалізму. Текст у нас вже в основному підготовано, книга вийде на початку 1969 р. Термін здачі її у видавництво – 31 березня ц.р. Проте, ми вважали б дуже важливим додати до деяких розділів (з історії історичної науки в кінці XVI – першій половині XVII ст. – автор О.С.Компан; в другій половині XVII ст. – автор К.І.Стецюк; в першій половині XVIII ст. – автор В.А.Дядиченко; в другій половині XVIII ст. – автор О.М.Апанович) матеріал з історії історичної думки на правобережних і західноукраїнських землях.

Відділ ухвалив звернутися до Вас, як відомого фахівця, з проханням написати частину тексту з історії історичної думки в Східній Галичині в зазначений відрізок часу. За обсягом це мають бути невеликі (кілька сторінок машинопису) частинки тексту до відповідних розділів.

Текст увійде до видаваного тому з зазначенням Вашого авторства. Проте, ми, на жаль змушені нагадати Вам, що це видання безгонорарне і запрошувані нами автори не одержуватимуть плати за поданий текст. Тому виконання цієї роботи доцільно включити в план Вашої наукової роботи; в разі Вашої згоди Інститут надішле до Вашої установи відповідного листа.

Ми дуже хотіли б Вашої позитивної відповіді на наше звернення і Вашої участі у виданні. Просимо, однак, мати на увазі, що час для готування тексту, хоч він і дуже невеликий за обсягом, обмежений. Ми повинні одержати все до 15 березня. Тому чекаємо від Вас швидкої відповіді. Разом з одержанням Вашої згоди нам треба одержати короткий перелік питань, які Ви передбачаєте освітити у Вашому тексті (які саме історичні твори, їх автори, історична освіта того часу і т.д.).

Якщо ті чи інші обставини не дадуть Вам можливості взяти участь у нашому виданні, то просимо Вас порадити нам іншу кандидатуру і дістати її попередню згоду.

Чекаємо якнайшвидшої відповіді.

З повагою (підпис)

123. Лист №7

1969 р.

м. Київ

Шановний В.В.Грабовецький!

Просимо Вас терміново сповістити, чи друкувалася Ваша стаття повністю, або частково «Гайдамацькі рухи і опришківство».

Якщо ні, то бажано надіслати академічну довідку про те, що це планова робота. Від вузівських авторів потрібна заява на ім'я дирекції нашого Інституту, що робота виконана в порядку службового завдання і автор не претендує на гонорар.

З повагою В.А.Дядиченко.

124. Лист №8

Б.д. б.р.

м. Київ

Шановний В.В.Грабовецький!

Ближчим часом ми надішлемо Вам листа Інституту історії з проханням допомогти нам у поданні відповідних заявок облкнигкульторгам на книгу «Історія історичної науки на Україні за доби феодалізму».

Поки що просимо Вас повідомити про свою згоду замовити примірники як авторам. Київські автори замовляють по 50 примірників.

Нагадуємо також, що до Ваших розділів потрібно підібрати ілюстрації. Бажано надіслати їх або вказати книгу і сторінку, де знаходиться потрібна ілюстрація.

З повагою

Зав. відділом історії феодалізму

Інституту історії АН УРСР В.А.Дядиченко

125. Лист №9

1970 р.

м. Київ

Глибокошановний Володимире Васильовичу!

Вашого, листа одержав. Відповідаю з запізненням, оскільки був до цього часу у відпустці. Пропонована Вами тема цікава, але програма ювілейної сесії вже затверджена і, до того ж, вона включає лише дуже загальні теми. Вам варто запропонувати статтю на цю тему для «Українського історичного журналу» (до вересневого номера).

Просимо регулярно інформувати нас про хід роботи над розділами «Історії УРСР».

З повагою (підпис) В.А.Дядиченко

126. Лист №10

Б.д, б.р.
м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Від імені редколегії 3-го тому багатотомної «Історії Української РСР» звертаємось до Вас, як одного з авторів, з наступним великим проханням: в найближчий час надішліть, будь ласка, список ілюстрацій з історії Галичини XIV-XVIII ст., які конче потрібні для остаточного укладання списку ілюстрацій до 2-го – 3-го томів.

Відповідальний редактор 3-го тому
доктор історичних наук
(підпис)

P.S. Одночасно повідомляємо, що всі терміни здачі Вашого тексту до 3-го тому минули. Не одержано від Вас відповіді й щодо розмежування з Ф.І.Стеблем.

127. Лист №11

Б.д, б.р.
м. Київ

Глибокошановний тов. Грабовецький В.В.!

Видавництво АН УРСР «Наукова думка» готує до видання у 1970 р. наукову працю «Нариси історії історичної науки на Україні за доби феодалізму» (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.), обсягом у 25 др. арк.

В книзі, авторами якої є провідні історики – вчені Інституту історії АН УРСР, знайшли свою наукову розробку і освітлення всі основні питання розвитку історичної думки на Україні феодальної доби. В дальшому передбачується видати наступні томи, присвячені періоду капіталізму та радянській добі.

Це видання розраховане, головним чином, для студентів історичних, філософських і філологічних факультетів, а також істориків-фахівців – науковців вузів і викладачів – просимо Вас зробити ближчим часом належну заявку у Ваш Облнингкультторг.

Про зроблену заявку просимо повідомити Інституту історії.

Зав. відділом Інституту історії АН УРСР

доктор історичних наук, професор В.А.Дядиченко

128. Лист №12

Б.д, б.р.
м. Київ

Глибокошановний В.В.Грабовецький!

Ваші матеріали одержані, включені до книги і передані до видавництва. Дякуємо Вам за своєчасну відсилку тексту. Просимо Вас і надіслати – протягом квітня – остаточний варіант тексту з всіма Вашими доповненнями.

Видавництво зажадало (такі у них суворі закони) від авторів академічну довідку про те, що це – планова робота. Від вузівських авторів потрібна заява на ім'я дирекції нашого Інституту (надсилати її можна на мою адресу), що робота виконана в порядку службового завдання і автор не претендує на гонорар.

Просимо Вас обов'язково надіслати частину про другу половину XVIII ст.

З пошаною В.А.Дядиченко.

129. Лист №13

1971 р.
м. Київ

Шановний Володимире Васильовичу!

Ми одержали верстку нашої колективної праці про історичну науку на Україні за доби феодалізму. На жаль, ми не мали можливості одержати Вашу допомогу при виправленні і редагуванні Вашого тексту, оскільки не могли встановити з Вами особистий або хоча листовний зв'язок.

Зараз нам треба терміново з'ясувати, чи автором частин тексту про історичну науку на Східній Галичині є тільки Ви, чи також і Я.Д.Ісаєвич. Прошу Вас негайно повідомити про це мене листовно.

З пошаною В.А.Дядиченко.

130. Лист №14

1972 р.
м. Київ

Шановний Володимире Васильовичу!

Ми відправили листа на ім'я тов. М.М.Олексюка. Просимо Вас і інших товаришів підтримати наше прохання перед тт.Олексюком і Івасютою. Як Ви побачите, ми свідомо (з метою планування) написали значно більший обсяг – 1,5-2 др. арк.

Щодо терміну, то розкриємо Вам такий секрет – Ви можете нам надіслати на цей термін самий короткий текст, самий загальний, а потім надіслати доповнення, бо ми текст здаємо 31 березня, а роботу над ним розпочнуть десь влітку, і ми приєднаємо (замінимо) деякі сторінки. Надішліть коротенький текст; треба історичні твори історика, а не джерела.

Привіт всіх товаришів.

З пошаною В.А.Дядиченко

131. Лист №15

1978 р.
м. Київ

Глибокошановний Володимире Васильовичу!

На жаль, я не зміг побачитися з Вами в Києві під час Вашого приїзду. Тому користуюся нагодою, щоб повідомити Вас про деякі наші справи. Насамперед, для нас дуже важливим є планування досліджень на наступні роки. Наш Інститут вже складав такі попередні плани до 1980-1985 рр., певно, що це зробили і у вашому інституті. Тому ми дуже просили б Вас надіслати (це не так спішно)..., під яким Ви (а може ще й інші) бажали б попрацювати по питаннях історії середньовіччя. Нам це потрібне для загального зведення.

Листи В.Грабовецького до В.Дядиченка

132. Лист №1

20 вересня 1966 р.
м. Львів

Високошановний Вадиме Архиповичу!

Одержав Вашого листа. Збирався Вам також писати. Після закінчення вступних екзаменів я повністю пірнув у фонди нашого історичного архіву по питанню освіти

Правобережжя і Галичини першої половини XVIII ст. Проглянув основні описи по питанню культури (1772-1800 рр.) і знайшов багато матеріалів до історії освіти австрійського періоду.

На жаль, в австрійських фондах майже нічого немає про освіту першої половини XVIII ст. (включно до 1772 р.). Я радився з фаховими знавцями львівських архівів і вони всі розводять руками.

Ясно одне – питання освіти на Правобережжі і на Галичині в першій половині XVIII ст. не вивчене і сьогодні ним ніхто у Львові не цікавиться. Крім тієї бібліографії, яку надіслав Вам раніше, поки що не виявив інших друкованих праць з XIX і XX ст.

Зараз у львівському історичному архіві завершують опрацювання великого фонду Василянських монастирів. Там буде багато матеріалів про школи XVIII ст. Як тільки буде доступ дослідників до цього фонду, я почну проглядати матеріали. По питанню освіти першої половини XVIII ст. залишаються рукописні книги актів градських і земських. Це великий фонд і я почав переглядати.

У нашому музеї українського мистецтва у Львові знаходяться церковні візитачії з 50-60 років XVIII ст. Це описи греко-католицьких церков по всіх селах і містах Галичини, які складали довірені (т.з. церковні візитатори) від імені львівської метрополії. Там напевно будуть подані школи при церквах. Думаю проглянути увесь фонд (56 томів, 1015 арк.), думаю звести до купи всі виявлені школи і надіслати Вам реєстр.

Мушу проглянути всі матеріали, які знаходяться у відділі рукописів львівської державної наукової бібліотеки, там напевно найдуться матеріали і по освіті XVIII ст.

Над історією львівського університету, починаючи з 1961 р., працює великий колектив університетських науковців. На якийсь час ця робота припинилась, а зараз знову працюють, бо обіцяють їм надрукувати окрему монографію «Історія львівського університету». Мені невідомо чи Вам треба всю історію львівського університету, чи матеріали до першої половини XVIII ст. Напишіть.

Цікавився долею тексту нового видання Вашого шкільного підручника з Історії України. Мені пояснили, що рукопис Вашої книги прийшов на рецензію в Інститут удосконалення вчителів в липні місяці. В час літніх відпусток вони не мали кому дати на рецензію. Зав. кабінетом історії інституту (новий товариш) на моє прохання дав справі хід і пообіцяв, що рецензія буде написана фаховим вчителем історії і вислана в Київ у видавництво «Радянська школа» до кінця місяця вересня. Я буду дальше цікавитися просуванням рецензії і постараюся довести до кінця.

В попередньому листі Ви запитували, як справа з моєю великою працею. Ви напевно маєте на увазі проблему опришківського руху. Рукопис підготовлений (900 стор.). Але я не знаю, що дальше робити, де захищати. Прошу Вашої поради. На мою книгу («Карпатське опришківство») вже опубліковано 6 рецензій. Дав позитивний відгук академік І.П.Крип'якевич.

З нетерпінням чекаю Вашої відповіді.

З глибокою пошаною В.Грабовецький

133. Лист №2

1 листопада 1966 р.
м. Львів

Вельмишановний Владиме Архиповичу!

Прошу пробачити за затримку відповіді на Ваше прохання. У мого брата сталося велике нещастя – поламав ноги і я змушений був виїхати йому допомагати в листуванні.

Проглянув все до історії Львівського університету за I половину XVIII ст. в наших архівах і відділі рукописів бібліотеки. Нічого не виявив. І взагалі нічого нового в наших архівах до історії університету (XVIII ст.) немає.

Все треба брати з літератури, яку Вам вислав. Можливо Вам не повелося знайти будь-якої книги в Києві, то напишіть, я Вам позичу на свій абонемент і вишлю на Вашу адресу. А може щось перекласти до Вашої теми? Радо зробимо. Зараз буду шукати матеріалів до освіти. Надсилаю Вам замітки з історії університету тов. Кіся, а також рукопис, над яким працюють по історії університету.

Надсилаю при цьому підібрані мною фотоілюстрації до історії західноукраїнського селянства XVI-XVIII ст., про які Ви писали в своєму листі від 19.X.66 р.

Дуже прошу повідомити мене, чи отримали мій лист і фотоілюстрації. І взагалі. З глибокою пошаною В.Грабовецький.

134. Лист №3

Б.д, б.р.
м. Київ

Вельмишановний Вадиме Архиповичу!

Дуже дякую за Ваш лист. Радо відповідаю на Ваше прохання. Наші вчені працюють над розділами I тому «Історії селянства України».

Я.Д.Ісаєвич «Селяни західноукраїнських земель в XIV-XV ст.».

В.В.Грабовецький «Селяни західноукраїнських земель в XVI-XVIII ст. (до 1772р.)».

Ф.І.Стеблій «Селяни західноукраїнських земель в кінці XVIII – першій половині XIX ст.».

М.М.Кравець. «Селянство західноукраїнських земель в другій половині XIX ст.».

Бажано, щоб вчені Ужгорода і Чернівців написали історію селянства Закарпаття і Буковини XIV-XIX ст.

Плануємо написати свої розділи до початку травня.

Приступив до виконання Вашого прохання в справі бібліографії. Важливо проглянути щось в наших архівах по цьому питанню. Постараюсь зібрати всі архівні відомості про освіту в Галичині у XVIII ст.

В.Грабовецький.

АКАДЕМІК
ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ ГРАБОВЕЦЬКИЙ
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК
(Видання п'яте)

І. МОНОГРАФІЇ

1957

1(1). Народний герой Олекса Довбуш: Історичний нарис. – Львів: Книж. журн. вид., 1957. – 152 с.

Рец.: Матесяк Т. Народний герой Олекса Довбуш // Червоний прапор (Коломия). – 1957. – 7 листопада; Хромей М. Читач буде задоволений // Червоний прапор (Коломия). – 1957. – 15 листопада; Павлюк І. Нарис про народного героя // Ленінська молодь. – 1957. – 15 листопада; Ісасвич Я. Книга про народного героя // Родимське слово (Дрогобич). – 1957. – 20 листопада; Яцкевич Є. Нова цікава книга // Прапор перемоги (Яблунів). – 1957. – 12 грудня; Кравець М. Книга про народного героя Олексу Довбуша // Вільна Україна. – 1957. – 17 грудня; Прокопів І. Олекса Довбуш // Червоний прапор (Самбір). – 1957. – 22 грудня; Гришко Г. Книга про народного героя // Прикарпатська правда. – 1958. – 15 лютого; Мельничук Я. Книга об Олексі Довбуші // Львовская правда. – 1958. – 8 мая; Туз О. Олекса Довбуш – народний герой // Вільне життя (Тернопіль). – 1958. – 12 червня; Прокопів І. Народний герой Олекса Довбуш // Наше слово (Варшава, Польська Народна Республіка). – 1961. – 17 грудня; Ермоленко О. Слово про народного героя // Вітчизна. – 1958. – №8. – С.214-216; Кривонос Н. Народний герой // Правда України. – 1958. – 4 листопада; Правда України. – 1958. – 4 ноября.

1959

2(2). Олекса Довбуш – легендарний герой українського народу. – Москва: Соцгиз, 1959. – 89 с.

1962

3(3). Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII ст. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. – 212 с.

Рец.: Арсенич П. Новий твір нашого земляка // Прапор перемоги (Яблунів). – 1962. – 10 квітня; Ісасвич Я. Слідами славного минулого. Критика та бібліографія // Ленінська молодь. – 1962. – 6 червня; Арсенич П. Нова книга з історії нашого краю. Критика та бібліографія // Прикарпатська правда. – 1962. – 30 липня; Кот Н. Удар по фальсификаторам історії: Книга львовських учених // Львовская правда. – 1962. – 9 сентября; Мельник З. Нове дослідження з історії // Колгоспне життя (Перечин). – 1962. – 15 вересня; Прокопів Т. Антифеодальна боротьба селян Прикарпаття // Червоний прапор (Самбір). – 1962. – 13 листопада; Білецький С.Т., Шекера І.М. // Український історичний журнал. – 1963. – №1; Наша культура (Варшава, Польська Народна Республіка). – 1963. – №3.

4(4). Антифеодална боротьба карпатського опришківства XVI – XIX ст. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1966. – 252 с.

Рец.: Завадка Б., Васьків В. Карпатські bastiони // Ленінська молодь. – 1966. – 10 травня; Босацький Д. Карпатські опришки: Нові книги // Червоний прапор (Коломия). – 1966. – 17 травня; Медовой Я., Халус П. Опришки. Кто они такие?! // Львовская правда. – 1966. – 30 июня; Мельничук Я. Карпатське опришківство: У світі книг // Прикарпатська правда. – 1966. – 2 липня; Тимоощук Б. Буковинські опришки: Серед книг // Радянська Буковина. – 1966. – 6 липня; Музика М. У піснях і легендах: На книжковій полиці // Радянська Верховина (Верховина). – 1966. – 2 серпня; Шульга І. Люди і легенди: Прочитай цю книгу // Закарпатська правда. – 1966. – 21 серпня, Марискевич Г. Лицарі гір – карпатські опришки: У світі нових книг // Радянська Волинь. – 1966. – 6 вересня; Колпан О.С. Грабовецький В.В. Антифеодална боротьба карпатського опришківства XVI – XIX ст. // Український історичний журнал. – 1966. - №11. – С.147-149; Васьків В. Карпатське опришківство в документах і фольклорі // Народна творчість та етнографія. – 1967. - №4. – С.87-89.

1972

5(5). Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр. – Київ: Наукова думка, 1972. – 192 с.

Рец.: Прес-служба Жовтня // Жовтень. – 1972. - №9. – С.121; Заставний Й. Козаки на Західній Україні // Наша культура (Варшава, Польська Народна Республіка). – 1972. - №10. – С.13; Західноукраїнські землі за часів Хмельниччини // Українські вісті (США). – 1972. – 16 листопада; Російський О. Сторінки героїчного минулого // Ленінська правда. – 1972. – 4 грудня; Максим'юк М. Погляд в історію: На книжкових меридіанах // Комсомольський прапор. – 1973. – 23 січня; Мишко Д.І. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр. // Архіви України. – 1973. - №1. – С.83-84; Васьків В. Це тут було: Нотатки про одну історичну монографію // Вільне життя (Тернопіль). – 1973. – 20 лютого; Мартинюк Д. Коли Хмельницький водив полки: Серед книг // Радянська Волинь. – 1973. – 6 березня; Іванців С. Сторінки сивої давнини // Радянська Верховина (Надвірна). – 1973. – 5 квітня.

1979

6(6). Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490-1492 років. 3 історії спільної антифеодалної боротьби селян України і Молдавії. – Львів: Вид-во "Вища Школа", 1979. – 124 с.

Рец.: Іванців С. Сторінки сивої давнини // Радянська Верховина. – 1979. – 5 квітня; Стеблій Ф. Цінне монографічне дослідження // Прикарпатська правда. – 1979. – 29 травня; Юсип Д. Боролись як уміли і могли // Комсомольський прапор. – 1979. – 3 липня; Григоришин С., Рендюк Т. Славна сторінка спільної боротьби // Радянська Буковина. – 1979. – 16 липня; Сіреджук П. Дзвеніли коси в руках повстанців // Комсомольський прапор. – 1979. – 19 лютого; Шевченко Ф.П. // Архіви України. – 1979. - №6. – С.63-64; Кравець М. Спалах народного гніву // Жовтень. – 1980. - №1. – С.149-150; Полек В. Народний ватажок // Друг читача. – 1980. – 22 травня; Винар Л. //

Український Історик: Журнал Українського Історичного Товариства. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1984. – №1-4. – С.209-211; Стеблій Ф.І., Заремба С.З. // Український історичний журнал. – 1980. – №3. – С.154-155.

1982

7(7). Гуцульщина XIII – XIX століть. Історичний нарис. – Львів: “Вища Школа”, 1982. – 151 с.

Рец.: Сарбей В. *Історія Гуцульщини: Книга наших земляків // Прикарпатська правда*. – 1982. – 17 листопада; Петришин Л. *Книга цікава і корисна // Нове життя (Богородчани)*. – 1982. – 11 листопада; Ісаєвич Я. *Дослідження з історії Гуцульщини // Комсомольський прапор*. – 1982. – 25 листопада; Матвійів З. *Погляд в сиву давнину: З історії прикарпатського краю // Вперед (Тисмениця)*. – 1982. – 18 грудня; Пелелейко І. *Історія нашого краю // Радянська Гуцульщина*. – 1983. – 11 січня; Задорожний В. *Про зрулів і Гуцульщину // Закарпатська правда*. – 1982. – 12 квітня; Захарук Д. *Книга з історії Гуцульщини // Життя і слово (Торонто, Канада)*. – 1983. – 14 квітня; Кравець М. *У синах Карпатах // Жовтень*. – 1983. – №7. – С.127-128; Задорожний В.Е. // *Общ. науки в СССР*. – РЖ. – Серія 2, *Історія*. – 1983. – №4. – С.79-85; Стеблій Ф.І., Пальків В.М. // *Український історичний журнал*. – 1983. – №8. – С.143-145.

1989

8(8). Нариси історії Івано-Франківська. З найдавніших часів до початку XX століття. – Івано-Франківськ, 1989. – 101 с.

1992

9(9). Нариси історії Прикарпаття. З найдавніших часів до XV ст. – Т.1. – Івано-Франківськ, 1992. – 208 с.

Рец.: Петрів С. *Перший том багатотомної праці. Галичина афішує (Проф. В.Грабовецький. Нариси історії Прикарпаття) // Галичина*. – 1992. – 27 жовтня; *Багатотомна історія Прикарпаття Володимира Грабовецького // Галичина*. – 1992. – 27 жовтня; Симчич М. *Професор Грабовецький: “Для відродження національної свідомості потрібна нова українська історична школа”. До виходу у світ першого тому “Історія Прикарпаття” Володимира Грабовецького // Новий час*. – 1992. – 5-11 грудня.

1993

10(10). Нариси історії Прикарпаття XVI – XVII ст. – Т.2. – Івано-Франківськ, 1993. – 210 с.

Рец.: *На допомогу студентам, краєзнавцям: Анонс // Галичина*. – 1994. – 23 березня; Бабій В. *З історії Прикарпаття // Галичина*. – 1994. – 24 липня.

11(11). Нариси історії Прикарпаття. Друга половина XVII ст. – Т.3. – Івано-Франківськ, 1993. – 167 с.

Рец.: Слабий Б. *Створено фонд підтримки “Нарисів історії Прикарпаття”*: *Книжкові прем'єри // Галичина*. – 1994. – червня; *На допомогу студентам*:

красзнавцям: Анонс // Галичина. – 1994. – 23 березня; Бабій В. Нова книга відомого історика // Слово народу (Богородчани). – 1993. – 7 серпня.

12(12). Історія Печеніжина. – Коломия: Вид-во “Світ”, 1993. – 128 с.

1994

13(13). Олекса Довбуш (1700 – 1745). – Львів: Вид-во “Світ”, 1994. – 271 с.

Рец.: Іванович В. Олекса Довбуш у снах і в творчих муках Володимира Грабовецького: Книги наших земляків // Галичина. – 1994. – 26 квітня; Іванович В. “Олекса Довбуш” – плід 40-літньої праці // Галичина. – 1994. – 26 травня; Кучернюк М. Невтомний дослідник Довбуша: Нові книги наших країн // Рідна земля. – 1994. – 6 травня; Бенефіс професора Грабовецького (Про презентацію книги В.Грабовецького “Олекса Довбуш”: культурно-мистецькі новини) // Рідна земля. – 1994. – 31 травня; Слоновська О. “Умер Довбуш молоденький, та не вмерла слава” // Новий час. – 1994. – 4 червня; Куфрик Б. Олекса Довбуш Володимира Грабовецького: Берегини // Народна воля (Надвірна). – 1994. – 4 червня.

14(14). Нариси історії Прикарпаття. Соціально-економічні відносини (антикріпосницька опозиція народних мас у XVIII ст. – Т.4. – Івано-Франківськ, 1994. – 188 с.

15(15). Нариси історії Прикарпаття. Вірменські поселення XV – XVIII ст. – Т.5. – Івано-Франківськ, 1994. – 174 с.

Рец.: Вірмени на Україні: погляд на сьогодення. Галичина афішує // Галичина. – 1994. – 23 липня; Іванович В. Значний вклад в українську історіографію // Галичина. – 1994. – 29 листопада; Боднарчук Н. Українознавство – це не лише історія українців, що проживають на наших землях // Вісті з України. – 1995. – 25 січня – 1 лютого.

1995

16(16). Нариси історії Прикарпаття. Гуцульщина в другій половині XIX – початку XX ст. – Т.8. – Івано-Франківськ, 1995. – 222 с.

Рец.: Літопис Гуцульщини: На переломі століть // Галичина. – 1996. – 23 лютого.

1996

17(17). Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. – Ч.1. – Коломия: Вид-во “Він”, 1996. – 174 с.

Рец.: Коломия отримала свою писану історію: Нові видання // Поліття. – 1995. – №22. – С.3; Грицишин В. Свіжий струмінь в Коломиї // Вільний голос (Коломия). – 1996. – 1 червня; Нагірний В. До міста над Прутом у нього особливий сантимент. Сьогодні презентація “Історії Коломиї” В.Грабовецького // Вісник Коломиї. – 1996. – 31 жовтня; Презентація книжки Володимира Грабовецького “Історія Коломиї” // Вісник Коломиї. – 1996. – 31 жовтня; Русин І. “Ваше місто конкурувало свого часу зі Львовом”. Презентація книжки В.Грабовецького “Історія Коломиї” // Вісник Коломиї. – 1996. – 5 листопада; Ярій М. Частину серця // Коломия. – 1996. – 6 листопада.

18(18). Історичний атлас Галичини. З праісторичних часів до ХХ ст.: Карти, схеми, автентичні гравюри, печатки. – Івано-Франківськ, 1996. – 51 с.

Рец.: Унікальне картографічне видання // Поліття. – 1996. – №1; Унікальне картографічне видання // Поліття. – 1996. – №2.

1997

19(19). Історія Калуша. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Дрогобич – Львів, 1997. – 221 с.

Рец.: Шевчук П. “І в небі зірка його не меркне”. Презентація на книжку акад. В.Грабовецького “Історія Калуша”. – Дрогобич – Львів, 1997 // Галичина. – 1997. – 13 вересня.

20(20). Уторопи. Сторінки історії. До 630-річчя першої письмової згадки. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 1997. – 224 с.

Рец.: Скрипник І. На прославу рідного краю: Нові видання // Галичина. – 1997. – 23 серпня; Запрошують жителі Уторопів // Рідна земля. – 1997. – 19 вересня; Сторінки історії // Вісник. – 1997. – 21 вересня; Пилипейко І. Знаменна подія культурно-громадського життя. Уторопам – 639 // Вісник. – 1997. – 25 вересня; Свято в Уторопах (Презентація книги акад. В.Грабовецького “Уторопи. Сторінки історії”. – Івано-Франківськ, 1997) // Тижневик Галичини. – 1997. – 25 вересня.

21(21). Нарис історії Галича. З найдавніших часів до початку ХХ ст. До 1100-річчя Галича. – Галич, 1997. – 225 с.

Рец.: Райківський І. Рецензія на монографію В.Грабовецького “Нарис історії Галича”. – Галич, 1997 // Галичина. – 1997. – 22 листопада.

1999

22(22). Історія Івано-Франківська (Станіславова). З найдавніших часів до початку ХХ століття. Ч.1. Присвячується 337-й річниці виникнення міста Івано-Франківська. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 1999. – 304 с.

Рец.: Михайлина П. Від праісторичних часів до початку ХХ ст. (Івано-Франківськ) // Галичина. – 1999. – 22 червня.

23(23). Сторінки літопису Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння. Присвячується 2000-літтю Різдва Христового. – Івано-Франківськ: “Нова Зоря”, 1999. – 80 с.

Рец.: Райківський І. Катедральний Собор отримав біографію // Нова Зоря. – 2000. – 2 лютого.

2000

24(24). Історичні знання в Західній Україні XVI – XVIII ст. Посібник-хрестоматія. Історичні записки Прикарпатської історичної школи. – Івано-Франківськ, 2000. – 80 с. – Співавт.: В.Марчук.

Рец.: Вегеш М. Історія в літературі: Від пізнього середньовіччя до новочася // Галичина. – 2001. – 16 січня.

25(25). Ой, попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький. Етногенез, поширення, варіанти. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 2000. – 96 с. – Співавт.: М.Козачок, О.Турянська.

26(26). Вірмени на Прикарпатті. З історії етнічних груп Галичини. – Івано-Франківськ – Торонто: Вид-во “Нова Зоря”, 2000. – Співавт.: Б.Грабовецький.

Рец.: Вірмени на Прикарпатті // Галичина. – 2000. – 4 квітня; Марчук В. Вірмени на Прикарпатті // Галичина. – 2000. – 5 квітня; Коземчук Я. Вірмени на Прикарпатті // Західний кур'єр. – 2000. – 21 квітня.

27(27). Нарис історії Княгинина. Присвячується 338-ій річниці виникнення міста. – Івано-Франківськ, 2000. – 152 с.

Рец.: Михайлиша П. Нарис історії Княгинина // Західний кур'єр. – 2001. – 31 березня.

2001

28(28). Івано-Франківськ у пам'ятниках історії та культури. Присвячується 10-й річниці незалежності України та 340-й річниці заснування Івано-Франківська. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 2001. – 136 с. – Співавт.: Б.Гаврилів, Г.Карась.

Рец.: Горбань Г. Цей незнайомий знайомий Івано-Франківськ // Галичина – 2001. – 25 жовтня; Коземчук Я. Пам'ятники історії та культури міста // Рідна земля. – 2001. – 11 жовтня.

29(29). Іванівці. Літопис села над Прутом. До 485-річчя заснування. – Івано-Франківськ: “Нова Зоря”, 2001. – 255 с.

Рец.: Стрільчук В. Іванівці. Презентація книги В.Грабовецького “Іванівці” // Вільний голос (Коломия). – 2001. – 10 травня; Задорожний В. Літопис села над Прутом // Рідна Земля. – 2001. – 22 червня; Задорожний В. Оселя над Прутом // Галичина. – 2001. – 5 липня.

30(30). Грабівка. Літопис села над Луквою. Присвячується 440-й річниці виникнення села. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 2001. – 241 с.

2002

31(31). Ілюстрована історія Прикарпаття. З найдавніших часів до I половини XVII ст. Т.І. Друге, доповнене видання. – Івано-Франківськ: “Нова Зоря”, 2002. – 427 с.

Рец.: Арсенич П. Історію Прикарпаття розкішно ілюстрували // Західний кур'єр. – 2002. – 15 серпня; Твардовський В. Ілюстрована історія Прикарпаття // Рідна земля. – 2002. – 15 серпня; Гук В. Літописець Прикарпатської землі. У видавництві “Нова Зоря” побачив світ 1-ий том “Ілюстрованої історії Прикарпаття” академіка, професора Володимира Грабовецького // Нова Зоря. – 2002. – Ч.34.

32(32). Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI – XVII ст. Посібник для істориків України. Присвячується 510-річчю виникнення українського козацтва. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 2003. – 262 с.

Рец.: Вегеш М. *Запорізьці в Галичині // Західний кур’єр.* – 2003. – 4 квітня.

33(33). Долина над Дністром. Люстрована історія села. – Вид-во “Нова Зоря”, 2003. – 271 с.

Рец.: Гавришів Б. *Люстрована історія оселі над Дністром // Рідна земля.* – 2003. – 24 квітня.

34(34). Люстрована історія Прикарпаття. Друга половина XVII – XVIII ст. Т. II. Друге, доповнене видання. – Івано-Франківськ, 2003. – 405 с.

II. НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ ВИДАННЯ

1958

35(1). Крестьянское движение в Галицком Прикарпатье во второй половине XVII ст.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Киев: АН УССР, Институт истории, 1958. – 17 с.

1959

36(2). Звенигород. Нариси з історії західноукраїнських міст і сіл: Вивчай рідний край. – Львів: Кн.-журн. вид-во, 1959. – 67 с.

Рец.: Галушко Н. *История села Звенигорода: Читая новые книги // Львовская правда.* – 1959. – 14 июля; Мельничук Я. *Цікава книга про Звенигород // Ленінська молодь.* – 1959. – 29 липня; Дашкевич Я. *Звенигород // Літературна газета.* – 1959. – 14 липня; Нізовський Г. *Славний літопис Звенигорода. На читацькій конференції в селі Звенигороді // Маяк комунізму (Бібрка).* – 1959. – 16 жовтня.

1960

37(3). Як Довбуш карав панів: оповідання та легенди. – Київ: Дитвидав, 1960. – 50 с. – Співавт.: М. Білий.

1961

38(4). Народні музеї Львівщини. – Львів: Кн.-журн. вид-во, 1961. – 44 с.

Рец.: Кот Н. *Рассказ о народных музеях // Львовская правда.* – 1962. – 23 января; Василько Г. *Народні музеї Львівщини // Ленінська молодь.* – 1962. – 2 лютого; Справжні вогнища культури: У світі книг // *Вільна Україна.* – 1962. – 13 червня; Васильків В. *Музеї на громадських засадах // Жовтень.* – 1962. – №7. – С. 152-154.

1964

39(5). Галич. Вивчай рідний край. – Львів: Вид-во “Каменяр”, 1964. – 70 с. – Співавт.: П.Арсенич.

Рец.: Науково-інформаційний бюллетень Архівного управління УРСР. – 1964. - №16. – С.93-94; Жовтень. – 1965. - №1. – С.146.

1965

40(6). Іван Олександрович Гуржій. Бібліографічний покажчик. – Львів, 1965. – 29 с. – Співавт.: С.П.Костюк.

1968

41(7). Городок. Історико-краєзнавчий нарис. – Львів: Вид-во “Каменяр”, 1968. – 52 с. – Співавт.: І.Гопала.

42(8). Антифеодальна боротьба карпатського опришкоства XVI – XIX століть. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історических наук. – Київ: Київський університет ім. Т.Г.Шевченка, 1968. – 44 с.

1976

43(9). Напис на камені. Путівник-довідник. Розповідають меморіальні дошки та обеліски Львова. – Львів: Вид-во “Каменяр”, 1976. – 111 с.

Рец.: Юсип Д. Напис на камені: Твоя книжкова полиця // Комсомольський прапор. – 1976. – 23 грудня; Коломийчук М. Напис на камені // Прикарпатська правда. – 1977. – 6 березня; Васюта С. Мармуровий літопис Львова // Жовтень. – 1977. - №12. – С.149-150; Чорний А. Напис на камені // Пам'ятки України. – 1979. - №9. – С.54; Грабовецький Володимир. Напис на камені // Жовтень. – 1977. - №3. – С.137.

1977

44(10). Методичні рекомендації вчителям історії шкіл Івано-Франківської області по проведенню уроків “Наш край в шкільному курсі історії СРСР”. – Івано-Франківськ, 1977. – 80 с. (колектив співавторів).

1978

45(11). 325-річчя возз'єднання України з Росією – торжество історичної справедливості. – Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна організація товариства “Знання”, 1978. – 26 с.

1979

46(12). Каменная сказка (скалы об Олексе Довбуше в Бубнище). – Москва: Центральное рекламно-информационное бюро «Турист», 1979. – 8 с. – Соавт.: Г.В.Бурнашов.

1980

47(13). Як підготувати практичні заняття з історичного краєзнавства: Методичні поради студентам-заочникам. – Івано-Франківськ, 1980. – 26 с.

1982

48(14). Колиска трьох братніх народів (До 1500 – річчя Києва). – Івано-Франківськ, 1982. – 34 с.

Рец.: Пришляк В. "Град Кия" з погляду дослідника // Прикарпатська правда. – 1982. – 14 травня.

49(15). Надвірна: Путівник (українською і російською мовами). – Ужгород: Карпати, 1982. – Співавт.: Г.В.Бурнашов, М.Н.Рехтман.

50(16). З історії боротьби проти унії та католицизму. – Івано-Франківськ: Знання, 1983. – 23 с. – Співавт.: В.М.Головін.

1987

51(17). Сходниками історії – у майбутнє: До 325-річчя м. Івано-Франківська. Методичні матеріали на допомогу лекторам, доповідачам, пропагандистам, агітаторам і політінформаторам. – Івано-Франківськ: Знання, 1987. – 40 с. – Співавт.: О.Ю.Карпенко.

1988

52(18). Стежками Олексі Довбуша. Путівник. – Івано-Франківськ, 1988. – 16 с.

Рец.: Василів Г. Стежками Довбуша // Прикарпатська правда. – 1988. – 28 травня; Дмитрів Б. Там, де ходив Довбуш // Вперед. – 1988. – 4 червня; Сторожиж Л. Стежками Довбуша // Вісті з України. – 1988. – червень.

1989

53(19). Галицька Трійця XIII століття: Тимофій, Авдій, Митуса (До 1100-річчя Галича). – Івано-Франківськ, 1989. – 40 с.

54(20). Скульптурна Шевченкіана Прикарпаття. Путівник. – Івано-Франківськ: Поліграфвидав, 1989. – 24 с.

Рец.: Боднарчук Н. Знайомство з скульптурною Шевченкіаною // Радянський педагог. – 1989. – 14 березня; Тимінський Б. У віночок шани народної // Прикарпатська правда. – 1989. – 27 березня; Боднарчук Н. Цікавий путівник // Прикарпатська правда. – 1989. – 2 квітня; Вуянко М. Скульптурна Шевченкіана Прикарпаття. 175-річчя з дня народження Т.Г.Шевченка // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 6 квітня; Вуянко М. Скульптурна Шевченкіана Прикарпаття: Нові видання // Прикарпатська правда. – 1989. – 25 червня.

1990

359

55(21). Скульптурна Франкіана Прикарпаття. Путівник. – Івано-Франківськ, 1990. – 27 с.

56(22). З історії некрополя України. Про могили українських гетьманів. – Івано-Франківськ, 1990. – 47 с.

1991

57(23). Михайло Грушевський – видатний історик України, громадсько-політичний і державний діяч. До 125-річчя з дня народження. – Івано-Франківськ: Облвидав “Галичина”, 1991. – 42 с.

Рец.: Сигидин М. Сторінками великого життя: Книги наших земляків // Західний кур'єр. – 1992. – 27 лютого.

1992

58(24). Літопис Запорізького козацтва. – Івано-Франківськ, 1992. – 26 с.

59(25). Кабінет історії України в навчальному закладі. Методичні рекомендації. – Івано-Франківськ, 1992. – 34 с. – Співавт.: Б.М.Гаврилів.

60(26). Кабінет історії України в навчальному процесі. Із досвіду роботи вузу. – Київ, 1992. – 20 с.

1993

61(27). Роксолана в історії. – Івано-Франківськ, 1993. – 44 с.

62(28). Народний трибун Іван Капушак. До 125-річчя смерті. – Івано-Франківськ, 1993. – 40 с.

63(29). Гуцульщина в історії України. Виступ на конгресі гуцулів. – Коломия: Видво “Світ”, 1993. – 30 с.

1994

64(30). Хмельівка. Короткий історичний нарис. – Богородчани, 1994. – 16 с.

65(31). З історії кав'ярень в Європі. – Галич, 1994. – 14 с.

Рец.: Ясінський В. Книжечка про перші кав'ярні: Презентація // Рідна земля – 1994. – 16 грудня; Шиманський Г. Рецепт «кофе по інтересному» пропонує возродити учений із Івано-Франківська Володимир Грабовецький // Київські ведомості. – 1995. – 18 январа.

1995

66(32). Семен Височан. До 400-х роковин Богдана Хмельницького. На допомогу вчителю історії, студенту і краснявцю. – Івано-Франківськ, 1995. – 33 с.

Рец.: Чиплик І. Про нашого крайнина Семена Височана // Світ молоді. – 1994. – 11-17 листопада.

67(33). В пошуках Довбушевих скарбів. Спогади. До 250-річчя загибелі національного героя України. – Івано-Франківськ, 1995. – 46 с.

Рец.: Поліття. – 1995. – №31.

1996

68(34). Іван Крип'якевич – визначний історик України. До 110-річчя від дня народження. – Івано-Франківськ, 1996. – 24 с.

69(35). Історичні постаті Прикарпаття. Красназавчо-бібліографічний довідник. – Снятин, 1996. – 72 с. – Співавт.: Я.І.Трофяк.

1997

70(36). З любов'ю до Кобзаря. За спогадами минулих літ. Василь Коваленко. З історії Канівського музею-могили Тараса Шевченка. Спогади першого директора музею Т.Г.Шевченка у місті Каневі (1936-1941). – Івано-Франківськ, 1997. – 30 с.

Рец.: З любов'ю до Кобзаря: Нові видання // Галичина. – 1997. – 22 березня.

71(37). Як знайдено топір Олекси Довбуша. – Івано-Франківськ, 1997. – 12 с.

72(38). Історико-красназавчі дослідження Ісидора Шараневича. – Івано-Франківськ, 1997. – 37 с. – Співавт.: Б.Гаврилів, С.Барчук.

1998

73(39). Борець за народну волю Іван Смицнюк (До 155-річчя загибелі). – Івано-Франківськ, 1998. – 35 с.

1999

74(40). Вшанування пам'яті Олекси Довбуша на Прикарпатті. Історико-красназавчі дослідження. До 300-річчя народження Олекси Довбуша. – Івано-Франківськ, 1999. – 46 с. – Співавт.: Б.Гаврилів.

2000

75(41). Літопис кафедри історії України. До 10-річчя відкриття. – Івано-Франківськ, 2000. – 36 с.

76(42). Визвольна боротьба на Волині у 1648-1657 рр. Огляд опублікованих джерел. – Київ, 2000. – 46 с. – Співавт.: О.Б.Ярошинський.

77(43). Старожитності Тисменищини. Соціально-економічне становище селян та національно-визвольний рух і антифеодальна опозиція на Тисменищині в XVII – XVIII ст. – Івано-Франківськ, 2000. – Співавт.: В.Харитон.

78(44). Історик, краєзнавець Ярослав Мельничук. – Івано-Франківськ, 2000. – 26 с. – Співавт.: Б.Гаврилів, А.Нечипоренко.

79(45). Народний полководець Семен Височан. – Івано-Франківськ, 2000. – 64 с.

2001

80(46). Берестецька битва 1651 р. та історія створення пантеону і музею-заповідника "Козацькі могили". До 350-річчя вікопомної події в історії України. – Івано-Франківськ, 2001. – 44 с.

Рец.: Михайлина П.В., Федорук А.В. Грабовецький Володимир. "Берестецька битва 1651 року та історія створення пантеону і музею-заповідника "Козацькі могили" // Питання історії України. Збірник наукових статей. Т.5. – Чернівці, 2002. – С.208-210.

81(47). Антон Петрушевич – дослідник історії Галичини. – Івано-Франківськ, 2001. – 76 с. – Співавт.: А.Королько.

2002

82(48). Битва під Батогом 1652 – славна сторінка в історії Хмельниччини. – Івано-Франківськ, 2002. – 23 с.

83(49). Путівник по музею Івано-Франківська. – Івано-Франківськ, 2002. – 7 с.

2003

84(50). З історії роду Грабовецьких. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.

85(51). Тясмниця Збруцького ідола. – Івано-Франківськ, 2003. – Співавт.: В.Геник.

86(52). Коронація Данила Галицького 1253 р. До 750-річчя визначної історичної події. – Івано-Франківськ, 2003. – 35 с.

87(53). Печеніжини в літописі та ілюстраціях. До 560-річчя першої письмової згадки. – Івано-Франківськ, 2003. – 60 с.

III. СТАТТІ

1953

88(1). Там, де проходив Богдан Хмельницький // Радянське життя (Винники). – 1953. – 24 грудня.

1954

89(2). Протип общих врагов. Этапы великой дружбы // Львовская правда. – 1954. – 15 января.

90(3). Там, де працював Іван Федоров. По визначних місцях Львова // Вільна Україна. – 1954. – 28 лютого.

1955

91(4). Спогади про революційну боротьбу [Рец. на книгу: Маківка Степан. Нескорені креси. Записки політв'язня. – Львів, 1954] // Жовтень. – 1955. - №12. – С.113-115.

92(5). Герої “Потьомкіна” [Рец. на книгу: Пономарев І. Герои Потемкина. – М., 1955] // Жовтень. – 1955. - №12. – С.113-115.

93(6). Народний проводир Олекса Довбуш: (До 210-річчя з дня загибелі) // Вільна Україна. – 1955. – 24 серпня.

94(7). Видатний ватажок селянського руху: (До 120-річчя з дня народження У.Кармелюка) // Вільна Україна. – 1955. – 11 жовтня.

95(8). Устим Кармелюк // Радянське життя (Винники). – 1955. – 13 жовтня.

1956

96(9). Народний герой Олекса Довбуш: З історії визвольної боротьби трудящих Західної України // Жовтень. – 1956. - №12. – С.84-97.

97(10). Полум'яний борець за дружбу народів // Ленінська молодь. – 1956. – 28 березня.

98(11). Народження нашого міста: До 700-річчя Львова // Ленінська молодь. – 1956. – 16 травня.

99(12). Селянське повстання в 1656 році на Долинщині // Червона Долина (Долина). – 1956. – 27 травня.

100(13). Іван Федоров у нашому місті: До 700-річчя Львова // Ленінська молодь. – 1956. – 13 червня.

101(14). Народження нашого міста: До 700-річчя Львова // Соціалістична перебудова. – 1956. – 24 червня.

102(15). Богдан Хмельницький під Львовом: До 700-річчя Львова // Ленінська молодь. – 1956. – 20 липня.

103(16). Коли нехтують історичною правдою: Замість рецензії // Ленінська молодь. – 1956. – 29 липня.

104(17). Опришки в творчості Івана Франка: До 100-річчя з дня народження Івана Франка // Ленінська молодь. – 1956. – 15 серпня.

105(18). Молодість старовинного українського міста: До 700-річчя Львова // Прикарпатська правда. – 1956. – 17 жовтня.

1957

106(19). Рух карпатських опришків напередодні і в роки визвольної війни 1648-1654 рр. // З історії західноукраїнських земель. – Вип.1. – 1957. – С.25-42.

107(20). Селянський рух на Галицькому Прикарпатті в другій половині XVIII ст. // З історії західноукраїнських земель. – Вип.2. – 1957. – С.32-57.

108(21). Новий документ про загибель Олексія Довбуша: (До 212-річчя з дня загибелі) // Український історичний журнал. – 1957. - №3. – С.96-98.

109(22). Минуле і сучасне Нестерова: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 6 лютого; Нове життя (Нестерів). – 1957. – 14 лютого.

110(23). Сторінки історії Винників: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 1 березня.

111(24). Перший пам'ятник Т.Г.Шевченку // Вільна Україна. – 1957. – 13 березня.

112(25). Найстаріше місто Львівщини [Белз]: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 12 квітня.

113(26). До історії першого пам'ятника Т.Г.Шевченкові // Вільна Україна. – 1957. – 14 квітня.

114(27). Місто над Верешницею [Городок]: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 22 квітня.

115(28). Славетний Звенигород: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 12 травня.

116(29). Золоте місто [Золочів]: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 7, 9 червня.

117(30). Місто над Бугом [Буськ]: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 5 липня.

118(31). Містечко відпочинку [Брюховичі]: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 5 липня.

119(32). Сокаль: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 21 серпня.

120(33). З історії Бібрки: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 20 вересня.

121(34). Над Ратою річкою [Великі Мости]: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 20 листопада.

122(35). Там, де шуміли явори [Яворів]: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1957. – 20 листопада.

1958

123(36). Перший пам'ятник Т.Шевченкові в Західній Україні // Жовтень. – 1958. - №3. – С. 111-112.

124(37). Армянская колония в Станиславе в XVII – XVIII вв. // Изд. Акад. наук Арм. ССР: Общественные науки. – Ереван. – 1958. - №6. – С. 43-51.

125(38). Армянская колония во Львове в XIV – XVIII вв. // Изд. Акад. наук. Арм. ССР: Общественные науки. – Ереван. – 1958. - №12. – С.51-62. – Соавт.: Н.Кирпонос.

126(39). 300-річчя селянського повстання на Долинищині // Жовтень. – 1958. - №12. – С.106-108.

127(40). Рец. на книгу: Гошко Ю.Г. Тернопільщина в складі Росії (1810 – 1815). – Львів, 1958 // Вільна Україна. – 1958. – 7 лютого. – Співавт.: М.М.Кравець.

128(41). Славетний літопис Звенигорода // Вільна Україна. – 1958. – 7 січня.

129(42). Від Кристинополя до Червонограда: До 265-річчя заснування міста: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1958. – 8 січня.

130(43). До історії пам'ятника Т.Г.Шевченка // Радянське життя (Винники). – 1958. – 9 березня.

131(44). Рава Руська: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1958. – 25 травня.

132(45). Дивна позиція: Лист до редакції // Ленінська молодь. – 1958. – 18 липня.

133(46). Гартована у боротьбі: З історії спільної боротьби трудящих Галичини і Буковини // Ленінська молодь. – 1958. – 20 серпня.

134(47). Старовинне містечко Щирець: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1958. – 12 вересня.

1959

135(48). Зв'язки істориків Львова та Єревану // Український історичний журнал. – 1959. - №2. – С.159-160.

136(49). Виступи галицьких опришків у другій половині XVII ст. // Український історичний журнал. – 1959. - №4. – С.40-52.

137(50). Армянское население на западноукраинских землях // Институт истории АН Армянской ССР. Научная сессия, посвященная историческим связям и братской дружбе украинского и армянского народов: Тез. докл. – Ереван, 1959. – С. 10-12.

138(51). Економічно-географічні райони і міста. Львівська область (Красназвичий нарис). На допомогу вчителям географії. – Львів, 1959. – С. 62-89.

139(52). Лопатин: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1959. – 1 квітня.

140(53). Містечко над озером [Брюховичі]: Вивчай рідний край // Ленінська молодь. – 1959. – 16 серпня.

141(54). Историческая повесть [Рец. на книгу: Микитин Т. Під мурами Львова: Повесть. – Львів, 1958] // Ленинская правда. – 1959. – 22 июля.

1960

142(55). Рух опришків у XVIII ст. // Книга для читання з історії Української РСР. З найдавніших часів до кінця 50-х рр. XIX ст. – К.: Радянська школа, 1960. – С.188-196.

143(56). Опришківський рух у Галицькій землі в першій половині XVIII ст. (1700 – 1738 роки) // З історії західноукраїнських земель. – Вип.4. – 1960. – С.15-29.

144(57). З історії опришківського руху середини XVIII ст. (Василь Баярак) // З історії західноукраїнських земель. – Вип. 5. – 1960. – С.25-36.

145(58). Історичні зв'язки українського і вірменського народів // Український історичний журнал. – 1960. - №1. – С. 143-145. – Співавт.: В.К.Восканян, І.І.Слинько.

146(59). Дружба народів-братів [Рец. на книгу: Шевченко Ф.П. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.] // Жовтень. – 1960. - №4. – С.152. – Співавт.: М.К.Івасюта.

147(60). Цінне наукове дослідження [Рец. на книгу: Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини на початку ХХ століття (1900-1919 роки). – К., 1960] // Вільна Україна. – 1960. – 22 червня. – Співавт.: М.К.Івасюта.

148(61). Легендарний борець проти кріпосництва: (До 125-річчя загибелі Устима Кармелюка) // Вільна Україна. – 1960. – 22 жовтня.

149(62). Броди // Українська Радянська Енциклопедія. – Т.2. – К., 1960. – С.98.

150(63). Великі Мости // Українська Радянська Енциклопедія. – Т.2. – К., 1960. – С. 280.

1961

151(64). Селянський рух в Східній Галичині у 1902 р. // Книга для читання з історії Української РСР. З кінця 50-х років XIX ст. до лютого 1917 року. – К.: Радянська школа, 1961. – С.156-167.

152(65). Самодіяльні музеї // Народжене життя: Про нові форми ідеологічної роботи партійних організацій Львівщини. – Львів: Кн.-журн. вид-во, 1961. – С.32-35.

153(66). Армянские поселения на западноукраинских землях // Исторические связи и дружба украинского и армянского народов: Материалы научной сессии Акад. наук Арм. ССР. Институт истории. – Ереван, 1961. – С.79-82.

154(67). Наукові праці І.П.Крип'якевича з архівознавства і допоміжних історичних дисциплін: (До 75-річчя з дня народження) // Науково-інформаційний бюллетень Архів. упр. УРСР. – 1961. - №6. – С.79-82.

155(68). Доброміль // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1961. – Т.4. – С.262-263.

156(69). Долинське повстання 1658 // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1961. – Т.4. – С.284-285.

157(70). Довбуш // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1961. – Т.4. – С. 265.

158(71). Звенигород // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1961. – Т.5. – С. 229.

159(72). Звенигородське князівство // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1961. – Т.5. – С. 230.

160(73). Здолбунів // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1961. – Т.5. – С. 241.

161(74). Золочів // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1961. – Т.5. – С. 313.

1962

162(75). Расслоение крестьян Галицкой земли во второй половине XVII – первой половине XVIII в. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. – К., 1962. – С.198-206.

163(76). Рух галицьких опришків у другій половині XVIII ст. // З історії Української РСР. – Вип. 6-7. – К., 1962. – С.36-47.

164(77). Конференція з питань допоміжних історичних дисциплін // Український історичний журнал. – 1962. - №2. – С. 148-149.

165(78). Походження назв повстанців проти феодального гніту на Україні // Український історичний журнал. – 1962. - №4. – С. 113-118.

166(79). Антифеодална боротьба опришків у Галичині і Буковині в XIX ст. // Науково-інформаційний бюллетень Архів. упр. УРСР. – 1962. - №4. – С.54-61.

167(80). Армянская колония в Снятинне // Научная сессия, посвященная историческим связям и братской дружбе украинского и армянского народов: Тез. докл. – К.: Изд-во АН УССР, 1962. – С.30-32.

168(81). Документи Богдана Хмельницького [Рец. на книгу: Документи Богдана Хмельницького 1648-1657 рр. / Упор.: І.Крип'якевич та І.Бутич. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961] // Жовтень. – 1962. - №8. – С. 153.

169(82). Опришки // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1962. – Т.10. – С.359-360.

170(83). Подих братньої дружби // Вільна Україна. – 1962. – 25 листопада.

1963

171(84). Нові документи про визвольні походи Наливайка в Галичину // Науково-інформаційний бюллетень Архів. упр. УРСР. – 1963. - №1. – С. 67-71.

172(85). Рецензія на книгу: Дашкевич Я.Р. Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV – XIX веков. – Издательство Армянской ССР, 1962 // Историко-филологический журнал. – Ереван, 1963. - №1. – С. 253-258. – Співавт.: Я.Д.Ісаєвич.

173(86). Рецензія на книгу: Крип'якевич І.П. Джерела з історії Галичини періоду феодалізму (до 1772 р.). Огляд публікацій. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 84 с. // Науково-інформаційний бюллетень Архів. упр. УРСР. – 1963. - №1. – С.82-83. – Співавт.: Я.С.Мельничук.

174(87). Цінна книга з історії України [Рец. на книгу: Компан О.С. Міста України в другій половині XVII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963] // Вільна Україна. – 1963. – 25 жовтня.

1964

175(88). Про роль державних архівів у розвитку краєзнавства // Історичні джерела та їх використання. – Вип. 1. – К.: Наукова думка, 1964. – С. 9-20. – Співавт.: В.Л.Калиниченко, Ш.Л.Людковський.

176(89). Гуцульська хроніка // Жовтень. – 1964. - №2. – С. 157-159.

177(90). Маніфест Олекси Довбуша // Жовтень. – 1964. - №4. – С. 149-157.

178(91). Лицар карпатських гір: Нові документи про Олексу Довбуша // Наука і життя. – 1964. - №9. – С. 45-47.

179(92). Спільна антифеодална боротьба прикарпатських і закарпатських опришків // Тези доповідей та повідомлень до XVIII щорічної наукової конференції Ужгородського університету. Серія історичних наук. Кафедра історії СРСР. – Ужгород, 1964. – С.62-65.

180(93). Рецензія на книгу: Компан О.С. Міста України в другій половині XVII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 388 с. // Науково-інформаційний бюллетень Архів. упр. УРСР. – 1964. - №3. – С. 84-85.

181(94). Рецензія на книгу: Сергієнко Г.Я. Визвольний рух на Правобережній Україні в кінці XVII і на початку XVIII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963 // Український історичний журнал. – 1964. - №4. – С. 142-143.

182(95). Першодрукар у Львові // Львівська правда. – 1964. – 1 березня.

183(96). Вірмени у Львові // Львівська правда. – 1964. – 21 червня.

184(97). Мистецтво книгодрукування // Літературна Україна. – 1964. – 24 червня.

185(98). З історії Дрогобича: Цікава книжка [Рец. на книгу: Ісасвич Я., Хонігсман Я., Черненко А., Палкін Ю., Надім'янов В., Горпинко А., Брик М. Дрогобич] // Вільна Україна. – 1964. – 24 червня.

1965

186(99). До питання про генеалогію учасників народних рухів у Галичині XV - XVIII ст. // Архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних дисциплін: Матеріали. – К., 1965. – С. 163-177.

187(100). Армянская колония в Снятинне // Исторические связи и братская дружба украинского и армянского народов: Сборник материалов научной сессии. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 140-144.

188(101). Джерела до вивчення антифеодального руху опришків у XVI – XIX ст. // Науково-інформаційний бюлетень Архів. упр. УРСР. – 1965. - №3. – С. 63-68.

189(102). Олекса Довбуш – борець проти гноблення селянських мас західноукраїнських земель: (220-річчя з дня загибелі) // Український історичний журнал. – 1965. - №8. – С. 134-136.

190(103). Ямницька трагедія: Вікно в історію // Жовтень. – 1965. - №1. – С.118-121. – Співавт.: Ф.І.Стеблій.

191(104). Виникнення і розвиток руху карпатських опришків у XVI – першій половині XVII ст. // Тези доповідей та повідомлення XIX наукової конференції. Серія історія (загальна історія та історія СРСР). – Ужгород, 1965. – С. 41-42.

192(105). Спільна антифеодальна боротьба галицьких і буковинських опришків в XVI – XVIII ст. // Тези доповідей міжвузівської наукової конференції, присвяченої 25-річчю воз'єднання Північної Буковини з Українською РСР (Чернівцький університет). – Чернівці, 1965. – С. 87-89.

193(106). Рецензія на книгу: Кравець М.М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1964 // Науково-інформаційний бюлетень Архів. упр. УРСР. – 1965. - №1. – С.84-85. – Співавт.: Н.Врадій.

194(107). Наші вчені [І.О.Гуржій] // Вільна Україна. – 1965. – 6 січня.

195(108). Живе в Карпатах легенда: До 220-річчя з дня загибелі Олексі Довбуша // Ленінська молодь. – 1965. – 29 серпня.

1966

196(109). Полководець селянсько-козацького війська Семен Височан (До 300-річчя дня загибелі) // Український історичний журнал. – 1966. - №8. – С.142-145.

197(110). Страта Івана Підкови у Львові (1577 р.): Вікно в історію // Жовтень. – 1966. - №6. – С. 128-131.

198(111). Так виглядав Олексі Довбуш (За описом джерел) // Жовтень. – 1966. - №9. – С. 136-138.

199(112). Видный ученый – историк: (К 80-летию со дня рождения И.П.Крпнякевича) // Львовская правда. – 1966. – 25 июня.

1967

200(113). Соціально-економічне і політичне становище селян на Правобережній Україні і в Галичині (в другій половині XVII ст.) // Історія селянства Української РСР: У 2-х томах. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 191-200. – Співавт.: К.І.Стецюк.

201(114). Антифеодальна боротьба на Правобережжі та Галичині. Опришки (в другій половині XVII ст.) // Історія селянства Української РСР: У 2-х томах. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 200-209.

202(115). Правобережна Україна і Галичина у XVIII ст. // Історія селянства Української РСР: У 2-х томах. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 256-291. – Співавт.: О.С.Компан.

203(116). 40-річчя коломійського музею Гуцульщина // Український історичний журнал. – 1967. - №4. – С. 159-160.

204(117). Армянское поселение в Кутах // Исторические связи и дружба армянского и украинского народов: Тезисы докладов научной сессии, 6-9 сентября 1967 года. Академия наук Армянской ССР. Институт истории Армянской ССР. – Ереван, 1967. – С.60-62.

205(118). Історія братств на Україні [Рец. на книгу: Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль в розвитку Української культури XVI – XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1966] // Жовтень. – 1967. - №2. – С. 151-153.

1968

206(119). Городок // Історія міст і сіл УРСР: Львівська область / Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, АН УРСР. – К., 1968. – С. 207-224. – Співавт.: М.М.Альтшілер.

207(120). Комарне // Там само. – С. 243-256. – Співавт.: Л.П.Бобак.

- 208(121). Звенигород // Там само. – С. 584-592. – Співавт.: Б.О.Мельник.
- 209(122). Антифеодальна боротьба // Торжество історичної справедливості. – Львів: Вид-во Львівського університету. 1968. – С. 101-105.
- 210(123). Участь народних мас західноукраїнських земель у визвольній війні українського народу 1648-1654 рр. // Там само. – С. 133-142.
- 211(124). Єдність визвольної боротьби трудящих західноукраїнських земель і Наддніпрянщини // Там само. – С. 151-157.
- 212(125). Відгук гайдамацького руху на західноукраїнських землях // Український історичний журнал. – 1968. - №6. – С. 104-110.
- 213(126). Епопея антифеодальної боротьби: До 200-річчя Коліївщини // Жовтень. – 1968. - №7. – С. 106-113.
- 214(127). Запорізькі козаки на Коломиїщині: З історії нашого краю // Червоний прапор (Коломия). – 1968. – 12 травня.
- 215(128). “Сини мої, гайдамаки”: 200 років Коліївщини // Ленінська молодь. – 1968. – 15 травня.
- 216(129). Страта гайдамаків у Комарно і Городку в 1768 р.: До 200-річчя Коліївщини // Серп і Молот (Городок). – 1968. – 18 травня.
- 217(130). Вони загинули в Роздолі в 1768 році: До 200-річчя Коліївщини // Ленінська зоря (Миколаїв). – 1968. – 21 травня.
- 218(131). Гайдамаки: 200 років Коліївщини // Радянський шлях (Жидачів). – 1968. – 21 травня.
- 219(132). Вони загинули в Яворові: До 200-річчя Коліївщини // Зоря (Яворів). – 1968. – 25 травня.
- 220(133). Їх скарано в Щирці: До 200-річчя Коліївщини // Ленінський прапор (Пустомити). – 1968. – 4 червня.
- 221(134). За волю и правду: К 200-летию Колиевщины // Львовская правда – 1968. – 14 июня.
- 222(135). Гомін віків // Ленінська молодь. – 1968. – 14 червня.
- 223(136). На землі Залізняка і Гонти: Відзначення 200-річчя Коліївщини в Умані // Ленінська молодь. – 1968. – 10 липня.
- 224(137). Коліївщина: З історії рідного краю // Червоний прапор (Коломия). – 1968. – 19 липня.
- 225(138). Автору “Підземної Галичини” // Ленінська молодь. – 1968. – 24 липня.

226(139). Гайдамацький рух і Прикарпаття: Сторінки історії // Прикарпатська правда. – 1968. – 30 липня.

227(140). Слідами козацької бувальщини. Гомін віків // Ленінська молодь. – 1968. – 7 серпня; Вісті з України. – 1968. – 11 вересня.

228(141). Тясминця Комсомольського озера. Гомін віків // Ленінська молодь. – 1968. – 11 серпня.

229(142). На сторожі пам'ятників історії // Вільна Україна. – 1968. – 22 серпня.

230(143). Історичні пам'ятники Львівщини // Наше слово. – 1968. – 22 вересня.

1969

231(144). Свідки подвигів і слави // Жовтень. – 1969. - №4. – С. 105-110; №5. – С. 112-116.

232(145). Козацька слава невмируща [Рец. на книгу: Апанович О.М. Збройні сили України першої половини XVII ст. – К.: Наукова думка, 1968]// Жовтень. – 1969. - №6. – С. 151-153. – Співавт.: М.Кравець.

233(146). Історик-мемуарист Гуцульщини Петро Ступницький: (до 175-річчя від дня народження) // Український історичний журнал. – 1969. - №7, – С. 142-144.

234(147). Повість про звитязця [Рец. на книгу: Стецюк Я. Гонта. – Львів: Каменяр, 1969] // Вітчизна. – 1969. - №7. – С. 206-208.

235(148). Народний полководець Семен Височан // Прикарпатська правда. – 1969. – 11 жовтня.

236(149). Альнпек Ян // Радянська енциклопедія історії України. – Т.1. – К., 1969. – С. 46.

237(150). Андрій Юрійович // Там само. – С. 53.

238(151). Баюрак Василь // Там само. – С. 119.

239(152). Белзьке князівство // Там само. – С. 122.

240(153). Бельовський Август // Там само. – С. 122.

241(154). Березовський Лесь // Там само. – С. 126.

242(155). Бойчук Іван // Там само. – С. 174.

243(156). Бойчук (Клям) Михайло // Там само. – С. 174-175.

244(157). Бордюк // Там само. – С. 180.

- 245(158). Василько Романович // Там само. – С. 237-238.
- 246(159). Василько Ростиславович // Там само. – С. 238.
- 247(160). Вередюк Іван // Там само. – С. 262.
- 248(161). Височан Гнат // Там само. – С. 283.
- 249(162). Височан Семен (Сень) Гнатович // Там само. – С. 283.
- 250(163). Волинєць Петро // Там само. – С. 344.
- 251(164). Володимир Ростиславович // Там само. – С. 352.
- 252(165). Волошук (Громадський) Іван // Там само. – С. 355.
- 253(166). Галицьке повстання 1144 // Там само. – С. 393.
- 254(167). Галицьке повстання 1189 // Там само. – С. 393.
- 255(168). Галицьке повстання 1221 // Там само. – С. 393-394.
- 256(169). Городоцький бій 1655 // Там само. – С. 445.
- 257(170). Дедько Дмитро // Там само. – С.525.

1970

- 258(171). Олекса Довбуш на Закарпатті // Матеріали наукової сесії, 29 червня – 2 липня 1967 р. – Ужгород: Карпати, 1970. – С. 86-98.
- 259(172). За велінням часу // Ленінська молодь. – 1970. – 28 лютого. – Співавт.: М.Колєсса, Я.Чайка, М.Вахула.
- 260(173). Львівський некрополь // Жовтєнь. – 1970. - №6. – С. 124-137.
- 261(174). Та й побратались соколи // Жовтєнь. – 1970. - №7. – С. 132-143. – Співавт.: Б.Загорулько.
- 262(175). Гайдамацькі рухи і опришківство // Коліївщина. 1768. Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 200-річчю повстання. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 81-91.
- 263(176). Опришківські скарби: (До 225-річчя від загибелі О.Довбуша) // Жовтєнь. – 1970. - №8. – С. 133-137.
- 264(177). Славний лицар Карпат [Олекса Довбуш] // Україна. – 1970. - №34. – С.8.

- 265(178). Джерела з історії боротьби карпатських опришків під проводом Олекси Довбуша: (До 225-річчя з дня загибелі) // Архіви України. – 1970. - №4. – С. 80-84.
- 266(179). Перекази слів Олекси Довбуша: (До 225-річчя з дня загибелі народного героя) // Український історичний журнал. – 1970. - №8. – С. 131-132.
- 267(180). З історії Львівського некрополя // Пам'ятки України. – 1970. - №3. – С. 45-47.
- 268(181). Нескорений Довбуш: (До 225-річчя з дня загибелі) // Наука і суспільство. – 1970. - №10. – С. 17-19.
- 269(182). Наукова конференція, присвячена 225-річчю від дня загибелі Олекси Довбуша // Український історичний журнал. – 1970. - №1. – С. 143-144.
- 270(183). Довбуш Олекса Васильович // Радянська енциклопедія історії України. – Т.2. – К., 1970. – С. 52-53.
- 271(184). Долинське повстання 1658 // Там само. – С. 57.
- 272(185). Доростольська оборона 971 // Там само. – С. 72.
- 273(186). Кокош Йосиф // Там само. – С. 416.
- 274(187). Левенці // Там само. – С. 553.
- 275(188). Ленунги // Там само. – С. 579.
- 276(189). Легендарний герой Карпат: (До 225-річчя з дня загибелі Олекси Довбуша) // Прикарпатська правда. – 1970. – 7 серпня.
- 277(190). Олекса Довбуш під Туркою: (До 225-річчя з дня загибелі) // Ленінський шлях (Гурка). – 1970. – 22 серпня.
- 278(191). Легінь правди і волі: (До 225-річчя з дня загибелі Олекси Довбуша) // Ленінська молодь. – 1970. – 22 серпня.
- 279(192). Олекса Довбуш на Косівщині: (До 225-річчя з дня загибелі) // Радянська Гуцульщина. – 1970. – 22 серпня.
- 280(193). Легендарний камінь: (До 225-річчя з дня загибелі Олекси Довбуша) // Радянська Верховина. – 1970. – 22 серпня.
- 281(194). Легендарні скелі Олекси Довбуша в Карпатах. 225 років тому загинув Олекса Довбуш, борець проти гноблення селянських мас Прикарпаття (1700-1745) // Червона Долина (Долина). – 1970. – 25 серпня.
- 282(195). Олекса Довбуш на Богородчанщині: До 225-річчя з дня загибелі народного героя Карпат // Нове життя (Богородчани). – 1970. – 22 серпня.

- 283(196). Народний герой: До 225-річчя з дня загибелі Олекси Довбуша // Вільна Україна. – 1970. – 23 серпня.
- 284(197). Довбуш на Поділлі // Вільне життя. – 1970. – 23 серпня.
- 285(198). Народний герой Олекса Довбуш. 24 серпня минуло 225 років з дня загибелі героя // Світанок (Верховина). – 1970. – 25 серпня.
- 286(199). Славний месник народний: З минулого нашого краю // Радянська Буковина. – 1970. – 6 вересня.
- 287(200). Червоні обеліски: До 50-річчя Галицького Ревкому // Ленінська молодь. – 1970. – 10 жовтня.
- 288(201). Тасмниці підземного Львова // Ленінська молодь. – 1970. – 24 листопада.
- 289(202). Шана Довбушеві // Ленінська молодь. – 1970. – 26 вересня.
- 290(203). Хвилююча історія львівської ратуші: Карби віків // Ленінська молодь. – 1970. – 8 грудня.
- 291(204). Місцями революційної слави у Львові: Карби віків // Ленінська молодь. – 1970. – 31 грудня.
- 292(205). Олекса Довбуш, славний лицар Карпат (на англ. мові) // Український ілюстрований кварталник. – 1970. - №4. – С. 13.
- 1971**
- 293(206). Універсал і найдавніша козацька печатка гетьмана Григорія Лободи з 1595 р. // Середні віки на Україні. – Вип. 1. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 204-208. – Співавт.: В.О. Гавриленко.
- 294(207). Пропагуючи – зберігаємо // Пам'ятки України. – 1971. - №3. – С. 24-25.
- 295(208). Селянське повстання в Галицькій землі під проводом Мухи 1490-1492 рр. в джерелах // Матеріали звітної наукової сесії Інституту суспільних наук АН УРСР 1971 р. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 56-57.
- 296(209). Армянское поселение в Кутах // Исторические связи и дружба украинского и армянского народов. – Вып. III. – Ереван: Издательство АН Армянской ССР, 1971. – С. 255-260.
- 297(210). Манявський Скит // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1971. – Т. 3. – С. 81.
- 298(211). Мухи повстання 1490-1492 // Там само. – С. 89-90.
- 299(212). Опришки // Там само. – С. 290-292.

300(213). Пинтя // Там само. – С. 380-381.

301(214). Пискливий Іван // Там само. – С. 382.

302(215). Покутське повстання 1648 р. // Там само. – С. 404.

303(216). Легенди та історія Чортової скали: Карби віків // Ленінська молодь – 1971. – 18 листопада.

304(217). Високий той замок: Карби віків // Ленінська молодь. – 1970. – 11 березня.

305(218). Відкриття пам'ятника та історико-меморіального музею Довбуша в Печеніжині // Наше слово. – 1971. – 12 жовтня.

306(219). Фортифікація середньовічного Львова: Карби віків // Ленінська молодь. – 1971. – 14 вересня.

307(220). Фортифікація середньовічного Львова: Карби віків // Ленінська молодь. – 1971. – 16 вересня.

1972

308(221). Дорогочинське лобоще: Вікно в історію // Жовтень. – 1972. - №3. – С. 119-124.

309(222). Дарунок львів'ян // Музика. – 1972. - №3. – С.1.

310(223). Гетьман і Західна Україна: До 350-річчя від дня смерті Петра Конашевича Сагайдачного // Наша культура. – 1972. - №4. – С. 9-10.

311(224). Сліди давнього життя, або мандрівка по підземному Львову // Наука і суспільство. – 1972. - №6. – С. 32-33.

312(225). Штолюк (Штола) Мирон // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1972. – Т.4. – С. 335.

313(226). Фури // Там само. – С. 398.

314(227). Яким'юк Василь // Там само. – С. 551.

315(228). Мандрівки львівських кам'яних левів: Карби віків // Ленінська молодь. – 1972. – 2 березня.

316(229). Ой Морозе, Морозенку: Карби віків // Ленінська молодь. – 1972. – 2 березня.

317(230). Великий кубинець: До 125-річчя з дня народження Хосе Марті // Комсомольський прапор. – 1972. – 28 січня.

1973

- 318(231). "Ізборник" Святослава 1073 р. // Український календар. – 1973. – С. 97-99.
- 319(232). Друкарня Федорова у Львові 1573 року // Там само. – С. 102-104.
- 320(233). Статті для заспокоєння руського народу 1633 р. // Там само. – С. 104-106.
- 321(234). Найстаріша козацька печатка // Наша культура. – 1973. - №6. – С. 13-14.
- 322(235). З історії спільної антифеодальної боротьби селян України та Молдавії в XVII – XVIII ст. // Український історичний журнал. – 1973. - №7. – С. 59-61.
- 323(236). Золотники // Історія міст і сіл УРСР: Тернопільська область. – К., 1973. – С. 497-504. – Співавт.: М.П.Топчій, В.І.Шевчук, В.І.Шесюк.
- 324(237). Козова // Там само. – С. 351-359. – Співавт.: В.І.Масловський, Д.Л.Федик.
- 325(238). Олекса Довбуш на Буковині // Минуле і сучасне Північної Буковини. – Вип. 32. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 32-36.
- 326(239). Історія Львівського Підзамче: Карби віків // Ленінська молодь. – 1973. – 20 лютого.
- 327(240). Вулиця Леніна: Карби віків // Ленінська молодь. – 1973. – 14 червня.
- 328(241). Дорогою до науки. М.К.Івасюта: Вчені – наші земляки // Радянське Слово (Збараж). – 1973. – 16 червня.
- 329(242). Індустрія оновленого краю [Рец. на книгу: Ковальчак Г.І. Індустріальний розвиток західних областей України. – К., 1973] // Вільна Україна. – 1973. – 8 серпня.
- 330(243). Стрийський парк – від давнини і дотепер: Карби віків // Ленінська молодь. – 1973. – 23 жовтня.

1974

- 331(244). Рецензія на книгу: Ковальчак Г.І. Індустріальний розвиток західних областей України в період комуністичного будівництва. – К., 1973 // Вісник Академії наук Української РСР. – 1974. - №3. – С. 107-109.
- 332(245). Львівські книгодруки Івана Федорова // Жовтень. – 1974. - №7. – С. 156-158.
- 333(246). Стрийський парк: Вікно в природу // Жовтень. – 1974. - №9. – С. 154-157.
- 334(247). Навіки разом: Завтра мине 320 років від дня, коли Переяславська рада ухвалила возз'єднання України з Росією // Ленінська молодь. – 1974. – 17 січня.
- 335(248). У боротьбі за возз'єднання [Рец. на книгу: Сливка Ю.Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. – К., 1973] // Вільна Україна. – 1974. – 2 лютого. – Співавт.: І.Патер.

336(249). Твердиня вітчизняної науки: 250 років тому засновано російську Академію наук, тепер Академію наук СРСР // Ленінська молодь. – 1974. – 7 лютого. – Співавт.: Ф.Стеблій.

1975

337(250). 275-річчя з дня народження Олекси Довбуша // Український історичний журнал. – 1975. - №3. – С. 140-141.

338(251). Побут опришків загону Олекси Довбуша // Народна творчість та етнографія. – 1975. - №6. – С. 92-94.

339(252). Скелі і печери Довбуша: Вікно в історію // Жовтень. – 1975. - №8. – С. 154-158.

340(253). Як і коли виник Львів: Карби віків // Ленінська молодь. – 1975. – 13 березня.

341(254). Живий у легендах: (До 275-річчя з дня народження народного героя Олекси Довбуша). Стежками рідного краю // Комсомольський прапор. – 1975. – 28 серпня.

342(255). Мармуровий літопис. Стежками рідного краю // Комсомольський прапор. – 1975. – 4 жовтня.

343(256). Карби пам'яті. Стежками рідного краю // Комсомольський прапор. – 1975. – 18 жовтня.

344(257). Безсмертні імена. Стежками рідного краю // Комсомольський прапор. – 1975. – 15 листопада.

345(258). Гранітні акорди. Стежками рідного краю // Комсомольський прапор. – 1975. – 1 листопада.

1976

346(259). Легенди Чортової скали: Вікно в природу // Жовтень. – 1976. - №4. – С. 157-158.

347(260). Селянський полководець Муха: З історії спільної антифеодальної боротьби селян України і Молдавії // Жовтень. – 1976. - №12. – С. 112-118.

348(261). Вершники революції. Стежками рідного краю // Комсомольський прапор. – 1976. – 4 січня.

349(262). Декабристи і Галичина // Комсомольський прапор. – 1976. – 29 січня.

350(263). Селянський полководець. Стежками рідного краю // Комсомольський прапор. – 1976. – 16 березня.

351(264). Літописець Гуцульщини. Стежками рідного краю // Комсомольський прапор. – 1976. – 6 квітня.

352(265). Голосисті скрипки // Прикарпатська правда. – 1976. – 9 квітня.

353(266). Червоний заспів // Комсомольський прапор. – 1976. – 1 травня.

354(267). Каменяр і опришки: До 120-річчя з дня народження Івана Франка // Комсомольський прапор. – 1976. – 26 серпня.

355(268). Палкий заклик до миру. Правда життя // Комсомольський прапор. – 1976. – 12 квітня.

356(269). Над Батерсом рікою (Скит Манявський) // Комсомольський прапор. – 1976. – 12 жовтня.

357(270). Жива і глибока думка. У концертних залах // Культура і життя. – 1976. – 29 жовтня.

358(271). Трудові ресурси невиробничої сфери [Рец. на книгу: Устенко А.А. Трудовые ресурсы непродуцственной сфери. – Львов, 1976] // Прикарпатська правда. – 1976. – 25 грудня.

359(272). Приклад безмежно̄ выдданосты // Комсомольський прапор. – 1976. – 27 грудня.

1977

360(273). Відгомін визвольних ідей // Жовтень. – 1977. - №1. – С. 125. – Співаєт.: І.Червінкін-Корольов.

361(274). Архівні джерела до вивчення історії Гуцульщини доби феодалізму // Архіви України. – 1977. - №3. – С. 60-67.

362(275). Край, заселений гуцулами // Наука і суспільство. – 1977. - №5. – С. 45-47. – Співаєт.: А.Чорний.

363(276). Марія і Василь Корпанюки // Жовтень. – 1977. - №8. – С. 156-157.

364(277). Скит Манявський. Пошук // Жовтень. – 1977. - №9. – С. 128 – 133.

365(278). "... Дрижання землі було". Чи були землетруси в нашому краю? // Комсомольський прапор. – 1977. – 19 березня.

366(279). З жестом суворим і простим (Про скульптурні пам'ятники В.І.Леніну на Прикарпатті) // Комсомольський прапор. – 1977. – 21 квітня.

367(280). Скульптурна Ленініана Прикарпаття. Розповідь про те, скільки в нашій області є пам'ятників В.І.Леніну // Вперед. – 1977. – 21 квітня.

368(281). Край, заселений гуцулами // Наше слово. – 1977. – 28 серпня.

369(282). Він спинився з книгою в руках. Відкриття пам'ятника Івана Федорова у Львові // Комсомольський прапор. – 1977. – 1 грудня.

1978

370(283). Городок // История городов и сел Украинской ССР. Львовская область. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 222-234. – Соавт.: М.М. Альтшилер.

371(284). Комарно // Там же. – С. 234-245. – Соавт.: Л.П.Бобак, М.Н.Швагуляк.

372(285). Звенигород // Там же. – С. 482-487. – Соавт.: В.Г. Отпрыск.

373(286). Найдавніша балада про Довбуша. Студія одного твору // Жовтень. – 1978. – №7. – С. 134-140. – Співавт.: М.Козачок.

374(287). У найдавніші часи і в добу феодалізму // Назустріч мрії: Нариси історії Прикарпаття. – Ужгород: Карпати, 1978. – С. 7-41. – Співавт.: І.К.Васюта, Є.Г.Гуменюк, Я.С.Мельничук, В.Т.Полек, Г.К.Потоцький, М.Н.Рехтман, П.С.Федорчак, А.І.Чорний, Д.І.Юхнович.

375(288). Василько // Українська Радянська Енциклопедія. – 2-е вид. – К., 1978. – Т.2. – С. 134.

376(289). Височан // Там само. – С. 247.

377(290). Вірменські колонії // Там само. – С. 315.

378(291). Як заснувалась Гуцульщина. Стежками рідного краю // Комсомольський прапор. – 1978. – №3. – 5 червня.

379(292). Незабутня подія: До 325-річчя возз'єднання України з Росією // Прикарпатська правда. – 1978. – 14 листопада.

380(293). Щоб навіки єдині були: 325 років возз'єднання України з Росією // Жовтень. – 1978. – №1. – С. 100-111.

381(294). З історії селянсько-міщанських збройних виступів у Галичині в період визвольної війни українського народу (1648). 325-річчя возз'єднання України з Росією // Архіви України. – 1979. – №1. – С. 37-39.

382(295). Карбований літопис боротьби: До 40-річчя возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною // Пам'ятки України. – 1979. – №3. – С. 12-15. – Співавт.: Б.В.Грабовецький.

383(296). Селянський рух та опришківство на західноукраїнських землях // Історія Української РСР: У 8-ми томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.2. – С. 309-317.

384(297). Народний полководець [С.Височан] // Комсомольський прапор. – 1979. – 8 січня.

385(298). Йшли козаки біля хати... До 325-річчя возз'єднання України з Росією // Комсомольський прапор. – 1979. – 6 січня.

386(299). За щастя народу: До 325-річчя возз'єднання України з Росією // Комсомольський прапор. – 1979. – 3 березня.

1980

387(300). Нові архівні документи про повстання міської бідноти Брацлава (кінець XVI – початок XVII ст.) // Архіви України. – 1980. – №5. – С. 61-62.

388(301). Як і коли виник Львів // Жовтень. – 1980. – №10. – С. 48-104.

389(302). Балада про нескорених предків: Післямова // Івасюк М. Балада про вершника на білому коні. – Ужгород, 1980. – С. 266-271.

390(303). Поборники дружби народів-братів. І.І.Срезневський і “Руська трійця” // Прикарпатська правда. – 1980. – 19 лютого. – Співавт.: А.В.Крюков.

391(304). Актуальна проблема дослідження [Рец. на книгу: Чугаєв В.П. В боротьбі проти фашизму и угрозы войны. – К., 1980] // Прикарпатська правда. – 1980. – 18 липня. – Співавт.: І.Васюта.

392(305). Іван Добошук – брат Олекси // Комсомольський прапор. – 1980. – 12 серпня.

393(306). Образотворча Довбушіана: До 280-річчя народження Олекси Довбуша // Прикарпатська правда. – 1980. – 13 серпня.

394(307). Образ Довбуша в музиці // Комсомольський прапор. – 1980. – 21 серпня.

395(308). Правда про загибель ватажка опришків // Радянська Гуцульщина. – 1980. – 30 серпня.

396(309). Славетний подвиг: До 600-річчя Куликовської битви // Комсомольський прапор. – 1980. – 13 вересня.

397(310). Іван Добошук – брат Олекси // Наше слово. – 1980. – 14 вересня.

398(311). Олекса Довбуш в кінематографії // Комсомольський прапор. – 1980. – 18 вересня.

399(312). Найстаріша коломийка (Коли і де вона виникла і звідки пішла її назва) // Комсомольський прапор. – 1980. – 23 жовтня.

- 400(313). Пам'яті О.Довбуша: (Про відкриття пам'ятного знаку народного героя в с. Космачі // Пам'ятники України. – 1981. - №2. – С. 62.
- 401(314). Нововиявлені документи до бібліографії Олексі Довбуша // Архіви України. – 1981. - №6. – С. 54-56.
- 402(315). Найдавніша коломийка // Жовтень. – 1981. - №8. – С. 158.
- 403(316). Говорить каміння: (Про перші пам'ятники Кобзареві) // Комсомольський прапор. – 1981. – 10 березня.
- 404(317). Найстаріша коломийка // Наше слово. – 1981. – 19 квітня.
- 405(318). Про заснування Києва: До 1500-річчя Києва // Прикарпатська правда. – 1981. – 12 вересня.

- 406(319). Мухи повстання 1490-1492 // Українська Радянська Енциклопедія. 2-е вид. – К., 1982. – Т.7. – С. 183-184.
- 407(320). Манявський Скит // Там само. – С. 353-354.
- 408(321). День перший і останній [Богдана Хмельницького] // Жовтень. – 1982. - №7. – С. 108-113.
- 409(322). Біля витоків книгодрукування // Наука і суспільство. – 1982. - №8. – С.21. – Співавт.: М.Кравець.
- 410(323). Антифеодальна боротьба опришків на Поділлі в кінці XVI – першій половині XVII ст. // Республіканська друга наукова конференція з історичного краєзнавства. – К., 1982. – С. 337-338.
- 411(324). Матір міст руських. 1500 // Прикарпатська правда. – 1982. – 12 січня.
- 412(325). Олегова могила: До 1500-річчя Києва // Комсомольський прапор. – 1982. – 27 лютого.
- 413(326). Три братні гради: Ст.1. Славутич // Комсомольський прапор. – 1982. – 13 березня.
- 414(327). Три братні гради: Ст.2. Як і коли виник Галич // Комсомольський прапор. – 1982. – 18 березня.
- 415(328). Три братні гради: Ст.3. Таємниці древнього Галича // Комсомольський прапор. – 1982. – 3 квітня.

416(329). Три братні гради: Ст.4. Розквіт Галич // Комсомольський прапор. – 1982. – 17 квітня.

417(330). Покутське повстання 1648 // Українська Радянська Енциклопедія. 2-е вид. – К., 1982. – Т.8. – С. 463.

418(331). Золоті ворота. До 1500-річчя Києва // Комсомольський прапор. – 1982. – 12 квітня.

419(332). Жінки древньої Русі. Киянки: До 1500-річчя Києва // Комсомольський прапор. – 1982. – 8 травня.

420(333). “И створиша град”. З глибини віків. “И створиша град и нарекоша имя ему Киев”: До 1500-річчя Києва // Комсомольський прапор. – 1982. – 25 травня.

421(334). “И створиша град”. Про дату заснування Києва. Чи вірогідна легенда // Комсомольський прапор. – 1982. – 27 травня.

422(335). Хто заснував Галич // Комсомольський прапор. – 1982. – 3 червня.

423(336). Спадкоємці першодрукаря: Книги наших земляків [Рец. на книги: Ісаєвич Я.Д. Преемники першопечатника. – М., 1982; Запаско Я.П. Пам'ятники книжкового мистецтва. – Львів, 1982] // Прикарпатська правда. – 1982. – 13 червня.

424(337). Хто вони: Тимофій, Авдій, Митуса – “Галицька трійця” XIII століття? Ст.1. “Премудрий книжник” Тимофій // Комсомольський прапор. – 1982. – 24 червня.

425(338). Хто вони: Тимофій, Авдій, Митуса – “Галицька трійця” XIII століття? Ст.2. Скульптор “Хитрець Авдій” // Комсомольський прапор. – 1982. – 10 липня.

426(339). Хто вони: Тимофій, Авдій, Митуса – “Галицька трійця” XIII століття? Ст.3. “Славний співець” Митуса // Комсомольський прапор. – 1982. – 5 серпня.

427(340). Опришки // Українська Радянська Енциклопедія. – 2-е вид. – К., 1982. – С. 33.

428(341). Борьба опришков. Усиление антифеодальной и освободительной борьбы (XVI – XVII вв.) // История Украинской ССР: В 10-и томах. – Т.2. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 347-349.

1983

429(342). Чисті джерела. Вікно у світ прекрасного // Комсомольський прапор. – 1983. – 17 березня. – Співавт.: О.Турянська.

430(343). Звідки походить Коломия // Наука і суспільство. – 1983. - №6. – С. 30. – Співавт.: А.Чорний.

431(344). Хто вона, гуцулка Ганка? До історії першої письмової згадки про гуцулів // Прикарпатська правда. – 1983. – 18 вересня.

432(345). Крестьянское движение и опришковство на западноукраинских землях // История Украинской ССР: В 10-ти томах. – Т.3. – К., 1983. – С. 336-344.

433(346). Гуцули нам здорово допомагали. За спогадами генерала Петра Вершигори // Прикарпатська правда. – 1983. – 9 жовтня.

1984

434(347). Тимофій, Авдій, Митуса – митці XIII століття // Жовтень. – 1984. - №1. – С. 104-107.

435(348). Хто вона, гуцулка Ганка? // Жовтень. – 1984. - №2. – С. 134.

436(349). Народ про опришків [Рец. на книгу: Ходили опришки. – Ужгород: Карпати, 1983] // Жовтень. – 1984. - №8. – С. 126.

437(350). Фольклористична опришкіана [Рец. на книгу: Ходили опришки. – Ужгород: Карпати, 1983] // Закарпатська правда. – 1984. – 10 червня.

438(351). Юрій Федькович на Гуцульщині: Наш календар // Комсомольський прапор. – 1984. – 8 серпня.

439(352). Лунас Ярославни голос: До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім” // Комсомольський прапор. – 1984. – 22 вересня.

440(353). За єдність Руської землі: Похід Ігоря за описом Київського літопису: До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім” // Комсомольський прапор. – 1984. – 4 жовтня.

441(354). За єдність Руської землі: Похід Ігоря в переспіві “Слова” // Комсомольський прапор. – 1984. – 14 жовтня.

442(355). За єдність Руської землі: Прикарпаття в “Слові” // Комсомольський прапор. – 1984. – 18 жовтня.

443(356). За єдність Руської землі: Прикарпаття в “Слові” // Комсомольський прапор. – 1984. – 20 жовтня.

444(357). За єдність Руської землі: Коли і як було виявлено “Слова” // Комсомольський прапор. – 1984. – 23 жовтня.

445(358). Хто був автором “Слова”: До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім” // Комсомольський прапор. – 1984. – 1 грудня.

446(359). Міг бути автором “премудрий книжник”: До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім” // Комсомольський прапор. – 1984. – 20 грудня.

447(360). Вивчення історії Прикарпатського краю на сучасному етапі // Третя республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей. – К., 1984. – С. 24-25.

1985

448(361). “Слово” в перекладах і переспівах: До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім” // Комсомольський прапор. – 1985. – 17 січня.

449(362). Скільки ж років Скиту? Гіпотеза // Комсомольський прапор. – 1985. – 21 лютого.

450(363). В сузір’ї світової класики: До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім” // Прикарпатська правда. – 1985. – 13 квітня.

451(364). Страницы истории Прикарпатья в «Слове» // Черниговская областная научно-методическая конференция, посвященная 800-летию «Слова о полку Игореве», май 1986: Тезисы докладов. – Ч.1. – Чернигов, 1985. – С. 43-44. – Соавт.: Г.Ю.Томин.

452(365). “Галшцька трійця” ХІІІ ст. – Тимофій, Авдій, Митуса // Історія та історіографія України: Збірник наукових праць. Присвячується пам’яті члена-кореспондента АН УРСР Івана Олександровича Гуржія. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 32-39.

Рец.: Яковенко П. Діалог з минулим // Прапор комунізму (Київ). – 1985. – 18 червня.

453(366). Від Льмень-озера до Дністра-ріки: До 1125-річчя Новгороду // Жовтень. – 1985. - №5. – С. 111-113. – Співавт.: В.Пришляк.

454(367). Олекса Довбуш на Поділлі // Тези доповідей VI – ої Подільської історико-краєзнавчої конференції (Секція історії дожовтневого періоду). – Кам’янець-Подільський, 1985. – С. 57-59.

455(368). Прикарпаття в “Слові”: До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім” // Жовтень. – 1985. - №8. – С. 95-97.

456(369). Народні повстання на Брацлавщині в 1664-1665 рр. під проводом Василя Дрозденка // Тези третьої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції, 4 вересня 1985 р. – Вінниця, 1985. – С. 66.

457(370). Походи Єрмака: Наш календар // Комсомольський прапор. – 1985. – 22 серпня.

458(371). Хто ж вона, Дзвінка? До 240-річчя загибелі Олекси Довбуша // Комсомольський прапор. – 1985. – 24 серпня.

459(372). Град Волни синьоокої: До 900-річчя Луцька // Прикарпатська правда. – 1985. – 24 вересня.

460(373). Волинь у “Слові”: До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім” // Комсомольський прапор. – 1985. – 1 жовтня.

461(374). Відлуння бурі: До 80-річчя революції 1905-1907 років // Прикарпатська правда. – 1985. – 16 жовтня.

462(375). За щастя народне: До 150-річчя з дня загибелі Устима Кармелюка // Прикарпатська правда. – 1985. – 22 жовтня.

463(376). Олекса Довбуш в Богородчанах: До 240-річчя загибелі народного героя // Нове життя (Богородчани). – 1985. – 28, 30 листопада.

464(377). Сорочинська трагедія: До 80-річчя революції 1905-1907 рр. // Прикарпатська правда. – 1985. – 28 грудня.

1986

465(378). Від села до обласного центру: Знахідки, дослідження // Прикарпатська правда. – 1986. – 28 січня.

466(379). Перший твір з історії Львова: До перекладу Романа Івсіва “Опис міста Львова Яна Альпнека” // Жовтень. – 1986. - №3. – С. 90-93.

467(380). Різбяр Михайло Писарчук з Росільни: Із скарбниці народного декоративного мистецтва. Вивчай рідний край // Нове життя (Богородчани). – 1986. – 8 травня.

468(381). Книгинин бір. Знахідки, дослідження: До 325-річчя заснування міста Івано-Франківська // Прикарпатська правда. – 1986. – 24 травня.

469(382). З легенди – під перо Каменяря: (До 130-річчя з дня народження І.Франка) // Комсомольський прапор. – 1986. – 24 травня.

470(383). Олекса Довбуш в творчості Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, борець за дружбу між народами: Тези доповідей обласної наукової конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження Великого Каменяря. – Івано-Франківськ, 1986. – С. 77-78.

471(384). Росільна: Сторінки історії. Ст.1: Коли виникло село? Звідки пішла його назва? // Нове життя (Богородчани). – 1986. – 14 червня. – Співавтор.: І.Пуняк.

472(385). Росільна: Сторінки історії. Ст.2: Під феодальним гнітом // Нове життя (Богородчани). – 1986. – 31 липня.

473(386). Опришки і гайдуки в творчості Каменяря: З історії спільної антифеодальної боротьби селян України і Болгарії. До 130-річчя з дня народження І.Я.Франка // Прикарпатська правда. – 1986. – 26 серпня.

474(387). Росільна: Сторінки історії. Ст.4: Таємниця солеварної бані // Нове життя (Богородчани). – 1986. – 21 серпня.

- 475(388). Новий документ про діяльність Северіна Наливайка на Брацлавщині в 1594 р. // Тези доповідей четвертої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції, 4 вересня 1986. – Вінниця, 1986. – С. 55-56.
- 476(389). Росільна: Сторінки історії. Ст.5: Культура у закріпаченому селі // Нове життя (Богородчани). – 1986. – 4 вересня.
- 477(390). У вінок шани [Каменяреві]. Міжнародний симпозіум “Іван Франко і світова культура” // Прикарпатська правда. – 1986. – 20 вересня.
- 478(391). Пам’ятник древньому Галичу // Комсомольський прапор. – 1986. – 25 вересня.
- 479(392). Велич таланту. Вшановуючи пам’ять Каменяра // Вперед (Тисмениця). – 1986. – 25 вересня.
- 480(393). І.І.Срезневський і “Руська трійця” // Жовтень. – 1986. - №9. – С. 92. – Співавт.: А.Крюков.
- 481(394). 325[років]. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 1: Маловідомі сторінки історії // Комсомольський прапор. – 1986. – 18 жовтня.
- 482(395). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 2: З минулого села Заболоття // Комсомольський прапор. – 1986. – 21 жовтня.
- 483(396). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 3: Коли і як виникло наше місто // Комсомольський прапор. – 1986. – 25 жовтня.
- 484(397). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 4: Місто фортифіковане кріпосними // Комсомольський прапор. – 1986. – 30 жовтня.
- 485(398). Живі свідки історії. До 325-річчя Івано-Франківська // Прикарпатська правда. – 1986. – 1 листопада.
- 486(399). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 5: Таємниці фортечних казематів // Комсомольський прапор. – 1986. – 4 листопада.
- 487(400). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 6: Середмістя // Комсомольський прапор. – 1986. – 11 листопада.
- 488(401). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 7: Заболотівське передмістя // Комсомольський прапор. – 1986. – 13 листопада.
- 489(402). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 8: Тисменицьке і Галицьке передмістя // Комсомольський прапор. – 1986. – 15 листопада.
- 490(403). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 9: Поселенці із сонячної Вірменії // Комсомольський прапор. – 1986. – 20 листопада.

- 491(404). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 10: 3 історії української громади // **Комсомольський прапор**. – 1986. – 22 листопада.
- 492(405). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 11: Заболотівське передмістя // **Комсомольський прапор**. – 1986. – 25 листопада.
- 493(406). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 12: Ратушевий дзвін // **Комсомольський прапор**. – 1986. – 27 листопада.
- 494(407). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 13: Боротьба проти класового гноблення // **Комсомольський прапор**. – 1986. – 29 листопада.
- 495(408). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 14: Росіяни і козаки у Станіславі у XVIII столітті // **Комсомольський прапор**. – 1986. – 11 грудня.
- 496(409). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 15: Культура панівного класу // **Комсомольський прапор**. – 1986. – 16 грудня.
- 497(410). Перша українська [школа]: До 325-річчя Івано-Франківська // **Прикарпатська правда**. – 1986. – 16 грудня.
- 1987
- 498(411). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 16: Культура жителів передмість // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 6 січня.
- 499(412). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 17: Нові правителі // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 17 січня.
- 500(413). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 18: Життя Станіслава у кінці XVIII – XIX ст. // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 22 січня.
- 501(414). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 19: Село Княгинин: коли і як воно виникло // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 29 січня.
- 502(415). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 20: Княгинин: сторінки історії XVII – XIX ст. // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 3 лютого.
- 503(416). Місто древнє і молоде: Сторінки історії. Ст. 1: Коли появились вірмени в Тисмениці // **Вперед (Тисмениця)**. – 1987. – 31 січня.
- 504(417). Місто древнє і молоде: Сторінки історії. Ст. 2: Із життя вірменської громади XVI – XVII століття // **Вперед (Тисмениця)**. – 1987. – 5 лютого.
- 505(418). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 21: 1848 рік у Станіславі // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 7 лютого.
- 506(419). Місто древнє й молоде: Сторінки історії. Ст. 3: Ремесло тисменицьких вірмен // **Вперед (Тисмениця)**. – 1987. – 7 лютого.

- 507(420). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 22: Розвиток капіталістичної промисловості // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 14 лютого.
- 508(421). Місто древнє й молоде: Сторінки історії. Ст. 4: Торгівля тисменицьких вірмен // **Вперед (Тисмениця)**. – 1987. – 12 лютого.
- 509(422). Місто древнє й молоде // **Вперед (Тисмениця)**. – 1987. – 12 березня.
- 510(423). Місто древнє й молоде: Сторінки історії. Ст. 5: Культура вірмен у Тисмениці // **Вперед (Тисмениця)**. – 1987. – 14 лютого.
- 511(424). Місто древнє й молоде: Сторінки історії. Ст. 6: Тисменицька трійця (Визначні діячі культури – вірмени Григорій Амірович – лікар, Андрій Криштофович – заслужений воїн Росії, Григорій Шанбей – відомий поет і вчений, юрист // **Вперед (Тисмениця)**. – 1987. – 17 лютого.
- 512(425). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 23: Формування робітничого класу, його становище // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 21 лютого.
- 513(426). Спадковість надбання (Огляд – конкурс фольклорних колективів, окремих виконавців та народних умільців Прикарпаття // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 25 лютого.
- 514(427). Устим Кармелюк в усній народній творчості Прикарпаття // **Тези наукової конференції “Народний герой Устим Кармелюк (До 200-річчя від дня народження)”**. – Кам’янець-Подільський, 1987. – С. 53-54.
- 515(428). Народом оспіваний: До 200-річчя з дня народження Устима Кармелюка // **Прикарпатська правда**. – 1987. – 10 березня.
- 516(429). Легендарний месник Устим Кармелюк. Пам’ятні листки календаря // **Вперед**. – 1987. – 10 березня.
- 517(430). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 24: Страйова боротьба робітників // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 19 березня.
- 518(431). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 25: Відлуння революції 1905-1907 рр. // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 21 березня.
- 519(432). На землі Устима Кармелюка: (Святкування 200-річчя від дня народження Устима Кармелюка на Поділлі) // **Вперед**. – 1987. – 21 березня.
- 520(433). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 26: Стан культури: освіта, медицина, мистецтво // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 24 березня.
- 521(434). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 27: Вони народилися і вчилися у Станіславі // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 4 квітня.
- 522(435). З позицій історичної правди [Рец. на виставку: “Олекса Довбуш” за мотивами історичного роману В.Гжицького “Опришки”, поставлену на сцені Івано-

Франківського обласного музично-драматичного театру ім. Ів. Франка] // Прикарпатська правда. – 1987. – 4 квітня.

523(436). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 28: Іван Франко у Станіславі // Комсомольський прапор. – 1987. – 25 квітня.

524(437). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 29: Страйк семінаристок у 1911 році // Комсомольський прапор. – 1987. – 28 квітня.

525(438). 325. Місто в межиріччі Бистриць. Ст. 30: Під впливом революційних ідей // Комсомольський прапор. – 1987. – 7 травня.

526(439). Виникнення міста Івано-Франківська // Тези обласної науково-практичної конференції, присвяченої 325-річчю заснування міста Івано-Франківська. – Івано-Франківськ, 1987. – С. 59-60. – Співавт.: Б.В.Грбовецький.

527(440). Джерела до вивчення історії міста Івано-Франківська феодального періоду // Там само. – С. 62-64.

528(441). “Русалочка з-над Дністра”. Ст. 1: Дума про опришків. Сторінки історії (До 150-річчя виходу альманаху “Русалки Дністрової”) // Вперед (Тисмениця). – 1987. – 26 травня.

529(442). “Русалочка з-над Дністра”. Ст. 2: Ой, попід гай зелененький (До 150-річчя виходу в світ “Русалки Дністрової”). М.Шашкевич про опришків в “Русалці”. Сторінки історії // Вперед (Тисмениця). – 1987. – 26 травня.

530(443). Народний трибун Іван Капушак. Ст. 1: В кайданах кріпосницького лихоліття. Наші славні земляки // Нове життя (Богородчани). – 1987. – 6 червня.

531(444). Народний трибун Іван Капушак. Ст. 2: Доля закріпаченого села Ляхівці. Наші славні земляки // Нове життя (Богородчани). – 1987. – 9 червня.

532(445). Народний трибун Іван Капушак. Ст. 3: З кріпосних походив Іван Капушак. Наші славні земляки // Нове життя (Богородчани). – 1987. – 13 червня.

533(446). “Русалочка з-над Дністра”. Ст. 3: Іван Вагилевич про опришків: (До 150-річчя виходу в світ альманаху “Русалка Дністровая”) Сторінки історії // Вперед (Тисмениця). – 1987. – 16 червня.

534(447). Поборники слов'янського єднання: До 150-річчя “Русалки Дністрової” // Вперед (Тисмениця). – 1987. – 19 червня.

535(448). Села, з яких виросло місто: До 325-річчя виникнення міста Івано-Франківська // Жовтень. – 1987. – С. 98-102.

536(449). “Русалочка з-над Дністра”. Ст. 4: Антифеодальна боротьба селян. Прикарпаття в творах І.Вагилевича в кінці 30-х – початку 40-х років XIX ст. Сторінки історії // Вперед (Тисмениця). – 1987. – 27 червня.

- 537(450). Народний трибун Іван Капушак. Ст. 4: Настав 1848 рік. Наші славні земляки // **Нове життя (Богородчани)**. – 1987. – 30 червня.
- 538(451). “Русалочка з-над Дністра”. Ст. 5: Яків Головацький про опришків. Сторінки історії // **Вперед (Тисмениця)**. – 1987. – 7 липня.
- 539(452). Свідчать документи історії (Нові документи про антифеодальні виступи селян Чортівця і Тишківців на Городенківщині в 1725 р.) // **Колгоспник Придністров'я (Городенка)**. – 1987. – 4 липня.
- 540(453). Народний трибун Іван Капушак. Ст. 5: “Голос дали за хлопа з Ляховець”. Наші славні земляки // **Нове життя (Богородчани)**. – 1987. – 9 липня.
- 541(454). Обставини загибелі Данила Нечая в “Записках” Мартина Голінського // **Тези доповідей п'ятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції (4 вересня 1987 р.)**. – Вінниця, 1987. – С.83. – Співавт.: Б.Грабовецький.
- 542(455). За монумент художньо-виразний і неповторний: (До спорудження пам'ятника Івану Франкові в місті Івано-Франківську) // **Комсомольський прапор**. – 1987. – 14 липня.
- 543(456). Народний трибун Іван Капушак. Ст. 6: “У дебати промовляв один руський селянин”. Наші славні земляки // **Нове життя (Богородчани)**. – 1987. – 30 липня.
- 544(457). Зустріч з прекрасним. Виставки [Відгук на виставку робіт художника І.М.Деркача у Крилоському історико-краєзнавчому музею під назвою “Мій рідний край”] // **Прикарпатська правда**. – 1987. – 22 липня.
- 545(458). Минуле гуцульського краю // **Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження**. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 56-72. – Співавт.: П.Арсенич, Ю.Гошко.
- 546(459). Народний трибун Іван Капушак. Ст. 7: “Його промова наробила великого шуму”. Наші славні земляки // **Нове життя (Богородчани)**. – 1987. – 6 серпня.
- 547(460). Народний трибун Іван Капушак. Ст. 8: Відлуння Капушаківської промови в Європі. Наші славні земляки // **Нове життя (Богородчани)**. – 1987. – 11 серпня.
- 548(461). Народний трибун Іван Капушак. Ст. 9: Громадсько-освітня діяльність Івана Капушака в 50-60-х роках ХІХ ст. Наші славні земляки // **Нове життя (Богородчани)**. – 1987. – 18 серпня.
- 549(462). Перша у Прикарпатті: (Про найстарішу письмову згадку про першу українську школу в Станіславі) // **Вісті з України**. – 1987. - №32.
- 550(463). Звіт майстра пензля [Про виставку художника І.М.Деркача] // **Прапор перемоги (Галич)**. – 1987. – 15 серпня.
- 551(464). Неопублікована “хроніка” І.Вагилевича: До 150-річчя “Русалки Дністрової”. Біля літературної карти області // **Прикарпатська правда**. – 1987. – 6 вересня.

552(465). Звідка пішла колишня назва села Підгір'я-Ляхівці. Вивчай рідний край // **Нове життя (Богородчани).** – 1987. – 17 вересня.

553(466). Прикарпатский регион в исследованиях советских историков // Первая Всесоюзная научная конференция по историческому краеведению (г. Полтава, октябрь 1987 г.): Тезисы докладов и сообщений. – К., 1987. – С. 129-130. – Соавт.: А.Е.Карпенко.

1988

554(467). Коли виник Галич. Пам'ять: з історії міст. Наші публікації // **Прикарпатська правда.** – 1988. – 27 січня.

555(468). Легендарний герой Прикарпаття. 1. Місце, де народився Олекса Довбуш. Наші публікації // **Прикарпатська правда.** – 1988. – 29 березня.

556(469). В боротьбі за кращу долю. Минає 250 років від початку антифеодального повстання селян-опришків під проводом Олекси Довбуша. Пам'ять: сторінки історії // **Прикарпатська правда.** – 1988. – 16 березня.

557(470). Легендарний герой Прикарпаття. 2. Олекса Довбуш в спогадах сучасників. Наші публікації // **Вперед (Тисмениця).** – 1988. – 23 квітня.

558(471). Легендарний герой Прикарпаття. 3. Олекса Довбуш в спогадах Францішка Карпінського. Наші публікації // **Вперед (Тисмениця).** – 1988. – 7 травня.

559(472). Відзначення ювілею монументальної пропаганди // **Прикарпатська правда.** – 1988. – 7 травня.

560(473). Славний лицар Карпат. 1. Коли виник опришківський рух? // **Нове життя (Богородчани).** – 1988. – 17 травня.

561(474). Славний лицар Карпат. 2. Антифеодальна боротьба народного героя на Гуцульщині // **Нове життя (Богородчани).** – 1988. – 19 травня.

562(475). Легендарний герой Прикарпаття. 4. Спогади очевидців про розправу Олекси Довбуша над гнобителями селян. Наші публікації // **Вперед (Тисмениця).** – 1988. – 21 травня.

563(476). Славний лицар Карпат. 3. Справедливістю боротьби живе в пам'яті народу // **Нове життя (Богородчани).** – 1988. – 21 травня.

564(477). Волинь періоду народно-визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. в "Записках" Мартина Голінського. Минуле і сучасне Волині // **Тези доповідей та повідомлення II-ї Волинської історико-краєзнавчої конференції 26-28 травня 1988 р.** – Ч.1. – Луцьк, 1988. – С. 165-168. – Співавт.: М.Вуянко.

565(478). Легендарний герой Прикарпаття. 5. Історики про Олексу Довбуша. Наші публікації // **Вперед (Тисмениця).** – 1988. – 4 червня.

- 566(479). Відень. Капушак у парламенті // Жовтень. – 1988. - №7. – С. 125-130.
- 567(480). Славний лицар Карпат. 4. Стежками Довбуша по Богородчанщині і Наддіврянщині // Нове життя. – 1988. – 4 червня.
- 568(481). Славний лицар Карпат. 5. Слідами Довбуша на Косівщині та Верховині // Нове життя. – 1988. – 9 червня.
- 569(482). Легендарний герой Прикарпаття. 6. Літературна Довбушіана. Наші публікації // Вперед (Тисмениця). – 1988. – 16 червня.
- 570(483). Літопис життя і антифеодальної діяльності Олекси Довбуша // Тези доповідей і повідомлень обласної наукової конференції (До 250-річчя початку антифеодального опришківського руху). – Івано-Франківськ, 1988. – С. 3-5.
- 571(484). Олекса Довбуш в оцінці видатних діячів науки і культури // Там само. – С. 7-15.
- 572(485). Олекса Довбуш у спогадах сучасників // Там само. – С. 23-25.
- 573(486). Пам'ятник і пам'ятні знаки, встановлені Олексі Довбушу в Печеніжині, Космачі та Яремчі // Там само.
- 574(487). Стежками Олекси Довбуша. Знайомтесь: цікавий маршрут. Стежками Карпатського краю // Світанок (Верховина). – 1988. – 18 червня.
- 575(488). Олекса Довбуш у творчості “Руської Трійці” // Тези доповідей і повідомлень обласної наукової конференції (До 250-річчя початку антифеодального опришківського руху). – Івано-Франківськ, 1988. – С. 29-30.
- 576(489). Пониззя під час князювання Данила Галицького // Тези доповідей шостої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1988. – С. 10-11. – Співавт.: П.В.Дутчак.
- 577(490). Свідчення історії. Збережемо історико-краєзнавчі літописи старожилів. Сторінки історії // Прикарпатська правда. – 1988. – 12 серпня.
- 578(491). Легендарний герой Прикарпаття. 7. Довбуш в літературі та кінематографії. Наші публікації // Вперед (Тисмениця). – 1988. – 20 серпня.
- 579(492). Освячено духом історії. Виставка [Відгук на виставку художника І.М.Деркача у Крилоському історико-краєзнавчому музеї] // Прикарпатська правда. – 1988. – 23 серпня.
- 580(493). Легендарний герой Прикарпаття. 8. О. Довбуш в музиці і співах. Наші публікації // Вперед (Тисмениця). – 1988. – 8 вересня.

1989

581(494). Передмова до книги "Скит Манявський у графіці І.Деркача". – Івано-Франківськ, 1989. – С.3-5.

582(495). Святкування 100-літнього ювілею Т.Г.Шевченка на Прикарпатті // Тези доповідей науково-теоретичної конференції, присвяченої 175-річчю від дня народження Великого Кобзаря. – Івано-Франківськ, 1989. – С. 116-118.

583(496). Прикарпаття в XIV – XVI ст. // Прикарпаття – наш край: Методичні рекомендації для учителів. – Івано-Франківськ, 1989. – С. 15-20.

584(497). Наш край в XVII – першій половині XVIII ст. // Там само. – С. 21-27.

585(498). Історико-краєзнавчі погляди Івана Франка в його праці "Галицьке краєзнавство" // IV республіканська конференція з історичного краєзнавства. Тези доповідей і повідомлень. – К., 1989. – С. 64-65.

586(499). Історико-краєзнавчі видання на Прикарпатті на сучасному етапі // Там само. – С. 162-164. – Співавт.: І.Є.Шепенда.

587(500). Легендарний герой (До 325-річчя загибелі народного героя визвольної війни 1648-1654 рр. козацького полковника Івана Богуна) // Радянський педагог. – 1989. – 14 лютого.

588(501). Як знайшли топір Олекси Довбуша // Прикарпатська правда. – 1989. – 5 березня.

589(502). Свідки боротьби і шани (Про святкування 100-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка в Галичині) // Радянський педагог. – 1989. – 7 березня.

590(503). Фортеця у Межиріччі. Сторінки історії Івано-Франківська // Прикарпатська правда. – 1989. – 30 травня.

591(504). Роксолана. Скільки книг написано. Невільничими шляхами. Прикарпатська бранка. Ім'я в історії. Наші публікації // Прикарпатська правда. – 1989. – 27 серпня.

592(505). Роксолана: Хто вона і як її звати? // Прикарпатська правда. – 1989. – 29 серпня.

593(506). Роксолана. Двірцеві інтриги і тасмниці. Зв'язки з Україною // Прикарпатська правда. – 1989. – 30 серпня.

594(507). Роксолана. Байда Вишневецький і Росса // Прикарпатська правда. – 1989. – 1 вересня.

595(508). Згадаймо праведних гетьманів. Іван Підкова. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 7 вересня.

596(509). Згадаймо праведних гетьманів. Яків Шах, Самійло Кішка. Криштоф Косинський. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 14 вересня.

- 597(510). Селянський полководець [Муха]. З історії спільної антифеодальної боротьби селян України і Молдавії // Зоря (Рогатин). – 1989. – 26 серпня, 3 жовтня.
- 598(511). Згадаймо праведних гетьманів. Северин Наливайко, Григорій Лобода. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 5 жовтня.
- 599(512). Згадаймо праведних гетьманів. Яцко Бородавка, Петро Сагайдачний. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 7 жовтня.
- 600(513). Згадаймо праведних гетьманів. Петро Сагайдачний, Оліфер Голуб, Григорій Чорний, Михайло Дорошенко, Тарас Трясило. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 10 жовтня.
- 601(514). Згадаймо праведних гетьманів. Іван Сулима, Павло Павлюк. Яків Остриця, Дмитро Гуня. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 12 жовтня.
- 602(515). Згадаймо праведних гетьманів. Богдан Хмельницький. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 21, 26, 31 жовтня, 2 листопада.
- 603(516). Форум українознавства [Про Установчі збори республіканської асоціації українознавців] // Рядянський педагог. – 1989. – 31 жовтня.
- 604(517). Згадаймо праведних гетьманів. Іван Виговський, Юрась Хмельницький. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 11 листопада.
- 605(518). Важливе джерело з історії антифеодальної боротьби подільських селян наприкінці XVI ст. // Тези доповідей восьмої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1989. – С. 28.
- 606(519). Перші народні школи на Гуцульщині в кінці XVIII – на початку XIX ст. // Тези обласної історико-краєзнавчої наукової конференції. – Івано-Франківськ, 1989. – С. 98-99. – Співавт.: П.В.Дутчак.
- 607(520). Історико-краєзнавчі погляди Івана Франка. Джерела зародження історичного краєзнавства на західноукраїнських землях // Там само. – С. 137-138.
- 608(521). Згадаймо праведних гетьманів. Павло Тетеря, Яків Сомко, Іван Брюховецький. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 16 листопада.
- 609(522). Згадаймо праведних гетьманів. Петро Дорошенко, Дем'ян Многогрішний. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 18 листопада.
- 610(523). Згадаймо праведних гетьманів. Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Данило Апостол, Кирило Розумовський. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 25 листопада.
- 611(524). Шляхи взаємозбагачення. Форум Республіканської Асоціації українознавства // Прикарпатська правда. – 1989. – 28 листопада.

- 612(525). Визвольні походи Максима Кривоноса влітку 1648 року на Поділля в "Записках" Мартина Голінського // VII Подільська історико-краєзнавча конференція: Тези доповідей. Секція історії дожовтневого періоду. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 55-56.
- 613(526). Іван Франко про Галицький край у XV ст. // Там само. – С. 10-11.
- 614(527). Антифеодальна боротьба народних мас в XVIII в. Опришковство // Карта. Атлас Івано-Франківської області / Головне управління геодезії та картографії при Совете Міністрів СРСР [В.Грабовецький – член редакційної колегії]. – М., 1990.
- 615(528). Іван Франко про карпатських опришків і балканських гайдуків // Іван Франко і світова культура. Матеріали міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО. Книга 1. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 442-444.
- 616(529). Перші пам'ятники Т.Шевченкові в Галичині // Т.Шевченко і українська національна культура. До 75-річчя заснування Наукового Товариства ім. Т.Шевченка у Львові. Матеріали наукового симпозиуму. Львів, 8-9 червня 1989 р. – Львів: Світ, 1990. – С. 61-62.
- 617(530). Облога Збараж і Зборівська битва 1649 р. в "Записках" Мартина Голінського // Тези доповідей і повідомлень I-ої Тернопільської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Частина II. – Тернопіль, 1990. – С. 11-13.
- 618(531). Літопис селянського повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490-1492 років // Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 500-річчю початку селянського повстання на Прикарпатті під проводом національного героя Мухи. – Івано-Франківськ, 1990. – С. 4-5.
- 619(532). Народний герой Муха в оцінці діячів науки і культури // Там само. – С. 7-8.
- 620(533). Погляди акад. Грушевського на проблему повстання 1490-1492 років під проводом Мухи // Там само. – С. 9-10.
- 621(534). Де могили українських гетьманів? // Дзвін. – 1990. - №11. – С. 119-128.
- 622(535). 1. Першоджерела духовності. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 6 січня.
- 623(536). 2. Дослідники розкривають давнину. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 14 січня.
- 624(537). Данило Галицький (До 725-річчя смерті). Сторінки древньої історії // Радянський педагог. – 1990. – 16 січня.

625(538). 3. Від палеоліту до залізного віку. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 28 січня.

626(539). 4. Поява слов'янських племен. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 28 січня.

627(540). 5. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 4 лютого.

628(541). 6. В часи Київської Русі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 18 лютого.

629(542). 7. Ростиславичі та їх гради. Сторінки історії Прикарпаття // Прикарпатська правда. - 1990. - 25 лютого.

630(543). 8. Столиця Галицької землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 4 березня.

631(544). 9. "І не бути солі по всій Руській землі". Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 25 березня.

632(545). 10. Володимирко - об'єднувач Галицької землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 1 квітня.

633(546). Післямова про Миколу Костомарова - визначного історика України. З публікації праці Миколи Костомарова "Князь Данило Романович Галицький". Домашня бібліотека // Прикарпатська правда. - 1990. - 3 квітня.

634(547). 11. "Був він князь мудрий і красномовний" [Ярослав Осмомисл]. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 8 квітня.

635(548). 12. Автор "Слова" [о полку Ігоревім] про часи Ярослава Осмомисла. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 15 квітня.

636(549). 13. Від Володимира Ярославича до Романа Мстиславича. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 22 квітня.

637(550). 14. "Сей король Данило був князем добрим, хоробрим і мудрим". Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 29 квітня.

638(551). 15. Нашадки Данилові - правителі Галицької землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 6 травня.

639(552). 16. Культура в Галицькій землі XII - XIII ст. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. - 1990. - 13 травня.

640(553). А ти співай, Михайле! Щтрихи до портрета [соліста Гуцульського ансамблю пісні і танцю Михайла Кривеня]. Культура і ми // Прикарпатська правда. - 1990. - 20 травня.

- 641(554). 17. Галицька Трійця. Премудрий книжник Тимофій. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 27 травня.
- 642(555). 18. Скульптор – умілець Авдій. Славетний співак Митуса. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 3 червня.
- 643(556). Некрополь Прикарпаття. Зберегти пам'ять. Гомін віків // Радянський педагог. – 1990. – 5 червня.
- 644(557). 19. Важкі випробування Галицької землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 10 червня.
- 645(558). 20. Заселення Галицької землі у XV столітті. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 24 червня.
- 646(559). 21. “Від того часу доля наших селян була тяжка”. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 5 липня.
- 647(560). 22. “Бодай такі порядки нікому не снилися”. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 11 липня.
- 648(561). 23. Правові відносини у Галицькій землі у XV ст. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 26 липня.
- 649(562). 24. Міста Галицької землі в XIV – XV століттях. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 3 серпня.
- 650(563). 25. За соціальне і національне визволення. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 1 серпня.
- 651(564). 26. Від повстань до народно-визвольної війни. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 18 серпня.
- 652(565). 27. Походи Мухи на Галицькі землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 25 серпня.
- 653(566). 28. Корона проти армії Мухи. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 31 серпня.
- 654(567). 29. Проводир Андрій Борула. Смерть Мухи. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 7 вересня.
- 655(568). Слово про Михайла Грушевського // Прикарпатська правда. – 1990. – 21 вересня.
- 656(569). Святиня освіти над Прутом. Днями виповнилося 90 років від дня заснування Коломийської української гімназії // Прикарпатська правда. – 1990. – 25 вересня.
- 657(570). 30. Заселення Галицької землі в XVI – XVII ст. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 28 вересня.

- 658(571). Україна – наша мати. I-й Міжнародний Конгрес Українців // Педагог Прикарпаття. – 1990. – 2 жовтня.
- 659(572). Звернення до викладачів, працівників і студентів [педагогічного] інституту про створення громадського об'єднання “Людяність”, щоб утверджувати у вузі гуманізм і високу моральність, правду й соціальну справедливість, чесність і благородство у педагогічній праці // Педагог Прикарпаття. – 1990. – 2 жовтня. – Співавт.: Л.Бабій, І.Климишин, В.Матвійшин, М.Сливоцький, В.Полек та ін.
- 660(573). 31. Галицька земля: правителі і кріпаки. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 5 жовтня.
- 661(574). 32. Кріпаки і їх повинності. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 12 жовтня.
- 662(575). Святиня освіти над Прутом. До 90-річчя Коломийської української гімназії. Альма-матер зустрічає своїх вихованців // Прикарпатська правда. – 1990. – 22 жовтня.
- 663(576). Легенди і факти про Княгинин. Святукують нащадки княгиничів (Про історію старовинного села Княгинки, яке на початку ХХ ст. злилося з містом Станіславом // Західний кур'єр. – 1990. – 25 жовтня.
- 664(577). 33. Історія Гуцульщини, її заселення. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 26 жовтня.
- 665(578). 34. Причини заселення Гуцульщини. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 8 листопада.
- 666(579). Галицька земля XV століття у працях Ісидора Шараневича // Тези доповідей та повідомлень. – Івано-Франківськ, 1990. – С. 20-21.
- 667(580). Вшанування Богдана Лепкого // Літературна Україна. – 1990. – 15 листопада. – Співавт.: М.Рудковський, М.Яковина, Р.Степаняк, В.Корпанюк та ін.
- 668(581). 35. Назви гуцульських поселень. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 16 листопада.
- 669(582). 36. “Гуцули” – назва загадкова. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 23 листопада.
- 670(583). 37. Гуцули під панським гнітом. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 30 листопада.
- 671(584). Феномен національної школи (З історії “Рідної Школи” в Галичині). Відродження // Галичина. – 1990. – 30 листопада.

672(585). “Рідна Школа” – феномен національної освіти. З нагоди святкування 60-річчя першого випуску учнів Печеніжинської “Рідної Школи” (1926-1990) // Педагог Прикарпаття. – 1990. – 5 грудня.

673(586). 38. Господарське життя гуцулів. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 7 грудня.

674(587). 39. Солеварні промисли Гуцульщини. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 14 грудня.

675(588). 40. Міста Галицької землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 21 грудня.

676(589). 41. Викуп з кріпацтва. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1990. – 28 грудня.

1991

677(590). З літопису життя і науково-громадської діяльності академіка Івана Крип'якевича // Тези доповідей та повідомлень регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 105-річчю з дня народження визначного історика України, академіка Івана Крип'якевича. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 3-5. – Співавт.: О.Кізлик, В.Полск.

678(591). Історія України в працях академіка Івана Крип'якевича // Там само. – С. 7-9.

679(592). Сторінки історії Прикарпаття у наукових працях Івана Крип'якевича // Там само. – С. 34-35.

680(593). Історико-краєзнавча тематика у науково-популярних працях Івана Крип'якевича // Там само. – С. 35-36.

681(594). Іван Крип'якевич про освіту в Галичині // Там само. – С. 36-37.

682(595). Багатий і пам'ятний. Кафедра йде назустріч студенту [Про досягнення новоствореної кафедри історії України педінституту за 1990 рік і перспективи її роботи в новому 1991 році]. На вістрі часу // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 4 січня.

683(596). 42. Надіїв і Раків чинять опір. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 11 січня.

684(597). 43. Селяни рятуються втечею. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 18 січня.

685(598). 44. Непокора селян триває. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 25 січня.

- 686(599). 45. Селяни беруться за зброю. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 1 лютого.
- 687(600). 46. Опришківський рух. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 8 лютого.
- 688(601). 47. Соціальні виступи міщан. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 2 березня.
- 689(602). 48. Залорізькі козаки на Прикарпатті. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 15 березня.
- 690(603). Три години з кобзарем-лірником Василем Нечепую [Про зустріч у козацькій Січі Переяславського музею під відкритим небом в дні роботи I Міжнародного конгресу Україністів у Києві] // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 16 березня.
- 691(604). 49. Замки і фортеці Галицької землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 22 березня.
- 692(605). 50. Татарське лихоліття на Галицькій землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 6 квітня.
- 693(606). 51. Єднання галичан і наддніпрянців. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 23 квітня.
- 694(607). Видатний історик України. До 105-річчя з дня народження Івана Крип'якевича // Західний кур'єр. – 1991. – 23 травня.
- 695(608). 52. Культура Галицької землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 16 травня.
- 696(609). 53. Відлуння чигиринських дзвонів на Прикарпатті. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 24 травня.
- 697(610). 54. Походи визвольних військ Богдана Хмельницького в Галицьку землю. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 8 червня.
- 698(611). 55. Хмельницький Галицької землі. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 14 червня.
- 699(612). Передмова до твору визначного історика України Михайла Грушевського "Хмельницький і Хмельниччина" (Записки НТШ . – Т.23-24. – Львів, 1898) // Прикарпатська правда. – 1991. – 25 травня.
- 700(613). 56. Тлумаччина, Обертинщина і Заболотівщина у повстанні Семена Височана. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // Прикарпатська правда. – 1991. – 21 червня.
- 701(614). Хто ми є, чий діти. Нова кафедра вузу [Про роботу кафедри історії України за рік існування] // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 25 червня.

- 702(615). Такий бачу герб Івано-Франківська [Проект автора про новий герб обласного центру, в якому повинна бути історична символіка колишнього Станіслава] // **Західний кур'єр.** – 1991. – 27 червня.
- 703(616). Спілка красназців Прикарпаття. Звернення до красназців Прикарпаття // **Західний кур'єр.** – 1991. – 11 липня.
- 704(617). 57. Заболотівщина, Городенківщина у вогні збройного повстання С.Висорана. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // **Прикарпатська правда.** – 1991. – 16 липня.
- 705(618). Видатний історик та державний діяч України: До 125-річчя з дня народження Михайла Грушевського // **Західний кур'єр.** – 1991. – 27 липня.
- 706(619). 58. Народне повстання під проводом Івана ГРабівського. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // **Прикарпатська правда.** – 1991. – 3 серпня.
- 707(620). Як писалася багатотомна “Історія України-Руси”: До 125-річчя з дня народження Михайла Грушевського // **Західний кур'єр.** – 1991. – 8 серпня.
- 708(621). 59. Показання прикарпатського люду. Характер народного повстання. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // **Прикарпатська правда.** – 1991. – 9 серпня.
- 709(622). За кермом Центральної Ради: До 125-річчя з дня народження Михайла Грушевського // **Західний кур'єр.** – 1991. – 15 серпня.
- 710(623). 60. Прикарпатська трагедія 1649 року. Сторінки історії Прикарпаття. Гомін віків // **Прикарпатська правда.** – 1991. – 16 серпня.
- 711(624). Михайло Грушевський в оцінці своїх учнів і сучасників: До 125-річчя з дня народження Михайла Грушевського // **Західний кур'єр.** – 1991. – 22 серпня.
- 712(625). З літопису життя і науково-громадської та державно-політичної діяльності академіка Михайла Грушевського // **Тези доповідей та повідомлень регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка Михайла Грушевського.** – Івано-Франківськ, 1991. – С. 1-3.
- 713(626). Як писалася багатотомна “Історія України-Руси” Михайла Грушевського // **Там само.** – С. 5-14.
- 714(627). Вивчення історичної спадщини М.Грушевського в українській діаспорі // **Там само.** – С. 29-31. – Співавт.: І.Д.Іванцев.
- 715(628). Сторінки літопису Прикарпаття в “Ілюстрованій історії України” акад. М.Грушевського // **Там само.** – С. 49-52.
- 716(629). М.Грушевський про рідну мову і українську освіту // **Там само.** – С. 64-66.

- 717(630). Галичина в дослідженнях академіка. Сторінки літопису Прикарпаття в "Ілюстрованій історії України" М.Грушевського: До 125-річчя з дня народження Михайла Грушевського // Західний кур'єр. – 1991. – 12 вересня.
- 718(631). Славний син України: До 125-річчя від дня народження М.Грушевського // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 25 жовтня.
- 719(632). Історико-краєзнавчі аспекти праці І.Я.Франка "Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині" // Тези доповідей і повідомлень V Всеукраїнської конференції "Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України (жовтень 1991). – Київ – Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 126-127.
- 720(633). Історія України в творчій спадщині Михайла Драгоманова: До 150-річчя від дня народження видатного українського мислителя // Західний кур'єр. – 1991. – 3 грудня.
- 721(634). Подорож М.Драгоманова на Гуцульщину 1875 р. // Тези науково-теоретичної конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження видатного українського публіциста, історика, літературознавця, філософа і громадсько-культурного діяча Михайла Драгоманова. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 11-12.
- 722(635). Деякі віхи історії України в дослідженнях М.Драгоманова // Там само. – С. 13-17.
- 723(636). Подорож на Гуцульщину: До 150-річчя від дня народження М.П.Драгоманова // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 1 грудня.
- 1992
- 724(637). Одна нас мати родила (Враження про роботу I Конгресу Україністів у Києві 22-23 січня, як учасника // Західний кур'єр. – 1992. – 30 січня.
- 725(638). Літопис Запорізького козацтва // Галицька Січ. – 1992. – 8, 22 лютого.
- 726(639). Слово до читача [Вихід у світ першого числа краєзнавчого часопису] // Краєзнавець Прикарпаття. – 1992. – Ч. 1. – С. 2.
- 727(640). Мета і завдання краєзнавців Прикарпаття // Краєзнавець Прикарпаття. – 1992. – Ч. 1. – С. 2-4.
- 728(641). Відродимо галицьку школу краєзнавців минулого // Краєзнавець Прикарпаття. – 1992. – Ч. 1. – С. 4.
- 729(642). Воскресла українська державність // Краєзнавець Прикарпаття. – 1992. – Ч. 1. – С. 4-5.
- 730(643). На допомогу вчителям історії // Краєзнавець Прикарпаття. – 1992. – Ч. 1. – С. 5.

- 731(644). Збережемо літописи для нащадків // **Красзнавець Прикарпаття**. – 1992. – Ч. 1. – С. 6.
- 732(645). Самодіяльні музеї – складова краєзнавчої спілки // **Красзнавець Прикарпаття**. – 1992. – Ч. 1. – С. 6.
- 733(646). Конгрес єднання українців [Про роботу I Конгресу українців незалежних держав колишнього Союзу] // **Педагог Прикарпаття**. – 1992. – 24 лютого.
- 734(647). Перший похід запорізьких козаків на Прикарпаття 1613 року: До 500-річчя виникнення українського козацтва // **Західний кур'єр**. – 1992. – 7 травня.
- 735(648). Роль запорізького козацтва в історії України: До 500-річчя українського козацтва // **Західний кур'єр**. – 1992. – 14 травня.
- 736(649). Перші походи запорожців на Галичину: До 500-річчя козацтва // **Західний кур'єр**. – 1992. – 7 травня.
- 737(650). “Було колись – запорожці вміли панувати”: До 500-річчя виникнення Запорозького козацтва // **Західний кур'єр**. – 1992. – 4 червня.
- 738(651). Роль Запорізького козацтва в історії України // **Матеріали міжвузівської наукової конференції “500-річчя українського козацтва і Галичина”**. – Івано-Франківськ, 1992. – С. 3-8.
- 739(652). Роль Запорізького козацтва в історії Галичини // **Там само**. – С. 18-25.
- 740(653). Народний полководець Прикарпаття Семен Височан – поборник єднання Галичини з козацькою Україною // **Там само**. – С. 49-52.
- 741(654). Документ про перший похід запорізьких козаків на Прикарпаття // **Там само**. – С. 53-55.
- 742(655). Дмитро Яворницький – визначний історик Запорізького козацтва // **Там само**. – С. 69-71.
- 743(656). Хмельничина у пам'ятках старовини Галичини // **Там само**. – С. 99-102.
- 744(657). “Були колись запорожці, вміли панувати”: До 500-річчя виникнення Запорізького козацтва // **Західний кур'єр**. – 1992. – 11 червня.
- 745(658). Передмова до книги Б.Ступарика “Національна школа: витоки, становлення. – Івано-Франківськ, 1992. – С. 3-4.
- 746(659). Кабінет історії України в навчальному закладі (Методичні рекомендації). На допомогу викладачам історії: Про створення і діяльність одного із перших типових кабінетів історії України на історичному факультеті Івано-Франківського педінституту ім. В.Стефаника // **Український історичний журнал**. – 1992. – №4. – С. 45-63. – **Співавт.: Б.М.Гаврилів**.

- 747(660). Дні козацької слави на Прикарпатті: 500 років Запорізького козацтва // Галичина. – 1992. – 17 червня.
- 748(661). Три дні козацької слави на Прикарпатті // Західний кур'єр. – 1992. – 18 червня.
- 749(662). “Були колись запорожці, вмiли панувати”: До 500-рiччя виникнення Запорiзького козацтва // Західний кур'єр. – 1992. – 4 червня.
- 750(663). Йшов до брата брат. Роль Запорізького козацтва в історії Галичини // Галичина. – 1992. – 1 липня.
- 751(664). Гуцульський літописець [Записки Петра Ступницького про останнє перебування запорізьких козаків на Буковині та Прикарпатті] // Літопис Червоної Каліни. – 1992. – №1-5. – С. 18-19.
- 752(665). В час перебування козаків на Городенківщині // Край (Городенка). – 1992. – 23 червня.
- 753(666). Мої спогади про архієпископа Йосифа Сліпого // Нова Зоря. – 1992. – 6 серпня.
- 754(667). Історична тетралогія Богдана Лепкого: До 120-рiччя вiд дня народження письменника // Галичина. – 1992. – 16 вересня.
- 755(668). Михайло Грушевський в бронзі. До відкриття першого пам'ятника видатному історикові України // Педагог Прикарпаття. – 1992. – 6 жовтня.
- 756(669). Мій прощальний уклін домовині Йосифа Сліпого // Нова Зоря. – 1992. – 15 жовтня.
- 757(670). Красзнавець Петро Арсенич. Літописець Прикарпаття // Прикарпаття. – 1992. – №2. – С. 5.
- 758(671). Пам'ятник Петру Сагайдачному. З нагоди відкриття монументу славному козацькому гетьману // Рідна земля. – 1992. – 30 жовтня.
- 759(672). Хто вона, Уляна з Рогатина? Про полонянку з Прикарпаття в Італії ХVІ ст. // Рідна земля. – 1992. – 20 листопада.
- 760(673). Історичні основи тетралогії Богдана Лепкого // Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 120-рiччю вiд дня народження видатного українського письменника Богдана Лепкого. – Івано-Франківськ, 1992. – С. 3-11.
- 761(674). Славний гетьман. З нагоди відкриття монумента Петру Сагайдачному // Рідна земля. – 1992. – 1 грудня.

762(675). В ім'я правди, добра і краси. Моє слово про Дмитра Юсипа [Івано-Франківського літературознавця]. Інтелігент і час // Новий час. – 1992. – 12-18 грудня.

763(676). “Міжнародна людина року” – Денис Іванцев // Рідна земля. – 1992. – 18 грудня.

764(677). Визначний галицький історик Юліан Целевич: До 100-річчя від дня смерті // Галичина. – 1992. – 24 грудня.

765(678). Не лише вчений, але й великий педагог: До 150-річчя з дня народження Юліана Целевича // Рідна земля. – 1992. – 25 грудня.

766(679). Майстер пензля – Денис Іванцев: Постаті // Галичина. – 1992. – 26 грудня.

1993

767(680). З літопису життя і науково-громадської діяльності професора Юліана Целевича // Матеріали міжвузівської наукової конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження українського історика Юліана Целевича. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 3-5.

768(681). Визначний історик, етнограф і громадський діяч Юліан Целевич // Там само. – С. 6-10.

769(682). Педагогічна діяльність Юліана Целевича // Там само. – С. 33-34.

770(683). Біля витоків Просвітянського руху в Галичині. “Просвіта”: історія, постаті, чин // Матеріали наукової конференції, присвяченої 125-ій річниці заснування “Просвіти”. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 3-5.

771(684). Розкриваються таємниці Галицької могили. Сенсаційні розкопки українських археологів: До 1100-річчя Галича // Галицький Собор: суспільно-політичний історико-літературний альманах. – Галич, 1993. – Ч. 1. – Серпень. – С. 6-7.

772(685). Фортеця над Галичем // Там само. – С. 4-5.

773(686). Державотворча діяльність уряду ЗУНРу в Станіславові за спогадами Лонгіна Цегельського // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки. 1-3 листопада 1993 р. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 104-106.

774(687). Гуцули. Хто вони і звідки? // Україна. – 1993. - №11. – С. 12-13.

775(688). Хто вона, Уляна з Рогатина? Історія рідного краю: версії науковців // Рідна земля. – 1993. – 7 січня. – Співавт.: Г.Нудьга.

776(689). Історик, етнограф, педагог: До 150-річчя від дня народження визначного галицького історика Юліана Целевича. Постаті // Галичина. – 1993. – 16 лютого.

777(690). Аж до Слободи Рунгурської. З історії залізниць Галичини // Львівський залізничник. – 1993. – 19 лютого.

778(691). Славний гетьман. З нагоди відкриття монумента Петру Сагайдачному // Галичина. – 1993. – 24 липня.

779(692). Гуцульщина в історії України // Галичина. – 1993. – 6, 10, 11, 13 серпня.

780(693). Таємниці галицького замку: До 1100-річчя Галича // Рідна земля. – 1993. – 22, 28 жовтня.

781(694). З історії кав'ярень в Європі // Рідна земля. – 1993. – 15 серпня.
1994

782(695). Сповнимо заповіт сонечка нашої пісенної спадщини. Життя духовного основа: Про потребу перепоховання українського співака Івана Козловського на Україні згідно його заповіту // Рідна земля. – 1994. – 18 лютого.

783(696). Могильну плиту лише зрушено з місця // Юсип Дмитро. При світлі слова. Діалоги і студії. – Коломия, 1994. – С. 29-44.

784(697). Станьмо під один прапор! Звернення до українців, до чесних громадян і патріотів України // За вільну Україну. – 1994. – 1 березня. – У співавт. 40 діячів культури і науки України.

785(698). Наталія Боднарчук. Іван Козловський був українцем (Спогади В.Грабовецького про славного співака Івана Козловського і його заповіт похоронити в с. Мар'янівка на Київщині) // Вісті з України. – 1994. – 21-27 квітня.

786(699). Згуртувати сили для розбудови незалежної України [Звернення в співавторстві з 115 діячами культури і науки України] // Літературна Україна. – 1994. – 7 квітня.

787(700). Хмелівці – 365: З історії села Хмелівки на Богородчанщині // Слово народу (Богородчани). – 1994. – 18 травня.

788(701). Семен Височан: До 400-х роковин Богдана Хмельницького. Замість передмови. Ігнат Височан – осудник і борець за селянську волю // Галичина. – 1994. – 13 липня.

789(702). Семен Височан – народний полководець на Покутті. Тлумаччина й Обертинщина у повстанні Семена Височана // Галичина. – 1994. – 16 липня.

790(703). Семен Височан. Заболотівщина у вогні збройного повстання // Галичина. – 1994. – 20 липня.

791(704). Семен Височан – визначний полководець. Народні повстання на Калушині і Долинщині під проводом Івана Грабівського // Галичина. – 1994. – 21 липня.

792(705). Семен Височан. Показання прикарпатського люду // Галичина. – 1994. – 23 липня.

793(706). Перехід Семена Височана на гетьманську Україну (1648-1666 рр.) // Галичина. – 1994. – 27 липня.

794(707). Передмова до книги Івана Скрипника “Нариси історії Скиту Манявського”. – Богородчани, 1994.

795(708). Про походження назв “гуцул”. “Гуцульщина”: перспективи соціально-економічного і духовного розвитку України // Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську. 17-18 серпня 1993 р. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 17-18.

796(709). Карпатське опришківство до початку XVIII століття // Гуцульська школа. – 1994. – №2. – С. 31-35.

797(710). Краєзнавець, якого називають “живою енциклопедією” (До 70-річчя В.Полека) // Рідна земля. – 1994. – 23 вересня.

798(711). “Пам’ять его во благословеніє”. Андрей Шептицький і Станіславщина. Ім’я в історії // Галичина. – 1994. – 29 жовтня.

799(712). “Пам’ять его во благословеніє”. Андрей Шептицький і Станіславщина. Ім’я в історії // Галичина. – 1994. – 1 листопада.

800(713). Як відзначимо 250-річчя загибелі Олекси Довбуша // Новий час. – 1994. – 12 листопада.

801(714). Від покоління до покоління. Пам’ять // Галичина. – 1994. – 16 листопада.

802(715). Відзначимо дату загибелі Олекси Довбуша // Рідна земля. – 1994. – 18 листопада.

1995

803(716). Коломия – колыска легендарних Покутських “Січей”. “Завалівська “Січ” – початок масового руху національно-патріотичних сил за відродження української державності // Матеріали науково-теоретичної конференції. 25 березня 1995 року, с. Завалля Снятинського району Івано-Франківської області. – Снятин, 1995. – С. 44-48.

804(717). Євангелія на Прикарпатті // Рідна земля. – 1994. – 23 грудня; 1995. – 13, 20 січня.

805(718). Шиманський Геннадий. Рецепт «кофе по-інтересному» пропонує відродити історію з Івано-Франківська Владимир Грабовецкий // Киевские ведомости. – 1995. – 18 январа.

- 806(719). «Беру з тої криниці воду й беру, та годі дна дістати». До 120-річчя від дня народження Стефана Томашівського // Галичина. – 1995. – 11, 14 січня.
- 807(720). В пошуках Довбушевих скарбів: Спогади. Як визріла ідея колекціонування // Галичина. – 1995. – 11 травня.
- 808(721). В пошуках Довбушевих скарбів: Спогади. В пошуках архівних матеріалів // Галичина. – 1995. – 17 травня.
- 809(722). В пошуках Довбушевих скарбів: Спогади. Із збірки літературно-художніх творів // Галичина. – 1995. – 24, 31 травня.
- 810(723). Топірець Олекси Довбуша. Сторінки історії // Рідна земля. – 1995. – 8 серпня.
- 811(724). Історія встановлення пам'ятника Довбушу в Печеніжині // Новий час. – 1995. – 10 червня.
- 812(725). В пошуках Довбушевих скарбів. Матеріали з образотворчої Довбушіани // Галичина. – 1995. – 7, 15, 28 червня.
- 813(726). В пошуках Довбушевих скарбів: Спогади. Музична Довбушіана // Галичина. – 1995. – 24 червня.
- 814(727). В пошуках Довбушевих скарбів: Спогади. Експонати до історії загибелі Довбуша // Галичина. – 1995. – 28 червня.
- 815(728). Довбушева церква, її хресна дорога: До 250-річчя загибелі легендарного героя // Поліття. – 1995. - №21. – червень.
- 816(729). Встановлення обеліску на місці загибелі Довбуша в Космачі // Поліття. – 1995. - №22.
- 817(730). І ще про Довбушеву церкву // Поліття. – 1995. - № 22.
- 818(731). Олекса Довбуш в історії України: До 250-річчя загибелі легендарного героя // Поліття. – 1995. - №24.
- 819(732). Богдан Хмельницький в історії України // Новий час. – 1995. – 22 липня.
- 820(733). Встановлення обеліску в Печеніжині, де народився Довбуш // Поліття. – 1995. - №26, 27. – серпень.
- 821(734). “Компілятивна неофальсифікація”, або, що замовчує Г.Дем'ян // Новий час. – 1995. – 1 липня.
- 822(735). Богдан Хмельницький і Галичина. Визвольна боротьба українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького за українську державність // Матеріали наукової конференції 25-27 жовтня. – Харків, 1995. – С. 61-63. – Співавт.: В.М.Яковинин.

- 823(736). Народний герой Гуцульщини Олекса Довбуш і його наступники: До 250-річчя загибелі ватажка опришків // Гуцульська школа. – 1995. - №1. – С. 26-30.
- 824(737). Гуцульщина в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр. // Гуцульська школа. – 1995. - №1. – С. 31-34.
- 825(738). Івано-Франківськ. Проблеми історії: До 333-річчя виникнення Івано-Франківська // Новий час. – 1995. – 3 червня.
- 826(739). Встановлення обеліску на місці поранення Довбуша в Космачі // Поліття. – 1995. – №2.
- 1996
- 827(740). Богдан Хмельницький в історії України // Галичина і Волинь в часи визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Матеріали міжвузівської студентської науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 7-14.
- 828(741). Моє слово про автора. Передмова до книги Геннадія Бурнашова “Генерал-хорунжий Юрій Тютюник”. Чекістська справа №39. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 3-6.
- 829(742). Передне слово до книги “Статті з історії культури й освіти на Коломийщині”. – Івано-Франківськ – Коломия, 1996. – Вип. 1. – С. 3.
- 830(743). Передне слово до брошури Михайла Хавлюка “Угорницький монастир”. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 3.
- 831(744). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Слідами праісторичних поселень // Галичина. – 1996. – 15 березня.
- 832(745). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Від старослов'янського городища до літописного града Галича // Галичина. – 1996. – 20 березня.
- 833(746). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Перша письмова згадка про Галич та походження його назви // Галичина. – 1996. – 22 березня.
- 834(747). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Галич – столиця Ростиславичів у міжнародних відносинах XII ст. // Галичина. – 1996. – 27 березня.
- 835(748). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Галич – столиця Романовичів у міждержавних відносинах XIII ст. // Галичина. – 1996. – 29 березня.
- 836(749). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Від Крилоського узгір'я і Золотого Току княжого града до середньовічного міста над Дністром // Галич. – 1996. – 3, 10 квітня.

- 837(750). Повернення Миколи Євшана [Рец. на книгу: Юсип Дмитро. Микола Євшан. Нарис життя і творчості. – Вінниця, 1995] // Новий час. – 1996. – 13 квітня.
- 838(751). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Галич в середині XVI ст. Галицьке староство та його функції і доходи // Галичина. – 1996. – 24 квітня.
- 839(752). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Стан ремісничого виробництва // Галичина. – 1996. – 21 квітня.
- 840(753). Святині княжого града. Літопис тисячолітнього Галича: До 1100-річчя града над Дністром // Поліття. – 1996. - №13-14. – квітень.
- 841(754). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Галич в XV – XVIII ст. в системі торговельного життя // Галичина. – 1996. – 15 травня.
- 842(755). Повернення Миколи Євшана [Рец. на книгу: Юсип Д.Я. Микола Євшан. Нарис життя і творчості. – Вінниця, 1995] // Дзвони Підгір'я (Калуш). – 1996. – 18 травня.
- 843(756). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Татарські напади на Галич. Середньовічна фортифікація // Галичина. – 1996. – 22 травня.
- 844(757). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Розселення в середньовічному Галичі // Галичина. – 1996. – 1 червня.
- 845(758). Дзвони з града над Дністром: До 1100-річчя Галича. Галич в часи Хмельниччини // Галичина. – 1996. – 5 червня.
- 846(759). У давнє минуле Прикарпаття [Передмова до книги: Угорчак Андрій. Чернолицька легенда. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 3-5].
- 847(760). З історії Галицької митрополії // Поліття. – 1996. - №4.
- 848(761). Культура Галича XIV – XVIII ст. // Поліття. – 1996. - №21.
- 849(762). Культура Галича XIV – XVIII ст. // Поліття. – 1996. - №22.
- 850(763). Галич під австро-угорською короною (1772-1918 рр.). Реорганізація адміністративно-судового і міського управління Галича Австрією // Поліття. – 1996. - №23.
- 851(764). Галич під австро-угорською короною (1772-1918 рр.). 1848 рік в Галичі. Від цехових промислів до кустарних підприємств і дрібної торгівлі // Поліття. – 1996. - №24.
- 852(765). Галич під австро-угорською короною (1772-1918 рр.). Деякі демографічні аспекти Галича XVI – XIX ст. Народності в Галичі XIV – XIX ст. // Поліття. – 1996. - №25.

853(766). Галич під австро-угорською короною (1772-1918 рр.) // Поліття. – 1996. - №26.

854(767). Повернення Миколи Євшана [Рец. на книгу: Юсип Д. Микола Євшан. Нарис життя і творчості. – Вінниця, 1995] // Новий час. – 1996. – 13 квітня.

855(768). “Про кафедру історії України я заводив мову ще в 70-ті”: Вища школа // Галичина. – 1996. – 29 липня.

856(769). З історії Української державності: Наші скарби // Галичина. – 1996. – 15 серпня.

857(770). Повернення Пітрічу статусу села. Точка зору вченого // Галичина. – 1996. – 25 вересня.

858(771). Як писалася багатотомна “Історія України-Руси” Михайла Грушевського // Галичина. – 1996. – 28 вересня.

859(772). Українські національні школи. Київська історична школа професора Володимира Антоновича. Львівська історична школа академіка Михайла Грушевського // Поліття. – 1996. - №30. – вересень.

860(773). Українські національні історичні школи. Львівська історична школа академіка Івана Крип'якевича. До 130-річчя від дня народження Михайла Грушевського // Поліття. – 1996. - №31. – вересень.

861(774). Нехай живуть серця для України // Тиждень Галичини. – 1996. – 31 жовтня.

862(775). Переднє слово про місто над Прутом // Вісник Коломні. – 1996. – 31 жовтня.

863(776). Стрілець куреня Гуцульського (За спогадами батька Василя Грабовецького про його бої за волю України, як стрільця Української Галицької Армії) // Тиждень Галичини. – 1996. – 1 листопада.

1997

864(777). Прикарпаття – Шевченкові (Про виставку, присвячену 183-й річниці від дня народження Тараса Шевченка) // Тиждень Галичини. – 1997. – 6 березня.

865(778). Цінне монографічне дослідження. Для всіх, хто цікавиться історією рідного краю [Рец. на книгу: Копчак С.І., Мойсеєнко В.І., Романюк М.Д. Етнічна структура та міграції населення українського Прикарпаття. Статистично-демографічне дослідження. – Львів, 1996] // Поліття. – 1997. - №16. – травень.

866(779). Олекса Довбуш в історії України // Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 250-річчю з дня загибелі Олекси Довбуша. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 3-9.

- 867(780). Літопис життя і діяльності Олекси Довбуша // Там само. – С. 14-17.
- 868(781). Як умирав Олекса Довбуш? // Там само. – С. 25-27. – Співавт.: Б.Слабий.
- 869(782). Відзначення ювілейних дат, присвячених Олексі Довбушу. 220-річчя загибелі Олекси Довбуша. 225-річчя легендарного героя. 280-річчя народження народного месника. 250-річчя початку виступу лицаря Карпат // Там само. – С. 51-63.
- 870(783). Нова книга з історії Збройних сил України [Рец. на книгу: Кравчук М.В. Правові основи будівництва Національних Збройних сил України (Організація, структура, штати): історико-правове дослідження. – К., 1997] // Нова політика: науково-публіцистичний журнал. – 1997. - №3. – С. 12.
- 871(784). Василь Коваленко. “Свою Україну любіть”: Спогади першого директора Канівського музею-пам’ятника “Могила Тараса Шевченка” // Галичина. – 1997. – 8 березня.
- 872(785). Серед степу широкого. 9 березня – 183-тя річниця від дня народження Т.Г.Шевченка Поліття. – 1997. - №7.
- 873(786). З любов’ю до Кобзаря: За спогадами минулих літ // Поліття. – 1997. - №8.
- 874(787). Літопис старовинного Галича: До 1100-річчя першої письмової згадки // Поліття. – 1997. - №19-20.
- 875(788). “Нам пора для України жити!” – закликав Іван Франко, 141-у річницю з дня народження якого урочисто відзначала громадськість Івано-Франківська і області. Уклін Каменяреві // Наша справа. – 1997. – 29 серпня. – №18.
- 876(789). Прикарпаття – Каменяреві // Галичина. – 1997. – 27 серпня.
- 877(790). Шануймо високе ймення – Університет // Західний кур’єр. – 1997. - №7.
- 878(791). Екскурс в історію Конституції. Про виставку до першої річниці Конституції України // Галичина. – 1997. – 27 червня.
- 879(792). З історії української державності. Про виставку, присвячену 6-й річниці незалежності України // Галичина. – 1997. – 15 серпня.
- 880(793). Від часів княжих і до наших днів. Про виставку, присвячену 1100-річчю Галича // Галичина. – 1997. – 9 вересня.
- 881(794). Слово про автора [Передмова до книги: Бабій Василь. Короткий нарис історії Богородчанського краю. – Богородчани, 1997]. – С. 2.
- 882(795). Передмова до книги Богдана Гаврилів “Галицьке краєзнавство. – Ч. 1. Історичні дослідження на Прикарпатті в ХІХ – на поч. ХХ ст.”. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 3-4.

883(796). Мета і завдання спілки краєзнавців Прикарпаття // *Матеріали III Прикарпатської історико-краєзнавчої конференції.* – Івано-Франківськ, 1997. – С. 4-6.

884(797). Відновимо Галицьку школу краєзнавців // *Там само.* – С. 66-67.

885(798). Церква воскресла в макеті (Про Космацьку церкву Св. Параскевії, яку гуцули називали Довбушевою, знищену радянськими партійними чиновниками у 1983 році) // *Поліття.* – 1997. - №37.

1998

886(799). Дмитро Похилевич – відомий історик України (До 100-річчя від дня народження) // *Поліття.* – 1998. - №2-3.

887(800). Проблеми історії Галицько-Волинського князівства та княжого Галича в працях І. Крип'якевича: До 1100-річчя Галича // *Галичина.* – 1998. - №2. – С. 5-12. – Співавт.: М.Вуянко.

888(801). Присвячено Кобзареві: До 184-річчя від дня народження Тараса Шевченка // *Галичина.* – 1998. – 7 березня.

889(802). Вмілий підприємець і меценат – Мирослав Табахарнюк // *Галичина.* – 1998. – 15 квітня.

890(803). Про “весну народів” – документально (150-річчя скасування кріпосного права в Галичині) // *Галичина.* – 1998. – 28 квітня.

891(804). 350-річчя Хмельниччини // *Галичина.* – 1998. – 11 липня.

892(805). Спогади про краєзнавця Олександра Феданка: До 100-річчя від дня народження // *Галичина.* – 1998. – 20 липня.

893(806). Історична наука на Прикарпатті в наші дні: Критерії мають бути вищими // *Галичина.* – 1998. – 5 травня.

894(807). Столиця Ростиславичів і Романовичів у міжнародних відносинах XII – XIII століть: До 1100-річчя Галича // *Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск 1.* – Івано-Франківськ, 1998. – С. 3-13.

895(808). Історична наука на Прикарпатті в наші дні: Критерії та завдання мають бути вищими // *Галичина.* – 1998. – 5 травня.

896(809). Галич – столиця Ростиславичів і Романовичів у міжнародних відносинах XII – XIII ст. // *Галич і Галицька земля: Збірник наукових праць.* – Київ – Галич, 1998. – С. 41-46.

897(810). З глибини віків до наших днів: До 1100-річчя Галича // *Галицьке слово.* – 1998. – 26 вересня.

898(811). Переднє слово до книги : Хавлюк Михайло. Отинія. Історичні нариси. – Коломия, 1998. – С.4-5. – Співавт.: М.Вуянко.

899(812). Проблеми історії Галицько-Волинської держави та княжого Галича в працях Івана Крип'якевича // Галичина. – 1998. - №1. – С. 11-18. – Співавт.: М.Вуянко.

900(813). Збирач наших народних пам'яток // Красзнавець Олександр Федянок (До 100-річчя з дня народження). – Івано-Франківськ, 1998.

901(814). Передмова до книги: Педич Василь. Історична школа Михайла Грушевського у Львові. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 1-2.

1999

902(815). Про Станіславів з часів первісних [Виставка до 337-річчя міста]// Тижневик Галичини. – 1999. – 13 травня.

903(816). Вечір з Володимиром Івасюком: Спогади // Тижневик Галичини. – 1999. – 18 березня. – С. 14.

904(817). Зібрали за життя – не для власної скрині [Про виставку О.Турянської] // Галичина. – 1999. – 25 грудня.

905(818). Історичні витоки соборності України // Соборність України: Історія і сучасність. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 22-23.

906(819). На спомин про Спасителя світу: До джерел духовних // Галичина. – 1999. – 10 квітня.

907(820). Галич у міжнародних відносинах XII – XIII ст. // Галич і Галицька земля в українському державотворенні (До 1100-річчя Галича і 800-річчя Галицько-Волинського князівства). – Івано-Франківськ, 1999. – С. 78-90.

908(821). Христос Воскрес. Воскресла Україна. Виставка до Великодня в Івано-Франківському музею Олексі Довбуша // Нова Зоря. – 1999. – 28 квітня.

909(822). Кафедра історії України має свій літопис // Галичина. – 1999. – 27 листопада.

910(823). Об'єднання Галицько-Волинських земель в єдину державу – спадкоємницю Київської України-Русі: До 800-річчя утворення Галицько-Волинського князівства // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск II. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 17-26.

911(824). Історик-красзнавець та громадський діяч Петро Арсенич. Бібліографічний покажчик. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 3-4.

912(825). На скрижалях історії (800-ліття возз'єднання Галицько-Волинських земель у велику українську державу XIII ст. // Тижневик Галичини. – 1999. – 10 червня.

913(826). Українська вишивка – гордість нації. Виставка // Галичина. – 1999. – 28 травня.

2000

914(827). Прикарпаття в XIV – середині XVIII ст. // Мій рідний край – Прикарпаття. – Івано-Франківськ: Вид-во “Плаї”, 2000. – С. 47-54.

915(828). Андрей Шептицький і Прикарпаття // Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному і духовному відродженні України. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 19-86.

916(829). Роман Фабрика – заслужений журналіст України // Рідна земля. – 2000. – 21 липня.

917(830). Неперевершеність мага світлин (Нарис з нагоди 50-річчя фотомитця Василя Пилип'юка // Західний кур'єр. – 2000. – 14 січня.

918(831). За покликом історії. Про відкриття і посвячення музею кафедри історії України на історичному факультеті Прикарпатського університету ім. В.Стефаніка // Галичина. – 2000. – 21 червня.

919(832). Незабутній Ігор Білозор: Спогади // Галичина. – 2000. – 27 червня.

920(833). Без правди історії нема // Юсип Дмитро. Ця Богом послана Голгофа. Художньо-документальні студії, критика, публіцистика. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 227-346.

921(834). До роковин Олекси Довбуша (Розпорядження голови облдержадміністрації про відзначення 300-річчя з дня народження легендарного героя) // Галичина. – 2000. – 27 червня.

922(835). Світова слава Кобзаря. Виставка // Галичина. – 2000. – 11 березня.

923(836). Історичний факультет: здобутки, пріоритети, перспективи. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 23-28. – Співавт.: М.Кугутяк, Б.Гаврилів, П.Федорчак.

924(837). Без минулого нема майбутнього // Західний кур'єр. – 2000. – 12 травня.

925(838). Книга, якою зачитувались герої УПА [Про книгу професора Івана Крип'якевича, видану в 1941 р.] // Західний кур'єр. – 2000. – 15-25 серпня.

926(839). Без минулого нема майбутнього [Про відкриття і освячення музею кафедри історії України в Прикарпатському університеті] // Західний кур'єр. – 2000. – 12 травня.

2001

927(840). Спогади про вчителя і наставника // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці і суспільстві. – Львів, 2001. – С. 608-613.

928(841). Битва 1245 року під Ярославом – слава сторінка в історії військового мистецтва: До 800-річчя народження Данила Галицького // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск IV – V. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 3-8.

929(842). Вітасмо український греко-католицький часопис “Нова Зоря” з нагоди заснування // Нова Зоря. – 2001. – Ч. 12.

930(843). До питання про метафоричний знак “топірця” // Дар служити науці. Науковий збірник на пошану професора В.Задорожного. – Ужгород: “Патент”, 2001. – С. 543-548.

2002

931(844). Слово про літопис села Липівка [Передмова до книги: Любчик Ігор. Через роки і доли (Нарис історії села Липівки). – Івано-Франківськ, 2002] . – С. 3-4.

932(845). Пам'яті Богдана Ясінського [Некролог] // Галичина. – 2002. – 1 серпня. – У співавт.

933(846). Про наукові праці з історії Ямниці [Дейчаківський Ігор. Ямничани. – Івано-Франківськ, 2002].

934(847). Відгук на докторську дисертацію М.М.Вегеша // Микола Вегеш – історик України. – Ужгород, 2002. – С. 274-275.

2003

935(848). Рівдв'яна виставка [В музею Олекси Довбуша] // Західний кур'єр. – 2003. – 9 січня.

936(849). Всесвітня слава Шевченка [Виставка в Івано-Франківському музеї Олекси Довбуша з нагоди 179-річчя народження Кобзаря] // Рідна земля. – 2003. – 20 березня.

937(850). Штрихи до творчого злету художника [Григорія Михнюка] // Рідна земля. – 2003. – 20 березня.

939(851). Виставка до Воскресіння Христового [В музеї Олекси Довбуша] // Рідна земля. – 2003. – 24 квітня.

IV. ПУБЛІКАЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ ВИДАННЯХ

940(1). 700-річчя українського міста Львова // Дружньо вперед (Пряшів, Словаччина). – 1956. - №16. – С. 24-27.

941(2). Народний герой О.Довбуш. З історії визвольної боротьби трудящих Західної України // **Знання (Буенос Айрес, Аргентина).** – 1957. – 23 лютого, 2, 16 березня.

942(3). Олекса Довбуш – лицар Карпатських гір // **Українське слово (Вінніпег, Канада).** – 1964. – 20, 23 грудня.

943(4). Найстаріша козацька печатка // **Наша культура (Варшава, Польща).** – 1973. – №6. – С. 13-14.

944(5). Іван Довбуш – брат Олекси // **Наше слово (Варшава, Польща).** – 1980. – 14 вересня.

945(6). Найстаріша коломийка // **Наше слово (Варшава, Польща).** – 1981. – 19 квітня.

946(7). Українсько-Кримські міждержавні відносини у середині XVIII ст. (За тюркськими історичними джерелами) // **Історія і культура (Істамбул, Туреччина).** – 1996. - №26. – Квітень. – Співавт.: Туранли Фархад Гардашкан Оглу (турецькою мовою).

947(8). Гуцульщина в історії України // **Гуцульщина (Торонто, Канада).** – 1998. – Ч.52.

948(9). Гуцульщина в історії України // **Гуцульщина (Торонто, Канада).** – 1998. – Ч.53.

949(10). Гуцульщина в історії України // **Гуцульщина (Торонто, Канада).** – 1998. – Ч. 54.

V. ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – РЕДАКТОР І РЕЦЕНЗЕНТ

950(1). З історії західноукраїнських земель. Вип. 2. – **К.: Вид-во АН УРСР, 1957.** – 249 с.(Член редакційної колегії).

951(2). З історії західноукраїнських земель. Вип. 5. – **К.: Вид-во АН УРСР, 1960.** – 187 с. (Член редакційної колегії).

952(3). З історії Української РСР. Вип. 6-7. – **К.: Вид-во АН УРСР, 1962.** – 200 с. (Член редакційної колегії).

953(4). З історії Української РСР. Вип. 8. – **К.: Вид-во АН УРСР, 1963.** – 130 с. (Член редакційної колегії).

954(5). Класова боротьба селянства Східної Галичини (1772 – 1849). Документи і матеріали. – **К.: Наукова думка, 1974.** – 596 с. (Рецензент).

955(6). Гавриленко В.О. Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії. – **К.: Наукова думка, 1977.** – 166 с. (Рецензент).

956(7). Кучернюк М.Ф. Джерела про російсько-українські зв'язки в роки визвольної війни українського народу (1648-1654). – Львів: Вид-во “Вища школа”, 1980. – 178 с. (Науковий редактор).

957(8). Руська Трійця в історії суспільно-політичного руху і культури України. – К.: Наукова думка, 1980. – 378 с. (Рецензент).

958(9). Тези обласної науково-практичної конференції, присвяченої 325-річчю заснування міста Івано-Франківська. – Івано-Франківськ, 1987. – 164 с. (Член редакційної колегії).

959(10). Ступарик Б.М. З історії розвитку фахової освіти на Прикарпатті. – Івано-Франківськ, 1991. – 35 с. (Рецензент).

960(11). Історична школа професора Володимира Задорожного. Науковий збірник. Випуск 1. – Ужгород, 1999. – 256 с. (Рецензент).

VI. ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

961(1). Тези доповідей обласної науково-теоретичної конференції, присвяченої 250-річчю від початку антифеодалного руху селян-опришків під проводом Олекси Довбуша. – Івано-Франківськ, 1988. – 93 с.

962(2). Тези доповідей та повідомлень регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 105-річчю з дня народження визначного історика України, академіка Івана Крип'якевича. – Івано-Франківськ, 1991. – 54 с.

963(3). Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка Михайла Грушевського. – Івано-Франківськ, 1991. – 58 с.

964(4). 500-річчя українського козацтва і Галичина. Матеріали міжвузівської науково-теоретичної конференції. – Івано-Франківськ, 1992. – 140 с.

965(5). Історик, етнограф, педагог. Матеріали міжвузівської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Юліяна Целевича. – Івано-Франківськ, 1993. – 84 с.

966(6). Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 250-річчю з дня народження Олекси Довбуша. – Івано-Франківськ, 1997. – 72 с.

967(7). Краснавець Прикарпаття. Регіональний науково-методичний альманах. – Івано-Франківськ, 2003. - №3 (січень – червень). – 70 с.

968(8). Засновник і головний редактор шоквартального часопису Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців.

969(9). Професор Володимир Грабовецький був ініціатором і організатором підготовки і проведення науково-теоретичних конференцій та видання тез і матеріалів, присвячених 250-річчю від початку антифеодального руху опришків під проводом Олексія Довбуша (1988), 500-річчю початку селянського повстання на Прикарпатті під проводом Мухи (1990), 105-річчю від дня народження визначного історика України академіка Івана Крип'якевича (1991), 125-річчю від дня народження академіка Михайла Грушевського (1991), 500-річчю українського козацтва (1992), 100-річчю від дня народження визначного галицького історика Юліана Целевича (1993). До цих дат були організовані в обласному краєзнавчому музеї виставки з історико-культурних творів та видані каталоги до них з колекції професора Володимира Грабовецького.

970(10). Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. I. – Івано-Франківськ, 1998. – 200 с. (Голова редакційної колегії).

971(11). Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. II. – Івано-Франківськ, 1999. – 195 с. (Член редакційної колегії).

972(12). Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. IV-V. – Івано-Франківськ, 2001. – 122 с. (Член редакційної колегії).

973(13). Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т.46. Книга 1. Історичні праці (1883-1890). – К.: Наукова думка, 1985. – 671 с. – Співавт.: В.О.Гавриленко, Я.Й.Грицак, Г.І.Ковальчак, О.Г.Москвич, В.В.Нечитайло, В.В.Панашенко, Я.Є.Полотнюк, Ф.І.Стеблій, С.М.Трусевич (Упорядкування та написання коментарів).

974(14). Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т.46. Книга 2. Історичні праці (1891-1897). – К.: Наукова думка, 1985. – 438 с. – Співавт.: В.О. Гавриленко, Г.І.Ковальчак, І.З.Мицько, Я.Є.Полотнюк, Ф.І.Стеблій, С.М.Трусевич (Упорядкування та написання коментарів).

VII. ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ ЗА НАУКОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

975(1). Слабий Богдан. Карби отчої землі (Нарис історії села Яблунова). – Івано-Франківськ, 1994.

976(2). Слабий Богдан. Містечко, що в низині (Літопис Обертина). – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1996.

977(3). Статті з історії культури й освіти на Коломиїщині. – Івано-Франківськ – Коломия, 1996. – Випуск I.

978(4). Гаврилів Богдан, Педич Василь. Стародавній Галич в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX ст. – Івано-Франківськ, 1997.

979(5). Гаврилів Богдан. Програма та методичні рекомендації з історичного краєзнавства (для студентів історичного факультету). – Івано-Франківськ, 1997.

980(6). Гаврилів Богдан, Горбаль Галина. Сторінки історії Прикарпаття в бібліографії. Посібник на допомогу краєзнавцям. – Івано-Франківськ, 1997.

981(7). Гаврилів Богдан. Галицьке краєзнавство. Ч.1. Історичні дослідження на Прикарпатті в XIX – поч. XX ст. – Івано-Франківськ, 1997.

982(8). Гаврилів Богдан, Любінець Ігор. Історичне країнознавство (навчально-методичний посібник). – Івано-Франківськ, 2001.

983(9). Грацан Анатолій. Просвітня Зоря Прикарпаття. Нариси про історію товариства “Просвіта” на Прикарпатті між двома війнами (1921-1939 рр.). – Івано-Франківськ, 2001.

984(10). Максим’юк М. У віках збудована, з попелу відроджена. – Івано-Франківськ, 2002.

985(11). Краєзнавець Прикарпаття. Випуск 3. – Івано-Франківськ, 2003.

VIII. КАНДИДАТСЬКІ ДИСЕРТАЦІЇ, ЗАХИЩЕНІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬОВИЧА ГРАБОВЕЦЬКОГО

986(1). Паньків Богдан Михайлович. Економічний розвиток міст і сіл Галицької землі в другій половині XVI – першій половині XVII ст. (1983, Львівський державний університет ім. Івана Франка).

987(2). Сіреджук Петро Степанович. Історія заселення Галицької землі в XIV – XVIII ст. (1989, Львівський державний університет ім. Івана Франка).

988(3). Цепенда Ігор Євгенович. Українська національна освіта в Західній Україні 1919 – 1939 рр. (1993, Київський державний університет ім. Тараса Шевченка).

989(4). Гаврилів Богдан Михайлович. Розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (XIX – початок XX ст.) (1996, Чернівецький державний університет ім. Юрія Федьковича).

990(5). Педич Василь Пилипович. Львівська історична школа М.Грушевського (1890 – 1914 рр.) (1996, НАН України, Інститут українознавства, археографії і джерелознавства).

991(6). Бурдуланюк Василь Миколайович. Культурні зв’язки Галичини з Наддніпрянською Україною в кінці XIX – на початку XX ст. (1996, Чернівецький державний університет ім. Юрія Федьковича).

992(7). Дутчак Парасковія Василівна. Культурно-просвітницька діяльність жіночих організацій в Західній Україні в 20-30-х роках XX ст. (1997, Чернівецький державний університет ім. Юрія Федьковича).

993(8). Туранли Фархад Гардашкан-оглу. Українсько-кримські відносини у середині XVII ст. (за тюркськими історичними джерелами) (1997, НАН України, Інститут українознавства, археографії і джерелознавства).

994(9). Барчук Степан Миколайович. Громадсько-культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1999, Чернівецький державний університет ім. Юрія Федьковича).

995(10). Ярошинський Олег Богданович. Волинь в період національно-визвольної боротьби 1648 – 1654 рр. (2001, Харківський державний університет).

996(11). Королько Андрій Зіновієвич. Громадсько-політична та наукова діяльність Антона Петрушевича (2002, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича).

ІХ. МАТЕРІАЛИ ПРО ЖИТТЯ І НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

997(1). Толоченко Н. Здійснена мрія // Радянське життя (Винники). – 1953. – 5 грудня.

998(2). Хашук Є. Цікава зустріч читачів // Радянське село (Галич). – 1960. – 15 листопада.

999(3). До земляків приїхав науковець // Прапор перемоги (Яблунів). – 1962. – 17 березня.

1000(4). Гапусенко І.М. Класова боротьба на Україні доби феодалізму в українській радянській історіографії // Український історичний журнал. – 1966. – №12. – С. 111-112.

1001(5). Амчиславський М. Від батрака-пастуха до вченого // Червоний прапор. – 1967. – 3 листопада.

1002(6). Ивасюта М.К. Об исследованиях львовских советских ученых по истории украинско-армянских исторических связей [О вкладе проф. В.В.Грабовецкого в изучение истории армянских поселений XV – XIX веков на западноукраинских землях] // Вестник общественных наук. – 1967. - №5. – С. 105-106.

1003(7). Очерки исторической науки в СССР. Т.VII. Советская историография Украины: материалы к обсуждению. – М., 1968. – С. 101.

1004(8). Ленінська теоретична спадщина в українській радянській історіографії. – К., 1969. – С. 35.

1005(9). Грабовецький Володимир Васильович // Радянська енциклопедія історії України. – Т.1. – К., 1969. – С. 451-452.

1006(10). Грабовецький Володимир Васильович // Праці наукових співробітників Інституту суспільних наук АН УРСР: Бібліографічний покажчик. – Львів, 1970. – С. 99-117.

1007(11). Вукович В. Где водил побратимов Довбуш // Неделя. – 1971. – 5 февраля. – С. 14.

1008(12). Данилюк А. “Довбушіана” Володимира Грабовецького // Прикарпатська правда. – 1972. – 13 січня.

1009(13). Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади. – К., 1973. – С. 90.

1010(14). Крестьянские войны в России XVII – XVIII веков. Проблемы, поиски, решения. Наука. Библиография. – М., 1974. – С. 402, 407-408.

1011(15). Чернобров Ігор. Дослідник Довбушевої епопеї // Життя і слово. – 1975. – 27 січня.

1012(16). Юсип Д. Світла доля // Комсомольський прапор. – 1975. – 5 грудня.

1013(17). Підлісний Григорій. Професор з Печеніжина // Життя і слово (Торонто, Канада). – 1976. – 24 травня.

1014(18). Кубик М. Професор з Печеніжина // Прикарпатська правда. – 1976. – 14 листопада.

1015(19). Чергієнко Г.Я. Деякі питання розвитку досліджень з історії феодалізму // Вісник АН УРСР. – 1978. - №12. – С. 34.

1016(20). Горак Роман. Під смерековою брамою // Жовтень. – 1978. - №8. – С. 158.

1017(21). Підлисецький І. Край, звідки ти родом // Червоний прапор (Коломия). – 1979. – 30 жовтня.

1018(22). Тимінський Б. “Довбушіана” Володимира Грабовецького // Комсомольський прапор. – 1980. – 18 вересня.

1019(23). Арсенич П. Довбушіана В.Грабовецького // Прикарпатська правда. – 1980. – 9 вересня.

1020(24). Грабовецкий Владимир Васильевич // Историки-слависты: Библиографический словарь-справочник АН СССР. – М., 1981. – С. 64.

1021(25). Шульга І.Г. Передмова // Грабовецький В.В. Гуцульщина XIII – XIX століть. Історичний нарис. – Львів, 1982.

1022(26). Качкан Володимир. Довбушева наука // Гори і доли: Художньо-документальна оповідь. – Ужгород: Карпати, 1983. – С. 211-219.

1023(27). Щоб учні пішли далі. Діалог поколінь // Комсомольський прапор. – 1985. – 7 жовтня.

- 1024(28). Володимир Васильович Грабовецький. Бібліографічний покажчик. – Івано-Франківськ, 1985. – 44 с. (перше видання).
- 1025(29). Промовисті сторінки // Прикарпатська правда. – 1986. – 11 січня.
- 1026(30). Кривенко Дмитро. Легенда і дійсність // Літературна Україна. – 1986. – 3 квітня.
- 1027(31). Бібліографічний покажчик друкованих матеріалів активістів і працівників обласної організації Товариства про історико-культурну спадщину Прикарпаття м. Івано-Франківська. – Івано-Франківськ, 1986. – С. 28-36.
- 1028(32). Историография истории Украинской ССР. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 64, 71, 76, 97, 102, 112, 119.
- 1029(33). Виставка творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша з колекції доктора історичних наук, професора В.В.Грабовецького. Каталог /Передмова доктора історичних наук, професора М.П.Ковальського. – Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1988. – 28 с.
- 1030(34). Ковальський М.П. Легендарний месник: До 250-річчя опришківського руху (Про вклад в дослідження історії та створення колекції історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша професора В.В.Грабовецького) // Агро-Прут (Коломия). – 1988. – 20 лютого.
- 1031(35). Головчанська У. Пам'ятаємо відважного ватажка [Відгук на виставку творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша з колекції професора В.В.Грабовецького] // Комсомольський прапор. – 1988. – 12 квітня.
- 1032(36). Боровик Б. У пам'яті народній. Виставки [Відгук на виставку творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша з колекції професора В.В.Грабовецького] // Прикарпатська правда. – 1988. – 13 квітня.
- 1033(37). Вуянко М. “То наш Довбуш, наша слава” [Відгук на виставку творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша з колекції професора В.В.Грабовецького] // Вперед (Тисмениця). – 1988. – 16 квітня.
- 1034(38). Головчанська У. Пам'яті народного героя [Відгук на виставку творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша з колекції професора В.В.Грабовецького] // Червоний прапор. – 1988. – 16 квітня.
- 1035(39). Фабрика Р. Топір Довбуша [Відгук на виставку творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша з колекції професора В.В.Грабовецького] // Сільські вісті. – 1988. – 16 квітня.
- 1036(40). Фабрика Р. Виставка спадщини [Відгук на виставку творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша з колекції професора В.В.Грабовецького].

1037(41). Кононенко В. У пошуках – наша надія. Школа: шлях оновлення // Прикарпатська правда. – 1988. – 19 квітня.

1038(42). Володін Б. “Отчий світильник” [Про виступ професора В.В.Грабовецького на засіданні любителського об’єднання краєзнавців у Галичі 21 травня 1988 року, присвяченому 1100-річчю з дня заснування Галича] // Прапор перемоги (Галич). – 1988. – 28 травня.

1039(43). Тимінський Б. У Печеніжин до Олекси Довбуша: До 250-річчя від початку антифеодального руху селян-опришків під проводом Олекси Довбуша // Червоний прапор (Коломия). – 1988. – 1 червня.

1040(44). Пам’ятник Б. “То наш Довбуш – наша слава”. Свято, приурочене 250-річчю від початку антифеодального руху селян-опришків під проводом Олекси Довбуша, яке відбулося минулої суботи в селищі Печеніжин Коломийського району // Прикарпатська правда. – 1988. – 1 червня.

1041(45). Фабрика Р. Топірець Олекси Довбуша // Вільна Україна (Львів). – 1988. – 16 квітня.

1042(46). Назарук В. У пам’яті нащадків // Робітнича газета. – 1988. – 14 червня.

1043(47). Арсенич П. Легендарному герою [Про виступ професора В.В.Грабовецького на відкритті пам’ятника Олексі Довбушу в с. Космачі 3 липня 1988 р.] // Комсомольський прапор. – 1988. – 3 липня.

1044(48). Пришляк В. То наш Довбуш – наша слава [Відгук на виставку творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша з колекції професора В.В.Грабовецького] // Вільне життя (Тернопіль). – 1988. – 30 липня.

1045(49). Кройтор К. Коли мрії збуваються. Людина і її справа [Про життя, наукову і громадську діяльність професора В.В.Грабовецького з нагоди його 60-річчя від дня народження] // Прикарпатська правда. – 1988. – 3 серпня.

1046(50). Володимир Васильович Грабовецький. Бібліографічний покажчик. – Івано-Франківськ, 1988. – 60 с. (Друге видання).

1047(51). Савчук М. Синівській обов’язок. Наші славні земляки [Інтерв’ю журналіста з професором В.В.Грабовецьким із життя, наукової та громадської діяльності Олекси Довбуша та встановлення пам’ятників народному герою] // Червоний прапор (Коломия). – 1988. – 15 жовтня.

1048(52). Боднарчук Н. “Людина мусить знати отчий поріг...” [Інтерв’ю журналіста з професором В.В.Грабовецьким про любов до історії рідного краю] // Радянський педагог. – 1989. – 26 лютого.

1049(53). Орихівський І.М. Із досвіду викладання історичного краєзнавства в Івано-Франківському педагогічному інституті ім. В.С.Стефаника [Про історико-

красназничу діяльність професора В.В.Грабовецького в Івано-Франківську] // IV Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. Тези доповідей та повідомлень. – К., 1989. – С. 383-385.

1050(54). Високі відзнаки. Люди нашого інституту [Про нагородження В.В.Грабовецького Президією Верховної Ради СРСР орденом "Пошани"] // Радянський педагог. – 1989. – 5 грудня.

1051(55). Бурдуланюк В. Невтомний дослідник опришківства [Про життя, науково-педагогічну та громадську діяльність професора В.В.Грабовецького] // Радянський педагог. – 1989. – 12 грудня.

1052(56). Казимир В. Вивчай рідний свій край // Педагог Прикарпаття. – 1990. – 22 жовтня.

1053(57). Вуянко Марія. Воскресаємо із забуття [Про виставку історико-літературно-мистецьких творів, присвячених 500-річчю початку селянського повстання на Прикарпатті під проводом національного героя України Мухи] // Прикарпатська правда. – 1990. – 19 грудня.

1054(58). Юрійчук І. Минуло 500 літ. Науково-теоретична конференція, присвячена 500-річчю національного повстання на Україні під проводом Мухи] // Педагог Прикарпаття. – 1992. – 15 січня.

1055(59). Угорчак Юрій. Нова виставка у музеї освіти Прикарпаття. З колекції професора [Присвячена 500-річчю народного повстання на Україні під проводом Мухи] // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 15 січня.

1056(60). Боднарчук Н. Тепер маємо можливість глибше і повніше вивчати історію України [Про роботу кафедри історії України при Івано-Франківському педінституті за 1990 – 1991 навчальний рік] // Західний кур'єр. – 1990. – 20 квітня.

1057(61). Вперше на Україні відзначено роковини видатного національного історика, академіка Івана Крип'якевича // Прикарпатська правда. – 1991. – 25 травня.

1058(62). Федорчак П. Науковий доробок колективу інституту // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 25 червня.

1059(63). Гаврилів Б. Перший ювілей історика: До 105-річчя від дня народження Івана Крип'якевича // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 25 червня.

1060(64). Студент істфаку Михайло Баб'як – переможець олімпіади // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 25 червня.

1061(65). Оленчук Я. Фундатор української історії: До 105-річчя з дня народження І.Крип'якевича // Вперед (Тисмениця). – 1991. – 27 червня.

1062(66). Іванцев І. Істфак готується до ювілею [М.Грушевського] // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 17 вересня.

1063(67). Коломиєць Михайло. Будеш батьку панувати. На святі [Калуша] [Про участь професора В.Грабовецького у відкритті меморіальної дошки та науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження М.Грушевського в Калуші 26 вересня 1991 р.] // Дзвони Підгір'я (Калуш). – 1991. – 28 вересня.

1064(68). Угорчак Юрій. Вітасмо Лауреата [Про заслуги професора В.Грабовецького в дослідженні історії України і історичного краєзнавства з нагоди затвердження його Лауреатом обласної премії імені Івана Вагилевича] // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 1 жовтня.

1065(69). Вшанування Грушевського [Про виступ професора В.Грабовецького на відкритті художньо-меморіальної дошки та пленарному засіданні регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю з дня народження М.Грушевського в м. Івано-Франківську] // Галичина. – 1991. – 1 жовтня.

1066(70). Зеник В. У вінок вченому і політику: Ювілею присвячено [Про участь професора В.Грабовецького у науковій конференції та відкритті меморіальної дошки з нагоди 125-річчя з дня народження М.Грушевського у м. Івано-Франківську] // Вперед. – 1991. – 3 жовтня.

1067(71). Скальська Уляна. З приводу одного ювілею [Про участь професора В.Грабовецького у святкуванні 125-річчя від дня народження М.Грушевського] // Західний кур'єр. – 1991. – 3 жовтня.

1068(72). Іванцев Ігор. Навчаємо правдивої історії. Незалежна Україна: національне відродження [Про участь кафедри історії України Івано-Франківського педінституту у вивченні об'єктивної історії України та міських і обласних заходах по національному і духовному відродженні України на сучасному етапі] // Рідна земля. – 1991. – Ч. 46. – грудень.

1069(73). Викладачі переглянули принципи. Студентська сесія [Про науково-педагогічну діяльність професора В.Грабовецького на посаді очолюваної ним кафедри історії України Івано-Франківського педінституту ім. В.Стефаніка] // Світ молоді. – 1992. – 18 січня.

1070(74). Енциклопедія України: Департамент слов'янської мови та літератури Торонтського університету / Про життя і наукову діяльність професора В.Грабовецького. – Торонто, Канада, 1985. – Т. 2. – С.605 (англійською мовою).

1071(75). Друга зустріч з головою обласної Ради [Про відкриття кабінету історії України на історичному факультеті в Івано-Франківському державному педагогічному інституті ім. В.Стефаніка] // Педагог Прикарпаття. – 1992. – 15 січня.

1072(76). І чий ми діти [Про виступ та право професору Володимирі Грабовецькому першому відкрити музей історії та етнографії при Грабовецькій неповній середній школі 21 листопада 1991 року у селі Грабовець Богородчанського району, звідки походив його рід] // Слово народу. – 1991. – 30 листопада.

1073(77). Сигидин М.В. Колекція історико-літературно-мистецьких творів з історії Запорізького козацтва професора В.Грабовецького // *Матеріали міжвузівської науково-теоретичної конференції "500-річчя українського козацтва і Галичина"*. – Івано-Франківськ, 1992. – С. 115-116.

1074(78). Кучернюк М.Ф., Іванцев І.Д. Іван Крип'якевич та його львівська школа істориків [Про те, як формувалася дослідник історії України В.Грабовецький у школі академіка] // *Тези доповідей та повідомлень регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 105-річчю з дня народження академіка Івана Крип'якевича*. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 17.

1075(79). Твардовський В.В. Продовження школи академіка І.Крип'якевича [Про формування історичних поглядів на історію України В.Грабовецького під керівництвом І.Крип'якевича] // *Там само*. – С. 27-28.

1076(80). Сигидин Михайло. З колекції професора [Відгук на виставку історико-культурних творів із збірки професора В.Грабовецького, присвячених 500-річчю виникнення Запорізького козацтва] // *Красзнавець Прикарпаття*. – 1992. – Ч. 2. – С. 3-4.

1077(81). Багатотомна історія Прикарпаття Володимира Грабовецького // *Галичина*. – 1992. – 27 жовтня.

1078(82). Штокайло Юрій. Через десятиріччя до мрії [Про вклад професора В.Грабовецького у підготовці спорудження пам'ятника гетьману Сагайдачному на його батьківщині в с. Кульчицях на Львівщині в 1971 році] // *Самбірські вісті*. – 1992. – 10 жовтня.

1079(83). Савчук Микола. Ще не імені Грушевського, але вже з Грушевським [Про виступ та право професора В.Грабовецького відкрити перший пам'ятник на Україні академіку Михайлу Грушевському в Коломиї 20 вересня 1992 року – в день святкування сотої річниці з часу відкриття першого українського класу Коломийської гімназії] // *Вісник Коломиї*. – 1992. – 23 вересня.

1080(84). Кучернюк М., Куліній Г. Відомий дослідник і вчений: До виходу I-го тому історії Прикарпаття Володимира Грабовецького // *Рідня земля*. – 1992. – 6 листопада.

1081(85). Іванишин Степан. Слово про автора // *Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до кінця XV століття*. – Т.1. – Івано-Франківськ, 1992. – С. 1-5.

1082(86). Михайлина Павло, Вуянко Марія. Володимир Грабовецький – історик України. До 65-річчя від дня народження. – Івано-Франківськ, 1993. – 98 с.

Рец.: Віячар Богдан. Є пророки у своїй вітчизні // Галичина. – 1993. – 3 листопада; *Гаврилович Іван. Його життя є заповідь – неспокої // Рідня земля*. – 1993. – 3 грудня.

1083(87). Історик, чиє ім'я ввійшло в історію // *Галичина*. – 1993. – 30 березня.

1084(88). Симчич Микола. Святий обов'язок істориків // *Українське слово: Український тижневик*. – Київ – Париж. – 1993. – 2 квітня.

1085(89). Юсип Дмитро. Подвижник [Про наукову і педагогічну діяльність професора В.Грабовецького. З нагоди 65-річчя] // Перевал: Всеукраїнський літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал. – 1993. - №2. – С. 98-99.

1086(90). Володимир Васильович Грабовецький. Бібліографічний покажчик. – Івано-Франківськ, 1993. – 86 с. (Третє видання).

1087(91). Полєк Володимир. Слово про історика України // Володимир Васильович Грабовецький. Бібліографічний покажчик. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 3-10.

1088(92). Від широкого серця [Поздоровлення редакції з нагоди 65-річчя професора В.Грабовецького] // Прикарпатська правда. – 1993. – 31 липня.

1089(93). Симчич Микола. Родом з Печеніжина. Наше інтерв'ю з професором В.Грабовецьким з нагоди його 65-річчя // Галицька Січ: Республіканський незалежний патріотичний часопис. – 1993. – 3-4 серпня. – С. 5.

1090(94). Симчич Микола. Обов'язок історика. Наше інтерв'ю [з професором В.Грабовецьким] // Альма матер. – 1993. – Ч. 14-15. – С. 4.

1091(95). Шовковий Іван. Слово до земляків // Грабовецький Володимир. Історія Печеніжина. – Коломия: “Світ”, 1993. – С. 3.

1092(96). Бойчук Зіновій. Слово про автора // Грабовецький Володимир. Нариси історії Прикарпаття. Вірменські поселення XIII – XVIII ст. – Т. V. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 1-2.

1093(97). Юсип Дмитро. Могильну плиту лише зрушено з місця [Інтерв'ю з професором В.Грабовецьким про долю незалежної України та перспективу розвитку української національної історіографії] // Новий час. – 1994. – 12 лютого.

1094(98). Галичанин Василь. Про галицьку Хмельниччину з фондів Володимира Грабовецького. Виставка під назвою “Богдан Хмельницький і Галичина”, присвячена 400-річчю уродин Богдана Хмельницького // Галичина. – 1994. – 7 червня.

1095(99). Юсип Дмитро. Подвижник [Про життя і творчу діяльність професора В.Грабовецького] // Перепал (Івано-Франківськ). – 1993. - №2. – С. 98-99.

1096(100). Юсип Дмитро. Могильну плиту лише зрушено з місця. При світлі слова. – Коломия, 1994. – С. 29-44.

1097(101). Про галицьку Хмельниччину з фондів Володимира Грабовецького [Про виставку “Богдан Хмельницький і Галичина” з нагоди 400-річчя з дня народження українського гетьмана] // Галичина. – 1994. – 7 травня.

1098(102). Загоровський Б. У Хмельівці свято. Ювілєс // Галичина. – 1994. – 22 жовтня.

- 1099(103). Дідик Олександра. Місто вшанувало свого історика [Про презентацію 5-ти томів “Нарисів історії Прикарпаття” професора В.Грабовецького] // Західний кур'єр. – 1994. – 2 грудня.
- 1100(104). Дідик Олександра. Подарунок шанувальникам минувшини [Презентація перших 5-ти томів “Нарисів історії Прикарпаття” В.Грабовецького] // Рідна земля. – 1994. – 9 грудня.
- 1101(105). Дмитрук Олександра. До джерел духовності [Презентація перших п'яти томів “Нарисів історії Прикарпаття” професора В.Грабовецького] // Новий час. – 1994. – 17 грудня.
- 1102(106). Бринська Леся. П'ять томів вже масмо [Презентація перших п'яти томів “Нарисів історії Прикарпаття” професора В.Грабовецького] // Світ молоді. – 1994. – 2-8 грудня.
- 1103(107). Галичанин Василь. “Згадаймо праведних гетьманів” [Про ініціативу професора В.Грабовецького відзначити 250-річчя загибелі Олекси Довбуша] // Галичина. – 1995. – 28 січня.
- 1104(108). Вуянко Марія. Слово про історика Гуцульщини // Грабовецький Володимир. Нариси історії Прикарпаття. Гуцульщина в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. – Т. VIII. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 221-222.
- 1105(109). Кугутяк Микола. Слово про колекціонера // Грабовецький Володимир. В пошуках скарбів. Спогади: До 250-річчя загибелі національного героя України. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 2.
- 1106(110). Сигидин Михайло. Слово про автора // Грабовецький Володимир. Семен Височан. До 400-х роковин Богдана Хмельницького. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 2.
- 1107(111). Шиманський Геннадій. Рецепт «кофе по-інтересному» пропонує возродити учений-історик из Івано-Франковска Владимир Грабовецкий // Киевские ведомости. – 1995. – 18 январа.
- 1108(112). Крайній Іван. В історії людства лише українець свідомо порубали на 12 шматків. Його нинішніх земляків-чиновників “уламує” професор Грабовецький на створення музею, даруючи державі понад тисячу унікальних експонатів із власного зібрання // Україна молода (Київ). – 1995. – 24 березня.
- 1109(113). Вітаємо. Професорові Прикарпатського університету панові Володимирі Грабовецькому присвоєно почесне звання (“Заслуженого діяча науки і техніки України”) // Поліття. – 1995. - №13. – квітень.
- 1110(114). Полку заслужених прибуло // Галичина. – 1995. – 18 квітня.

- 1111(115). Бурнашов Геннадій. Лицар із роду опришків (Про життя і науково-педагогічну та громадську діяльність проф. В.Грабовецького). – Івано-Франківськ, 1995. – 96 с.
- 1112(116). Про напад Довбуша на Богородчанський замок (Уривок з книги В.Грабовецького “Олекса Довбуш”) // Золота Бистриця: Альманах. – Кн. 2. – Богородчани, 1996. – С. 6.
- 1113(117). Бабій Василь. Грабовецький Володимир (24. 07. 1928). Хто є хто. Біографічний словник. – Богородчани, 1995. – С. 6-7.
- 1114(118). Грабовецький Володимир // Полек В. Біографічний словник Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 1995. – Зошит 7. – С. 111.
- 1115(119). Грабовецький Василь // Полек В. Біографічний словник Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 1995. – Зошит 7. – С. 111.
- 1116(120). Вегеш М.М., Олашин М.В. Богдан Хмельницький у наукових студіях Володимира Грабовецького // У бурі народно-визвольної війни 1648-1654 років. – Ужгород, 1996. – С. 11-16.
- 1117(121). Вегеш Микола. Опришки Олекси Довбуша на Закарпатті // Календар “Просвіти” на 1995 рік. – Ужгород, 1995. – С. 135-137.
- 1118(122). Вегеш Микола. Ходили опришки // Орбіта (Ужгород). – 1995. – 5 жовтня.
- 1119(123). Вегеш Микола, Турянця Василь. У бурі народно-визвольної війни 1648-1654 років (Богдан Хмельницький у наукових статтях В.Грабовецького) // Вісті Ужгородщини (Ужгород). – 1995. – 2 грудня.
- 1120(124). Вегеш М.М. Володимир Грабовецький (р.н. 1928) // Вчені, письменники і політичні діячі про Україну: Збірник наукових праць. – Випуск перший. – Ужгород, 1996. – С. 99-116.
- 1121(125). Вуянко Марія. Івано-Франківський історико-меморіальний музей Олекси Довбуша (З колекції професора Володимира Грабовецького). Путівник. – Івано-Франківськ, 1995. – 32 с.
- 1122(126). Чому сучасні Дідушки ненавидять Довбуша // Прикарпатська правда. – 1995. – 13 травня.
- 1123(127). Ходить Довбуш молоденький [Про подвигницьку роль проф. В.Грабовецького по відзначенню 250-ої річниці загибелі О.Довбуша] // Галичина. – 1995. – 23 вересня.
- 1124(128). Пам'яті героя. Музей Довбуша [Про історико-меморіальний музей О.Довбуша в м. Івано-Франківську з колекції проф. Грабовецького] // Рідна земля. – 1995. – 24 вересня.

- 1125(129). Іваненко Д. Довбушева світлиця [Про відкриття історико-меморіального музею О.Довбуша в Івано-Франківську (з колекції проф. В.Грабовецького)] // Тижневик Галичини. – 1995. – 29 вересня.
- 1126(130). Шиманський Геннадій. В пошуках сокровищ Довбуша // Київські відомості. – 1995. – 3 жовтня. – С. 24.
- 1127(131). Терехівська Софія. Музей Олекси Довбуша. Відродження // Дзвони Підгір'я (Калуш). – 1995. – 16 листопада.
- 1128(132). У когорті академіків – ім'я нове, але добре знане. Привітання редакції “Галичини” проф. В.Грабовецького з обранням його академіком // Галичина. – 1995. – 21 грудня.
- 1129(133). Професор Володимир Грабовецький став академіком // Поліття. – 1996. – №1.
- 1130(134). Твардовський Василь. Академік Іван Крип'якевич про боротьбу гуртка “Руська Трійця” за вільну і незалежну самостійну Україну: До 110-річчя від дня народження [Про учня Івана Крип'якевича Володимира Грабовецького] // Поліття. – 1996. – №24. – С. 2-3.
- 1131(135). Олексин Олег. Свій багатий спадок автор “Історії України” заповідав усім нам [Про виставку Михайла Грушевського (з колекції проф. В.Грабовецького з нагоди 130-річчя)] // Галичина. – 1996. – 17 серпня.
- 1132(136). Бабій Василь. Грабовецький Володимир (24. 07. 1928) – український історик... // Хто є хто. – Богородчани, 1996. – С. 6-7.
- 1133(137). Вуянко Марія. Слово учня про вчителя // Грабовецький Володимир. Іван Крип'якевич – визначний історик України. До 110-річчя від дня народження. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 3.
- 1134(138). Руданець Ольга. Слово про автора // Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Частина I. – Коломия: Вид-во-поліграфічне товариство “Вік”, 1996. – С. 3-4.
- 1135(139). Нагірний Василь. Знову в Коломиї академік [Про творчий вечір В.Грабовецького в Коломийській загальноосвітній школі I – II ступенів №1 ім. В.Стефаніка 25. 10. 1996 р.].
- 1136(140). Не йди, отамане, до Дзвінки, не треба. Дзвінка з Довбушем прощалась. Вірші Любомира Кліща, присвячені акад. В.Грабовецькому // В збірці поезій Тетрахія. Поезія, проза, переклади. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 45-47.
- 1137(141). Грицишин Василь. “Бог, Україна і Знання” [Про участь акад. В.Грабовецького на традиційному посвяченні учнів Коломийської гімназії 1 вересня 1996 р.] // Вільний голос. – 1996. – 28 вересня.

1138(142). Гордиця Євген. У вінок Каменяреві [Про виставку, присвячену 141-й річниці від дня народження Івана Франка (з колекції акад. В.Грабовецького) // *Almatateg.* – 1997. – Ч. 1-2. – вересень.

1139(143). Вуянко Марія. Прикарпатська історична школа академіка Володимира Грабовецького. – Івано-Франківськ, 1997. – 19 с.

1140(144). Грицан Анатолій. Два шанувальники Кобзаря – з-над Дністра і Дніпра // Грабовецький Володимир. З любов'ю до Кобзаря: За спогадами минулих літ. Коваленко Василь. Спогади першого директора музею Т.Г.Шевченка у місті Каневі (1936-1941). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 5-6.

1141(145). Сушко Роман. Слово про місто і автора книжки // Грабовецький Володимир. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1997. – С. 5-8.

1142(146). Крук Василь. Слово про автора // Грабовецький Володимир. Нарис історії Галича. З найдавніших часів до початку ХХ ст. : До 1100-річчя заснування Града. – Галич, 1997. – С. 3-4.

1143(147). Табарханюк Мирослав. Слово про автора – історика Гудульщини // Грабовецький Володимир. Уторопи. Сторінки історії. До 630-річчя першої письмової згадки. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 3-6.

1144(148). Віхи історії [Про презентацію книги В.Грабовецького “Уторопи. Сторінки історії”] // *Гуцульський край.* – 1997. – 4 жовтня.

1145(149). Гаврилів Богдан. Перший у списку почесних громадян [Про презентацію книги В.Грабовецького “Уторопи. Сторінки історії” та присвоєння йому звання “Почесного громадянина села Уторопи”] // *Рідна земля.* – 1997. – 3 жовтня.

1146(150). Дідик Олександра. Український історик європейського рівня [Про регіональну науково-теоретичну конференцію, присвячену 100-річчю з дня народження професора Дмитра Похилевича] // *Тижневик Галичини.* – 1997. – листопад.

1147(151). Анталовські Володимир та Ігор. Слово про дорогого вчителя [Рец. на книгу: Вегеш Микола. Володимир Грабовецький – видатний історик України. – Ужгород, 1997] // *Верховина (Міжгір'я).* – 1997. – 28 січня.

1148(152). Дідик Олександра. Прикарпатська історична школа академіка Володимира Грабовецького [Рец. на книгу: Вуянко Марія. Прикарпатська історична школа академіка Володимира Грабовецького. – Івано-Франківськ, 1997] // *Галичина.* – 1997. – 13 грудня.

1149(153). Грабовецький Володимир Васильович // *Академіки Академії Наук вищої школи України: Довідник.* – К., 1997. – С. 77.

- 1150(154). У Довбушевій світлиці [Про історико-меморіальний музей національного героя у м. Івано-Франківську (З колекції академіка В.Грабовецького)] // Галичина. – 1998. – 26 лютого.
- 1151(155). Вегеш Микола. Горват Люба. Короткий життєпис академіка В.Грабовецького. – Ужгород, 1998. – 100 с.
- 1152(156). Лазоришин Ігор. Учителеві – на многії і благії літа (Шкіц до книги М.Вегеша і Л.Горват “Короткий життєпис академіка Володимира Грабовецького”) // Ювілейний збірник на пошану історика України академіка Володимира Грабовецького. До 70-річчя дня народження. – Ужгород, 1998. – С. 123-125.
- 1153(157). Грицан Анатолій. Книги про наших земляків [Рец. на книгу: Вегеш Микола, Горват Люба. Короткий життєпис академіка В.Грабовецького. – Ужгород, 1998] // Галичина. – 1998. – 20 вересня.
- 1154(158). Кугутяк Микола. Слово про ювіляра // Історик України. Ювілейний збірник на пошану академіка Володимира Грабовецького. До 70-річчя від дня народження. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. – С. 3-6.
- 1155(159). Хронологія життя, науково-педагогічної і громадської діяльності академіка Володимира Грабовецького // Там само. – С. 7-14.
- 1156(160). Полек Володимир. Слово про історика України // Там само. – С. 15-28.
- 1157(161). Бурнашов Геннадій. Із життєвих доріг академіка Володимира Грабовецького // Там само. – С. 29-88.
- 1158(162). Качкан Володимир. Слово у вечірню розмову з академіком Володимиром Грабовецьким // Там само. – С. 89-93.
- 1159(163). Кочкін Ігор. Причинки до праісторії Прикарпаття з погляду Володимира Грабовецького // Там само. – С. 93-98.
- 1160(164). Вуянко Марія. Історія давньоруського Галича та Галицько-Волинського князівства в працях академіка В.В.Грабовецького // Там само. – С. 98-105.
- 1161(165). Полек Володимир, Вегеш Микола. Внесок науковця в дослідження історії запорізького козацтва і Хмельниччини // Там само. – С. 105-112.
- 1162(166). Марчук Василь. Погляд історика на історію Гайдамаччини // Там само. – С. 112-116.
- 1163(167). Грицан Анатолій. Літописець Довбушевої слави // Там само. – С. 117-126.
- 1164(168). Вуянко Марія. Прикарпатська урбаністика – джерело до вивчення історії України // Там само. – С. 126-132.
- 1165(169). Бойчук Зіновій. Внесок академіка В.Грабовецького в українську історичну вірменологію // Там само. – С. 132-135.

- 1166(170). Дутчак Парасковія. Історик Гуцульщини // Там само. – С. 136-140.
- 1167(171). Пелехатий Ігор. Наукові погляди вченого на роль Української національної церкви // Там само. – С. 140-147.
- 1168(172). Твардовський Василь. Шевченкіана і Франкіана в доробку історика Грабовецького // Там само. – С. 148-153.
- 1169(173). Вуянко Марія. Історична картографія Володимира Грабовецького // Там само. – С. 154-159.
- 1170(174). Михайлина Павло. Як пишеться десяти томна історія Прикарпаття? // Там само. – С. 160-169.
- 1171(175). Вуянко Марія. Прикарпатська історична школа академіка Володимира Грабовецького // Там само. – С. 169-190.
- 1172(176). Ступарик Богдан. Педагогічна діяльність В.Грабовецького // Там само. – С. 190-196.
- 1173(177). Грицан Анатолій. Етапи громадської діяльності В.Грабовецького // Там само. – С. 196-202.
- 1174(178). З історії родоводу Грабовецьких // Там само. – С. 203-210.
- 1175(179). Бабій Василь. Мій учитель Володимир Грабовецький // Там само. – С. 210-213.
- 1176(180). Арсенич Петро. Вчений – краєзнавець, педагог, громадянин // Там само. – С. 214-216.
- 1177(181). Бібліографічний покажчик опублікованих наукових праць академіка Володимира Грабовецького (Четверте видання) // Там само. – С. 217-297.
- 1178(182). Вегеш Микола, Задорожний Володимир. Володимир Грабовецький: життя і діяльність // Ювілейний збірник на пошану історика України академіка Володимира Грабовецького. До 70-річчя дня народження. – Ужгород, 1998. – С. 4-14.
- 1179(183). Лазоришин Ігор, Устюгова Людмила. Володимир Грабовецький про “Слово о полку Ігоревім” // Там само. – С. 15-19.
- 1180(184). Фенич Володимир. Проблеми дослідження історії Скиту Манявського у творчій спадщині В.Грабовецького // Там само. – С. 28-30.
- 1181(185). Малець Олександр. Володимир Грабовецький про Олексу Довбуша // Там само. – С. 31-35.

- 1182(186). Вегеш Микола, Горват Любов. Народно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького в наукових студіях В.В.Грабовецького // Там само. – С. 36-41.
- 1183(187). Вегеш Микола, Горват Любов. Закарпатська Гуцульщина в XIII – XX ст. у наукових студіях В.В.Грабовецького // Там само. – С. 42-47.
- 1184(188). Вегеш Микола. Вірменські поселення на Україні // Там само. – С. 48-52.
- 1185(189). Лазоришин Ігор. Леся Українка і Гуцульщина в “Нарисах історії Прикарпаття” Володимира Грабовецького // Там само. – С. 53-58.
- 1186(190). Сенько Іван. Володимир Грабовецький про етнічні проблеми в Карпатах // Там само. – С. 59-67.
- 1187(191). Писар Михайло. Володимир Грабовецький – дослідник визвольних змагань гуцулів наприкінці XIX – на початку XX століття // Там само. – С. 68-70.
- 1188(192). Пришляк Володимир. Окрушини зі студентських споминів: 1979-1984 роки // Там само. – С. 71-77.
- 1189(193). Пилипейко Ігор. Знаменна подія культурно-громадського життя [Про презентацію книги В.Грабовецького “Уторопи. Сторінки історії”] // Гуцульщина (Торонто, Канада). – 1998. – Ч. 51. – С. 17-18.
- 1190(194). Гавука Петро. Віхи історії [Презентація книги В.Грабовецького “Уторопи. Сторінки історії”] // Там само. – Ч. 52. – С. 13-14.
- 1191(195). Уторопи. Його славне 650-річчя // Гуцульщина. – 1998. - №51. – С. 13-14.
- 1192(196). Коземчук Ярослав. Володимир Грабовецький як дослідник Гуцульщини // Обрії (Косів). – 1998. – 17 жовтня.
- 1193(197). Володимир Грабовецький // Шлях Перемоги. – 1998. – 30 вересня.
- 1194(198). Відзначено заслуги академіка В.Грабовецького. З нагоди 70-річчя від дня народження // Тижневик Галичини. – 1998. – 1 жовтня.
- 1195(199). Вегеш Микола. Дослідник української історії. До 70-річчя Володимира Грабовецького // Календар “Просвіти” на 1998 рік. – Ужгород, 1998. – С. 127-128.
- 1196(200). Михайлина Павло. Почесний громадянин. Штрихи до наукового злету Володимира Грабовецького // Тижневик Галичини. – 1999. – 18 листопада.
- 1197(201). Мудрий Софрон. Благословенний двома Митрополитами // Сторінки літопису Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння. Присвячується 2000-літтю Різдва Христового. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 1999. – С. 3-4.

1198(202). Райківський Ігор. Слово про автора // Грабовецький Володимир. Історія Івано-Франківська (Станіславава) з найдавніших часів до початку ХХ століття. – Частина I (Присвячується 337-ій річниці виникнення міста). – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 1999. – С. 7-8.

1199(203). Винар Любомир. Слово про ювіляра-історика Володимира Грабовецького // Гуцульщина (Торонто, Канада). – 1999. – Ч. 54. – С. 30-31.

1200(204). Грабовецький Володимир // Калушина в іменах. Біографічний довідник. – Дрогобич, 1999. – С. 51.

1201(205). Шевчук Петро. Підзвук гучних привілеїв у Калуші могли долинути і до Магдебурга (Про присвоєння мерією Калуша почесного громадянина м. Калуша Володимиру Грабовецькому) // Галичина. – 1999. – 28 вересня.

1202(206). Грабовецький Володимир (24. 07. 1928. С. Печеніжин. Коломийський район) – вчений, історик, педагог // “Просвіта” Івано-Франківська. Минуле і сучасність. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 102-103.

1203(207). Марчук Василь. Слово про книгу // Грабовецький Богдан, Грабовецький Володимир. Вірмени на Прикарпатті. З історії етнічних груп Галичини. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 2000. – С. 3-4.

1204(208). Лашук Юрій. Серед експонатів Євангеліє двоохсотлітньої давності. Виставка, присвячена Різду Христовому з колекції В.Грабовецького // Тижневик Галичини. – 2000. – 18 жовтня.

1205(209). Клюкін Володимир. “Собор” вшановує опришка Олексу. До 300-річчя народження // Прикарпатська правда. – 2000. – 2 вересня.

1206(210). Лукань Володимир. Академік Володимир Грабовецький у творчості українських художників. – Івано-Франківськ, 2000. – 24 с.

1207(211). Лашук Юрій. Про Грабовецького пишуть, його малюють, ліплять [Рец. на книгу: Лукань Володимир. Академік Володимир Грабовецький у творчості українських художників. – Івано-Франківськ, 2000] // Тижневик Галичини. – 2000. – 19 жовтня.

1208(212). Мельничук О. Третє побачення з лицарем Карпат (Про О.Довбуша) // Прикарпатська правда. – 2000. – 2 вересня.

1209(213). Грабовецький Володимир Васильович // Хто є хто в Україні. – Київ, 2000. – С. 107.

1210(214). Вегеш Микола. Володимир Грабовецький // Вегеш Микола. Історичні дослідження. – Т. 5. Українська історична наука в портретах (ХІХ – ХХ ст.). – Ужгород, 2000. – С. 343-468.

1211(215). Михайлина Павло. Слово про автора і книгу // Грабовецький Володимир. Нарис історії Княгинина. Присвячується 338-ій річниці виникнення міста. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 2000. – С. 3-5.

1212(216). Вишиванюк Михайло. Слово до земляків // Грабовецький Володимир. Іванівці. Літопис села над Прутом. До 485-річчя заснування. – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 2001. – С. 3-4.

1213(217). Райківський Ігор. Слово про автора // Грабовецький Володимир. Берестецька битва 1651 р. та історія створення пантеону і музею-заповідника “Козяцькі могили”. До 350-річчя вікопомної події в історії України. – Івано-Франківськ: “Ілай”, 2001. – С. 3-4.

1214(218). Вегеш Микола. Слово про автора // Грабовецький Володимир. Ілюстрована історія Прикарпаття. З найдавніших часів до I половини XVII ст. – Том 1 (Друге доповнене видання). – Івано-Франківськ: Вид-во “Нова Зоря”, 2002. – С. 9-14.

1215(219). Гаврилів Богдан, Туряниця Василь. Премія ужгородському історику [Академік Володимир Грабовецький вручив диплом лауреата премії ім. академіка Івана Крип'якевича Миколі Вегешу] // Микола Вегеш – історик України. – Ужгород, 2002. – С. 51-53.

1216(220). Анталовський Володимир, Анталовський Ігор. У пошуках історичної достовірності (Микола Вегеш – володар премії ім. академіка Івана Крип'якевича) [Академік Володимир Грабовецький вручив диплом лауреата премії ім. академіка Івана Крип'якевича Миколі Вегешу] // Там само. – С. 54-56.

1217(221). Анталовський Володимир, Анталовський Ігор. Слово про дорогого вчителя [Рец. на книгу: Вегеш Микола, Володимир Грабовецький – видатний історик України] // Там само. – С. 106-107.

1218(222). Лазоришин Ігор. Учителеві – на многії і благії літа (Шкіц до книги “Короткий життєпис академіка В. Грабовецького”) // Там само. – С. 130-133.

1219(223). Вегеш Микола. Життєвий шлях і наукова діяльність професора Володимира Грабовецького // *Carpathica – Карпатика: Історичні та історіографічні студії. До ювілею доктора історичних наук, професора Володимира Васильовича Грабовецького.* – Випуск 24. – Ужгород, 2003. – С. 5-85.

1220(224). Активність не згасає [Про спільне засідання Івано-Франківського міського громадського об'єднання “Наше місто” і депутатської фракції міської ради “Наше місто” під головуванням голови ради старійшин громадського об'єднання академіка Володимира Грабовецького] // *Прикарпатська правда.* – 2002. – 8 серпня.

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНА НАУКА В УЖГОРОДСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.....	3
ПРОФЕСОР ІЛЛЯ ШУЛЬГА.....	4
МЕДІАВІСТ ТОМАШ СОПКО.....	10
ДОСЛІДНИК МАРАМОРОЩИНИ ВАСИЛЬ МАРКУШ.....	16
ІВАН ГРАНЧАК ПРО ІСТОРИЧНУ НАУКУ.....	17
ВИЗНАЧНИЙ НІМЦЬ ГРИГОРІЙ ПAVЛЕНКО.....	38
ВЧЕНИЙ-МІЖНАРОДНИК СТЕПАН ВІДНЯНСЬКИЙ.....	50
ІСТОРИК ВОЛОДИМИР ЗАДОРОЖНИЙ.....	55
ІСТОРИК І ЕТНОЛОГ МИХАЙЛО ТИВОДАР.....	61
ДМИТРО ДАНИЛЮК ПРО НАУКУ І КУЛЬТУРУ ЗАКАРПАТТЯ.....	65
ІСТОРИК І ЕТНОГРАФ ПАВЛО ФЕДАКА.....	75
ВИЗНАЧНИЙ ГУНГАРОЛОГ ВАСИЛЬ ХУДАНИЧ.....	78
ПРОФЕСОР ІВАН КОРОЛЬ.....	101
АРХЕОЛОГ ЕДУАРД БАЛАГУРІ.....	104
ЗНАВЕЦЬ ІСТОРІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ОМЕЛЯН ДОВГАНИЧ.....	106
ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ІСТОРИК УКРАЇНИ.....	123
ЗАМІСТЬ ВСТУПУ.....	124
ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ. ШЛЯХ В НАУКУ.....	127
СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ПРИКАРПАТТЯ В ПРАЦЯХ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО.....	139
АНТИФЕОДАЛЬНА БОРОТЬБА КАРПАТСЬКОГО ОПРИШКІВСТВА В XVI–XIX СТ.....	141
ЗАПОРІЗЬКІ КОЗАКИ, БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І НАРОДНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1648–1654 рр.....	145
ВІРМЕНСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ НА УКРАЇНІ.....	149
СЕЛА, МІСТА І МІСТЕЧКА ПРИКАРПАТТЯ.....	152
ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ В НАУКОВИХ СТУДІЯХ В.В. ГРАБОВЕЦЬКОГО.....	155
ЗАКАРПАТСЬКА ГУЦУЛЬЩИНА В XIII – XX СТ.....	159
ОЛЕКСА ДОВБУШ І ОПРИШКИ НА ЗАКАРПАТТІ.....	163
ЗАПОРІЗЬКІ КОЗАКИ І ЗАКАРПАТТЯ.....	166
ВИСНОВКИ.....	166
ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ З ДУМОЮ ПРО УКРАЇНУ (АВТОВІОГРАФІЧНІ ЗАМІТКИ СПОГАДИ).....	167
АКАДЕМІК ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ ГРАБОВЕЦЬКИЙ БІБЛЮГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК (Видання п'яте).....	351

Підписано до друку 11.05.2005 Формат 60x84/16 Умови друк. арк. 25,58
Облік.-вид.арк. 25,05 Друк офсетний. Зам. № 54 Наклад 300

Видавництво Ужгородського національного університету
м.Ужгород, вул.Каптульна, 18.